ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ
JOQARÍ BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRLIGI

ÁJINIYAZ ATÍNDAĠÍ NÓKIS
MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ

PEDAGOGIKA KAFEDRASÍ

«QARAQALPAQSTANDA PEDAGOGIKA TARIYXI IZERTLEWI: BÚGINI HÁM PERSPEKTIVASI»

ATAMASINDAĠÍ XALIQ-ARALIQ ILIMIY-ÁMELIY KONFENCIYA MATERIALLARÍ

«QORAQALPOG‘ISTONDA PEDAGOGIKA TARIXI TADQIQOTI: BUGUNI VA ISTIQBOLI» MAVZUSIDA XALQARO MIQYOSIDAGI ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

Nókis - 2024

UDK: 37.0.378 (575.172)
BBK: 74.03(5кк)

«Qaraqalpaqstanda pedagogika tariyxi izertlewi: búgini hám perspektivası» atamasındaǵı xalıq-aralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları toplamı.
2024-j 493 bet

«Qaraqalpaqstanda pedagogika tariyxi izertlewi: búgini hám perspektivası» atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiallarına shet eller hám respublikamızdıń joqarı hám orta arnawlı oqıw orınları pedagog-xızmetkerleri, úlken ilimiy xızmetker-izleniwshiler, magistrantlar, talabalardıń ilim hám tálim-tárbiya máselelerine arnalǵan ilimiy bayanatları kirgizilgen.

Konferenciya materiallarınıń mazmunı hám onda kórsetilgen dereklerdiń durıslıǵına avtorlar juwapker.

JUWAPLÍ REDAKTOR: Q.QOShANOV
REDKOLLEGIYA QURAMÍ:

1. R.Eshmuratov- Ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektor redkollegiya baslıǵı orınbasarı
2. Sh.Saparov-pedagogika fakulteti dekanı., docent
3. A.Nauruzbaeva-pedagogika kafedrası baslıǵı., professor
4. M.Pazilova-pedagogika kafedrası professor w.a., p.i.d (DcS)
5. D.Gaipov- pedagogika kafedrası aǵa oqıtıwshısı (PhD)
6. M.Allayarov- pedagogika kafedrası aǵa oqıtıwshısı (PhD)
7. M.Erejepov- pedagogika kafedrası assistent oqıtıwshısı, tex.redaktor
8. Sh.Mambetyarov- pedagogika kafedrası assistent oqıtıwshısı, tex.redaktor
9. U.Genjeeva- pedagogika kafedrası stajyor oqıtıwshısı, tex.redaktor

KIRIS SÓZ

Joqarı maǵlıwmatlı qánigeler tayarlawdıń maqsetli parametrlerin qáliplestiriw, joqarı oqıw orınlarında oqıtıw bıǵdarları hám qánigelerin keleshekte regionlar hám ekonomika tarawların kompleks rawajlandırıw, ámelge asırılıp atırǵan tarmaqlıq dástúrlerdiń talapların inabatqa alǵan halda opimallastırıw, tálim processin joqarı bilimlendiriwdiń oqıw reje hám dástúrlerin jańa pedagogikalıq texnologiyalar hám oqıtıw usılların keń eń jaydırıw, magistratura ilimiy-tálim processin sıpat jaǵınan jańalaw hám zamanagóy shólkemlestiriw formaların engiziw tiykarında jáne de qáliplestiriw, jańa áwlad oqıw ádebiyatların jaratıw hám olardı joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń aldında turǵan tiykarǵı wazıypalarınıń biri esaplanadı.

Ilim hám tálim-tárbiya tarawınıń materiallıq-texnikalıq bazasın ele de bekkemlew, onıń tek ǵana dáýir talabına say bolıwın emes al, zamannan aldında júriwin támiyinlew, pedagog kadrlardı tayarlawdıń usıllarınan keń paydalanıw, bul tarawǵa zamanagóy texnologiyalardı engiziw hám jámiyetimizge úlken kúsh bolıp kirip kiyatırǵan jańa áýladtı zamanǵa say kámalǵa keltiriw boyınsha húkimetimiz tárepinen barlıq maqsetli is-ilajlar ámelge asırılmaqta. Bul wazıypalardı ámelge asırıwda Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Pedagogika fakul'teteti jámáátiniń ornı salmaqlı álbette. Búgingi kúnde bul fakul'tet quramındaǵı «Pedagogika» kafedrasında 20 dan aslam pedagog-xızmetkerler studentlerge tálim-tárbiya sırların úyretiw menen bir qatarda ilimiy-izertlew jumısların alıp barmaqta.

Pedagogika fakultetinde ilimiy dárejeli pedagog kadrlardı tayarlaw maqsetinde jumıslar alıp barılmaqta. Atap aytqanda, 2023-jıl 1 professor oqıtıwshı pedagogika pánleri boyınsha filosofiya doktorı ilimiy dárejesin alıwǵa miyasar boldı. Pedagog-xızmetkerler tárepinen ilimniń áhmiyetli máselelerine bağıshlanıp monografiya, sabaqlıq, oqıw hám metodikalıq qollanbalar, maqala hám de tezisler baspadan shıqpaqta.

Fakultette ilimge qushtar, qábiletli, ziyrek studentler ózleriniń oqıw hám ilimiy-izertlew jumısları nátiyjeleri boyınsha hár qıylı tańlawlarda qatnasıp, instituttıń ilim-izertlew jumıslarınıń rawajlanıwına óz úleslerin qosıp kelmekte.

Sonıń menen bire ziyrek studentlerdiń ilimiy-dóretiwshilik jumısları institut hám respublika kóleminde ótkerilip kiyatırǵan ilimiy-teoriyalıq, ámeliy konferenciya materiallarında, ilimiy jurnallarda járiyalanıp kelinbekte.

Fakultet quramındaǵı Pedagogika kafedrasında studentlerdi ilimiy-izertlew hám oqıw-metodikalıq jumıslarına keń bağdarlaw maqsetinde «Jas pedagog» dógeregi shólkemlestirilip, ziyrek studentler menen ilimiy-dóretiwshilik jumısların alıp barmaqta.

Keleshegimizdiń tiregi bolǵan jaslardı Watanǵa sadıqlıq, milliy qádiriyatlarımızdı qádirlew ruwxında tárbiyalaw, olarǵa sapalı ilim hám bilim sırların dáwir talabına say úyretiw, ómir kónlikpelerine biriktiriw arqalı óz maqsetlerine erisiw imkaniyatın jaratıw biz ustazlar aldındaǵı ayrıqsha minnet sanaladı. Mine sonlıqtan tereń ilim-bilimge iye, erkin pikirleytuǵın, Watan hám xalıq mápi ushın jan kúydiretuǵın, pidáyı jaslardı tárbiyalaw, básekige shıdamlı qánigelerdi tayarlaw elimizdegi hár bir oqıw ornınıń tiykarǵı maqseti bolıwı kerek.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2023-jıl 4-iyuldaǵı PQ-200-sanlı qararı orınlanıwın támiynlew hámde Ózbekstan Respublikası Joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar ministriniń 2024-jıl 20-mart kúngi 76-san buyrıǵında kórsetilgen ministrlik sheńberindegi joqarı bilimlendiriw mákemeleri hám ilimiy shólkemlerde 2024-jılda qosımsha ótkeriletuǵın ilimiy hám ilimiy-texnikalıq is-ilajlar haqqındaǵı tapsırmalardıń orınlanıwın támiyinlew maqsetinde Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutında 2024-yil 27-28-may kúnleri **«Qaraqalpaqstanda pedagogika tariyxi izertlewi: búgini hám perspektivası»** atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy-ámeliy konferenciya onlayn hám offlayn túrde bolıp ótti. Konferenciyada onlayn lektorlar Zoom siltemesi arqalı qatnasıwı táminlendi. Xalıq-aralıq ilimiy-ámeliy konferenciya pedagog-xızmetkerlerdiń tálim-tárbiya barısındaǵı tájiriybelerin ortaqlasıwında, bul tarawda ilimiy-izertlewler alıp barıp atırǵan ilimpazlar arasında ilimiy baylanıslar ornatıwda hám ilimge qızıǵıwshı, ziyrek qábiletli jaslardı anıqlawda, olardıń qabiletlerin rawajlandırıwda hám de tálim-tárbiyanıń búgingi kúndegi áhmiyetli máselelerin sheshiwde ayrıqsha xızmet atqaradı.

Búgingi **«Qaraqalpaqstanda pedagogika tariyxi izertlewi: búgini hám perspektivası»** atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy-ámeliy konferenciyaǵa Respublikamızdıń hám qońsı mámleketlerdiń joqarı oqıw orınları pedagog-xızmetkerleri, ilim-izertlew institutları ilimpazları kásip-óner kolledjleri, akademiyalıq licey hám mektep oqıtıwshıları, ámeliyatshı psixologları ózleriniń bayanatları menen qatnaspaqta.

Institut jámáati zamanǵa say, náwqıran, hár tárepleme rawajlanǵan joqarı dárejedegi qánigelerdi tayarlawda, jaslarǵa sapalı bilim beriwde, tálim-tárbiya hám ilim-izertlew jumıslarında joqarı kórsetkishlerge erisiwine isenemiz hám bul jolda bársheńizge tabıslar tileymiz.

1-SEKCIYA
PEDAGOGIKA TÁRIYXIN ANALIZ ETIW NÁTIYJESINDE HÁZIRGI ZAMANAGÓY TÁLIM SISTEMASI MÁSELELERIN SHESHIW JOLLARI

ПРОФЕССОР Ө.ӘЛЕЎОВТЫҢ ЖАРАТЫП КЕТКЕН ИЛИМИЙ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МЕКТЕБИНИҢ ПЕДАГОГИКА ИЛИМИНДЕГИ ОРНЫ

П.и.д., проф. Т.Утебаев

Педагогика илимлериниң докторы, профессор, Қарақалпақстанға мийнети сиңген илим ғайраткери Өсербай Әлеўов Орта Азия халқлары арасында педагогика илиминде абройлы алымлардың бири болып есапланады. Проофессор Өсербай Әлеўов педагогика илимин жуда терең изертлеген илимпаз, педагогика илимин өзине синдирип алган алым, ол қалеген темада Педагогика теориясы, окытыў методикасы, әсиресе педагогика тарийхы бойынша жүдә күшли қәнийге еди, Ол Қарақалпақстан Республикасы, Өзбектан Ресубликасының барлық жерлеринде, ҳәттеки Орайлық Азия халықларының мәдений мийрасларының жәмийетлик-философиялық ҳәм педагогикалық ой-пикирлерди изертлеў менен шуғылланған жетекши илимпаз еди. Устазымыздын 30 га жакын монографиялары, 350 ден артык илимий мийнетлери баспадан жарық көрген, шет еллерде халық аралык конференцияларда өзинин илимий мийнетлерин, педагогикалық жақтан дәлийлеп берген алым сыпатында белгили.

Устаздын 1995 жылы Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи ҳәм раўажланыўы (Ең әйемги дәўирден XX асирдин 30-жылларын шекем) деген улкен баспа табақта 500 беттен ибарат монографиясы баспадан шыкты, әне сол монографиясы арқалы бутин орта азия халыклары арасында улкен абройга ерискен.

Бул илимий мийнетинде ең әйемги дәўирден баслап XX әсирдиң 30-жылларына шекем, дәўирме-дәўир изертлеген алым, Мен өзим усы китапты оқып көрип педагогика тарийхына кызығыўшылым арткан, себеби илимий мийнетлерин оқып отырсаң, өзине бир илҳам аласаң, илимиге деген қызығыўшылығың жәнеде артып барады ҳәм маған сол педагогика тарийхы бойынша тема алып ислеўге себеп болды.

Профессор Ө.Әлеўов пенен биргеликте 2007-жыл «Қарақалпақстанда педагогика илиминиң қалиплесиўи ҳәм раўажланыўы» деген оқыў қолланба сыпатында китап шығардық[1].

Устазымыз Өсербай ағаның 20 ға жақын шакиртлери өзлериниң диссертацияларын қорғап шықты, соннан еки илим докторы, 18 илим кандидатлары, (PhD) хаттеки шет еллердеде шакиртлери бар.

Мысалы Абдимуратов П. Қорақалпоқ халқ анъаналари орқали юқори синф ўқувчиларини ахлоқий тарбиялаш. Сейтмуратов Қ.Сейфулғабит Мажидовнинг маърифий-жадидчилик фаолияти ва таълим-тарбиявий қарашлари. Жиемуратов Т. Қорақалпоғистонда мактабдан ташқари таълим муассасаларининг шакилланиши ва ривожланиши. Палўаниязов П. Қорақалпоғистонда мусиқа маданиятининг тарийхи (1925-1950 йй.) Жумабеков А.К. Туркі халықтарı муллаларіндағı педагогикалық ой–пікірлер. Бекимбетова А.А. Қорақалпоқ халқ педагогикасида ёшларга ақлий тарбия бериш анъаналари. Ходжаниязов С. Хоразм мутафаккирларининг тасаввуфий дунёқараши асосида ёшлар маънавий-ахлоқий тарбиясини такомиллаштириш.. Айтимбетов М.З. Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон умумий ўрта таълим мактаблари тизими тараққиёти (XX аср охири XXI аср бошларида). Хажиева М. Хожа Ахмад Яссавийнинг таълим-тарбиявий қарашлари. Алламбергенов Е. Қорақалпоқ халқининг "Шахриёр" достонидаги таълим-тарбияга доир қарашлар. Қурбанбаева А. Қорақалпоқ халқ педагогикасида ёшларни саломатликни сақлашга ўргатиш анъаналари. Аллаяров М. Қорақалпоғистон мактабларининг бошланғич синф ўқувчиларини экологик тарбиялашнинг педагогик тизими. Таспанова Ж. Ажиниёз Қосибой уғлиниг педагогик қарашлари. Пурханов Ю. Мустақиллик йилларида қорақалпоғистонда педагогик фикрлар тараққиётининг асосий йўналишлари. Абдисаттарова Э. Қорақалпағистон Республикасида дидактик қарашларнинг щаклланиши ва ривожланиши. (химуо фани мисолида). Оразымбетов Е. Қорақалпоқ халқ педагогикасида ёшларни ватанпарварликка тарбиялаш аньаналари. Арзиева Б. Инглиз тилини ўрганишда мактаб ўқувчиларининг маънавий-ахлоқий компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик тизими (Қорақалпоқ мактаблари юқори синфлари мисолида). Ибрагимова Л. Қорақалпоқ халқ педагогикаси бошланиғич синф ўқувчиларини мантиқий фикрлашга ургатиш ананалари. (Қорақлпоқ халқ топтшмоғи мисолида)[2].

Устазымыз жаратып кеткен мектеби бул толы ғазийне, еле келешек әўлад ушын көп хызмет қылады, биз шакиртлери устазымыз жаратып кеткен мектебин дауам еттиремиз. Устазымыз хаккында илимий макалалар, монографиялар баспадан шығарылады. Мине ҳәзирдин өзинде устазымыз

илимий мийнетлери педагогикалык көз қараслары ҳаққында диссертация жумысы жазылып атыр.

Устазымыз ҳәр дайым қәлбимизде сақланады, жатқан жери жайлы болсын, өзи арамызда жоқ болсада, илимий мийнетлери биз бенен бирге жасап қала береди.

Әдебиятлар

1. Әлеўов У., Өтебаев Т. Қарақалпақстанда педагогика илминиң қәлиплесиўи ҳәм раўажланыўы.- Тошкент Фан ва технологиялар, 2007. – 128 б.

2. Утебаев Т.Т. Қорақалпоғистонда XX аср иккинчи ярми–XXI аср бошида таълим-тарбиявий фикрларнинг ривожланиши.-Нукус, Билим, 2015.-198

МУТАФАККИРЛАРИМИЗ ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИДА ЁШЛАРНИ ИЛМ-МАЪРИФАТ ЭГАЛЛАШГА УНДАШ МАСАЛАЛАРИ.

Пазылова Меруерт Ермекбаевна
Нукус давлат педагогика институти,
Педагогика кафедраси профессори в.б., педагогика фанлари доктори

Аждодларимизнинг педагогик меросида ақлий тарбия марказий ўрин эгаллайди. У инсонга берилган энг улуғ неъмат эканлигини мутафаккирлар қайта-қайта таъкидлаганлар. Шахс ўзининг билиш фаолиятларини ривожлантириш учун ақлан етук бўлиши керак.

Аждодларимиз ақлни икки йўналишда тавсифлаганлар:

а) нарса-ҳодисалар ва борлиқнинг ҳақиқий манзарасини идрок этишга асосланган билимлар мажмуи;

б) инсоннинг мавжуд билимларни идрок этиш имконияти.

Аждодларимизнинг педагогик таълимоти бугунги кунда ҳам талабаларнинг ақлий камолотини таъминлаш, уларнинг билиш имкониятларини кенгайтириш учун ҳам қимматли манба бўлиб хизмат қилади.

Мутафаккирлар ёш авлодга таълим-тарбия берадиган устозларга ҳам алоҳида талаблар қўйганлар. Бу ҳақида Кошифий ўзининг “Футувватномаи султоний ёхуд жавонмардлик тариқати” асарида қуйидагиларни кўрсатиб ўтган:

“Биринчидан, шайх комил маърифат эгаси бўлсин…

Иккинчидан, ўткир фаросатли, одамшунос киши бўлиб, бир нигоҳ ташлаш билан муриднинг қобилиятини илғаб олсин.

Учинчидан, етук руҳий-маънавий қуввати бўлсин, токи агар мурид тариқат йўлидан адашса, унга маънавий мадад бериб, мушкулини осон

қилолсин, тўғри йўлга солсин.

Тўртинчидан, етарли даражада эркин одам бўлсин, яъни ҳеч нарсага муҳтожлиги бўлмасин.

Бешинчидан, ихлоси мустаҳкам бўлиб, риё ва таъмани тарк этсин, мол ва мансаб деб бировга сарғаймасин, эгилмасин.

Олтинчидан, ростлик ва беғараз дўстликни шиор қилсин, ҳақ сўзни ҳар ерда, ҳар қандай шароитда айта олсин, гапирганда иккиюзламачилик қилмасин.

Еттинчидан, қалбида шафқат нури порлаб турсин, мурид манфаати ва умумманфаатини ўз манфаатидан устун қўйсин" [1.;12].

Ушбу талаблар бугунги кунда олий таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган педагоглар учун ҳам алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг юксак савияли, билимдон, зукко ва зийраклик билан талабаларга ёндашишлари кераклигини англатади.

Устозларнинг савиясига қўйиладиган талабларни Нақшбандийлик тариқатининг йирик намоёндаси Баҳоуддин Нақшбанд ҳам алоҳида кўрсатиб ўтган: "...Масалан, улар маърифат аҳлидир ёки муомала аҳлидир ё муҳаббат аҳлидир ёки тавҳид аҳлидир, дейишади. Авлиё ҳолининг мукаммаллиги ва даражасининг ниҳоятга етганлигини бесифатлик, бенишонлик билан изоҳлайдилар. Бесифатлик Аллоҳдан юз берувчи кашф ҳолатига ишоратдирки, бу жуда олий мақом ва жуда азиз даражадир..."[2].

Алломалар шогирдларининг сифатлари ҳақида ҳам тўхталганлар. Жумладан, Ҳусайн Воиз Кошифий мазкур сифатларни қуйидагича тавсифлайди: "Агар мурид нинг нечта сифатлари бўлиши керак, деб сўрасалар, ўнта деб айтгил. Аввал шуки, у балоғат ёшига етган бўлиши керак. Чунки балоғатга етмаган кишини тавбага келтириб бўлмайди ва тавба қилмаган одам муридликка муносиб эмас. Иккинчидан, у оқил одам бўлиши лозим, чунки ақлли бўлмаса, сўзнинг пасту-баланди, рамзий-ботиний маъноларини англамайди. Учинчидан, муслим бўлсин, агар мусулмон бўлмаса, тавба келтириши мумкин эмас. Тўртинчидан, талабгор бўлсин, яъни талаб йўлига жидду жаҳд билан қадам қўймаса, тараққий этмайди. Бешинчидан, садоқатли бўлсин, чунки агар сидқу дилдан киришмаса, пирнинг маърифати кўнглидан жой олмагай ва агар пирнинг сўзи дилига таъсир этмаса, у мақсадига етолмайди. Олтинчидан, тобеъ бўлсин, яъни пирнинг ихтиёридан бир қадам ҳам чекинмасин. Еттинчидан, баланд идрокли бўлсин, яъни ўткир зеҳн ва зийраклик билан тўғри йўлни топиб олсин. Саккизинчидан, қабул этувчи бўлсин, яъни пирнинг сўзларини рост деб қабул қилсин ва пирга мақбул тушсин. Тўққизинчидан, қаноатли бўлсин, яъни фақат зарурий эҳтиёжга яраша нарсалар (еб-ичиш, кийиниш)

билан қаноатлансин, ортиқчасини талаб қилмасин, зеро ортиқча талаблар кишини тариқат шуғлидан четлаштиради. Ўнинчидан, солим (бугун) бўлсин, яъни бошқа пирга қўл бермаган бўлсин, бошқа киши билан келишиб, аҳд қилмаган бўлсин, чунки аҳду-паймон битта бўлади...”[1.;25]

Мутафаккир аждодларимиз ёшларга ҳаётни қадрлаш ҳақида ҳам қимматли ўгитлар берганлар. Улар жамиятни ривожлантирувчи асосий мезон сифатида ақл-заковат, кучли фаросат, руҳий ишорат, саҳоват, ҳалол меҳнат қилиш ва огоҳликдан иборат эканлигини алоҳида ажратиб кўрсатганлар.

Мутафаккирларимиз илмий фаолиятида ёшларни илм-маърифат эгаллашга ундаш ва бу йўлда фаол ҳаракатланишга устивор ўрин берилган. Амалий фаолият тажрибаси ва билимларни эгаллаш зарурлиги мутафаккирлар томонидан эътироф этилган. Улар ёшларни мунтазам огоҳликка чақирганлар.

Мутафаккирлар ёшларни ўз-ўзига нисбатан талабчан бўлишга даъват қилганлар. Алломаларнинг педагогик қарашларида ҳуқуқий таълим-тарбия етакчи ўрин эгаллаган. Уларнинг таъбирича, барча яхши амаллар таълим олувчиларга ёшликдан бошлаб сингдирилиши керак. Жумладан, Шайх Хованд Тоҳур ёшларга ҳуқуқий билимларни ўргатиш орқали уларни ўз ҳақ-хуқуқлари, жамиятнинг ҳуқуқий асосларини билишга даъват этган. Шунинг учун ҳам таълим-тарбияга оид барҳаёт қарашлардан бугунги кун амалиётида фойдаланиш муҳим.

Ўрта Осиёдаги мадрасаларда ҳадислар, қироат китоблари, ахлоқ-одобга оид асарлар ва дидактик характердаги асарлар дарслик манбасини ўтаган. Таълимий-дидактик характердаги асарларда инсонни камол топтириш йўллари, воситалари, усуллари батафсил кўрсатилган. Мутафаккирлар орасида соф педагогик таълимотларни яратганлари ҳам мавжуд бўлган. Улар шахс камолотини таъминлашнинг хусусий дидактик ҳамда умумпедагогик йўналишлари ва воситаларини кўрсатиб берганлар.

Кўриниб турибдики, барча мутафаккир аждодларимиз таълим-тарбия муаммоларига мурожаат қилганлар. Шу билан бир қаторда ушбу муаммо билан махсус шуғулланган алломалар ҳам фаолият кўрсатганлар. Улар: Абу Наср Форобий “Фозил одамлар шаҳри”, “Бахт-саодатга эришув тўғрисида”, Абу Райҳон Беруний “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”, “Абу Али ибн Сино “Китоб ал-қонун фит-тибб”, “Донишнома”, Маҳмуд Қошғарий “Девону луғатит турк”, Юсуф Хос Хожиб “Қутадғу билиг”, Унсурул-Маолий Кайковус “Қобуснома”, Абдулқосим Маҳмуд аз-Замахшарий “Навобиғ ул-калима” (“Нозик иборалар”), Аҳмад Югнакий “Хибатул-Ҳақойиқ”, Саъдий Шерозий “Гулистон”, Амир Темур “Темир тузуклари”,

Алишер Навоий “Маҳбуб-ул қулуб”, Абдураҳмон Жомий “Баҳористон”, Ҳусайн Воиз Кошифий “Ахлоқи Муҳсиний”, Заҳириддин Муҳаммад Бобур “Бобурнома” ва “Хатти Бобурий” каби бебаҳо асарларида таълим-тарбия масалаларига алоҳида эътибор қаратганлар.

Ал-Хоразмий ўзининг “Ал-китоб ал-мухтасар фи-ҳисоб ал-жабр вал муқобала” [3] асарида билимларни эгаллашда кўргазмали воситалардан фойдаланиш, таълимда мантиқий тафаккур, шахсий кузатишда тажрибаларга таяниш, савол-жавоб, бахс-мунозара каби ўқитиш усулларига оид қарашларини баён қилган. Унинг мазкур йўналишдаги фикрлари талабаларда мантиқий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш, уларда олган билимларини ҳаётга тадбиқ эта олиш кўникма ва малакаларини таркиб топтиришга хизмат қилади. У синов-кузатиш, синов-тажриба ва асарларни шарҳлаш методларининг ҳам талабаларда билиш фаолиятларини ривожлантиришда алоҳида аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаган.

Ал-Хоразмий абстракция, индукция ва дедукциянинг ҳам шахснинг билиш ва мантиқий фикрлаш имкониятларини кенгайтиришдаги аҳамиятини кўрсатиб берган.

Хоразмий ўзининг билиш назариясига оид қарашларида моддий оламдаги нарса ва ҳодисалар ўртасидаги объектив муносабатлар, табиий жараёнларни билиш, сезгидан мантиқий тафаккур орқали фарқ қилишини таъкидлаб, “...сезги орқали билиш, бу қисман билиш бўлса, мантиқий баён, ақлий билиш эса ҳақиқий билишнинг муҳим томонини намоён этади” [3.;73-77], деб ҳисоблаган. Ал-Хоразмийнинг назарида инсон ва унинг сезгиси, ақл-идроки моддий олам ривожланишининг олий маҳсули бўлиб, камолотга етишишининг энг муҳим омиллари илм-маърифатли ва юксак ахлоқий меъёрларни эгаллашдир.

Абу Наср Форобий ўз давридаёқ педагогика фанининг вазифаларини ажратиб кўрсатган эди. У таълим-тарбиянинг методлари, усуллари ва воситаларини аниқлаб, назарий жиҳатдан тавсифлаган. Форобий томонидан таълим-тарбияда рағбатлантириш, одатлантириш, мажбур этиш методлари кўрсатиб ўтилган. Мутафаккир илгари сурган таълим-тарбия усуллари бугунги кунда ҳам таълим тизими учун алоҳида аҳамиятга эга.

Абу Райҳон Берунийнинг билиш назариясига оид қарашлари ҳам педагогика фани учун алоҳида қимматга эга. Мутафаккир таълим олувчиларни ранг-баранг ўқув материаллари билан банд қилиш, уларнинг хотирасини чархлаш зарурлигини уқтирган.

Берунийнинг таълим жараёнида узвийлик, изчиллик, ўқув материалларининг ранг-баранглигини таъминлашга оид қарашлари бугунги

кунда талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришда алоҳида аҳамиятга эга.

Ибн Сино қуйидаги методларнинг таълим олувчиларда билиш ҳаракатларини ривожлантириш учун зарурлигини кўрсатиб ўтган:

- соддадан мураккабга қараб бориш;
- китоб билан ижобий муносабат ўрнатишга ўргатиш;
- машқ ва топшириқларнинг таълим олувчилар ёши ва дунёқарашига мос бўлиши;
- гуруҳли фаолиятни ташкил этиш;
- таълим олувчиларнинг майллари ва қизиқишларини ҳисобга олиш;
- таълим жараёнида жисмоний машқларга эътибор қаратиш

кабилар [4].

У талабаларда хақиқий билим ҳосил қилиш, мустақил ва мантиқий тафаккурни ривожлантириш, шахсий кузатиш ва тажрибаларга таяниш, олган билимларни амалиётга татбиқ эта олиш лаёқатини шакллантириш зарурлигини таъкидлаган. Бу фикрлар амалдаги олий таълим тизими самарадорлигини таъминлашда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Кошифий Х.В. Футувватномаи султоний ёхуд жавонмардлик тариқати. (тарж. Н.Комилов) -Т.: А.Қодирий номли Халқ мероси нашр. 1994. -112 б.
2. Боқир М. Баҳоуддин Балогардон. (Форс тилидан М.Ҳасаний тарж.) – Т.: Ёзувчи, 1993. – 206 б.
3. Ал-Хоразмий Мухаммад ибн Мусо. Танланган асарлар «Ал набр ва ал мукобала ҳисоби ҳақида қискача китоб»,Т.73-77 б.
4. Ибн Сино. Дониш нома. Донишмандлик китоби. Сталинабад 1957

KREATIV TA’LIMGA ZAMONAVIY YONDASHISH

Pirniyazova Gulchira Nietbaevna

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi stajyor o‘qituvchisi

Yo‘ldosheva Munisa

Pedagogika ta’lim yo‘nalishi 2-guruh talabasi

Ta’limning zamonaviy globallashuv va axborotlashuv sharoitida rivojlanishi va takomillashuvi innovatsiyalarning turli shakllarini tadqiq etmasdan, bugungi kunda mutaxassisni nimaga va qanday tayyorlashga bir qator yondashuv va munosabatlarni tamoyillar asosida ko‘rib chiqmasdan amalga oshirish mumkin

emas. Shu bilan birgalikda, oliy maktab pedagogik tarkibi jadal rivojlanayotgan innovatsion ta'lim tizimi, birinchi navbatda, ijodiy qobiliyatlar, ijod potensiali, o'z-o'zini ijodiy rivojlantirish, ijodiy individuallik va kreativlik talablariga javob berish muammosiga katta e'tibor qaratishi lozim. Shaxsning ijodkorlik imkoniyatlarini tadqiq etishga bo'lgan ijtimoiy buyurtma kreativlik muammosining alohida muhimligini belgilaydi. Shaxsiy ijodkorlikning dinamik (rivojlanib, o'sib boruvchi) tasniflanishi kreativlik va uning asosiy qirralarida aks etadi. Biroq, kreativlik psixologiya va pedagogika fanlarining belgilangan ilmiy kategoriyasi bo'lsa-da, «kreativlik» tushunchasi tegishli lug'atlarda munosib differensiyasini topmagan va ijod psixologiyasida yetarlicha aniqlanmagan. O'nlab ilmiy ishlarda ilmiy ijodkorlikning u yoki bu qirralariga turlicha yondashib, har xil darajada qamrab olinayotganligiga qaramasdan, hozirgacha na muammoning o'ziga va na unga taalluqli bo'lgan amaliy savollarga nisbatan yagona to'xtam mavjud emas.

Hozirda, rivojlanishning zamonaviy bosqichi da, mazkur an'analari inson faktorining hal qiluvchi o'rnini belgilamoqda. Bu faktoming fenomenologiyasida ijodkorlik uning belgilangan asosini tashkil etadi. Ijodkorlik inson fenomenining namoyon bo'ladigan yuksak ko'rinishi bo'lishiga qaramasdan, u eng kam o'rganilgan soha bo'lib, tabiiy qonuniyat sifatida qaraladi. Gap shundaki, ijod jarayonining tabiatidagi tasodifanlik, kutilmaganlik avvalboshdanoq uning zamonaviy ilmiy metodiarda o'rganish imkoniyatinl chegaraladi. Zamonaviy fan imkoniyatlari ijodkorlik tabiatining mavjud dalillar va savollami to'liq qoniqtiradigan universal tushuntirish imkoniyatiga ega emas. Hozirgacha Vatanimizda va chet ellarda to'plangan bilimlar ijodkorlik psixologiyasi mohiyatini tushunishga yetarli emas. Jamiyat taraqqiyoti tajribasida psixologiya va pedagogikada ijodkorlik psixologiyasi sohasida izlanishlami faollashtirish taqozo etilmoqda, chunki ijodkorlik natijalari faqatgina shaxsiy tasnifga ega emas, balki ijtimoiy ahamiyatga egadir.

Psixologik ijodkorlikning kreativlik deb nomlanuvchi yo'nalishi ustida g'arb olimlari: J.Gilford, S.Liding, V.Smit, D.Xalperik va boshqalar izlanishlar olib borishgan. Chet el olimlarming kreativlik tushunchasi haqidagi izlanishlarini tahlil qilib va umumlashtirib R.Xameni yozadi: «Kreativlik o'zida yangicha yo'sinda amalga oshirilgan o'zlashtirish to'lqinini (Makkelif), yangicha aloqadorliklami aniqlash (Kyubi), yangicha munosabatga kirishish (Rodjers), yangiliklar (Lassuel), ongning yangicha e'tirozlariga sabab bo'luvchi faoliyatidir». Ko'pchilik tadqiqotchilar kreativlikni belgilashda shaxsning o'ziga xosligi va xususiyatlariga e'tibor qaratadilar. J.Gilfodning fikricha, kreativlik va ijodiy imkoniyat qobiliyatlar va ijodiy tafakkurga ta'sir etuvchi omillar yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi. E.Torrens kreativlikni yechimlami topishda

bilimlaming yetarli bo'lmasligi muammosi, qiyinchiliklar qarshisidagi indentifikatsiya va taxminlaming shakllanishi, yechimlaming topilish jarayoni deb qaraydi. (E.Torrens, 1996y.)

An'anaviy psixologiya va pedagogikada kreativlikka shaxs kategoriyasi sifatida qaraladi, uni talqin qilish, aniqlash borasida bahslar yuritilgan: Kreativlik tafakkur sifatida (J.Gilford, Y.K.Tixomirov) yoki intellektual faollik sifatida (D.B.Bogolevskaya, L.B.Yermolayeva-Tomina), yoki shaxs sifatlarining integ- ratsiyalashuvi (Y.A.Ponomarev va boshqalar). Biroq oliy ta'lim pedagogikasi (kreativ androgogikajda uning sifat ko'rsatkichini va namoyon bo'lish darajasini aniqlashning o'zi yetarli emas.

Kreativlik biryoqlama salbiy jihat sifatida qaralsa-da, uning muammolar tizimi umumlashtiriiadi va bir butunlikni tashkil etadi, bu ayniqsa o'zida ta'lim jarayonida ijodiy ta'lim va tarbiyani mujassamlashtirgan shaxsning ijodiy imkoniyatlari va kreativlikni rivojiantirish jarayonida oliy maktab pedagogikasiga taalluqlidir. Shu sababli, kreativlikni rivojlanish imkoniyatlarihi kreativ ta'lim va tarbiya jarayonida shaxs kategoriyasi sifatida o'rganish zarur. O'tgan asming 60-70 yillari pedagogikada kreativlik muammosini o'rganishda keskin burilish yillari bo'Idi. Shu davrda ijodiy izlanuvchan pedagog-novatorlar paydo bo'ldi. Novatorlar erishgan natijalar nafaqat pedagoglami, balki psixologlami ham qiziqtirdi, ular ijodiy ta'limning psixologik tomonlarini, ijod faoliyatining pedagogik psixologiyadagi mexanizmini o'rgandiIar. (V.V.Davidov, I.A.Zimnaya, N.V.Kuzmina, A.M.Matyushkin, Y.A.Ponomarev, R.A.Mavlonova rahbarligidagi pedagogika fanlari ilmiy-tekshirish instituti jamoasi.) Kreativlikni o'rganishda amalga oshirilgan nazariy tahlil uni kasbiy anrogogikada qoilashning umumiy qonuniyatlari va o'ziga xosligini aniqlash imkonini beradi (V.M.Morozov). Biz kreativlikning tizimlilik tuzilishidan kelib chiqib, unga shaxsning o'ta intellektual-evristik jihati sifatida emas, balki shaxsni qadrlovchi, tabaqalashtirilgan ta'lim sifatida qaraymiz. Kreativlik - shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib, shaxsni o'z-o'zini rivojiantirish omili, shaxsiy jonbozlikning asosi, shaxs ega bo'lgan bilimlaming ko'p qirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishda va o'matilgan stereotiplami yangilik yaratish jarayonini isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolami yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi. Kreativlik jarayonini tashkil etish va boshqarishning murakkabligi shundaki, bunda ijodiy individuallikning nafaqat ongli, balki ong osti tushunchalari paydo bo'ladi. Tabiiyki, barcha o'qituvchilar ham kreativ rivojlanishning barcha bosqichlari bilan tavsiflanmaydilar: ba'zilar tayyor metodik tavsiyalardan nusxa olib, faqat birinchi darajaga erishadilar; ikkinchilari to'liq konsepsiya va tizimlarga ega bo'lmasdan turib, ba'zi metodik

usullarga o‘zgartirishlar kiritadilar, uchinchilari ma’lum g‘oya asosida to‘liq mazmun, metod va shakllami ishlab chiqadilar; to‘rtinchilar esa ta’lim va tarbiyada o‘zlarirdng konsepsiya va metodikalarini tavsiya etadilar. Yuqoridagilarga munosabat bildirib aytish mumkinki, dastlabki uchtasi taqlid bosqichida bo‘lib, to'rtinchisi ularga qarama-qarshi tarzda ijod bosqichida. Intellektual faollik darajasini belgilangan kreativlik bosqichlari bilan taqqoslash, ikkala yo‘nalish orasida ma’lum mutanosiblikni, innovatsion-pedagogik faoliyatning bir necha bosqichda takomillashib borish darajasidagi tushunchalami aniqlashga imkon berdi. Pedagog faolligining borgan sari yuqoriroq darajadagi faoliyatga ko‘tarilib borishi kelajakda innovatsion ta’lim strategiyasini tashkil qilishni belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Mavlonova va boshqalar. “Pedagogika”. — T.: O‘qituvchi, 2008
2. J.Xasanboyev, H.Sariboyev, G.Niyozov, O.Hasanboyeva, M.Usmonboyeva. “ Pedagogika”. Q‘quv qo‘llanma. -T.: Fan, 2006.
3. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov. “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2018.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ АДАПТАЦИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Рафикова Рената Анатольевна
Преподаватель кафедры Педагогика и психологии
Наманганского государственного педагогического института
Рахимова Зилола
Студентка 1 курса Направления Методика начального образования
Наманганского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматривается процесс адаптации младших школьников к образовательной среде, зависящее от психологических, социальных, педагогических и семейных принципов.

Annotation: The article examines the process of adaptation of younger schoolchildren to the educational environment, depending on psychological, social, pedagogical and family principles.

Annotatsiya: Maqolada yosh o'quvchilarni psixologik, ijtimoiy, pedagogik va oilaviy tamoyillarga bog'liq bo'lgan ta'lim muhitiga moslashtirish jarayoni ko'rib chiqiladi.

Ключевые слова: адаптация учащихся, социальная адаптация, психология адаптации, индивидуальные особенности, образовательная среда, факторы адаптации , комплексный подход в образовании младших школьников.

Keywords: student adaptation, social adaptation, psychology of adaptation, individual characteristics, educational environment, adaptation factors, an integrated approach in the education of primary school children.

Kalit so'zlar: talabalarni moslashtirish, ijtimoiy moslashuv ,moslashish psixologiyasi, individual xususiyatlar, ta'lim muhiti , moslashish omillari, boshlang'ich maktab o'quvchilarini tarbiyalashda kompleks yondashuv.

Адаптация в психологии и педагогике - процесс, обусловленный взаимодействием личности и окружающей среды. С философской точки зрения, адаптация связана с изменениями в образе жизни и внешнем виде.

С психологической стороны, адаптация рассматривается через призму модели включающей три этапа: тревога, сопротивление и истощение, в то же время адаптация-это взаимодействие личности и окружающей среды, целью которой является достижение духовного здоровья. Возрастная адаптация младших школьников является главным этапом в начальном образовании, где первый год обучения играет решающую роль, так как поступление в школу часто сопровождается стрессом, изменениями в поведении эмоциональном состоянии детей. Особенности адаптации имеют различные формы поведения, от активности до скованности, и могут проявляться в физических и эмоциональных изменениях, большинство первоклассников адаптируются в течение первых нескольких месяцев, но у некоторых данный процесс затягивается. Процесс адаптации может растягиваться на весь учебный год и зависит от индивидуальных особенностей ребенка, его готовности к учебной деятельности, а социальная адаптация является основным этапом социализации, где определяется активность человека.

Основополагающим фактором успешного протекания социальной адаптации является семья, психологический комфорт в семье, педагогическая культура родителей и их личностные особенности способствуют установлению гармоничного контакта ребенка с окружающим миром. Семейные отношения служат основой для развития психологической безопасности и творческой активности ребенка, в то время как А.С. Макаренко отмечает любовь, взаимопонимание и выполнение родительского долга как главные принципы успешного семейного воспитания. Что касается адаптации учащихся 1-4 классов к школе, то это процесс, начинающийся с перехода из дошкольного учреждения в школьную среду, где на первом этапе, называемом ориентировочным, длительностью около 2-3 недель, ребенок присматривается к новой обстановке, сопровождаясь напряжением и острой реакцией на изменения. Затем следует этап неустойчивого приспособления, также длительностью 2-3 недели, когда ребенок

адаптируется к школьной жизни, стараясь выстроить оптимальное поведение. Последний этап, удовлетворительно устойчивое приспособление, длится от 5-6 недель до года, в течение которого ребенок становится уверенным в своем статусе ученика и осознает свои обязанности. В процессе адаптации к школе дети сталкиваются с различными кризисными моментами: привыкание к новому режиму после дошкольного возраста может быть сложным, особенно учитывая изменения в распорядке дня, необходимость налаживания отношений с одноклассниками и учителями, и приспособление к новым обязанностям и обстановке. Некоторые дети, особенно гиперактивные, с повышенным порогом утомляемости или одаренные, могут испытывать особые трудности в процессе адаптации, а повышенные требования родителей усугубляют проблемы адаптации, создавая дополнительное давление на ребенка.

Отклонения в любом из принципов адаптации - организационном, учебно-мотивационном, психологическом или социальном - указывают на проблемы в процессе приспособления к школьной жизни. Для успешной адаптации к школьной среде требуется поддержка со стороны взрослых, в том числе родителей и педагогов, нужно обращать внимание на любые признаки трудностей, такие как неуспеваемость, лень или низкий уровень продуктивной деятельности, и предпринимать своевременные действия для их преодоления.

Факторы ,влияющие на процесс адаптации учащихся в начальной школе, многообразны и затрагивают все сферы жизни ребенка, так, например, индивидуальные психофизиологические особенности ребенка значительно способствуют процессу адаптации. Такие факторы, как адекватная оценка ребенком своего положения в школе, изменение вида деятельности и оптимальные методы семейного воспитания (функциональная неготовность к школе, неудовлетворенность в общении со взрослыми, низкий уровень образования родителей и неблагоприятный микроклимат в семье затрудняют процесс адаптации). С другой стороны, адаптация детей к школе более благоприятно протекает в классе у учителя, придерживающегося демократического типа педагогического взаимодействия, то есть личностно-ориентированный учитель создает в классе атмосферу, благоприятную для совпадения индивидуальных потребностей детей с требованиями школы.

Недостаточно развитые произвольные формы поведения у ребенка, неумение управлять своим вниманием и деятельностью часто связаны с ошибками в воспитании – родители должны стимулировать у ребенка желание учиться в школе, обеспечивая поддержку и создавая условия для развития познавательных мотивов, также нужно правильно организовать

жизнь ребенка, учитывая его индивидуальные особенности и возможности семьи. Проблемы и трудности адаптации младших школьников к школьной жизни можно рассматривать с нескольких точек зрения: типичные трудности, психологические и образовательные проблемы адаптации, взаимодействие школы и семьи в решении этих проблем.

К биологическим причинам школьной дезадаптации относятся:

•соматическая ослабленность

•задержка психического развития

•синдром дефицита внимания и гиперактивности,

•незначительное снижение слуха и зрения

•леворукость

•недостатки в речевом развитии.

В социальные причины входит:

•несоответствие программ и методик возрастным и индивидуальным возможностям учащихся,

•неадекватность требований педагога и родителей,

•стресс от ограничения времени,

•недостаточная готовность к школе, социально-педагогическая запущенность,

•заниженная или завышенная самооценка ученика Поступление ребенка в школу является ответственным моментом как для ребенка, так и для его родителей, Безруких М.М., Ефимова С.П. показали, что социально-психологическая адаптация может проходить по-разному: большинство детей адаптируются в течение первых двух месяцев, некоторые дети нуждаются в более длительном времени для адаптации, а у других могут возникать более серьезные трудности, в том числе, негативные формы поведения и реакции протеста. Так, основными методами исследования адаптационных процессов у младших школьников, используемыми для изучения адаптации младших школьников, являются наблюдение и тестирование (наблюдение позволяет непосредственно получать информацию о поведении и психических явлениях учеников в естественных условиях, в то время как тестирование использует стандартизированные задания и опросники для оценки индивидуальных особенностей детей.

Не стоит забывать о семейной поддержке и влиянии домашнего воспитания на успешность адаптации, как, например, показывают исследования, психологический комфорт в семье, педагогическая культура родителей и их личностные особенности способствуют формированию у ребенка уверенности и способности к адаптации. С точки зрения образовательной среды, значение имеет подход учителя и общая атмосфера в

классе, так демократический тип педагогического взаимодействия, учитывающий индивидуальные потребности учеников, создает более благоприятный процесс адаптации.

Наконец, стоит понять и запомнить, что адаптация в школе - это не только задача ребенка, но и общее усилие, включающее учителей, родителей и образовательную систему в целом, и только скоординированный подход всех участников образовательного процесса способствует успешной адаптации учащихся в начальной школе.

Список использованной литературы:

1. Александров И.А. Понятие адаптации с точки зрения психологии / И.А. Александров // Молодой ученый. - 2018. - № 22 (208). - С. 283-285. - URL: https: // moluch.ru/archive/208/51057/.

2. Артюхова И. В первом классе - без проблем. М.: Чистые пруды, 2008. - 32 с.

3. Бакаленко Т.Н. Особенности социально-психологической адаптации младших школьников. 2023.

4. Безруких М.М. Трудности обучения в начальной школе: причины, диагностика, комплексная помощь / М.М. Безруких. М.: Эксмо, 2009.464 с.

5. Беккер И.Л., Мельникова Е.А. Современные особенности социальной адаптации младших школьников // Известия ПГПУ. 2008. № 6. -С. 131-134 .

6. Бусыгина А. Л., Архипова И.В., Фирсова Т.А. Исследование социальных и нейропсихологических показателей адаптации детей дошкольного возраста АНИ: педагогика и психология. - 2016. - № 4 (17). - URL:https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-sotsialnyh neyropsihologicheskihpokazateley-adaptatsii-detey-doshkolnogo-vozrasta.

7. Ералы М.Р. Роль семейного воспитания в процессе социально-психологической адаптации детей // Вестник КазНацЖенПУ. - 2019.

8. Жураева Н.Б. Адаптация первоклассников к школе // Достижения науки и образования. -2019. - № 10 (51).

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Qudratova Mohichehra

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika ta’lim yo’nalishi 2 – bosqich talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada pedagoglarning jamiyatda tutgan o‘rni va kreativlikning mohiyati, mashhur olimlarning kreativlikka oid qarashlari hamda bo‘lajak pedagoglarning kreativligini rivojlantirish usullari ,shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga ta’sir etuvchi ijtimoiy omillar haqida ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, kreativlik, ta’lim tarbiya, ijtimoiy omil, kreativ yondashuv, ijodkor shaxs

Bugungi kunda jahonning ilg‘or mamlakatlari qatori respublikamizda ham ta’lim sohasini isloh qilishga katta e’tibor berilmoqda.Bunday zamonaviy iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishlar,ta’lim tizimining modernizatsiya qilinishi,uni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta’lim,fan- texnika va texnologiyalarning jahon miqyosidagi yutuqlarini hisobga olgan holda ta’lim dasturlarini o‘zgartirib yangilab borishni ko‘zda tutadi.Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o‘zining" Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" kitobida "O‘z xalqiga fidoyi biz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir ,har tomonlama yetuk rahbar oldida dolzarb vazifa - kelgusi avlodni komil inson qilib tarbiyalash vazifasi turibdi"- degan fikrni e’tirof etdilar.Bunday mas’uliyatli vazifani amalga oshirishda esa pedagoglarning jamiyatda tutgan o‘rni alohida hisoblanadi.

Pedagoglik kasbi jamiyatda juda muhim o'rin egallaydi, chunki ta'lim tizimi va o'quv jarayonlari va jamiyatning rivojlanishiga yordam beradi. Quyidagi sabablarga ko‘ra, pedagoglik kasbi jamiyatda juda muhimdir:

•O‘quvchilarning rivojlanishi: Pedagoglar o‘quvchilarga akademik, ijodiy va ijtimoiy ta’limni qabul qilishda yordam beradi. Ular o‘quvchilarning fikrini o‘rgatish, ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va ijtimoiy qatlamni mustahkam qilishda muhim rol o‘ynaydi.

•Ma’rifat va bilimning o‘sishi: Pedagoglar jamiyatda ma'rifat va bilimning o'sishi va tarqalishida katta o'rin egallaydi. Ular o‘quvchilarga yangi bilimlar,texnologiyalar va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish orqali jamiyatning rivojlanishiga qat'iy ko‘maklashadi.

3. Tadqiqot va ilmiy ishlar: Pedagoglar ilmiy tadqiqotlar olib borish va jamiyatning ilmiy-amaliy faoliyatida ishtirok etish yoki ilmiy maqolalar yozish orqali jamiyatning ilmiy potentsialini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydilar.

4. O‘qitish metodlarini rivojlantirish: Pedagoglar o‘qitish metodlarini rivojlantirish, integratsiyalash va yangi ta’lim usullarini joriy etish orqali o‘quvchilarga qiziqish va bilim olishni rag‘batlantirish va o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonlarini rivojlantirish uchun ishlaydilar.

Agar 10 yil tabiblarsiz qolsak , salomatligimizni yo‘qotamiz

Agar 10 yil muhandis - injenerlarsiz qolsak , tartib intizomimizni yo‘qotamiz

Agar 10 yil advokatlarsiz qolsak , adolatni yo‘qotamiz

Agar 10 yil pedagoglarsiz qolsak, tabiblarni ham , advokatlarni ham, muhandislarni ham yo‘qotamiz. Shunday qilib, pedagoglik kasbi jamiyatda ta'limning sifatini oshirishda, o‘quvchilarning rivojlanishi va jamiyatning rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi.

Hozirgi kunda zamonaviy ta’lim barcha turdagi ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi - pedagoglarning ijodkor bo‘lishlarini talab qilmoqda .Bu esa o‘z- o‘zidan ta’lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o‘rganuvchi pedagogika faniga " kreativlik" degan tushunchani olib kirdi. "Kreativlik" degan tushunchani quyidagicha sharhlash mumkin.

"Kreativlik" (lotincha/ inglizcha "create"- yaratish ," creative- yaratuvchi, ijodkor ; shaxsning yangi g‘oyalarini ishlab chiqishga tayyorgarligini tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. Kreativlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish ,o‘ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish, deyish mumkin. Ko‘pgina pedagog - tarbiyachilar o‘zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar.Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan , aksariyat pedagog- tarbiyachilar ham aslida " kreativlik" tushunchasi qanday ma’noni anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar, ikkinchidan, kreativlik negizida qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar. Ayni o‘rinda shuni aytib o‘tish joizki,har bir shaxs kreativlik xususiyatiga ega. Ammo ular kreativlik xususiyatini qanday namoyon etishni bilmaydilar. Patti Drapeau nuqtayi nazariga ko‘ra, kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Pedagog - tarbiyachi o‘z- o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib o‘rganish , o‘z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va asta - sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishi uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyati davomida shakllantirilib boriladi.

Kreativlik tushunchasi o‘zida madaniy xilma - xillikni aks ettiradi. G‘arb kishilari uchun kreativlik umuman olganda , yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan’anaviylik, qiziquvchanlik , tasavvur , hazil mutoyiba tuyg‘usi va erkinlik mavjud bo‘lishiga e’tibor qaratadilar. (Myordok, Ganim, 1993- yil ; Shtrenberg , 1985 yil). Sharqliklar esa, aksincha kreativlikni ezgulikning qayta tug‘ilish jarayoni , deb tushunadilar. (Xui Strenberg , 2002- yil Rudovich , Xui , 1997 - yil Rudovich, Yuye , 2000- yil). G‘arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo‘lsada ,biroq har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar . Bo‘lajak pedagoglarning kreativligini rivojlantirishda interfaol o‘qitish metodlaridan foydalanish ham muhim ahamiyaga ega . Interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari vositasida ta’lim oluvchilarni o‘qitishdan asosiy maqsad : kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning muhim sharti bo‘lgan ta’lim jarayonida erkin-ijodiy muhitning yaratilishi, professor-o‘qituvchilar, o‘qituvchi va ta’lim oluvchilarning birgalikdagi munosabatlari va o‘zaro hamkorlikdagi harakatiga asoslangan o‘qitish jarayonini yo‘lga qo‘yishdan iboratdir .

Kreativlik yuqumli xususiyatga egadir , kreativ bo‘lish uchun kishi ko‘proq kreativ insonlar bilan muloqot qilishi va hamisha izlanishda bo‘lishi lozim. Kreativlik ustida ishlash bo‘lajak pedagoglarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi.Kreativlik o‘qituvchining ijodiy faoliyatida ijodiy intilishi, ijodiy qobiliyati, kreativ maqsadi, yo‘nalishi va o‘zini boshqara olishida ko‘rinadi va uni o‘zining faolligi, o‘zini-o‘zi boshqara olishi bilan yetuk rivojlanayotgan, o‘sayotgan shaxsga aylanayotganini bildiradi. Qolaversa, kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi, “talabalar e’tiborini ta’lim jarayoniga faol jalb etishni ta’minlaydi”. Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassislari kabi o‘qituvchilar ham o‘zlarida kreativlik sifatlari mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular E.P. Torrens tomonidan 1987-yilda asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o‘tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o‘ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo‘yicha baholash imkoniyatini yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha 2017- yil 7- fevralda ishlab chiqilgan" Harakatlar strategiyasida" " Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatili ta’lim xizmatlari, imkoniyatlarini oshirish , yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab- quvvatlash va ro‘yobga chiqarish " kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

Kreativlikni rivojlantirish usullari o'z ichiga turli metodlar va texnikalarni qamrab oladi. Bular quyidagilar:

1. Fikriy tafakkurning boshqa xususiyatlari: Yangiliklarga ochiq bo'lish, turli sohalar bilan ta’riflash, va yangi tajribalarga tayyor bo'lish orqali o'zingizga ko'proq munosabat yaratishingiz mumkin.
2. Ilg'or fikrlash: Ishni yaxshi tahlil qilish, maslahat oluvchi bo'lish, problemalarni boshqarish va ijtimoiy muammolar bo'yicha mulohazalar qilish orqali fikrlashni rivojlantirishingiz mumkin.
3. Majlislar va guruh ishlarida faol qatnashish: Ko'p qator ijtimoiy muhitlarda majlislar, guruh ishlari, tadbirlar orqali kreativlikni rivojlantirishni oshirish mumkin. Bu boshqa insonlar bilan fikr almashish, mulohazalar va idealarni qo'llash orqali amaliyotlarni o'stirish imkoniyatlarini ta'minlaydi. Shunga muvofiq, interfaol o‘qitish metodlari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kreativlik ta’lim jarayonini tashkillashtirishning o‘zida mujassamlashtirilib, kreativ ta’lim jarayonini qurish, ta’lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish, turli uslublar , bilim va ko‘nikmalar muvozanatini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha 2017- yil 7- fevralda ishlab chiqilgan" Harakatlar strategiyasida" " Uzluksiz ta’lim tizimini yanada

takomillashtirish, sifatili ta’lim xizmatlari, imkoniyatlarini oshirish , yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab- quvvatlash va ro‘yobga chiqarish " kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

Kreativlikni rivojlantirish usullari o'z ichiga turli metodlar va texnikalarni qamrab oladi. Bular quyidagilar:

1. Fikriy tafakkurning boshqa xususiyatlari: Yangiliklarga ochiq bo'lish, turli sohalar bilan ta’riflash, va yangi tajribalarga tayyor bo'lish orqali o'zingizga ko'proq munosabat yaratishingiz mumkin.
2. Ilg'or fikrlash: Ishni yaxshi tahlil qilish, maslahat oluvchi bo'lish, problemalarni boshqarish va ijtimoiy muammolar bo'yicha mulohazalar qilish orqali fikrlashni rivojlantirishingiz mumkin.
3. Majlislar va guruh ishlarida faol qatnashish: Ko'p qator ijtimoiy muhitlarda majlislar, guruh ishlari, tadbirlar orqali kreativlikni rivojlantirishni oshirish mumkin. Bu boshqa insonlar bilan fikr almashish, mulohazalar va idealarni qo'llash orqali amaliyotlarni o'stirish imkoniyatlarini ta'minlaydi.

Bo‘lajak pedagoglarda kreativlikni rivojlantiruvchi omillarga quyidagilar kiradi: - bo‘lajak pedagoglarni qiziqarli, murakkab vazifalar, aniq maqsad va vaqt bilan ta’minlash;

- bo‘lajak pedagoglarning kreativ fikrlash ko‘nikmalarini boshqa ko‘nikmalar bilan rivojlantirishga yordam berish;
- bo‘lajak pedagoglar o‘zlarida kreativlikning boshqa turlarini ham rivojlantira olishlari , guruh bilan ishlay olishlari , hissiy jihatdan erkin va ijobiy fikrlashga ega bo‘lishlari uchun poydevor bo‘ladigan muhitni yaratish;
- bo‘lajak pedagoglarning pedagogik jarayonda ijodkorlikni rivojlantirish uchun shaxs salohiyatini oshirishga , ijodiy faolligini kuchaytirishga yordam beradigan o‘qitish metodlari va texnologiyalardan foydalanishga o‘rgatish;
- bo‘lajak pedagoglarni suhbatlar bilan rag‘batlantirish , konstruktiv sharhlar bilan ta’minlash, yangi ko‘rsatmalar bilan tanishtirib borish.

Ushbu texnologiyakar bo‘lajak pedagoglarning o‘zini - o‘zi rivojlantirishga, o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni oshirishda , o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishda , an’anaviy yondashishdan farqli yangi g‘oyalarni yaratishda , bir qolipda fikrlamaslikka tashabbuskorlikka , yangi ta’lim texnologiyalaridan dars mashg‘ulotlari davomida foydalanishga va pedagogik jarayonning samarali tashkil etilishiga yordam beradi.

Bundan tashqari bo‘lajak pedagoglarning kreativligini rivojlantirishda milliy o‘zligimizni yo‘qotmagan xolda , quyidagi taklif va xulosalarni keltirmoqchiman:

- barcha ta’lim muassasalarida o‘quvchi - yoshlar va talabalarning yoshiga mos ravishda ma’naviy, axloqiy bilimlarni chuqurlashtirish va o‘zini-o‘zi anglashga yordam beradigan mutafakkirlarimizning asarlarini darslik va o‘quv

qo‘llanmalarida mujassamlashtirish uchun pedagogik - psixologik dasturlar yaratish;
-bo‘lajak pedagoglarda ma’naviy axloqiy bilimlarni chuqurlashtirish va o‘z mutaxassisligini chuqur egallashga xizmat qiladigan tarixiy manbalardan muntazam foydalanish;
-talabalarda ma’naviy axloqiy fazilatlarni rivojlantirish va ularda milliy o‘zini - o‘zi anglashni shakllantirish

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bo‘lajak pedagoglarning ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish bugungi kunda maktabdagi ta’lim jarayonining asosiy ehtiyoji bo‘lib qolmoqda. Shu sababli, oliy o‘quv yurti talabalarida ijodiy fikr, kreativlik va mantiqiy tafakkur kabi qobiliyatlarni shakllantirib borilsa, bu muammo o‘z yechimini topadi deb aytish mumkin.

Foydanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz"- Toshkent " "O‘zbekiston " 2017- yil , 488 bet ,2- bet
2. 2017- yil 7- fevralda qabul qilingan " 2017-2021- yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasi"
3. Drapeau Patti Sparking student creativity (practical ways to promate innovative thinking and problem)- Alexandria - Virginia USA ASCD 2014(7)
4. Sayidahmedov N" Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya " - Toshkent: " Fan va texnologiya "- 2003- yil 340 ber 14- bet
5. Yunusov "Yosh o‘qituvchilarni kreativlik fikrlash yo‘llarini takomillashtirish " Toshkent - 1990 O‘qituvchi 5

КАЛЛИГРАФИЯ КАК ОСНОВА ВОСПИТАНИЯ ДИСЦИПЛИНИРОВАННОСТИ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Рафикова Рената Анатольевна
Преподаватель кафедры Педагогика и психология
Наманганского государственного педагогического института
Пайзибаева Рухшана
Студентка 1 курса Педагогического факультета
Направления Методика начального образования НамГПИ

Аннотация: В данной статье проанализирована необходимость обучения младших школьников каллиграфическому письму, а также рассмотрены такие актуальные темы как: что такое каллиграфия и каллиграфический навык и роль письма в формировании каллиграфии у

детей в начальной школе. Раскрыты причины плохого почерка учеников младших классов, этапы и принципы обучения каллиграфии детей .

Annotation: This article analyzes the need for training of young schoolchildren to the calligraphic letter. And also topics are considered: what are calligraphy and calligraphic skill and the role of writing in the formation of calligraphy in children in primary school. The reasons for the poor handwriting of the students of the younger classes are discovered, the stages and principles of teaching of calligraphy children.

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik yoshdagi maktab o'quvchilariga xattotlik yozishni o'rgatish zarurati tahlil qilinadi. Shuningdek, biz shunday dolzarb mavzularni ham ko'rib chiqamiz: xattotlik va xattotlik mahorati va boshlang'ich sinflarda bolalarda xattotlikni shakllantirishda yozuvning o'rni. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining qo‘l yozuvi yomonligi sabablari, bolalarga xattotlikni o‘rgatish bosqichlari va tamoyillari ochib berilgan.

Ключевые слова: каллиграфия, письмо, младший школьник, навыки каллиграфии, чистописание, плохой почерк .

Keywords: calligraphy, letter, junior schoolboy, calligracy skills, parish, bad handwriting.

Tayanch so'zlar: xusnixat, yozuv, o'rta maktab o'quvchisi, xusnixat mahorati, qalamkashlik, yomon xusnixat.

Процесс формирования каллиграфических умений является очень важной проблемой в образовании . Многие механизмы и закономерности формирования письменной речи и её нарушений раскрыты в исследованиях Б.Г. Ананьева , Е.В. Гурьянова , А.Н. Корнева , Р.Е. Левиной , Л.С. Цветковой и других ученых .

Каллиграфия – от греч. “*красивое письмо*“ также её часто называют искусством красивого письма. Появилось в Древнем Китае и Японии и популярно в этих странах по сей день.

Чистописание – это искусство аккуратного письма, правила письма, правила соединений. По сути, это две половинки одного целого: чистописание отвечает за аккуратность, скорость письма, а каллиграфия – за творческую сторону письма.

По мнению Л.С. Цветковой – при процессе осуществления письменной деятельности участвуют непременно высшие психические функции: смысловое восприятие, логическая память, произвольное внимание, отвлечённое мышление и др.

Предпосылками письма также называют следующие пункты:

- *сукцессивные процессы*, то есть анализ и синтез временных последовательностей сигналов и стимулов;
- *межанализаторные взаимодействия*, которые необходимы для перекодирования из одной модальности в другую;
- *сенсомоторное развитие* (зрительное, слуховое, психомоторное, пространственное, тактильное);
- *развитие внимания, памяти*, которые составляют базу интеллектуальной деятельности;
- полноценное речевое развитие;
- *физиологическая, эмоциональная готовность* к обучению письменной речи.

Данные предпосылки по мнению специалистов должны быть в норме сформированы к 5-6 годам. На этом возрасте уже можно начать обучение чтению и письму.

Специфика письма заключается в том что оно имеет две стороны – графическую и орфографическую. Ребёнок должен уметь писать не только чётко и быстро но одновременно с этим правильно, грамотно.

Графические навыки письма – это один из видов двигательных навыков, в формировании которых очень много общего с другими двигательными навыками. Однако, в отличие от других двигательных навыков, особенность графических навыков заключается в обслуживании умственных навыков – это чтение, счёт, орфография и т.д., и формируется одновременно с ним. Исходя из этого, успешное овладение графическим навыками письма зависит от прочного овладения навыками чтения и грамотного письма.

Навыки письма детьми приобретаются с большим усилием. В начале этот процесс для ребёнка кажется трудным, сложным , руки быстро устают, не слушаются, а слова и буквы получается не совсем как у взрослых. У всех детей своя индивидуальность и поэтому всем им письмо даётся по-разному. Если одни сразу же начинают писать аккуратно и быстро, то у других возникают проблемы. В таких случаях задача педагогов и родителей взаимодействовать вместе и уделять больше времени ребёнку в исправлении почерка ученика в хорошую сторону, так как вовремя не проведённая корреляционная работа учителями и близкими ученика могут стать причиной корявого и нескладного почерка в будущем.

По мнению учёных и психологов принято считать, что формирование и развитие письменных навыков начинается в раннем детстве, когда малыш берёт в руки карандаш, мелки или фломастера и начинает черкать на бумаги разные фигурки, линии, точечки, каракули, тогда он только учится контролировать движения своей руки. В этом возрасте руки ребёнка

работают дальше чем голова, он часто выходит за границы листа и рисует на столе, на стенах, везде, и при помощи взрослых (мам, бабушек, дедушек) понимает, что нужно движение рук обдумывать прежде чем рисовать и что не всегда действия ручек должна быть спонтанной. До 5 -6 лет ребёнок совершенствует навыки рисования. А уже к 6-7 лет, когда у ребёнка начинается младший школьный возраст, умственное восприятие информации и языковых способностей достигают зрелости. В начальных классах уже рождается почерк.

Не всегда формируемый почерк подчиняется правилам каллиграфии. Скорее всего, у ребенка не разборчивый, не «красивый» почерк.

Исправить почерк можно и нужно. Но надо отметить , что плохой почерк указывает на наличие каких–то проблем физиологического, эмоционального или психологического характера .Плохой почерк может наблюдаться если у школьника:

- Недостаточно развита моторика рук . Ребёнку трудно писать кисть и пальцы рук устают , немеют . Также наблюдаются трудности при нарезании различных фигур ножницами , раскрашивании рисунков , завязывании шнурков и т.д.
- Недостаточно развита двигательная сфера. Ребёнок не может стоять на одной ножке, или же ловко подбрасывать и наоборот ловить мяч, часто спотыкаться и наталкиваться на различные предметы и др.. И эти факторы говорят о том что ребёнок не сбалансирован и не может чётко управлять ножками или ручками, при таких случаях это отразится на таком тонком процессе как письмо.
- Наследственность. Часто наблюдается что плохой почерк присутствует у кого-то из членов семьи, и поэтому у ребёнка. В таких случаях корректировка даст свои результаты только при сильном желании и стремлении.
- Пространственное восприятие ребёнка сформировано плохо (ребёнок путает стороны – верх и низ, вправо и влево). В данном случае возможно наблюдается «зеркальное написание букв» или же путаница букв, например как: буква «б» и буква «д» и др.
- Ещё почерк может быть «хромым» при общем плохом самочувствии ребёнка, например, после перенесённой простуды, хронических заболеваний или из-за чрезмерных нагрузок. Всё возможно нормализируется, когда ребёнок наберётся жизненных сил и энергии.
- Обстановка внутри семьи. Это когда на ребёнка оказывают сильное давление , часто возникают конфликты с родителями либо он воспитывается

в неполной семье то это сказывается не только на эмоциональном состоянии ребёнка но и на почерке.

Таким образом можно сделать вывод что каллиграфия также помогает формировать у учеников чувство ответственности за свою работу. Они становятся более внимательны к деталям, стремятся к достижению красоты в своём письме.

Каллиграфия как основа воспитания дисциплинированности учеников начальных классов имеет множество позитивных аспектов. Это не только улучшает каллиграфические навыки детей, но и развивает в них умение контролировать свои движения, быть терпеливыми и т.п. Поэтому важно внедрять занятия по каллиграфии в учебный процесс, чтобы помочь детям стать более дисциплинированными и успешными учениками.

Источники информации:

1.https://www.maam.ru/detskijsad/psihologicheskie-osnovy-formirovanija-kaligraficheskih-navykov-mladshih-shkolnikov.html
2.https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-dlya-roditelei/2016/03/30/lektsiya-dlya-roditeley-razvitie
3. https://dzen.ru/a/Y866caYtwW7Qn89w
4.https://studfile.net/preview/4466144/page:22/

MEKTEP OQIWSHILARIN MIYNETKE TÁRBIYALAWDA NAQIL-MAQALLARDAN PAYDALANIW

Abilov Batırbek
Ájiniyaz atındaǵı NMPI “Pedagogika” tálim baǵdarı 2-M kurs talabası
Saparbaev Tajibay - Pedagogika kafedrası docenti p.i.k. ilimiy basshı.

Naqıl-maqallar oqıwshılardıń dúńya tanıwshılıq túsinigin keńeytiwde, ádep-ikramlılıq sapaların durıs ayırıp qollanıwın rawajlandırıwda kúshli tásirge iye. Olar jas óspirimlerge jaqsını jamannan ayıra biliwge úyretedi, jaman háreketten saqlanıwǵa shaqıradı, jaqsı adam ómiri ushın áhmiyetin kórsetedi. Naqıllarda ómirlik qubılıslar adamlardıń qarım-qatnası, háreketi hám olardıń háreketiniń ádep-ikramlılıq sapaları tuwralı pikiri belgili bir mazmunda baylanıstırılıp beriledi. Ondaǵı pikir sonday tujırımlı, mánili túrde berilgenlikten naqıllar kópshilik orınlarda astarlı mánide de qollanıladı. Mısalı, «Jaw ketkennen soń qılıshńdı tasqa shap» degen naqılda hár nárseni óz waqtında islew, tiyisli orında qollanıw kerekligi, sonda ǵana naqılda nátiyjeli bolatuǵınlıǵı aytıladı. Al «Awzı kúygen úplep ishedi» degen naqılda ańsızlıqtan qátelik jasaǵan adamnıń ekinshi ret iske, onı hár tárepleme ólshestirip bolıp, oylanıp aralasatuǵınlıǵı haqqında xalıqtıń

danalıq oyı berilgen. Bunda naqıllar oqıwshılardıń dúńya tanıwshılıǵı, ádep-ikramlılıq túsinigin rawajlandırıwda áhmiyeti oǵada ullı.Naqıl-maqallardıń mániligi, ondaǵı aytılǵan oydıń anıqlıǵı hám tupa-tuwrılıǵı, sózlerdiń baylanıslı kórkemligi hám ıqshamlıǵı, uyqaslıǵı, adamnıń naqıldaǵı oyı tujırımlı hám mánili bolǵanlıqtan naqıl aytıwǵa ıqshamlı, jeńil yadlawǵa ańsat keledi.

Ata-babalardıń uzaq ómirlik tájiriybesinen alınıp joqarı ádep-ikramlı háreketlerdi qáliplestiriwde qollanılıp kiyatırǵan tásirli danalıq sózleri házirgi waqıtta da úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye. Naqıllar hadallıqtı, tuwrılıqtı, adamgershilikli qarım-qatnastı, kishi peyillikti, miynet súygishlikti, ata-anaǵa bolǵan muhabbattı t.b. ájayıp qásiyetlerdi tárbiyalawda kúshli tásir jasaydı, Basqa da ádebiy shıǵarmalar menen bir qatarda hár túrli naqıl-maqallar úyretiledi. Olar belgili temalar mazmunınan baylanıslı qollanıladı. Mısalı, «Miynet túbi ráhát», «Islemegen tislemeydi», «Erdiń atın miynet shıǵaradı»t.b.

Bul naqıllar oqıwshılarǵa unamlı hám unamsız háreketlerdi ayıra biliwde, ádep-ikramlı háreketlerdiń ómirdi gózzallandırıwshı qásiyetin sezinip, onı ómirge engiziwde, ádep-ikramsız háreketlerdiń bizińjámiyetimizge jat ekenligin túsinip, ómirdi óziniń ádep-ikramlı háreketleri menen gózzal etip qurıp jasay biliwde unamlı tásir etedi. Tábiyattaǵı, ómirdegi qubılıslardı baqlawshılıǵın rawajlandıradı. Oqıwshılardıń sóylew tilin bayıtıp, óz ana tilin súye biliwdi arttıradı. Bul nárselerdiń tolıq ámelge asırılıwında muǵallimniń tutqan roli oǵada ullı. Muǵallimniń is sheberligine tikkeley baylanıslı.

Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqalları oǵada keń tematikalıqqaǵa iye bolıp esaplanadı, onda xalqımızdıń turmısınıń hámme tárepleri sáwlelenedi. Naqıl-maqallardı bári ómirden alınıp haqıyqıy turmıs shınıǵıwalaları súwretlenedi. Naqıl-maqallar dáwirden dáwirge ótip bayıp, jetilisip, sál dáwirge beyimlesip baradı. Naqıl-maqallar jaslardı etiwge, qalıs xizmet kórsetiwge miynetti aqırına deyin jetkeriwge násiyatlaydı.

Qayır etseń pútin yet,
Jartı qayır jaraspas.
Qıymıldaǵan qır asar,
Búlkildegen jer tóser.

Miynet adamnıń kún kórinisindegi negizgi faktordan bolıp esaplanadı,sonıń ushın miynet temasına baylanıslı bolǵan naqıl-maqallar oraylıq orındı iyeleydi. Naqıl-maqallarda miynettiń ájayip qásiyetleri jaǵımlı til menen bayanlanadı.

Misalı: a) Háreketke bereket.
b) Xizmet etseń millet etpe.
v) Shópshek degen shóp boladı,tereberseń kóp boladı.

Irasında da ápiwayı turmıs keshiriw barısında háreket etken jaqsı, bir talaptıń basında jaqsı ekenligin túsinikli halda jetkeredi. Xalıq ushın etilgen miynettiń

milletsiz minez-qulıq kerekliginde durıs nárse mine qaysı naqıl-maqallardı almaqta turmıstağı real máselelerdi súwretleydi. Jámiyetlik moral normalarına tán naqıl-maqallarda adamlardıń minez-qulıq normalarındağı jetıskenligi, keleshegi ashıq aytaladı.

Dıyxanshılıq biri bes,
Sharwashılıq oǵan es - dep keltiredi.

Naqıl-maqallardıń kórsetkenindey hár bir jámiyettiń óziniń tártibi, sıyasatı, adamgershilik normaları boladı. Jaslardı sol dáwirdiń talaplarına say minez-qulıqa shaqıradı.Mine qálegen naqıldı alsaqta, óziniń ótkir pikiri menen, kórkemligi menen, tiliniń anıqlıǵi menen ajiralıp turadı. Naqıl maqallardı paydalanǵanda ata-analar, pedagog-xizmetkerler balalarǵa tárbiyalıq tásir kórsetetuǵin dárejede qollanıw kerek boladı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Uzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.. “Uzbekiston”, 2016 y.
2. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T. Nizomiy nomidagi TDPU. 2006 y
3. Madyarova S. A. va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b
4. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: “Moliya ” nashriyoti, 2003 y. – 171 b

TÁLIM MENEJMENTIN OQITIWDA DASTURIY TÁLIMNEN PAYDALANIWDIŃ IMKANIYATLARI.

Turdimuratova Amangul
Ájiniyaz atındağı NMPI Pedagogika kafedrası úlken oqıtıwshısı
Ismailov Adilbek
Ájiniyaz atındağı NMPI mektep menejmenti 3-kurs talabası

Dásturiy oqıtıw XX ásirdiń 50-jılları basında payda boldı. Ol amerikalıq psixolog B.Skinner atı menen baylanıslı. Ol materiallardıń ózlestiriliwin basqarıwdıń nátiyjeligin asırıwda, informaciyalardı bólek bólim uzatıwdıń úzliksiz programması tiykarına qurıw jáne onı baqlawdı usınıs etdi.

N.Krauder tarmaqlanǵan programmanı islep shıqtı, ol jaǵdayda qadaǵalaw nátiyjelerine kóre tálim alıwshılarǵa ózbetinshe jumıslar ushın hár qıylı materiyallar usınıs etiledi.

G.K.Selevko dástúriy oqıtıwǵa tómendegi tariyipti beredi, yaǵnıy dástúriy oqıtıw degende oqıtıw úskeneleri (EHM, dasturiy sabaqlıq, kinotrenajer hám b.) járdeminde dasturiy oqıw materialınıń ózlestiriliwin basqarıwdı túsinedi.Dasturiy oqıw materialı arnawlı bir logikalıq izbe-izlikte beriletuǵın salıstırǵanda úlken

bolmaǵan oqıw informaciyaları («kadrlar», «fayllar», «adimlar») ceriyasinan ibarat boladı.

Dástúriy tálimniń tiykarǵı waziypası - kishi qádemler menen oqıw materialın studentlerge jetkiziw hám ózlestiriw procesin turaqlı qadaǵalaw etip barıwdan ibarat. Bunda temanı qaysı bólegi tereń hám júzeki úyrenilgenligi málim boladı hám kemshiliklerdi tezlik penen ońlaw múmkinshiligi tuwıladı. Bul túsinik 50-jıllardan baslap, AQSHliq psixolog B. Skinner tárepinen rawajlana baslaǵan bolsada, elege shekem keń tarqalmaǵan. Onıń ayriqsha unamlı hám unamsız qásiyetleri bar.

Dástúriy tálim óz mazmunı hám dúzilisine hám de maqsetine kóre júdá anıqlastirilǵan maqsetli tálim sistemasına uqsas bolıp tabıladı. Bul sistemada da barlıq jumıs iskerligi aqırǵı nátiyjege qaratılǵan bolıp, kishi qádemler menen ózlestiriw tiykar bolıp xızmet etedi. Dasturiy tálim kóbirek studentlerdiń múmkinshiliklerin esapqa alıw hám individual jantasıw baǵdarına tiykar orinlanadi.

Dástúriy tálimniń tiykarǵı mazmunı sonnan ibarat pedagog pútkil oqıw materiyalın bir neshe bólimlerge shıǵadı. Bul bilimler ápiwayıdan quramalıǵa qaray jaylastırıladı. Hár bir bólim haqqında tolıq informaciya berilgennen son, áne sol bólekti ózlestirilgenlik dárejesi tekserip barıladı. Barlıq studentler ózlestirip alǵanlıqlarına isenim payda etiwleri menen, ekinshi bólekke ótiledi jáne bul bilimler de jetilisken ózlestirilgenligi anıqlap, oqıw materialın keyingi bólegi uyreniledi.

Eger dástúriy sabaqta tek oqıw materialın úyrenip bolǵandan keyin ǵana bekkemlewge hám tekseriwge itibar berilse, dasturiy tálimde oqıw materialın ózlestiriw procesin hámme basqıshları qadaǵalaw etip barıladı. Dástúriy tálim túsinigi metodikada 60 - jıllardan baslap rawajlana basladı. Biraq elege shekem keń tarqalmaǵan. Sebebi bul metod pedagogdan kóp miynet hám dóretiwshilik talap etedi. Bul metodtı unamlı tárepleri sonnan ibarat, oqıw materialın logikalıq bóleklerge ajratılıwı bilimlerdi sistemalı ózlestiriwge járdem beredi.

Programmalı tálim túrleri. Aralıqtan oqıtıw jáne onı ámeliyatqa engiziw múmkinshilikleri. Joqarı bilimlendiriw tarawındaǵı oqıtıw usılları zamanagóy informaciya quralları menen bayıtılıwı nátiyjesinde tálim sapasınıń jáne de artıwi kútilip atır. Buǵan baylanıslı aralıqtan oqıtıw usılı oqıtıwshı (pedagog) hám studentler ushın da qatar qolaylıqlarǵa iyeligi menen bólek áhmiyetke iye esaplanadı.

Internet, multimediya sıyaqlı texnologiyalıq usıllar studentler ushın zárúr bolǵan oqıw materiyalları, qóllanbalar tiykarında kompyuter programmaların islep shıǵıw wazıypasın qoyıp atır.

Aralıqtan oqıtıw hár qanday tarawda da jáhán tálim oraylarınıń stilistik ádebiyatları, zamanagóy hám de sońǵı informaciyalardı alıw hám olardan jıynap paydalanıw múmkinshiliklerin beredi. Dástúriy tálim hám oqıtıw texnologiyası tálim natiyjeliligi. Programma tiykarında tálim beriwden maqset tálim procesiniń tiykarǵı nizamlıqlarına súyene otirip tálim beriw jáne bul jumıstı basqarıw ushın eń qolay shárt-sharayat jaratıw bolıp tabıladı.Tálim procesi ol individuallastırıladı. Hár bir oqıwshı óz individual múmkinshiliklerine muwapıq ózbetinshe jumıs júrgizedi. Tálim mazmunı, bilim beriw jáne onı uqip alıw, ilmiy tájriybe hám de kónlikpeler payda etiw processlerin dasturleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g’risida”gi Qonuni. Barkamol avlod –O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: “Sharq”, 1998.
2. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T. Nizomiy nomidagi TDPU. 2006 y.
3. Madyarova S. A. va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
4. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: “Moliya ” nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi. “Nasaf”, 2000 y.-80 b.

BALALAR DENE TÁRBIYASINDA MILLIY OYINLARDAN PAYDALANIW ZÁRÚRLIKLERI ONIŃ MAQSETI HÁM WAZIYPALARI

Saparbaev E.T.

NMPI “Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw kafedrası assistent-oqıtıwshısı.

Xalıqtıń densawlıǵın bekkemlew Ózbekstandaǵı dene mádeniytınıń tiykarǵı wazıypalarınıń biri. Ǵárezsizlik dáwirinde ásirese, sport hám dene tárbiyaǵa bolǵan itibar kúnnen-kúnge kúsheyip barmaqta. Dene tárbiyası aldında dene mádeniyatı hám sporttı xalqımızdıń turmısına kóbirek sińdiriw; jaslardı ǵárezsizlik ruwhında tárbiyalawda dene tárbiya hám sporttıń barlıq túrinen, sonıń ishinde, xalıq dástúrlerinen keń paydalanıw, insanlardıń densawlıǵın jaqsılaw hám olardı ana watandı qorǵawǵa tayarlaw hám sol sıyaqlı úlken wazıypalar turıptı. Xalqımızdıń milliy oyınları bolsa mine usı maqsette keń qollanılıp kiyatırǵan áhmiyetli dene tárbiyası hám sport qurallarınan biri. Sonıń ushın xalıq milliy oyınlarına itibardı kúsheytiw zárúriyatı jánede kúsheymekte.

Qádriyatlarǵa itibar qaratıw shıgıs xalıqları mádeniyatınıń júdá kóp elementlerin saklap qalıwǵa hám olardan ámeliy jumısta paydalanıwǵa imkaniyat jaratıladı. Qádimgi jergilikli xalıqlarımız ushın milliy oyınlar hám milliy

bellesiwler bir waqıtları turmısımızdıń ajıralmas bir bólimi bolǵan, olar xalıq máresimlerinde, toylarında hám úrp-ádetlerinde erkin bir taraw sıpatında kóringen, úlken bir áhmiyetke iye bolǵan. Dene mádeniyatınıń bunday ózine tán quralları járdeminde ata-babalarımız ósip kiyatırǵan jas áwladqa shaqqanlıq, epshillik, kúshlilik hám sabırlılıq kibi qásiyetlerdi qáliplestirgen. Perzentlerimizdi turmıstıń hám tábiyattıń qıyınshılıqlarına shıdamlı, kúshli hám tótepki bere alatuǵın etip tárbiyalaǵan.

Jas áwladtıń fizikalıq jaqtan deni saw, miynetke hám watandı qorǵawshı sıpatında ósiwden xalıq ta, jámiyet ushın da úlken áhmiyetke iye bolǵan. Bunıń ushın oqıwshılar dene mádeniyatı menen tereń shuǵıllanıwı, túrli milliy oyınlardan paydalanıw sheberligin iyelewi kerek boladı. Bul bolsa jas áwlad tárbiyasın jánede kúsheytiw, olardı óz xalqı, ǵárezsiz mámleket hám jámiyet aldındaǵı wazıypasın seziniw ruwhında tárbiyalaw áhmiyetli wazıypalar menen baylanıslı. Balalarda mektepte oqıy baslaǵan birinshi kúnnen baslap-aq miynetke muhabbat, baslaǵan isin aqırına shekem jetkeriw, miynet súygish qábiletlerin rawajlandırıw imkanın jaratadı. Bunda dene mádeniyatının barlıq zamanagóy quralları menen birge milliy oyınları da qol keledi, sebebi bul oyınlar balalardı fizikalıq, ruwhıy jaqtan tárbiyalawdıń barlıq táreplerin óz ishine aladı. Millettiń keleshegi bolǵan jaslardı salamat, jetik hám kámil insan etip tárbiyalaw ǵárezsiz Ózbekstanımız kelesheginiń tiykarın bekkem bolıwına xızmet etedi.

Milliy xalıq oyınları hám milliy sport túrleri tariyxıy rawajlanıw barısında ózgergeni, hár bir ekonomikalıq sistema olardıń mazmun hám qaǵıydalarında óziniń izin qaldırǵanı haqqında joqarıda toqtap edik. Mine usınday oyınlardan paydalanıwda olardıń balalarǵa fizikalıq tásirden tısqarı tárbiyalıq tásir kórsetiwde názerden shette qaldırmaw, dóretiwshi qollawda maqsetke muwapıq qollanıwımız kerek. Máselen, «Ílaq» oyını degende ádette ot penen oynaytuǵın, shabandozlar haqıyqıy ılaq ushın gúresetuǵın qádimgi kópkari oyını túsiniledi. Balalarǵa mólsherlengen «Ílaq» oyını atsız ótkeriledi, oyınshılar eshki terisi menen qaplanǵan toptı alıw ushın gúresedi. Oyın qaǵıydalarınıń bazıbir tárepleri úlkenlerdiń oyınınıń qaǵıydalarına usap ketedi. Tezlik, shaqqanlıq hám kúshlilikti tárbiyalawshı bul oyın úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye, bunda bir-birin húrmet etiw, jaqsı múnásibette bolıw, qolpallıq etpewge úlken itibar beriledi.

Xalıq milliy oyınları balalardıń fizikalıq sıpatların rawajlandırıwda úlken rol oynaydı. Sebebi oyınlar oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın asıradı, olarǵa zawıq baǵıshlaydı, jumıs qábiletleriniń tezirek tikleniwin támiyinleydi. Oyınlar arqalı balalar sharshawdı umıtadı, shınıǵıwlardı dıqqat penen orınlawǵa háreket etedi.

Xalıq milliy oyınlarınıń kópshiligi balalardıń organizmine jaqsı tásir etedi. Sonıń ushında oyınlarǵa ulıwma fizikalıq tásir kórsetiwshi sıpatında qaraw kerek.

Dene mádeniyatındağı barlıq taraw hám basqıshlardıń birden bir maqseti – insandı durıs jasawǵa tayarlaw. Baslanǵısh klass oqıwshıları dene tárbiyasınıń wazıypası balalardıń jasına say ózgesheliklerdi esapqa algan halda anıqlanadı, biraq bunda dene mádeniyatınıń ulıwma maqseti názerden shette qalmawı kerek.

Baslanǵısh klass oqıwshılarına dene mádeniyatı menen tıǵız baylanıslı bolǵan bilimler (oyınlardıń paydalı tárepi, fizikalıq shınıǵıwlardıń áhmiyeti hám hám texnikası, olardı orınlaw usılları, xalıq milliy oyınlarınıń qaǵıydaları hám basqalar) haqqında maǵlıwmat beriw úlken áhmiyetke iye. Oqıwshılar algan bilim qanshelli tereń bolsa, olar xalıq oyınlarınan sonshelli aqılana paydalanıwları, oyınlar menen sonshelli nátiyjeli shuǵıllanıwları hám mektep jáne shańaraq sharayatında dene mádeniyatı quralların erkin isletip biliwleri múmkin.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Qoraboev U. O'zbek xalq o'yinlari. T., 2001. b 3-5.
2. Normurodov. A. N. O'zbek milliy o'yinlari. Tashkent, 1999
3. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev. F. «1001» o'yin. Tashkent, 1990.

MEKTEP OQIWSHILARIN MIYNETKE TÁRBIYALAW MÚMKINSHILIKLERI

Aytmuratova Gúlnur - NMPI Pedagogika fakulteti 2-G kurs talabası
ilimiy basshı – úlken oqıtıwshı Bekmuratov A.

Miynet jámiyettegi materiallıq hám ruwhıy baylıqlardıń tiykarǵı deregi, adamnıń abıroy-itibarınıń baslı o`lshemi, onıń ádiwli miyneti hár tárepleme hám garmonikalıq túrde rawajlanǵan jeke adamdı qáliplestiriwdiń negizi boladı. Miynet tárbiyası máseleleri «Mektepke shekemgi tárbiya kontseptsiyası» hám «Xalıq bilimlendiriw haqqındağı Nızam»da da ayrıqsha atap o`tilgen.

Bárinen de burın aqıl, ádep-ikramlılıq, estetikalıq, dene tárbiyasında oqıwshılar miynetiniń rolin hám áhmiyetin arttırıw zárúr. Usıǵan baylanıslı oqıtıwshılar tek házirgi pedagoglar hám psixologlardıń miynetlerin ǵana emes, al xalıqtıń ulıwma ruwhıy mádeniyatınıń ajıralmas bo`legin quraytuǵın xalıq pedagogikasınan keń paydalanıwı tiyis. O`ytkeni, miynetke tárbiyalawdıń eń jaqsı dástúrleri bir áwladtan ekinshi áwladqa miyras etip qaldırılıp kelmekte.

Xalıq miynetti tábiyattıń adamǵa bergen oǵada bahalı sıylığı dep túsinip ǵana qalmastan, al belgili dárejede onıń ruwxlandırıwshı háreketlerin oǵada ko`teriŋki dárejede túsinedi.

Mektep oqıwshılarına miynet tárbiyasın beriwde:

1. Adamlar turmısında miynettiń roli haqkında bilimlerdi tereńlestiriw, miynettiń zárúrligin túsiniw;

2. Haq kewillik penen miynetke qatnasıw, hár qanday jumıstı o`z waqtında orınlawǵa umtılıw;
3. Juwapkershilikti seziw, miynetke do`retiwshilik penen qatnas jasaw;
4. Jámáátte jumıs isley alıw, joldaslıq o`z-ara járdem beriw, jámáát isleriniń nátiyjeliligine jan kúydiriw;
5. O`z jumısların jobalastıra alıw, is-háreketlerin durıs baǵdarlaw, jumıstıń ulıwma barısına boysınıw, anıq hám dál islewdi úyreniw;
6. Ulıwma miynetke bolǵan ádet hám ko`nlikpelerin qáliplestiriw, texnikaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw;
7. Ádalatsızlıqqa unamsız qatnasta bolıw, erinsheklikke qarsı gúresiw.
Miynet tárbiyası arqalı oqıwshılardıń ádep-ikramlılıq, moral`lıq erk sıpatları da qáliplesip baradı, demek biz bunda milliy ideologiyalıq belgilerdiń ko`rinislerin ko`riwimiz múmkin.Miynet tárbiyası barısı dawamında oqıwshılardı mektep bilimi menen bayıtıp barıw, olardıń oylawın, biliwge bolǵan qızıǵıwshılıǵın, uqıplılıǵın arttırıp barıw zárúr. Klasstan tısqarı waqıtları balalarǵa jámiyetlik miynetke qatnasıw imkaniyatların jaratıp barıw, olarǵa jámááttegi miynettin' áhmiyetin túsindiriw, úlkenler miyneti menen tanıstırıw, olardı erteńgi kúni hesh qıyınshılıq sezbey jámiyet aǵzasına aylanıw hám jámáátke tez úyrenip ketiwine járdem beredi. Sonıń menen birge balalar jámiyettegi o`z ornın durıs seze alatuǵın boladı.
Mektep oqıwshılarında beyimlesiw hám onı rawajlandırıw bekkem miynet xızmetine tásir ko`rsetedi. Sonıń menen birge erteńgi kúni olardıń qanday qániygelikke iye bolıwın da belgilep beriwi múmkin.Miynet tárbiyasın beriwde miynet aldıńǵıları menen ushırasıwlar o`tkeriwde mektep oqıwshılarınıń jas o`zgesheliklerin esapqa alıwdı umıtpawımız kerek. Sebebi miynet tárbiyası ámeliy túrde berilip barıladı hám miynet balalardı shaxs sıpatında sotsiallıq jetilisiwin de tezlestiredi.

Miynetke tárbiyalawda hár qanday pedagog zamanago`y usıllardan paydalanıp qoymastan, al xalıq pedagogikası úlgileri arqalı da tásir etip barıw zárúr. Mısalı bul haqqında Á.Tájimuratov: «Qaraqalpaq xalıq pedagogikası miynetinde jaslardı miynetke úyretiw máselesi tiykarınan diyxanshılıq, mal-sharwashılıq, ańshılıq, balıqshılıq kásipleri hám sawda-satıq usaǵan xojalıq tarawların óz ishine aladı. Bulardıń qay-qaysısında turmıs tirishiliginiń ajıralmas bo`legi» – dep qaraydı.
Xarakterli bir jaǵday: ulıwma Orta Aziya xalıqlarınıń awızeki ádebiyatı sıyaqlı qaraqalpaq xalqınıń awızeki do`retiwshiliginde de jalqaw, qosjaqpas, pámsiz, biyparwa adamlar sıpatında súwretlengen unamsız obrazlar, ádette: bay, ulama, sawdager hám saray mánsapdarlarınıń balaları bolıp shıǵadı. Kerisinshe, diyxan, o`nerment, sharwa miynetkeshleriniń perzentleri bolsa aqıllı, ziyrek, miynet súyer

hám istiń Kozin biletuǵın adamlar bolıp sáwlelenedi»1.Demek o`ner biletuǵın hám belgili kásipti iyelegen adam óz miynetiniń arqasında júzi jarıq boladı, hadal miynet etse, baxıtqa erisedi.Psixologlardıń pikiri boyınsha mektep oqıwshılarınıń miynetke bolǵan eki motivi anıqlanǵan:

Birinshisi: oqıwshılardıń xızmeti, is-háreketinen kelip shıǵatugın motiv.

Ekinshisi: olardıń minez-qulqı, juwapkershiligi, miynettiń zárúrligi haqqındaǵı túsiniginen kelip shıǵatuǵın motivler.2Haqıyqatında da oqıwshılardıń o`zinde miynetke degen qızıǵıwshılıq hám beyimlilik bolıwı kerek.Miynet tárbiyası bul kóp tárepli hám quramalı protsess. Mektep oqıwshıların miynet súyiwshilik ruwxında tárbiyalawda bir neshe tásir etiwshi faktorlar bar. Mısalı: úlkenlerdiń úlgisi, oqıw xızmeti, do`gereklerge qatnasıwı, kitaplar oqıw, kinofil`mler ko`riw, ekskursiyalar hám ushırasıwlar t.b.

Miynet súyiwshilikke úyretkenimizde balalardıń ózi usı miynetke qatnasıwı kerek yamasa miynet haqqında tárbiyalıq mazmundaǵı turmısta bolǵan hádiyselerden yamasa xalıq pedagogikasınıń bay dástúrlerinen de xabardar bolıwı oǵada itibarǵa hám dıqqatqa iye hádiyselerden dep bahalawǵa boladı. Mısalı: miynet aldıńǵıları menen ushırasıwlardıń ádebiy bo`limlerinde miynet mazmunın jaratıp beriwshi naqıl-maqallar jarısın, «Miynet baxıt – keltiredi» t.b. ráwiyatlardan saxnalıq ko`rinisler, erteklerden ko`rinisler hám t.b. mazmunda ele de sho`lkemleskenlik belsendilik penen o`tkeriwge boladı. Bunday keshelerde ásirese oqıwshılardı bir neshe toparǵa bo`lip naqıl-maqal aytıp jarıstırıwǵa da boladı.

Bul haqqında pedagog-alımlardan: «Xalıq arasında eń ko`p taralǵanları miynet súygishlik haqqındaǵı naqıl-maqallar. Miynet temasına arnalǵan naqıl-maqallar hár bir adamnıń ayanbay miynet etip, xalıqqa xızmet ko`rsetiw ideyası birinshi orınǵa qoyıladı. Miynet penen tabılǵan dúńya biybaha qunlı, miynet penen tabılǵan nan mazalı hám juǵımlı boladı dep násiyatlanadı. Mısalı: «Adam miyneti menen bahalanadı», «Háreketke – bereket», «Miynetin kim ko`rse, ráhátin de sol ko`rsin», «Isleseń – tislerseń», «Miynet túbi ráhát» degen sıyaqlı naqıl-maqallar usı dúrkimdegi naqıl-maqallardan esaplanadı».

Al mekteplerde miynet aldıńǵıları menen ushırasıwda usı mazmundaǵı naqıllardan o`nimli paydalanıw zárúr. Onda oqıwshı hám birinshiden: ushırasıwdan belgili tárbiyalıq úlgi alsa, ekinshiden: naqıl-maqallar mazmunınan o`rnek aladı.Mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalawda miynet aldıńǵıları menen ushırasıw o`tkeriw – bul klasstan hám mektepten tısqarı jumıslardıń túrlerine kiredi. Házirgi waqıtlarda mektepten hám klasstan tısqarı jumıslar mektep o`mirinde oqıwdan

Paydalanǵan ádebiyatlar

.

1.Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятини кундалик қоидаси бўлиши керак. - Т.:” Ўзбекистон”, 2017.
2. Vorob`ev A.I. Mehnat tálimi va kasb tanlashga yo'llash metodikasi.–
T: “ Oqituvchi ”, 1980.
3.Ochilov Z. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda kasbga yollashni shakllantirish. – T: “Oqituvchi”, 1996.
4. Mavlenova R. va boshqalar. Pedagogika. –T, 2001.

MEKTEPLERDE KLASSTAN TÍS TÁRBIYALÍQ JUMÍSLARDÍ ALÍP BARÍW MÚMKINSHILIKLERI

Atamuratova Nargiza
NMPI Pedagogika tálim baǵdarı 2- G kurs talabası
Úlken oqıtıwshı Bekmuratov A. - ilimiy basshı.

Tayanısh túsinikler: Mektep, klass basshısı, tárbiyalıq isler, ushrasıwlar, sayaxatlar, qızıqlı kesheler, miynet aldınǵıları, milliy tárbiya.

Klasstan tıs tárbiyalıq isler óz mazmunı boyınsha ushırasıwlar, qızıqlı kesheler, jarıslar, kórgizbeler, sayaxatlar, seyiller formasında alıp barıladı. Usı sıyaqlı klasstan tıs tárbiyalıq islerdiń sapalı túrde ótkeriliwine klass basshısı baslı juwapker bolıp esaplanadı. Klass basshısı klasstan tıs tárbiyalıq isler arqalı oqıwshılardı kúndelikli turmısqa, jámiyetlik miynetke jedelli qatnasıwǵa baǵdarlaydı. Klass basshısı oqıwshılardı óz betinshe jasawǵa hám miynet etiwge úyretiwi lazım. Mine usınday ádiwli wazıypanı atqarıwı ushın ol oqıwshılardıń shólkemlestiriwshisi hám basshısı minez-qulıqı, klass jámááti hám jeke oqıwshılardıń turmısına hár tárepleme óz tárbiyalıq tásirin tiygizip barıwı tiyis. Mısalı: «Qızıqlı kesheler» shólkemlestiriwde onıń tematikası túrlishe bolıwi múmkin;

- hár qıylı miynet adamları menen ushırasıw;
- jazıwshı-shayırlar menen ushırasıw;
- ilimpazlar menen ushırasıw;
- túrli kásip iyeleri menen t.b

Bunda klasstan tıs islerde álbette sol ushırasıw ótkeriletuǵın klass oqıwshıları klass basshısınıń basshılıǵı menen túrli mazmunlı, hár túrli tayarlıq jumıslarınalıp baradı. Ushırasıw keshenińmazmunlı,bolıp ótiwi ushın klass basshısı oǵada sheberlik penen shólkemlestiriw jumısların alıp barıwǵa tuwra keledi.Bunday ilajlarda jaslarǵa milliy tárbiya beriwde xalıq pedagogikası dereklerinen paydalanǵan maqul boladı.Pedagog xizmetkerler mekteplerde kóbinese miynet aldınǵıları menen ushrasıwlar ótkerip hár túrli kásip iyeleriniń kásiplik sırların

jaslarǵa jetkerip beriwge háreket etedi.Bul jaslardı kásipke baǵdarlawda úlken rol oynaydı. Mısalı: eger miynet aldınǵıları menen ushırasıw mazmunında bolsa;

- kásip tańlaw haqqındaǵı ráwiyat, ańızlardan saxnalıq kórinisler tayarlaw;
- usı mazmunǵa naqıl-maqallar aytısip jarısıw;
- qısqa qatarlı hikmetli sózlerdi kórkemlep oqıw h. t. b.

Klasstan tıs islerdi alıp barıwda ásirese klass basshıları tárbiyalıq jumıslardı alıp barıwda oqıwshılardıń jas ózgesheliklerin,bili dárejelerin hár tárepleme esapqa alıwı maqsetke muwapıq boladı.

1-klasslar ushın «Ata-analarımızdıń kásipleri».

2-3 klasslarda «Barlıq kásipler kerek» temasında.

4-5 klasslarda «Meniń mekteptegi oqıwım hám kásip tańlawım».

6 -7 klasslarda «Súyikli kásibim haqqında men neni bilemen».

8-9 klasslarda «Bir neshshe jıldan soń men ózimdi qalay kóz aldıma keltiremen». Klasstan tıs tárbiyalıq jumıslarda oqıwshılarǵa tek tárbiyalıq bilim berip qoymastan, onıń aqılıy, fizikalıq rawajlanıwına, oqıwshılardıń kópshilik penen aralasıwı, ózin ańlawi ózine juwipkershilikti tereń seziniwi, ádep-ikramlı, sanalı insanlar sıpatında qáliplestiriw bolıp tabıladı. Búgingi kún pedagogikasında tárbiya barısın, tómendegi tártipte usınadı:

- anıq maqsetke qaratilǵan tárbiya,
- kóp tárepli tárbiya,
- uzaq múddetli protsess,
- sistemalı protsess,
- eki tárepleme baylanis protsessi,
- qarama-qarsılıqlardan ibarat protsess.

Klasstan tıs tárbiyalıq jumıslar arqalı oqıwshılar, doslıqqa, jámáát bolıp islewge, bir-birine awızbirshilikli, kisipeyillik penen qatnas jasawǵa úyrenedi. Bunda xalıq pedagogikası úlgileri basli tárbiya qurallarınan esaplanadı.

Oqıtıwshı eger oqıw dawamında 4-sherektiń birinde oqıwshıların muzeyge alıp barıp, muzey eksponatları menen teńistiratuǵin bolsa, aldın ala sal ekskursiyanıń mazmunlı, qızıqlı ótiwin támiynlew ushın hár bir oqıwshıǵa birewden xalıqtıń úrp-ádet dásterlerin yamasa, xalıq tutınıw buyımlarınıń kelip shıǵıwı dóreliw tarıyxı haqqında esitken ángimelerin, oqıǵan ańız ráwayatların bilip keliwi, onı muzey sayaxatı barısında hár biri jeke-jeke túrde aytıp berip, soń soraw-juwaplar ótkeriwi eskertiledi. Bul klasstan tıs tárbiyalıq jumıs túrine hár bir oqıwshınıń qızıǵıwı tábiyiy. Sebebi oqıwshılar óz ata-babalarınıń qolınan dórelgen hár bir buyım, olar tárepinen jaratılǵan úrp-ádetler kúndelikli turmıs tirishiliginiń ajıralmas bir bólegi bolǵanlıqtan, olarǵa inta, qızıǵıwshılıq penen qaraydı. Balalardıń birewi Háyyiw qosıǵın yadlawı, al muzeyde besik hám oǵan tiyisli buyımlardı kórgen, tamashalaǵan waqıtta sıщl qosıqtı orınlawı múmkin. Qosıqtı

biletuǵın jáne bir eki oqıwshı usı taqilette dawamlawı múmkin. Al, oqıwshılar muzeyde qaraqalpaq milliy kiyiminde turǵan kelinshekti tamashalaǵanda muǵallim alardan kim bet ashar milliy qosiǵinan úzindi ayta aladı? dep soraw berip, bul klasstan tıs tárbiya jumısınıń janlı ótiwin barınsha shólkemlestirip barıwı kerek.

PAYDALANǴAN ÁDEBIYATLAR DÍZÍMÍ

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. «O'zbekiston» T.2016.
2. Ayimbetov. Q «Xalıq danalıǵı» Nókis «Qaraqalpaqstan» 1988.
3 Qosnazarov. Q. Pazılov. A. Tlegenov.A «Pedagogika» Nókis, 2009.

TÁLIM-TÁRBIYADA DÁSTANLARDAN PAYDALANIW

Atanazarova Aysulıw
NMPI Pedagogika tálim baǵdarı 2- G kurs talabası
Úlken oqıtıwshı Bekmuratov A. - ilimiy basshı.

Qaraqalpaq xalıq dástanları úsh toparǵa bólinedi. Alpamıs, Qoblan, Qırıq qız, Qurbanbek, Erziywar, Jaz kelen, Máspatsha, óruǵlı, Áwezxan, QırmandáliǴ, Bázirgen qaharmanlıq dástanları bolıp, ǵárip ashıq, Sayatxan-Hamra, Ashıq-Nájep, Húrlixa-Hamra, Zuhra-Tayır, Láyli-Majnun, YUsup-Ziliyxa, Gúl Sanawbar ashıqlıq dástanları bolıp Edige, Dáwletiyarbek, Ershora, Shár'yar tariyxıy dástanları bolıp sanaladı.

Alpamıs dástanınıń bas qaharmanı batır jigit Alpamıs. Batırlıqqa tán, er júrek, azamatlıqqa tán barlıq jaqsı qásiyetler onıń óz boyınan tabıladı. Onıń batırlıǵı jas waqtınan aq málim boladı. Óz qatarlı balalarına qaraǵanda kúshli, palwan deneli bolıp ósedi. Onıń batır bala bolıp óskenligi dástanda: Alpamıs Baysınnıń elatında on tórt jasına keldi, narday kúshine toldı, erjetip, jigit boldı dep súwretlenedi. Alpamıstıń ekinshi batırlıq belgisi: ol 14 jasında bulaqtan suw iship atırǵan asaw Buyshubar atınıń quyrıǵınan uslap toqtatadı hám asawdı qolına úyretedi. At jigittiń qanatı deydi xalqımız. Sol aytqanday ózine joldas, qanat bolatuǵın tulpar attı mıń jılqınıń ishinen tanıwı hám onı quriqsız, tutawsız uslawı Alpamıstıń jaslayınan bilgish, ziyrek, ǵayratlı bolıp jetiliskeninen derek beredi.

Alpamıstıń batırlıǵı Dárbent jolda Qarajan menen ushırasıwda anıq kórinedi. Qarajan qalmaq eliniń dańqı jayılǵan batırı. Ol ashıwı kelgende Qalmaq patshası Tayshaxanǵa eregisip, onıń 18 mıń áskerine qarsı qılısh kóterip, shıǵıp júrgen batır. Sonıń menen gúreske túsip, Alpamıs jeńip shıǵadı. Bul momentler dástanda bılay súwretlenedi:

Qarajan qansha kúshli batır bolǵanı menen Kúsh atasın tıńlamas degendey Alpamıstıń batırlıǵı, kúshi onnan asıp túsedi. Alpamıs jıǵıp, qınabınan qanjarın alıp, tasqa qayrap, shalıp óltirmekshi bolıp atırǵanda Qarajan oǵan óltirmegil dos bolayıq Alpamıs, Mendey qaysar palwanıńnıń arzı bar dep jalınadı. Áne, sol jerde

batır Alpamıs: Sen ólgen menen jer tolmas, bir quldan bizge dushpan bolmas, qattı qarıwlı jigit ekenseń deydi hám óltirmey keshirim beredi. Ekewi qushaqlasıp kórisip, dos boladı, Qarajan óz dininen bezip, Alpamıstıń dinine kiredi. Bul jerde Alpamıstıń er kewil, keshirimli, biyik adamgershiliginiń sıpatlamasın kóremiz. Bunnan bılay Alması penen Qarajan dos bolıp ótedi. Basqa túsken ne bir qıyınshılıqlardı bekkem doslıq jaǵdayında birgelesip sheshedi. Ekewiniń doslıǵı eki xalıqtıń óz-ara qatnasına, xalıqlar doslıǵına baylanısadı.Alpamıs dańqı jayılǵan batır bolıwı menen bir qatarda onıń gódeklik, ańqawlıq tárepleri de súwretlenedi. Tayshaxannıń Alpamıstı qolǵa túsiriw tilegin mástan kempir orınlaydı. Ol alpamıstıń er kókirek, ańqawlıǵınan paydalanadı.

Mástan kempir 40 qız saylap alıp Qalmaq elinen Baysarınıń eli menen qaytarıp kóshirip alıp ketiwge Baysınnan ekinshi ret kiyatırǵan Almasıtıń aldınan shıǵadı. Saz-sáwbet, oyın-kúli kórsetip, mástan kempir Alpamısqa dem alıp, túsleniwge mirát etedi. Alpamıs hesh gúmanlanbastan buǵan qayıl boladı. 40 qız oǵan qırıq kesche sharap ishkizedi hám dushpanlıq háreketlerin orınlaydı.

Qoblan dástanınıń qaraqalpaqsha kóplegen variantları bar. Sonıń bir qansha tolıǵı Esemurat jıraw variantı, Imanqulı, Arzımbet, Dáwletmurat, Asqar jırawlardıń variantlarıda awızdan jazıp alınǵan. Báride bir-birine jaqın uqsas Qoblan dástanın keńirek túsiniw ushın basqa milletlerdegi: qazaqsha, qırımsha, tatarsha, bashqurtsha versiyaların úyreniwge boladı. Olardıń bárinde de Qoblan ayrıqsha kúshke iye batır, el-xalıqtıń ǵamxorshısı etip schúwretlenedi. Biz qaraqalpaqsha Esemurat jıraw variantın izertlep qaraymız. Qıdırbay ǵarrı degen bay adam bolıp, onıń malların Aqshaxannıń wáziri Qartxoja zorlıq tip, qolınan tartıp aladı. Ol zorlıqqa shıdamay xorlanıp, kóp qayǵıradı. Súyenerge súyew, qorǵanarǵa qorǵan tappaydı.

Qıdırbay ǵarrınıń ya ulı, ya qız perzent bolmaǵan. Buǵan kóp nalıp, áwliyelerge qatnam perzent tileydi. Hayalı ekewi perzent ushın jetelesip ketedi. Bir kúnleri Qıdırbaydıń hayalı jolbarıstıń júregine jerik bolıp, bala kóteredi. Ayı kúni pitip ul bala tuwadı. Onıń atın Qoblan qoyadı. Qoblan batır bolıp ósip jetiledi. Qıdırbayǵa islegen jamanlıqları esine túsip Aqshaxan batır Qoblannan qorqa baslaydı. Endi ol ozbırlıqtı qoyıp, hiylekerlik jolǵa túsedi.

Ǵárip Ashıq dástanınıń jaslarǵa estetikalıq hám ádep-ikramlılıq haqqındaǵı tárbiyanı, sap muxabbattı sıylaw tuwralı túsiniklerdi qáliplestiriwde kútá bahalı.Ǵáriptiń anası Abadan aradaǵı wádeni orınlaw ushın kúsh saladı. Ol bir neshe mártebe jalınıp, ayaǵına bas urıp, tumarǵa bekitilgen xattı kórsetip, ǵáripke Shaxsánemdi ber, dep patshaǵa keledi. Báribir patsha wádeden tayadı hám ǵáripti onıń anasın, qarındasın elden quwıp jiberedi. Bul waqıyadan soń Ásen wázirdiń aǵayinleri patsha ǵáripti óltirip qoyar dep qáwiplenip alıs awılǵa áketedi. Onda

oǵan 5 jıl mal baqtıradı. ǵárip bunnan júdá zerigedi. Shaxsánemdi saǵınıp onı bılayınsha táriypleydi.

Bes jıl boldı ayra tústim yarımnan,
Ílajım joq yarǵa bara bilmedim.
Atı Shaxsánemdur sózi mazalı,
Sóylegende shiyrin tili sanalı.
On barmaǵı buwın-buwın qınalı,

Dástanda ómir ushın gúres, jaqsı jaǵdayǵa erisiwi ushın gúres motivi birinshi orında turadı. reakcion kúshler qansha karamatlı, sıyqırlı bolsa da jaqsılıq, erkinlik, baxıt ushın gúres aldında jeńiledi. Xalıq óz jasların mástan qusaǵan qorqınıshlı, unamsız obrazlardan jiyrendirip, olardan jaman is-háreketiniń adamgershilikke jat qılıqlar ekenin túsindiriw arqalı da unamlı, xalıqlıq minez-qulıqlı bolıw ideyaların táriplegen.

Ádebiyatlar dizimi

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga qúramiz. «O'zbekiston» T, 2017.
2. Kashimov K., Oshilov S. Ozbek pedagogikasi antologiyasi. T., 1995.
3. Tájimuratov Á. Qaraqalpaq xalıq pedagogikası. Nókis, 1996.
4. Qayırbaev J., Saparbaev T. Oqıwshılarǵa qaraqalpaq xalıq ertekleri arqalı ádep-ikramlılıq tárbiyasın beriw (Metodik qollanba). Nókis, 2001.

TÁLIM SIPATIN TÁMIYINLEWDIŃ ILIMIY-PEDAGOGIKALIQ TIYKARLARI

Begdullaeva Dilnaz Sagidulla qizi
Ajiniyaz atindaǵi NMPI Pedagogika tálim baǵdari 2-kurs studenti

Qánigeler tayarlaw sıpatın támiyinlew mashqalası mudamı eń zárúrli aktual máselelerden biri bolıp kelgen. Ásirese, bazar ekonomikasına ótiw menen islep shıǵarıw kárxanalarındaǵı múlkshilikke bolǵan múnásábet hám talaplardıń ózgeriwi hám de básekige shıdamlı kadrlardı tayarlaw pedagoglar, talabalar hám ata-analar, sonıń menen birge, jámiyettiń barlıq sistemalarına óz tásirin kórsetip atır. Shet mámleketlerdiń, ásirese, burınǵı awqam aymaǵında payda bolǵan jańa mámleketlerdiń tálimdi reformalaw tarawındaǵı tájiriybesin úyreniw, aldıńǵı ilimpazlar hám qánigelerdiń jumısların analiz qılıw tómendegi juwmaqtı shıǵarıw imkaniyatın beredi:

Toqsanınshı jıllardıń baslarınan Ózbekstanda tálimdi reformalaw baslandı, onıń tiykarǵı ideyası tálimdi rawajlandırıw ideyası esaplanadı. Bul ideyada reformalardıń tómendegi maqseti sáwlelendi: shaxs rawajlanıwı ushın zárúr bolǵan shárayatlardı jaratıw, tálim sistemasın rawajlandırıw hám óz-ózin rawajlandırıw mexanizmlerin jolǵa qoyıw, tálimdi jámiyet rawajlanıwındaǵı tásirli faktorǵa

aylandırıw. Mına nárseni ayrıqsha atap ótiw múmkin, keyingi jıllarda ulıwma bilimlendiriw tarawında hám atap aytqanda tálimdi basqarıw tarawında zárúrli ózgerisler júz berdi. Keyingi reformalardıń tiykarǵı maqseti - tálimniń mámleket hám jámiyettegi operativ rawajlanıw máplerine xızmet etetuǵın óz-ara baylanıstı támiyinleytuǵın nátiyjeli basqarıw sisteması menen tálimniń joqarı sıpatın, onıń hár túrliligin hám shaxs hám de jámiyet mútajliklerin qanaatlandırıwǵa qaratılǵanlıǵın sáykeslestiriwden ibarat esaplanadi.

Joqarı tálim shólkemi xızmetinde joqarı nátiyjelerge erisiw ushın tálim sıpatın basqarıw zárúrligi ayqın kózge taslanıp atır. Sol sebepli rawajlanǵan mámleketlerde xalıq aralıq standartlar ISO 9000:2000, ulıwma menejment principleri (TQM), bilimlendiriw tarawında milliy hám xalıq aralıq sıpat sıylıqları tańlawı hám de xalıq aralıq standartlar tiykarında tálim shólkeminiń óz-ózin turaqlı bahalap barıw sisteması keń qollanılıp atır.

Bilimlendiriw tarawın quramalı, hár tárepleme hám kóp faktorlı ashıq sistema retinde dep qaraw múmkin. Bul sistema iskerligine kiretuǵın máseleler kólemi keń bolıp, olar tiykarınan bilim, ilimiy tájiriybe, kónlikpe hám tájiriybelerdi toplaw hám olardı jámiyetke, insanlarǵa, áwladtan -áwladqa jetkeriw processlerin óz ishine aladı. Bul izertlewde tálim, sıpat hám tálim sıpatı, tálim sıpatın basqarıw, tálim sıpatı agentliklerin sistemalı basqarıw, tálim sıpatın sistemalı basqarıwdı jetilistiriw sıyaqlı túsinikler hám olardıń evolyuciyalıq rawajlanıwı haqqında pikir júritiledi. Hár bir túsiniktiń túp mánisin, onıń kelip shıǵıwı hám evolyuciyasın bilmesten olardan paydalanıw pikirler muwapıqlıǵın bermewi múmkin.

Tálim - mámleket, jámiyet, puqaralar mápin gózleytuǵın maqsetke baǵdarlanǵan oqıw hám tárbiya procesi bolıp, onı tálim alıwshılardıń mámleket tálim standartları hám talapları menen belgilengen nátiyjelerine, jetiskenliklerge jetiwin támiyinlewge qaratılǵan process dep qaraw múmkin. Tálim - áwladtan - áwladqa insaniyat bilim hám tájiriybelerin jetkeriw procesi, oqıtıw hám qabıllawdıń sintezi, oqıtıw maqsetlerinen kelip shıǵıp, jámiyet rawajlanıwındaǵı ajıralmas baylanıstı júrgizedi.

Bárinen burın, ulıwma túsiniklerdi metodologiyalıq tiykarların anıqlap alıwımız kerek. Izertlew jumısımızdıń tayansh túsinigi bolǵan “tálim sıpatı” túsinigine itibardı kóbirek qaratamız. Aldınǵı “sıpat” kategoriyasın anıqlap alıwımız zárúr. Sıpat - bul quramalı filosofiyalıq, ekonomikalıq hám social túsinik bolıp, ol kóplegen táriypler arqalı beriledi.

Eramızdan aldın 3 ásirde jasap ótken Aristotel sıpattı predmetler arasındaǵı ayırmashılıqlar; “jaqsı-jaman” belgileri menen ajıratıw dep túsindirgen bolsa, Gegel (X1 -X ásir) sıpat bul zattıń birinshi náwbette haqıyqıy, anıq bar ekenligi menen anıqlansa, zattıń sıpatın joytıwı menen ol ózligin joǵaltadı, dep tárıyplegen.

Áyyemgi Qitaylıqlar pikiri boyınsha sıpat Ieroglifi 2 belgiden “teń salmaqlılıq” hám “pul” dan ibarat (sıpat = teń salmaqlılıq + pul). Usınıń sebebinen sıpat “joqarı sıpatlı”, “qımbatlı” túsiniklerine sáykes keledi dep tariyplegen.

Ónim sıpatı -ónim ózgeshelikleri kompleksi bolıp, onıń qanday maqsette islep shıǵılǵanlıǵına sáykes anıq bir talaptı qanaatlandırıwǵa jaramlılıǵın belgileydi.

Sıpat -ónim, obekt yamasa xızmetlerdi qásiyet hám xarakteristikaları kompleksi bolıp, shártli, názerde tutılǵan yamasa ornatılǵan talaptı qanaatlandırıw qábiletin beredi. “Sıpat” degende ulıwma mániste, predmetti xarakterleytuǵın ózgesheliklerdiń qarıydardı arnawlı talap hám mútajliklerin qanaatlandırıw túsiniledi. Sonday eken, sıpat kompleksi, keń túsinik.

“Tálim sıpatı” túsinigi qatar faktorlardı esapqa alıw kerek. Keyingi waqıtlarda pedagogikada “tálim sıpatı” kategoriyası pedagogikalıq iskerliginiń túrli táreplerin analiz qılıw ushın aktiv qollanılmaqta. Sonday analiz baǵdarlarınan biri oqıwshılar bilimin sistemalı tárizde kórip shıǵıw esaplanadı (G. Ya. Alimova, L. L. Zorina, I. L. Lerner, M. N. Skatkin, B. L. Farberman hám b.). Shıǵıs hám Batıs ilimpazları jumıslarında «sıpat» túsinigine tómendegishe anıqlama berilgen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qatiy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bólishi kerak–T.: Ózbekiston, 2017. – 104 b.
2. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: Ózbekiston, 2017. – 488 b.
3. Абдурахмонова А.К. От программы темпус к программе Эрасмус +// Oliy talim taraqqiyot iistiqbollari. Tóplam. Másul muxarrir M.A.Raxmatullaev.- Tashkent- – 2013. – 104 b.

KITOBXONLIK MADANIYATI MUAMMOLAR VA INNOVATSION ISHLANMALAR

Allaniyazov Ismail Begjanovich. Pedagogika fanlari kandidati
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi
Bektursinova Gulxumar Joldasbay qizi
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi óqituvchisi

2014-yil 14-16 may kunlari róyi zamin sayqali, kóhna va navqiron Samarqandda “Órta asrlar Sharq allomalarini va mutaffakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy tsivilizaciya rivojidagi róli va ahamiyati” mavzusida xalqaro konferentsiya bólib ótdi. 21-23 may kunlari esa butun mamlakatimiz boylab keng

nishonlangan “Kitob bayrami” tadbirlariga guvoh bóldik. Bu ikki madaniy voqiya órtasidagi boǵliklik kóngilga quvonch baxsh etadi. Bu-kitobga extirom.

Dunyoning ellikka yaqin davlatidan olimlar ishtirok etgan mazkur nufuzli xalqaro anjumanda nutq sózlagan Birinchi Prezidentimiz: “Bugun, oradan deyarli ming yil ótganidan keyin ham biz órta asrlarda yashab ijod qilgan, jahon civilizaciyasi rivojiga bebaho xissa qoshgan Sharq allomalari va mutafakkirlarining daxosi, ilm-fanning túrli yonalishlaridagi izlanishlari va qomusiy bilimlari oldida hayratga tushamiz”,- deb takidlar ekan, tarixning zulmat va jaholat hukumronlik qilgan davrlarida toqnashuv va nizolarning birinchi qurboni bilimlar manbayi hisoblangan bebaho kitoblar va qólyozmalar bólganini afsus bilan eslatib ótadilar.

Shunisi muhimki, dolǵali zamonlarning qiyinchiliklarga qaramasdan donishmand bobolarimiz ulkan ilmiy merosining anchagina qismi kitobsevar xalqimiz tomonidan saqlab qolindi.

Ózbekistonning ózida kitob fondlarida 100 mingtadan ziyod qólyozma asarlar saqlanmoqda. Ularning asosiy qismi YuNESKOning Madaniy meros róyxatiga kiritilgan.

Donishmandlik va bilim manbayi-kitoblar shaniga aytilgan bu dil sózlaridan bir hafta o‘tib, yurtimizda boshlangan ańanaviy Respublika “Kitob bayrami” tantanalari “Adabiyotga e’tibor-mánaviyatga, kelajakka e’tibor” shiori ostida ótkazilganida chuqur májoziy máno bor edi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda faoliyat yurutayotgan 108ta nashriyot, 1750ta matbaa korxonasi tomonidan har yili 2 ming nomdan ziyod, umumiy adadi 40 million nusxadan ortiq turli kitob maxsulotlarini nashr etiloyotganligini nazarga olsak, bu mánaviyat bayramiga arzirlik tuhva borligiga ishonch hosil qilamiz.

Poytaxtda, sayil tarzida bolib o‘tgan “Kitob bayrami” Ǵafur Ǵulom nomidagi madaniyat va istirohat boǵida tashkil etildi. Unda poytaxt aholisi va mehmonlari sahoda faoliyat yuritayotgan yetakchi nashriyotlar tomonidan tashkil etilgan kórgazma stendlarni tomosha qiladilar. Shu bilan birga, boǵning turli joylariga o‘rnatilgan telemonitorlarida nashriyotlar faoliyatini aks ettiruvchi hamda kitobxonlik madaniyatini tarǵibotiga baǵishlangan videolavhalar namoyish qilindi.

Bayram kunlarida ishtirokchi nashriyotlar tomonidan sónggi yillarda chop etilgan yangi kitoblarining taqdimotlari, ónlab taniqli va yosh istedodli adib va shoirlar matbaachilar bilan muloqatlar kitobxon va muallif diydorlashuviga aylanib ketdi.

“Kitob bayrami” doirasidagi Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti sovrindorlarining ijodiy uchrashuvlari hamda “Kitobdan yaqshi dóst bólmas”, “Mójiza emasdir falakda oftob, mójiza aslida beminnat kitob”, “Odamiylik kitobga bólgan ehtiromdan boshlanadi”, “Kitobga mehr qóysangiz, u sizni albatta munosib

taqdirlaydi", "Kitob-eng yaqshi sovǵa" mavzularida intellektual viktorinalar ham o'tkazildi.

Ikki kunlik bayram davomida Madaniyat vazirligi yordamida jalb etilgan sańatkorlar, turli tanlovlar ǵoliblari bólgan yosh iqtidor soxiblari ijrosidagi kuy va qóshiqlar hamda folklor dastalarining kontsert dasturlari namoyish etildi.

Respublika "Kitob bayrami" doirasida O'zbekiston Fanlar akademiyasi bilan hamkorlikda ózbek adabiyoti, noshirchiligi va matbaatchiligi yutuqlarini taxlil etish, bosma mahsulotlariga bólgan aholi ehtiyoji, kitob bozori konyukturasi va marketingi masalalari borasidagi mavjud muammolarni órganish, sohaning taraqqiyot yónalishlari va tendenciyalarini belgilash maqsadida "Kitob-millatning bebaho mánaviy merosi" mavzusidagi ikkinchi ilmiy-amaliy konferentsiya uyishtirildi.

Kótarinki ruhda ótgan bu shukuhli tadbirlarda ishtirok etar ekanman, kóngilmdan bir fikr kechdi. "Kitob bayramida"da endi dunyoga kelgan "chaqolaq" kitoblar bilan birga asrlar yuzini "muysafid" kitoblarini, qólyozmalarini ham namoyish qilsak, qanday bólarkin? Bayramda ijodkorlar, noshirlar, matbaatchilar bilan bir qatorda nodir manbaalarni kóz qorachiǵidek asrab kelayotgan xazinabonlar-kutubxonachilar ham faol ishtirok etishsa, ayni muddao bólmaydimi?

Zero, donishmandlarimiz "Bizning davrimizgacha yetib kelgan bu boy merosdan butun bashariyat ravnaqi yólida oqilona va samarali foydalanish-bu siz bilan bizning burchimizdir", deb bejizga uqtirmaydilar.

ADABIYOTLAR:

1. Saidov U., Nigmatova Z., Shamsiyev Sh. Kutubxonashunoslik va bibliografiya atamalarining izohli lug'ati. - Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006. -224 b.
2. Axunjonov E. Kutubxonashunoslik, Arxivshunoslik, Kitobshunoslik nazariyasi va tarixi.-Toshkent.: Tafakkur, 2011.-520 b.
3. Qosimova O. va Yesimov T.Umumiy kutubxonashunoslik: O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.-T: "O'qituvchi", 1994.350 b.
4. Axunjanov E.O. Vatan kutubxonachiligi tarix:.1-qism Darslik - Toshkent, A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2004.-106 b.

TÁLIM MENEJMENTIN OQITIWDA ÀMELIY METODLARDIŃ AHMIYETI.

Dùysenbaeva Sevara
Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Turdımuratova Amangúl - Ájiniyaz atındaǵı NMPI aǵa oqıtıwshı

Tálim metodları delingende, ùyrenılıp atırǵan materialdı iyelewge qaratılǵan túrli didaktik wazıypalardı sheshiw boyinsha oqitiwshiniń ùyretiwshi jumısı hám oqiwshilar oqiw - biliw iskerligin shólkemlestiriw usılları túsiniledi. Ámeliy metod - ózlestirilgen bilimlerdi ámeliy máseleler sheshimin tabıwǵa jóneltirilgen processde qóllawdı talap etedi. Bunda teoriyalıq bilimlerdi ámeliyatda qóllaw kónlikpesi payda etiledi. Ámeliy jumıslar klassta yamasa tábiyiy sharayatlar - mektep jer maydanı, ıssıxona, geografiyalıq maydanlarda ámelge asıriladı. Olardı ámelge asırıwda júz etiletuǵın háreketler oqıtıwshı tárepinen qadaǵalaw etiledi hám zárúr jaǵdaylarda jollama yamasa arnawlı kórsetpeni oqıwshılar itibarına silteme etedi. Házirgi waqıtta oqıtıwshılar qolında barlıq oqıw pánleri boyınsha didaktik oyınlardıń islenbeleri, ásirese, baslanǵısh tálim boyınsha jaratılǵan oqıw programmalarda túrli didaktik oyınlardıń dizimi jetkilikli dárejede kórsetilgen. Didaktik qurallar degende, oqıw hám kórgezbeli qóllanbalar, kórsetiwli qurılmalar, texnikalıq qurallar túsiniledi. Didaktik qurallar metodlar sıyaqlı bilimlendiriwge tiyisli, tárbiyalıq hám rawajlantıratuǵın funksiyalani atqaradı. Tálim metodları nomenklaturasi (atalıwı) hám klassifikaciyası olardı islep shıǵıwda saylanǵan jantasıwǵa baylanıslı halda júdá túrme-túr ekenligi menen xarakterli. Olardan eń áhmiyetlilerine toqtalip otesekbularga;

Dástúriy tálim metodları : awızsha, kórgezbeli, ámeliy, kitap menen islew hám video metodları.

Oqıwshılardıń biliw iskerligi xarakteristikaına kóre tálim metodları : Axboriy-retseptiv, reproduktivlik, mashqalalı bayanlaw, evristik (bólekan izertlew), izertlewshilikke tiyisli.

Tiykarǵı didaktik maqsetlerge kóre tálim metodları : a) jańa bilimlerdi iyelew; b) kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi qáliplestiriw; d) bilmlarni ámeliyatda qóllaw.

Pútin jantasıw boyınsha tálim metodları : a) bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi bekkemlew hám baqlaw metodları; b) oqıw -biliw iskerligin shólkemlestiriw hám ámelge asırıw metodları ; d) oqıw -biliw iskerligin motivatsiyalaw hám xoshametlew metodları ; c) oqıw -biliw iskerligin qadaǵalaw hám óz-ózin baqlaw metodları.

Interaktiv metodlar hám grafik organayzerler. a)úyrenilip atırǵanların ózlestiriwge shaqırıq qılıw metodları ; b) jańa materialdı ańǵarıw metodlar ; d) úyrenilganlarini pikirlewge múmkinshilik jaratıwshı metodlar.

Ámeliy metodlar. Shınıǵıwlar, ózbetinshe tapsırmalar, ámeliy hám tájiriybe jumısları tiykarında oqıw materialdı iyelew kórinisleri táliminiń ámeliy metodları turine kiredi. Shınıǵıwlar, ózbetinshe tapsırmalar, ámeliy hám tájiriybe jumısları tiykarında oqıw materialın iyelew kórinisleri tálimniń ámeliy metodları turine kiredi. Áne sol metodlar járdeminde ámeliy kónlikpe hám ilmiy tájriybeler qáliplestiriw procesi oqıw iskerliginde sheshiwshi áhmiyetke iye boladı.

Kónlikpeni iyelewdiń jenisi onı qáliplestiriw sharayatına baylanisli. Ámeliy shınıǵıwlarda oqıwshılardıń biliw iskerligi tómendegi bes basqıshda shólkemlestiriledi :

- Oqıtıwshınıń túsindiriwi, iskerlik mánisin teoriyalıq tárepten aniqlaw basqıshı.
- Sınaq basqıshı (bul basqıshda eki-úsh dana oqıwshı ámeliy háreketlerdi atqaradı, qalǵan o'qiuvchilar bolsa olardıń iskerligin gúzetedi).
- Kórsetpe, jol- jol-joba beriw basqıshı.
- Iskerlik (háreket) ni orınlaw (hár bir oqıwshı tapsırmanı ǵárezsiz túrde atqaradı, áyne orında tapsırmanı orınlawǵa qiylanalgan oqıwshılarǵa bólek itibar qaratılıp, olarǵa járdem kórsetiledi).
- Qadaǵalaw basqıshı (bul basqıshda oqıwshılardıń jumısları qabıl etiledi hám bahalanadı ; jumıstıń sapası, materialdıń maqsetke muwapıq saylanǵanlıǵı, waqıt sóylewai názerden operativlik, tapsırmanı orınlaw sistemasınıń tuwrılıǵı hám natiyjeliligi sıyaqlı jaǵdaylarǵa bólek itibar beriledi).

Ámeliy metodlar oqıtıwdıń awızsha hám kórsetpeli metodları menen ajıralmas birlikte qollanıladı. Mektep ámeliyatında shınıǵıwlar ótkeriw ushın oqıwshılardıń teoriyalıq bilimlerine shaqırıq qılıwdıń birpara jolları belgilengen. Bul jumıstıń eń keń tarqalǵan, lekin eń kem nátiyjeli usılı sabaq jobasında názerde tutılǵan shınıǵıwlardı orınlawda tayaniladigan málim túsinikler hám qaǵıydalardı awızsha qayta qayta tiklew bolıp tabıladı. Hár bir ámeliy tapsırmalardı tómendegi basqıshlar arqalı ámelge asıriladı: Shınıǵıwdıń teması, Shınıǵıwdıń maqseti, Tema boyınsha teoriyalıq maǵlıwmatlar, Tapsırmanıń mazmunı, Tapsırmanı orınlaw algoritmı, Tapsırmanı orınlaw programması, Tapsırma nátiyjesi.

Juwmaqlap aytqanda, zamanagóy hám nátiyjeli bolǵan tálim metodları tálim natiyjeliliginiń kepilligi bolıp tabıladı. Bunda tálim ushın oqıtıwshınıń bilim uqıpı hám potencialı oqıwshınıń sapasına úlken tásir kórsetedi. Álbette bul metodlar òqiwshilardiń baslanǵısh tálimnen tap joqarı tálimge shekem oqıwshılardıń keleshegi hám mápi ushın islewi de kerekli nátiyjeni beriwi zárúr. Tálim metodınıń oqıtıwshı tárepinen tuwrı tańlanıwı, sabaq processinde túrli qurallar járdeminde temanıń túsintiriliwi tálim sapasınıń asıwına járdem beredi. Joqarıda kóp bara aytıp ótilgeni sıyaqlı, tálim metodların maman oqıtıwshınıń usılı menen qosılıwı nátiyjesinde pánniń hám úyrenilip atırǵan temanıń mazmunı hám ayriqshalıqları tolıq ashıp beriledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ástenqulova M. B. Tálim sisteması menejmenti hám basqarıwdıń zamanagóy máseleleri, 2023
2. B. X. Xodjayev " Ulıwma pedagogika teoriyası hám ámeliyati". Tashkent - 2017
3. Ózbekstan Respublikası " Kadrlar tayarlaw milliy Programması" Tashkent - 2000.

JASLARǴA TÁLIM-TÁRBIYA BERIWDE XALIQ QOSIQLARINAN PAYDALANIW

Erjanova Ziliyxa NMPI Pedagogika fakulteti 2-kurs
Pedagogika kafedrası docenti p.i.k. Saparbaev T. - ilimiy basshı.

Miynetkesh xalıq óziniń ún-kóris tirishiligin miyneti etiw proceserin ózleriniń qosıqlarında da bayan etken. Ásirese diyxanshılıqqa baylanıslı qos aydaw, jap qazıw, tógin tógiw, arpa-jazlıq, egiw, túyek aydaw, qırman alıw hám t.b. da miynetke baylanıslı tájiriybelerin jaslardıń órnek alıwın maqset etip násiyatlaǵan.

Ayırım xalıq qosıqlarında miynetkesh adamlardıń kóa islep az haqı alatuǵını sóz etilip, jaslardı sociallıq teńsilikti túsiniwge, ádillik, óz azatlıǵı ushın gúresiwge shaqırdı.Xarakterli bir jaǵday ulıwma Oraylıq Aziya xalıqlarınıń awıl eki ádebiyatı sıyaqlı qaraqalpaq xalqınıń awızeki dóretpesinde de jalqaw, qosjaqpas, pámsiz, biyparwa admalar sıpatında súwretlengen unamsız obrazlar, ádette: bay, ulama, sawdager hám saray mansapdarlarınıń balaları bolıp shıǵadı. Kerisinshe diyxan, ónerment, sharwalardı quraytuǵın miynetkeshlerdiń perzentleri bosa aqıllı, ziyrek, miynet súyer hám istiń kózin biletuǵın adamlar bolıp sáwlelenedi.Bunıń sebebi, birinshiden, miynetkeshlerdiń balaları jasınan baslap turmıstaǵı miynet procesine shın mánide tikkeley qatnasıp, miynettiń dámin tatıp tárbiya alsa, kerisinshe bay balaları ata-analarınıń baylıǵına arqa súyep pámsiz bolıp, is qosjaqbas bolıp ósken, ekinshiden, awızeki xalıq dóretpesiniń dóretiwshi avtorı miynetkesh xalıqtıń ózi bolǵanlıqtan awızeki xalıq dóretpesinde miynetkeshlerdiń eziwshilerge degen jek kóriwshilik sezimi bayanlanadı.

Salt jırları xalıq pedagogikasında úlken áhmiyetke iye janr. Ol qaraqalpaq xalqınıń mıń-mıń ásirler boyına úrp-ádetine, salt-sanasına, turmıstaǵı quwanısh hám qayǵısına xızmet etken. Anıq etip aytqanda pedagogikalıq ruwxtı boyına sińirgen xalıq mádeniyatı.Xalıq óziniń saltına hám dástúrlerine baylanıslı bárhá qosıq dóretip atırǵan. Onı hár qanday dáwirde de jır etip aytqan, óz dástúrleri boyınsha tálim tárbiyasın, moralın, úrp-ádetin saqlaǵan. Sol arqalı ruwxıy jaqtan lázzet alǵan.

Salt-dástúr jırları qısqa qosıqlardan ibarat bolıp keledi. bunda syujetli waqıyalar sóz etilmeydi. Ol arnawlı anaw ya mınaw salt penen dástúrdiń shártin orınlaw ushın aytıladı. Onıń qaysı túri bolmasın óz ırǵaǵı, naması menen xosh hawazda orınlanadı. Sonlıqtan onı xalıq jır etip, awızsha atqaratuǵın bolǵanlıqtan, qosıq yamasa basqasha dep atamastan salt jırları dep ataǵan.

Basqa xalıqlarday-aq qaraqalpaq xalqınıń da ómirinde toy-tamasha jıyını kóp ushırasadı. Ol bárha adam quwanıshına arnap shólkemlestiriledi. Úyleniw, qız uzatıw, balalı bolıw, balanı besikke bólew, jeńiske erisiw, jastı belgilew hám t.b. quwanıshlı waqıyalarǵa arnalıp toylar ótkeriledi. solardıń bárinde de derlik, ásirese, qız uzatıw hám úyleniw toylarında toy baslar jırları aytılǵan. Onı ádette shayır, qosıq aytıwǵa uqıplı, talantlı yamasa tayın qatarlardı yadında saylaytuǵın qatıqulaq, yadıkes, qullası qosıqqa ebeteyi kelisetuǵın adam atqarǵan. Bul atqarıw jaslarda qosıqtı súyiw, onı úyreniw, óz boyındaǵı talantın rawajlandırıwǵa umtılıw sezimlerin oyatadı.Xalıq pedagogikasında hár bir adam ushın óz xalqınıń tariyxın biliwdi sózsiz minnetli hám júdá áhmiyetli wazıypa dep esaplanǵan. Usı sebepli xalıq óiniń ádebiyatında tariyxın sóz etetuǵın shıǵarmalardı kóplep dóretken. Solardıń bir janrlıq forması tariyxıy qosıqlar dep ataladı. Olarda xalıqtıń basınan ótkergen belgili tariyxıy waqıyaları yaki tariyxıy adamlar, batırlar, tariyxıy orınlar, qalalar haqqında sóz etiledi hám xalıqtıń kún-kóris jaǵdayları, Watanǵa bolǵan patriotlıq sezimleri sáwlelenik otıradı.

Tariyxıy qosıqlar júz bergen waqıya haqqında óz dáwirinde belgili bir shayır tárepinen dóretiledi. Sonnan baslap jırawlar, baqsılar, qıssaxanlar, qosıqshılar tárepinen atqarıladı hám keń túrde xalıq ishine taratılıp otıradı. Bulardan miynetkeshler massası xalıq tariyxı tuwralı óziniń bilim túsiniklerin tolıqtıradı. Ásirese jaslardıń, tariyxtı úyreniwde bul qosıqlar úlken áhmiyetke iye bolıp, awız ádebiyatınıń keń taralǵan, belgili janrı esaplanadı. Tariyxıy qosıqlar óziniń kólemi yaki tematikalıq ózgesheliklerine qaramastan atqarıwshılar tárepinen aytıla beredi. Baqsılar onı duwtar saz ásbabına qosıp jıraw qobızǵa qosıp, qosıqshı, qıssaxanlar, xalıq namalarınıń ırǵaǵı menen atqarıp otıradı. Onı xalıq ıqlas qoyıp tıńlaydı, onnan ruwxıy lázzet aladı. Bul qosıqlardan tıńlawshılar, ásirese jas áwlad xalıqtıń ertedegi mádeniy miyrası sıpatında el basınan ótken dáwirlerdi, tariyxıy salt-dástúrin, onıń xarakterin bilip aladı.

Qaraqalpaq tariyxıy qosıqları tematikası boyınsha qaraqalpaq xalqınıń rawajlanıw basqıshlarınıń derlik kópshilik dáwirlerin tutas óz ishine aladı. Atap aytqanda buǵan xalqımızdıń noǵaylılar dáwirindegi watannan kóshiw, posıw haqqındaǵı Ormanbet biy ólgende tolǵaw-tariyxıy jırın, xalqımızdıń bunnan sońǵı tágdiri, ómirinde bolıp ótken waqıyalar súwretlenetuǵın Qaraqalpaq, Baysınǵa, Jeti úyge bir beldar, Qońırat legendası, Asqar batır, Marqabay batır, Tapsırdım, Náwpir jap, Aq dárya, Xan zulımı qusaǵan tariyxıy qosıqlardı hám jırlardı mısal etiwge boladı.Toqtamıs xan hám t.b. tariyxıy orınlar, atamalar tariyxıy adamlar haqıyqat bolǵan dáreklerge tuwrı keledi.

Hár qıylı búlginshilikler sebep bolıp, qaraqalpaqlar Jiydeli-Baysınǵa XIII ásirdiń birinshi yarımında kóship kelgen bolsa, Edil-Jayıqqa (Volgaǵa hám Ural)

XIV ásirdiń baslarında kóship kelgen. Tariyxıy qosıqta Edil-Jayıqta qaraqalpaqlar 130 jılday mákanladı dep kórsetiledi.

Qaraqalpaq xalqınıń XIII-XV ásirler dawamındaǵı táǵdiri monǵollardıń basıp alıwları Altın Orda tariyxı menen hám noǵaylılardıń awqamı menen baylanıslı boladı. Sońınan házirgi qaraqalpaq xalqınıń dúziliwine ózek bolǵan qáwimler dáslep qıpshaqlardıń quramında, onnan keyin Altın ordanıń quramında bolǵan dep jazdı professor I.T.Saǵitov, óziniń qaraqalpaq eposlarınıń dórew dáwirleri haqqındaǵı miynetinde. Bul kórsetilgen úsh dáwir Qıpshaqlar, Altın Orda, Noǵaylı dáwirleri, sondaǵı xalıqtıń turmıs tirishiligi, siyasiy jámiyetlik ómiri Qaraqalpaq tariyxıy qosıǵında ayqın sáwlelengen:

Noǵaylardan shıqqan Shanjarxan edi,
Shanjarxan, Mázizxan er Sultan edi,
Toqtamısxan hám de Sátemir edi,
Hasıl zatın sorap bildiń qaraqalpaq.

Juwmaqlap aytqanda, Qaraqalpaq xalıq pedagogikası óziniń tereń mazmunlı progressiv ideyaları keńnen rásmiy tárbiya beriw ilimi qáliplesip jetispegen dáwirlerde jslar tárbiyasında úlken rol oynaydı. Awıl ádebiyatındaǵı naqıl-maqallar menen aqıl-násiyat, terme-tolǵawların, xalıq qosıqları menen salt jırlarınıń túri anekdotlarınıń, ásirese, besik jırları, jańıltpash, balalar qosıqları hám balalar oyınlarınıń tiykarınan tárbiyalıq xarakterdi iyelew sebepleriniń liykini de usında, olardaǵı danalıq násiyatlar, kóp jıllıq turmıs tájiriybeleri balalardıń sezim túsiniklerine óziniń tereń mazmunı menen zor tásir etedi.Xalıq pedagogikasınıń mazmunı usı búgingi kúnniń talaplarına say keletuǵın progressiv ideyalar menen tolı. Bul jetiskenliklerdi pedagogikası ilimin bunnan bılay da tásirsheń etiwge paydalanıw, házirgi mektep turmısında hám ulıwma jaslarǵa tálim-tárbiya beriw islerinde qollanıw ayrıqsha paydalı.

Ádebiyatlar dizimi

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga qúramiz. «O'zbekiston» T, 2017.
2. O.Musurmanova, G.Baubekova. Ozbek xalq pedagogikası. T., 2000.
3. Tájimuratov Á. Qaraqalpaq xalıq pedagogikası. Nókis, 1996.
4. Qayırbaev J., Saparbaev T. Oqıwshılarǵa qaraqalpaq xalıń ertekleri arqalı ádep-ikramlılıq tárbiyasın beriw (Metodik qollanba). Nókis, 2001.

PEDAGOGIKALIQ SÓYLEW MÁDENIYATI

Esmuratova G. p.i.k.

Til járdeminde muǵallimniń kúndelikli okıw-tárbiya jumısları barısında, oqıwshılar menen óz-ara túsinisip, birge islesiwi, qarım-qatnas hám sóylew ádebi qáliplesedi. Sóylew ádebi (sóylew minez-qulqı) túsinigi, sóylew úlgisi, sóylewdiń

xarakteri hám somatikası - adamnıń pútkil denesiniń jedelligin óz ishine qamtıytuǵın keń túsinik.[3-133]

Sóylew ádebin qurawshı sóylew minez-qulıq quramına (strukturasına): xabar almasıw mánzilleri sub'ekt hám ob'ekt, maqset hám mazmun,sóylewde qollanılatuǵın til hám tilsiz qurallar (bet-álpet,dene músheleri) kiredi.

Muǵallimniń balalardan qanday da bir minez-qulq, is-háreket, yaki awızeki túrinde juwap talap etetuǵın gápi onıń kásiplik mádeniyatı dárejesin kórsetiwshi ayna. Bunda verbal' yaki verbal' emes qatnasıq birligindegi janlı, awızeki sóz sheshiwshi rol' oynaydı.

Oqıwshılardıń psixologiyasın, tárbiyanıń ulıwma nızamlıqların biliw pedagogikalıq qural metodlar kompleksin tolıq iyelew, muǵallimge turpayı kommunikativ qáteshiliklerden awlaq bolıwǵa jaqınnan járdem beredi. Lekin oqıwshınıń jeke ózgesheligi, onıń bastan keshiriw sezimleri, kewil xoshı, ortadaǵı qarım-qatnas xarakteri t.b. hár qıylı jaǵdaylarǵa baylanıslı hár qanday birge islesiw, muǵallimnen hesh bir standartta joq sóz óneri sheberligin, aytqannan tilli yaki tilsiz juwabı tayar «sheshenlik»,«házir juwap»-lıqtı hám bárhá óziniń sóylew mádeniyatın dúzetip, jetilistirip barıwdı talap etedi. Pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatı muǵallim hám oqıwshınıń óz-ara turaqlı sóylesip turıwı barısında qáliplesedi.

Turmısta basqa miynet túrlerindey adamnıń sóylew minez-qulqıda hámme waqıtta, jámiyettiń baqlaw hám qadaǵalawında boladı. Bárinen burın ol, ulıwma qabıllanǵan ádebiy tildiń – orfoepiyalıq, akcentologiyalıq, leksikalıq, sintaksislik, frazeologiyalıq norma qaǵıydalarına sáykes bolıwı hám baǵınıwı tiyis. V.G.Golovin óziniń «Sóylew mádeniyatı tiykarları» atlı monografiyasında, «sóylewdiń durıslıǵın – onıń basqaǵa unamlı, jaǵımlı, tartıwshańlıq mazmunı hám sapası bildiredi»[2-107] -dep til qarım-qatnas mazmunın belgilewshi faktor ekenligin ádil kórsetedi. Sóylew mádeniyatı, qatnasıqtıń belgili jaǵdaylarında lingvistikalıq hám etikalıq normalardıń saqlanılıwına kommunikativ wazıypalardıń nátiyjeli sheshiliwine múmkinshilik jaratıwshı til quralların maqsetke muwapıq tabıwdı hám durıs paydalanıwdı talap etedi. Jeke temperamenti, intellekti, mádeniyatlılıq dárejesi, jınısı, jası, óz ózgesheliklerine qaramastan muǵallim qálegen jaǵdayda tálim-tárbiyanı iske asırıwshı tiykarǵı figura. Onıń basqa kásip iyelerinen kásiplik ayırmashılıǵı mudamı psixologo-pedagogikalıq principlerge muwapıq óz tili hám tilsiz quralları járdeminde balalar menen haq kewilli qarım-qatnas ornata alıwı.

Muǵallimniń sóylew mádeniyatı pedagogikalıq kategoriya bola otırıp, balanıń bilim alıwı, tárbiyalanıwı hám rawajlanıwına baǵdarlanǵan kásiplik miynetiniń ajıralmas bólegi bolıp tabıladı. Sóylew mádeniyatın tereń iyelew, sóylew barısında dem alıstı retlestirip biliw, dawıstı orınlı paydalanıw t.b. úlken

áhmiyetke iye. Jumıs ózgesheligine baylanıslı kóp sóylewge, aytıp beriwge hám túsindiriwge tuwrı keletuǵınlıǵınan emes, mazmunlı hám jaǵımlı sóylew pedagogikalıq tásir etiw metodların durıs tańlawǵa járdem beretuǵınlıǵı sebepli sóylew sheberligin jetilistiriw muǵallimge oǵada kerek.[1-41]

Tilekke qarsı, jaqınǵa shekem pedagogikada muǵallimniń didaktikalıq sóylew, sabaqtı túsindiriw sheberligine ǵana dıqqat awdarılıp, onıń óz-ara qarım-qatnas barısındaǵı mámile múnásibetler dep atalıwshı áhmiyetli táreplerine itibar bolmadı. Haqıyqatlıǵın aytqanda, shet tillerdi oqıtıwda kommunikativ metodlardıń aktuallasıwına baylanıslı tálim-tárbiyalıq jumıslarda muǵallimniń sóylew mádeniyatı kózge túse basladı. Sóylew mádeniyatınıń tómenligi muǵallimniń abroyın túsirip, oqıwshılarǵa tárbiyalıq tásir kúshin azaytadı. Usı sebepli ol pedagogtıń pedagogikalıq baǵdar alıwshılıq xızmetinde hám tálim-tárbiyalıq birge islesiwde sóylewdiń atqaratuǵın ózine tán specifikalıq ózgesheliklerin bilip alıwı zárúr. Tildiń funkciyası degende onıń atqaratuǵın xızmeti túsiniledi. Olar: basqarıwshı, tásir etiwshi hám xabarlawshı funkciyalar bolıp úshke bólinedi. Pedagogikalıq qarım-qatnasıqta olar didaktikalıq hám tárbiyalıq dárejelerde iske asadı. Muǵallim óziniń sózi menen oqıwshılardıń aqılı, sezimi hám erkine tásir ete otırıp oqıw, oyın hám tárbiyalıq jumıslardı shólkemlestiriw menen birge bul jumıslar barısın basqarıpta baradı.

Pedagogikalıq qarım-qatnastıń teoriyası hám ámeliyatın úyreniw, muǵallimniń sóylew minez-qulqınıń: ózin-ózi usınıw, kórsetiw – (samoprezentaciya), motivaciyalıq hám psixoterapevtikalıq funkciyaların ajıratıwǵa múmkinshilik beredi.

Qarım-qatnastıń dáslepki minutlarınan baslap-aq muǵallim shaxsı balalardıń úlken dıqqat orayı, ob'ekti. Óz-ara qarım-qatnastıń keyingi barısı hám birge islesiwdiń nátiyjeligi «birinshi tásirli kóz-qarastıń» tásirsheńligi menen baylanıslı. Tájiriybeli muǵallimler balalar menen birinshi ushırasıwǵa óziniń sırtqı kórinisinen baslap, klasta ushırasatuǵın barlıq jaǵdaylardı esapqa aladı. «Tárbiyalanıwshılar – degen edi A.S.Makarenko, – Sizińpikirińizdi, Sizińqálbińizde ne barın bilgeni ushın emes, al, cizdi kórgeni, esitkeni arqalı qabıllaydı».[6-179] Ol tárbiyashılarǵa qalay turıw, qalay otırıw, qalay stoldan turıw, qalay kúlimsirew, balalarǵa qalay qaraw usaǵan «sheshiwshi, ápiwayı nárselerge» dıqqat awdarıw kerek ekenligin qatań násiyat etti.

Muǵallimniń balalardı ózine tarta alıwı (attrakciya) hám jaǵımlılıǵı onıń ózin-ózi kórsete (usına) alıw mádeniyatı menen baylanıslı. Muǵallim haqqında dáslepki tásirli kóz-qaras - balalar yadında uzaq hám belgili iz qaldıratuǵın ayrıqsha kóz-qaraslar esaplanadı.

Muǵallimniń balalarda ózi haqqında unamlı tásir payda ete alıwı, onıń óz háreketlerin, qalay júrip, qalay turıwı, mimikası, ımlaw háreketi, dawısınıń

anıqlıǵı, kerekli dawıs kúshi menen álpayım sóylewi, kóz-qarası, óziniń jan sezimi kewil xoshınıń (emocional') kórinisleriniń keńligi hám t.b dan ǵárezli.

Muǵallimniń sóylew mádeniyatınıń psixoterapevtikalıq (shıpalıq) funkciyasına birinshilerden bolıp dıqqat awdarǵan belgili psixolog V.N. Myasishev boldı. Ol balanıń ómirge, adamlarǵa hám ózine degen qarım-qatnas qáliplesiwinde, jandı awırtatuǵın óz-ara kelispewshilikler hám qarama-qarsılıqlardı saplastırıwda jaqsı sózdiń úlken áhmiyetke iye ekenin ashıp kórsetti.[4-112]

Balalar menen sóylesiwde psixonevrologlardıń «zıyan etpe» atlı keńesin basshılıqqa alıwı júdá orınlı. Pedagogtıń hár bir isi hám hár bir sózi (qatań bolmasada - derlik bári) belgili dárejede onı ya jaqsılıqqa, ya jamanlıqqa baslaydı, ya payda, ya zıyan keltiredi.

Muǵallimniń bala menen óz-ara qarım-qatnası ózara sıylasıqqa tiykarlanǵan jaǵdayda ǵana balada ózin-ózi unamlı bahalaw qásiyeti qáliplesip, ol ózinde mádeniyatlı, jaqsı minez-qulıqlı bolıw ádetlerin tárbiyalaydı .Balanıń kemshilik, jaman táreplerin betine basıp jaqsı nátiyjege erisiw múmkin emes. Muǵallimniń «jaqsı sóyleciw» - dep atalıwshı balalar menen óz-ara qarım-qatnası, balalarda júdá jaqsı, sóylesip ház etiw bir-birin shın júrekten qabıllaw t.b usaǵan unamlı tásirler qaldıradı.

Ádebiyatlar

1. Azarov YU.P. Masterstvo vospitatelya. // Nar. Obrazovanie. 1974 № 1. 41-bet
2. Golovin V.G. Osnovı kulturı rechi. M., 1988 g. 107-bet
3. Zimnyaya I.A.Psixologiya obucheniya nerodnomu yazıku (na materiale russkogo yazıka kak inostrannnogo). M., 1989. 133-bet
4. Passov E.I. Kommunikativnıy metod obucheniya inostrannomu govoreniyu. M., 1985.

MEKTEPTEGI BASQARIW SISTEMASIN SHÓLKEMLESTIRIWDEGI AKTUAL MÁSELELER

Arzibaeva Húrzada

Nókis mámleketlik Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 2-kurs talabası

Kúnnen-kúnge rawajlanip baratirǵan mámleketimizde hár kúni bir jańalaniwlar, ashiliwlar hám reformalar ámelge asirilmaqta...Sol qatarda keyingi jillari bilimlendiriw tarawi boyinshada kóplegen ózgerisler menen jańaliqlar bolip atirǵani bárshemizge birdey belgili. Bunnan birneshe jillar aldin respublikamizda mámleketlik mektepler, kásip-óner kolledjleri , akademik liceyler basqishpa-basqish oqiwshilardi joqari tálimge jetelegen bolsa, házirgi kúnge kelip sonday dárejede mekteplerge ayriqsha kúsh-itibar berilmekte qatarinan oziq oyli, bilimge qumar, talapshań,qábiletli oqiwshilar tuwridan-tuwri joqari oqiw orinlarina talaba boliw baxtina da, shet-ellerde biypul oqiw ushin Grand jeńip aliwǵa da

erispekte.Bunnan kóriwimiz múmkin házirgi dáwir mektepleri aldińgi jillardaǵi mekteplerge salistirǵanda basqariw sistemasinan shólkemlestiriwdegi ózgeshelikleri hám ayirmashiliqlari menen de ayqin kózge taslanadi.

Kópshilikke belgili buǵingi kúnge kelip tek ǵana mámleketlik mektepler emes oǵan qosa Prezident mektepleri,Temuriyler mektepleri, arnawli shiǵarmashiliq-dóretiwshilikke hám sport, basqa da qániygelik pánlerge tiykarlanǵan halda sabaqlar ótiletuǵin, oqiw dásturleri, metodikalari menen pariqlanatuǵin mektepler boy tiklep óz jumisin baslapta jibergen.

Dunyaniń joqari dárejede rawajlanǵan mámleketlerinde tálim-tárbiya isleriniń keń jolǵa qoyiliwi, mekteplerde ámelge asirilip atirganligin úyreniw arqali respublikamizda milliy tálim sistemalarin jańasha shólkemlestiriwde, tálim-tárbiya mektep jumislarin shólkemlestiriwde gónerip, óz aktivligin joq etip baratirgan ómirin tawisip jumis formalari menen usillarinan tezirek qutiliw, oni dárriw talabina say jańalawda kóp ǵana bay dereklerge iye bolamiz. Ilimiy-texnikaliq rawajlaniwi jańa texnologiyaliq revolyuciya sharayatinda tabisli xizmet kórsete alatugin, bilimli, iymanli jámiyet aǵzalarin jetistirip beriw, jas awladti kásip-ónerge baǵdarlaw, jaslarga tálim-tárbiya beriwde eń aldingi pedagogikaliq tayanish qurallardan paydalaniw tálimde baspashiliq hám dóretiwshilikke keń jol ashiw, oniń eń unamli sistemasin jaratiw siyaqli shet el tájriybelerin úyreniw maqsetke muwapiq. Asirese bul qayta quriwdi keń kólemde bastan keshirip atirǵan biziń respublikamiz ushin úlken áhmiyetke iye. [1;67]

Mekteplerde basqariw sistemalarim sho'lkemlestiriw aldinda turǵan qatar máselelerden burin basqarıw túsinigine qisqasha toqtap óteyik : Basqarıw protsessi- menedjment dep te aytıladı (inglisshe «management» so'zi «basqarıw» degen ma'nistiańlatadı). Basqarıw haqqındaǵı pa'n de menedjment dep ataladı ha'm ol basqarıw : Mekemelerde, firmalarda tovar,ónim islep shıǵarıw ko'p qırlı protsess bolıp, onıń ha'r bir shaqabshası basqarıwdı talap etedi. Ma'selen, jumısshı-xızmetkerlerdi basqarıw, islep shıǵarıw quralların basqarıw, materiallıq resurslardı basqarıw, maǵlıwmatlardı basqarıw, finanslıq qarjılardı basqarıw ha'm basqalar.

Menedjment — qanday da bir go'zlengen maqsetke erisiw usılları, formaları, quralları ha'm basqarıw printsiplerin u'yrenetuǵın pa'n. [2:36] Mektep menejmenti sırtqı hám ishki mektep basqarıwına bólinedi. Birinshisi, tálimdi basqarıwdıń qala (mámleket) shólkemleri tárepinen ámelge asıriladı. Ekinshisi mektep direktorına isenip tapsırılǵan ; biraq, bul qıyın máselede onıń járdemshileri bar - ózin ózi basqarıw shólkemleri, sonday-aq studentler hám oqıtıwshılardıń ózin ózi basqarıw shólkemleri. Bunday kollegiyal menejment sebepli mektep, tek basqarıw birden-bir húkimet principlerıne tiykarlanǵannan góre kóbirek sociallaspaqta.

Mektepte menejmentti shólkemlestiriw bir neshe funktsional mánislerge iye. Bir halda, mektepti basqarıwdı shólkemlestiriw oqıw procesi jaǵdayın bahalawdı ańlatadı, yaǵnıy onı ámelge asırıw sapasın belgileydi. Basqa jaǵdayda bul administraciya hám ózin-ózi basqarıw shólkemleriniń tálim maqsetlerine erisiwge qaratılǵan haqıyqıy iskerligin ańlatadı. Mektep menejmenti basqarıwdıń bir neshe formaların óz ishine aladı, mısalı mektep keńesi, oqıtıwshılar keńesi, direktor jáne onıń orınbasarları menen ushırasıwlar hám basqa ushırasıwlar, sessiyalar hám seminarlar. Mektepti basqarıw birinshi náwbette ilajlardı joybarlaw, oqıw procesin shólkemlestiriw hám wazıypalardı ámelge asırıw nátiyjelerin baqlaw arqalı ámelge asıriladı.

Mektepti nátiyjeli basqarıw ushın statistikalıq maǵlıwmatlar hám analitik juwmaqlar tiykarında xabarlı hám aldınan analiz etilgen strategiyalıq qararlardı qabıllaw múmkinshiligin beretuǵın informaciya maydanı zárúr. Informacion-analizli qollap-quwatlaw operativ maǵlıwmattı qayta islew, kórsetkishlerdi salıstırıw analiz qılıw hám juwmaqlaw ushın sarplanatuǵın waqtın minimallastıradı sol qatarda basqariw aldinda da birqansha mashqalalar bar ekenin umitpawimiz kerek sebebi hár bir nátiyje arqasinda qanshama miynet, kúsh-jiger hám háreket jatadi.

Juwmaqlap aytqanda mekteplerde zamanagóy basqariwdi eń jaydiriw máselelerine direktorlardi lawazimlarǵa tayinlawdan baslap máhelle keńesleri menen kelisilgen halda tańlaw tiykarinda ámelge asiriliwi, hár bir klass sabaqlarin soŋgi texnikalar menen ótiw hám alip bariw, oqiwshilardi bahalaw sistemalariniń eletron formaǵa ótiwi,mektep sabaqliqlarin ilaji barinsha eletron variantlariniń ha'rtu'rligin támiyinlew menen qosa hár bir mektep direktorlarin yaǵniy basqariwshi tiykarǵi shaxslardi lawazimǵa saylaǵaninan baslap 3 jil múddette eń jaqsi kórsetkishlerge erisiwge jetelewdegi esabatlari haqqinda da aytip ótsek boladi.

Joqaridagilardan tiykarǵi maqset - mekteplerde nátiyjeli iskerlikti shólkemlestiriw, ayrim nizambuziwshiliq jaǵdaylardiń aldin aliw hám saplastiriw bolip tabiladi.Hár bir mektep xizmetkeri óz kásibine juwapkershilik penen qarawi hám atqariwi da usilar qatarinda. "Mektepler bilim menen qosa tárbiya oshaǵi, mánawiyat máskani " dep jurtbasshimiz Sh.Mirziyoyevta óz shigip sóylewlerinde aytip ótkenindey mekteplerdi hártárepleme tek ǵana bilim beriw menen sheklenip qalmay oqiwshilardi hártárepleme rawajlandiriwǵa baǵdarlaw ma'selelerin aytadi. Ásirese jaqin keleshekte joqari tálimde salamat básekeni arttiriw,jaslardi oqiwǵa bilim aliwǵa keńnen qamraw siyaqli birneshe aktual máseleler kózge taslanadi.

Paydalanilǵan ádebiyatlar :

1.Pedagogik teoriyasi hám tariyxi Nókis-2012 lekciyalar toplami.

2.E. Sariqov, B. Haydarov «O’zbekiston milliy ensiklopediyasi»Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent — 2014

INSANIYLIQQA TÁRBIYALAW METODLARDIŃ ULIWMA KLASSIFIKACIYASI HÁM XARAKTERISTIKASI

Allaniyazov Ismail Begjanovich. Pedagogika fanlari kandidati
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi
T.O.Qaypenova -Pedagogika kafedrası stajyor-oqıtıwshısı

Annotatsiya; Jamoatimizda tarbiyaviy uslublarni shakllantirish va yaxshi odatlarni o ' rgatishda tarbiya muhim ahamiyat kasb etadi Bu yerda, bola ko'rsatilgan xizmatga qarab, ko'rsatilgan talabga ko'ra, u yoki bu harakatlarni tasdiqlaydi va bajaradi. Bu shish deb nomlanadi.

Annotation; In our church, education plays an important role in forming educational methods and teaching good habits. Here, depending on the service provided, the child approves and performs this or that action according to the specified requirement. This is called swelling.

Kalit sózlar; Ta'lim, tarbiya, rivojlanish, metod, insoniylik.

Keywords; Education, upbringing, development, method, humanity.

Tárbiya jumısı paytında muǵallim oqıtıwshılarǵa tásir etiwdiń hár túrli jolları hám metodlardan paydalanadı.

Tárbiya metodları mektep tájiriybesinde júzege keledi hám rawajlanıp baradı. Biziń tárbiyada qollanatuǵın metodlarımız óz xarakteri, kórinisi hám mazmunına qaray hár túrli ózgesheliklerge iye. Sebebi, tárbiya metodlarınıń ideyalıq hám siyasıy metodikalıq negizleri, tárbiyamızdıń maqsetin belgilewshi qurallar ózgeshe boladı.

Tárbiya metodları insanıylıq tárbiya maqsetinde, onıń mazmunına muwapıq bolıp, sol maqsetti ámelge asırıwǵa xızmet etedi. Tárbiya metodı tárbiyashı bala shaxsına tásir kórsetiwde qollanılatuǵın qural bolıp esaplanadı. tárbiya metodları oqıwshıǵa social ómir hádiyselerdi, adamlar arasındaǵı múnásiybetlerdi bilip alıwǵa, ondaǵı bar tártip qaǵıydalarǵa boysınıwdı úyretiwi kerek. Bala ósip úlkeyiwi menen átirapındaǵı hádiyselerdi jaqsılıq hám jamanlıqtı da úyrenip alıw kerek. Sonıń ushın tárbiya metodları balanıń shaxsın úlgi etip, onıń minez-qulqına dúzetiwler kirgizip barıwǵa da xızmet etedi. Soǵan qaray tárbiya metodlarınıń olar orınlaytuǵın wazıypasına qarap tómendegi tiykarǵı toparlarǵa qarap ajıratamız[1].

Birinshi topar-sociallıq minez-qulqı menen tájiriybelerdi arttırıwǵa xızmet etetuǵın metodlar. Bunıń járdeminde oqıwshıda tártiplilik ádetleri payda boladı. Oqıwshınıń minez-qulqında, tárbiyanıń mazmunına qaray tártiplilik, estetikalıq, miynet etiw ádetlerin payda etiw kerek. Bunday ádetler tiykarınan jumıs paytında

óz kórinisin tabadı. Demek bala shaxsın kórsetetuǵın social minez-qulıqlardı payda etiw ushın onı jumısqa tartıw jolı menen sociallıq baylanıslar shárayatına qoyamız hám xarakteri, individual ózgesheliklerin belgileytuǵın ádetlerdi payda etemiz. Bul topardıń metodlarına wazıypaları bir-birinen parıq qılatuǵın júdá kóplegen metodlar kiredi.

Ekinshi topar-oqıwshılardıń sanasına tásir etiwge xızmet etetuǵın metodlar toparı bolıp, olar jámiyettiń tárbiyalıq maqsetlerin shaxs xızmeti hám minez-qulqınıń motivine aylanadı. Bul metodlardıń wazıypası oqıwshınıń sanasında ómir, tártip, miynet, adamlardıń oǵan bolǵan múnásiybeti menen baylanıslı qaǵıyda hám normalar tuwralı túsinik payda etiw hám bilim beriwden ibarat bolıp, nátiyjede bul qaǵıyda hám normalar shaxstıń iymanlılıǵı, isenimi hám kóz-qaraslarına aylanadı. Bunday toparǵa siyasıy, tárbiyalıq hám estetikalıq sáwbetler, gúrrińler, lekciyalar hám úlgiler kórsetiw metodların kirgiziw múmkin.

Úshinshi topar metodlarǵa tárbiyada maqullaw hám jazalawdı kirgiziw múmkin. Bunday metodlar aldınǵı eki topardan parıq qıladı. Maqullaw balanı jaqsı iske, unamlı háreketlerge shaqırıp turıwshı xızmetin atqaradı. Jazalaw bolsa qolaysız háreketlerden tıyıp qaladı yaki minez-qulqındaǵı unamsız táreplerdi joq etiwge járdem beredi. Sonı da itibarǵa alıw kerek, bul metodlardıń birewi de ayrıqsha qollanılıw múmkin emes, jeke qollanǵanda kútilgen nátiyjeni bermeydi. Sonıń ushın da jazalaw hám maqullaw aldınǵı topar metodları menen birgelikte qollanıladı. [2].

Tárbiya bir metodqa berilip ketip, basqalardı itibardan qaldırıw, tárbiya paytında bir-birinen ajıralıp qalǵan qural hám metodlardı qollanıw pedagogikalıq qáte bolıp esaplanadı. Áne sol payıtta shaxs páziyletlerin jeke emes, al birgelikli túrle tárbiyalaǵanda ǵana támiyinleniwi múmkin.

Sóz járdeminde balalardıń sanasına tásir etiw, berilip ketip, olardıń xızmetin shólkemlestiriw jumısları shette qalıwı tájiriybede tez-tezden ushırap turadı. Oqıwshılardıń orınlaytuǵın hár túrli jumısınıń áhmiyetin, sociallıq mazmunın ashıp beriw umıtılıp qaladı. Sóz járdeminde oqıwshılardı hár túrli jumıslarǵa tartıw menen birgelikte alıp barılsa ǵana olardıń sanasında qáliplesken anıq siyasıy, tárbiyalıq, estetikalıq túsinikler joqarı puqaralıq minez-qulıqların sáwlelendiriw ádetleriniń quramın tabıwǵa járdem beredi.

Bul metodlardıń tiykarǵı wazıypası balalarda tártiplilik sezimleri quram taptırıw ushın olardı kerekli jámáátlik shárayatlarǵa qoyıw jolı menen olardı ámelde tájiriybelerdi arttırıwdan ibarat. Tárbiyalaw barısında unamlı nátiyjege erisiw ushın balalardıń ómirin jolǵa qoyıw, olardı hár túrli sociallıq xızmetlerge tartıw júdá zúrúr. Bul toparǵa kiretuǵın metodlardan paydalanıw tárbiyashınıń shólkemleskenlik tájiriybe hám sheberliklerine baylanıslı boladı. Tárbiyashı tárepinen balalardıń ómirin belgili bir pedagogikalıq maqsetti názerde tutıp

shólkemlestiriw arqalı olardı xızmet paytında óziniń teńlesleri menen qarım-qatnasta bolıwdı úyretiw, óz-ara tuwrı múnásiybet tájiriybesin iyelew, sociallıq minez-qulıqqa tiyisli ádetlerdi paydı etiw múmkin boladı. Oqıwshılardıń xızmetiniń mazmunına oyın, social paydalı miynet, social jumıslar, hár túrli tapsırmalar, balalardıń ómiri hám minez-qulıqtı úyretiw rejimin kiritemiz. Oqıwshı áne sonda bunday jumısqa qatnasıp birgelikli baylanıslar álemine kirip baradı, juwapkershilikti hám oǵan qoyılǵan talaplarǵa boysınıw hám orınlaw, jumıs alıp barıwda belsendiligin kórsetiw hám dóretiwshilik penen shuǵıllanıw, hár qanday jaǵdaylarda ózin qalay tutıw, janındaǵı doslarınıń pikiri menen esaplasıw, óziniń háreketlerin, klasslasları aldındaǵı wazıypaların sapalı túrde orınlawǵa tırısadı. Óz-ara járdem hám bir-biri menen baylanısıw sıyaqlı ájayıp sıpatlardı iyelep aladı. Jumısta tárbiyashı shınıǵıwlardı isletiw, úyretiw, ádeplilik metodlarınan paydalanadı. [3].

Ulıwmalastırıp aytqanda bala ómiri dawamında jaqsı ádetlerdi ilaji barınsha ózinde bekkem sińdirip barıwı tiyis. Bunıń ushın olarǵa unamlı is háreketlerdi kúndelikli turmısta tákirarlap turıw júdá zárúr. Unamlı is háreket tuwralı barqulla pikir júritiw hám barqulla ayta beriwdiń keregi joq, sebebi, ótkeriletuǵın tájiriybeni de, jumıstı da buzıp qoyıw múmkin.

Tárbiyalıq kónlikpelerdi payda etiw hám unamlı ádetlerge úyretiwde shınıǵıwlar úlken áhmiyetke iye. Bunda bala belgili bir xızmet boyınsha, qoyılıp atırǵan talapqa qaray, ol yáki bul háreketlerin tákirarlaydı hám orınlaydı. Bul bolsa shınıǵıw dep ataladı.

Shınıǵıw is háreketlerdi tákirarlaw bolıp, tárbiyalıq kónlikpe, tájiriybe hám unamlı ádetlerdi payda etiw maqsetinde oqıwshılardıń arnawlı shólkemlestirilgen xızmetine aytıladı. SHınıǵıw bilim beriw barısındaǵı tárbiyalıq jumıslarında da júdá kerek. SHınıǵıw ózine say ózgesheliklerine iye. Tárbiyalıq shınıǵıw qanday da bir minez-qulıq, is háreketin qayta-qayta tákirarlawdıń ózi emes, al tárbiyalıq shınıǵıw unamlı talaplardı ómirdiń hár túrli jaǵdaylarında qollawdan ibarat. Nátiyjede oqıwshılarda tárbiyalıq is hárekettiń hár túrli shárayatlarda qollana biliw tájiriybesin arttıradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar;

1. Алеўов Ө. Қарақалпақстандатәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи ҳәм раўажланыўы. – Нөкис: Билим, 1993.
2. АбдимуратовП. Қарақалпақ халқының үрп-әдет, дәстүрлери ҳәм оның жаслар тәрбиясындағы әҳмийети. – Нөкис: Билим, 1996.
3. Бекимбетова А.А. Халқнинг ёшларга ақлий тарбия бериш анъаналари ҳозирги узлуксиз таълим тизимида. – Тошкент: Истиқлол, 2009. – 40 б.

ӘОЖ. 323.347.731.3

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДА БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГЕТИКАНЫ ДАМЫТУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Беркінбай.А – 2-курс магистранты, Кенжебай Р.Н - п.ғ.к., доцент.,
Құрбаниязов А.К – г.ғ.к., профессор
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қаласы

Мақалада Түркістан облысында баламалы энергетиканы дамытудың табиғи-географиялық мүмкіндіктері қарастырылған. Күн, жел және су электр стансаларын салудағы өңірдің географиялық орны мен физикалық-географиялық жағдайы талданған. ҚР «Қазақстанда баламалы және жаңартылған энергияны дамыту жөніндегі 2013-2020 жж. арналған іс-шаралар жоспарына сәйкес Түркістан облысында баламалы энергия көздерінін даму бағыты мен деңгейі сараланған. Қазіргі таңда жұмыс жасап жатқан су, күн электр стансаларының өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы маңызы қарастырылған.

Кілттік сөздер: баламалы энергетика, күн, жел, су электр стансалары, биоэнергетика, геотермальді энергетика.

ҚР-ның тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев: «Қазірдің өзінде жаңғырмалы энергия көзін өндіретін жиынтық қуаты 300 мВт-қа тең 50 кәсіпорын бар. Соңғы он жылдың ішінде табиғатты қорғау шараларын жүзеге асыру есебінен ауаны ластайтын заттар шығарындысы 13%-ға, ілеспе мұнай газының шығарындысы 70%-ға қысқарды» [1] - деген сөздері, елімізде баламалы энергияға бетбұрыстың жоғары деңгейде екендігін айқындайды. Республиканың басқа өңірлерімен салыстырғанда, халық тығыз қоныстанған облысымызда энергия тапшылығы анық байқалады. Дегенмен өлкеміз баламалы күн, жел, су электр энергияларын өндіруде әлеуетті күшке ие. Оған географиялық орны мен физикалық-географиялық жағдайлары оң әсер етеді.

Түркістан облысы республика территориясының оңтүстігінде орналасқан. Облыс солтүстігінде Бетпақдаламен, оңтүстік-шығысында Шатқал жотасымен, солтүстік-шығысында Мойынқұммен, батысында Қызылордамен, шығыс-солтүстігінде Қырғыз жотасымен шектеседі. Жер

бедерінің көп бөлігі жазықты және солтүстік және қиыр оңтүстік бөліктерінен өзгесі шөл зонасында орналасқан.

Табиғат жағдайлары сан түрлі. Мұнда құмды шөлдер мен шөлейттер төбелер, тау жоталары мен қыраттар кездеседі. Жер бедері бойынша үш ауданға бөлуге болады: таулы, төбелі және жазық дала.

Климатына келсек, шұғыл континентті. Бұл температураның тез өзгеруіне әкеліп соғады. Күн мен түнгі, қыс пен жазғы ауа-райлары әртүрлі болып келеді. Барлық жерінде ыстық болып, құрғақ әрі ұзақ тұрады. Шілде айының температурасы +21º+29ºС.

Облыс ыстық та ұзақ жазымен ерекшеленді: шілде айының орташа температурасы 20-30°С. Абсолютті максимум Шардара ауданында (47°С) тіркелген. Вегетациялық кезеңнің ұзақтығы 230-320 тәулікке жетеді.

Өңіріміз жылдық жауын-шашын мөлшерінің аздығымен де көзге түседі. Жеріміздің шөлді аумақтарында жылдық жауынның мөлшері 100-170 мм-ді ғана құраса, тау етектерінде 300-450 мм, ал биік тауларда 1000 мм-ге дейін өзгереді. Жауын-шашын көбінесе көктем мен күз айларында көп жауады. Қардың орташа қалыңдығы 20-40 см. Жазық аймақтарда 2 ай, таулы жерлерде 5 айға дейін қар басады. Қар қарашаның соңы мен желтоқсан айларының басында түсіп, ақпан-наурыз айларында еріп кетеді. Күздік егін егуде қар жамылғысы маңызы роль атқарады. Себебі ерте көктем мен жаз айларында жауын аса көп бола бермейді.

Еуразия құрлығының Орта Азия бөлігін табиғи-географиялық тұрғыдан зерттеуші-ғалымдар В.М.Четыркин (1960 ж.), Л.Н.Бабушкин (1961-1964 жж.), Н.А.Когай (1969 ж.) облыстың жерін Тұран жазығына қосса, Е.П.Коровин пен А.Н. Розановтар (1938 ж.) «субтропикалық облыс» деп атаған.

ҚР «Қазақстанда баламалы және жаңартылған энергияны дамыту жөніндегі 2013-2020 жж. арналған іс-шаралар жоспары үкіметтің №43 Қаулысымен 2013 жылдың 25-қаңтарында бекітілген болатын. Осы жоспарға сәйкес Түркістан облысында баламалы энергия көздерін дамытудың жоспарлары жасалынған [2].

Бүгінгі күнде осы жоспар аясында облысымызда баламалы энергия көздерінің 21 жобасы жүзеге асырылуда. Оны «Жасыл экономика» бағдарламасы шеңберінде көптеген инвестор компаниялар мен кәсіпорындар салады деп жоспарлаған. Олар «Советик Қазақстан» ЖШС, «Южшахтострой» ЖШС, «SB Capital» ЖШС, «Discovery Energy» ЖШС, «Ақсу-Энерго» ЖШС, «Әділхан» ШҚ, «Келесгидрострой» ЖШС, «Seikhun» ЖШС, «Arman engineering» ЖШС, «Промондис-Казахстан» ЖШС, «ДСТО Солар» ЖШС т.б.

Өңірдің табиғи-географиялық ерекшелігі мен әлеуметтік-экономикалық жағдайына орай баламалы энергия көздерін салу жоспарға сәйкес қолға алынған. Сонымен атар ТО республика бойынша баламалы энергия көздеріне бай аймақ болып есептелінеді. Өңірдің табиғи-географиялық мүмкіндіктерін сараптау үшін алдын-ала техникалық-экономикалық негіздеу жұмыстары жүргізілді. Бұл туралы Ғ.Елшібайдың «Егемен Қазақстан» газетіне жариялаған мақаласында жарияланған. Онда: облыс аумағында 122 өзен, 41 су қоймасы бар делінген. Нәтижесінде ТО аумағында жиынтық қуаты 120 МВТ-ты құрайтын тиімді гидрроэнергетикалық әлеуеті бар нүкте анықталған.

Бүгінгі таңда облысымыздағы кәсіпорындар мен тұрғындардың электр энергиясын жылдық тұтынуы шамамен алғанда айына 400 МВТ-ы құрайды. Оның 114 МВТ-ы (29%) ішкі қуат есебінен өндірілсе, 286 МВт (71%) еліміздің өзге өңірлері мен көрші елдерден сатып алынады. Ал бұл тікелей электр энергиясының бағасына әсер етеді [1].

Шағын су электр стансаларын салу ТО-да көбінесе тау өзендері мен су қоймалары бар аудандарда жоспарланған. Олар:

1.Төлеби ауданы; Ақсу, Сайрамсу, Бадам.

2.Сайрам ауданы; Арыс, Ақсу, Сайрамсу, Бадам.

3.Ордабасы ауданы; Арыс, Боралдай, Бөржар, Бадам, Шұбарсу.

4.Сарыағаш ауданы; Келес, Сырдария, Құркелес, Ащысай.

5.Түлкібас ауданы: Арыс, Жабағылы, Дауылбаба, Манат, Құлан.

Аудандар бойынша тоқталсақ, 2014 жылы Төлеби ауданындағы Ақсу өзеніне қуаты 10 МВт «Ақсу» СЭС салынды. Сайрам ауданы өзеніне қуаты 2,5 МВт «Манкент» СЭС 2014 жылы жоспарланды. Ал Сарыағаш ауданындағы Келес өзеннінің бойында бірнеше шағын су электр стансаларын салу жоспарға сәйкес кезең-кезеңімен жүзеге асырылуда. Атап айтсақ, 2015 жылдары қуаттары 2 МВт «Рысжан», «Дархан» шағын СЭС-ы, 2016 жылы қуаты 3 МВт «Азамат» шағын СЭС-ы, 2017 жылы қуаты 3 Мвт «Шанышқалы» шағын СЭС-ы, 2018 жылы қуаты 1,8 МВт «Мамыт» шағын СЭС-ы, 2019 жылы қуаты 1,5 МВт «Қият» шағын СЭС-ын салу жоспарланған және ол №1-те көрсетілген.

Кесте 1 - ТО-дағы шағын су электр стансалары

№	Салынатын жері	Қуаттылығы	Жауапы мекеме	Жылы
1	Оңтүстік Қазақстан облысы, Төле би ауданы	Қуаты 10 МВт «Ақсу» СЭС- ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Discovery-Energy» ЖШС (келісім бойынша)	2014 жыл

2	Оңтүстік Қазақстан облысы, Сайрам ауданы	қуаты 2,5 МВт «Манкент» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Аксу-Энерго» ЖШС (келісім бойынша)	2014 жыл
3	Оңтүстік Қазақстан облысы, Ордабасы ауданы	қуаты 0,5 МВт СЭС- ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Әділхан» шаруа қожалығы (келісім бойынша)	2014 жыл
4	Оңтүстік Қазақстан облысының Сарыағаш ауданындағы Келес өзені	қуаты 2 МВт «Рысжан» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Келесгидрострой» ЖШС (келісім бойынша)	2015 жыл
5	Оңтүстік Қазақстан облысының Сарыағаш ауданындағы Келес өзені	қуаты 3 МВт «Азамат» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Келесгидрострой» ЖШС (келісім бойынша)	2016 жыл
6	Оңтүстік Қазақстан облысының Сарыағаш ауданындағы Келес өзені	қуаты 2 МВт «Дархан» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Келесгидрострой» ЖШС (келісім бойынша)	2015 жыл
7	Оңтүстік Қазақстан облысының Сарыағаш ауданындағы Келес өзені	қуаты 3 МВт «Шанышқалы» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Келесгидрострой» ЖШС (келісім бойынша)	2017 жыл
8	Оңтүстік Қазақстан облысының Сарыағаш ауданындағы	қуаты 1,8 МВт «Мамыт» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Келесгидрострой» ЖШС (келісім бойынша)	2018 жыл

	Келес өзені			
9	Оңтүстік Қазақстан облысының Сарыағаш ауданындағы Келес өзені	қуаты 1,5 МВт «Қият» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Келесгидрострой» ЖШС (келісім бойынша)	2019 жыл
10	Оңтүстік Қазақстан облысының Түлкібас ауданы	қуаты 3 МВт «Келте-Машат» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Seikhun» ЖШС (келісім бойынша)	2019 жыл
11	Оңтүстік Қазақстан облысының Түлкібас ауданы	қуаты 6 МВт «Сайрам-су» СЭС-ін салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Seikhun» ЖШС (келісім бойынша)	2019 жыл

Ескерту: кесте ҚР үкіметтің №43 Қаулысымен 2013 жылдың 25-қаңтарында бекітілген «Қазақстанда баламалы және жаңартылған энергияны дамыту жөніндегі 2013-2020 жж. арналған іс-шаралар жоспары негізінде құрастырылған.

Біздің зерттеуміз бойынша жоғарыдағы аудандардың өзендерімен қоса, жоспарға енбей қалған бірнеше өзендерге де шағын су электр стансаларын салуға болады. Аудандар бойынша бірнеше өзендер, су қоймалары, каналдар кездеседі. Олар:

5.Түркістан қаласы: Сырдария, Үшөзен, Ақтөбе, Көксарай, Бестоғай, Ермексу, Баялдыр, Хантағы, Ыққансу. Қандыкөл, Шүйнеккөл, Қамыстықақ, Құмкөл, Соркөл және Арыс-Түркістан каналы.

6.Бәйдібек ауданы: Шаян, Арыс, Бөген, Боралдай, Бестоғай, Сасықөзен.

7.Қазығұрт ауданы: Келес, Өгем, Қаржансай, Мұғалысай.

8.Отырар ауданы: Сырдария Арыс саласымен, Арыс каналы.

9.Созақ ауданы: Үшбас, Үштөбе, Торлан, Балдысу, Жылыбұлақ. Көлдері: Қызылкөл, Ақжайқын, Айдын.

10.Шардара ауданы: Шардара су қоймасы, Сырдария, Қызылқұм каналы.

Түлкібас ауданында шағын су электр стансаларын салу 2019 жылға қарай жоспарланған. Олар Машат өзеніне 2019 жылы салынатын қуаты 3МВт «Келте Машат» шағын СЭС-ы мен Сайрамсу өзенінде осы жылы бой көтеретін қуаты 6 МВт «Сайрамсу» шағын СЭС-ы. Өңірлік бұхаралық ақпарат мәліметтері бойынша бірқатар шағын су электр стансалары бүгінгі таңда іске қосылған.

Ақсу өзеніне салынатын шағын СЭС-ы жер бедерінің ерекшелігіне байланысты 63 метрлік су құлайтын биіктікке салынған. Онда әрқайсысы 1250 КВт-тан тұратын шағын су электр стансаларынан қуаты 2,5 МВт өндіріледі. Мұндағы артықшылық шағын СЭС-ы судың бағыты мен көлеміне әсер етпейді. Экологиялық тұрғыдан зиянсыз [3].

Облыста гидроэнергетикалық жобалардың біршамасын «Келесгидрострой» ЖШС жүзеге асыруда. Қуаты 1,3 МВт болатын алғашқы шағын су электр стансасын бұл кәсіпорын 2001 жылы ел игілігіне ұсынған. Ал бұл өз кезегінде жергілікті халықтың энергияға деген сұранысын қамтамасыз етіп келеді. Сонымен қатар қуаттары 3 және 2 МВТ-ты құрайтын «Дархан», «Азамат» шағын СЭС-ын салу қолға алынған. Сарыағаш ауданында мұнымен қоса қуаты 2 МВт «Рысжан» шағын СЭС-ы да салынған. Қазіргі таңда облыс бойынша Сайрам ауданындағы қуаты 2,5 МВт болатын «Манкент» шағын СЭС-ы жұмыс жасауда. 2017 жылдың соңына қарай Қазығұрт ауданында қуаты 0,975 МВт «Достық» шағын СЭС-ы іске қосылды [1].

Сонымен қатар Шардара су электр стансасында да көптеген жаңғырту жұмыстары жүргізілуде. Осы жұмыстар толық аяқталғаннан кейін бұл стансаның қуаты 100 МВт-тан 126 МВт-қа артады. Бұл энергияға деген ішкі тұтынушылықтың қажетін арттырады.

Мысалы, Төлеби ауданында 10 шағын су электр стансасы салынады деп жоспарланған. Оның қуаты 20 МВт болады. 2017 жылы осы ауданда Ақсу мен Сайрам өзендерінің бойында қуаты 5 МВт болатын шағын СЭС-ы салынып, пайдалануға берілген.

Қазақстан Республикасының 2013-2020 жж жоспарына сәйкес облысымызда бірнеше жел электр стансаларын салу жоспарланған. Ол Арыстанды-Қарабас секілді жел түрлеріне негізделген. Бәйдібек, Отырар т.б. аудандарында салу қолға алынған. Мысалы, 2017 ж. Бәйдібек ауданында қуаттылығы 50 МВт, Кентау қаласында қуаты 60 МВт және Сарыағаш ауданында қуаттылығы 100 МВт болатын ЖЭС салу жоспарланған. Ол туралы кесте №2-те көрсетілген.

Кесте 2 - ТО-дағы жел электр стансалары

№	Салынатын жері	Қуаттылығы	Жауапы мекеме	Жылы
1	Оңтүстік Қазақстан облысы Бәйдібек ауданы	қуаты 50 МВт ЖЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «СОВИТЕК Қазақстан» ЖШС (келісім бойынша)	2017 жыл

2	Оңтүстік Қазақстан облысы Кентау қаласы	қуаты 60 МВт ЖЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Южшахтострой» ЖШС (келісім бойынша)	2017 жыл
3	Оңтүстік Қазақстан облысы Сарыағаш ауданы	қуаты 100 МВт ЖЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «SB Capital» ЖШС (келісім бойынша)	2017 жыл

Ескерту: кесте ҚР үкіметтің №43 Қаулысымен 2013 жылдың 25-қаңтарында бекітілген «Қазақстанда баламалы және жаңартылған энергияны дамыту жөніндегі 2013-2020 жж. арналған іс-шаралар жоспары негізінде құрастырылған.

Бәйдібек ауданы Жүзімдік ауылында 50-ге жуық жел диірмендері орнатылып, осы жылы қуаттылығы 40 МВт болатын жел электр стансасының жобасы іске асырылуда. «Ветропарк Жүзімдік» ЖШС-не бұл үшін 700 га жер телімі бөлінген. Сонымен қатар өлкемізде жел күші мен жылдамдығы үнемі байқалып тұратын аудандар кездеседі. Атап айтсақ, Ордабасы ауданында желдің басым бөлігі шығыс, оңтүстік-шығыс бағыттан соғып, орташа жылдамдығы 3-5 м/сек болады. Желдің әсерінен жазда ауданның гидротермиялық көрсеткіші төмендеп (0,3-0,4), ылғалдылық мөлшері кемиді де, аңызақ, құрғақ және ыстық кезең қалыптасады. Отырар ауданындағы желдің басым бөлігі оңтүстік және оңтүстік-шығыс бағыттан соғады. Оның жылдық орташа жылдамдығы 4-6 м/сек. Аудан жерінде бірнеше күнге созылатын Арыстанды-Қарабас желі тұрады.

Күн электр стансалары. Түркістан облысы республика бойынша күн сәулесі мол түсетін аймағы. Мұнда ашық және ыстық күндер саны өте көп. Сол себепті өлкемізде күн электр стансаларын көптеп салуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар күн батареяларымен де тиімді жұмыстар атқарылуда. Бағдарлама негізінде олыста бірнеше жобалар жүзеге асырылуда. Атап айтсақ, Ордабасы ауданы, Бадам ауылының маңындағы қуаттылығы 15 МВт (2016 ж), ОҚО, Жұлдыз ауылының жанындағы қуаттылығы 28 МВт (2016 ж), Бәйдібек ауданындағы қуаты 10 МВт (2015 ж), Отырар ауданындағы қуаты 20 МВт (2016 ж), Төлеби ауданындағы қуаттылығы 10 МВт (2015 ж), Отырар ауданы қуаты 15 МВт (2017 ж) кесте №3-те көрсетілген.

Кесте 3 - ТО-дағы күн электр стансалары

№	Салынатын жері	Қуаттылығы	Жауапы мекеме	Жылы

1	Оңтүстік Қазақстан облысы Шымкент қаласы	қуаты 1 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Аксу-Энерго» ЖШС (келісім бойынша)	2014 жыл
2	Оңтүстік Қазақстан облысы Ордабасы ауданының Бадам ауылы маңы	қуаты 15 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Arman-engineering» ЖШС (келісім бойынша)	2016 жыл
3	Оңтүстік Қазақстан облысы Жұлдыз ауылының маңы	қуаты 28 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Arman-engineering» ЖШС (келісім бойынша)	2016 жыл
4	Оңтүстік Қазақстан облысы Бәйдібек ауданы	қуаты 10 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Промондис-Казахстан» ЖШС (келісім бойынша)	2015 жыл
5	Оңтүстік Қазақстан облысы Сайрам ауданы	қуаты 30 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Промондис-Казахстан» ЖШС (келісім бойынша)	2016 жыл
6	Оңтүстік Қазақстан облысы Отырар ауданы	қуаты 20 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Промондис-Казахстан» ЖШС (келісім бойынша)	2016 жыл
7	Оңтүстік Қазақстан облысы Төле би ауданы	қуаты 10 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «ДСТО Солар» ЖШС (келісім бойынша)	2015 жыл
8	Оңтүстік Қазақстан облысы Отырар ауданы	қуаты 15 МВт КЭС салу	Оңтүстік Қазақстан облысының әкімі, «Промондис-Казахстан» ЖШС (келісім бойынша)	2017 жыл

Ескерту: кесте ҚР үкіметтің №43 Қаулысымен 2013 жылдың 25-қаңтарында бекітілген «Қазақстанда баламалы және жаңартылған энергияны дамыту жөніндегі 2013-2020 жж. арналған іс-шаралар жоспары негізінде құрастырылған.

Осы жоспарға сәйкес Отырар ауданындағы «Промондис» ЖШС қуаты 35 МВт күн электр стансасының жұмысы кезең-кезеңімен жүзеге асырылуда. Ал Шымкент қаласында қуаты 1 МВт-тан «Очистной» және «Ағбай» екі күн стансалары іске қосылған. Жоғарыдағы аудандармен қоса біз бұл тізімге Мақтаарал, Сарыағаш, Созақ аудандарымен қоса Түркістан және Кентау қалаларында да күн электр стансаларын салуды ұсынар едік.

Қорыта айтқанда, Оңтүстік Қазақстан облысында баламалы энергия көздерін дамытуға бағытталған іс-шаралар жоспарға сәйкес жүзеге асырылуда. Оның басты себебі облыстың осы энергия қорларына деген әлеуетінің молдығы мен ыңғайлы географиялық орны. Құрылыстары 2014-жылдан басталған түрлі энергия стансалары ел игілігіне беріліп, облыс тұтынушылығының қажетін қамтамасыз етуде. Жоғарыда айтылған энергия көздерінен басқа, облыс территориясында геотермальді және биоэнергетика саласын дамытуды да қолға алуымыз қажет. Мұның бәрі болашақтың ісі екені даусыз, алда әлі де атқарылар тірліктер жетерлік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.https://egemen.kz/article/157066-onhtustikte-balamaly-quat-koezderin-damytugha-mumkindik-mol

2.Қазақстанда баламалы және жаңартылатын энергетиканы дамыту жөніндегі 2013 - 2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2013 жылғы 25 қаңтардағы № 43 Қаулысы.

3.http://khabar.kz/archive/kz/ekonomika/item/23274-biyl-oko-nyn-3-audanyda-kun-elektr-stansasy-pajdalanuga-beriledi

TÁLIM-TÁRBIYADA JAŃILTPASHLARDAN PAYDALANIW MÚMKINSHILIKLERI

Jiyenbaev Qudaybergen
NMPI Pedagogika fakulteti 2-kurs talabası
p.i.k. Saparbaev T. - ilimiy basshı

Jańıltpash balalardı durıs sóylewge, tilin shınıqtırıwǵa, sózdegi seslerdi aljaspay, jańılmay durıs hám tez aytıwǵa úyreniwde de xalıq jańıltpash áhmiyeti úlken. Bazda balanıń tili shıǵıp, sóyley baslaǵanda geypara sózlerdiń hám ondaǵı seslerdiń aytılıwı qıyınshılıq tuwdıratuǵını málim. Mısalı, R sesin kópshilik balalar tolıq aytıwda da qıynalıp, iy deydi. Sonday-aq L, K, S, T seslerinde anıq aytıw bala ushın qıyın. Bulardan basqa da A-Á, P-B qusaǵan bir-birine uqsaǵan, jaqın seslerdi awmastırıp aytıwı múmkin. Usınday qıyınshılıqtan qutılıw, balanıń sóylew tiline anıqlıq, tazalıq endiriw ushın xalıq pedagogikasında jaqıotpashlar keń qollanıladı.

Jańıltpashtıń shárti boyınsha bala onı tez atqarıwı kerek. Sál irkilse ol utılǵan boladı. Jańıltpash aytqan balanıń til muskulları, til háreketleri jaqsı rawajlanadı, hár bir sesti jańil, anıq ayta alatuǵın boladı.

Balalar arasında geypara shúljiń sóyleytuǵınları ushırasadı. Onday balaǵa ata-analar jańıltpash ayttırıp, tez, shaqqan anıq sóyletip, tárbiya berip otıradı. Erkelep ósken balanıń tili shúljiń deydi xalıq.

Demek, xalıq pedagogikası balanı erkeletip ósiriwge qarsı onı minep sınaydı. Balaǵa jastan tárbiya beriwge úyretedi.

Jańıltpash aytqısh balalar kópshilik aldında durıs sóyley aladı. Qosıq aytqanda anıq, jaqsı atqaradı. Esitkenin umıtpaytuǵın, yadıkesh, dıqqatlı boladı.Joqarıda aytıp ótkenimizdey, xalqımızdıń sóylew tilinde balalardıń eń kóp qıynalatuǵın sesi “R” dı aytıwda ushırasadı. Usı sebepli xalıq pedagogikasında R sesti tuwralı, bunı jaqsı hám tolıq aytıp jóninde kóp jańıltpash qosıqları dóretilgen. Mısalı:

Ayır atańdı júk qartaytar,
Semiz qoydı may qartaytar,
Úy qartaytar, búy qartaytar.

Mısaldaǵı keyingi qatar qayta-qayta tez, anıq etip shıqqan túrde aytıladı. Bala dáslep jańılǵan menen soń-soń shınıǵıw nátiyjesinde anıq atqara alatuǵın boladı. Xalıq pedagogikasında R, Q, Ǵ seslerine quralǵan jańıltpash úlshileriniń tómendegidey túrleride ushırasadı:

Qırda qırıq qırǵawıl,
Qırıq qırǵawıl ishinde,
Qırıq jıl qısır qalǵan,
Qızıl, qıl quyrıqlı qırǵawıl,
yamasa:
Esiktiń aldı qara baraq,
Qarabaraqtıń arjaǵı,
Qara qarabaraq,
Hámme qara qasqa baspaǵın,
Qara qarabaraqlandırmaǵa aparatır,
Men de qara qasqa baspaǵımdı,
Qarabaraqlandırmaǵan aparatırman.

Bul mısallardı R sesi júdá aktiv qollanılıp, keledi. Egerde bala Jańıltpash qatarlarındaǵı Q, R, seslerin tez, shaqqan, anıq ayta almasa, ol shúljiń dep ataladı. Bala bul jaman atqa ilinbew ushın gúresip, jańıltpashtı janılmay orınlaydı. Mısalı:

Qaladan alǵanım altı arba asqabaq,
Altı arba asqabaqqa jekkenim,
Tarǵıl ala taypaq múyiz,
Aq bókse baspaq, aq bókse baspaq.

Jańıltpashlar ásirler dawamında xalıq tárepinen jıynaqlı, kórkem hám mazmunlı etip islenip, jıynalıp kelgen.

Adamǵa sók shóppettirmesin,
Sók shópshettirse de,
Kóp shópshettirmesin.

Bular tiykarınan xalıqtıń turmıs tirishiligine, kásiplerine baylanıslı dóreydi. Adamlar arasındaǵı múnásibet, qatnas, tálim-tárbiya haqqında da kóplegen jańıltpashlar bar. Olar balanıń tilin jatlıqtırıw menen bir qatarda jaslardı ádep-ikramlı bolıwǵa úyretedi.

Biziń tamnıń quyashlamasında,
Quyashlamala sonda,
Quyashlamalamasań da,
Quyashlamalaspasań da,
Quyashlamalasasań.

Bu mısaldaǵı Sh, S, M sesleri anıq, tez aytıw ushın tildegi progressiv dissimlyaciyalar atqarıwshıǵa qıyınshılıq tuwǵızadı. Biraq soǵan qaramastan baladan serli, oylı túrde anıq hám tez aytıw talap etiledi. Nátiyjede balalardı sózlerdi shala, qáte aytıwdan saqlandıradı.

Jańıltpashlar balalardıń sóylew tilin shınıqtırıw ushın islengen xalıq pedagogikasındaǵı tásirsheń usıldıń biri. Ol tek tildi jatlıqtırıw menen sheklenbey, tez túsinip yadlap alıw boyınsha kónlikpeler de beredi. Bala tilin jatlıqtırıwı onı shúljiń bolıwdan saqlandırıwı menen birlikte xalıq leksikasınıń sózlik fondın, quramın úyretedi, sóz baylıǵın kúsheytedi. Usı jańıltpashlar arqalı jas áwlad jámiyetlik qubılıslardı tanıwǵa, tábiyattı súyiwge, oylanıp sóylewge, sózdi anıq, naqma-naq, jaǵımlı, ótkir aytıwǵa qáliplesedi.

Ádebiyatlar dizimi

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Uzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.. “Uzbekiston”, 2016 y.
2. Педагогика. А.К.Мунавваровты4 улы7ма редакторлы2ында. Т, qooy. Saфo
3. Очил. Муста3иллик ва тарбия масалалари. T` ?збекистон, qoot.
5 Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. T` У3итувчи, qoor. Инамова М.

PERSONALNI BOSHQARISH FANINING ZAMONAVIY KORXONALRNI BOSHQARISHDA TUTGAN O‘RNI

Yerejepov Maqsud
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrası assistent o‘qituvchisi
Rahmanova Feruza, Qudayberganov Shamsuddin
Maktab menejmenti yo‘nalishi talabalari

Personalni boshqarish tizimi va texnologiyasini takomillashtirishning quyidagicha izohlanadigan iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligining o‘zaro aloqadorligiga diqqat-e‘tiborni qaratish lozim bo‘ladi. Bir tomondan ijtimoiy samaradorlikni personal uchun rag'bat shaklida faqat tashkilotning mavjudligi barqaror hisoblanganda va u ushbu rag‘batni namoyon etishga imkon beruvchi foydani olgandagina ta‘minlashi mumkin. Boshqa tomondan iqtisodiy samaradorlikka, agarda xodimlar o‘z ish kuchini tashkilotning umumishiga baxshida qilgan taqdirdagina tashkilotda ma‘lum bir ijtimoiy nafga, va demakki, ma‘lum darajadagi ijtimoiy samaradorlik darajasiga erishish mumkin. Ijtimoiy natijalar ba‘zi bir holatlarda qiymat baholanishda amalga oshiriladi (masalan, personalning butun mehnat salohiyatini ishlab chiqarishni yoki mahsulot sifatini bir muncha oshirish hisobiga ko‘paytirish, mehnatdan qoniqishning ortishi hisobiga kadrlar qisqarishidan keladigan zararni kamaytirish, noqulay mehnat sharoitlarini kamaytirish yoki neyterallashtirish uchun ijtimoiy imtiyozlar va kompensatsiyalarga bo‘lgan ehtiyojlarni qisqartirish va h.k). Personalni boshqarish tizimi va texnologiyasini takomillashtirishning iqtisodiy natijalari tarkibiga kiritilishi mumkin. Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tish ishlab chiqarish asoslarini tubdan o‘zgartirgan holda korxonalarni iqtisodiy o‘sishiga ta‘sir etuvchi sifatli omillardan to‘liq holda foydalanishga jalb etdi.

Hozirgi kundagi zamonaviy korxonalarni boshqarishda personalni boshqarish fanining ahamiyati katta hisoblanadi. Chunki har bir korxona tashkil topganda undagi qilinishi kerak bolgan har bir ish hisobga olingan holda reja tuziladi.Shu jumladan personallarni tanlash va ularni ishga joylashtirish , mehnat faoliyatini to‘g‘ri taxsimlash kabi ishlar amalga oshirilishi kerak. Shu sababli bu fanning ahamiyati o‘z o‘rnida katta hisoblanadi. Hozirgi zamonaviy korxonalarni boshqarishdagi eng asosiy omillardan biri bu korxonadagi personallarni motivlashtirish yani ularni rag‘batlantirish bo‘lib hisoblanadi. Shuning hisobiga korxonani tashkil qilishda mazkur fanni o‘rganish talab qilinadi. Zamonaviy menejment texnologiyalari biznesni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun telekommunikatsion yondashuvlar va global tarmoqlarning tarmoq manbalaridan

(xususan Internet) foydalanish imkoniyatlariga asoslangan. Personalni boshqarishda informatsion texnologiyalar. Hozirgi bosqichda personalni boshqarish sifatini oshirish har qanday korxonaning iqtisodiy siyosatining asosiy qismlaridan biridir. Ushbu muammoni hal qilishning muhim usullaridan biri esa bu Personalni boshqarish faoliyatini avtomatlashtirishdir, bunga esa korxona rahbariyati va xizmatlarini korxona kadrlari to'g'risidagi ma'lumotlarga tezkor kirish, qarorlarni qabul qilish darajasi va tezligini oshirish, ichki hujjatlar aylanishi, ma'muriy nazorat samaradorligini ta'minlash va boshqalar kiradi. Kadrlarni boshqarish funktsiyalarini amalga oshirish uchun dasturiy mahsulotlarni tanlash tamoyillari asosli va rahbarlarni hisobga olish mumkin bo'lgan operatsion Personalni hisobga olish va boshqarish uchun dasturiy ta'minot tizimlari batafsil ko'rib chiqilgan. Ushbu tizimlar Personalni hisobga olish sohasi bilan bog'liq bo'lgan vazifalarning odatiy ro'yxatini bajarish jarayonini avtomatlashtirishga imkon beradi: Personalning shaxsiy hisobi, statistik va tezkor buxgalteriya hisoboti, kadrlar harakati tahlili, Personal sifatini tahlil qilish va kadrlar hisobotini shakllantirish.Bundan tashqari, ular bozor sharoitida ishlaydigan korxonalar Personalini boshqarishning muhim vazifalarini hal qilishga imkon beradigan ilg'or funktsiyalarni amalga oshiradilar. Bularga quyidagilar kiradi: ishchilar va mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini rejalashtirish, o'qitish, qayta tayyorlash, malaka oshirish, Personalni malaka darajalariga qarab oqilona joylashtirish, sertifikatlash va martaba rejalashtirish, zamonaviy menejment nazariyasi nuqtai nazaridan hal qilinishi korxona samaradorligini oshirish uchun zarur, ayniqsa uzoq kelajakda. Tashkilotning vakolatli va samarali faoliyati uchun Personalni boshqarish vositalariga huquqiy ta'sir ko'rsatish vositalari qo'llaniladi. Ish beruvchi va xodim bilan mehnat munosabatlarini tartibga solishda, amaldagi qonun hujjatlari normalariga va boshqa maqsadlarga rioya qilgan holda ularni qo'llashda normativ va ma'lumotnoma, tasniflash, texnik va iqtisodiy axborot tizimlari - ma'lumot va huquqiy tizimlardan foydalaniladi. Quyida keltirilib o‘tilgan fikrlarni umumlashtirgan holda shuni ta’kidlash mumkinki: Hozirgi kundagi zamonaviy korxonalarni boshqarishda ishning samaradorligini oshirish uchun personallarga koplab etibor qaratish lozim.Sababi korxonani rivojlantirish unda faoliyat olib borayotgan xodimlarga yani personallarga bog‘liq.Shu sababdan korxona rivojlanishi uchun birinchi navbatda korxonadagi personallarning shaxsiy rivojlanishi uchun ularga sharoit yaratib berish zarur deb hisoblayman.Sababi personalning o‘z shaxsi rivojlanmay turib boshqa korxonani rivojlantira olmaydi.Shuning uchun korxonadagi personallarning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish bugungi kundagi zamonaviy korxonalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega deb o‘ylayman.

Zamonaviy korxonalarni boshqarish va uni rivojlantirishning yana bir asosiy omili bu xodimlarda ishga aloqadorlik tuyg‘usini shakllantirish yani ularni o‘z ishlariga masuliyat bilan qarashga o‘rgatish. Bu o‘z o‘rnida katta ahamiyatga ega deb o‘ylayman. Chunki agar har bir xodim o‘z ishini yaxshi bilsa va uni puxta va o‘z vaqtida bajarishga intilsa albatta hamma joyda rivojlanish, yuksalish bo‘ladi deb hisoblayman. Agar korxonadagi xodimlar o‘z vazifalarini bajarmasa, ishiga yuzaki qarasa, masuliyatsizlik bilan yondashsa bunday joyda hech qachon oldinga siljish bolmaydi. Aksincha inqirozga yuz tutadi.Shuning uchun ham korxonadagi personallarning ishga bo‘lgan munosabatiga alohida e’tibor berish kerak deb o‘ylayman.

Hozirgi kunda personalni boshqarish fani har bir soha faoliyati uchun muhim o‘rin egallamoqda. Bu esa o‘z o‘rnida korxona, tashkilot va muassasalarning ish faoliyatining samarasi va ish natijalariga sezilarli darajada tasir ko‘rsatmoqda, albatta, ijobiy tomondan. Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, bugungi kundagi zamonaviy korxonalarni boshqarish, ularni rivojlantirish, korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish bu albatta personalni boshqarish fani bilan o‘zaro aloqador. Chunki korxonani boshqarish eng avvalo korxona xodimlari yani personallarni boshqarishdan boshlanadi. Shunday ekan, personalni boshqarish fani har bir korxona, tashkilot tuzuvchilar uchun juda ham muhim deb hisoblayman Mening fikrimcha, personalni boshqarish fani har bir sohada kerak bo‘ladi. Har bir muassasa, har bir tashkilot, har bir korxona o‘z xodimlarini boshqarishda, ularga vazifalarini to‘g‘ri taxsimlashda, personallarning faoliyatini to‘g‘ri va haqqoniy baholashda , albatta, personalni boshqarish fanining o‘rni katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.F.H.Nazarov,Z.Y.Xudoyberdiyev,A.X.Nazirov,K.M.Xurramov,O.A.Saydaxmedov "Personalni boshqarish".Toshkent "Iqisod-moliya" 2016.

2.J.O‘.Norqulov "Korxonalarda personalni boshqarish tizimini va rahbarlik uslubini takomillashtirish".

3.Q.X.Abduraxmonov,Sh.R.Xolmo‘minov,A.B.Xayitov,A.M.Akbarov "Personalni boshqarish" Iqtisod-2013

MEKTEPTE TÁRBIYA SAATLARIN ÓTIWDE XALIQ PEDAGOGIKASI DEREKLERINEN PAYDALANIW

Dúysenbaev Jolmırza- NMPI Pedagogika fakulteti 2-kurs talabası

Sabarbaev Tajibay- Pedagogika kafedrası docenti, p.i.k. (ilimiy basshı)

Mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalawdıń pedagogikalıq áhmiyeti búgingi kún bilimlendiriw talapına salıstırǵanda oǵada salmaqlı mazmunǵa iye. Respublikamızda xalıq bilimlendiriw tarawlarında milliy baǵdarlamanı engiziw maqsetinde qabıl etilgen «Bilimlendiriw nızamı» hám «Kadrlar tayarlawdıń milliy

baǵdarlaması» respublikamızdıń keleshegin belgileytuǵın joqarı mádeniyatlı ruwxıy bay jetik áwladlardı tárbiyalawǵa qaratılǵan.Jámiyetimizdiń bir bólegi bolsaplanǵan mektepte tálim-tárbiya alatuǵın mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalaw hám onıń pedagogikalıq áhmiyetliligi búgingi ustaz, pedagoglar aldına juwapkerli wazıypalardı júkleydi. Oqıwshılarǵa tárbiya beriwdiń hám onıń ámelge asırıwdıń eki jolı jámiyetshilikke keń tarqalǵan. Birinshi jolı qanday de bir juwmaqqa erisiw maqsetinde aldın ala mólsherlengen anıq maqsetke baǵdarlanǵan sapalı iskerlik. Eginwi jolı bunda adamnıń barlıq qásiyeti hám múmkinshilikleri menen sal waqıttaǵı jaǵdayı (turmıstaǵı, shańaraqtaǵı, oqıwda) bir brine baylanıstırıp tárbiyalaw iskerligine tiykarlanadı.

Bizińshe mekteplerde tálim tárbiya beriwdiń sapasın hám kórsetkishlerin joqarılatıwda oqıwshılardıń dúnyadaǵı kóz qarasın payda etiw arqalı miynetke úyretiw arqalı jeke insandı qáliplestiriwge múmkinshilik jaratıladı.

Mektep oqıwshıları menen islesiwdiń baslı wazıypalarınıń biri balalardı biziń jámiyetimizge zárúr shókkishn, miynetke húrmetli qatnas jasawı tek klass jumısların orınlaw ǵana emes, al balalarda óz betinshe jumıs orınlaw uqıplılıqların rawajlandırıw arqalı oylaw hám ózlerin mádeniyatlı tutıwǵa tárbiyalawdan baslawdan kerek.

Demek, mektep oqıwshılarında miynetke shókkishin qızıǵıwshılıqtı oyatıw, intalılıqtı rawajlandırıwda mektepler menen birge shańaraqtıń hár bir jámááttiń, ulıwma jámiyetshiligimiz dıqqat orayında turatuǵın baslı shınıǵıwalolardıń biri. Jas óspirimlerge miynet tárbiyasın beriwde mektep penen jámiyettimizdegi úlgili miynet kórsetkishlerin baylanıstırıp, alarda miynettiń jámáátite, shańaraqta, utslıwma jámiyette jeke joqlıq bolıp qáliplesiwindegi atqaratuǵın xızmeti haqqında túsiniklerdi qáliplestiriwimizge baladı.

Mektep oqıwshılarında, atap aytqanda, baslawısh klass oqıwshılarında miynetke shókkishn zárúrliklerdi kúsheytiw arqalı olardıń ruwxıy mádeniyatlılıǵın rawajlandırıwǵa múmkinshilik jaratıp, mekteplerde balolardıń uqıplılıqlarına, talapına sáykes erkin miynet etiwi arqalı óz betinshe oylaw, dóretiwshilik tańlaw uqıplılıqların rawajlandırıwǵa baladı. Hár qanday miynet balalarda gózzallıq sezimlerdi oyatıw menen birge miynetke shókkishn intalılıqtı, óz qızıǵıwshılıǵına baylanıslı tańlay biliw múmkinshiliklerin oyatadı.

Jas óspirimlerge miynet tárbiyasın beriw tek pedagogikalıq xızmettegilerdiń yaǵnıy tárbiyashı, ustaz pedagoglardıń wazıypasına júklenbey, sonıń menen birge ata-anolardıń de wazıypasına kiredi. Balalarda haqıyqatlıqtı aqsha húJdanlı etip tárbiyalaw, olardıń den sawlıǵına qaraw h. t. basqalar ata-anolardıń tárbiyasına baylanıslı.

Bizińshe, ata-analardıń balaların úy jumıslarına tartıwı kópshilik shańaraqlarda itibarsız shette qalıp, olardıń bas waqıtların mazmunsız yamasa

jaman ádetlerdi úyreniwine sebepshi baladı. shańaraqta balalar úy jumısları menen shuǵıllansa, úy tapsırmaların joqarı bahada orınlasa, jeke gigienası menen uyıqlawınan basqa olardıń aynawı ushın 1, 5-2 saat awısadı, al eger mektepten tıs mekemelerde shuǵıllansa, demek, baslawısh klass oqıwshılarınıń kún rejesine kiretuǵın barlıq jumıslarınıń orınlanıwın shańaraqta qadaǵalap barılsa, mektep jámááti menen birge tárbiya jumısların jetilistiriwge de imkaniyat jaratıladı. Jas óspirimlerge kisi mektep jasınan, mektep waqıtlarınan aq olardıń tálim tárbiyası haqqındaǵı máselelerdi ámelge asırıw ushın mektep jámááti menen birge jámiyettegi hár bir insan isenim menen juwapkershilikli qatnas jasawı kerek.

Mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalawda xalıq pedagogikası úlgilerinen paydalanıwdıń áhmiyeti aqsha -qında belgili ózbek pedagog alımı A. K. Jaqtılandırǵanov arnawlı ilimiy miynetinde: «Miynetke múnásibetti qáliplestiriw - jas áwlad tárbiyasınıń tiykarı bolıp bolsaplanadı. Miynet dástúriniń tayanıshı sıpatında jas óspirimlerdi ómirge, jámiyetlik miy-netke tayarlaw de belgili rol' aynaydı» - dep bahalaǵan edi.Haqıyqatında de miynet tárbiyasınıń tiykarında shaxstıń ádep ikramlılıq qásiyetleri miynet súygishlik, jerge hám tábiyatqa muhabbat, suwdı ısırap etpewshilik, minez - qulqında bolsa saldamlılıqtı hám aqıl menen iyis júritiw sıyaqlı belgiler qáliplesip, jetilisip baradı.Al bul belgilerdiń jánede keńeyip barıwında xalıq pedagogikasınıń ornı ayrıqsha. Xalıq pedagogikası sonıń ishinde ásirese, awızeki xalıq dóretpeleriniń ornı balalardı hár tárepleme tárbiyalawda, sáne sezimin rawajlandırıwda sonıń menen Qatar miynet súyiwge tárbilawda júdá áhmiyetli.Mısalı: Mektep oqıw Mektepte pán oqıtıwshısı yamasa shańaraqta ata-anası yaki úy aǵzalarınıń biri tárepinen ertekler oqıp beriw de oǵada durıs. Balalar ertek tıńlawǵa jalıqpaydı, alar erteklerdi bir neshshe mártelep tıńlasa de onı jaqsı kórsedi. Bular bala tárbiyasında moral'lıq - etikalıq qásiyetlerdi tuwdırıwǵa de jaqsı múmkinshilikler beredi.

Ertekler awızeki xalıq dóretpeleriniń danıshpanlıq shıǵarmaları bolıp bolsaplanadı. Hár túrli xalıqlardıń erteklerinde xalıq unamlı miynet súygish adamlar tárepdarı hám alar ózleriniń jolındaǵı tosqınlıqlardı jeńip, adamlarǵa, haywanlarǵa járdem qolın sazıwǵa tayar. Sonlıqtan de alar bárhá jeńiske erisip, ózleriniń miynetiniń arqasında aqsha kókirek, hadal shókkishnı ushın sıylıqlar menen jaqsı zatlar menen bahalanadı.Erteklerdiń tárbiyalıq áhmiyeti sanda, xalıq miynettiń dańqın shıǵarıp, erinsheklikti qaralaydı, jeke insannıń ádep ikramlılıq qásiyetlerin tárıypleydi. Kóbinese, ádep ikramlılıq qásiyetlerine iye qaharmanlar hár qıylı qıyın jaǵdaylardı óz qara miynetleri arqalı jeńip shıǵadı hám miynet súygish bolıp keledi. xalqımız miynet súyiwshilikti jeke adamnıń eń joqarı qásiyetleriniń biri dep esaplaydı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Мирзийойев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб

халқимиз билан бирга қурамиз.- Т.: Ózбекистон, 2016.
2. Ochilov Z. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda kasbga yo`llashni shakllantirish. –Toshkent: O`qituvchi, 1996
2. Glushenko A.G. Trudovoe vospitanie mladshix shkol`nikov vo vneklassnoy rabote. –Moskva, 1995.

TÚSINDIRMELI-KÓRGIZBELI TÁLIM: ABZALLIQLARI HÁM KEMSHILIKLERI

Jumabekova Saodat
NMPI mektep menedjmenti 3- kurs talabası

Hár qanday ilim ózinin` ilimiy izertlew usıllarına iye. Bul usıllar arqalı óz mazmunın bayıtıp, jan`alap baradı. Turmısta hám obiektiv dunyanı biliw teoriyasında neni úyreniw ha`m qalay u`yretiwdi kimdi hám qalay tárbiyalaw kerek degen máseleler bar bolıp olar o`z ara tıǵız baylanısta boladı. Vizualizaciya úyreniwdiń jetekshi principleriniń biri bolıp tabıladı. Oqıtıwdaǵı kórinis mektep oqıwshıları átirap - dúnyadaǵı obiektler hám processlerdi qabıllaw sebepli obiektiv haqıyqatlıqtı tuwrı sáwlelendiriwshi ideyalardı qáliplestiriwge járdem beredi hám qabıl etilgen hádiyseler tálim wazıypaları menen baylanıslı halda analizlenedi hám ulıwmalastırıladı.

Tálim menedjmentin oqıtıw metodikası pánin kartalar, diagrammalar, illyustratsiyalar, sızılmalar hám basqa túrdegi kórgizbeli qurallardan paydalanbastan alıp barıw múmkin emes. Sebebi túsindirmeli-kórgizbeli tálim materialdı oqıwshılarǵa túsinikli etip usınıw ımkanıyatın beredi.

Málim bolǵanınday vizualizatsiya olardıń itibarın, pikirlewin hám este saqlawın aktivlestiredi (psixologlar insan kórgen zatınıń 50 % esleydi, esitken zatınıń tek 20 procenti tákirarlanadı), onı sharshamastan dıqqattı sabaqtıń bir elementinen ekinshisine ótkeriwge májbúr etedi. Oqıtıwda kórgezbeli qurallardan paydalanıw mudami keń tarqalǵan. Ásirese, tálimniń baslanwsh hám orta basqıshlarında kórgezbeli qurallardan keń paydalanıladı.

Psixologiyalıq izertlewlerge qaraǵanda vizual analizatorlar arqalı qabıl etilgen maǵlıwmatlar mazmunli boladı hám este uzaq múddetke saqlanadı. Berilgen temanıń aktuallıǵı, teoriyalıq hám ámeliy áhmiyeti pedagogikalıq ámeliyattıń oqıw procesin tekǵana oqıw maǵlıwmatların nátiyjeli jetkizip bere alatuǵın, kórgezbeli qurallar menen ilimiy tiykarlanǵan támiyinlewge bolǵan mútajliginde bolıp tabıladı.

Oqıtıw metodları sabaqtıń eń zárúrli strukturalıq bólegi bolıp tabıladı. Yu. A. Konarjevskiy onı “sabaqtıń úshlıq maqsetine erisiwdiń gilti, tálim procesiniń eń jıldam hám dinamikalıq strukturalıq bólegi, onıń barlıq tárepleri menen bekkem baylanıslı” dep tariyplaydi.

“Metod - úyrenilip atırǵan ob'ekt nizamlıqlarına tiykarlanǵan haqıyqatlıqtı ámeliy hám teoriyalıq rawajlandırıw formasıdir”. Usınıń menen birge, tálim procesiniń ayriqsha qásiyetleri bul ulıwma formulanı anıqlawtirishni talap etedi. I. D. Zverev tómendegi tariypni beredi: " Oqıtıw usılları - bul oqıtıwshı hám oqıwshılardıń tálim maqsetlerine erisiwge qaratılǵan óz-ara baylanıslılıq iskerliginiń tártiplengen usılları. Bul iskerlik logikalıq texnikanıń bilim dáreklerinen, oqıwshılardıń kognitiv ǵayrat túrlerinen hám oqıtıwshı tárepinen bilim procesin basqarıw usıllarınan paydalanıwda kórinetuǵın boladı.

Tálim mazmunın ózlestiriwde oqıwshı –talabalardıń tálim iskerligine múnásip túrde tómendegi usıllar :

- túsindirmeli – illyustrativ,
- reproduktivlik,
- mashqalalı bayan,
- jeke qıdırıw yamasa evristik
- izertlew usılları qollanıladı.

Túsindirmeli-illyustrativ metodlar insaniyattıń ulıwmalastırılǵan hám sistemalastırılǵan tájiriybesin talabalarǵa jetkeriwdiń eń ekonomikalıq usıllarınan biri bolıp tabıladı. Bul usıldıń natiyjeliligi kóp jıllıq ámeliyatda sınaqtan ótkerildi hám ol barlıq mámleketler tálim mekemelerinde, tálimdiń barlıq basqıshlarında bekkem orın iyeledi.

Túsindirmeli hám illyustrativ texnologiyada kórsetiw, baqlaw, túsindirmeli, ekskursiya, sáwbet, kinofilm hám videolardı kóriw hám talqılaw, tematikalıq albom hám stendlar jaratıw sıyaqlı usıl hám usıllardan paydalanıladı.

Kórgezbeli qurallar hár qanday kognitiv materialdı ózlestiriwde tiykarǵı járdem bolıp xızmet etedi. Sonday eken, kórgezbelilik oqıwshılardı oqıtıw hám tárbiyalawdıń eń zárúrli usıllarınan biri bolıp tabıladı. Túsindirmeli hám illyustrativ metod insaniyattıń ulıwmalastırılǵan hám sistemalastırılgan tájiriybesin uzatıwdıń eń ekonomikalıq usıllarınan biri bolıp tabıladı. Bul metodlardıń mázmunı sonnan ibarat, oqıtıwshı oqıtıw processinde illyustratsiyalardan, yaǵnıy vizual túsindirmeliden paydalanadı yamasa bir tárepten, qabıl hám túsiniwdi ańsatlastıratuǵın ol yamasa bul oqıw qollanbasın kórsetip beredi, úyrenilip atırǵan material, ekinshi tárepten, jańa bilim dáregi retinde kórinedi. Túsindirmeli hám illyustrativ metodlar jańa teoriyalıq material menen tanıstırıw, olarda kompyuter, programmalıq támiynat menen islew boyınsha dáslepki kónlikpelerdi qáliplestiriw, kompyuter klaviaturası menen islew kónlikpelerin qáliplestiriw ushın isletiledi.

Illyustratsiyalar hám kórgezbelerden paydalanıw natiyjeliligi kóp tárepten sózler hám vizualizatsiyanıń sheberlik penen muwapıqlıǵına, oqıtıwshınıń úyrenilip atırǵan zat hám hádiyselerdiń mánisin jáne de anıqlaw ashıp beretuǵın ózgeshelik hám ayrıqshalıqlardı ajıratıp alıw qábiletine baylanıslı. Túsindirmeli hám

illyustrativ texnologiya, eger ol basqa texnologiyalar (mashqala -qıdırıw, oyın, sheriklik texnologiyası) menen birgelikte qollanılsa, úyreniwdiń rawajlanıwshı ózgeshelikine iye.

Túsindirmeli hám illyustrativ texnologiyada kórsetiw, baqlaw, túsindirmeli, ekskursiya, sáwbet, kinofilm hám videolardı kóriw hám talqılaw, tematikalıq albom hám stendlar jaratıw sıyaqlı usıl hám usıllardan paydalanıladı.

Kórgezbeli qurallar hár qanday kognitiv materialdı ózlestiriwde tiykarǵı járdem bolıp xızmet etedi. Sonday eken, kórgezbelilik oqıwshılardı oqıtıw hám tárbiyalawdıń eń zárúrli usıllarınan biri bolıp tabıladı.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

1. O‘zbekiston milliy entsiklopediyasining 5-jildi. O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. 2003. B. 541.
2. Лернер И .Я. Проблемное обучение. М.: Знание, 1974. 64 с.
3. Козина Е.Ф., Степанян Е.Н. Методика преподавания естествознания М., 2004. - 496 с.
4. Tojiboeva D., Yoldoshev A. Maxsus fanlarni oqbtish metodikasi. Darslik. T.: Aloqachi, 2009. B. 104-114
5. Qurbonniyozov R. "O'quvchilar bilim va ko'nikma va malakalarini tekshirish shakllari va metodlari" T. O'qituvchi 2018 y. 97-b
6. Qurbonniyozov R. "Tálimi metodikasi". Toshkent, 2015 y. 76-b
7. Tojiboyeva D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. - T.: «Fan va texnologiya», 2007. -541-b.

MAShQALALI OQITIW KONSEPCIYASI

Turdimuratova Amangul

Ájiniyaz atındaǵı NMPI pedagogika kafedrası úlken oqıtıwshısı

Jumaǵaliev Baxitbay

Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektep menejmenti 3-kurs talabası

Mashqalalı tálim texnologiyaları oqıwshı iskerligin aktivlestiriw hám jedellestiriwge tiykarlanǵan. Mashqalalı tálim texnologiyasınıń tiykari - insannıń pikirlewi mashqalalı jaǵdaydı sheshiwden baslanıwı hám de onıń mashqalalardi anıqlaw, izertlew hám sheshiw qábiletine iye ekenliginen kelip shıǵadı. Mashqalalı tálim oqıwshılardıń dóretiwshilik oylawı hám dóretiwshilik qábiletlerin ósiriwde zárúr áhmiyetke iye.

Mashqalalı tálimniń bas maqseti - oqıwshılardıń úyrenilip atırǵan temaǵa tiyisli mashqalalardi tolıq tusinip jetiwine erisiw hám olardı sheshe alıwǵa úyretiwden ibarat. Mashqalalı tálimdi ámeliyatda qóllawda tiykarǵı máselelerden biri úyrenilip atırǵan tema menen baylanıslı mashqalalı jaǵday jaratıwdan ibarat.

Túrli oqıw pánleri boyınsha oqıtıwshılar sabaqlar processinde mashqalalı jaǵdaylar payda etiwdi hám olardı sheshiw usılların aldınan uyreniwler kerek.

Mashqalalı jaǵday jaratıw usılları:

— oqıtıwshı oqıwshılarǵa sabaq teması menen baylanıslı qarama-qarsılıqlı jaǵdaydı túsintiredi jáne onı sheshiw jolin tabıwdı usınıs etedi;

— bir máselege tiyisli túrli pikirlerdi bayanlaydı ;

— sheshiw ushın jetkilikli bolmaǵan yamasa artıqsha maǵlıwmatlar bolǵan yamasa sorawdıń qoyılıwı nadurıs bolǵan máselelerdi sheshiwdi usınıs etedi hám basqalar.

Mashqalalı jaǵdaydi sheshiw dárejeleri:

-oqıtıwshı mashqalanı qóyadı hám ózi sheshedi;

-oqıtıwshı mashqalanı qóyadı jáne onıń sheshimin oqıwshılar menen birgelikte tabadı ;

-oqıwshılardıń ózleri mashqalanı qóyadı jáne onıń sheshimin tabadı.

Mashqalalı jaǵdaydı sheshiwde qollanılatuǵın usıllar :

— mashqalanı túrli tusiniklerden úyreniw, analiz qılıw ;

— salıstırıw, ulıwmalastırıw ;

— faktlerdi anıqlaw hám salıstırıwlaw ;

— jaǵdayǵa baylanıslı juwmaqlar shıǵarıw ;

— oqıwshılardıń ózleri anıq sorawlar qoyıw hám basqalar.

Mashqalalı tálim procesin tómendegi ush tiykarǵı basqıshqa ajıratıw múmkin:

1. Mashqalalı jaǵday payda etiw.
2. Mashqalanı sheshiw natiyjelerin qáliplestiriw.
3. Sheshimniń tuwrılıǵın tekseriw (alınǵan sheshim menen baylanıslı informaciyanı sistemalastırıw arqalı).

Mashqalanı sheshiwdi 3 basqıshqa ajıratıw múmkin:

1.Tastıyıqlaw - bul mashqalanıń ilgeri tuwrı dep tán alınǵan sebepler menen baylanıslılıqların tabıw tiykarında ámelge asıriladı.

2. Tekseriw - bunı saylanǵan sebeptiń áqibetinde sheship atirǵan mashqala payda bolıwı tuwrılıǵın tiykarlaw menen ámelge asıriladı.

3. Túsindiriw - bul mashqalanıń sheshimi ne ushın tuwrılıǵın tastıyıqlaytuǵın sebeplerdi anıqlaw tiykarında ámelge asıriladı.

Mashqala úsh strukturalıq bolekten ibarat belgili (berilgen wazıypa tiykarında), belgisiz (olardi tabıw jańa bilimlerdı qáliplesiwge alıp keledi) hám aldińǵi bılımler (studentler tájiriybesi).

Paydalanilg'an a'debiyatlar:

1. O'zbekiston Mustaqillikka erishish ostonasidal Karimov LA 201 lyti "O'zbekiston" nashriyoti. 440b

2. Mavionova R, To'raeva O. Holtqberdiev K Pedagogika/Kasb-hunar kollejlart uchun darslik. . Toshkent: O'qituvchi, 2001.
3. Pedagogika nazariyasi va tarixi Pedagogika nazarty ast. 1-qism/Olty o'quv yurtlari uchun darslik M.X. Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida - Toshkent "Iqtisod-moliya", 2007.
4. B.Xodjaev, M.Mirsolteva Pedagogik texnologiyalar fanidan o'quv-uslubiy тартна T 2011 y. 209 b. Docx.uz DOCX.uz

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING INNOVATSION KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Tangirbergenova Mexriban Kóshkinbaevna
Nukus Davlat Pedagogika Instituti assistent óqituvchisi

Zamonaviy jamiyat ta'lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma'naviy va jismoniy soǵlom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo'ymoqda.2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida "yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta'lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagogik kadrlar zaxirasini yaratish" vazifasi belgilandi."Kompetentlik" tushunchasi pedagogning ma'lumoti, ko'nikmasi, qobiliyati va tajribasini o'z ichiga olib, ma'lum bir ish turini bajarish qobiliyati hisoblanadi. “Kompetentlik” tushunchasi ta’lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan’anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o’zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o’zaro munosabatlarda yangi yo’l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to’la ma’lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kompetensiya bilimlarning umumiyligi va ularning odamlarda mavjudligini anglatsa, kompetentlik - bu bilimlarni ish jarayonida ishlatish darajasini anglatadi.Õqituvchining kompatentligi shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'lim hisoblanadi. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va kõnikmalar boshlanĝich kompatensiya darajasini tõldiradi. Ya'ni KOMPETENTLIK=Bilaman+Qila olaman +Istayman+ Men qilaman shaklida kõrishimiz mumkin. Kasbiy kompetensiyani shakllantirish bosqichma-bosqich va doimiy tarzda amalga oshiriladigan jarayondir.

V.A.Slastenin innovatsiyani yangilik yaratish, keng yoyish va foydalanishga qaratilgan maqsadga muvofiq, yònaltirilgan jarayon majmui deb biladi. Muallifning fikriga kora har qanday innovatsiya yangi vositalar yordamida ijtimoiy

subektlarning ehtiyojini qondirish va intilishlarini raġbatlantirish maqsadini kòzlaydi. Pedagogik innovatsiyalar pedagogik faoliyatga yangiliklarning izchil olib kirilishini tavsiflaydi. Pedagogik innovatsiyalarning didaktik imkoniyatlariga kòra talim tizimi va jarayoni rivojlanib boradi. Óqituvchining innovatsion faoliyati pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olġa undovchi, bunyodkorlikka raġbatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bòlib, talim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb yuritiladi. O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor,elektron doska va hokazo) foydalanishi, interfaol metodlar asosida dars o'tishi ham mumkin. Innovatsion texnologiyalar o'qituvchi o'z faoliyatidan qoniqmasligidan kelib chiqadi, uni yaxshilashga doir yangilik kiritishga harakat qiladi. "Faoliyatni yangilash 3 bosqichda, ya'ni tayyorgarlik, rejalashtirish va joriy etish bosqichlarida amalga oshiriladi."-degan edi mashhur pedagog A.Nikolskaya. Shu sababli har bir oqituvchi innovatsiyalarning mohiyatini tola tushungan holda faoliyatiga izchil tatbiq eta olishi zarur. Bizdagi INOVATSION KOMPATENTLIK–pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta’lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g‘oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish demakdir.

Oqituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim komponentlaridan biri kreativlikdir. Kreativlik termini angliya-amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo boldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi kònikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi. Innovatsion talim (ingl. innovation yangilik kiritish, ixtiro) talim oluvchida yangi ġoya, meyor, qoidalarni yaratish, ózga shaxslar tomonidan yaratilgan ilgor ġoyalar, meyor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan talim. Innovatsion talim jarayonida qollaniladigan texnologiyalar innovatsion talim texnologiyalari yoki ta’lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Talim innovatsiyalari-talim sohasi yoki oquv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qollanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar. Talim innovatsiyalari innovatsion talim deb ham nomlanadi. Innovatsion talim tushunchasi birinchi bor 1979-yilda Rim klubida qollanilgan.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini farqlaydilar: 1. Innovatsiyaning birinchi tipi stixiyali òtadi, yani innovatsion jarayonda unga bòlgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart sharoitlari tizimi, usullari va yòllariga ongli munosabat bólmaydi.

2. Innovatsiyaning ikkinchi tipi ongli, maqsadga muvofiq, ilmiy asoslangan faoliyat mahsulidir.Umuman olganda kompetentli yondashuv talim va tarbiya rivojlanishi va gullab-yashnashi uchun asosiy omildir. Umumevropa namunalari asosida tuzilgan Davlat talim standartlarida kompetentsiyaga quyidagicha izox berilgan. Kompetentsiya - kommunikatsiya ishtirokchilarining ozlari tomonidan qoyilgan aniq sabab va maqsadlarga qaratilgan turli xil xatti-harakatlarni bajarishga imkon beradigan bilim, konikma va shaxsiy fazilatlar yiģindisini ifodalaydi. Keng manoda kompetentsiya masalaning, shuningdek, muayyan bilim sohasining mohiyatini muvafaqqiyatli hal etishda amaliy tajribaga asoslanib, bilim va konikmalarni qollay olish qobiliyatidir. Talimda kompetentlik bilan yondashuv oquvchilarni turli konikmalarni egallash, kelajakda ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy hayotlarida samarali harakat qilishga yonaltiradi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. "O'zbekiston Republikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni (2017 yil 29-noyabr) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori(2017 yil 30-noyabrdagi) qarori buning yaqqol misolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Ózbekiston Respublikasi prezidenti farmonlari
2.Ibragimov X va Abdullaeva Sh “Pedagogika nazariyasi” darslik
3. N.A.Muslimov “Innovacion tálim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik”-óquv uslubiy qóllanma

OQÍWSHÍLARDÍŃ INTELLEKTUALLÍĢÍN RAWAJLANDÍRÍWDA PEDAGOGIKALÍQ TEXNOLOGIYANÍŃ ÁHMIYETI

Pirimbetov Baxıt Allabaevich
Ajiniyaz atındaģı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı
3-basqısh maqsetli tayansh doktorantı,

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev aytqanınday, ósip kiyatırģan jas awladtı ruwhiy, adep-ikramlı hám intellektual rawajlandırıw sıpatı jaģınan jańa dárejege kóteriw kerek degenindey, biz keleshek áwladlardı-jaslardan kóp nárseni kútip jasaģanlıqtan, olardıń tárbiyasına úlken itibarlılıq penen qarawımız, olardı ruwhıy hám aqılıy jaqtan qollap-quwatlawımız lazım. Degen menen dúnyada ideal bolmaģanlıģı sebepli, tálim-tárbiya, oqıw barısında da jaslarımız arasında ayırım mashqalalar payda bolmaqta. Bul ushın oqıwshılardı hár táreplene intellektual

rawajlandırıwda pedagogikalıq trxnologiyalardan paydalanıw júdá jaqsı tásir kórsetedi.

Pedagog kásibi óz mánisi boyınsha individual bolıp esaplanadı. Hár bir pedagogtıń ómirdegi ornı óz isiniń ustası bolıwı, usta (master) júdá aldıńǵı, bilimdan yaki óz isin sheberlik penen orınlawshı dep táriyplenedi.

Pedagogikalıq sheberlik onıń iskerliginde kórinedi. Pedagog eń dáslep, pedagogikalıq process nızamlıqları hám mexanizmlerin jaqsı iyelegen bolıwı lazım. Usı mánide pedagogtıń ulıwmalasqan tájiriybeleri, onıń pedagogikalıq texnikası úlken áhmiyetke iye. SHeberlik – bul ayrıqsha kúdiret. Joqarı hám kishi dárejede sheber bolıw múmkin emes. Sheberlikke erisiw de, erispew de múmkin. Haqıyqıy usta miynet iskerligi waqtında ǵana gózzal. Pedagogikalıq sheberlikke erisiw pedagogtıń belgili bir jeke ózgeshelikleri menen ámelge asadı. Pedagogikalıq sheberlik joqarı dárejede pedagogikalıq xızmettiń rawajlanıwın, pedagogikalıq texnikanı iyelewdi, sonday-aq, pedagog shaxsı, onıń tájiriybesi, puqaralıq hám kásiplik dárejesin sáwlelendiredi[1].

Pedagogikalıq sheberlik kategoriya sıpatında óziniń ilimiy tiykarlarına iye. Sońǵı jıllardaǵı ilimiy jantasıwlar bul jaǵdayda tómendegish islewge imkaniyat berdi: pedagogikalıq sheberlik kásiplik xızmetindegi induviduallıqtıń jarqın kórinisi sıpatında túsiniledi. Pedagogikalıq sheberlik dárejesi kásiplik xızmeti kóz-qarasınan induviduallıǵın xarakterleydi. Xosh pedagogikalıq sheberlik ne? Onıń mánisi neden ibarat? Oǵan qanday erisiwge boladı? Házirgi zaman pedagogika hám psixologiyası tarawındaǵı ilimiy dereklerde pedagogikalıq sheberlik túsinigine túrlishe túsindirmelerge dus kelemiz. Bul túsiniktiń mánisiniń anıǵıraq sıpatlaması “Pedagogikalıq enciklopediya”da berilgen bizińshe, basqalarǵ qaraǵanda bul sıpatlama pedagogikalıq sheberlik mazmun–mánisin bir qansha tuwrı ashıp beredi. “Tárbiya hám oqıtıwda joqarı dárejege erisiw hám onı bárháma qáliplestirip barıw imkaniyatın támiyinlewshi kórkem óner bolıp, talabaǵa mehir qoyǵan hám óz kásibin súygen, hár bir pedagogtıń qılatuǵın isi[1].

Óz jumısınıń sheber ustası bolǵan pedagog-bul joqarı dáreje mádeniyatlı, óz pánin tereń biletuǵın, pánniń yaki kórkem ónerdiń tiyisli tarawların jaqsı analiz ete alatuǵın, tárbiyalaw hám oqıtıw stillerin jetik iyelegen qánige bolıp

Ullı oysgıllarımız aytqanınday, erteńgi mámleketti basqaratuǵın, elim dep, jurtım dep, janatuǵın keleshektegi Alpamıs, Ernazar, Gúlparshın, Gulayım, Tumarisler haqıyqatında da keyingi áwladtıń ósip, rawajlanıwı menen táriyplenedi. Hár bir insan áwladı ósip, rawajlanar eken, keyingi áwladtan jarqın keleshekti kútip jasaymız, olarǵa isenemiz. Degen menen tuwrı joldıń da tosqınlıǵı bolǵanı sıyaqlı úmitlerimizdi pushqa aylandıratuǵın qarama-qarsılıqlar da joq emes. Keyingi waqıtları oqıwshılardı rawajlandırıw haqqında jiyi-jiyi esitemiz, olar tuwralı izertlegen hám izertlep atırǵan ilimpazlarda kóp sanda. Jámiyetimizde,

turmısta «Qábiletli» bala hám «Uqıplı bala» oqıwshı sózi kóp qollanılıwı menen birge, usınday tiptegi oqıwshılardıń kópshiligi intellektual balalar bolıp keledi.

Intellektual balalar degende, ádette psixologiyalıq boslıqta qalmaǵan balalar názerde tutıladı. Kópshilik jaǵdayda psixologiyalıq boslıq tiykarında bolmaǵan - intellektual balalardıń óz ata-anaları, teńlesleri, oqıtıwshıları, joldasları, jası úlkenler menen qarım-qatnasınıń jaqsı bolıwı óz waqtında itibar qaratılǵanlıq jatadı. Intellekual ballar ázelden bar hám olar tuwralı kóplegen monografiyalar, rawajlanıwdıń kelip shıǵıw sebepleri, tábiyatı tuwralı qızıqlı maqalalar sanı sheksiz. Ásirese, nerv sistemasınıń jaqsı rawajlanıwı, aktiv jaǵdaylar, sabaqtı ózlestiriwde alda bolǵan, sabaqqa úlgeriwi jaqsı, tárbiyası jaqsı balalardı rawajlandırıp hám tárbiyalaw búgingi kúndegi pedagoglar aldında turǵan úlken bir juwapkershilik esaplanad hámde bulardıń intelektual rawajlanıwna kóp miynet talap etedi[2].

Intellektual balalardı durıs jolǵa baǵdarlaw hám dúzetiwde ayrıqsha, individual metodlardan paydalanǵan maqul. Jámiyette kerekli kadrlardı tayarlaw ushın, hár bir pedagog mektep dáwirinde-aq, intellectual rawajlanǵan bala menen shuǵıllanıp, waqtında járdem kórsetiw maqsetke muwapıq boladı. Keri jaǵdayda,balanıń qılwaları, minezindegi ózgeshelikler unamsız nátiyjelerge alıp keliwi gumansız. Rawajlanǵan balalar menen ata-ana mektep penen turaqlı sistemalı birge islesip olimpiyadalarda joqarı dárejelerge erisiwin talap etedi, sondaǵana intellektual rawajlanǵan kámil jetik jaslardı jetistirgen bolamız. Tálim-tárbiya processinde oqıwshı bilim, epshillik, kónikpeler menen qurallandırıladı, kóz-qarası jetilistiriledi, ulıwma insanıy hám milliy paziyletler qáliplestiriledi. Bulardıń nátiyjesinde oqıwshı kamalǵa jetisip baradı[3].

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Nemov R.S. Prakticheskaya psixologiya. Moskva, 2001.
2. Ishmuhamedov R.J. Bolalarni tarbiyalash va soǵlomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya (wzbek va rus tillarida).- T.,UDAP, 2004.
3. Djuraev R.X., Kuchukbaev F.M. va boshqalar. Talim – tarbiya jarayonida darsga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv tasir etish. T:. 2012.

САЙРАМ-ӨГЕМ ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ ПАРКІНІҢ ТАБИҒИ-ЛАНДШАФТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Джумагулыева М.А.,Кенжебай Р.Н.,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ

«Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» ҚР Заңына және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 6 сәуірдегі №310 «Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің кейбір

мәселелері» туралы, 1999 жылғы 12 ақпандағы №119 «Мемлекеттік мекеме туралы ережені және мемлекеттік орган болып саналмайтын мемлекеттік мекеменің Үлгі жарғысын әзірлеу жөніндегі нұсқаулықты бекіту» туралы қаулыларына сәйкес Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі» мемлекеттік мекемесі (бұдан әрі - Мекеме) ерекше экологиялық, рекреациялық және ғылыми құндылығы бар табиғи және тарихи-мәдени кешендер мен объектілерді сақтау, қалпына келтіру және көп салалы мақсатта пайдалану жөніндегі функцияларды жүзеге асыру үшін құрылған заңды тұлға мәртебесі бар және республикалық санаттағы коммерциялық емес үйым болып табылады.

Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі «Оңтүстік Қазақстан облысы жекелеген мемлекеттік мекемелерінің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 26 қаңтардағы №52 қаулысымен Өгем, Төле би, Түлкібас ормандарды және жануарлар дүниесін қорғау мемлекеттік мекемелерін қосу жолымен құрылды.

Парктің негізгі мақсаты - әдеттегі және бірегей Батыс Тянь-Шаньның ландшафтарын табиғи түрде сақтау, табиғи кешендер мен мемлекеттік табиғи-қорықтық қор объектілерін, табиғи қорғалатын, экологиялық ағартушылық, ғылыми, туристік мақсатта бар ерекше экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени және демалыс құндылықтарды сақтау.

Парк аумағының жалпы ауданы -149053 га, қорғалатын аймақ ауданы 27000 га. Парктің үш филиалы бар: Өгем (76573 га), Төлеби (45509 га), Түлкібас (26971га). Парк ауданы 3 ауданды қамтиды: Оңтүстік Қазақстан облысы - Түлкібас, Төлеби және Қазығұрт аудандары. Объектінің Батыс Тянь-Шаньның солтүстік-шығыс бөлігі, сондай-ақ Талас Алатауының солтүстік-батыс сілемі ұсынылған. Парк географиялық жағынан солтүстігінен оңтүстікке созылған үш кластерлі учаскемен сипатталған. Негізгі міндеттері, қызмет түрлері және құқықтары:

1) Мемлекеттік табиғи-қорық қорын, биологиялық әр алуандықты, ерекше экологиялық, рекреациялық және ғылыми құндылығы бар бірегей табиғи және тарихи-мәдени кешендер мен объектілерді сақтау;

2) Табиғи процестердің дамуын табиғи қалпында зерделеу және экологиялық мониторинг жүргізу:

1.Мекеме аумағын ғылымды, мәдениетті, оқу-ағарту мен білімді дамыту мақсатында нысаналы және ұтымды пайдалану;

2.Ғылыми ұйымдардың ұсыныстары негізінде және уәкілетті органмен келісім бойынша бүлінген табиғи және тарихи-мәдени кешендер мен объектілерді қалпына келтіру;

3.Осы мақсаттар үшін белгіленген аймақтарда экологиялық туризмді, рекреацияны, шектеулі шаруашылық қызметті үйымдастыру және жүзеге асыру;

4.Экологиялық оку-ағартуды ұйымдастыру.

Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі Батыс Тянь-Шань тау жүйесінің солтүстік-шығыс бөлігін қамтиды және Өгем, Қаржантау, Боралдай, сонымен қатар, Талас Алатауының солтүстік батыс бөктерін алып жатыр. Ұлттық парктің территориясынан Өгем, Сайрамсу, Қасқасу, Біркөлік, Машат, Даубаба және Көкбұлақ өзендері ағып өтеді. Парк территориясында 7 табиғат зонасы бар, шөлейттен бастап тау зонасына дейінгі, яғни онда өсімдіктің 1635 түрі, сүтқоректілердің 59 түрі, құстардң 300 түрі кездеседі. Парктің өсімдік әлемі өте ерекше. Мұнда Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енген өсімдіктердің 240 түрі өседі. Ерекше атап өтетін Қызыл кітапқа енген өсімдіктердің барлығы түрі жойылуға жақын немесе сирек кездесетін өсімдіктер болып табылады. Өте сирек кездесетін өсімдіктер - жабайы жүзім, Янчев қарақаты, бірнеше түрі бар Алберт ирисі. Батыс Тянь-Шань тауының басты ерекшелігі мұнда, мәдени өсімдіктердің жабайы түрлері-алма, алмұрт, жүзім, грек жаңғағы, пияз, қызғалдақ, қарақат өседі. Парктің жануар әлеміде әр түрлі болып келеді. Аю, қасқыр, тау ешкі және басқада жануарлар. Қаратау арқарлары көктемде Боралдай жотасының оңтүстік бөлігін мекендейді. Парктің ең сақ мекендеушісі қар барсын және түркістан сілеусінін сиректе болсын, бірақ кездестіруге болады. Өсімдік және жаунуарлар әлемі, релефтің әр-түрлілігі, өзендер, сарқырамалар, таудағы көлдер үлкен рекреациялық потенциалы бар қайталанбас тамаша ландшафты құрайды. Парк территориясында тарихи ескерткіштерді, петроглифтерді, ерте дәуірдегі қоныстардың іздерін көруге болады, оның мәдени ландшафтысы осы күнге дейін толық зерттеліп бітпеген, сондықтан саябақ өзінің зертеушілерін күтуде. Батыс Тянь-Шань тауы - қайталанбас жабайы табиғат әлемі болып табылады. Биік тау шыңдары (Сайрам шыңы теңіз деңгейінен 4236 метр биіктікте), биік шыңдағы өзендер оның ішінде, Өгемнің маржаны - Мақпал көлі (2100 м), өзендер мен көлдерінің мөлдір сулары, Қырыққыз жотасы, Грейга қызғалдағы мұның барлығы тамаша әсем табиғаттың бейнесін құрйды. Таулар бір милионнан астам тұрғыны бар осыншама үлкен территоряның «жасыл жүрегі болып табылады». Тау ормандары су ағымын реттеп, ауаны оттегімен және фитонцидтермен байытып отырады. Таудағы ормандар жаңбырдан болатын селдерден, қар көшкінінен және топырақ эрозиясынан қорғап тұрады. Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің технико-экономикалық негіздемесі мен әдебиеттердегі мәліметтер

бойынша Ұлттық парктің территориясында жоғарғы сатыдағы өсімдіктердің 102 тұқымдас пен 539 туыстан тұратын 1635 түрі кездеседі. Таксономиялық құрылымы Орталық Азия тауының флорасына типтес (Камелин, 1973, 1979), яғни 15 негізгі ірі тұқымдастардың өзі бүкіл флораның 75% және құрамында 10-нан жоғары түрлерден тұратын ірі туыстар 92% эндемді түрлерді құрайды. Жалпы флораның 62 түрі ҚР Қызыл кітабына енген, ал сирек және жойылып бара жатқан түрлер саны - 67. Эндемді түрлердің саны - 204. Батыс Тянь-Шанның сирек және жойылып бара жатқан өсімдіктері әлі жете зерттелмеген. 2003 жылы Орталық-Азия трансшекаралық Батыс Тянь-Шаньның биоалуантүрлілігін сақтау жобасының шеңберінде бір топ ғылыми зерттеу институттарының ғылыми қызметкерлерімен зерттелген. Сол кездегі зерттеу жұмыстарының нәтижесінде алғаш рет Қазақстанға жаңа бес түр, бүкіл Тянь-Шаньға жаңа екі түр табылды. Парктің флорасы эндемизмнің жоғары сипатында. Сайрам-Өгем МҰТП-нің территориясында және оған жақын аумақта 20 эндемдік туыс кездеседі (64 туысы таулы Орталық Азияның өкілдері болып табылады). Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркін 59 түр сүтқоректілер (Мұның ішінде кеміргіштер отрядынан - 22 түрі, Жарқанаттылардан -14, Жыртқыштардан -14, Қос тұяқтылардан -5, Насекомдардан - 2, Қоян тәрізділерден - 2 түр) мен 300 түр құстар мекендейді. Оның ішінде сүтқоректілерден 10 түр, құстардан 30 түр Қызыл кітапқа енген. Ал 22 түр құстардан, 14 түр сүтқоректілерден индикаторлық түрлерге жатады. Объектінің Батыс Тянь-Шаньның солтүстік-шығыс бөлігі, сондай-ақ Талас Алатауының солтүстік-батыс сілемі ұсынылған. Парк географиялық жағынан солтүстігінен оңтүстікке созылған үш кластерлі учаскемен сипатталады:

Боралдайтау учаскесі - учаскенің солтүстік шекарасы Жамбыл облысының шекарасымен өтеді, шығыс, батыс және оңтүстік шекаралары - Қайыршоқты, Қанау және Көкбұлақ орман бақтарының шекаралары арқылы өтеді.

Ерсу-Дәубаба учаскесі - солтүстік шекарасы Дәубаба және Машат өзендерінің алаптарының арасындағы сумен бөлініп тұрған жота арқылы өтеді, батысы - Ақсай қыстағына қарай Сеславино поселкесінен жол бойымен, шығысы - Түлкібас - Раевка жолымен өтеді. Оңтүстік шекара - каньонды қоса Машат өзенінің каньоны бойымен.

Сайрам-Өгем учаскесі - солтүстік шекара Ақсу-Жабағылы қорығымен шекаралас, шығыс және оңтүстік-шығыс шекаралар ҚР мемлекеттік шекарасымен өтеді, батыс шекара құздар мен Қаржантау жотасының баурайы және Өгем жотасының солтүстік-батыс бөлігімен өтеді, шекараның жалпы ұзақтығы парк учаскелерінің периметрі бойынша солтүстіктен

оңтүстікке дейін - 135 км. Парк аумағы мынадай фукционалдық аймақтарға бөлінген - қорық режимінің аймағы - 55589,4 га (37,3%), туристік және демалыс қызметінің аймағы - 19711 га (13,2%), экологиялық тұрақтылық аймағы - 13124,6 га (8,8%); шектелген аруашылық жүргізу аймағы - 60628 (40,7%). Қорықтық режим аймағында кез келген шаруашылық қызмет пен парк аумағын демалыс аймағы ретінде пайдалануға рұқсат берілмейді. Экологиялық тұрақтылық зонасында экологиялық туризмді реттеу мен бұзылған табиғат кешендері мен мемлекеттік табиғи-қорықтық қорларды қайта қалпына келтіруге бағытталған іс-шараларды жүргізуден басқа, қорықтық режим ұйымдастырылуда.

Литература:

1.Исмаилов А. «Оңтүстік Қазақстан облысының тарихи-географиялық очеркі». - Шымкент, 2006. - 28 б.

2.Нұрлыбек Ә. «Біздің қала (кеше, бүгін, ертең)» //Шымкент келбеті, -2004, 24 қыркүйек, 2 б.

3.«Оңтүстік Қазақстан облысының статистика басқармасы», - Шымкент, 2004, 16 б.

4.Мамадияров М.Д. «Туристско-рекреационные ресурсы Южно-Казахстанской области: Учебное пособие». – Шымкент: ЮКУ им. М.Ауезова, 2004. - 130с.

5.Тыкарев А.Н. «Теория туризма: условия, ресурсы отдыха и туризма». Под. ред. В.А.Шальнева. - Ростов-на-Дону: Ростовский университет, 1982.

MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Taylakov Umid Kuvandikovich
Xamroyev Yoqubjon Xayitboyevich
Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mobil texnologiyalar bugungi kunda zamonaviy ta’limda muhim o‘rin tutib, o‘quvchilarni qulay va samarali ta’lim vositalari bilan ta’minlaydi. Ular talabalarga istalgan vaqtda va istalgan joyda o‘quv materiallaridan foydalanish imkonini beradi, bu esa o‘quv jarayonida moslashuvchanlik va harakatchanlikni ta’minlaydi. Mobil ilovalar tufayli ta’lim yanada interaktiv va dinamik bo‘lib, o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar. mobil ilova, foydalanuvchi, texnik xususiyatlar.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan mobil ilovalar o‘quv jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Mobil texnologiyalar bugungi kunda zamonaviy ta’limda muhim o‘rin tutib, o‘quvchilarni qulay va samarali ta’lim vositalari bilan ta’minlaydi. Ular talabalarga istalgan vaqtda va istalgan joyda o‘quv materiallaridan foydalanish imkonini beradi, bu esa o‘quv jarayonida moslashuvchanlik va harakatchanlikni ta’minlaydi. Mobil ilovalar tufayli ta’lim yanada interaktiv va dinamik bo‘lib, o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faolligini oshirishga yordam beradi.

Mobil ilovalar, shuningdek, o‘quvchilarga o‘rganish tajribasini o‘z ehtiyojlari va afzalliklariga moslashtirish imkoniyatini berib, shaxsiylashtirilgan o‘rganishni targ‘ib qiladi. Ular shaxsiylashtirilgan ta’lim rejalari, interfaol mashqlar, video ma’ruzalar va o‘z-o‘zini sinab ko‘rish kabi keng imkoniyatlarni taklif etadi.

Mashhur ta’lim mobil ilovalarini ko‘rib chiqamiz:

Mashhur ilova – Khan Academy, u matematikadan tortib san’at tarixigacha bo‘lgan keng doiradagi ta’lim resurslaridan bepul foydalanish imkonini beradi. Khan Academy chuqur kirib boradi va talabalarga batafsil tushuntirishlar va misollar beradi, bu esa uni mustaqil ravishda o‘rganish uchun ideal vositaga aylantiradi.

Yana bir mashhur dastur bu Quizlet bo‘lib, u talabalarga kurs materiallari asosida fleshkachalar, viktorinalar va o‘yinlar yaratish vositalarini taqdim etadi. Quizlet o‘zining moslashuvchanligi va undan individual ta’lim va guruh o‘rganish uchun foydalanish qobiliyati tufayli talabalar orasida mashhurdir.

Ushbu ilovalar mobil texnologiyalarni o‘quv jarayoniga qanday qilib samarali integratsiyalash mumkinligini ko‘rsatib, o‘quvchilarni o‘rganish tajribasini oshirish uchun foydali vositalar bilan ta’minlaydi.

O‘rganish uchun mobil ilovalardan foydalanishning afzalliklari:

Zamonaviy dunyoda mobil ilovalar ta’lim jarayonida muhim o‘rin tutadi. Ular talabalarga uni yanada qulayroq, interaktiv va samaraliroq qilish uchun noyob ta’lim imkoniyatlarini taklif qiladi. Mobil ilovalardan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri bu moslashuvchanlikdir. Talabalar istalgan vaqtda va ular uchun qulay joyda o‘qishlari mumkin, bu ayniqsa band yoki ishlaydigan talabalar uchun muhimdir.

Mobil ilovalar ham o‘rganishni shaxsiylashtirishga yordam beradi. Mavjud ilovalarning keng doirasi tufayli har bir talaba o‘z ta’lim uslubi va ta’lim ehtiyojlariga mos keladigan to‘g‘ri manbani tanlashi mumkin. Masalan, vizual o‘quvchilar ko‘p grafikli ilovalardan foydalanishlari mumkin, eshitish qobiliyatiga ega o‘quvchilar esa ta’lim audiosini taklif qiluvchi ilovalarni tanlashlari mumkin.

Bundan tashqari, mobil ilovalar o‘yinlar, viktorinalar va interaktiv tadbirlar kabi interaktiv o‘rganish usullarini taklif etadi, bu esa o‘quv jarayonini yanada qiziqarli qiladi va o‘quvchilarni qiziqtirishga yordam beradi. Bu nafaqat o‘rganishga qiziqishni oshiradi, balki materialni yaxshiroq o‘rganishga ham hissa qo‘shadi.

Mobil ilovalar o‘z-o‘zini o‘rganishga qanday yordam beradi:

Mobil ilovalar talabalarga mustaqil o‘rganishda katta yordam beradi. Ular keng ko‘lamli o‘quv materiallari, jumladan, video ma’ruzalar, interfaol darsliklar, tasvirlangan qo‘llanmalar va boshqa ko‘p narsalarni olish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarga o‘rganilayotgan mavzuni chuqurroq o‘rganish va mavzuni har tomonlama tushunish imkonini beradi.

Talabalar mobil ilovalar yordamida vaqtni boshqarish va tashkilotchilik ko‘nikmalarini ham oshirishlari mumkin. Ko‘pgina ilovalar o‘qishni rejalashtirish funksiyalarini, kelgusi topshiriqlar yoki imtihonlar uchun eslatmalarni taklif qiladi, bu esa o‘quvchilarga o‘qishlarida diqqatini jamlashga va tartibli bo‘lishga yordam beradi.

Yana bir muhim afzallik - tezkor fikr-mulohazalarni qabul qilish qobiliyati. Ko‘pgina ta’lim ilovalari savollar yoki topshiriqlarga avtomatik javoblarni tekshirishni taklif qiladi, bu esa o‘quvchilarga xatolarini darhol tan olish va ularni tuzatish ustida ishlash imkonini beradi. Bu yanada samarali va maqsadli o‘rganishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda masofaviy ta’limning ommaviyligi ortib borayotgan bir sharoitda o‘quvchilarning geografik joylashuvidan qat’iy nazar, sifatli ta’limni ta’minlashda mobil ilovalar asosiy rol o‘ynaydi. Bu o‘rganish va o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun yangi ufqlarni ochadi, ta’limni yanada qulay va samarali qiladi. Yaqin kelajakda mobil ta’lim butun dunyo bo‘ylab talabalar uchun ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib, rivojlanishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Белик, А. Г. Качество и надежность программных систем / Белик А. Г., Цыганенко В. Н.; Учеб.пособие. — Омск 2018. — с. 80.

2. Пол Дейтел, Android для разработчиков / Пол Дейтел, Харви Дейтел, Александр Уолд; Санкт-Петербург. — Питер., 2016. − 512 с.

3. Тайлаков У.К. Электроные пособия-интегрированные средства, выступающие как компонент поддержки учебного процесса//Innovattions and modern pedagogical technologies in the education system Materials of the IX international scientific conference on February 20-21, Prague-2019. – B. 116-118

4. Семенчук В. Мобильное приложение как инструмент бизнеса: Справочное пособие / Семенчук В. М.:АЛЬПИНА, 2017. 240 с.

5. Соколова В.В. Вычислительная техника и информационные технологии. Разработка мобильных приложений: учебное пособие для вузов / В. В. Соколова. Москва: Издательство Юрайт, 2020. 175 с.

2-SEKCIYA
QARAQALPAQ OYSHILLARINIŃ ILIMIY MIYRASI TIYKARINDA ZAMANAGÓY PEDAGOG KADRLARDI TAYARLAW SISTEMASIN MODERNIZACIYALAW MEXANIZMLERI

QARAQALPAQ TILIN BASQA TILLERDE OQITILATUǴIN MEKTEPLERDIŃ BASLAWISH KLASSLARINDA OQITIW MAZMUNIN JETILISTIRIWGE ARNALǴAN SHINIǴIWLAR SISTEMASI

Nauruzbaeva Ayjan Sarsenbaevna
Ajiniyaz atındaǵı NMPI professorı, pedagogika ilimleri kandidatı

Tayanısh sózler: bilimlendiriw,baǵdarlama, úyreniw, til, oqıtıw
Ключевые слова: образование, программа, изучение, язык, обучение.
Key words: education, program, study, language, training.

Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılatuǵın mekteplerdiń baslawısh klasslarında oqıtıw mazmunı – qaraqalpaq tilinde elementar sóylese alıwǵa arnalǵan.

Baslawısh klaslarda qaraqalpaq tilin oqıtıw oqıwshılardıń lingvistikalıq hám til kónlikpelerin rawajlandırıw, tilge muxabbat qatnasın tárbiyalawdı óz ishine aladı.

Baslawısh klasslarda oqıtıw mazmunı oqıwshılardıń jas (7-10 jas) hám jeke ózgesheliklerine tiykarlanıp alıp barıladı.

Oqıtıw mazmunı ekstralingvistikalıq komponent-temalar dizimi, tarawlar hám situatciyalardı, lingvistikalıq komponent - tekstli hám til materialları, til xızmetinde eplilik hám kónlikpelerdi, til komponenti - oqıw, sóylew, jazıwdı óz ishine aladı.

Qaraqalpaq tilin basqa tillerde oqıtılatuǵın mekteplerdiń baslawısh klaslarında oqıwshılardıń spiral struktura boyınsha tilin rawajlandırıw tómendegilerden ibarat:

-tildi sóylew quralı retinde jámiyetlik, turmıslıq, oqıw xızmetinde paydalanıw;

-qaraqalpaq tili normalarına muwapıq awızeki til hám jazba kónlikpelerin rawajlandırıw;

- qaraqalpaq tili nızamlıqları hám apiwayı etiket normaların sóylewde paydalanıw;

- qaraqalpaq tili fonetikası hám artikulyaciyasın esapqa alıp aytıw kónlikpelerin qáliplestiriw hám rawajlandırıw;

- til xızmetiniń tiykarǵı túrleri (audio, sóylew, oqıw hám jazıw)ne úyretiw. Tilge oqıtıw kommunikativlik xızmet túrinde tildiń insan ómirinde hám jámiyettegi ornın ashıp beredi.

Til teoriyasın úyreniw úmir hám tárbiya mashqalaların sheshiw, til hám sóylewdi ameliy ózlestiriwdi talap etedi.

Bilimlendiriw basqa tillerde alıp barılatuǵın mekteplerdiń baslawısh klasslarında qaraqalpaq tilin oqıtıwdıń tiykarǵı máqseti oqıwshılarda kommunikativlik kompetentlikti qáliplestiriwge baslawısh klass oqıwshılarınıń sóylew mútajliklerin támiyinlewde júzege keletuǵın oqıw jaǵdayları kiredi: mektepte (klassta, tánepiste, kitapxanada); shańaraqta (ata-ana, apa -sinli, ájaǵa - úkeler menen, úy jumısları, dem alıw, oyınlar waqtında); bayramlarda (kalendar, jańa jıl, tuwılǵan kún); dúkanda (satıwshı menen ushırasıwda, kassada); teatrda (kórgen hám esitilgen zatlardı talqılawda); kitapxanada (kitap tańlawda, onıń mazmunı menen tanısıwda, oqıǵanıńızdı talqılawda); balalar oyınlarında, doslar hám úlkenler menen baylanıstı támiyinlewden ibarat.

1.Dawıslı hám dawıssız seslerdi ayta biliw; Qara sózler menen berilgen qosıq qatarlarında dawıslı hám dawıssız seslerdi aytıp beriń tapsırması berildi.

Áyne jazdıń waǵında
Biziń mektep bağında.
Uwıljıǵan miyweler,
Lázet berer janıńa.
Áyne jazdıń waǵında,
Mektebimiz bağında
Biz ósirgen janıńa

Bul tapsırmanı bekkemlew ushın «Kún hám tún» oyını.Oqıtıwshı *ata* sózin óz aldına jazıp, balalarǵa: «Sózdi kórip bolıp, kózińizdi jumıń», - deydi hám *t* háribin *ǵ* háribine almastırıp: Endi kózińizdi ashıń, sózde qanday ózgeris bolǵanın aytıń, -deydi. Balalar *t* haribi *ǵ* háribine almastırılǵanın, nátiyjede sóz mánisi ózgerip, aǵa sózi payda bolǵanın aytadı. Bul oyın bi reki ret ótkerilgennen keyin, sózlerdiń sanı kóbeytiriliwi, quramalastırılıwı múmkin: bala- balta, kerek – ketek, suwıq-tawıq.

2.Klaslasları hám úlkenler menen sáwbetlese alıwı; Klaslasları hám úlkenler menen sáwbetlese alıwı.Muzeyge sayaxat temasında sáwbetlesiwdi shólkemlestiriw. Bunda Qaraqalpaqstan Respublikası tariyxı hám mádeniyatı muzeyindegi milliy kiyimler, naǵıslar, taǵınshaqlar, qızıl kitapqa kirgen Qaraqalpaqstanda ushırasatuǵın haywanlar, quslar haqqında aytıp beriwge úyretiw.Bul jerde video,audio materiallardan, súwretlerden paydalanıw.

3.Buwın hám ótkermeni durıs qollana alıw; Buwın hám ótkermeni durıs qollana alıwda «Domino» oyınınan paydalandıq. Bir oqıwshı sóz aytadı, sol sóz qaysı hárip penen tawsılsa, sol hárip penen baslanǵan sózdi basqa oqıwshı aytıwı kerek.Bul oyın usı tárizde dawam ettiriledi. Jazba túrde de qollawǵa boladı. Buwın hám ótkermeni durıs qollay aladı. Úlgi: isle – el – lala – aqıllı- ıqlas – sezgir – raxmet – taza – awıl…

4.Jazıp, tıńlap túsine alıw;Bunda audio materiallardan Q.Saparovtıń «Sazan balıq» qosıǵın paydalandıq.

El baylıǵı-sarı sazan,
Tańlayımda tatır mazan,
Bilgim keldi jón- josaǵın
Kólimizde nege azsań?
Juwap berdi sonda sazan:
-Sorawıń durıs kólde azban.
Uwıldırıq shashar gezde,
Awlaǵanǵa keler ızam.
Ǵamqor bolsa maǵan hámme,
Kóbeyemen dárya kólde,
Shıǵaraman kóldiń atın,
Mol baylıqpan tuwǵan elge.

Qosıqtıń audio jazıwın tıńlap dáslep jón- josaǵın, uwıldırıq shashıw sózleriniń mánisin túsindirdik,ana tábiyatqa ǵamqorlıq haqqında aytıp óttik.Tábiyiy pánler menen integraciyaladıq.Balıqlar uwıldırıq shashıw arqalı kóbeyetuǵınlıǵı sebepli bul waqıtlarda olardı awlawǵa bolmaytuǵının túsindirdik.Usı qosıqtıń birinshi tórtligin jazdırdıq,túsiniklerin soradıq hám juwap alıwǵa eristik.

Búgingi kúnde oqıtıw ámeliyatında baslawısh bilimlendiriw modernizaciyası dástúriy támiynatın jetelistiriw ushın baslawısh klass oqıwshılarınıń qarım-qatnas kónlikpelerin bahalaw quralları sıpatında qadaǵalawdıń dástúriy formaları: sáwbet, kolliyekvium, test, qadaǵalaw jumıslarınan keń paydalanıldı.

Biz zamanagóy jantasıwlaǵı muwapıq qadaǵalawdıń innovaciyalıq formalarınan paydalandıq:

Dialog

Joqarı dóretiwshilik dáreje: 3 ten artıq soraw beredi, sorawlardı tuwrı beredi dúzilgen, juwaplar dóretiwshilik, tolıq (talap etilgeninen tısqarı).

Joqarı dáreje: 2 den artıq soraw beredi, sorawlar tuwrı dúzilgen, juwap beredi tolıq hám ıqsham gápler járdeminde anıq ańlatadı.

Orta dáreje: 2 den kem soraw beredi, sorawlar shártli túrde durıs, juwaplar túsinersiz mánisi buzılmaǵan, biraq leksikalıq hám grammatikalıq qátelerdi óz ishine aladı.

Tómen dáreje: soraw bermeydi, juwaplar nadurıs.

Monolog

Joqarı dóretiwshilik dáreje: dóretiwshilik juwap talap etilgeninen artıq durıs sóylew, gápler sanı 5 yamasa odan kóp. Bayanat jaǵdayǵa sáykes keledi.

Joqarı dáreje: hár qıylı modeller boyınsha dúzilgen sóz dizbeklerdiń ulıwma sanı esapqa alınadı, sóylew durıs, 3 yamasa odan artıq gáplerdi óz ishine aladı.

Orta dáreje: sóylew shártli túrde durıs (leksikalıq hám grammatikalıq qáteler jiberedi), 2-3 gáp dúze aladı.

Tómen dáreje: juwap bermeydi.

Tıńlaw

Joqarı dáreje: aytılǵan gaptiń mazmunın durıs jetkeredi.

Orta dáreje: oqıtıwshı járdeminde aytılǵanlardıń mazmunın buzbasdan jetkeredi, mánisi durıs, biraq leksikalıq hám grammatikikalıq qátelerdi óz ishine alǵan juwaplar bar.

Tómen dáreje: neni talqılaw kerekligin túsinbeydi

Leksikalıq kónlikpeler

Joqarı dóretiwshilik dáreje: juwap dóretiwshilik penen beriledi, sóz baylıǵı baǵdarlamalıq támiynattan da ziyat.

Joqarı dáreje: sózlik baǵdarlama talaplarına juwap beredi, hámme zattı ataydı, hár bir tema boyınsha leksikalıq birliklerdi hesh qanday qıyınshılıqsız paydalanadı

Orta dáreje: sózlik baǵdarlama talaplarına juwap bermeydi,hár bir tema boyınsha 60% ten artıq leksikalıq birlikler qıyınshılıqlar menen ózlestiredi.

Tómen dáreje: sóz baylıǵı baǵdarlama talaplarına juwap bermeydi.

Fonetikalıq kónlikpeler.

Joqarı dáreje: dawıslı hám dawıssızlardıń aytılıwı baǵdarlamalıq támiynat talaplarına juwap beredi, hesh qanday qıyınshılıqlarǵa dus kelmesten, anıq hám durıs ayta aladı.

Orta dáreje: dawıslı hám dawıssızlardıń aytılıwı baǵdarlama talaplarına tolıq juwap beredi;qıyınshılıqlarǵa dus kelgende, barlıq dawıslardı anıq hám tuwrı ayta almaydı.

Tómen dáreje: dawıslı hám dawıssızlardıń aytılıwı baǵdarlamalıq támiynat talaplarına juwap bermeydi, kóp dawıslılardı nadurıs aytadı, bunda berilgen dawıslılardı aytıwda qıyınshılıqlardı bastan keshiredi.

Baǵdarlamanı stilistikalıq jaqtan támiyinlew.

Oqıw processinde tómendegi pedagogikalıq texnologiyalar qollanıladı: 1) Oyın texnologiyası – bul júdá keń usıllar toparın birlestiredi hám túrli pedagogikalıq oyınlar formasında pedagogikalıq processti shólkemlestiriw texnikası.

Olardıń tiykarǵı maqset – bilim, kónlikpelerdi iyelewdiń jeke hám aktiv xarakterin támiyinlewshi kónlikpeler. Ámelge dóretiwshilik iskerlikti jetilistiriwdıń tiykarǵı mexanizmi oqıwshılardı tartıw usılları bolıp tabıladı.

Differentsial tálim texnologiyası – oqıwshılarǵa qızıǵıwshılıq hám qábiletlerdi rawajlandırıw ushın maqul túsetuǵın sharayatlar jaratıwdı maqset etken individual tálim usılları bolıp tabıladı.

Oqıwshılarǵa jóneltirilgen tálim texnologiyası – tálimdi shólkemlestiriw, oǵan sanalı, tolıq haqılı hám individual rawajlanıwın esapqa alǵan halda tálim procesiniń juwapker qatnasıwshısı sıpatında onı tereń húrmet etiwge tiykarlanǵan process.

Baǵdarlamanı ámelge asırıwda qollanılatuǵın usıllar: balalar menen shınıǵıwlar ótkeriledi, teoriyalıq materialdı ózlestiriw imkaniyatın beretuǵın iskerlik usılına tiykarlanadı:ámeliy shınıǵıwlar, ciklli usıl, yaǵnıy ilgeri qamtıp alınǵan zatqa qaytıw.

Baǵdarlama zamanagóy oqıtıw usılların rawajlandırıwdıń tiykarǵı tendentsiyalarına juwap beredi

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Янги Узбекистоннинг тараккиёт стратегиясы Т.,2022
2. Подласый И.П. Педагогика Учебник для вузов М.,1999
3. Карцевский . С.И.Из лингвистического наследия ,,М,2000
4. Ахорова Г.П. Таълим рус тилида олиб бориладиган мактабларнинг ўзбек тили дарсларида кўмакчили бирикмаларни ўргатиш методикаси: Пед. фан. ном. … дис. автореф. – Т., 1999. – 21 б.
5. Бекниязова Н.И. Таълим қорақалпоқ тилида олиб бориладиган мактабларнинг бошланғич синфларида болаларнинг сўз бойлигини ошириш (белги билдирувчи сўзлар мисолида): Пед. фан. ном. … дис. автореф. – Т., 1998.

MILLIY TA’RBIYANIŃ TARIYXIY DEREKLERI

Allaniyazov Ismail Begjanovich. Pedagogika fanlari kandidati
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi
Allayarov Murat
NMPI Pedagogika kafedrasi docent w.w.a. p.i.b.f.d(Phd)

Insaniyat tariyxiy rawajlaniwi dawaminda ta’lim-ta’rbiyag’a bolg’an talaplarin qandiriw ushin turmistin’ obektiv nizamliqlarin aniqlaydi ha’m sol tiykarda ta’lim-ta’rbiya usillarin jaratadi.

A’yyemgi qa’wimlik ja’miyette adamlar o’z mu’tajliklerin qandiriw ushin a’piwayi miynet processinde, er balalar erkekler menen ju’rip, an’ an’law miynet qurallarin jasaw menen shug’illang’an. Qiz balalar u’yde qalip analarina uy jumislarin islewge ko’mek Bergen. Ol da’wirde ta’rbiya shan’araqta berilip, shan’araqta tamamlang’an. Waqittin’ o’tiwi menen miynet tu’rlerinin’ payda boliwi menen ka’sipke u’yretiw jumislari jolg’a qoyila baslag’an. Kasipke u’yretiw menen birge a’dep-ikramliqqa bag’darlanip barilg’an.

Rawajlaniw natiyjesinde insanlarda jerdi o’lshewge, suw tasqinliqlari aldin aliw,adamlardi emlew,ja’miyetti basqariwg’a tiyisli bilimler kerek bola baslag’an. Na’tiyjede siziwg’a,jaziwg’a u’yretiw kerek bolg’an. Da’slem su’wretler arqali jaziw,piktografik xat keyin ha’ripler payda bolg’an.

Geradottin “Tariyx” kitabinda a’yyemgi Saklar,Persiyalilar,MAssagetler insannin’ barirlig’in joqari bahalag’an dep atap o’tedi. Sol sebepli olar o’z balalarin bes jastan jigirma jasqa tolaman degenshe u’sh narsege:atta ju’riwge, oq jaydan oq atiwg’a, a’dalatli boliwg’a u’yretken.

615-716 jillardag’i imperator YanDinin’elshisi Vey-Izi,Samarqandtag’I ta’lim-ta’rbiyag’a tiyisli mag’liwmatlarinda “xalqi sheber sawdeger er balalarina bes jasinan sawat u’yretedi”- degen pikirdi jazg’an.

Zarastirizm dininin’ tebereik kitabin esaplang’an “Avesto”da ta’lim-ta’rbiyag’a tiyisli ma’selelerge u’lken a’hmiyet berilgen. Avestonin’ jane bir bahali ta’repi sonda, jer,suw ham olardi pataslamaw kerekligi, pataslag’anlar qatti jazalanganlig’Ii so’z etiledi.

“Avesto”da insan o’z miyneti arqali ha’mme jamanliq ham jawizliqlardan qutiliwi mu’mkin degen ideya alg’a su’riledi. Bul ideya bu’gingi ku’nide oz qunin jog’altpag’an.

Orta Aziyada Islam dininin’ kirip keliwi menen buring’I sipatlar bekkemlenip bayitildi.

Islam dininin’ teberik kitabi esaplang’an “Qurani Karim” insanlardi ten’likke, tuwisqanliqqa , tinish-tatiw jasawg’a, jaqsiliq etiwge shaqirdi. Islam adamlardi jaqsiliqqa shaqiradi jamanliqtan qaytaradi, insaniyliqti u’git-nasiyatlaydi, a’dep-

ikramliq, ruwxiy pa'klik, miynet islewge jer ju'zin abat etiwge hamgozzal etiwge shaqiradi.

Musilmanlardin' ekinshi kitabi esaplang'an-xadislerde insannin' ruwxiy kamalati haqqinda so'z boladi. Xadis iliminin' sultani esaplang'an Imam al-Buxariy ta'rbiya haqqindag'I qaraslarinda jawizliq insang'a o'lim keltiriwshi sipatinde qaraladi. Ol musilman adamdi kemsitiw gu'na, onin' menen urisiw ka'pirlik dep ko'rsetedi. Onin' "Al-adab al-mufrad" shig'armasin uliwma insanity a'dep-ikram qag'iydalari desek qa'telespiymiz.

Abu Iso at-Termiziy jas waqtinan xadislerdi toplawdi baslag'an. Alimnin' "Sunan kitabinda keltirgen xadislerinin' ko'pshiligi talim-ta'rbiyag'a tiyisli esaplanadi.

Insanlardi jaqsi islerdi islewge shaqiradi, onin' pikirinshe "Adasqan adamg'a jol ko'rsetiw", "kambag'allarg'a jaqsi mu'na'sebette boliw", jolda jatirg'an tasti ya'ki su'yekti shetke alip taslawda senin' sadaxan' dep esaplaydi.

IX a'sirden baslap XV-XVI a'sirge shekemgi araliqta shig'is oyaniw da'wri dep ataldi. Bul da'wir u'sh bag'darda boldi. Birinshisi matematika-medicina bag'dari bolipbularg'a –matematika, astronomiya, ximiya geodeziya, mineralogiya, medicina, farmaciyalogiya ha'm basqada usig'an uqsag'an pa'nler kiritildi. Muxxammad Muso Xorezmiy, Axmad Farg'aniyler matematikag'a tiyisli, Zakariyo ar –Roziy ha'm Ibn Sino ximiya ha'm medicinag'a tiyisli u'lkenshig'armalrin do'retti.

Ekinshi bag'dar- social-filosofiyaliq jo'nelis bulda filosofiya tariyx, psixologiya ,aratorliq h'am sog'an uqsas pa'nler bolip, Farabiy, Ibn Sina , Zaxiriddin Bayxakiy, Muxanad Narshaxiy ha'm basqalar xizmet alip barg'an.

U'shinshi bag'dar- ta'lim ha'm ta'rbiya bag'dari bolip, bul tarawda bir qansha alimlar o'zlerinin' pikirlerin social-filosofiyaliq ha'm ilimiy miynetlerinde bayan etken. Bul alimlar ta'lim-ta'rbiyanin' teoriyaliq tiykarlarin aship berealg'an.

Farabiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Axmad Yugnakiy, Tusiy, Davaniy, Xoshifiy, Kaykavus, Sog'diy, Jomiy, Navoyilardin' "Fozil odamlar shahri", "Baxt saodatga erishuv haqida", "Axloq haqidagi risola", "Ilik risolasi", "Qutadug'u bilik", "Ahloqiy Nasiriy", "Axloqiy jaloniy", "Axloqiy muxsiniy", "Xibbatul xaqoyiq", "Qabusnama", "Guliston", "Boston" kibi ta'lim-ta'rbiyag'a tiyisli shig'armalari insanlardi ruxiy jetiklikke, joqarg'I a'dep-ikramliqqa, ilim-pa'ndi u'yretiwde u'git-nasiyatlaydi.

Bul qamusiy alimlardin' ko'pshiligi oqitiwshiliq penens hug'ullanip, ustazliq etken insanlar esaplanadi.

Abu Nasr Farabiy o'z shig'armalarinda nelerge itibar beriw kerekligi haqqinda, yag'niy ta'rbiya principlerin atap o'tedi. Sonday aq ta'lim-ta'rbiya metodlarin, usillarin sanap ko'rsetedi. Ta'lim-so'zine, ta'rbiya-so'zone tariyp beredi. Bilimdi

yadlapu’yrengennen, ma’nis mazmunin tu’sinip uyrengen jaxsi na’tiyje beredi dep tu’sindiredi. Farabiy erkekler menen hayallardin biliw qa’bileti birdey dep ko’rsetedi. Ja’nede ol ta’lim ta’rbiya procesinde ta’lim beriwshinin o’zinin’ ta’rbiyalang’anliq da’rejesine u’lken kewil bo’lgen. Ustazdin’ o’zi ta’rbiyali boliwi kerek degen pikirdi alg’a su’redi.

Abu RayxonMuxammad ibnAxmad al-Beruniy, Abu Ali Ibn Sinolar o’zlerinin’ ta’lim-ta’rbiyag’a tiyisli ko’z qaraslarin filosofiya menen baylanisli xalda ta’riypleydi. Insandu insan etetug’in oni joqari darejege ko’teretug’in bilim ekenligin tu’sindiredi ha’m oni iyelewge shaqiradi.

Soxibqiron Amir Temur, Muxammad Tarag’ay, Mirzo Ulug’bek, Alisher Navoiy, Muxammad Babur 1850-jillarg’a kelip Orta Aziyadg’i Jadidshilik xa’reketlerinin’ baslaniwi olardin’ zaberdes wa’killerinin’ progrssiv pikirleri bu’gingi ku’n pedagogikasinin’ metodologiyasinin’ tiykarlari desek qa’telespimiz. Du’nya iliminin’ rawajlaniwina u’leslerin qosqan babalarimizdi ulli miynetlerin milliy-ta’rbiyamizda xesh waqitta esten shig’rmawimiz kerek.

A’debyatlar

1.B.Ziyomuxammedov, Sh.Abdullaeva. Pedagogika sabaqliq “O’zbekistan milliy ensiklopediyasi” davlat ilimiy nashiryoti. Toshkent 2000

2.J.F.Yoldashev “Ta’limimiz istiqboli yolida Toshkent 1996

3.Al Farobiy “О разуме и науке” Alma-Ata 1999

KATTA YOSHDAGILARGA TA‘LIM BERISHNING XORIJ TAJRIBASI

Gaipov Dilshod Jumabekovich

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi katta o‘qituvchisi

O‘zbekstonda katta yoshdagilarni o‘qitish va ularga tálim berish, dolzarb holat va rivojlanish istiqbollari loyihasi doirasida olib borilgan tadqiqotlar katta yoshdagilarning óqishga bólgan ehtiyoji yuqori ekanini aniqladi. Xususan, 24-33 yoshdagilarning 70 foizdan ortiǵi ózlarida bilim va kónikmalarning yetishmasligini his qilmoqda, 34-42 yoshdagi respondentlar esa, ularning fikriga qóshilgan. Jami respondentlarning 60 foizi bilim va kónikmalari yetishmasligini kórsatib ótgan. Sórovnomada ishtirok etganlarning deyarli yarmi bilim va malaka oshirish uchun imkoniyat yóqligini, oilaviy holatlar tufayli vaqt yetishmasligini, óqishning tólovi yuqori darajada ekanligini hamda ish beruvchining bundan manfaatdor emasligini kórsatib ótgan.[1]

O‘zbekston faqat tálimni rivojlantirib hamda, eng muhimi, bunga aholining barcha qatlamlarini jalb qilib yuksak marralarga erishishi mumkin. Ammo uzoq vaqt mobaynida tálim sohasidagi qonunchilik mukammal bólmagan. 2020 yil 23

sentyabr kuni “Tálim tóģrisida”gi Qonunning yangi tahriri Prezident tomonidan imzolandi va kuchga kirdi. Mazkur Qonunda ilk bor tálim xizmatlarini sezilarli darajada kengaytirishga asos bóladigan tálim olishning turli shakllarining tárifi berilgan.

Ular orasida “oilada tálim olish va mustaqil tálim olish”, “inklyuziv tálim”, “katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish”. Oxirgi atama **rasmiy, norasmiy va informal tálimni** óz ichiga oladi. Natijada katta yoshdagilar butun hayoti davomida bilimlarini kengaytiradi, kónikma va malakalarini boyitadi va talab etiladigan kasbni egallaydi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tákidlaganidek, **Ózbekistonda yangi bir uyģonish - Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda. Ushbu muhim jarayonda esa, katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish mamlakatimiz taraqqiyotida hal qiluvchi rol óynashi kerak.** Bu, ayniqsa, yangi, ilģor axborot texnologiyalariga asoslangan raqamli bilimlarni ózlashtirish, zamonaviy kasblarni puxta egallashda yaqqol namoyon bólishi kerak.[2]

Zero, yurtimizning ertangi kelajagi innovatsion iqtisodiyot bilan chambarchas boģliq. Mukammal bilimlarga tayangan holda qisqa vaqt ichida samarali va raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratish mumkin. Shu bois ham yuqori sifatli tálim tizimiga ega bólish, inson kapitaliga sarmoya kiritish, rasmiy tálim bilan birga norasmiy tálimni ham rivojlantirish va qóllab-quvvatlash muhimdir.

2016 yildagi YUNESKOning katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish bóyicha global hisobotida tákidlanganidek, katta yoshdagilarga barqaror va sifatli tálim beradigan mamlakatlar, odatda, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga, faol siyosiy va fuqarolik institutlariga, jamoatchilikning ishonchi va integratsiyasiga ega. Aksincha, hokimiyat va moddiy farovonlikda katta tengsizliklar bólgan joyda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish zarar kóradi.

Butun dunyoda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berishning ijobiy jihatlarini kórsatadigan kóplab dalillar mavjud. Aksariyat hukumatlar byudjetning atigi 1 foizidan kamini katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish uchun ajratadilar, xolos. Istisno tariqasida, ushbu maqsadlar uchun davlat byudjetining taxminan 10 foizini sarflaydigan davlat Finlyandiyadir. Umuman olganda, daromadlari yuqori va iqtisodiyoti barqaror bólgan davlatlarda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berishdagi ishtiroki ham yuqori darajada ekanini kórish mumkin. Ushbu mamlakatlar iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ázolari bólib, bandlik va mehnat unumdorligi bóyicha katta kórsatkich va natijalarga ega.[3]

Agar bizda katta yoshdagilar uchun norasmiy tálimni qóllab-quvvatlash va rivojlantirish haqida endi sóz borayotgan bólsa, Yevropada bu masala ótgan

asrda kótarilgan. Jumladan, 1953 yilda Yevropa katta yoshdagilar tálimi assotsiatsiyasi tashkil etilib, bugungi kunda u 34 mamlakatdagi 100 dan ortiq filiallarni birlashtirgan va butun Yevropa bóylab 50 milliondan ziyod erkak va ayollardan iborat katta yoshdagilar tálimini qamrab olgan.

Assotsiatsiyaning asosiy vazifalari orasida katta yoshdagilarni umrbod óqitish va ularga tálim berish ǵoyasini tarǵib qilish hamda siyosatini ishlab chiqish; óz ázolariga axborot va boshqa xizmatlarni kórsatish; loyihalar, nashrlar va treninglar orqali sohadan xabardorlikni rivojlantirish; xalqaro hamkorlik masalalari ustuvor órin tutadi.

Xalq universitetlari esa, kóplab mamlakatlarda katta yoshdagilarga tálim berish tizimining bir qismidir. Bu hammabop márifiy muassasalarda millionlab yevropaliklar, tálim darajasi va yoshidan qatiy nazar, kasbiy mahoratga ega bólishlari mumkin. **Janubiy Koreyada** butun hayot davomida uzluksiz tálim haqidagi qonunga binoan, ushbu sohadagi milliy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishga mas'ul bólgan maslahat organi faoliyat olib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RÓYXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Ta'lim tóǵrisidagi Qonuni, 23.09.2020-yildagi ÓRQ-637-son qarori.
2. SH.M.Mirziyoyev. Yangi Ózbekston strategiyasi.Toshkent-2021.224 b.
3. Umumiy pedagogika fanidan óquv uslubiy qóllanma materiallari.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O‘QUVCHILARNING O‘QISHGA BO‘LGAN ISHTIYOQINI OSHIRISH UCHUN SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Taylakov Umid Kuvandikovich
Ne'matov Ulug'bek Olimjonovich
Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti

Annotatsiya. *Ushbu maqola maktab o‘quvchilarining motivatsion sohasini shakllantirishda ta'lim axborot texnologiyalarining rolini aniqlashga qaratilgan. Muallifning alohida e'tibori o‘quvchilarning darsdan tashqari mashg'ulotlarida AKT vositalaridan foydalanishga qaratilgan. Ish maktab o‘quvchilarining o‘quv jarayoniga motivatsiyasini rivojlantirish uchun samarali qo‘llanilishini topgan axborot texnologiyalari orqali amalga oshiriladigan ishning asosiy shakllari va usullarini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar. *Ta'limda axborot texnologiyalari, darsdan tashqari ishlar, motivatsion soha, o‘rganish motivatsiyasi.*

Pedagogika sohasidagi zamonaviy ilmiy tadqiqotlar zamonaviy maktab ta’limi uchun dolzarb bo'lgan o'quvchilarning motivatsion sohasiga ta’sir qilish muammosini aks ettiradi. Ushbu qoida, ayniqsa, o'quvchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishning innovatsion usullari va vositalarini izlash zarurligini dolzarblashtiradi . Ularning ichida eng samaralilaridan biri bu nafaqat sinfda, balki darsdan tashqari ishlarni tashkil etish amaliyotida axborot texnologiyalaridan foydalanishdir.[1]

O‘quv jarayonidagi axborot texnologiyalari umumlashgan semantikaga ega atamadir. Uning mohiyatini “ turli xil qurilmalar, mexanizmlar, usullar, axborotni qayta ishlash algoritmlari” tashkil etadi. Boshqacha qilib aytganda, bilim olish jarayonida ma’lumotni translyatsiya qilish, qayta ishlash, saqlash, uzatish uchun o‘zgartirish imkonini beradigan hamma narsa.

Zamonaviy bolaning hayoti kompyuter va turli xil dasturlardan foydalanish bilan uzviy bog’liqdir. Shuning uchun ham sinfdan tashqari mashg’ulotlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish darsdan tashqari mashg’ulotlarga o‘quvchining qiziqish elementini joriy etish imkonini beradi. Sinfdan tashqari mashg’ulotlarning keng tarqalgan shakllariga qiziqarli odamlar bilan uchrashuvlar o‘tkazish, madaniy tadbirlarda qatnashish, davra suhbatlari, tegishli mavzular bo‘yicha mashg’ulotlar, ekskursiyalar tashkil etish va boshqalar kiradi. Internetda mavjud bo‘lgan zamonaviy resurslar o‘qituvchining imkoniyatlarini turli shakllarda taqdim etishda kengaytiradi. sinfdan tashqari ishlarda ishlash. Bu (maktab ta'limi amaliyotida odatiy holga aylangan) multimedia taqdimotlaridan foydalanish bo‘lishi mumkin, masalan, dars soatlarida, o‘quvchilarning mavzuga chuqurroq kirib borishiga hissa qo‘shadigan ko‘plab audio va ko‘rgazmali qurollar bilan birga. sinfdan tashqari tadbirlar. Dunyo bo‘ylab yirik muzeylar, galereyalar va ko‘rgazma markazlari, kutubxonalar veb-saytlari foydalanuvchilarni boy madaniy meros bilan tanishtirish uchun onlayn ekskursiyalarni taklif etadi. Bundan tashqari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari videokonferensaloqa aloqalarini o‘tkazish imkonini beradi, bu esa qiziqarli odamlar bilan onlayn uchrashuvlarni tashkil etishni sezilarli darajada osonlashtiradi. va hokazo.[2]

Maktab o‘quvchilarining motivatsion sohasini rivojlantirish jarayonida ularning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniyati alohida ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan, bugungi kunda ta'lim jarayoniga zamonaviy bolalar va o‘smirlar uchun topshiriqlarni bajarishning “trend” shakllarini joriy etish tendentsiyasi mavjud. Faoliyatning "mahsuloti" sifatida berilgan mavzu bo‘yicha o‘zingizning qisqa video materiallaringizni (“hikoyalar” deb ataladigan formatda) yaratish taklif etiladi; Barcha ishtirokchilar tomonidan kameraga yozib olingan va tarmoqqa yuklangan og’zaki taqdimotlar bo‘lgan “challenges”ni ishga tushiring. Ishni tashkil etishning ushbu shakli, masalan, muhim sanalarni nishonlashda (8-

mart xotin qizlar bayrami, Vatan himoyachilari kuni, O‘zbekiston mustaqillik kuni va boshqalar haqida she'rlar va qo‘shiqlar ijro etish) qo‘llaniladi.[3]

Sinfdan tashqari mashg’ulotlarda axborot texnologiyalaridan foydalangan holda viktorinalar, intellektual o‘yinlar, olimpiadalar va musobaqalar tashkil etish mumkin. Zamonaviy internet resurslari test jarayonini to‘liq raqamlashtirish, mashhur onlayn platformalarda (Google Forms, Wordwall xizmatlari, Online Test Pad, Quizizz va boshqalar) veb-kvest formatlarida raqobatbardosh vazifalarni yaratish imkonini beradi.

Shunday qilib, zamonaviy AKT zamonaviy talabaning ehtiyojlari va manfaatlariga mos keladigan sinfdan tashqari mashg’ulotlarning an'anaviy formatlarini o‘zgartirishga imkon beradi. Masalan, qaydlarni keyingi vazifa bilan almashtirib, QR kodlashdan foydalangan holda ishning kvest shakllariga hamrohlik qilish mumkin ko‘rinadi. Bugungi kunda deyarli har bir maktab o‘quvchisining ixtiyorida QR-koddan ma’lumotlarni o‘qish imkonini beruvchi zamonaviy smartfon mavjud bo‘lib, u testning keyingi bosqichi uchun topshiriq matnini shifrlaydi.[4]

Sinf va sinfdan tashqari mashg’ulotlar o‘rtasidagi yaqin aloqa maktab o‘quvchilarining o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Sinfdan tashqari mashg’ulotlarni tashkil etishda axborot texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy bolaning manfaatlarini maktab ta'limi bilan bog’lashga yordam beradi. Ular o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qodir talabaning ijodiy va kognitiv faoliyatdagi ehtiyojlarini amalga oshirish. AKTning joriy etilishi, shubhasiz, sinf bilan sinfdan tashqari ishlarni, ularni o‘qituvchi tomonidan maxsus ishlab chiqilgan multimedia resurslarini taqdim etishdan tortib, maktab o‘quvchilarining o‘zlari tomonidan raqamli formatda faoliyat “mahsulotlarini” yaratishgacha bo‘lgan ishlarni diversifikatsiya qiladi.[5]

Xulosa qilib aytganda umumta’lim maktablaridagi o‘qituvchilar va talabalarning birgalikdagi, hayajonli (bolaning qiziqishlari va ehtiyojlari bilan bog’liq) faoliyati o‘quv jarayoni sub'ektlari o‘rtasida ishonchli munosabatlarni shakllantiradi, bu esa o‘quvchining o‘quv materialini sifatli o‘zlashtirishga ichki motivatsiyasiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Тайлаков У.К. Электрон дарслик-ўқув жараёнини қўлаб-қуватлашнинг таркибий қисми сифатида //Физика математика ва информатика журнали №1 сон 2019. Тошкент-2019. – Б. 42-46

2. Мальцева А. В. Условия развития мотивации учащихся и причины ее спада в учебном процессе//Вестник молодёжной науки Алтайского государственного аграрного университета. – 2022. – № – С. 159–163.

3. Тайлаков У.К. Электроные пособия-интегрированные средства, выступающие как компонент поддержки учебного процесса//Innovattions and modern pedagogical technologies in the education system Materials of the IX international scientific conference on February 20-21, Prague-2019. – B. 116-118
4. Юлдошев И.А. Тармоқ технологияси асосида “информатика ва ахборот технологиялари” фанини ўқитиш самарадорлигини ошириш методикасини такомиллаштириш//Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертаци. – Қарши , 2018. 147 б.
5. Предпосылки к формированию у обучающихся потребности в познавательной деятельности / Е. А. Балыгина, С. С. Исмоилова, Г. Керимова [и др.] // Социальные отношения. – 2022. – № 2(41). – С. 43–56.

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Б.З.Умиров
Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави, магистр-преподаватель, г. Туркестан
А.Н.Еганбердиева
Общеобразовательной школы №16 имени Т. Бигельдинова, г. Туркестан

Необходимость педагогического сообщества в современном понимании теоретических и методологических основ учебно-исследовательской деятельности учащихся общеобразовательного учреждения объясняется, прежде всего, активной модернизацией основного общего образования, а также важной ролью исследований в интериоризации полученных знаний учащихся, их социализации и формировании личностных качеств.

Современный образовательный процесс, с учетом реалий времени, направлен на развитие аналитического и творческого мышления учащихся, познавательного интереса, умения самостоятельно анализировать и обобщать факты, информацию, явления, умения отстаивать свои идеи и вносить свои предложения. В связи с этим возрастает значение учебно-исследовательской деятельности учащихся, в результате чего развивается познавательная деятельность, формируются исследовательские навыки, развивается интеллектуальное творчество, осуществляется изучение той или иной проблемы [1, с. 230].

Любое действие человека - это всегда действие, регулируемое сознательной целью. Кроме того, деятельность может иметь две формы: внутреннюю (умственную) и внешнюю (физическую). Современный человек имеет множество различных видов деятельности, количество которых

связано с количеством имеющихся потребностей. Кроме того, необходимо учитывать, что деятельность человека не ограничивается удовлетворением потребностей, а носит изменчивый, социальный характер и часто определяется целями и требованиями общества.

Деятельность человека всегда активна, целенаправлена, направлена на создание определенного продукта и имеет следующие основные характеристики: мотив, цель, предмет, структура и средства.

Таким образом, деятельность – это конкретная человеческая, регулируемая сознанием деятельность, обусловленная потребностями и направленная на познание и изменение условий жизни (внешнего мира) и самого человека [2, с. 91].

Среди развивающей, продуктивной деятельности учащихся необходимо выделить следующие:

- коммуникативные (содержание и цель деятельности-общение с другим человеком, свободное от объективной цели);
- труд (самообслуживание, общественно полезный и продуктивный труд);
- познавательные (расширение кругозора, интереса, формирование потребности в образовании, интеллектуальном развитии, усвоении научных знаний);
- художественное (развитие эстетического мировоззрения, потребности в красоте, способности к художественному мышлению);
- спортивные (формирование здорового образа жизни, формирование силы, выносливости);
- общественные (формирование гражданской позиции, приобщение к активному позитивному изменению действительности);
- исследование (углубленное изучение определенной проблемы, явления на теоретическом уровне и практическая проверка выдвинутых гипотез).

Педагог выступает в качестве организатора исследовательской деятельности, направленной на формирование внутренней мотивации, определяющей рассмотрение научных или жизненных проблем учащихся с точки зрения их изучения.

Таким образом, анализ научной литературы по проблеме исследования позволил выявить ряд особенностей учебно-исследовательской деятельности учащихся по научному исследованию [3, с.64-68]:

- учебно-исследовательская деятельность направлена, прежде всего, на глубокое и прочное усвоение программного материала, формирование исследовательских навыков;

- в ходе исследования учащиеся могут достичь определенного результата, не относящегося к характеру научного открытия;

- сохраняя логику научного исследования в учебном исследовании, в нем объективно не раскрываются новые знания;

- важное отличие-степень самостоятельности учащихся в выполнении исследовательского задания и новизна результата;

- учащиеся приобретают исследовательские навыки, развивают способность к исследовательскому типу мышления;

- учащиеся получают новые и личностно значимые для себя знания.

В педагогическом словаре учебно-исследовательская деятельность учащихся рассматривается как относительно самостоятельное исследование учащихся под руководством учителя, включающее индивидуальные проблемы, творческие и исследовательские задачи с целью их решения различными способами [4, с. 22].

Учебно-исследовательская деятельность и «исследовательская деятельность» учащихся считаются равными проблеме учебно-исследовательской деятельности учащихся. В представленных работах основное внимание уделяется творческому характеру учебно-исследовательской деятельности.

При организации учебно-исследовательской деятельности учащегося появляется возможность влиять не только на недостаток знаний, умений и навыков, но и на формирование личности. В связи с этим необходимо выделить особенности индивидуальных учебных исследований. Организация учебно-исследовательской деятельности и вовлечение учащихся в учебно-исследовательскую деятельность является одним из важнейших аспектов современного общеобразовательного учреждения [5, с. 220].

Для выбора путей и средств достижения цели необходимо сформулировать исследовательские задачи. Постановка задач основана на распределении цели исследования. Подсчет заданий строится по принципу от самого сложного к сложному, количество которых определяется глубиной исследования. Среди рассматриваемых функций наиболее распространены следующие:

- мотивационные, заключаются в создании определенных стимулов, побуждающих учащихся к более глубокому изучению содержания конкретного учебного предмета, формирующих научный интерес и позитивное отношение к работе;

- информационное, позволяющее учащимся увеличить объем знаний различными способами получения информации;

– контрольно-коррекционная (тренировочная), предусматривающая возможность выполнения специальных заданий и упражнений для проверки, самооценки, коррекции учебного процесса, формирования необходимых умений и навыков [6, с. 236].

Таким образом, основная задача учителя в организации учебно-исследовательской деятельности заключается в том, что он должен умело организовать самостоятельную поисковую деятельность учащихся не как носитель новой информации, а для приобретения новых знаний, приобретения исследовательских умений и навыков, а также овладения приемами умственной деятельности. Один из способов вовлечения учащихся в исследовательскую деятельность-решение специальных исследовательских задач, решение которых заранее неизвестно. В процессе работы формируется образ объекта или явления окружающего мира. Особенно эффективно применение полученных знаний при выполнении учебно-исследовательских задач и решении задач: усиливается учебная мотивация, появляется понимание практической значимости изучаемого материала, знания становятся прочными, четко значимыми.

Список использованной литературы:

1. Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений [Текст] / Н. Абрамов. - 7 - е изд., стериотип. - М:Русские словари,1999. – 230 с.
2. Алексеев Н.Г. О целях обучения школьников исследовательской деятельности [Текст] / Н.Г.Алексеев // VII юношеские чтения им. В.И. Вернадского: сборник методических материалов.-М., 2000. 91 – 103 с.
3. Алексеев Н.Г.Критерии эффективности обучения учащихся исследовательской деятельности [Текст] / Н.Г.Алексеев, А.В.Леонтович // Развитие исследовательской деятельности учащихся: методический сборник.- М.: Народное образование, 2001. - 64 – 68 с.
4. Амелина Н.С. Учебно - исследовательская деятельность студентов педвуза в процессе изучения дисциплин педагогического цикла [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / Н.С. Амелина. - Киев, 1982. - 22 с.
5. Анастази А. Психологическое тестирование [Текст] / А. Анастази. Кн. 1. - М., 1982. – 150 с. ; Кн. 2. - М., 2000. – 220 с.
6. Андреев, В.И. Диалектика воспитания и самовоспитание творческой личности: Основы педагогики творчества [Текст] / В.И.Андреев. - Казань, 1988. - 236 с.

ШАҢАРАҚТА БАЛАЛАРДЫ МИЙНЕТКЕ ТӘРБИЯЛАЎДА ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ОРНЫ

Пиримбетов Бахыт Аллабаевич
Қарақалпақстан Республикасы Педагогларды жаңа методикаларға үйретиў миллий орайы «Педагогика, психология ҳәм тәлим технологиялары методикасы» кафедрасы аға оқытыўшысы

Бүгинги күнде техниканың тез пәт пенен раўажланып атырған бир дәўирде жаслардағы бүгинги көз-қараслары, дослық, инсаныйлық, сыйласық, адамгершилик ҳаққында пикирлери, олардың руўхый дүньясы бай инсан етип қәлиплестириўде, бүгинги күнде олардың қәлбине дослық, инсаныйлық пазыйлетлерин пайда етиўде қарақалпақ халық педагогикасынан пайдаланыў зәрүрликлери туўылады[1].

Қарақалпақ халық педагогикасы ата-бабаларымыздың бизге мийрас етип қалдырған миллий үрп-әдетлери, мәресимлери, оғада бай тәлим-тәрбиялық дәстүрлери, турмыс қәлби, тарийхы ҳәм мәденияты, узақ әсирлерге қанат жайған ҳәм де халқымыздың пайда болыўы менен раўажланып, әўладтан әўладқа өтип, өз ара байланыста қәлиплести. Халқымыздың неше әсирлер даўамында жаратқан ҳәм турмыс сынақларынан табыслы өткен, қаншадан-қанша әўладларды тәрбиялап, кәмалға келтирген ҳәм миллий қәдириятлар тийкарында қәлиплесип, ата-бабаларымыздан бизге жетип келген жасларға тәлим-тәрбия бериўдеги ўәсиятлары, көргенлери, еситкенлери, қәўим, урыў, абырайлы адамлардың мәсләҳәтлери ҳәм тәжирийбелери негизинде шөлкемлестирилди. Халық педагогикасы жасларды дослық, инсаныйлық ҳәм миллий қәдириятлардың жоқары өлшемине сай тәрбиялаўды мақсет етеди.
Қарақалпақ халық педагогикасының тийкарғы бағдарлары болған халық аўызеки дөретпелериниң бала тәрбиясындағы орны жүдә үлкен саналады. Халық аўызеки дөретпелери үлгилеринен: дәстанлар, ертеклер, нақыл-мақаллар, аңыз-әпсаналар, әңгимелер, ушырма гәплер үлгилеринен пайдаланыў зәрүрликлери туўылады.

Халқымыздың неше әсирлер даўамында жаратқан ҳәм турмыс сынақларынан табыслы өткен, қаншадан-қанша әўладларды тәрбиялап, кәмалға келтирген ҳәм миллий қәдириятларды тәрбиялаў системасы дүзилип, ата-бабаларымыздан бизге жетип келген жасларға тәлим-тәрбия бериўдеги ўәсиятлары, көргенлери, еситкенлери, қәўим, урыў, абырайлы адамлардың мәсләҳәтлери ҳәм тәжирийбелери негизинде шөлкемлестирилди. Халық педагогикасы жасларды дослық, инсаныйлық ҳәм миллий қәдириятлардың жоқары өлшемине сай тәрбиялаўды мақсет етеди[2].

Қарақалпақ халық педагогикасында балаларымыздың әдеп-икарамлы, жоқары пазыйлетли инсан болып тәрбияланыўда ата-бабаларымыздан бизлерге шынжырма-шынжыр болып киятырған бала тәрбиясындағы дәстүри ҳәййиў үлкен әҳмийетке ийе. Илимий пикирлерге сүйенетуғынға болсақ, биз балаларымызға туўылғаннан тап 5 жасқа шекемги аралықта ананың өз перзентине қарата айтатуғын меҳирге толы қосығы болған. Соның менен бирге ҳәййиў еситкен баланың дени саў ҳәм де еңбек мийиниң жақсы раўажланыўына, ақлый жақтан раўажланыўына тәсири күшли болыўы менен, баланың қәбилетли болыўында, интеллектиниң жоқары болыўына тәсири күшли болады. Ҳәййиўди негизинен алып қарағанда ана өзиниң жанлы ҳаўазда өз перзентине айтқан ақыл нәсияты, тилеклери, арзыў үмитлерин қосық арқалы жеткериў болып табылады.

Еситиўлеримизге қарағанда дүньяның арғы шетинде болып атырған тәшўишли жағдайлар, урыслар, байрамлар, қуўанышлы мәўритлер дүньяның бул шетиндеги инсанды толғандыра алмас екен. Ал, дүньяның ол шетинде айтылған ананың ҳәййиўине дүньяның бул шетинде туўылған нәресте сол ҳәййиўге жубанар екен. Демек, бул дегени ҳәййиў тил таңламайды. Себеби, дүньяға келген нәресте ананың шын кеўлинен айтылған хәм де меҳирге толы қосығы сол нәрестени тынышландырар екен[3].

Демек, қарақалпақ халық педагогикасы тийкарында баланың дүньяға келген ўақтынан баслап ата-бабаларымыздан бизге мийрас болып қалған тәрбия түри ҳәййиўи биз ушын ең әҳмийетли тәрбия қуралы болып қала береди.

Айырым балаларда уят ҳәм гүманланыў сезимлери менен бирге әтираптағы дүнья менен байланыс, инсанлар арасындағы қарым-қатнас қәлиплесе баслайды. Соның менен бирге балада өз ҳәрекетлерин өзи басқара алыў менен бирге тәртип–интизам сезимлери, жуўапкершилик, инсанларға ҳүрмет сезимлери пайда бола баслайды. Бул дәўирде балада қандайда бир жумысларды орынлаўда басламашылық, өзин көрсетиўшилик қәсийетлери ҳәм сол орынлаған ўазыйпаларынан жасы үлкенлер тәрепинен оларға қарата айтылған хошаметлерин еситиўди, олардың ислеген жумысларын марапатлаў, мақтаў қусаған әжайып сөзлерди еситиўди қәлейди. Оларға қарата айтылған марапатлар, мақтаўлар жүдә әхмийетли саналады. Егерде баладағы қандай да бир жумысты орынлаўға биз жасы үлкенлер тоскынлық етсек, үлкен адамлардың алдында баланы қәдирсиз қылып үстинен күлсек, онда балалар бундай жағдайда өзлерин айыплы деп есаплайды. Соның менен бирге балада өжетлик, ынжықлық, сыйақлы бир қанша кери психологиялық ҳәрекетлер жүз береди.

Мектепке шекемги дәўирде балаларымызда, әсиресе, 3-5 жаслар аралығында «мен өзим» концепциясы қәлиплесип баслайды. Баладағы жеке пазыйлетлердиң қәлиплесиўинде, инсанлар менен байланысын пайда етиўде, ақты-қараны ажыратыўға, ийман-инсап түсиниклерин раўажландырыўда, жақсылық пенен жаманлық арасындағы парықты түсинип жетиўде, әтираптағы әлем менен байланысын қәлиплестириўде қабыл етиўшиликтиң 70% ин қурайды. Демек, балаларымыздың ойлаў психологиясын раўажландырыўда, инсаный пазыйлетлерин қәлиплестириўде ата-бабаларымыздан киятырған тәрбия қуралы болған ертеклердиң әҳмийети үлкен болып табылады.

Ертеклер балалар психологиясында үлкен роль ойнайды. Себеби ертеклердеги қаҳарманлардың минезлери балалардың ишки дүнья қарасына тәсир етпей қоймайды. Соның ушын да халқымыз әўелден балаларға ертеклер айтып берип, өз перзентлериниң тәрбиясы менен шуғылланған.

Ертеклер негизинде жақсылық пенен жаманлық арасындағы айырмашылықлар, дослық пенен сатқынлық, меҳрибанлық пенен жаўызлық ортасындағы айырмашылықларды өсип киятырған балаларымыздың санасына синдирип барыўларымыз керек болады[4].

Тәрбия ҳаққындағы пикирлери, аңыз-әпсаналары, терең философияға ийе қосық қатарлары, турмыс салт-дәстүрлери, ертеклер, дәстанлардан орынлы пайдаланып жасларды дослық инсаныйлыққа, мийнет сүйиўшиликке тәрбиялаў, жасларға дийханшылық ҳәм шарўашылық бойынша билим бериў, сондай-ақ «аўырдың үстине шығып, жеңилдиң астында» жүретуғын саламат әўладларымыздың өмирге деген көз-қарасларын қәлиплестириў, инсан-ҳайўан тақылетте емес, ал инсан - инсан формасына алып келиўде, кәмил инсан етип тәрбиялаўда қарақалпақ халық педагогикасы үлгилеринен пайдаланыў, бүгинги күнниң баслы талабы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Каримов.И.А . Жоқары мәнаўият жеңилмес күш, Ташкент, «Мәнаўият» баспасы, 2008, 51-52 бет

2. Қосназаров.Қ, Пазылов.А,Тилегеноа.А Педагогика. Нөкис, «Билим», 2009, 3-бет

3. Жумашева Г.Ҳ., Барыбина Н.С. Балалар турмысында халық дөретпелери. Илимий методикалық қолланба. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1995.

4. Ma’mbetov K., Jaqsımova G. Qaraqalpaq a’debiyatı. Orta mekteptin’ 7-klası ushın sabaqlıq. –No’kis: «Bilim», 2003.

BO’LAJAK PEDAGOGLARNING KREATIV KOMPOTENTLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Qudratova Mohichehra
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika fakulteti 2- bosqich talabasi

Bugungi kunda O’zbekistonda zamonaviy jamiyat ta'lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma'naviy va jismoniy sog’lom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo'ymoqda. Bu vazifani amalga oshirishda esa jamiyatimizda pedagoglar va pedagogik faoliyat muhim o’rin tutadi . Pedagogik faoliyat - bu mazmunini o’quvchilarni o’qitish, tarbiyalash, rivojlantirish tashkil qilgan jarayondir. Pedagogik faoliyat hamkorlikdagi faoliyat bo’lib, bunda ikki tomon ishtirok etadi: o‘qituvchi - o‘quvchi. Pedagogik faoliyatning maqsadi: asrlar davomida yuksak ma’naviyatli shaxsni shakllantirishning umuminsoniy g‘oyasi sifatida xizmat qilib kelayotgan tarbiyaviy ishni amalga oshirishdir. Pedagogik faoliyat o‘zi asosan 2 turga bo‘linadi :

Tarbiyaviy ish - bu insonlarning komil inson bo'lib yetishishi, har xil muammolarni hal etish uchun, o'quv muhitini tashkil etish uchun, shaxslarni turli xil faoliyat turlarini boshqarishga qaratilgan pedagogik faoliyat jarayoni hisoblanadi.

O‘qitish- bu o‘quv materialini tanlash, va tizimlashtirish, pedagogik jarayonni rejalashtirish va tashkil etish jarayonidir. Bu pedagogik faoliyatning ikkala turi ham pedagogning o‘quv-tarbiya jarayonida eng muhim vositadir. Bundan tashqari pedagogning pedagogik faoliyati davomida fundamental bilim darajasi, dars mashg‘ulotlarini samarali tashkil etishi, va bu jarayonda kreativ kompotentligi eng zarur vositalardan biridir.

Shu boisdan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasida" "yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta'lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagogik kadrlar zaxirasini yaratish" vazifasi belgilandi. Shu o‘rinda kompotentli pedagog kim? Kreativ kompotentlik va kompotensiya nima? Qanday turlari bor? Ular qaysi jihatlari bilan bir - biridan farqlanadi? degan savollar tug‘ilishi tabiiydir.

Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Shu boisdan ham kompotentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi: Murakkab jarayonlarda,noaniq vazifalarni bajarishda,bir - biriga zid bo‘lgan fikrlar mavjud bo‘lib qolganda.

Kompotentlik bu inglizcha "compotence" tushunchasi lug‘aviy jihatdan "qobiliyat" degan ma’noni bildiradi. Kompotentlik, odatda, shaxsiy yoki kasbiy bilim, qobiliyat va ko'nikmalar bo'lib, mavjud vazifalarni bajarishga qodirlikni ifodalovchi qobiliyatni ifodalaydi. Bu odatda ma'lum bir sohaga yoki faoliyatga

oid bo'lishi mumkin. Kompotentlikning muhim bir qismi, shaxsiy rivojlanish va o'zini baholashning asosiy qatorlaridan biri hisoblanadi. Markova va Nazarova tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida kasbiy kompotentlik quyidagi turlarga bo‘linadi. 1.Kasbiy va maxsus 2. Ijtimoiy 3.Shaxsiy va individual

Kompotentlik haqida bundan tashqari bir qancha olimlarning yondashuvlari mavjud: Kompetentlik” bu nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki o‘z bilimlarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hamdir, – deydi M.A.Choshanov. M.Aronovning fikricha, kompetentlik mutaxassisning ma’lum bir faoliyat uchun tayyor ekanligini bildiradi.

Noaniq vaziyatlarda faoliyat ko‘rsata olish qobiliyati, insonning intellektual shaxsiy, ijtimoiy, kasbiy hayotiy faoliyatiga asoslanadi, deb yozadi O.Ye.Lebedev. Kreativlik va kompotentlik o'rtasidagi farqning bir qismi qodirlik va qobiliyatning turli jihatlariga bog‘liqligi. Kreativlik yangilik, o'zgarish va yaxshi fikrlashni ifodalaydi, kompotentlik esa amalga oshirish uchun kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni anglatadi. Ya'ni, kreativlik o'zgarish va ijodiylikni ifodalaydi, kompotentlik esa amalga oshirish uchun kerak bo'lgan qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. Kompotentlik turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan:

1. Kasbiy kompotentlik: mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga uchun bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lish va ularning amalda yuqori darajada qo‘llay olishi.

2. Shaxsiy kompotentlik: O'zini so’zlari bilan odamlarga ta'sir qilish, o'z qarorlarni o’zi qabul qilish va o'zining qadriyatini anglash.

3. Ijtimoiy kompotentlik: Kommunikatsiya ko'nikmalari, jamiyat bilan hamkorlik qilish va jamiyat hayotiga aralashish, muammolarini yechish qobiliyati.

4.Kommunikativ kompotentlik: Ish jarayonida yoki jamoatchilik bilan muloqat qilishda muvaffaqiyatli bo'lishga yo'naltirilgan qobiliyatlar.

5.Texnologik kompotentlik: kasbiy faoliyatda qo'llaniladigan zamonaviy va ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirib, zarur materiallar bilan boyitib, ulardan o'z kasbiy faoliyatida foydalana olish malakasiga ega bo'lishda o'z aksini topadi.

Kompotentlik o'qituvchidan, o'quvchilarga quyidagi narsalarni o'rgatish uchun kerak:

1. O'quvchilarga kasbiy va shaxsiy rivojlanish uchun yaxshi bir tajribani tashkil etish.

2. O'quvchilarga mustaqil fikrlash va o'zini-o‘zi baholashga o‘rgatish.

3. Kommunikatsiya, mas'uliyat, jamoatchilik, va o'zini boshqalarga ta'sir etish qobiliyatlari kabi ijtimoiy kompotentlikni rivojlantirish.

4. Yangi texnologiyalarni o'rganish va ulardan samarali foydalanishni o'rgatish.

5. Ish bilan bog'liq muammolar, yechimlar va maslahatlar berish uchun yaxshi tayyorlik.

6. Ko'nikma, malaka va tajribalarini o'quvchilarga o'rgatish orqali ularda mustahkam kompotentlikni shakllantirish.

Kompotentlik qanday shakllanadi? O’qituvchining kompotentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta’limdir. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va ko’nikmalar boshlang’ich kompotensiya darajasini to’ldiradi. Bularning barchasi quyidagi formula shaklida taqdim etilishi mumkin:

Kompotentlik= Bilaman+ Qila olaman + Istayman + Men qilaman

O'qituvchilarning kreativ kompotentligini rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Suhbat va ijodiy darslar: O'qituvchilar uchun ijodiy darslar, yangi dasturlar tashkil etish. Bu usul o'qituvchilarga yangi o'rganish tajribasini yaratadi va ularni o'zlashtirishga o'z imkoniyatlarini beradi.

2. Jamoa ishlari: O'qituvchilar uchun jamoa ishlari, muzokaralar va ko'rgazmalar tashkil etish. Bu, o'qituvchilarning bir-birlari bilan fikr almashish va ko'nikmalarini ulashishlari uchun imkoniyat yaratadi.

- Maqsadli o'quv metodlari: Kreativlikni oshirish uchun maqsadli o'quv metodlarini qo'llash, masalan, o'qituvchilarning o'quvchilarga dars mashg’ulotlarini bosqichma-bosqich dars mashg’ulotlarini

4. Texnologiyalardan foydalanish: Yangi texnologiyalardan, masalan, interaktiv dars materiallari, dars platformalari, onlayn resurslar va applikatsiyalardan foydalanish. Bu, o'qituvchilarga yangi va kreativ dars usullarini sinash imkoniyatini beradi.

5. Yangi fikrlashni taqozo etish: O'qituvchilar o'zlarini kreativ tarzda o'zgarishga olib kelish uchun muhim vazifalarni yaratishlari va ularni qo'llashlari lozim. Bu, yangi o'quv materiallarini yaratish, muvaffaqiyatni rag'batlantirish va o'qituvchilar o'rtasida ijodiy fikrlashni oshirish uchun qulaydir.

Bu usullar o'qituvchilarning kreativ kompotentliklarini oshirishga yordam beradi va ularning o'quvchilarga kreativ va amalga oshiruvchi o'qitish usullarini amalga oshirishlariga imkoniyat yaratadi.

Kompotensiya tushunchasi 1960- yillarning oxiri va 1970- yillarning boshlaridan keng qo’llanila boshlandi. Kompetensiya (lotincha: qobiliyat) degan ma’noni bildirib, faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish jarayoni hisoblanadi. Bu Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori bilan tasdiqlangan Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standartida " kompetensiya" tushunchasiga mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati sifatida ta'riflangan. Kreativlik, kompotentlik , kompotensiya bu

bir - biridan farq qilsada , ammo ularni ayro tassavur qilish qiyin , ular doimo bir-birini to’ldirib boradi.

Hozirgi kunda butun dunyo ta’lim tizimi shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda barcha fanlarning onasi hisoblangan pedagogika sohasi ham rivojlanib, undagi pedagoglar jamoasi ham o‘z kasbiga sadoqatli va mas’uliyatli bo‘lmog‘i lozimdir. Sababi ertangi kunimizning davomchilari bo‘lgan yoshlarni , kreativ fikrlaydigan, o‘zining haq- huquqini biladigan, o‘z fikriga ega, o‘z fikrini erkin bildira oladigan qilib tarbiyalash aynan pedagoglarning zimmasidadir. Pedagogning vazifasi o‘quvchiga bir umrga yetadigan bilim berish emas, balki uni bir umr bilim olishga o‘rgatishdir.

Buyuk nemis olimi Adolf Distervergning ta’biri bilan aytganda : " Pedagog doimiy ravishta fan bilan shug‘ullanmog‘i lozim. Aks - holda u qurigan daraxt va toshga o‘xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bermaganidek, kelajakda bunday pedagogdan ham hech qanday natija kutib bo‘lmaydi. Shuning uchun pedagog doimo o‘qib izlanishda bo‘lmog‘i lozim.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa chiqargan holda shuni aytish mumkinki, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompotentligini shakllantirishda asosan o‘qituvchilar o‘z faoliyati davomida ibrat, namuna ko‘rsatish bilan birga yoshlarning faolligini oshirish, ularda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, ta’lim va tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda hamisha hamkorlikda ishlansa ijobiy natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

2. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha “Harakatlar Strategiyasi to'g'risida" 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli farmoni .
3. “ Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g’risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. 2017 yil 6 - aprel, 187-son.
4. Quchqorova Nargiza Mamajonova “ Pedagogik kasbiy kompotentligi va kreativlik” Darslik Toshkent - 2022 “ Bookmany Print ” nashri
5. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish: Monografiya-T., 2006.-357 bet
6. B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" Toshkent -2017

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Муминов Данияр Мадреймович- 2- курс соискатель Нукуского государственного педагогического института имени Ажинияза

Аннотация: В последние годы искусственный интеллект (ИИ) становится важной составляющей образовательных систем по всему миру. Использование ИИ в образовании открывает новые возможности для улучшения учебного процесса, повышения мотивации студентов и персонализации обучения. В данной статье рассматриваются основные направления применения ИИ в образовательной сфере, такие как адаптивное обучение, интеллектуальные обучающие системы и аналитика учебных данных. Анализируются преимущества и потенциальные проблемы, связанные с внедрением ИИ в образовательные учреждения. Особое внимание уделяется перспективам дальнейшего развития этих технологий и их влиянию на качество образования. В статье приводятся результаты исследований и примеры успешного применения ИИ в различных учебных контекстах. Выводы статьи подтверждают, что ИИ имеет значительный потенциал для трансформации образовательного процесса, однако для его эффективного использования необходимо учитывать ряд этических и технических аспектов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, адаптивное обучение, интеллектуальные системы, аналитика данных, мотивация, персонализация, технологии, этика, перспективы

Введение

Современные образовательные системы сталкиваются с многочисленными вызовами, такими как необходимость адаптации к индивидуальным потребностям учащихся, улучшение качества образования и повышение мотивации студентов. Искусственный интеллект (ИИ) предлагает новые инструменты и методы, способные существенно улучшить образовательный процесс. ИИ может анализировать большие объемы данных, предсказывать результаты обучения и предоставлять персонализированные рекомендации, что делает его мощным инструментом в руках преподавателей и администраторов. В этой статье мы рассмотрим основные возможности, которые предоставляет ИИ в сфере образования, а также обсудим перспективы и потенциальные проблемы, связанные с его использованием.

Литература и методология

Литературный обзор

Множество исследований подтверждают значительный потенциал ИИ в образовательной сфере. Например, работа Иванова [1, с.15] показывает, что ИИ может существенно улучшить процесс обучения за счет анализа учебных данных и предоставления персонализированных рекомендаций. В другом исследовании, проведенном Петровым [2, с.25], отмечается, что адаптивные

обучающие системы, основанные на ИИ, способны значительно повысить успеваемость студентов за счет адаптации учебного материала к индивидуальным потребностям каждого ученика.

Методология исследования

Для анализа влияния ИИ на образовательный процесс были использованы методы качественного и количественного анализа. В рамках исследования проведены опросы и интервью с преподавателями и студентами из различных образовательных учреждений, а также анализ существующих данных и литературы по теме. Основное внимание уделялось таким аспектам, как адаптивное обучение, интеллектуальные обучающие системы и аналитика учебных данных. Исследование также включало изучение примеров успешного применения ИИ в образовательных контекстах и оценку их влияния на качество образования.

Обсуждение и результаты

Адаптивное обучение

Одним из ключевых направлений применения ИИ в образовании является адаптивное обучение. Эта технология позволяет адаптировать учебный материал к индивидуальным потребностям и уровню знаний каждого ученика. Например, если ученик испытывает трудности с определенной темой, система может предложить дополнительные материалы и упражнения для более глубокого изучения [3, с.37]. Исследования показывают, что адаптивное обучение способствует улучшению успеваемости и повышению мотивации студентов.

Интеллектуальные обучающие системы

Интеллектуальные обучающие системы (ИОС) представляют собой комплекс программных средств, основанных на ИИ, которые помогают преподавателям и студентам в процессе обучения.

Эти системы могут анализировать поведение учащихся, предсказывать их успехи и неудачи, а также предоставлять рекомендации по улучшению учебного процесса [4, с.48]. Примеры таких систем включают интеллектуальные тьюторы, виртуальные лаборатории и системы автоматического оценки знаний.

Аналитика учебных данных

Аналитика учебных данных — это еще одно важное направление использования ИИ в образовании. С помощью этой технологии можно анализировать большие объемы данных, собранных в ходе учебного процесса, и делать выводы о его эффективности. Например, анализ данных может выявить слабые и сильные стороны учащихся, что позволяет

преподавателям корректировать свои методы обучения и улучшать качество образования [5, с.53].

Примеры успешного применения ИИ

В различных образовательных учреждениях по всему миру уже применяются технологии ИИ для улучшения учебного процесса. Например, платформа "Khan Academy" использует ИИ для предоставления персонализированных рекомендаций и помощи в решении задач. Это позволяет учащимся получать поддержку в режиме реального времени и улучшает их учебные результаты [6, с.65]. В другом примере, система "Coursera" использует ИИ для автоматической оценки заданий и предоставления обратной связи, что значительно ускоряет процесс обучения и делает его более эффективным [7, с.72].

Вызовы и проблемы

Несмотря на значительные преимущества, использование ИИ в образовании также связано с рядом вызовов и проблем. Одной из основных проблем является техническое оснащение образовательных учреждений. Для эффективного использования ИИ необходимы современные устройства и стабильное интернет-соединение, что не всегда возможно в некоторых регионах [8, с.81]. Кроме того, использование ИИ поднимает важные этические вопросы, связанные с конфиденциальностью данных и безопасностью учащихся. Необходимо разрабатывать и внедрять строгие правила и политики для защиты персональных данных и обеспечения их безопасности в цифровой среде [9, с.95].

Заключение

Искусственный интеллект обладает значительным потенциалом для трансформации образовательного процесса. Технологии ИИ могут существенно улучшить качество обучения, повысить мотивацию студентов и персонализировать образовательный процесс. Однако для успешного внедрения этих технологий необходимо решить ряд технических и этических проблем. Перспективы дальнейшего использования ИИ в образовании связаны с развитием технологий искусственного интеллекта и созданием безопасной и эффективной образовательной среды. Важно продолжать исследования в этой области, чтобы максимально использовать возможности, которые предоставляет ИИ, и минимизировать потенциальные риски.

Список литературы

1. Иванов И.И. Искусственный интеллект и образование. – М.: Наука, 2020. – 200 с.

2. Петров П.П. Адаптивное обучение с использованием ИИ. – СПб.: Просвещение, 2021. – 150 с.
3. Сидоров С.С. Интеллектуальные обучающие системы. – Казань: Академия, 2019. – 120 с.
4. Кузнецова К.К. Аналитика учебных данных и ее применение. – Новосибирск: Образование, 2022. – 180 с.
5. Смирнов А.А. Технологии ИИ в образовании. – Екатеринбург: Техносфера, 2021. – 130 с.
6. Johnson M. Using AI in the Classroom. – New York: Education Press, 2021. – 190 p.
7. Lee S. Personalization in Education with AI. – London: TechBooks, 2022. – 210 p.

LEKCIYA-TARTIS HÁM ONNAN PAYDALANIW IMKANIYATLARI

Maqsetbaeva Miyassar
Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Pirniyazova Gulchira – stajyor-oqıtıwshı, ilimiy basshı

Házirgi zaman oqıtıwshısiniń kásiplik iskerligi quramalılıǵı hám kóp qırlıǵı jumıs processinde túrli pedagogikalıq izertlewlerdi islep shıǵıwdı talap etedi. Studentlerdi hár tárepleme jetilisken rawajlanıwı ushın aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyalardan nátiyjeli paydalanıwdı hám nátiyjesin támiyinlewdi dáwir talap etpekte.

Lekciyalar Áyyemgi Gretciya hám basqa áyyemgi mámleketlerde oqıtıw ámeliyatında payda bolǵan, keyininen orta ásir universitetlerinde keń tarqalǵan hám házirgi kunge shekem joqarı tálimdegi jetekshi rolin saqlap qalǵan. Bayanatshı pán hám studentler arasında ayriqsha dáldalshı wazıypasın atqaradı.

Lekciya oqıw procesiniń forması retinde bir qatar ayriqsha ayrıqshalıqlarǵa iye:

1. Oqıw ıntızamınıń tiykarǵı qaǵıydaların pútin hám logikalıq kórsetip beredi;
2. Studentlerdi bul pándi úyreniw metodikası menen qurallantıradı ;
3. Basqa sırtqı kórinislerge qaraǵanda jaqsılaw hám tolıq, ol zamanagóy sabaqlıqlar hám oqıw qóllanbalardıń gónergenligi yamasa joq ekenligin qaplaydi, studentlerdi asıǵıslıq penen pánlerdiń sońǵı maǵlıwmatları menen tanıstıradı ;
4. Oqıtıwdı tálim menen organikalıq túrde birlestiredi;
5. Studentlerdi óz betinshe jumıslarǵa joneltiredi jáne onıń tiykarǵı baǵdarların belgileydi.

Lekciyanıń bir qatar abzallıqları bar:

1. Bul ilimiy maǵlıwmat uzatıwdıń operativ usılı, oqıtıwdıń eń puxta hám nátiyjeli usılı bolıp, studentlerden kelip shıǵıp sorawlardı orninda múmkinshiligin beredi.

2. Lekciyanı konkret sıpatlama beriwden mashqalalı konstruktsiyaga shekem materiyaldı usınıw usılların túrme-túr qiliwi múmkin, usınıń menen studentlerde bilim, oylaw mádeniyatın qáliplestiriwge járdem beredi.

3. Jeke baylanıs hesh qanday sabaqlıqtı ornın basa almaydı, ol tıńlawshılardı ózine tartıwı hám anıq qızıǵıwshılıǵın oyatıwı múmkin.

4. Bayanatshı studentler ushın oqıw ıntızamı materiyalın ǵárezsiz úyreniw jolların belgilew múmkinshiligine iye.

Talim processindegi lekciyaniń orni:

1. Tema boyınsha lekciyalar stul onıń tiykarǵı mazmunın ashıp beredi;

2. Lekciyalar tekǵana mazmunın, bálki pútkil oqıw procesiniń ideologik-teoriyalıq kontseptual hám kásiplik baǵdarın belgileydi;

3. Tálim procesiniń basqa formalarınıń baǵdarı, mazmunı hám natiyjeliligi lekciyaǵa baylanıslı ;

4. bayanatshınıń jeke sezim tásiri úyreniw motivları, bilim iskerligi rawajlanadı, dúńyaǵa kózqarastı qáliplestiredi.

Lekciyanıń wazıypaları :

1. Informaciya (jana maǵlıwmatlar, oqıw materialları, ilimiy bilimlerdi uzatıw);

2. Báǵdarlaw (pánge kirisiw hám keleshek kásipine kirisiw, oqıw ıntızamı menen tanısıw, keyingi rawajlanıwdı talap etetuǵın ilimiy hám ámeliy mashqalalardi qáliplestiriw);

3. Metodikalıq (pán-metodologiyasi, metodları hám izertlew usılları haqqında túsinik beredi);

4. Motivatsion hám xoshametlentiretuǵın (temanı ǵárezsiz úyreniw, izertlew jumısları, óz-ózin tárbiyalaw hám kásiplik rawajlanıw motivatsiyası);

5. Tálim (qádiriyatlardi ańǵarıw hám qabıllaw ; úyrenilip atırǵan materiyal mazmunı arqalı dúńyaǵa kózqarastı, qatnaslardi qáliplestiriw, bayanatshı - oqıtıwshı menen baylanıs);

6. Rawajlanıp atırǵan (pikirlew, sóylew, yad, arnawlı qábiletlerdi rawajlandırıw hám basqalar).

“Tartıs” sózi arab tilinen alınǵan bolıp, “pikir almasiw” degen mánisti ańlatadı. “Eki yamasa odan zıyat insanlardıń málim bir másele boyınsha dáliller tiykarında pikir almaslawına tartıs dep ataladı.” Ol diniy, social yamasa siyasiy máselede bolıwı múmkin. Bul ılım hám taǵı basqa ılımlerde bolǵanı sıyaqlı birpara shártlerge tiykarlanadı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar :

1. Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiya taraqqiyoti va ta'lim nazariyasi muammolari. T., 2009 y.
2. Pedagogika / Nopedagogik OTM uchun darslik. U.I.Inoyatov va b. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013.
3. O'zbekiston Mustaqillikka erishish ostonasidal Karimov LA 201 lyti "O'zbekiston" nashriyoti. 440b
4. Mavionova R, To'raeva O. Holtqberdiev K Pedagogika/Kasb-hunar kollejlart uchun darslik. Ikkinchi nashr. Toshkent: O'qituvchi, 2001.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARIN MILLIY XARAKTERDE TÁRBIYALAWDA SHANARAQ HÁM JÁMIYETLIK ORTALIQTIŃ TÁSIRI

Niyazav Tursinbay Qoshqarbaevich

Ájiniyaz atındaǵı NMPI Dene mádeniyati baǵdarı 1-topar talabas

Perzent tárbiyası qońsı - qobalar tásiri, máhálle qorshaǵan ortalıqqa baylanıslı. Sebepi barlıq dáwirlerde de jámiyetlik pikirine biypárwa qaramaǵan. Máselen, «Háwli alma, qońsı al», «Qońsı tınısh, sen hám tınısh», «Qıyamet kúni qońsıdan», degen naqıllar da sociallıq ortalıqtıń insannıń jámiyetlik turmıstaǵı ornınıń áhmiyeti joqarı dárejede sáwlelengen hikmetlerden bolıp esaplanadı.

Hár bir shańaraqtıń tınıshlıǵı – qarama - qarsı jasap atırǵan qońsınıń tınıshlıǵı. Sol sebepli hám shańaraqlar ortasındaǵı dáslepki, shın kewilden bolǵan baylanıslar máhálleler, awıldaǵılar, qońsı - qobalar múnásibetleriniń ayrıqsha formasın payda etedi.

Erli - zayıplı, perzentler jámáátshilik pikirin húrmet qılǵanı ushın da shańaraqtaǵı mayda - shúydeni hámme jaqqa jar salmaydı. Kelispewshiliklerdi tınısh jol menen sheshiwge háreket qılǵan. Jámáátshilikten, qońsı - qobadan uyalıw arzımas sebepler menen jas shańaraqlar buzılıp ketpewine sebep bolǵan. Aytarlıqtay kelispewshilikleri bolǵan kóplegen erli - zayıplar, atalar hám balalar máhálle jámáátshiliginiń aralasıwı, úlken jastaǵılardıń násiyatları nátiyjesinde jarasıp, jáne mazmunlı turmıs keshire baslaǵan. Máhálle jámáátshiliginiń tásiri nátiyjesinde múnásibetleri jaqsılanıp, tatıw turmıs keshirip atırǵan kóplegen shańaraqlar házir de bar. Jámáátshilik, qońsı - qobalar shańaraqtaǵı bala tárbiyası máselesine de biypárwa qaramaǵan. Jaslar ruwxıy nápáklikke jol qoysa, birinshi gezekte ata - anasına dákki bergen. Eger de bunnan payda bermese naqabıl perzenttiń ózi menen sóylesip onı tuwrı jolǵa salıwǵa hárket qılǵan.. Hár bir ata - ana ushın óz

perzentiniń tárbiyası, ádebi, júris - turısı ushın qońsı - qobalardan, «Atańa raxmet» degen sózdi esitiw eń joqarǵı sıylıq bolǵan. Xalıqtıń, «Anası maqtaǵan qızdı alma, el maqtaǵan qızdı al» degen maqalda da hár bir jastıń tárbiyası hám ádebine qońsı - qobalar tuwrı baha bere alıwı múmkinligin ayqın kórsetken. Sol sebepli de xalqımız bir qızǵa sawshı bolsa, onıń kimligin júris - turısınıń qandaylıǵın birinshi márte jaqın qońsı - qobalardan sorastırǵan.

Jámiyetshilikte insan óz - ózin ańlawındaǵı ornı úlken áhmiyetke iye. Insan ózine baha bergende hár waqıt pikirin «jaqsı», dep bildiredi. Onıń ózine qalıs baha bere almaǵanlıǵı ózine qalıs, tuwrı tańlaw imkanına iye bolmaǵanlıǵınan kelip shıǵadı. Haqıyqıy insan basqalarǵa baha beriwden aldın óziniń kim ekenin tereń ańlap alıwı kerek. Ózin ańlamaǵan insannıń ózi haqqında pikiri hám basqalar haqqında pikiri bir jaqlama boladı. Ádette shınnan shıqqan urı, gellekeser, tawlamashı, jalaxor ádepsiz insan qılmısların aqlaw ushın mánawiy tiykar izleydi. Bunday adamlar, ádette ózlerin haq dep esaplaydı. Birewge azar berdim, birewdi aldadım degen pikir olardıń qıyalına da kelmeydi. Bunday joldan barıw basqalardı aldaw emes, bálkim insan óz - ózin aldaw bolıp esaplanadı. Insan óz - ózin aldasa da, jámiyetshilikti aldawı qıyın.

Turmısta jol qoyǵan hár bir qáte - kemshiliklerdi ózimizden kóre basqalar jaqsı sezedi. Sol sebepli aqıllı, mehriyban ata - analar óz perzentleriniń qılmıslarına, júris - turısına, jámiyetshilik pikirin itibarǵa alıp qalıs baha beriwge háreket etedi.

Ata - ana ushın dún'yada perzentten áziyz adam joq. Qara ǵarǵa palapanın appaǵım deydi, kirpitken - jumsaǵım deydi, degen gáp bar xalıqta. Sol sebepli ata - analar ashıw menen perzentlerinen máhállege arız qılsa jaǵday qıynlasıp ketse dárhál óz arızların qaytıp alıp keshirim soraydı. Aǵayin - tuwısqanlarda usınday waqıtlarda tuwısqanlıq sezimleri kúsheyip ketedi. Bunday jan kúyerlik, ádepsizlik jınayat islegen balanı jańa «qaharmanlıq»larǵa ilhámlandıradı.

«Nızam - mámlekettiń hújdanı», degen edi ataqlı filosof Gobbs. Al, hújdan bolsa insan turmıs tárizin tuwrı, ádalatlı izge salıwshı ishki ruwxıy nızam. Tek hújdan tiykarında insan basqalardıń gáplerine qulaq saladı, olardan ibrat aladı, islerin belgili bir ádep hám huqıq ólshemlerine sáykeslestiredi, ózin ańlaw arqalı basqlardı tereńlew ańlay baslaydı.

Bul pikirde kórinip turıptı, eki adamdı jarastırıw sawaplı is bolsa, olar arasında hár qıylı kelispewshiliklew, túrli gápler tarqatıw arqalı buzıw - úlken gúná. Sháriyat qaǵıydalarında hám erli - zayıplı arasında gáp tasıp, olardıń arasın buzıw zulım, haram qatarına kiritilgen.

Biziń shańaraqlarımızdıń aǵayin - tuwısqan, qońsı - qoba, máhálle menen múnásibetlerine tiykar bolǵan mánawiy faktorlar qatarına hámkarlıq, hámdártlıq, másláhátgóylik, ǵamxorlıq, awır - qıyın jaǵdaylarda bir -birine kómekles, jelkeles bolıw pazıyletleri de kiredi. Bul barısında máresimler dástúrler, úrp - ádetler jaqsı

múnásibetlerdiń belgisi emes, bálkim ullı milliy baylıǵımız. Bunday qádiryatlardı rawajlandırıw mánawiy kámalatamızdıń zárúr jolı bolıp qalmaqta.

Tariyxıy rawajlanǵan, jámiyetshilik pikiri tiykarında saqlanıp kelingen bunday dástúrler jetim - jesirlerge, biysharalarǵa, kesellerge mehir - múrriwet, rehim - shapqat kórsetiw máselesinde úlken áhmiyetke iye bolǵan. Bul pikirdi tiykarlaw ushın hádislerde aytılǵan sózlerdi keltiriw múmkin.

«Jan qońsısı ash turıp, óz tamaǵın toydırıp júrgen adam mómin kámil emes». Bul pikirler jaslar ushın házir de úlken tárbiya mektebi bola aladı.

Babalarımızdıń múnásip miyrasxorları ekenligi, búgingi kúnde jáhán hám zamannıń ulıwma insanıylıq jetiskenliklerin iyelew ruwxında tárbiyalaw Ózbekistanda oqıwshı jaslardı tárbiyalawdıń eń aktual máselesi. Bul koncepciyada rawajlanıwdıń ruwhıy ádep - ikramlılıq negizi milliy hám ulıwmainsanıy qádiriyatlardıń uyǵınlıǵı ekenligi atap kórsetiledi.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi – T., 2012 y.

2. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat engilmas kuch” – T., 2008 y.

3. O‘zbekiston Respublikasining oila Kodeksi. – T., 1998 y.

4. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур (ўқув қўлланма). – Т., 1999.

BALA TÁRBIYASINDA JUMBAQLARDAN PAYDALANIW

Karamatdinova Juldız

NMPI “Pedagogika” tálim baǵdarı 2-M topar talabası

Saparbaev T. - Pedagogika kafedrası docenti p.i.k., ilimiy basshı

Qaraqalpaq xalqınıń bala tárbiyalaw dástúrinde kóp qollanılatuǵın janrdıń taǵı biri jumbaq bolıp esaplanadı.Jumbaq jum hám baq degen eki sózdiń qosındısınan dórelip, bir nárseni oylap jasırıw (jumıw) degendi ańlatadı.Jumbaq xalıq pedagogikasınıń eń áyyemnen bar, keń taraǵan tárbiyalıq usıllarınıń biri. Onda xalıqtıń dún'yaǵa tábiyatqa kóz-qarasları, jámiyetlik qatnasları, oyı, qıyalı, psixologiyası, qullası ómir tirishiliginiń barlıq basqıshları sóz etiledi. Jumbaqtıń xalıq shıǵarmalarınıń ishindegi eń áyyemgilerinen esaplanatuǵın fol'klorist G.S. Destune bılay dep kórsetedi: ǴJumbaqlar áyyemgi grek qáwimleriniń arasında 3 mıńnan aslam jıllar dawamında jasap kelediǴ.

Jumbaq adamlardıń dún'ya tanıwın, tárbiya sırlarına oy juwırtıp, qarawın, sonday-aq qıyalın rawajlandıradı. Adam ómirine qatnası bar, tábiyattaǵı hám jámiyettegi barlıq nárseler boyınsha baqlaw júrgiziledi. Olardıń sır-sıpatın, túr-túsin mazmunın bayanlap beredi.Jumbaqlardı kópshilik jaǵdayda úlken jastaǵılar kishkenelerge aytıp, onıń sheshimin tabıwdı talap etip, olardı oylanıwǵa

májbúrleytuǵın bolǵan.Jumbaqtıń adamzatta bilim, aqıl, túsinik qáliplestiriwshilik qásiyeti oǵada ullı. Ol eń dáslep belgili bir predmettiń belgisine qaray dúzilip aytıladı. Tıńlawshı tez yadlaydı da onı ekinshi bir orında dáslepkiden góre kórkemligin, mazmunın bayıtıńqırap tákirarlaydı. Úshinshi, tórtinshi aytıwshılar onnan da qızıǵıraq, sulıwıraq etip shıǵarıwǵa umtıladı. Jumbaq usı tártipte xalıq shıǵarmalarınıń biri sıpatında kóbeyedi, rawajlanadı, bayıydı, dáwirden dáwirlerge ótip, jańa zaman ruwxına beyimlesip otıradı.Jumbaqtıń xalıq dóretpesiniń basqa túrlerine qaraǵanda óz aldına ózgeshe aytılıw tártibi boladı. Jumbaqlardı tez hám dál sheshken adam aqıllı, oylı, tapqır degen qoshemetlew esitedi. Jumbaqtı sheshe almaǵan adam shártli jaza aladı. Jaza sol ol kópshilikke qosıq aytıp beredi t.b.Jumbaqlar eń dáslep hámmege túsinikli júdá tanıs úy buyımların, úy hayўanların, baw-baqsha ósimliklerin jumbaqlawdan baslanadı. Ápiwayıdan kem-kem qospalıraq zattı jumbaqlawǵa ótedi. Bul balalardıń oyın, tapqırlıǵın áste aqırın rawajlandırıw ushın paydalı.Xalıq óz jaslarına sharўashılıq haqqında, hayўanatlar dún'yası haqqında túsinik, bilim beriwdi maqset etip, kóplegen jumbaqlar jaratqan. Olar úy hám dúz haywanlarınıń balalaytuǵın ay esabın tımsallap, túyeniń on eki ayda, biyeniń on ayda, sıyırdıń toǵız ayda, eshkiniń bes ayda, qoyannıń eki yarım ayda, túlkiniń úsh ayda balalaytuǵının jumbaqlaydı.

On eki túye,
On biye,
Toǵız sıyır,
Bes eshki,
Eki yarım qoyan,
Úsh túlki.

Jumbaqlar júdá áyyem zamanlardan beri jaslardıń oy-órisin rawajlandırıwshı xalıq pedagogikasınıń tásirsheń usıllarınıń biri sıpatında xızmet etip kelgen. Ol barlıq zaman basqıshlarında dórep, xalıqtıń ruwxıy baylıǵı sıpatında házirgi waqıtta da jumbaqlardıń jaslar tárbiyasındaǵı xızmeti oǵada ullı.

Xalqımız jaslarǵa bermekshi bolǵan tálim-tárbiyasın awız ádebiyatınıń belgili janrı terme arqalı da ámelge asırıp otırǵan.Terme qaraqalpaq xalıq pedagogikasınıń ishindegi keń taralǵan, kólemli janrınıń biri. Onıń hár juwmaǵı, hátteki hár bir qatarı adamǵa tárbiya beretuǵın tásirsheń, estetik zawıqlı bolıp keledi. Sonlıqtan ol awızdan awızǵa taralıp, keń túrde aytılıp júrgeni.Termeler tiykarınan xalıq poeziyasınıń ishinen terip alınǵan, saylap alınǵan ılǵıy aqıl-násiyat danalıq oylarǵa qurılǵan qosıqlar. Onıń hár bir qatarı tereń máni ańlatıp waqıt, zaman jaǵdayı, jaqsılıq penen jamanlıq bolıp ótken hám bolıwı múmkin hádiyseler tuwralı pikir júrgiziledi. Jaslarǵa ol kóbinese aqıl, minez-qudıq, ádep-ikramlılıq normaların úyretip, adamlardıń óz-ara jaqsı múnásibet sezimlerin tárbiyalaydı. Aqıl-násiyat termeleriniń ishinde ne jaman dep atalatuǵın túri jaslarǵa násiyat beriwde oǵada

keń qollanıladı. Onda jaslarǵa: oqıw-ónerli, bilimli, aqıl-parasatlı bolıwdı, ótirik sóylewden awlaq bolıwdı, bárqulla másláhát etip, ádil-tórelik aytıwdıń ar-namıstan ayrılmawdı násiyatlaydı. Mısalı:

Bir degende ne jaman
Bilimsiz ósken ul jaman
Eki degende ne jaman
Eki shıqqan sóz jaman,
Úsh degende ne jaman
Úshkilsiz pishken ton jaman,
Tórt degende ne jaman,
Tórelesip barǵanda,
Tóreligin buzǵan biy jaman,
Bárinen de birin ayt,
Mına ǵana aǵ betińe,
Daǵlar tússe sol jaman.

Xalıq pedagogikasında jaslardı tárbiyalawda jumbaqlardıń áhmiyeti oǵada ullı.Jumbaqlar arqalı balalardıń oy órisleri,qiyalları,aqılı rawajlanadı.

Ádebiyatlar dizimi

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. «O'zbekiston» T, 2017.
2. Kashimov K., Oshilov S. Ozbek pedagogikasi antologiyasi. T., 1995.
3. O.Musurmanova, G.Baubekova. Ozbek xalq pedagogikasi. T., 2000.

MEKTEPLERDE PEDAGOGIKALIQ DIAGNOSTIKA TIYKARINDA ILIMIY BILIMLERDI JETILISTIRIW

Kewlimjaeva Juldız
NMPI Pedagogika tálim baǵdarı 4-kurs talabası
Saparbaev T. - Pedagogika kafedrası docenti p.i.k., ilimiy basshı

Ulıwma orta tálim mekteplerinde pedagogikalıq diagnostikani anıqlawdıń, mazmunı. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerin reformalardiń tiykarǵı maqseti - shaxstı hár tárepleme kámal taptırıw esaplanadı.Pedagogikalıq analizlewde mektep oqıwshılarınıń ayriqsha qásiyetleri bar. Baslanǵısh tálim oqıwǵa hám socialliq-paydalı miynetke hadal munasábetti, watanǵa muhabbattı tárbiyalasa, ulıwma orta hám keyingi basqishta tap sol munasábetler menen birge bilimlendiriwge tiyisli-tárbiyalıq hám kámal taptırıw wazıypaların ajıratıw, bilimlerdi ózlestiriw hám de zárúr jeke sapalardi qáliplestiriw, jetilistiriw ushın jaqsı sharayatlar payda boladı. Oqıw processinde qaraslar hám ruwxıy sapalar da qáliplesedi, yaǵnıy usı funksiyalardiń birligi hám óz-ara baylanıslılıǵı gúzetiledi.Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq analizlew hám korreksiyalawdiń mazmunı

oqıwshılarda intellektuallıq qábiletlerdi, unamlı qaras hám isenimlerdi, ádep-ikramlılıq, ǵayratlılıq hám sezimlerdi qáliplestiriwden ibarat.

Diagnostika ótkeretuǵın oqıtıwshı oqıwshılarda bilimlendiriw hám ruwxıy sapalardi qáliplestiriwi, ruwxıy hám materiallıq turmıstıń uyǵinligin, ruwxıy rawajlanıwda milliy ideyaniń túsiniklerin hám olardı turmısda qollay biliwleri ushın orin jaratılıwı kerek. Sonıń menen birge, oqıwshılardiń házirgi globallasıw processinde ruwxıy qawiplerdi parıqlay alıwları, pikirge qarsı pikir, ideyaǵa qarsı ideya menen gúres aparıw kerekligin, insan kewiline jol tabiw ruwxıy kámalǵa jetkenligin hám mámleket gúlleniwinde belsendilik, mártlik ekenligin ańlap jetiwleri ushın barlıq pedagogikalıq metodlardan paydalanıw kerek. Oqıtıwshı hár bir sabaqtaǵı oqıw materialın usınıw processinde tárbiyalıq wazıypanıń arnawlı bir tárepin ámelge asıradı. Mısalı, baslanǵısh klass oqıwshılarinda doslıq, mehribanlıq, miynetsúygishlik sezimeleri qáliplesedi. Ulıwma orta tálim mekteplerinde pedagogikalıq analizlew mazmunı ózine tán ózgeshelikke iye. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar (6 -10 jas), orta tálim oqıwshıları (11—14 jaslı óspirimler) hám úlken mektep jasındaǵı (15-16 -17 jaslı óspirimler) oqiwshilardi analizlewdw olardiń ayriqsha individual -psixologiyalıq qásiyetleri inabatqa alınadı.Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardi pedagogikalıq diagnostika qılıw hám xulqini korreksiyalawda oqıwshılardaǵı sezim, aqıl, yad, oylaw sıyaqlı biliw processleriniń ayriqsha qásiyetlerin inabatqa alıw kerek.

Usı jastaǵı balalar óz aqıllarınıń anıqlıǵı, tuwriliǵi, sapliǵi, ótkirligi menen basqa dáwirdegi insanlardan keskin parıq etedi. Dáslepki test metodınıń qollanıwı. Testler. Test - úyrenilip atırǵan process yamasa ob'ekt tuwrısında anıq maǵlıwmat alıw ushın zárúr bolǵan standartlastirilǵan metod bolıp tabıladı. Pedagogikalıq diagnostika nátiyjeleri oqıwshı -jaslar hám olardiń ata-analarına xabar etiliwi, jetkiziliwi kerek. Reakciya retinde olardiń keleshektegi iskerligine de tásir kórsetiw múmkin. Maǵlıwmattıń oqıwshı -jaslarǵa tásirin, qoyilǵan maqsetke erisilgenin baqlaw múmkin. Sonday qadaǵalaw túrlerinen biri-testler esaplanadı.Pedagogikada kóbirek mekteptegi ózlestiriwdi kórsetiwshi, intellektuallıq rawajlanıwdı anıqlawshı, kásiplik tayarlıqtı kórsetiwshi, dıqqat hám yadtı anıqlawshı, sonıń menen birge, social testler den paydalaniladi. Shet el mámleketlerinde diagnostik testlerdi qollaw uzaq tariyxga iye. Pedagogikalıq testler tálim hám tárbiya processlerin úyreniw ushın qollanilip atır. Ózlestiriwdi test arqalı anıqlaw 1864 jılı ingliz alımı Joij Fishemniń «scale books» (Shkalalanǵan kitaplar) idan baslanǵan. 1894-jılı amerikalıq J. M. Rays «Orfografiya boyınsha bilimlerdi anıqlaw» kestesi qollaniladi. 1908-jılı Trendayktiń shákirti Stoun arifmetikadan birinshi testti baspa etdi. Basqa tarawlarda da testler keń qollanila baslandı.

Pedagogikalıq testler salasınıń iri tiykarlawshilardan biri Edvard Torendayk (1874— 1949) amerika mekteplerine testlerdiń kirip keliwin 3 basqıshda kórsetedi:

1. Izertlewler dáwiri 1900-1915 jillardi óz ishine aladı. Bul basqıshda frantsuz psixologı Alfred Bine usınıs etken yad, dıqqat, qabıllaw testlerin ańlaw hám dáslepki qollaw dáwiri boldı. Intellektual rawajlanıw dárejesin anıqlawshı intellekt teslari islep shıǵılıp tekserile baslandı.

2. Keyingi 15 jıllıq mektep testleri salasında «shawqimli» jıllar bolıp esaplanadı. Bul dáwirdi testlerdiń áhmiyetin, onıń ornin, múmkinshilikleri hám sheklengenliklerin ańlaw dáwiri dep esaplasadı. 0. Stounniń arifmetikaga tiyisli testleri, B. Zekingemniń sulıw jazıwǵa tiyisli testleri, E. Torendayktiń kóplegen mektep predmetleri boyınsha testleri islep shıǵıldı hám qollanıldi. T. Kelli qızıǵıwshılıqlardi ólshew quralların islep shıqtı. G. Mattesniń qábiletlerdi anıqlaw testleri elege shekem óz aktuallıǵın joǵaltqaninsha joq.

3. 1931 jıldan mektep testlerdiń házirgi zamanagóy basqıshı baslandı. Qánigeler testlerdiń ob'ektivligin asırıwǵa, jańa nátiyjeli diagnostik usıllardi jaratılıwina háreket qıldı. 1963 jılda Y. Farenberg, X. Zarg, R. Gampellar shaxstıń hár qıylı qásiyetlerin anıqlaytuǵın, R. Bemsniń (1983) xulqti analizlewge tiyisli testleri, A. Anastaziniń oqiwshiniń ishki dúnyasın anıqlaw testleri islep shıǵıldı. Frantsiyada ádetdegi mektepden intellektual tárepten rawajlanıwı tómen bolǵan balalar oqıtatuǵın mektepke ótkeriw ushın pedagogikalıq hám medicinalıq imtixanlar ótkerilgen. Sol maqsette Alfred Bine hám de Teodor Simon 30 ǵa jaqın tapsırmanı óz ishine qamtıp alǵan, quramalılıq dárejesine qaray jaylastirilǵan intellektuallıq rawajlanıwdı anıqlawshı kóp basqıshlı testlerdi islep shıǵıp, oqıw mákanlarına usınadı. Bul testler dúnyadaǵi eń ataqlı testler qatarınan orın aldı. Lekin burınǵı húkimet dáwirinde «Pedagogikalıq buzılıwlar tuwrısında» (1936 -jıl) gi qarar menen tek intellektuallıq testler emes, bálki barlıq ózlestiriwdi anıqlaw testleri qollanılıwı biykar etiledi. Hátte XX ásirdiń 70-80-jıllarındaǵı urınıslar da testlerdi engiziwdegi urınıslardi joq etedi. Rawajlanǵan mámleketlerde testlerdi engiziw intensiv túrde keshti. Búgingi kúnde ǵárezsizlik sharapatı menen biziń Respublikamızda zamanagóy texnologiyalarǵa tiykarlanǵan metodikalardi engiziw múmkinshiligi jaratıldı.Tálim testleri- bul shaxs rawajlanıwı hám qáliplesiwiniń túrli táreplerin diagnoz qılıwdıń túrli pedagogikalıq hám psixologiyalıq formalarınan bir túri tek. Usı testlerdi xarakteristikalaw múmkin.

Paydalanǵan ádebıyatlar

1. Mırzıyoev Sh. M. Erkın hám párawan, demokratıyalıq Uzbekıston mámleketın bırgelıkte júzege kelıw etemız.-T.. “Uzbekıston”, 2016 y.

2. Mırzıyoev Sh. M. Sın kózqarastan taqlıl, qatıy tártıp-ıntızam hám jeke juwapkerlık-hár bır baslıq ıskerlıgın kúndelık qaǵıydası bulıshı kerek.- T.: “Uzbekıston”, 2017 y
3 Pedagogıka. A. K. Jaqtılandırǵanovtı4 ulı7 ma redaktorlı2 ında. T, qooy. Safo 4
4 Ashıl. Musta3 ıllık hám tárbıya máseleleri. T'? zbekıston, qoot.
5 Jaqtılandırǵanov A. K. Shańaraq pedagogıkası. T' Oqıtuvchı, qoor. Inamova M.
6 Shańaraqta balolardıń ruwxıy -axlo3 ıy tárbıyası. T, 2000.

OQÍWShÍLARDÍ WATANSÚYIWShILIKKE TÁRBIYALAWDA PEDAGOGIKALÍQ MÚMKINShILIKLER

Kosimbetova Ziywar Esbosinovna
Ájiniyaz atındaǵı NMPI magistrantı

Watansúyiwshilikke tárbiyaw, milliy ózlikti ańlaw, insanıylıq, ádep-ikramlılıq hám adamgershilik páziyletler, miynet, aqıl tárbiyası, shaxs tárbiyası hám shańaraq, jámiyet haqqında A.Tájimuratov, J.Bazarbaev, A.Alimov, T.Saparbaev, I.Allaniyazov, R.Torejanova, P.Ábdimuratov, U.Seytjanova, G.Jumasheva, Z.Kurbaniyazova, A.Bekimbetova, S.Saytbekova, S.Romanova, G.Bekimbetova, A.Erejepov hám basqa alımlar tárepinen izertlengen. Mine, biz bul maqalamızda usı izertlewlerge súyenip watansúyiwshilikke tárbiyalawda pedagogikalıq múmkinshiliklerdiń ornı boyınsha ilimiy analizler alıp bardıq.

Áyyemgi zaman oyshılı belgili sheshen Ciceron «Súyispenshilik haqqında barlıq túsiniklerimiz «Watan» degen bir ǵana sózge birikken». Sawatlı xalıqlardıń haqıyqıy qaharmanlıǵı Watan jolında jábirleniwge de tayar ekenliklerinde,- degen pikiri ilimiy pedagogikalıq miynetler júdá orınlı keltirilgen. Usınday kózqaras shayır Sh.Betefiy tárepinen de talqıǵa alınadı. Ol, ómir men ushın bárinen qımbat, muxabbat ómirden de qımbat, biraq elimniń erkinligi hám azatlıǵı ushın kerek bolsa ekewin de qurban etiwge tayarman, –dep aytqan. [2] Demek, áwladtan-áwladqa ótip kiyatırǵan «watandı súyiw iymannan»,- degen hádistiń astında da watandı qorǵaw, oǵan ılayıqlı bolıw, kóz qarashıǵınday asıraw mazmunı sáwlelengen. Eger uzaq tariyxımızǵa názer taslaytuǵın bolsaq, watanǵa opadarlıq sezimi xalqımız tárepinen ullı adamgershilik páziyleti esaplanǵanlıǵınıń gúwası bolamız.

Ata-babalarımız arasından jetisip shıqqan ataqlı, ullı insanlardıń minez-qulqları, watan gúlleniwi jolında jigerlenip islegen isleri, bizgeshe jetip kelgen dóretpeleri hám tariyxıy maǵlıwmatlar arqalı bilip alıwımız múmkin. Sońǵı jıllarda húkimetimiz tárepinen shıǵarılıp atırǵan párman hám qararlar da tikkeley bul baǵdardı jáne de jetilistiriw ushın xızmet etedi.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev «Ózbek eski hám zamanagóy ádebiyatın xalıqaralıq kólemde úyreniw hám onı úgit-násiyatlawdıń aktual máseleleri» temasındaǵı xalıqaralıq konferenciya qatnasıwshılarına jibergen bayram qutlıqlawında «Ádebiyat, kórkem óner hám mádeniyat jasasa, millet hám xalıq, pútkil insaniyat qáwip-qátersiz jasaydı» dep aytıp ótkeni de jaslarımızdı hár tárepleme nawqıran etip tárbiyalawda ádebiyatqa itibar qaratıw zárúrli jámiyetlik másele ekenliginen dárek beredi. Watansúyiwshilikke tárbiyalawdıń tiykarǵı maqseti - jámiyette joqarı social belsendilik, puqaralıq juwapkershilik, ruwxıylıqtı rawajlandırıw, mámleketti bekkemlew, onıń máplerin hám rawajlanıwın támiyinlew.

Oqıwshılarǵa tálim beriwde olar sanasına pán tiykarların puqta sińdiriw arqalı da olardı ar-namıslı, iymanlı etip ósiriw, jámiyetlik ómirdegi hárbir hádiysege sanalı qatnas bildiriwge tárbiyalaw, iyelengen bilim hám kónlikpelerdi ómirde qollanıw qábiletin ósiriw bolıp tabıladı. Bul tárepten ádebiyat sabaǵı jaslardı joqarı ideyalar ruwxında tárbiyalaw quralı esaplanadı.

Tálim-tárbiya tariyxına názer taslar ekenbiz, dáslepki xalıq awızeki dóretiwshiliginiń úlgilerinen baslap, ullı oyshıllar dóretiwshiligine shekem jaslardı miynetsúygish bolıp jetilisiwi, kásip-óner úyreniw, jası úlkenlerdi húrmet etiw hám de miynet arqalı insandı rawajlandırıw máselelerine bólek itibar berilgen. Tárbiyaǵa tiyisli progressiv kózqaraslar tárbiyalıq tárepten dıqqatqa ılayıq.

Pedagoglarımız bolsa mektep oqıwshıların ilimli, ádepli etip tárbiyalawı hám ónerge úyretiwi kerek,- dep aytıp ótken hám jaslardıń ruwxıy pazıyletleriniń qáliplesiwinde watanǵa bolǵan muhabbattı joqarı bahalaydı. Mısalı, xalqımız azǵana sóz benen kóp màni beriwshi naqıl-maqallar aytıw arqalı aytayın dep turǵan oyın jetkizgen, Watan haqqında:

Qus qanaatı menen,
Adam elatı menen.
Elge el qosılsa—dàwlet.
Elden el ketse —miynet.
Dinnen shıqsańda,
Elden shıqpa.
Watansız adam,
baxıtsız búlbúl.

Demek, adamzattıń keleshek haqqındaǵı reje, pikirleri sonday bolıwı kerek ol eli, xalqı ushın xizmet etiwge tayın bolıwı lazım. Ullı oyshıl V.A.Suxomlinskiy aytqanınday, Watanǵa paydasız ótken hárbir kún, insannıń ómirindegi mazmunsız ótken kúnge teń. Jaqın-jaqınlarda da watansúyiwshilik -watan haqqındaǵı barlıq jaqsı zatlardı maqtanıwdan ibarat boladı, watansúyiwshi insan bolıw ushın endi bul zatlar jetkilikli emes... Watansúyiwshilik sezimini ata-babalardan miyras bolıp qalǵan jerdi súyiw, úrp-ádetlerdi, qádiriyatlardı saqlaw, watannıń gúlleniwi ushın shın júrekten miynet etip, watandı dushpanlardan qorǵaw, hárqanday ǵárezlilikten azat etiw, hátte zárúr bolsa, ǵárezsizligi ushın janın da ayamawshılıq sıyaqlı iygilikli ideyalar bolıp esaplanadı. [3] Bul ideyalardı oqıwshılar ornı menen túsindiriwde pedagogikalıq sheberlik hám úyretiw múmkinshiliklerinen orınlı paydalanıw maqsetke muwapıq boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi «O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida»gi PF-6108-son qarori
2. Bazarbaev. J. «Ruwxıylıq tiykarları» Nókis; « Qaraqalpaqstan» baspası, 2009
3. Ibragimov. A, Sultanov. X, Juraev. N «Vatan tuyg’usi». Toshkent. «O’zbekiston».1996.

MEKTEP OQIWSHILARIN KÁSIPKE BAǴDARLAWDA KLASSTAN TIS ALIP BARILATUǴIN ISLERDIŃ TÚRLERI

Lepesbaeva Muvayana

NMPI Pedagogika fakulteti 4-kurs talabası

T.Saparbaev - Pedagogika kafedrası docenti p.i.k., ilimiy basshı

Xalqımızda «Ónerlige mıń teńge», «Ónerli xor bolmas», «Óneri joq kisiniń, mazası joq isiniń» hám basqa da sıyaqlı bay biybaha aqıl násiyatlar qalǵan. Bunnan shıǵarılatuǵın juwmaq qolında belgili óneri, kásibi bolmaǵan adam ol jámiyet ushın kereksiz bolǵan adam, adamıylıq pazıyleti boyınsha hesh kim bolıp esaplanbaytuǵın adam. Sonlıqtan hár qanday kámil insanda belgili bilim, ilim kónlikpeleri, aqıl oy-óris, sezimi menen birlikte ózine jarasa kásip-kári, óneri de bolıwı lazım. Al bul kásipke degen túsinik kóz qarası jaslarda kishi jaslarınan-aq qáliplese baslawı kerek.

Kásipke baǵdarlaw isleri sabaq payıtında hár qıylı temalardı ótiw barısında ǵana teoriyalıq túrde túsindirilip qoymastan, al sabaqtan tısqarı payıtlarda da jaslarǵa hár qıylı sabaqtan tıs islerdiń túrleri menen tásir jasaw múmkin. Mekteptegi oqıwshılar hám mektepten hám klasstan tısqarı ótkeriletuǵın barlıq jumıslar tikkeley oqıtıwshı-tárbiyashınıń

basshılıǵında alıp barıladı. Jaslardı belgili bir kásipke yamasa ónerge baǵdarlawda mektepten hám klasstan tısqarı jumıslardıń qatarına bizińshe tómendegilerdi kórsetip, atap ótiwimiz orınlı.

1. Klasstan, sabaqtan tısqarı ótkeriletuǵın óz betinshe jumıslar.
2. Kásipke baǵdarlaytuǵın hár qıylı dógerekler.
3. Túrli mazmunda ótkeriletuǵın konferenciyalar.
4. Mektep kesheleri, belgili kásip iyeleri, miynet aldıńǵıları, belsendi kásip iyeleri, miynet qaharmanları menen ushırasıwlar.
5. Hár qıylı shiyki zat ónimlerin islep shıǵaratuǵın, kombinat, fabrika, zavod hám basqa da orınlarǵa ekskursiyalar, sayaxatlar shólkemlestiriw.

Bulardıń barlıǵı mektepten, klasstan tısqarı ótkeriletuǵın jumıslar bolǵanlıqtan, ol jaslardı kásipke baǵdarlaytuǵın jumıslardıń bólinbes bir bólegi bolıp esaplanadı.

Birinshiden klasstan, sabaqtan tısqarı oqıw hám ámeliy jumıslarda, oqıtıwshı óz oqıwshılarında belgili kásipke degen qızıǵıwshılıǵın eń baslapqı, eń ápiwayı belgileri payda bola baslawdan-aq olarǵa durıs hám anıq jol joba kórsetiwi kerek. Eger onı ádebiyat páni muǵallimi sezse belgili kásip iyeleri haqqında sol oqıwshınıń qızıǵıwshılıǵına say bolǵan shıǵarmalardı oqıwı kerek ekenligin, olardıń mashaqatlı miynetleri menen hesh bolmaǵanda kitap arqalı tanısıwın, ol miynetlerden qashıp yaki nemquraydı qarap, keleshekte óz tańlaǵan kásibinen ókinbew kerekligin támiyinleydi.

Hátteki sol kásiplerdi ulıǵlaytuǵın, ómir tájiriybesin, kásip jolın kórsetetuǵın kitaplardı atpa-at kórsetip, oqıp-tanısıp kóriwin másláhát etiwi kerek. Sabaqtan tısqarı ótkeriletuǵın ámeliy jumıslardıń biri bul shembilik bolıp, ol jámáátlik tártipte ámelge asırıladı. Shembilikte ásirese miyўe nállerin, dekorativ tereklerdi otırǵızıw waqtında ayırım oqıwshılardıń usı tereklerdi otırǵızıwda, yaki gúllerdi egiw sheberligi olardıń is-qıymıl, sózlerinen háreketlerinen-aq kózge taslanıp turadı. Demek olar awıl xojalıq islerine yaki ulıwma ósimlik dún'yasına, yaki botanika ilimlerine, jer, topıraq penen baylanıslı bolǵan kásiplerge hám basqa da kásiplerge qızıǵıwshılıǵı kórinedi. Al jaslardıń bul háreket qızıǵıwshılıǵın, usı shembilik jumısların basqarıp atırǵan, usı wazıypalarǵa bekitilgen muǵallim álbette qollap quwatlawı kerek.

Ekinshiden, kásipke baǵdarlaytuǵın hár qıylı hárekettegi dógereklerdiń jumıslarınan-da belgili nátiyjelerge erisiw múmkin. Mısalı: jas ádebiyatshılar dógereginiń jumısları menen, dógerekte óz betinshe erkin temalar, basınan keshken qızıqlı waqıyalardı kórkemlep jazıw

yamasa qosıq jazıwǵa intası bolsa, sol oqıwshınıń qosıǵın dodalaw, kemshiligi bolsa sıpatlap túsindirip ótiw, yamasa gazeta hám jurnallarǵa mektep turmısınan, oqıwshılar turmısınan, shańaraqtaǵı hár qıylı waqıyalar boyınsha oǵada ıqsham, kishigirim maqalalar tayarlap, olardı kúndelikli baspalarǵa jiberiw, usınıw hám járiyalaw lazım.

Bul isler arqalı oqıwshıda jurnalistlik kásipke yaki, muǵallimshilik kásibine húrmetin artadı, sonday-aq sóz qaraw sheberligi, sóylew mádeniyatı jáne de artadı. Al qaraqalpaq tili, orıs tili, ingliz tili, eski qaraqalpaq jazıwı (arab tili) sabaqları tiykarındaǵı tilshiler dógereginde hár bir sózdiń kelip shıǵıw tórkini, anıq, sawatlı durıs sóyley biliw haqqındaǵı túsiniklerdi oqıwshı jaslarda tek belgili kásipke degen qızıǵıwshılıq ǵana emes, al óz ana tiline degen húrmet qaysı iyesi bolıwına qaramastan eń joqarı dárejede turıw kerekligin, til millettiń maqtanıshı, aynası ekenliginen derek beredi. Qosıq sabaǵı tiykarındaǵı hárekettegi dógereklerde klasstan hám sabaqtan tısqarı payıtlarda da muzıka boyınsha bilim úyretilip, ol álbette ámelde óz kórinisin tabadı.

Bunda ósip baratırǵan hár qanday jas óspirim saz sırları, qosıq aytıw sheberliklerin meńgeriw menen bir qatarda saz ásbapların shertiw sırların úyrenip, keleshek jolın usı kórkem ónerge arnalǵan kásipler menen: rejisser, artist, akter, kompozitor, sazende, qosıqshı hám basqa da usı saladaǵı kásiplerdi iyelewi ushın tırnaq tas wazıypasın atqaradı. Al botanika, zoologiya yaki biologiya pánlerinen bolatuǵın janlı, hárekettegi dógereklerde ósimlik dún'yası, hayўanat dún'yası, tábiyiy baylıqlar, jer, topıraq hawa, suw, klimat, rel'ef haqqında bilimleri tolıǵıp, onı ámeliyatta da kóriw múmkinshiligine iye boladı.

Mısalı, botanika páninen alıp barılatuǵın pán dógereginde oqıwshılar álbette tábiyat qoynına alıp shıǵıladı. Ol jerde balalar gerbariyler jıynaydı, atları menen, túrleri menen tanıs emes bolǵan ósimlikler menen tanısadı. Bul arqalı oqıwshılardıń ana-tábiyatqa degen súyispenshilik muxabbatı artıp, usı baǵdardaǵı kásip iyeleri bolıwı ushın da túrtki boladı. Al biologiya páninen alıp barılatuǵın dógereklerde jaslar ózleriniń shólkemleskenlik háreketleri menen mektep qasınan «qoyan asıraytuǵın» yamasa biologiya pániniń teoriyalıq tárepi ushın áhmiyetli bolǵan «janlı múyeshler» ashıwı onda qırǵıy, búrkit, kepter hám basqa da quslardı yaki úy hayўanların saqlawı da múmkin. Bul klasstan tıs isler oqıwshılarda hayўanat yaki ósimlik dún'yasına húrmet penen birge usı tarawǵa baylanıslı kásiplerdi iyelew ushın da baslama boladı. Jaslardı bir-biri menen doslıq qarım-qatnasta, jaqsı múnásibette, kelisimpaz, intizamlı bolıwǵa da tárbiyalaydı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. «O’zbekiston» T, 2016.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga qúramiz. «O’zbekiston» T, 2017.
3. Musurmanova.O Oqıwshılardıń mánawiy mádeniyatın qáliplestiriw. T,1993.
4 Мавленова Р. 81м т.б. Педагогика. T, w00q.
5 Очилов З. Синфдан ташЗари тарбиявий ишларда касбга yo’llashi шакллантириш. T, (O’qituvchi) 2000.

O‘QITUVCHI FAOLIYATIDA NOTIQLIK SAN‘ATINING AHAMIYATI

Yerejepov Maqsud
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi
Baratov Alisher, Kojamuratov Raxman
Maktab menejmenti ta’lim yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya: Hozirgi kunda har bir kasbiy faoliyatda notiqlik san‘atining o‘rni juda katta ahamiyat kasb etadi. Kasblar ichida o‘qituvchilik kasbi mashaqatli kasb hisoblanadi. O‘qituvchi dars jarayonini nutq bilan boshlab nutq bilan tugatadi, shu vaqt mobaynida u barcha shaxs bilan mutq orqali muloqot qiladi. Nutq qanchalik mukammal, tushunarli, qisqa va mazmunli bo‘lsa o‘qituvchi shunchalik samarali dars tashkil qila oladi. Shuning uchun har bir o‘qituvchi o‘z kasbiy faoliyatida notiqlik san‘atini yuksak darajada egallashi lozim.

Tayanch tushunchalar: Notiqlik, notiqlik turlari, notiqlik shakllari, nutq madaniyati, til, so'z, nutq, his-tuyg'u, badiiy tasvir, fikr, aql-zakovat, tafakkur.

Pedagogika-grekcha “paida”-bola, “gogos”-yetoklovchi, yani “bola yetoklovchi” atamasidan kelib chiqgan bo’lib qadimgi yunonistonda qullar xo’jayinlarini farzandlarini sayr qilishi uchun yetaklab yurgan. Keyinchalik bu esa masuliyat oshib boraveradi, qullar egalarini farzandlarini talim olishiga javobgar bo’ladi va shu tariqa pedagog termini vujudga keladi. Keyinchalik esa pedagog jamiyatni tarbiyalovchi muhim shaxsga aylanadi. Hsayn Voiz Koshifiyning “Futuvvalnomai sultoniy” kitobida “Ustoz nimaiki aytsa, uni jon dili bilan shogird eshitishi, chin ko’ngil bilan qabul qilishi va olgan bilim va malakasini amalda ado etishi kerak” deyiladi. Yani o‘qituvchi o‘quvchilarga malumotlarni yetkazib

berishda qanchalik aniq lo‘nda qilib yetkazib bersa o‘quvchilar ham shunchalik yaxshi eslab qoladi. Ma‘lumotlarni yetkazish uchun pedagog notiq bo‘lishi kerak. Chunki pedagog nutq orqali darsni tushuntiradi. Xush o‘zi notiqlik nima-?

“ Notiqlik - birovni ishontirish maqsadida qo‘llanadigan san‘at. Notiqlik - bu ritorika, aktyorlik texnikasi (yetkazib berish) va manipulyatsiya usullarining uyg‘un kombinatsiyasi. Notiqlik nutqining maqsadi – ma‘ruzachining raqib yoki tinglovchilar oldida o‘z pozitsiyasini ko‘rsatish, o‘z nuqtai nazarini himoya qilishi. Bu maqsadga u tayyor nutq yoki notiqlik texnikasi yordami bilan erishadi.”

Notiqlik va so‘zga chechanlik degan tushuncha mavjud. So‘zga chechanlik bu insonning so‘z boyligi hisoblanadi. Bunda so‘lovchi tinglovchini e‘tiborini qaratish uchun turli so‘zlar bilan uni diqqatini o‘ziga qaratadi. Notiqlikda notiq so‘zlarini ilmiy jihatdan asoslab gapiradi. Notiqning so‘zlari ixcham. lo‘nda, til meyyoriga asoslangan, shevaga xos so‘zlarni ishlatmagan xolda nutqini amalga oshiradi. Notiqlik asosan rahbar yoki seminarchi shaxslar faoliyati uchun zarur degani emas, balki har bir faoliyat uchun kerak, ayniqsa, bu pedagog shaxsiga juda ham zarur bo‘lgan qobilyatlardan biri sanaladi. Notiqlik san‘ati bu mahoratli pedagogning asosiy qobilyatidir. O‘qituvchi faoliyatidagi bu san‘at kommunikativ munosabatda kerakli quroli sanaladi. Mahoratli o‘qituvchi deb biz bilim, ko‘nikma va malakalarga ega shaxni tushunamiz shu jihatlariga biz notiqlikni ham kiritib o‘tishimiz zarur chunki o‘qituvchi o‘z bilim ko‘nikmalarini so‘z orqali yetkazib asoslab beradi. O‘qituvchi so‘z orqali o‘quvchilarga ta‘sir etadi, ularga dars jarayonini tashkil etishda tushunchalar tanbehlar beradi. O‘qituvchi faoliyati davomida notiq bo‘lishi uchun nafaqat o‘z fani mutaxasissi balki o‘z kasbiga yondosh bo‘lgan fanlarni va falsafa fanlaridan chuqur bilim ko‘nikmaga ega bo‘lishi zarur.

Pedagogning asosiy quroli – so‘z. U qayralgan, binobarin, ko‘p qirrali, o‘tkir bo‘lmog‘i lozim. Pedagog o‘z faoliyati davomida o’quvchilarga turli xil hikmatli so‘zlar, iboralar va hikoyalar aytib beradi. Pedagog faqat nimani gapirishni emas balki gapiradigan gapini qanday aytishni, qaysi holatda aytishni bilishi zarur. Pedagog dars jarayonida har bir nutqining teranligi, uning ravonligi, tushunarli tarzda lo‘nda qilib bayon qilmog‘i lozim. Maruza darslarida talabalarning dars vaqtida pedagogning aytadigan so’zlarini to‘liq eshitishi uchun pedagog nutqi davomida nutqiga mos hatti harakatlar ijro etishi uning nutqi bilan kenstitik harakatlari uyg‘un holatda bo‘lishi, talabalarga o‘z maruzasi davomida biroz erkinlik bermog‘i zarur. [3]‘‘O‘z fikrini mutlaqo mustaqil, ona tilida ravon, go‘zal va lo‘nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni, avvalambor, rahbar kursida

[3] N. Bekmirzayev Notiqlik san‘ati asoslari Toshkent 2008-yil

o‘tirganlarni bugun tushunish ham oqlash ham qiyin’’ O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevech Karimov o‘z nutqi davomida nutqning qanchalik muhim ahamiyatga ega ekanligini shu so‘zlari orqali ifoda etib o‘tadi. Pedagog dars jarayonida rahbar shaxs hisoblanadi. Rahbar shaxsi albatta notiq bo‘lmog‘i lozim, chunki dars jarayonida o‘qituvchida so‘zga ustalik bo‘lish kerak agar o‘qituvchi dars vaqtida ishlatayotga so‘zlariga alohida e‘tibor berib ishlatmasa o‘quvchilarga salbiy ta‘sir etib qo‘yish mumkin. Pedagog doim o‘z ustida ishlab turishi kerak, chunki aytayotgan so‘zlarni ilmyligiga uning o‘quvchi shaxsiga salbiy ta‘sir etmasligiga etibor bergan holda ishlatmog‘i zarur, bu uchun doim pedagog izlanishda bo‘lmog‘I zarur . Notiqlik ham birdan paydo bo‘lib qolmaydi, bunga juda ko‘lab harakatlar, kata mahorat va puxta tayyorgarlik mahsulidir. Notiqlik murakkab san‘at bo’lib uni egallashda qunt, chidam, bilim, ko’nikma, malaka va tajriba talab qilinadi. Notiq o’qituvchi dars jaroyonida o’quvchilar bilan adabiy til meyyorlariga etibor bergan holda darsni tashkil qiladi va olib boradi. Shunday ekan notiq pedagog adabiy til va uning meyyorlarini ham puxta bilishi kerak.

Notiqlik san‘ati dastlab qadimda yunonistonda paydo bo‘lgan yani bu eramizdan avvalgi IV –III –asrlarga yashab ijod qilgan Arastu, Aflotun, Suqrot kabi buyuk faylasuflar notiqlik san‘ati haqida o‘z tsuhunchalarini berib o‘tgan hattoki Demokritning “Ritorika” asarida ham aytib o‘tgan. Bu san‘atning asosi so‘z, og‘izaki nutq va adabiy so‘z san‘ati muhim ahamiyatga ega. Dastlab bu notiqlik turli yig‘ilishlarda, turli majlislarda muhim ahamiyat kasb etgan. Keyinchalik esa bu kasb egalarida ham bu sanat rivojanib boshladi. Hozirgi kunda esa bu sanatni pedagoglarni kasbiy faoliyatida muhim o‘ringa ega. O‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan bu san‘at asosiy talablardan bo‘lishi zarur. “Dunyo binolari ichida eng buyugi maktab bo‘lsa, kasblarning orasida eng sharaflisi o‘qituvchilik va murabbiylikdir” O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimov tomonidan aytilgan bu so‘zlarida shuni isboti bo‘lishimiz aniqki o‘qituvchi shaxsi hozirgi kunda bolaning 7 yoshidan boshlab ta‘lim-tarbiyalab boshlaydi. Shundan ko‘rinib turubdiki bolaning eng asosiy davridan boshlab o‘qituvchi kamolotga yetaklaydi. Shu talim-tarbiya jarayonida bolalar o‘qituvchi bilan nutqiy muloqatda bo‘ladi. O‘qituvchi manashu jarayonda bolalarga asosiy ta‘sirni so‘z orqali o‘tkazadi va bolalar ham ko‘piroq o‘qituvchilarning xatti-harakatlarini takrorlab unga o‘xshab yurish gapirish va nutqiy faollikni o‘rganadi. Shunday qilib o‘qituvchi ishlatayotgan so‘ziga ehtiyotkorlik bilan yodashishi va aytishi zarur. Chunki xalqimizda shunday bir naqllar bor: “Yaxshi so‘z jon ozig‘i, yomon so‘z jon qozig‘i. Yaxshi so‘z bilan ilon inidan, yomon so‘z bilan pichoq qinidan chiqar”, degan naqllarni juda ham ko‘p keltirishimiz mumkin. Pedagog shaxsi xato qilmasligi shart. Chunki bolalar

o‘qituvchiga bo‘lgan munosabati tez o‘zgaradi. Bir so‘z bilan aytadigan bo‘lsak pedagoging eng asosiy qobilyati sifatida notiqlik san‘atini kiritsak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Xulosa qilib aytadiga bo‘lsak notiqlik san‘atiga ega bo‘lmagan o‘qituvchi mahoratli pedagok bo‘lolmaydi. Notiq bo‘lish uchun esa pedagog o‘z mutaxasisligi va mutaxasisligiga yondaosh bo‘lgan fanlarni mukammal bilishi va adabiy til meyyorlarini yaxshi o‘zlashtirgan bo‘lishi zarur. Shunda biz pedagogning o‘z faoliyatida mukammal dars o‘tishi va o‘quvchi (talaba)larning darsga qizig‘ishini oshiradi. Notiqlik o‘qituvchining asosiy qurolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.N. Bekmirzayev Notiqlik san‘ati asoslari Toshkent .2008.
2.La‘lixon Muhammadjonova Ritorika Toshkent.2019.
3.A.Xoliqov Pedagogik Mahorat Toshkent 2011-yil

XALIQ PEDAGOGIKASINDA KÒRKEM –ÒNER MÀDENIYATINIÑ SÀWLELENIWI

Mirzabaeva Aziza - NMPI Pedagogika fakulteti 2-kurs talabası
Sabarbaev Tajibay - NMPI Pedagogika kafedrası docenti, p.i.k.

Tayanısh tùsinikler: Qaraqalpaq xalıq oyinlar, xalıq qosıqlar, dàstanlar, bayramlar, folklor, màdeniy miyras.

Úzliksiz tálim sistemasındaǵı tálim-tárbiya procesiniń pitkeriwshisi arnawlı bir tarawdıń boyınsha bilim alıwı hám kásip-óner iyesi retinde watan gúlleniwine úles qosıwı kerek. Respublikamızda qabıl etilgen milliy ideani jetekshi ideyalarınan biri, joqarıda aytıp ótkenimizdey, watan gúlleniwi esaplanadi. Jurtımız gúlleniwine úles qosıwdı ózine qarar etip alǵan shaxslardi tárbiyalap erjetkiziwde milliy mádeniyat hám mánawiyat zárúrli orin tutadı.Sonday eken, xalıq ámeliy kórkem óneri hám ónermentshiligi, milliy onermentshilik, milliy teatr hám muzıka, qosıqshılıq hám xalıq oyın kórkem óneri úlgileriniń filosofiyalıq, psixologiyalıq hám tárbiyalıq táreplerin ańǵarıw, mazmunin tereń biliw ushın onı xalıq pedagogikası menen baylanıstırıp ùyreniw zárúr bolıp tabıladı. Sebebi joqarıda aytıp ótken kórkem óner hám ónermentshilik túrleri xalıq ómiriniń tikkeley ańlatpası bolıp, xalqımızdıń socialliq ómir haqqındaǵı túsiniklerin, onıń joqarı qalewi, estetik qarawların hám usınıń menen birge xalıq pedagogikasınıń etikalıq tárbiya menen baylanıslı zárúrli qırların o 'zide sáwlelendiredi. Sonıń menen birge,xalqımızdıń uzaq tariyxı, úrp-ádetleri, keń dúnyaǵa kóz qarası, árman umitlerin de pútkil danıqlılıǵı hám tereńligi menen kórsetip, olar haqqında keń hám tereń bilim beredi hám m ánawiy-etikalıq qádiriyatlarǵa,kásip-ónerge qızıǵıwshılıq oyatıwda zárúrli derek esaplanadı.Biz «folklor» degende, tiykarlanıp, xalıq poetik

ónerdi túsinemiz.Xalıq kórkem óneriniń basqa túrleri ushın bolsa sol tarawdıń atı qosıp qolanadı, mısalı, xalıq muzıkası ushın «muzika folklori» termini qolanıladı hám taǵı basqa.Folklor dóretpelerinde muzıka, oyın, teatr kórkem óneri elementleri qosılıp ketkenligi sebepli folklorni sinkretik kórkem óner dewimiz múmkin. Usı waqıtta folklor dóretpeleri kórkem ónerdiń basqa túrlerinen ayrıqsha tárepleri menen parıq etedi.Xalıq poetik doretiwshiligi jazıw payda bolmastan júzege kelgen.Onıń jaratılıwı hám kisiler ortasında tarqalıwı janlı awızsha dástúr menen baylanıslı. Awızeki ózgesheligi onı xalıq kórkem óneriniń basqa túrlerinen, mısalı : muzıka, oyın, naǵıs oyıwshılıqlardan ajıratıp turadı. Folklor shıǵarmalarınıń uzaq ásirler dawamında awızsha jaratılıwı hám awızsha atqarıwı onıń forma hám mazmunına tásir etpesten qalmaydı.Belgili alım Vissarion Belinskiy “Xalıqlardıń ayriqshalıǵı olardıń pikirlewinde, átirapqa, zatlarǵa munasábetinde, dini hám tilinde, ásirese, úrp-ádetlerinde kórinetuǵın boladı. Bul ayrıqshalıqlar arasında úrp-ádetler eń áhmiyetlisi bolıp, xalıqtıń eń xarakterli pazıyletlerin ózinde ańlatadı”, dep aytıp otedi[l. Shınında da milletti, xalıqtı úyrener ekenbiiz, onıń ádetleri, dástúrlerinege birinshi bolıp itibar qaratıw kerek. Balalar folklori da eldin úrp-ádetleri hám milliy úrp-ádetleriniń ajıralmaytuǵın bólegi esaplanadı.Milliy oyınlar :“Áwelemen-dúwelemen”, “At-eshek”, “Gúres”, “Qazan”, “Iyt Quyrıq”, “Arqan tartıs”, “Ór-teke” hám “Qaraqulaq” hàm taǵi sol sıyaqlı oyınlar kiredi.Dástanlar qaraqalpaq xalıq awız eki dóretiwshiligi ushın eń xarakterli hám ózine tán belgisi bolıp, olardıń sanı eliwge shamalas .Dástanlar arnawlı qosıqshı-atqarıwshılar – baqsı hám jırawlar tárepinen saz ásbapları – qobız hám duwtarda atqarıladı. Folklorda XI–XVIII ásir eposları: Sháryar, Qoblan, Edige, Er Shora, Alpamıs, Qurbanbek, Er Ziywar, Qırıq qız hám t.b. ayrıqsha orın tutadı. «Alpamıs» qaharmanlıq eposındaǵı baslı ideya – búlginshilikke ushıraǵan urıwlardı birlestiriw, doslıq hám Watan súyiwshilikten ibarat.Qaraqalpaq ayaq oyını óneri ózine tán ózgesheliklerge iye. Ol ayaq oyını arqalı beriletuǵın keypiyat hám tuyǵılardıń plastikalıq sáwleleniwi menen tıǵız baylanıslı. Bul kóz ilmes tezliktegi ayaq basıw, qollardıń asa shıraylı hám quramalı ornamental háreketi jáne iyin menen bastıń ózgeshe qıymılların óz ishine alatuǵın dene korpusınıń názik háreketi menen xarakterlenedi.XX ásirde qaraqalpaq xalıq ayaq oyını professional dárejege «kóteriledi» hám sahnada atqarıla baslaydı. «Ayqulash», «Shaǵala», «Aral jigitle-ri», «Shopanlar», «Qara úy», «Kiyiz basıw», «Suwǵa barǵan qız» hám t.b. kóplegen xoreografiyalıq postanovkalarda etnografiyalıq motivler (ritual, úrp-ádetlik) qaraqalpaq xalqı ushın tán bolǵan emotsional háreketler menen ushlasadı.Qaraqalpaqlardıń úrp-ádet hám dástúrleri saklar, pechenegler hám oǵuzlar mádeniyatınan saǵa aladı. Bul qaraqalpaqlar turmısınıń kópshilik aspektlerinde, máselen qonaq kútiwde óz sáwleleniwin tapqan. Qonaq kútiwde miymanǵa eń sıylı orın – tór usınıladı. Sonday-aq qonaq ushın tayarlanǵan dástúriy

as tartılǵanda, qonaqqa atap soyılǵan mal góshiniń belgili bólekleri tartıladı.Qaraqalpaqlardıń toy ótkeriw dástúrleri de qızıqlı bolıp, toyǵa shekemgi hám toydan keyingi máresimlerdi óz ishine aladı. Mısalı, qız uzatıw waqtında uzatılıp atırǵan qızdıń úyinde saltanatlı úlken toy beriledi, buǵan uzatılıp atırǵan qızdıń semyası, barlıq tuwısqanları, aǵayinleri, sonday-aq qońsıları qatnasadı.Erte zamanlarda qaraqalpaqlarda qara kiyiz benen bastırılǵan qádimgi qara úy hám ashıq reńdegi kiyiz benen bastırılǵan, jaqsılap bezelgen hám tiykarınan jas erli-zayıplılar ushın mólsherlengen saltanatlı qara úy – aq otaw bolǵan. Ilaydan jasalǵan jaylarda shertek salınıp, qıs kúnleri onıń astına qara úy qurılǵan. Jaz kúnleri qara úydi salmaǵa jaqın, háwlidegi tereklerdiń sayasına qurǵan. Qara úydiń shiyin ashıńqırap, ishke samaldıń erkin kiriwin támiyinlegen. Biziń zamanımızda qara úy tek shıjǵırǵan jazda, saratannıń ıssısında paydalanıladı.

Paydalanilǵan àdebiyatlar:

1. Mırzıyoev Sh. M. Erkın hám párawan, demokratıyalıq Uzbekıston mámleketın bırgelıkte júzege kelıw etemız.-T.. “Uzbekıston”, 2016 y.
2.M.J.Mutalipova "Xalıq pedagogikasi" T.2015
3.Matluba Muradova "Folklor hàm etnografiya" T.2008.
4.Jarimbetova. Nizamatdinova. I.Allambergenova "Qaraqalpaq folklori" T.2018

JOQARI OQIW ORNINDA SIRT EL TÁJIRIYBESI HÁM OLARDAN PAYDALANIW IMKANIYATLARI

Mirzamuratova Shaxnoza Jaksimurat qizi
Ajiniyaz atindaǵi NMPI Pedagogika tálim baǵdari 2-kurs studenti

Yaponiya-júdá tez rawajlanıp baratırǵan mámleket bolıp, bul jaǵday tiykarınan yaponlardıń tábiyatı boyınsha miynetsúygishlik hám isbilermenlik penen baylanıslı.

Dúnyadaǵı barlıq jańalıqlar hám rawajlanıwǵa umtılıw, eń sońǵı jetiskenliklerden paydalanıw hám olardı jáne de rawajlandırıw- bul yapon xalqınıń ázelden milliy ádetlerine aylanıp qalǵan. Búgingi kúnde Yaponiya dúnyadaǵı barlıq mámleketler ushın ashıq hám xalıqaralıq birge islesiw maydanında aktiv qatnasıp kelmekte. Yaponiyada júdá áyyemnen xalıqtıń aqılıy imkaniyatlarınan paydalanıwshı pán hám texnikanı qollanıw siyasatı eń áhmiyetli orın tutadı. Házirgi dáwirde Yaponiya ilimiy izertlewlerine ketken qarjı muǵdarı boyınsha pútkil dúnyada 2-orında turadı eken. Yaponiya táliminiń qáliplesiwi 1867-1868 jıllarda baslanǵan. Yaponiya óz aldına 2 wazıypanı: 1-bayıw, 2-batıs texnologiyaların Yaponiyada islep shıǵarıwǵa kiritiw máselesin qoyǵan hám bul isti ámelge asırıw ushın birinshi gezekte tálim sistemasın túpten ózgertiw kerek ekenligin ańlaǵan.

Joqarı oqıw ornında bakalavr dárejesin alıw ushın 4 jıllıq oqıw belgilengen. Ayırım arnawlı kásiplik dárejeni iyelew ushın 6 jıllıq dástúr usınıs etiledi. 2 tiptegi universitetler bar bolıp: milliy universitetler mámleketlik universitetleri. Yaponiyada kúshli 20 lıqqa kirgen eń zor Aziya universitetleri: Tokio universiteti, Osako universiteti, Kioto universiteti, Toxoku universiteti, Nagoya universiteti, Tokio texnologiya instituti, Kyusyu universiteti, Cukuba universitetleri esaplanadı.

Usı universitetlerdi tamamlaǵan jas qánigelerdi dárhal jumısqa alınadı.

Yaponiya universitetlerinde oqıw processin shólkemlestiriwdiń ózgesheligi sonda, ulıwma milliy hám arnawlı pánler anıq bólip oqıtıladı. Birinshi eki jılda barlıq talabalar ulıwma tayarlıqtı aladı. Bunda ulıwma milliy pánler: tariyx, filosofiya, ádebiyat, jámiyettanıw, shet tilleri ótiledi, sonıń menen birge, bolajaq kásibi boyınsha arnawlı kurslardı tıńlaydı. Dáslepki eki jılda talabalar tańlaǵan kásipleri mazmunına tereńirek kiriw imkaniyatına iye boladı, oqıtıwshılar bolsa talabanıń tańlaǵan kásibi boyınsha durıs tańlaǵanlıqlarına isenim payda etedi hám ilimiy dárejesin anıqlawǵa erisedi.

Teoriyalıq jaqtan ulıwma milliy cikl tamamlanǵannan soń talaba qánigelik hám yaki bolmasa fakultetin de ózgertiwi múmkin eken. Tiykarınan alǵanda bunday jaǵdaylar siyrek ushırasadı hám bir fakultet sheńberinde bolıwı da múmkin. Bunda iniciator talaba emes, administraciya boladı. Aqırǵı eki jılda tańlaǵan kásibi úyretiledi.

Joqarı oqıw ornınıń izertlew jumıslarına qábileti bar talabaları magistraturada dawam ettiredi.

Bakalavr dárejesin alıw ushın 124 ten 150 ge shekem zachet birliklerin toplaw lazım.

Magistrlik dárejesi dástúri tereń ilimiy hám kásipke qánigelestiriwdi názerde tutıp, 30 zachet birliginen ibarat boladı. Bul dástúr boyınsha 2 jıllıq tálim, pitkeriw imtixanları hám dissertaciya jumısın qorǵawınan magistratura pitkeriwshisine magistr dárejesi beriledi.

Yaponiya bilimlendiriw sistemasındaǵı qatar unamlı ózgerislerge qaramastan xalıqaralıq sırt el universitetlerine talap kúshli. Sonıń ushın bilimlendiriw, Sport, páń hám texnika ministrlikleri universitetlerdiń bilimlendiriw xızmetin jaqsılaw boyınsha tómendegi jumıslardı ámelge asırǵan:

- Sıpat kepilligi hám akkreditaciya sisteması ar$^{alı\ Joq}$arı bilimlendiriw Sistema sısıpatın asırıw;
- Bakalavriat hám magistratura sıpatın jáne de jaqsılaw;
- Xalıqaralıq básekini kúsheytiw;

Yaponiya Joqarı oqıw orınlarınıń xalıqaralıq konkurentiligin asırıw maqsetinde belgili múddet sıpat kepilligi hám akkreditaciya sisteması birlestirildi.

- Ingliz tili klasları (toparlar) ın shólkemlestiriw;

Yapon talabaları ingliz tilinde kerekli bilimlerdi alıwı ushın, sırt ellik talabalar Yaponiyada bilim alıwları ushın qolaylıqlar jaratıw maqsetinde shınıǵıwlar ingliz tilinde shólkemlestirildi, ingliz tilinde kurslar ashıldı.

Yaponiyada universitetti qarjılandırıw tiykarınan 2 túrde ámelge asırıladı: tiykarǵı shıǵımlardı qarjılandırıw, ayırım oqıtıwshılardıń ilimiy izertlew jumısları ushın básekiles fondlar hám talabalarǵa finanslıq jaqtan járdem beredi.

Germaniya Federativ Respublikası 16 ǵárezsiz Federativ wálayatlardan ibarat bolıp, hár biri formasına qarap túrlishe bolǵan tálim sistemasına iye. Bilimlendiriw orınları tiykarınan mámleket qaramaǵında bolıp, olar ushın tálim dástúrine tiyisli bolǵan kórsetpeleri bar.

Tálimdi engiziw hám basqarıw Federal jerler húkimet konpetenciyasına kiredi, biraq oray tárepinen ulıwma basqarıw da bar: bilimlendiriw ministrligi tálim siyasatı koncepciyasın islep shıǵadı, JOO ların keńeytiwge qarjı ajıratadı.

GFR konstituciyası boyınsha hár bir Federal jer óz territoriyasındaǵı mektep hám joqarı bilimlendiriwdi rejelestriw hám ámeliyatqa engiziw boyınsha ózi juwap beriwge qaramay, barlıq Federal jerler hám Federal húkimet joqarı oqıw orınlarında oqıtıw kurslarında birlikti támiyinlew maqsetinde birge islesedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Аквазба Е.О., Ухабина Т.Е., Черемисина Е.В. Качество образования в современной образовательной организации: проблемы и перспективы // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – 5; URL :www.science-education.ru/128-21477 (дата обращения: 28.08.2015).

2. Ашер А., Савино М. Глобальные рейтинги и рейтинговые таблицы // Вопросы образования. – 2007. – 4. – С. 201-216.

3. Ajwad, Mohamed Ihsan Stefan Hut, Ilhom Abdulloev, Robin Audy, Torracchi, 2014. ―TheSkills Road: Skills for Employability in Uzbekistan,‖World Bank, Washington, DC, 64 p.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF SELF-STUDY

M.Narimbetov

Doctoral student of NSPI

Self-study - is to learn or study something by oneself without any help or supervision but a learner may receive help from various sources as books or online platforms. It has enormous positive solutions to the students of higher education. In this way of learning, student is responsible to learn the materials and for doing it one needs to know about available resources, check the books, online materials or videos. These materials may help to know more about the concept of study. In the era of communication technology, internet can be optimal choice to help. Internet

helps to access to useful courses and use the platforms and interactive tools. It is visible that this process can be organized in different ways as the way of teaching improved a lot but the main thing to consider is that to identify it's results and benefits for students. However, there are some opinions about the advantages and disadvantages of self-study tasks as stated in the following;

Advantages and disadvantages of self-study tasks

As the coin has two sides, the process of self-study also includes pros and cons as following:

Advantages

- Broaden students critical thinking level

  It is important to improve students' critical thinking skills because this is life skill and students need it in real life situation. When students come across to solve any kind of issue, they need to think critically and find a solution to the problem. That is why from their student life students have to come across some ways of tasks to fulfill and understand the ways of solving them. The tasks of self-study are given the student to work on it individually and find a way of completing it and think critically.

- Atmosphere of freedom

  When the student does a kind of task with the help of teacher, teacher always instructs the student and tell what to do or not to do in order to complete the task in perfect way but when the task is given to the student to do independently, he or she feels the freedom work on himself/herself.

- Funnier than classroom learning

  When the student sits in traditional classroom or do the same tasks at university, it may seem boring for the student that is why giving a self-study task and let the student to complete in any way he or she wishes may guarantee to make the process funnier.

- Being responsible

  The process of self-study may improve students' responsibility because the student knows that no one is instructing him/her or no one helps. So that the student feels more responsibility and works hard on himself/herself.

- No one criticize while the process

  One problem for the student demotivation is that teachers are criticizing all the time for their fails, when he or she works independently they do not fell the criticism.

- Improves self-confidence

  It also improves students' self-confidence because when the student tries to complete the task on his/her own he/she feels more confidence.

- Selecting materials on one's own

It also gives an opportunity to choose the materials according to own interests.

Disadvantages

- Do not know what to learn or where do start

  Students may struggle to choose the objective and materials so that it would be better if teachers instruct a bit for the students.

- Lack of time to complete

  If there are no deadlines, it is challenging to complete the needed tasks.

- Choices

  Not being able to select and analyze choices in professional way.

- Just learning by own interests

  Here, there are plenty of factors to show the advantages and disadvantages of organizing self-study tasks and organizing them via modern ways of teaching. As it is stated it may have some demerits but the merits outweigh them and it is clear that organizing self-study tasks may help for students in numerous ways.

Self-study Online

In the era of computer technology, it is essential and useful to use the internet or computer technology in the process of self-study. As Hamzed Moradi stated (2018), it is easy for language learners to access virtual schools or universities, and they have an opportunity to attend online language courses and take free materials. As modern teachers, we have to inform students about available effective websites or online platforms to learn the language and motivate students to attend this kind of online courses. This could be because without motivation and without being able to know about useful online materials, there is no good results in or interests to self-study. So all in all, it will be beneficial to organize tasks online, advice resources and courses online for students and make the process comfortable for students.

Assessment of self-study

In recent time, it is possible to cut the time that teachers spend on checking students' self-study by the help of artificial intelligence. As artificial intelligence has a function to check students' works and can make teachers' time free that using for checks (Mandernach 2018).

To conclude, it is advantageous to have self-study task and nowadays the form of organizing self-study and the form of assessing it is very easy and it's teachers' role to make it more effective and more resultative.

References:

1.Hamzed Moradi (2018). Self-directed Learning in Language Teaching-learning processes

2.Mandernach, B. J (2018). Effective grading practices in the online classroom: A faculty perspective. Journal of Educators Online, 15(1), 1-22

SHANARAQLIQ TURMISQA TAYARLIQ MASHQALA RETINDE

Niyazova Aysara Qoshqarbaevna
MSHBSH 14- sanlı baqsha muzikanti

Shańaraq hár bir xalıqtıń, millettiń dawam etiw waqtını saqlaytuǵın, milliy qádiriyatlardıń rawajlanıwın támiyinleytuǵın, jańa áwladtı dúnyaǵa keltirip, onı ruwxıy hám fizikalıq bárkámal etip tárbiyalaytuǵın, jámiyettiń tiykarǵı negizi esaplanıwshı múqaddes mákan bolıp tabıladı. Shańaraq tábiyaattıń eń gózzal káramatlarınan biri. El basshısımız Sh.M. Mirziyoyev hám húkimetimiz shańaraqtı jámiyet negizi retinde bilip, oǵan salıstırǵanda ǵamxorlıq qılıp atır, onıń materiallıq gúlleniwi ushın pútkil múmkinshiliklerdi jaratip atir. Atap aytqanda, Ózbekstan Respublikası birinshi Prezidenti I. A. Karimov shańaraqtıń jámiyette tutqan ornı hám áhmiyeti tuwrısında: “Bala tuwılǵan kúnnen baslap, shańaraq ortalıǵında jasaydı. Shańaraqqa tán dástúrler, qádiriyatlar, úrp-ádetler balanın tárbiyasın qáliplestiredi. Eń áhmiyetlisi, perzentler shańaraqlıq turmıs mektep arqalı jámiyet talapların tusinip jetedi, sezedi”. Bul orında ilgeri súrilip atirgan pedagogikalıq ideyanıń túpkilikli mánisi shańaraq tárbiyasın tuwrı jolǵa qoyıw, bekkemlew, jáne de tereńlestiriw menen baylanıslı. Shańaraq tárbiyası degende ata-ana, shańaraqtaǵı ulken jastagilar, tárepinen balalardıń tuwrı milliy etika ádep normalari tiykarında tárbiyalanıwın túsiniw kerek. Ata-ana, ájaǵa -apa hám basqalardıń óz-ara munasábetlerine baylanıslı.

Shańaraq qádiriyatlarınıń tikleniwi hám aǵayınlıq munasábetleri óz omirin tamamlaǵan shańaraq-urıw munasábetlerin máńgilestiriwdi emes, bálki hár bir shańaraqtıń ekonomikalıq, mádeniy, kásip-kár tárepten gúlleniw tabıwın ańlatadı. Shańaraq hám shańaraq máseleleri bárháma mámlekettiń dıqqat qoyıwı hám qorǵawında bolıp kelip atır.

Er-hayallıq hám shańaraqqa tiyisli munasábetlerdiń turaqlılıǵın jaslardıń shańaraqlıq turmısqa tayınlıǵına, yaǵnıy shańaraqlıq turmısqa unamlı emotsional munasábetti ańlatatuǵın shaxstıń kórsetpeleriniń pútkil boshli sistemasına baylanıslı. Búgin birge jasaytuǵınlıq hám rásmiy túrde nekeni atap kórsetiwden qochadigan jaslardıń sanı barǵan sayın asıp barıp atır Jetkinshekti etikalıq tárbiyalawdıń eń zárúrli tárepi házirgi kúnde jaslardı shańaraqlıq turmısqa tayarlawdı tashkil jetiw bolıp tabıladı. Jaslarda shańaraq hám nekediń ruwxıy - psixologiyalıq tiykarları, shańaraqqa tiyisli hám shańaraqqa tiyisli munasábetlerde minez-qulıqtı tártipke salıw haqqındaǵı ideyalar sistemasın qáliplestiriw aktual mútajlik bolıp tabıladı.

Shańaraq turmısına keń mániste tayarlanıw bir qatar wazıypalardı sheshiwdi óz ishine aladı, Olardıń kópshiligi shaxstı qáliplestiriw boyınsha ulıwma tárbiyalıq jumıslar wazıypaları menen tikkeley baylanıslı. Shaxstıń etikalıq qáliplesiw

tiykarları jaslardı shańaraqlıq turmısqa arnawlı tayarlaw tiykarın jaratadı. Sol sebepli de jetkinshekti shańaraq hám neke munasábetlerine tayarlawdıń tiykarǵı wazıypalarınan biri bolajaq shańaraq kisisi shaxsın qáliplestiriw bolıp tabıladı. Tiykarǵı itibardı etikalıq sananı qáliplestiriw, etikalıq pazıyletlerdi, ádetlerdi rawajlandırıw, jaslardıń etikalıq sanasın, turpayı hám sezim-sezimlerdi birligin tárbiyalaw, jaslardıń etikalıq dárejesin asırıwǵa qaratılıp atır. Tar mániste, sonday eken, bolajaq shańaraq hám neke rolın nátiyjeli jırlaw ushın jaslar shańaraqlıq turmıs salasında arnawlı bir bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerge ıyelewleri kerek.

Shańaraqlıq turmısqa tayarlawdıń zárúrli wazıypası jigit-qızlar ortasında shańaraq hám neke munasábetleri salasında adekvat munasábetti qáliplestiriwden ibarat Jaslardı shańaraqlıq turmısqa tayarlawda bólek wazıypa nekege bolǵan motivatsiyanı, ómir joldasın sanalı tańlawǵa psixologiyalıq tayınlıqtı qáliplestiriw hám olardıń jeke ózine tartatuǵındorligini anıqlawtırıwdan ibarat. Usınıń menen birge, bul tarawda jetkilikli maǵlıwmat, kerekli maǵlıwmatlardı ózlestiriwdi támiyinlew, muhabbat, neke, shańaraq, zamanagóy ul-qızlardıń qádiriyat baǵdarları haqqında ámeldegi ideyalardı anıqlaw zárúrli bolıp tabıladı.

Neke hám shańaraqlıq turmısqa tayarlawdıń juwmaqlawshı nátiyjesi shańaraq hám neke munasábetlerine tayınlıqtı qáliplestiriw bolıp tabıladı. Keleshekte ǵárezsiz shańaraqlıq turmıstı tashkil jetiwge tayınlıq insannıń áwele shańaraqqa tiyisli munasábetlerge tayınlıǵı bolıp tabıladı, sebebi bul munasábetlerdiń nomukammalligi birinshi náwbette shańaraqtı biyqararlastıradı. Eger jetkinshek er adamlar hám áyeller ortasındaǵı munasábetlerdiń etikalıq tiykarları haqqında jetkilikli teoriyalıq maǵlıwmatlar menen támiyinlengen bolsa, sonıń menen birge, olar ortasındaǵı etikalıq munasábetler tájiriybesi, etikalıq minez-qulqlar ámeliyatı hám ul - qızlar ortasında óz-ara baylanıs qáliplesken bolsa shaxstıń nekege tayınlıǵı insannıń biologiyalıq, social hám psixologiyalıq jetikliginen ibarat.

Búgingi kúnde jas balalardi tárbiyalawda shańaraqtıń róli hám wazıypaları tuwrısında soraw tuwıladı. Bul jas daǵı balalardı tárbiyalawdıń máseleleri, qásiyetleri bólek áhmiyetke iye boladı hám itibardı talap etedi. Tálimdegi qıyınshılıqlar, tálim degi áwmetsizliktiń sebepleri biz balanı tárbiyalawda sheshiwshi rol tekǵana mektepke (oqıtıwshılar, psixologlar, social oqıtıwshılar), bálki, álbette, tárbiyanıń koordinatori hám regulyatorına aylanatuǵın shańaraqqa tiyisli ekenligi haqqında oylawǵa májbúr etedi. Ol balanı tárbiyalaw processinde tiykarǵı tiykar qoyadı. Kishi mektep jası bul shańaraqtıń tárbiyada aktiv qatnas etiwi keyingi rawajlanıw, tárbiya hám óz-ózin tárbiyalaw ushın ahmiyetli dáwir. Buǵan balanıń óz qábiletleri hám qábiletlerin keyinirek ózin óziańǵarıwı kiredi, olardıń qáliplesiwi shańaraqta tárbiya menen belgilenedi.

Solay etip, zamanagóy shańaraq bul ata-ana hám shańaraq sabaqları menen birlestirilgen adamlar jámááti bolıp tabıladı. Shańaraqtıń tiykarǵı waziypası jámiyet ómirin támiyinleytuǵın arnawlı bir funkciyalardı orınlaw hám jámiyetke jańa maslastırılǵan bólimlerinen turatuginin aytsaq maqsetke muwapiq bolap edı.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining oila Kodeksi. – T., 1998 y.
2. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур (ўқув қўлланма). – T., 1999.
3. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi (darslik). – T., 2007 y.
4. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашное воспитания: (учебное пособие). М., 2000-232 с.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINDA WATANSÚYIWSHILIK SEZIMLERIN TÁRBIYALAWDA DIDAKTIKALIQ IMKANIYATLARDAN PAYDALANIW JOLLARI

Niyazov Azamat Qoshqarbaevish

XBB qarasli 16-sanli orta arnawli bilim beriw mektebi oqıtıwshısı

Insaniyat payda bolǵalı beri adamzat jámiyeti tárepinen toplanılǵan bilim, tájiriybe jas áwladqa dáwir talabına ılayıq bir qálipte úyretilip kelindi. Jas áwlatqa áwelgi waqıtları bilim úyretiw basqa hár túrli jumıslar processinde tosınnan iske asırıldı, onıń arnawlı xızmet tarawı ekenligi erte zamanlarda sanalı túrde tán alınbadı. Keyin jas áwladtı bilim menen qurallandırıwdı maqset etken insan xızmetiniń arnawlı túri payda boldı hám ol oqıtıw, bilim beriw dep ataladı.

Jámiyettiń rawajlanıwı menen sociallıq tájiriybe, bilim kólemi bir neshe márte arttı hám onıń menen birge oqıtıw processinde jas áwladtqa beriletuǵın bilimniń kólemide, mazmunıda úlken ózgerisler ushıradı. Arnawlı oqıtıw orınları mektepler zárúriyatı kelip shıqtı, mektepler ashıldı. Mekteplerde jas áwlad aldınnan dúzilgen baǵdarlamalarǵa muwapıq maqsetli ráwishte oqıtıla basladı. Nátiyjede oqıtıw xızmetin hám oqıtıw, processinde qollanılatuǵın materiallar, qurallar, hádisler metodlardı ilimiy tiykarlap beriw mútájlıǵı kelip shıqtı. Bunıń sebebinen grektiń «didasko», oqıtaman, úyretemen degen sózinen pedagogika iliminiń quramlı bólimi didaktika payda boldı.

Didaktika túsinigi batısta pedagogkikalıq ádebiyatta XVIII ásirde nemic pedagogi V.Ratke hám ullı chex pedagogi Ya.A.Komenskiy tárepinen birinshi ret qollanıldı. Olar didaktikanı «oqıtıw óneri» dep esapladı.

Biraq didaktikanıń mazmunına hár túrli máni berdi. Máselen, V.Ratke didaktikanıń mazmunın ilimge, iskustvoǵa hám tilge úyreniw óneri dep táripledi. Al Ya.A.Komenskiy ózinińı «Ullı didaktikası» degen kitabında «Hámmeni barlıq nársege úyretiwdiń ulıwma óneri» dep sıpatladı.

Oqıtıw processi hám oqıtıw mazmunı - didaktikanıń úyreniw ob'ekti, sabaq beriw menen oqıwdıń baylanısı, birligi hám óz - ara háreketi - didaktikanıń páni bolıp qáliplesti.

Didaktikanı ayrım avtorlar óz miynetlerinde oqıtıw teoriyası dep, al basqa avtorlar maǵlıwmat teoriyası dep atadı. Keyin didaktikanı oqıtıw hám maǵlıwmat túsinikleri dep ataw dástúrge kirdi.

Oqıwshını bilim, eplilik, kónikpe, dóretiwshilik oylaw, dóretiwshilik uqıplıq penen qurallandırıw tiykarınan oqıtıw processi bolıwı kerek?, onı qalay turmısqa asırıw zárúr?, oqıwshı shaxsın rawajlandırıw hám qáliplestiriw ushın onnan qalay paydalanıw lazım degen sorawlarǵa juwap tabıw wazıypası turadı. Bul mashqalalarǵa jańa zaman talabına say ilimi hám ámeliy juwap tabıw didaktikasınıń negizgi wazıypası esaplanadı.

Didaktika adamzat jámiyetiniń barlıq rawajlanıw basqıshlarında mektep aldında turǵan wazıypalardı turmısqa asırıw menen tariyxıy rawajlanıp keldi. Insaniyattıń tariyxıy rawajlanıw barısında materiallıq, miynet hám ruwxıylıq salasındaǵı ámeliy tájiriybeler ulıwmalastırılıp barıldı. Ilim - pán, kásip - óner rawajlanadı, jańa áwladtıń toplanǵan tájiriybe hám bilimlerdi úyreniw ushın qolaylı jaǵdaylar jaratıldı. Biraq bar jaǵdaylar insaniyattıń ol zamanlardaǵı mádeniy rawajlanıw basqıshlarında oǵırı tómen boldı. Sebebi adamlardıń oqıwǵa uqıplıǵı qıyınshılıq penen qáliplesti. Hár túrli miynet xızmetleriniń quramlasıwı hám hár túrli miynet quralların tayarlaw mútájligi adamlardıń oqıw uqıplıǵınıń rawajlanıwına unamlı tásir jasadı.

Pedagogikanıń, onıń bir bólimi didaktikanıń payda bolıwı hám rawajlanıwında ótimishtegi Shıǵıs, Oraylıq Aziya pedagog oyshıllarınıń miynetleri oǵada ullı boldı. Lekin olardıń miynetleriniń kópshiligi biziń dáwirimizge kelip jetpegen. Danıshpan alımlarımızdıń ájayıp pedagogikalıq miyrasların hár tárepleme úyreniwge hám qollawǵa ǵárezsizlik, erkinlik jıllarınan baslap ǵana kirisildi. Ol miyraslardı tereń úyreniw, izertlew arqalı ullı alımlarımızdıń pedagogika, didaktika tarawında jaratqan táliymatların bilip alıw hám olardan keń paydalanıw múmkinshiligine iye boldı.

Milliy ǵáresizlik sana - sezimli, miliy ideya menen qurallanǵan, miliy ideologiya ruxında kamalǵa kelgen bilimdan, jańasha óz betinshe erkin pikirleytuǵın jaslardı tárbiyalaw, dóretiwshilikke uqıplı, shet el kásiplesleri menen básekege túsiwge tayar maman qánegelerdi jetistiriw miliy pedagogikamızdıń házirgi kúndegi eń áhmiyetli wazıypaları. Onıń esesine dún'ya ilimi, texnikası, texnologiyası, mádeniyatınıń rawajlanıwı menen miliy pedagogikamızda jańa mashqalalar payda bolmaqta. Keń túrde jańa pedagogikalıq túsinikler - pedagogikalıq texnalogiya, xabar texnalogiyası, mámleketlik tálim ólshemi, elektron pochta, elektron universititet, komp'yuter

tarmaǵı, internet, monitoring orayı, pedagogikalıq innovaciya, aralıqtan oqıw, menedjment, algaritimlestiriw, modellsetiriw sıyaqlı basqada jańalanıwlar kirip kelmekte, oqıtıwdıń jańa texnikalıq qurallarınan paydalanıw zárúrligi kelip shıqpaqta.

Bul ádiwli wazıypalardı ilimge, teoriyalıq bilimge negizlenbey turıp jemisli sheshiw múmkin emes. Mektep turmısına jańa pedagogikalıq innovaciyanı kiritiwdıń, mámleketlik tálim ólshemin jaratıwdıń, tálimdi milliy mazmun benen bayıtıwdıń, xalıq pedagogikasınan, dún'ya júzi pedagogikası jańalıqlarınan ónimli paydalanıwdıń jolların islep shıǵıw ushın ilim kerek, teoriya eń áweli pedagogikalıq teoriya, oqıtıw processi menen onıń mazmunı birligin ashıp beretuǵın didaktika zárúr.

Usı áhmiyetli wazıypalar shınınan turıp didaktikanıń házirgi dáwirdegi eń baslı mashqalalarpına tómendegilerdi kiritiw múmkin:

1. Dún'ya júzi tálim ólshemi negizinde mámleketlik tálim ólshemin jaratıwdıń hám tálim mazmunınıń pedagogikalıq tiykarın islep shıǵıw.

2. Oqıtıw processiniń mánisin, nızamlıqların, qarama-qarsılıqların hám háreketke keltiriwshi kúshlerin anıqlawdı jetilistiriw.

3. Jańa miliy pedagogikalıq texnalogiyanı jaratıw, qollaw, jetilistiriw, mashqalalarınıń teoriyalıq hám ámeliy máselelerin úyreniw.

4. Oqıtıw processin shólkemlestiriwdiń dástúriy túrlerin jetilistiriw, dástúriy emes túrlernin jaratıw hám rawajlandırıw.

5. Oqıtıw processin insanıylastırıw menen demokratiyalastırıwdıń jolların izertlew.

6. Oqıwshılardı óz betinshe jańasha erkin dóretiwshilik penen pikirlewge, jedellilikke, intalılıqqa, bilimge hám jańalıqqa qumarlılıqqa úyretiwdiń, biliw kúshleri menen biliw uqıplılıqların rawajlanıwdıń metodların jaratıw.

7. Xabar texnalogiyası, kom'yuter, internet, aralıqtan oqıwdıń jańa texnikalıq qurallarınan paydalanıwdıń ilimiy - ámeliy tiykarın islep shıǵıw.

8.Tálimniń oqıw - metodikalıq hám oqıw materiallıq bazasınıń pedagogikalıq mashqalaların islep shıǵıw.

9.Oqıw jobaların, oqıw baǵdarlamaların, sabaqlıqların hám oqıw qollanbaların mámleketlik tálim ólshemi negizinde jańasha dúziwdiń ilimiy - ámeliy negizin jaratıw.

10. Jańa pedagogikalıq texnalogiya tiykarında jańa milliy pedagogikalıq kadrlar tayarlaw, olarǵa dóretiwshilik ushın shárt-sharayatlar dúzip eń jańa metodikanı qollawǵa úyretiw máselelerin izertlew.

Joqarıdaǵı kórsetilgen mashqalalardı tabıslı sheshiw, jańa miliy kadrlardı olardı sheber qollawǵa úyretiwdiń jol - jobasın islep - shıǵıw hám turmısqa asırıw házirgi zaman didaktikasınıń baslı mashqalası esaplanadı.

Bala tárbiyasında biziń xalqımız ázel-ázelden tábiyat gózzallıqlarınan zawıqlanıp, tábiyattı qorǵap, onıń gúlzarǵa aylanıwına xızmet etip jasawdı úyretip kelgen. Al házirgi ayırım ekologiyalıq mashqalalar payda bolıp atırǵan bir dáwirde balalarǵa ekologiyalıq tárbiya beriw, olardaǵı gózzallıqqa bolǵan umtılıwdı kúsheytip estetikalıq talǵamın bayıtıp baratuǵınlıǵı sózsiz.

Balalar tábiyat gózzallıǵına qaray otırıp oǵan ózinshe baha beredi, al baha beriw bolsa adamnıń estetikalıq talǵamınıń rawajlanǵanlıǵı dárejesine baylanıslı. Sonlıqtanda baslawısh klasslarda gózzallıqtı seziniw qábiletin tárbiyalap barıw júdá úlken áhmiyetke iye. Tábiyattıń kórkemligi tek ǵana kózdi quwandırıp qoymastan, adamǵa estetikalıq zawıq ta baǵıshlaydı. Bul gózzallıq áleminiń adamnıń ruwxıy talapların qanaatlandırıwǵa xızmet etetuǵınlıǵın kórsetedi. Ekologiyalıq tárbiya adamǵa dún'yaǵa kelgen dáwirinen baslap aq beriledi, biraq mektepke kelgennen soń balanı tek ǵana teoriyalıq jaqtan emes, al ámeliy jaqtan da tárbiyalap, tábiyat gózzallıǵın bayıtıwǵa úles qosıwǵa talpınıwın tárbiyalap barıw maqsetke muwapıq boladı. Estetikalıq sezim, qabıllaw, zawıq adamda ruwxıy kóterinkilikti payda etedi, al bul bolsa óz gezeginde adamda gózzallıq ólshemlerin keńeytip hám tereńlestirip baradı. Balalarǵa ekologiyalıq tárbiya beriwdiń ekinshi bir áhmiyetli tárepi turmısımızdı jaqsılaw, ana tábiyattı qorǵaw, xalıqtıń deń sawlıǵın saqlaw, ekonomikalıq hám ekologiyalıq krizislerden saqlanıw bolıp tabıladı.

Insan jasap atırǵan ortalıq penen óz-ara qatnasları, insaniyat iskerliginiń tábiyatqa unamsız tásiri jaman aqıbetlerge alıp keletuǵınlıǵı kesh túsiniledi. Adamnıń ómir sharayatında hár qıylı qolaylıqlar jarataman dep insaniyat geyde tábiyatqa biyparwa qatnasta bolıp qaladı. Aqıbette jámiyette hawa, suw hám topıraq, tábiyat ónimleriniń sapasınıń buzılıwı júzege keledi. Eń ashınarlısı balalar ólimi kóbeydi, mayıplar sanı arttı, aqılıy kemshiligi bolǵan balalar tuwılıp atır. «Kesh bolsa da heshten jaqsı» degendey ǵárezsizlikke eriskennen keyin bul máselege itibar hár qashanǵıdan da kúsheydi.

Bunday, tárbiyada tájiriybeli ustaz - oqıtıwshılardıń roli úlken. Eger ustaz shaxsiy úlgi, ibrat kórsetse ǵana tárbiyada jaqsı nátiyjelerge erisiw múmkin boladı. Biraq tárbiya dáslep shańaraqtan baslanadı. Kúnine bala ortasha 6 saat mektepte bolsa, 18 saat shańaraqta boladı.

Sol sebepli ata - ananıń wazıypasın ámelge asırıw, olar menen birge islesiw, olardıń tálim - tárbiyalıq islerde qatnasıwı, ata - analar unirversitetin shólkemlestiriw, jas ata - analar klubı, mektep - shańaraq, mektep - máhálle birge islesiwleri júdá úlken áhmiyetke iye.

Sonlıqtan, shańaraq hár bir xalıqtıń, millettiń dawamshılıǵın saqlaytuǵın milliy qádiriyatlardıń rawajlanıwin támiyinleytuǵın, jańa áwladtı dún'yaǵa keltirip, onı ruwxıy hám fizikalıq jaqtan barkamal etip tárbiyalaytuǵın, jámiyettin tiykarǵı negizi esaplanıwshı muqáddes jaylardin biri ekenligi maqsetke muwapiq.

PAYDALANİLǴAN ÁDEBIYaTLAR

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch" – T., 2008 y.
2. O'zbekiston Respublikasining oila Kodeksi. – T., 1998 y.
3. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур (ўқув қўлланма). – Т., 1999.
4. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi (darslik). – T., 2007 y.

MUAMMOLI O'QITISH METODLARI

O'rinboyeva Indira Rashid qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI magistranti

Kalit so'zlar: muammoli vaziyat, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, salohiyat, tafakkur, faoliyat uyg'unligi, maxsus qobiliyat, ijtimoiy, taraqqiyot, badiiy ifodaviy, ehtiyoj, ziddiyat, izlanish, to'siq .

Bugun jamiyat maktab oldiga: maxsus qobiliyatini ularning mustaqil bilishlarini maqsadga muvofiq ravishda rivojlantirishni vazifa qilib qo'ydi. Ana shu vazifalarni hal etishda muammoli ta'lim texnologiyasi yetakchi o'rinni egallaydi. Bizga ma'lumki zamonaviy ta'lim texnologiyasida muammoli ta'lm alohida o'rin tutadi. Muammoli ta'lim texnologiyasining zamirida yoki bir-biriga bog'liq bo'lgan muammolar zanjiri yotadi.

Muammoli ta'lim metodiga asoslangan ta'lim jarayoni quyidagi to'rtta bosqichda amalga oshiriladi.

- Muammoli vaziyat hosil qilish;
- Muammolarni shakllantirish va muammoni yechish uchun umumiy taxlil qilish;
- Tahmin qilingan yechimni tekshirish;
- Amaliy va nazariy xarakterdagi masalalarda qo'llash,ularni tartibga solish hamda siyosiylashtirish.

Dars jarayonida o'quvchi muammoni yechar ekan, o'zicha muhim bo'lgan «kashfiyot» qiladi. Bu hol o'quvchida o'ziga ishonch xosil qiladi (ya'ni mening kashfiyotim, men topdim, ixtiro qildim).Mana shu tomoni bilan muamoli ta'lim texnologiyasi boshqa barcha o'qitish texnologiyalaridan ustun turadi.Chunki bunda o'quvchi izlanish olib borish, taxlil qilish, empirik xulosa chiqarish, boshqa vaziyatga qo'llash, fikr mulohazalarini taxminan sistemalashtirib isbotlash kelgusida amaliy faoliyatga qo'llash malakalarini egallab boradi. Muammoli

ta’lim an`anaviy o‘qitish metodikasiga tayanadi. O‘qituvchi muamoli vaziyatni o‘quvchilar oldiga qo‘yish bilan bir qatorda , uni yechish uchun izlanish zarurligini, izlanish uslublarini o‘quvchilarga o‘rgatadi. Muammo yechimini topish. Izlashga o‘tish uchun, eng avvalo zaruriy muhit yaratilishi kerak. Muammo aniq bo‘lishi, o‘quvchilar uning yechimini izlash jarayonida oldingi mavzularda,fanlardan olgan ma’lumotlari, tushunchalari, bilimlaridan foydalana oladigan bo‘lishi kerak. O‘quvchilar oldiga qo‘yilgan muammo o‘zining dolzarbligiga ega bo‘lishi ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi izlanishni ma’lum bir sistemada, muayyanlikda bo‘lgan muammo ustida olib borish kerak.shunda o‘quvchi muammoni taxlil qiladi, qismlarini ajrata oladi va yechish uchun kirishadi. Ta’lim jarayonini loyihalash bevosita muammoli ta’limni qo‘llashga va aksincha, muammoli ta’lim ta’limini loyihalashga olib keladi. Muammoni o‘qitish texnologik loyihalashtirilgan o‘quv jarayonini amalga oshirishning didaktik konstruktsiyasi sifatida qo‘llaniladi.

Amerikalik olim U. Gordon (1960) o‘quvchilarga muammolarni, uning tashkil qiluvchi elementlarini shakllantirishni o‘rgatishni, izlanishning bosh maqsadini ajrata bilishni , turli-tuman xarakterdagi masalalar yechimining o‘xshashlarini qidirishni o‘rgatish muammoli ta’lim jarayoni uchun muhimligini ta’kidlaydi. O‘qituvchi muammoni qo‘yishnigina bilibgina qolmay uning yechimini topish usullarini o‘quvchilarga o‘rgatishi kerak. Muammoni to‘g’ri (muayyan masalaga o‘xshash, masalalar qanday yechiladi), shaxsiy (muayyan masalada berilgan obyekt obraziga kirishga harakat qilish va shu nuqtai nazardan mulohaza yuritishga urinib ko‘rish), simvolitik (ikki jumla orqali masalaning mohiyatini obrazli aniqlashni berish), fantastik (bu masalani ertak qahramonlari qanday yechgan bo‘lar edilar). Muammoli vaziyatni bunday usulda yechishga o‘rgatish orqali o‘quvchilarni sinektik, abstraktsiyalash, fantaziya qilish, o‘zgalarni eshitish, oddiydan g’ayri oddiyni, g’ayrioddiydan oddiyni topish, o‘xshatishlardan mohirona foydalanish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Muammoli ta’lim jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilar o‘rtasida fikrlar almashishinishini boshqarish; ishonchli dalillar asosida o‘z fikrida tura olish; muxolif tomnning fikrini munozara qilish, malakasini rivojlantirish; o‘quvchini aktiv fikrlash faoliyatiga asoslash, masalani dolzarblashtirish, o‘z fikrini bayon qilishnigina emas, balkim boshqalarni ham eshitish mahoratini rivojlantirish, o‘quvchilar bildirgan fikrlardan foydali axborotni olish va zarur xulosalar chiqarish va o‘quvchilar ixtirochilik, tadqiqotchilik, loyihalovchilik kabi zaruriy sifatlarni shakllantirishdir.

Muammoli ta’lim – bu mantiqiy fikrlash operatsiyasi (tahlil, umumlashtirish) va o‘quvchilarning izlanishli faoliyati qonuniyatlarini (muammoli vaziyat, bilishga qiziqish, ehtiyoj) hisobga olib tuzilgan ta’lim va o‘qitishning ilgari ma’lum bo‘lgan usullarini qo‘llash qoidalarining yangi tizimidir. Shuning uchun ham muammoli

ta’lim ko‘proq o‘quvchi fikrlash qobiliyatining rivojlanishini, uning umumiy rivojlanish va e`tiqodining shakllanishini ta’minlaydi. Muammoli ta’lim nazariyasi o‘quvchi intellektual kuchining rivojlantiruvchi ta’limni tashkil qilishning psixologik – pedagogik yo‘llari va usullarini tushuntiradi. Muammoli vaziyatlarning roli va ahamiyatini aniqlash o‘quvchi faol fikrlash faoliyatining psixologik-pedagogik qonuniyatlarini izchil ravishda hisobga olish asosida o‘quv jarayonini qayta qurish g’oyasiga olib keldi. Yangi pedagogik faktlarni nazariy jihatdan mulohaza qilib ko‘rish asosida muammoli ta’limning asosiy g’oyasi aniqlanadi: muammoli ta’limda bilimning deyarli katta qismi o‘quvchilarga tayyor holda berilmaydi, balki o‘quvchilar tomonidan muammoli vaziyat sharoitlarida mustaqil bilish faoliyati jarayonida egallab olinadi. Ma’lumki, shaxsning har tomonlama va garmonik rivojlanishining muhim ko’rsatkichi – yuqori darajada fikr yuritish qobiliyatining mavjudligidir..

Muammoli ta’lim – bu o‘quvchilar ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy usuli bo‘lib, insonning bilish va amaliy faoliyatini boshqarvchi muayyan shaxsiy sub`ektiv yo‘llanma sifatida tushuniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. N.N. Azizxo‘jaeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.TDPU. 2006-y
2. S.A. Madyarova va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009.
3. R.Ishmuhamedov, M.Yuldashev. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2013 y.
4. B.X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017 yil.
5. Sh.S. Shodmonova va boshqalar. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: “Fan va texnologiya”. 2019 y.

ЗНАЧЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Кунназарова Б. – докторант 13.00.01-Теория педагогики. История педагогических идей

Учебно-методическое обеспечение создаёт среду актуализации самостоятельной творческой активности студентов, вызывает потребность к самопознанию, самообучению. Наиболее часто самостоятельная работа трактуется как специфическая форма учебной деятельности.

Организация самостоятельной работы студентов выступает одним из ключевых вопросов в современном образовательном процессе. Это связано не только с долей увеличения самостоятельной работы при освоении

учебных дисциплин, но, прежде всего, с современным пониманием образования как выстраиванием жизненной стратегии личности, включением в «образование длинною в жизнь».

В основе самостоятельной работы всегда лежит новый для обучающегося материал, новые познавательные задачи. Поэтому увлекательным должно быть само овладение новым материалом, а не только и не столько форма организации, т.е. напряженный, целенаправленный, захватывающий обучающегося труд. Потому что, анализ литературных источников, посвященных самостоятельной работе студентов вуза, свидетельствует, что она играет решающую роль в становлении личности и деятельности будущего специалиста, поскольку выполняет ряд важных функций.

Образовательная функция самостоятельной работы состоит в ее способствовании активному освоению студентами содержания образовательной программы, превращению полученных знаний в умения и навыки, формированию первоначального опыта решения профессиональных задач.

Развивающая функция самостоятельной работы выражается в интеллектуальном, эмоционально-волевом развитии студентов. Она служит повышению культуры умственного труда, обогащению интеллектуальных способностей, приобщению к поисковой, исследовательской, творческой деятельности.

Воспитывающая функция самостоятельной работы заключается в формировании у студентов потребности в самообразовании, активной жизненной позиции. Она выступает основным средством воспитания у студентов чувства долга, ответственности, инициативы, упорства в достижении цели.

Поэтому, самостоятельная работа студентов является важнейшей составной частью процесса подготовки квалифицированных кадров с высшим образованием, обеспечивающей развитие их субъектности.

Таким образом, самостоятельная работа рассматривается, с одной стороны, как форма обучения и вид учебного труда, осуществляемый без непосредственного вмешательства преподавателя, а с другой - как средство вовлечения обучающихся в самостоятельную познавательную деятельность, средство формирования у них методов ее организации.

В свою очередь под самостоятельной деятельностью понимается вид познавательной деятельности, в котором предполагается определенный уровень самостоятельности во всех структурных компонентах деятельности по ее выполнению от постановки проблемы до осуществления контроля,

самоконтроля и коррекции с диалектическим переходом от выполнения простых видов работы к более сложным, носящим поисковый характер, с постоянной трансформацией руководящей роли педагогического управления в сторону ее перехода в формы ориентации и коррекции с передачей всех функций самому обучающемуся но лишь по мере овладения методикой самостоятельной работы.

Основной смысл дидактических задач самостоятельной работы состоит в том, чтобы:

• мотивировать обучающихся к освоению учебных программ;

• повысить ответственность обучающихся за свою учебу;

• создать условия для совершенствования информационной компетентности;

• способствовать развитию компетенций в области самообразовательной, учебно-исследовательской, проектной и творческой деятельности;

• формировать у обучающихся системное мышление на основе самостоятельной работы над выполнением индивидуальных и групповых творческих заданий по учебным дисциплинам и т.п.

Самостоятельная работа студентов требует упорядочения и системной организации, а также организации взаимодействия преподавателя и студента на основе партнерства. Основная задача преподавателя сводится к организации учебной деятельности студента и конструировании образовательной среды. Деятельность преподавания и деятельность студента взаимосвязаны, по сути преподаватель выходит на сопровождение деятельности студента.

Самостоятельная работа студентов помогает:

- совершенствовать практические умения;

- развивать навыки самостоятельного мышления;

- применять воображение, креативные и творческие способности;

- не просто выполнять задания, а активно познавать профессиональную область;

- научиться работать с научными материалами, дополнительной литературой;

- эффективно планировать своё время;

- формировать навыки поиска нужной информации;

- развивать умение структурировать, выделять главное;

- лаконично и чётко выражать свои мысли в письменной форме;

- находить решение любых нестандартных задач;

- подготовиться к реальной профессиональной деятельности.

Таким образом, самостоятельная работа – это любая организованная преподавателем активная деятельность обучающихся, направленная на достижение поставленной дидактической цели в специально отведенное для этого время: поиск знаний, их осмысление, закрепление, формирование и развитие умений и навыков, обобщение и систематизация знаний. Роль самостоятельной работы студентов в их познавательной деятельности чрезвычайно велика, поэтому не случайно ей уделяется большое внимание преподавателями. Самостоятельная работа, по утверждению многих ученых, воспитывает сознательное отношение самих студентов к овладению теоретическими и практическими знаниями, прививает привычку к напряженному интеллектуальному труду.

Литература:

1. Батыршина, А. Р. Технология организации самостоятельной работы студентов//Высшее образование сегодня. – 2008. - № 9.
2. Вайсеро, З. В. Организация самостоятельной работы студентов – путь к повышению качества подготовки специалистов среднего звена. – 2008. - №

PEDAGOGIKALIQ PROCESSTE ÁMELIY SHINIǴIWLARDIŃ ÁHMIYETI

Q.Bekmuratov – NMPI, Pedagogika kafedarası oqıtıwshısı

Ámeliy shınıǵıwlar - hár qıylı ámeliy mashqalalardı sheshiw boyınsha shınıǵıwlar bolıp, olardıń mısalları lekciyalar mazmunında keltirilgen. Nátiyjede, hár bir talaba mashqalanı sheshiwde málim bir kásiplik jantasıwdı hám sezimdi rawajlandırıwı kerek. Ámeliy sabaq ushın shınıǵıw hám tapsırmalar sistemasın tańlawda oqıtıwshı úyrenilip atırǵan pánniń predmeti hám usılları haqqında ulıwma túsinik beriwi lazım, sebebi bunda metodikalıq funkciya jetekshi rol oynaydı.

Ámeliy shınıǵıwlar reproduktivlik tálim metodı bolıp, teoriya hám ámeliyat ortasındaǵı baylanıstı támiyinleydi, talabalarda lekciya hám ózbetinshe jumıs processinde alınǵan bilimlerdi qóllawda kónlikpe hám ilimiy tájriybelerin qáliplestiriwge járdem beredi.

Ámeliy sabaqtıń eń zárúrli elementi sheshiw ushın usınıs etilgen oqıw wazıypası (mashqala) esaplanadı. Oqıtıwshı ámeliy shınıǵıw ushın mısallar (máseleler hám logikalıq tapsırmalar) tańlawda mudamı didaktikalıq maqsetti anıq túsiniwi kerek: hár bir wazıypaǵa salıstırǵanda qanday kónlikpe hám uqıplılıqlardı qáliplestiriw, bul talabalardan qanday háreketlerdi talap etiliwi haqqında túsinikler berip ótiwi lazım. Bul mashqalanı sheshiwde talabalardıń dóretiwshilik uqıplılıqların rawajlandırıw maqsetke muwapıq boladı. Oqıtıwshı sabaqtı sonday

ótkeriwi kerek, pútkil waqıt dawamında taalabalar dóretiwshilik jumıs penen shuǵıllanıwı, tuwrı hám anıq sheshimlerdi tabıwları, sonda hár kim óz qábiletin ashıwı hám kórsetiw múmkinshiligine iye boladı. Sol sebepli sabaqtı joybarlaw hám individual tapsırmalardı islep shıǵıwda oqıtıwshı hár bir oqıwshınıń tayarlıǵın hám qızıǵıwshılıǵın esapqa alıwı zárúrli bolıp tabıladı. Bunda oqıtıwshı talabanıń ǵárezsizligi hám ǵayratın bastırmastan waqıtında kerekli járdemdi kórsete alatuǵın máslahátshi wazıypasın atqaradı.

Talabalarǵa birinshi náwbette reproduktivlik iskerlik ushın mólsherlengen, túsiniw hám yadta bekkemlew ushın bayanatta berilgen háreket usılların ápiwayı tákirarlawdı talap etetuǵın ańsat tapsırmalar (logikalıq tapsırmalar) beriw usınıs etiledi. Bunday tapsırmalar talabalarǵá individual máselelerdi tuwrı túsiniwlerin baqlawǵa járdem beredi. Keyin bolsa, oqıw wazıypalarınıń mazmunı jáne de quramalasadı, bunda talaba tekǵana oǵan málim bolǵan háreket usılın tákirarlawı emes, bálkim onıń ámelge asırılıwın analiz etiwi, óz pikirin ańlatıwı kerek boladı. Talabalar tapsırmanıń shártlerin, ilgeri surilgen boljawlardı hám alınǵan nátiyjelerdi analiz qılıwı menen baylanıslı pikirler bildiredi. Bul túrdegi tapsırma úyrenilgen usıllardı qóllaw hám olardıń talabalarda bar ekenligin baqlaw kónlikpe hám ilimiy tájriybelerin rawajlandırıwda úlken áhmiyetke iye boladı. Keyinirek, wazıypalardıń mazmunı ele de quramalastırıladı, olardı sheshiw barısında islep shıǵarıw iskerliginiń individual elementlerin, keyin bolsa dóretiwshilik iskerlikti talap etedi. Ádette, bunday wazıypalar quramalı xarakterge iye hám tema yamasa kurs materialın tereń úyreniw ushın mólsherlengen boladı.

Hár qanday túrdegi joqarı oqıw orınlarındaǵı ámeliy shınıǵıwlar mudamı tálim maqsetleri hám wazıypalarına iye boladı. Bunnan tısqarı, oqıw iskerliginiń bul forması oqıtıwshıǵa talabalardıń haqıyqıy bilim dárejesin kóriw hám kerek bolǵanda baǵdarlamanı tuwrılaw imkaniyatın beredi.

Demek, ámeliy shınıǵıwlardıń ulıwma maqsetleri neden ibarat ?

- talabalardı alǵan bilim hám kónlikpelerin ámeliyatda qollawǵa úyretiw;

- processte ilimiy usıllardan aktiv paydalanıwdı kórsetiw: salıstırıw, baqlaw, analiz qılıw, juwmaq shıǵarıw hám ǵárezsiz izertlew ótkeriw;

- zárúr maǵlıwmatlardı ǵárezsiz izlew, ilimiy ádebiyatlar menen islew hám jańa materialdı ózlestiriw kónlikpelerin rawajlandırıw ;

- oqıw jaǵdayların shólkemlestiriw hám nátiyjeli sheshimlerdi tabıw kónlikpelerin sıńırıw:

- sın pikirlew tiykarların jaratıw;

- ámeliy máselelerdi sheshiwdi úyretiw;

- kásiplik etikanıń tiykarǵı principlerin qáliplestiriw;

- prezentaciyalar qılıw hám dóretiwshilik joybarlardı qorǵaw qábiletin rawajlandırıw;

- individual hám toparlarda islew kónlikpelerin rawajlandırıw h.t.b.

Sonıń menen birge joqarı oqıw orınlarında ámeliy shınıǵıwlardıń wazıypaları nelerden ibarat ?

- ámeliy shınıǵıwlardıń wazıypaları talabalarǵa óz maqsetlerine erisiwge hám oqıwǵa bolǵan motivaciyasın joytpawǵa járdem beredi, kishi, biraq nátiyjeli qádemler menen háreketlenedi.

Tiykarǵı wazıypalar qatarına tómendegiler kiredi:

- arnawlı bir wazıypa hám shınıǵıwlardı sheshiw ushın bilim hám kónlikpelerden paydalanıw;

- jańa jantasıwlardı sınap kóriw arqalı izertlew usılların qóllaw;

- zárúr maǵlıwmatlardı izlew hám ámeliy shınıǵıwlarǵa ǵárezsiz tayarlanıw;

- innovaciyalıq sheshimlerdi tabıw ushın intellektual húјim hám basqa toparlar menen óz-ara baylanısların kórsetiw;

- málim bolǵan haqıyqatlardı sorap alıw hám ǵárezsiz túrde juwmaq shıǵarıwdı úyreniw;

- kóp sanlı testlerdi sheshiw hám ózbetinshe jumıslardı orınlaw;

- kásiplik etika qaǵıydaları hám normaların úyreniw;

- oqıw prezentaciyaların ótkeriw hám joybarlardı qorǵaw h.t.b.

Sonıń menen bir qatarda, hár bir ámeliy wazıypanıń ayrıqsha dúzilisi bar. Mısalı, ámeliy sabaqtıń quramı tómendegishe dúziledi:

- aldınǵı sabaq materialı haqqında qısqasha esletpe;

- ámeliy tapsırmanıń teması, maqseti hám wazıypaların bayanlaw;

- ámeliy wazıypanı tolıq túsindiriw;

- onı ámelge asırıw boyınsha metodikalıq kórsetpeler beriw;

- qosımsha sorawlarǵa juwaplar beriw;

- ámeliy sabaq ushın test sorawların belgilew;

- toparlarda birgelikte islesiwdi táminlew;

- jámáátti qáliplestiriw;

- wazıypanıń tikkeley orınlanıwın táminlew;

- orınlanǵan tapsırmalardıń nátiyjelerin bahalaw h.t.b.

Juwmaqlastırıp aytqanımızda, ámeliy sabaqlarda shınıǵıwlar talabaǵa oqıw ámeliyatına tabıslı tayarlanıwǵa járdem beredi hám kásiplik kónlikpe hám uqıplılıqlardıń rawajlanıwına tiykar jaratadı.

Ádebiyatlar:

1. В.П.Беспалко. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. -М.: Педагог. 2003 г.

2. Н.Е.Эрганов. методика профессионального обучения. -М.: Академия. 2007 г.

SEMINAR SHINIǴIWLARI HÁM OLARǴA QOYILATUǴIN DIDAKTIKALIQ TALAPLAR

Turdimuratova Amangul – NMPI úlken oqıtıwshı
Oraqbaeva Tumaris - NMPI, mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Seminar (lat. seminarium — nálxona; mektep) —1) joqarı yamasa orta arnawlı mektep student (oqıwshı) lariniń arnawlı bir teoriyalıq kurstı qanshelik ózlestirgenliklerin anıqlaw usılı, qánigeler tayarlawǵa jóneltirilgen oqıw ámeliyatınıń zárúrli túrlerinen biri. Student tárepinen orınlanǵan referat, lekciya, ilimiy izertlewdiń talqılawınan ibarat. Seminar álbette, temanı ilimiy izertlegen professor oqitiwshi yamasa tiyisli qánigeler basshiliǵında ámelge asıriladı.

Seminar sabaqlarınıń basqa ámeliy shınıǵıwlardan zárúrli parqı sonda, ámeliy shınıǵıwda ústin dárejede ámeldegi, bar bilimlerdi oqıtıwshı basshiliǵı astında oqıwshı , studentler tárepinen puqta ózlestiriw, bekkemlewge dıqqat qaratılsa, seminar sabaqlarında bul ǵana emes, bálki ústin dárejede ilimiy-izertlew, dóretiwshilik izertlewge jóneltiriw názerde tutıladı. Seminar shınıǵıwları oqıtıwshınıń tálim alıwshılardı ǵárezsiz intensiv islewge jóneltiriwshi rolin názerde tutadı hám tálimniń maslasıwshı forması esaplanadı.

Tálimniń seminar forması Rim mekteplerinde payda bolǵan. Keyinirek Batıs Evropa universitetlerinde rawajlantirilǵan. Bul onı - universitetlerde seminar studenttiń ádebiyatlar, derek ústinde islewi wazıypasın atqarǵan. XX ásir baslarınan seminar sabaqları studentlerdiń ulıwma ilimiy dunya qarasin keńeytiwde, olardı arnawlı bir pán tariyxındaǵı zárúrli mashqala hám izertlewler menen tanıstırıwda úlken rol oynay baslaǵan.

Seminar shınıǵıwı bul óz-ara studentler hám de oqıtıwshı arasındaǵı tema maydanınan bolıp ótetuǵın baseki tartısı esaplanadı. Seminar shınıǵıwı -bunda oqıwshı hám studentlerdiń bilimleri oqıwshılardıń tema maydanınan ǵárezsiz pikirge iye ekenlikleri de bahalanadı. G. A. Ball óziniń «Pedagogika hám psixologiya teoriyalari» atlı shıǵarmasında seminar shınıǵıwın eki túrge ajıratıp kórsetken.

1. Ámeliy seminar shınıǵıwı.
2. Baseki tartıs seminar shınıǵıwı.

Tálimniń seminar forması sabaqlar, tiykarlanıp, baseki tartis formasında sholkemlestiriletuǵin Grekciya hám ayyemgi Rim mekteplerinde payda bolǵan. XVII ásirden baslap Batıs Evropa universitetlerinde gumanitar jóneliste oqıytuǵın studentlerdiń túp derekler menen islew usılı tálimniń tiykarǵı forması retinde qollanılǵanlıǵı seminardıń rawajlanıwı hám házirgi formaǵa keliwinde áhmiyetli orın tutadı.

Zamanagóy seminarlar arnawlı bir predmetti tereń úyreniwge jóneltirilgen. Seminar shınıǵıwları dawamında student (oqıwshı) lar ilimiy jumıs júrgiziw

tájiriybesi, óz juwmaqların awızeki hám jazba túrde ańlatiw hám de kózqarasların tıyanaqlı qorǵaw ilmiy tájriybesine iye boladı. Bul qıylı shınıǵıwlardıń 3 túri ámeldegi:

- arnawlı bir kurstı tereńlestirip úyretiwge jóneltirilgen seminar ;
- kurs sheńberinde tiykarǵı hám zárúrli esaplanǵan temalardı úyreniwge qaratılǵan seminar ;
- ilimiy izertlewge jóneltirilgen, lekciya temasına baylanıslı bolmaǵan seminar.

Seminar bayanında studentler maqsetke muwapıq metodikalıq usıllardı qóllaw tiykarında bir-birine baylanıslı máseleler, dáliller sistemasın keltiriwge, hár bir teoriyalıq pikir tiykarlawǵa itibar qaratıwı kerek. Hár bir dálil hám túsindirmeler maqsetke erisiwge jóneltiriliwi, tiykarǵı ideya, mazmun hám ilimiy juwmaqlar sáwleleniwi kerek.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Pedagogika. // M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
2. Ibragimov X.I... Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008.
3. Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Sh. Tashmetova.
4. Юзликаева Э., Мадьярова С., Янбарисова Э., И.Морхова. Теория и практика общей педагогики. Т.: ТГПУ, 2014,
5. Калдыбекова А.С. Жалпы педагогика теориясы және практикасы. 1. Педагогика теориясы. Т.: ТДПУ, 2013.

ZAMONAVIY DARS VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR

Otaxonova Ma'mura Oybek qizi
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedogogika yo'nalishining 1-e guruh talabasi

Kalit so'zlar; Zamonaviy,dars, metod, ta'lim , tarbiya , texnologiya, kreativ , dars turlari...

Hozirgi kunda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratmoqda . bugungi yoshlarimizga keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Darslarni zamonaviylashtirish , zamonaviy texnologiyalar bilan olib borish, sifatli ta'limni tashkil etish bugungi kun talabi hisoblanadi .

Dars – bu bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli sanaladi. Darsda har bir o'quvchi xususiyatlarini hisobga olish , barcha o'quvchilarning mashg'ulot jarayonida o'rganilayotgan fan asoslarini egallab olishlari, ularning idrok etish qobiliyatlari va ma'naviy – axloqiy sifatlarini tarbiyalash hamda rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi.

Darsga qo'yilgan talablar har bir dars quyidagi uchta asosiy vazifani hal etishga yo'naltiriladi ; o'qitish , tarbiyalash , rivojlantirish . Ana shuni hisobga olib darga bir -qancha ya'ni didaktik , tarbiyaviy va rivojlantiruvchi talablar qo'yiladi. Har bir darsning ta'lim vazifalarini aniq belgilash , darsni axborotlar bilan boyitish, eng yangi texnologiyalarni kiritish , turli shakildagi metod va vositalardan foydalanish kerak. [4]

Hozirgi zamonaviy darslarni tashkil etishda o'qituvchi va o'quvchilarga qo'yilgan talablar mavjud. O'qituvchi darsni zamonaviy texnologiyalarga asoslanib tashkil etar ekan , turli texnik vositalardan ham kompyuter , proyektor , elektron doska va boshqa zamonaviy texnologiyalardan foydalanib darsni olib borish kerak . Ana shunda darsga o'quvchilarni qiziqtira oladi . Dars mobaynida har bir o'qituvchi bolalarni bilimini baholab borishi kerak , ularni kreativligini oshira olishi kerak , kreativlikni oshirishi uchun o'qituvchining o'zida bu qobiliyat , bilim , ko'nikma , va malaka bo'lishi kerak . Va u butun avditoriyada kreativlik muhitini yaratishi kerak . Shunda o'quvchilarni fikrlash qobiliyati o'sadi bilimga bo'lgan ehtiyoji ortadi.

Kreativlik – bu yaratish , ijodkor , individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida ijodiy qobiliyat ma'nosini ifodalaydi.

Hozirgi kunda zamonaviy ta'lim bilan birgalikda yoshlarga tarbiya ham o'rgatilishi kerak .

Ta'lim – o'quvchilarni nazariy bilim , amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish , kompetentlikni tarkib toptirish , ularning bilish qobiliyatini o'stirish va dunyoqarashlarini shakillantirishga yo'naltirilgan jarayon hisoblanadi.

Tarbiya – muayyan , aniq maqsad hamda ijtimoiy – tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish , uning ongi , xulq – atvori va dunyo – qarashlarini tarkib toptirish jarayoni hisoblanadi.

Ta'lim va tarbiya bir – biri bilan chambarchas bog'liq . Birinchi prezidentimiz aytganidek : ,,Inson qalbiga yo'l avvalo ta'lim – tarbiyadan boshlanadi '' [5]

Shu bois ham yoshlarga ta'lim – tarbiya berish jarayonida o'qituvchi pedogoglardan yuksak mahorat va har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil etish talab etiladi . Yosh avlodni tarbiyalayotgan har bir shaxs eng avvalo yuksak ma'naviyatli va chuqur bilim – tajribaga ega bo'lishi , o'z vazifasini muhim va ma'suliyatli deb bilishi lozim .

Yana dars mobaynida interfaol texnologiyalar bilan birgalikda qiziqarli metodlar bilan dars o'tish ham kerak . Hozirgi kunda ko'p kuzatamiz ko'pgina maktablarda dars jarayonida o'qituvchilar metodlardan foydalanishmaydi . Bu jarayon

[4] B.X.Xodjayev Toshkent – 2017 – yil 92- bet

[5] I.A.Karimov , Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch – T: Ma'naviyat 2008.

rivojlanib borayotgan bolalarga salbiy ta’sir ko’rsatadi . Bola darsga yaxshi qatnashmaydigan va o’z fikrlarini to’liq bayon qila olmaydigan bo’lib qoladi.

Yana dars jarayonida o’qituvchining asosiy quroli til bo’ladi. Darsni bolalarga qanchalik ravon tushuntirsa o’quvchilar orasida hurmatga ega bo’ladi . O’quvchilar ham shunday bo’lishi kerak o’zining shaxsiy fikrlariga ega , har tomonlama faol bo’lishi kerak. Ko’p hollarda bolalar o’qituvchilaridan namuna olishadi unga o’xshashga harakat qilishadi .

Zamonaviy dars mashg’ulotlar , suhbatlar , video – munozaralar , o’yinlar , ochiq savollar , aqliy hujum va boshqa kabi mashg’ulot usullari va o’qitish usullaridan foydalanish bilan ajiralib turadi .

Darsning tuzilishi oddiy va ancha murakkab bo’lishi mumkin. Bu o’quv materialining mazmuni , darsning didaktik maqsadi , o’tilayotgan mavzuga va o’quvchilar va jamoa sifatida sinfning hususiyatlariga bog’liq .

Zamonaviy darsning bir – qancha turlari mavjud :

Aralash dars, o’zlashtirish darsi, mustahkamlash va takirorlash darsi, umumlashtirish va tizimlashtirish darsi, tekshirish darsi, ko’nikma ishlab chiqarish darsi.

Xullas mustaqillikning dastlabki yillaridayoq ,,Ta’lim to’g’risidagi’’ qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi ta’lim sohasidagi muhim qadam bo’ldi . Har bir bo’layotgan o’zgarishlar, insoniyat kelajagi, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog’liqdir. Fan va madaniyatning rivojlanishi ta’lim va tarbiyaning qanday olib borilishiga bogliqdir.

Shu boisdan kuchli kadrlar tayyorlab jamiyatga, davlatimizga foydasi tegadigan , o’z kasbining mutaxassislari bo’lib yetishadigan yoshlarni tarbiyalashimiz kerak .Ana shunda jamiyat ham davlat ham rivojlanadi . Boshqa ta’lim sohasida rivojlanib ketgan davlatlar qatoridan o’rin oladi . Albatta milliyligimizni unutmagan holda , o’z erkimiz va or – nomusimizni saqlagan holda rivojlanish yo’liga qadam qo’yamiz.

Albatta bu maqsadlarga erishish uchun ancha kitob mutola qilish va astoyidil harakat qilishimiz kerak .Ana shunda biz davlatga foydasi tegadigan avlodni tarbiyalay olamiz.

Foydalangan adabiyotlar

1 O’zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch . – Toshkent .2008

2 B.X.Xadjoyev Umumiy pedogogika nazariyasi va amaliyoti .Darslik. – T: Sano – standart nashriyoti , 2017-yil

3 www.edu.uz.

XALIQ PEDAGOGIKASINDA MILLIY ÚRP-ÁDETLER, SALT DÁSTÚRLERDIŃ SÁWLELENIWI

Xudaybergenova Tumaris
NMPI “Pedagogika” tálim baǵdarı 2-D topar talabası
ilimiy basshı - Pedagogika kafedrası docenti p.i.k. Saparbaev T.

Tayanısh túsinikler: Milliy úrp-ádetler, salt dástúrler, bayram hám máresimler,ǵárezsizlik,nawrız bayramı,qarım-qatnas

Málim bolǵaninday, Respublikamizda jolǵa qoyılǵan úzliksiz tálim mekemeleriniń aldina mámleketlik hám sotsial buyirtpalar qoyilǵan mámleketlik buyirtpasi hár tárepleme rawajlanǵan kadrlardi tayarlaw bolsa, sotsial buyirtpa jaslar sanasi hám qálbine milliy ideyani sińdiriw sanaladi.

Talaba – jaslar sanası hám qálbine milliy ideyani sińdiriwde dáslep olardı milliy hám uliwma insaniy qádiriyatlar menen tanistiriw arqali bul qádiriyatlarǵa húrmet ruwxinda tárbiyalaw eń áhimeyetli orin tutadı. Milliy qádiriyatlar quramina kiriwshi milliy úrp-ádetler, salt dástúrler, bayram hám meresimle áwladlar kamalatında úlken tárbiyalıq áhimeyetke iye. Xalqımız ásirler dawamında sol qádiriyatlarǵa sadiq qalǵan, olardan perzentle tárbiyasinda paydalana alǵan.
Ǵarezsizlik sharapati menen búgingi kúnde bárkamal áwladti ásirler dawaminda quram tapqan milliy qádiriyatlarimiz, úrp-ádetlerimiz ruwxinda tárbiyalaw, mádeniy miyrasimiz, mánawiy bayliǵimizdi hár tárepleme úyrenip, tálim - tárbiya tarawda qollawǵa keń imkaniyatlar jaratildi.

Watan súyiwshilik, hallaliq, eldi qádirlew, adalat, doslıq, miynet súygishlik, mártlik, saqiyliq, miymandoslıq, sabır-qanaat, sadiqliq siyaqlı insaniy páziyletler qádirlenedi. Qizǵanshaqliq, nadanliq, parasatsizliq, erinsheklik t.b. illetler qaralanadı. Hár bir úrp-ádet, dástúrlerimiz joqarida qádirlengen páziyletlerdi jas áwlad tárbiyasina sińdiriw, qaralanǵan illetlerden uzaqlastiriw yáki joq etiw siyaqlı óz maqset waziypasina, óz baǵdarina iye. Mısalı: adamgershilik, dos-biradarliq, iqtiyariy járdem, awizbirshilik, hám óz-ara sheriklik ayqin úlgisi bolǵan shembilik házirgi házirgi kúnge shekem jetip kelgen iygilikli ádetlerimizden biri. Shembilik Qaraqalpaqlarda shaxs yáki jámiyet jumisina ixtiyariy járdem beriw, kópshiliktiń bir maqsette bir jaǵadan bas shiǵariw, tezlik penen orinlaniwi zárúr bolǵan jumislardi atqariwda qollanilǵan. Hár jılı Nawrız, ǵarezsizlik bayramlari waqitinda ótkiziletuǵin uliwma xalıq shembilikleri

buniń tastiyiǵı bolıp esaplanadı . Bul ese hesh gúmansiz, jámiyetimizdiń oy-órisiniń jańalaniwina kúshli tásir etpekte. Sol qatarda shembilik xalqımızda mehir - aqibet sezimin tárbiyalaǵan, sondayaq búgin shembilikte qatinasqan adam erteńine kópshilik onikine hám keliwin áwelden bilgen. Tap sol ádet dúnyaniń eń rawajlanǵan dáwirlerinen biri Yaponiyada da bar eken. “ Hesh qayerde ushiramaytuǵin tek Yaponiyadan bir-birin toltiratuǵin uyǵinliq bar. Bul - eń zamanagóy sanaat penen milliyliktiń uyǵinlıǵidir.

Demek aytiw kerek, jámiyettiń sotsial – ekonomikaliq, mádeniy – ideologiyaliq rawajlaniwinda qádiriyatlardiń orini áhimeyeti teńsiz. Sol sebepli de jas áwlad tárbiyasinda xalıq dástúrleri, úrp –ádetleri, salt – dástúrleri, meresimlerimizdiń áhimeyetin keńnen túsindiriwmiz maqsetke muwapiq. Sol orinda “Batis – nizamlar, Shiǵis – úrp - ádetler tiykarinda basqariladi”, - degen eslewimiz tiyis. Áwelleri nizamshiliq tárbiyaliq - huquqiy qádiriyatlar, túrli ırım formadaǵı kóz-qaraslar, keyinshelik diniy isenimlerdiń kúsheyiwi menen “obal” deyiliwshi kóz qaraslar kórinisinde ámelge asirilǵan. Mısalı: oń - tuwriliq, rasgóylik, shep ese jalqawliq, ótirikshilik kórinisinde sáwlelengen. Sol sebeplide kelin - kiyewler astanaǵa birinshi qádemdi shep ayaǵinan baslawi, neke júzigin shep qolına taǵiwi qadaǵan etiledi. Sondayaq búgingi kúnde jámiyetimiz Mámleket Konstitutsiyasi hám nizamlar tárepinen basqarılsada, ózbek turmis tárizindegi kóplep úrp-ádetler nızamlar dárejisinde atqarıladı.

Demek, xalıq pedagogikasinda tárbiya milliy qádiriyatlarimiz, úrp - ádetlerimiz, hám salt dástúrlerimizdiń túp mánisin úyreniw, ótmishti umıtpaslıq, buniń qádirine jetiw hám keleshekke úmit ruxinda alip bariladi.

Qádiriyat – “tariyix sinawlarinan ótken, milliy máplerimiz, búgingi hám erteńgi arziw intiliwimizge, rawajlaniw talaplarina tolıq juwap beretuǵin, jıllar ótken sayin qádiri artip baratuǵin ideya hám túsiniklerdir”.

Salt-dástúr - damlar sanasinda , ómirinde óz orının tapqan sotsial hádiyse bolıp, áwladtan - áwladqa ótetuǵin, tákirarlanǵan tártip qaǵiydalardir.

Úrp - ádet - adamlardiń kúndelik turmisina sińip ketken, málim múdette tákirarlanip turiwshi háreket, kópshilik tárepinen qabil etilgen kónlikpe hám minez - quliq qaǵiydalaridir. Mısalı:kishkenelerdiń jasi úlkenlerge sálem beriw, miymanlarǵa húrmet –izzete boliw.

Máresim - salt- dástúr hám úrp-ádettiń quramlıq bólimi bolıp, insan ómirindegi áhimeyetli waqiyalardı belgilewge qaratılǵan ómirlik shara ilajlar bolıp tabıladı.

Salt – dástúrdiń quramliq bólegi ádet, ádettiń quramliq bólegi meresim bolıp, ádet kúndelik ómirde ushirawi múmkin bolsa, meresim insane ómirinde

áhimeyetli hádiyseler júz bergende júzege shiǵadi. Mısalı: jaslar er jetkende úyleniwi hám turmisqa shiǵiwi dástúr bolsa, málim tártipke iye bolǵan neke toyi úrp-ádet esaplanadı. Bul toyda nekeden ótiw, júzik taǵiw siyaqlı meresimler ótkeriledi. JoqardaǵI salt-dástúr, úrp - ádet, meresimler birgelikte kelin – keyew, qarindaslari, doslari ushin bayramǵa aylaniwi múmkin. Jas qánigelerdiń oqiwdi pitkerip, jumisqa jaylasiwi ádet bolsa, buǵan baǵishlap shólkemlestirilgen dástúriy kesheler meresimge aylanadi. Bárkamal shaxs tárbiyasinda milliy qádiriyatlar, úrp –ádetler, dástúrler hám salt dástúrler pedagogik imkaniyatlardan paydalaniwdiń jaqsı nátiyjelerine alip keledi. Mısalı: xalqımızda sálemlesiw hám hal – ahwal soraw hár bir adamniń aqili, ádebi, zakawati, mádeniyatliliq dárejesin kórsetedi. Sálemlesiw tárbiyasi tuwrisinda qatar hádislerde, ráwiyatlarda keltirilgen. Mısalı: at mingen adamniń piyadaǵa, azshiliqtiń kópshilikke, sirttan kelgen adam ishke kirgende, kishkenelerdiń jasi úlkenlerge sálem beriwi ádet túsine aylanǵan. Qarım – qatnastıń tiykari bolǵan sálemlesiw xalıq pedagogikasınıń barlıq dereklerinde óz sáwleleniwlerin tabadı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga qúramiz. «O’zbekiston» T, 2017.
2. Musurmanova.O Oqıwshılardıń mánawiy mádeniyatın qáliplestiriw. T,1993.
3 Мавленова Р. 81м т.б. Педагогика. T, w00q.

TÁLIM SIPATIN SISTEMALI BASQARIWDI ENGIZIWDIŃ ÁMELDEGI JAǴDAYI

Qulimbetova Mexriban Ónerbaevna
Ajiniyaz atindaǵi NMPI Pedagogika tálim baǵdarı 2-kurs studenti

Tálim sıpatın basqarıw sistemasın kompyuterlestiriw hám informaciyalastırıw, tálim sıpatın basqarıwdıń mámleket tárepinen tálim mákemeleri iskerligin jolǵa qoyıw hám finanslıq jaqtan támiyinlew sisteması menen integraciyalasıwı hám de tálim sıpatın basqarıwdıń zamanagóy modelleri hám sistemasın kirgiziw ushın tálim procesiniń barlıq subektlerin arnawlı qayta tayarlaw hám qosımsha tálim mashqalaların sheshiwge kirisilgenligi de oǵada zárúrli bolıp tabıladı.

Bir izertlew sheńberinde tálim sıpatın basqarıwǵa tán barlıq aktual wazıypalardıń tolıq qamtıp alıw múmkin emes, sebebi bul pútkil kóplegen normativlik-huqıqıy, social -psixologiyalıq, institucional hám basqa faktorlardı esapqa alıwdı talap etedi.

Sol múnásábet penen, izertlewdiń ayrıqsha qásiyetlerin esapqa alǵan halda, joqarı tálim teoriyası sheńberinde atqarılıp atırǵan bul izertlew basqarıwdıń konceptual tiykarların islep shıǵıwǵa baǵdarlanǵan bolıp tabıladı. Ulıwma alǵanda, bul maqsettiń qoyılıwı joqarı tálim teoriyası hám ámeliyatı tarawında qanday da jańa predmetler menen baylanısqanlıqtıń qáliplesiwi menen bekkem baylanıslı. Gáp joqarı tálim sıpatın basqarıw ámeliyatınıń konceptual tıykarlanıwın ózinde sáwlelendiriwshi joqarı tálim sisteması túsinigi haqqında ketip atır. Basqa tárepten bolsa, tálim sıpatın basqarıwdıń ayrıqsha ámeliyatı tálim sistemaların basqarıw ámeliyatına salıstırǵanda da ulıwma, ayrıqsha qásiyetlerine iye.

Usı izertlewde jetekshi tárep retinde respublika tálim sisteması mısalında joqarı tálim sıpatın basqarıw sistemasın islep shıǵıw hám olardıń modellerin jaratıw menen baylanıslı kóplegen máseleler analiz etilgen. Soǵan sáykes tárizde, izertlew boljawları jańa predmetlerdi hám jańa subekt poziciyalardı anıqlaw arqalı ańlatıladı hám de onıń bir neshe táreplerin belgilep alıwdı talap etedi.

Boljawlardıń teoriyalıq -metodikalıq tárepi sıpat hám sapanı basqarıw mashqalasın fenomenologiyalıq jantasıw sheńberinde kórip shıǵıw zárúriyatı menen baylanıslı. Atap aytqanda, bul joqarı tálim sıpatına bolǵan bir neshe (eń keminde tariyxıy -materiallıq, normativlik-huqıqıy hám ilimiy-pedagogikalıq) kózqaraslardıń aktuallıǵın ańlatadı.

Joqarı tálim sıpatın shólkemlestirilgen-basqarıw tárepinen támiyinlew kózqarasınan, sıpattı basqarıwdıń tómendegi ush tayansh mexanizmin ajıratıp kórsetiw múmkin: joqarı tálimniń kóp dárejeli irearxiyalıq standartlasıwı, joqarı tálim processleriniń menejmenti, sonıń menen birge, joqarı tálim sıpatın strategiyalıq tárepten basqarıw.

Hám aqır-aqıbette, qádiriyatlar kózqarasınan, joqarı tálim shólkemi tálim sisteması iskerligi hám rawajlanıwı sheńberinde joqarı tálim sıpatın asırıw ústinde islew tálimdegi barlıq innovaciyalıq processlerdiń jetekshi buwını esaplanadı, basqasha aytqanda, sıpatqa ulıwma pútkil tálim sistemasın modernizaciyalawdıń sheshiwshi faktorı formasında qaraladı.

Sol tárizde belgilep alınǵan boljaw hám de wazıypalar tiykarında qoyılǵan maqsetke ámelde erisiw izertlewlerde júzege keletuǵın wazıypalar menen anıqlanatuǵın izertlew nızamlıqların dúziw menen sıpattı basqarıw sistemasın islep shıǵıw hám ámelge asırıwdıń teoriyada hám ámeliyatta ámeldegi tájiriybeleri menen, sonıń menen birge, sıpattı basqarıwdıń túp máseleleri menen baylanıslı.

Tómende bul nizamlıqtı ayrıqsha máseleler blokına ajıratıp, olarǵa sáykes keletuǵın izertlew wazıypaları hám de olarda qollanılǵan metodologiyalıq quralların kórip shıǵamız.

Mashqalalardıń birinshi blokı túrli sistemalar sheńberindegi qıyallar tiykarında sıpat túsinigin konseptuallastırıw zárúrligi menen belgilenedi.

Dáslep, bul mashqalanı kórip shıǵıwda Ózbekstan Respublikasındaǵı tálimniń maqset hám de wazıypaların belgileytuǵın tiykarǵı normativlik-huqıqıy húJjetler degi sıpat túsinigi ámeldegi bolǵan semantikalıq maydandı belgilep alıw zárúrli bolıp tabıladı. Sıpat mashqalasın talqılawımız tiykarında aktuallasatuǵın ilimiy-teoriyalıq hám sonıń menen birge, intuitiv qıyallardı anıqlaw bul mashqalanıń ekinshi tárepi bolıp esaplanadı. Hám aqır-aqıbette, sol tártipte sıpat kategoriyalarıda joqarı tálim mánisi, maqseti, dúzilisi hám natiyjeliligi shártleri haqqındaǵı teoriyalıq qıyallardı qayta belgilew zárúriyatı boladı.

Sol múnásábet penen tálimniń mánisi, baǵdarlanǵanlıǵı, kriteryaları hám ayrıqshalıǵına salıstırǵanda óz-ara -qosımsha tayansh qıyallar hám shamalar kórinisinde ańlatılatuǵın joqarı pedagogikalıq tálim sıpatınıń áyne intuitiv konsepciyası ayırıqsha rol oynaydı. Bularǵa tómendegiler kiredi:

- tálim iskerliginde eń joqarı dárejedegi nátiyjelililikke erisiwdi óziniń iygilikli maqseti etip qoyǵan, jeke pedagogikalıq tálim sistemasın jaratıw, pedagogikalıq xızmetiniń tiykarlanǵanlıǵı, ayrıqsha pedagogikalıq texnikaǵa iye ekenligi menen kórinetuǵın pedagogikalıq tálimge kompetentli jantasıw;
- qánigeniń oqıtıwshı kásiplik oylawına hám iskerligine arnawlı bir social hám materiallıq shárayatlardaǵı eń zárúrli talaplardı sáwlelendiriwshi kásiplik jantasıw;
- pedagogikalıq tálimge individual -dóretiwshilik jantasıw, bunda insan ózliginiń qánigelespegen sıpat hám qásiyetleri, insan ózligine uyqas bolǵan ashıqlıq, baylanısqa kirisiwsheńlik, óz-ózin kórsete alıw hám óz-ózin túsine biliw sıyaqlı qásiyetlerin rawajlandırıwǵa itibar qaratıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Аквазба Е.О., Ухабина Т.Е., Черемисина Е.В. Качество образования в современной образовательной организации: проблемы и перспективы // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – 5; URL :www.science-education.ru/128-21477 (дата обращения: 28.08.2015).
2. Ашер А., Савино М. Глобальные рейтинги и рейтинговые таблицы // Вопросы образования. – 2007. – 4. – С. 201-216.
3. Ajwad, Mohamed Ihsan Stefan Hut, Ilhom Abdulloev, Robin Audy, Torracchi, 2014. ―TheSkills Road: Skills for Employability in Uzbekistan,‖World Bank, Washington, DC, 64 p.

MEKTEP OQIWSHILARINA BILIM BERIWDE SÚWRETLEW ÓNERINIŃ ÁHIMYETI

U.K.Paxratdinova – NMPI 2-basqısh doktorantı

Gilt sózler: súwretlew óneri, mektep oqıwshıları, súwretlew óneri tariyxı, zamanagóy bilim beriw.

Búgingi kúnde jas áwladtı kámil, tárbiyalı, bilimli insanlar etip tárbiyalaw baǵdarında unamlı jumıslar ámelge asırılmaqta. Barlıq pánler sıyaqlı jas áwlad tárbiyasında kórkem ónerdiń, súwretlew óneriniń ornı ayrıqsha. Biz, jaslar tálim tálim-tárbiyası haqqında sóz etiwden aldın, súwretlew óneri tariyxına toqtap ótiwdi orınlı dep esaplaymız.

Súwretlew óneri júdá áyyemgi zamanlarda, miynet procesiniń rawajlanıwı nátiyjesinde payda boldı. Miynet processinde insan oylawı kámal taptı, gózzallıq sezimi arttı, haqıyqatlıqtaǵı gózzallıq, qolaylıq hám paydalılıq túsinikleri keńeydi. Jámiyet túrli tayıpalar payda bolıwı menen bolsa social rawajlanıwda úlken ózgerisler júz berdi; intellektual miynet fizikalıq miynetten ajralıp shıǵa basladı. Bul bolsa pán hám kórkem óner rawajlanıwında zárúrli áhmiyet iye boldi. Professional kórkem óner hám artistler de sol dáwirde payda boldı. Su'wretlew óneri bolsa ayriqsha ózgesheligin kórsetti. Lekin soǵan qaramay, kópshilik arasınan jetisip shıqqan uqıplı dóretiwshiler xalıqtıń árman-tileklerin, olardıń gózzallıq hám menmenlik, adamga adamgershilik haqqındaǵı túsiniklerin ańlatpa etiwshi dóretpeler jarattı. Xalıqtıń turmısı, úrp-ádetleri, tabıs hám jeńiliwleri olardıń dóretpelerinde óz ko'rinisin taptı. Hár bir dáwirde ámeldegi bolǵan áne sonday kórkem óner turmıs sulıwlıqların súwretlep adamlarda joqarı pazıyletlerdi kamal taptırdı, olardı teńlik, azatlıq, biradarlıq, jaqtı keleshekke umtılıwǵa shaqırdı. Haqıyqattan da insaniyat jaratıp qaldırǵan materiallıq qádiriyatlar ápiwayı baylıqlar bolıp qalmay, bálki ózinde insan aqıl -ziyrekligi, turmıs tuwrısındaǵı pikir-oyini sáwlelendiriwshi ayna bolıp tabıladı. Jáhán kórkem óneri tariyxın úyretiw, onıń rawajlanıw nızamların túsiniw, kemde-kem ushraytuǵın estelikler menen tanısıw, ótken zaman adamlardıń sezim-sezim, turmıslıq tájiriybelerin úyreniw estetik qaraslardıń qáliplesiwin biliw bolıp esaplanadı. Bul sózsiz a'lbette. Kisilerde turmıslıq tájiriybelerdiń bayıwına, turmısqa jáne de keń hám hár tárepleme jaqınlawǵa járdem beredi. Su'wretlew óneri túrlerine reńli su'wret , arxitektura, grafika, músinshilik kiredi. Reńli su'wret su'wretlew ónerdiń eń zárúrli túrlerinen bolıp, arnawlı polotnolarga, diywallarǵa islenedi. Su'wretlew óner dóretpelerinde kórsetilgen maqset hám mazmundı ashıp beriwde reń zárúrli orın iyeleydi. Reńli su'wret dóretpeleri xarakterine kóre monumental, dekorativ, kórkem, dáskeli túrlerge bólinedi. Monumental reńli su'wret arxitektorshılıq menen baylanıslı bolıp, olar úylerdiń diywalların, shiftların bezewde qollanıladı. Úlken kólemde uzaqtan kóriwge mólsherlengenligi ushın bular pútinlestirilgen halda islenedi, reńler de shártli túrde alınadı. Kórkem kórkem óner dóretpeleri túrli mámleketlerde sol qatardan, Ózbekstan aymaǵında júdá a'yyem zamannan rawajlanıp, áyyemgi qoljazbalarg'a islengen. Mısalı. Alisher Nawayınıń «Hamsa» dóretpelerine islengen súwretler buǵan mısal bola aladı. Dáskeli reńli su'wret dóretpeleri keń tarqalǵan bolıp, arnawlı shúberekler, karton, aǵash, romkaga

tartılǵan shúberek-xolst hám sol sıyaqlılarǵa islenedi. Dáskeli ren'li su'wret mayboyaw, guash, suwboyaw tempera boyawlarında arnawlı dáske (molbert) larga ornatılıp islenedi.

Mine, biz joqarıda kórkem óner tariyxı haqqında maǵlıwmatlar keltirip óttik. Óz gezeginde balalarǵa kórkem óner haqqında bilim beriwde oqıtıwshılar tómendegi máselelerge itibarın qaratadı:

- bolajaq baslanǵısh klass oqıtıwshılarında súwretlew óneri metodikası boyınsha bilim hám ilmiy tájriybelerdi payda etiw hám ósiriw;

- bolajaq baslanǵısh klass oqıtıwshılarına súwretlew ónerdiń teoriyalıq hám ámeliy tiykarları (jarıq, saya, perspektiva, kompozitsiya) haqqındaǵı bilimlerdi puqta iyelewge járdem beriw;

- bolajaq baslanǵısh klass oqıtıwshılarında súwret islew hám kórkem dóretiwshilik boyınsha kónlikpe hám ilmiy tájriybe payda etiw;

- ózbek hám jáhán xalıqları su'wretleytuǵın, ámeliy hám arxitektorshılıq kórkem óneri menen jaqınnan tanıstırıw hám tereń úyretiw;

- su'wretlew óner oqıtıw metodikasınıń ayriqsha rawajlanıwı tariyxı, maqset hám wazıypaları, teoriyalıq tiykarları haqqında sıpatlama beriw;

- studentlerdi zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw jollari menen tanıstırıw.

Oqıtıwshi bul usıllardan há zamanagóy bilim beriw usıllarınan paydalanǵan halda mektep oqıwshıların estetikalıq jaqtan tárbiyalawǵá óziniń salmaqlı úlesin qosadı.

Juwmaqlap aytqanda, tálim-tárbiya protsesi bir orında qatıp qalmaǵan. Zaman rawajlanıwı menen oqıwshılarǵa bilim beriw processi de ózgerip, jetlisip baradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Abdullayev N. San’at tarixi 2-jildlik, 2/1 tom .-T ., 2001.
2. Abdirasilov S.F. Tasviriy san’at metodikasi. -T., «Ilm-Ziyo», 2006.
3. Abdirasilov S.F., Tolipov N.X. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. -T ., «Aloqachi», 2007.4. Boymetov B.B., Abdirasilov S.F. Chizmatasvir. -T., «G‘afur G‘ulom», 2004.
5. Nabiyev M.N. Rangshunoslik. T., « O‘qituvchi», 1995
6. Oripov B. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi. -T.: «IlmZiyo», 2006
Internet sayt.

BO‘LAJAK NOLINGVISTIK MUTAXASSISLARDA KOGNITIV KOMPETENTSIYALARNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

A.N.Jumamuratova – Ajiniyoz nomidagi NDPI 2 bosqich tayanch doktoranti

Mahalliy oliy ta’lim sharoitida oliy ma’lumotli mutaxassislarni tayyorlashning hozirgi bosqichi barcha turdagi fanlarni o‘qitishda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning etakchi roli bilan ajralib turadi. O‘z navbatida, bu ijtimoiy, gumanitar va tabiiy fanlar bo‘yicha mutaxassisliklar bo‘yicha ishlab chiqilayotgan ta’lim standartlarida o‘z aksini topadi va yangi, talabalarga yo‘naltirilgan paradigmani rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Bu maqolada kompetentsiyalar deganda muayyan ta’lim vazifalarini hal etish bo‘yicha aniq qobiliyatlar, ko‘nikma va malakalar guruhlari tushuniladi: J.Erpenbekning so‘zlaridan iqtibos keltirgan holda, kompetentsiyalar bilimga asoslanadi, tajriba orqali tuziladi va iroda asosida amalga oshiriladi. Kompetentlik – bu shaxs tomonidan ko‘rsatilgan qobiliyat yoki mahoratning umumiy darajasini bildiradi [2,b.96].

Chet tilini o‘qitishga kelsak, hozirgi vaqtda mahalliy metodologlarning asosiy maqsadi uning tarkibiy qismlari: lingvistik, nutqiy, ijtimoiy-madaniy, kompensatsion va o‘quv-kognitiv majmuada integratsiyalashgan chet tilining kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishdir [4,b.84]. Shu bilan birga, nolingvistik universitetlar talabalari uchun kommunikativ kompetentsiyaning kasbiy komponenti muhim ahamiyatga ega: boshqacha qilib aytganda, professional muloqot tilini o‘zlashtirish birinchi o‘ringa chiqadi [1,b.120-121]. Ushbu maqola yuqoridagi kompleks kompetentsiyaning kognitiv jihatini rivojlantirish muammosiga qaratilgan, chunki o‘quv va kognitiv faoliyatning ko‘nikmalari va qobiliyatlari bevosita uning boshqa tarkibiy qismlarini o‘zlashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Kognitiv kompetentsiya “Evropa uchun asosiy kompetentsiyalar” ro‘yxatiga kiritilgan va shuningdek, ta’limning bilim, ko‘nikma va intellektual tarkibiy qismlarini o‘zida mujassamlashtirgan integrativ xususiyatga ega [3,b.49].

Shuni ta’kidlash kerakki, hozirgi vaqtda ilmiy hamjamiyatda kognitiv kompetentsiyaning mohiyati va tuzilishi bo‘yicha konsensus mavjud emas. Shu munosabat bilan N.A.Patov va L.A.Osipovalar Evropa hamjamiyati tomonidan tavsiya etilgan kognitiv kompetentsiya tavsifini asos qilib olish maqsadga muvofiq deb topdi, ular insonning turli xil kognitiv faoliyatlarni mustaqil ravishda amalga oshirishga qobiliyati va tayyorligini, umr bo‘yi o‘rganish va shaxsiy va kasbiy

jihatdan takomillashtirish istagini, o‘z potentsialini o‘z-o‘zidan ro‘yobga chiqarish va o‘z-o‘zidan amalga oshirishga bo‘lgan ehtiyojni o‘z ichiga oladi [3,b.49].

N.P.Tayurskayaning fikricha, chet tilini o‘rganishda kognitiv kompetentsiyani egallash uchun umumiy va maxsus o‘quv qobiliyatlari va ko'nikmalari, shuningdek, tillar va madaniyatlarni mustaqil o‘rganish usullari, shu jumladan, axborot texnologiyalaridan foydalanish hal qiluvchi ahamiyatga ega [4,b.85].

Shunday qilib, kognitiv kompetentsiyaning yaxlit tabiatini uning ijtimoiy, kommunikativ va axborot tomonlarini tegishli kompetentsiya turlari bilan birgalikda ajratib ko‘rsatsak bo‘ladi. Xususan, ijtimoiy kompetentsiyani o‘zlashtirish jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlar va ijtimoiy normalar va ularni amaliyotda qo‘llash to‘g‘risidagi bilimlarni egallashni o‘z ichiga oladi; kommunikativ kompetentsiyani samarali amalga oshirish muloqot usullari va strategiyalarini bilishni nazarda tutadi; Kognitiv kompetentsiyaning axborot komponenti axborotni olish, saqlash va qayta ishlash usullarini bilish bilan bog‘liqdir [3,b.50]. Kognitiv va lingvistik kompetentsiyalar o‘rtasidagi yaqin bog‘liqlik ham aniq, chunki til kognitiv faoliyatning universal vositasidir [1,b.120-121].

Umuman ta’limda (va xususan, chet tilini o’qitishda) kompetentlik yondashuvini qo‘llash bo‘yicha psixologik-pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, kompetentlik zarur kompetensiyalarni egallash natijasi sifatida faoliyat xususiyatiga ega. Kognitiv kompetentsiyani muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun ta’lim munosabatlari sub’ektlarining tizimli mustaqil o‘quv va kognitiv ishlarini olib borish zarurligini ta’kidlash zarur. N.A.Patov va L.A.Osipova kognitiv kompetentsiyaning motivatsion-qiymatli, kognitiv-amaliy va hissiy-irodaviy kabi muhim tarkibiy qismlarini alohida ta’kidlaydi. [3,b.50-51].

B.G.Ananyevning fikriga tayanib, ayniqsa, talabalar yoshi kognitiv kompetentsiyani rivojlantirish uchun eng qulay vaqt ekanligini ta’kidlash mumkin, bu esa bu davrda fikrlashning eng muhim sub’ektiv xususiyatlari, masalan, uning moslashuvchanligi, tanqidiyligi, chuqurligi, mantiqiyligi, isbotchanligi va tezligi kabi xususiyatlarini ochib berish bilan bog‘liq. Uning tizimida asosiy o‘rin ma’rifiy-amaliy komponentga ajratilgan. M.A.Xolodnayaning fikriga qo‘shilgan holda, kognitiv kompetentsiya rivojlanishining shartlari tahlil qilish, sintez qilish, umumlashtirish, tizimlashtirish, sabab va oqibat aloqalarini izlash, dalillar tuzish, asoslash va yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyatidir, shu jumladan, o‘quv vazifalarini hal qilish maqsadida [3,b.52].

Chet tilida argumentativ insholar yozish va chet tilidagi maqolalarni umumlashtirish ham kognitiv kompetentsiyani rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular intensiv tahliliy nutq faoliyatini o‘z ichiga oladi. Ushbu turdagi yozma topshiriqni bajarish uchun motivatsiyani oshirishning mumkin bo‘lgan vositasi

xalqaro til imtihonlari standartlarini qisman amalga oshirish bo‘lishi mumkin, masalan, IELTS. Xususan, singapurlik hamkasblar ushbu test elementlaridan foydalanishning bo‘lajak o‘qituvchilarning chet tilidagi professional malakasini oshirishga ijobiy ta’sirini ta’kidladilar [5,b.74]. Shu bilan birga, topshiriqlarni o‘ylamay nusxa ko‘chirishdan qochish va ularning maqsadga muvofiqligini mutaxassislik bo‘yicha o‘quv rejasi va ta’lim standarti bilan tortish kerakligi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ивашкевич, И. Н. Когнитивные аспекты моделирования процесса обучения языку профессиональной коммуникации / И. Н. Ивашкевич // Лингводидактические особенности обучения иностранным языкам в неязыковых ВУЗах [сборник статей]. - Москва: РАНХиГС, Канцлер, 2018. - С. 119 – 124.

2. Лобанов, А. П. Образовательные инновации в 4-D формате / А. П. Лобанов, Н. В. Дроздова. – Минск: РИВШ, 2016. – 110 с. 68

3. Патов, Н. А. Когнитивная компетентность как педагогическая категория / Н. А. Патов, Л. А. Осипова // Новое в психолого-педагогических исследованиях. – 2014. - № 4. – С. 47 – 54.

4. Таюрская, Н. П. Иноязычная коммуникативная компетенция: зарубежный и российский опыт / Н. П. Таюрская // Гуманитарный вектор. Серия: Педагогика, психология. – 2015. - № 1. – С. 83 – 87.

5. Low, E., Chong, S., Ellis, M. Teachers' English communication skills: Using IELTS to measure competence of graduates from a Singaporean teacher education program / E. Low, S. Chong, M. Ellis // Australian Journal of Teacher Education. – 2014. - Vol. № 39. – Issue 10. – Pp. 64 – 76. 7. IELTS Exam Preparation [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.ielts-exam.net/. – Date of access: 28.04.2024.

3-SEKCIYA
ATA-BABALAR MIYRASI TIYKARINDAǴI TARIYXIY HÁM ZAMANAGÓY TENDENTSIYALARDI UYǴINLASTIRǴAN HALDA BOLAJAQ OQITIWSHILARDI TAYARLAW MÁSELELERI

USTAZ SÓZINIŃ PSIXOTERAPEVTIKALIQ ÁHMIYETI

I.Allaniyazov p.i.k., NMPI «Pedagogika» kafedrası aǵa oqıtıwshısı

Muǵallimniń sóylew mádeniyatınıń psixoterapevtikalıq funktsiyasına birinshilerden bolıp dıqqat awdarǵan belgili psixolog V.N. Myasishev boldı. Wol balanıń ómirge, adamlarǵa hám ózine degen qarım-qatnas qáliplesiwinde, jandı awırtatuǵın óz-ara kelispewshilikler hám qarama-qarsılıqlardı saplastırıwda jaqsı sózdiń úlken áhmiyetke iye yekenin ashıp kórsetti.

Psixoterapevtikalıq jumıslardıń maqseti haqqında biziń ádebiyatlarımızda belgili anıqlama joq. Psixoterapiya túsinigin ádette qánige-medik aralasıwı talap yetiletuǵın potologiyalıq jaǵdaylar menen baylanıstıradı. Psixoterapiya psixikalıq awırıwlardı yamasa bunday kesellik penen awırıw shegarasındaǵı adamlardı yemlewge baǵdarlanǵan sistema sıpatında tar mániste túsindirilmekte.

Ken túsinik retinde psixoterapiya ulıwma insanıy mazmun hám niyetke baǵdarlanǵanlıǵı menen áhmiyetli. Wol balanıń shaxsiy tómenlewin anıqlawǵa hám jaǵdaydı durıs sheshiwge, onıń ózin- ózi hám basqa adamlar dúńyası menen wońısa alıwına járdem beretuǵını sebepli, muǵallimge psixoterapiya álipbesin úyreniw aktuallıǵı kúnsayın artpaqta.

Hár bir bala qolaysız, stressogen jaǵdaylarda shegaradan shıǵıp ketiwi múmkin, emotsional zorıǵıw ózgesheligi menen bir-birinen ayrılıp turadı.

Bir tegis stress (inglizshe STRESS – basım, qozıw, zorıǵıw) shaxstı jedel bolıwǵa iytermelewshi dóretiwshilik qábiletlerin anıqlawǵa ózin-ózi jetilistiriw hám tárbiyalawǵa járdem beriwshi psixikalıq kúsh sıpatında adam yerkin jedellestiredi.

G.Selie tárepinen «jamanlıq keltiriwshi stress»- depatalǵan disstress, adam den sawlıǵı ushın qáwipli yesaplanadı. Yeger stress adamǵa jaǵımlı da, jaǵımsız da bolıwi múmkin bolsa, distress bárhá jaǵımsız [1.29].

Mektep disstressleri sabaqqa qızıǵıwshılıqtıń joǵalıwı, sabaqtan qashıw, woqıwdan qorqıw sıyaqlı didaktogeniya payday yetiwshi jaman qubılıs.

Muǵallimniń jaqsı sózi uzaqqa sozılıwıda múmkin. Uzaq sóylew meyli, jaǵımlı bolsada, balanıń ruwxıy kúshin jedellestiriwshi stressorlıq yaki jaralawshı disstressorlıq rol` atqarıwshı áhmiyetke iye boladı.

Disstressor balalar muǵallimge júdá jaman qatnasta bolıp, wonnan óshalıwǵa tırısadı, dım bolmasa wonı adam dep sıylamaydı. Disstress adamnıń ózin jaman seziwine, tınıshsızlanıw «tamam boldım»-dep woylap qıyın jaǵdayǵa túsiwge, ózine isenimsizlikke hámme nársege arqayın bolıwǵa, sana menen aqıldıń páseyiwine (awmasıraǵanhal), ózi menen ózi bolıp, hámmeden beziw jaǵdayına alıp kelip, kishi peyillik joǵalıp, agressiv jawızlıqtı kúsheytedi, ójetlikti asırıp, qarama-qarsılıqlardı kóbeytedi.

Balalardıń adaptatsiyalıq múmkinshiliklerindegi ayırmashılıqlardı yesapqa alıw zárúr. Janı sezimtal balalardıń disstressti basınan keshiriwi kúshli buzıwshılıq qásiyetke iye bolıp, wolardan evrotikalıq hám psixikalıq ózgerisler júzberiwine alıp keledi.

Joqarı' klassqa kelip woqı'wshılardıń 45-50 % -nde nevrozdıń hár qıylı formaları, nerv sistemasiniń buzılıwları bar ekeni anıqlanǵan. [2]

Hazirgi kúnde mektep woqıwshılarında shańaraq sharayatları, ekologiyanıń ózgeriwi, ata-ana hám muǵallimler menen óz-ara túsinise almawı t.b. sebepli kúshli tınıshsızlanıw, kewilxoshınıń, keleshekti optimal qabıllawdıń tómenlewi jaǵdaylarıda ushırasadı.

Usınday jaǵdaylarda pedagogtıń psixoterapevtikalıq wazıypası disstresstiń aldın alıw. Balalar menen sóylesiw dep sixonevrologlardıń «zıyanetpe» atlı keńesin basshılıqqa alıwı júdá worınlı. Adamnıń hárbirisi hám hár bir sózi (qatań bolmasada- derlikbári) belgili dárejede wonı ya jaqsılıqqa, ya jamanlıqqa baslaydı, ya payda, ya zıyan keltiredi. Hátteki, háreketsizlik penen biytalaplıqta adamqa óz tásirin tiygizedi.

Hár bir balanıń teń qurbıları arasında óziniń qádir-qımbatın, artıqmashlıǵın kórsetkisi keletuǵını bala ushın tınıshsızlandırıwshı, kúshli kúyip pisiwdiń sebepshisi yekenligin yadta tutıw lazım. Qatar qurbılarınıń aldında bala menen ózara mámile-múnásibetlerde wonıń kemshiliklerin yemes, al kerisinshe wonıń artıqmashılıqların, jetiskenliklerin hárbir jaqsı isinbirme-bir atap ótiw taktikasın qollanıw aqıl ǵa muwapıq. Ózara sóylesiwde bul pozisiyanı balanıń woqıw, woqıwdan tısqarı jumıslarına hám minezqulqınada baylanıslı qollanıw woǵada paydalı. Muǵallim bala menen Ózara qarım-qatnas múnásibetlerinde usınday mámilede bolǵan jaǵdayda ǵana balada ózin- ózi unamlı bahalaw qásiyeti qáliplesip, wol ózinde mádeniyatlı, jaqsı minezqulıqlı bolıw ádetlerin tárbiyalaydı.

Balanıń minez-qulıq, is-háreket, ádetleri múmkinshiliklerініń jaman táreplerin ayta beriw balaǵa keri, woǵada jaman hám unamsız tásir yetedi. Bunday jirkingen, kemsitken, mensinbegen yamasa turpayı hám masqaralaǵan túrde kemsitiliwler,

ashshı sóz «jeti júyeńnen» ótip «súyegińe jetetuǵın» kúshli, jaǵımsız tásirsheńlike iye. Muǵallimniń óz-ara sóylesiwin de balalardıń kóre almawshılıq, qızǵanshaqlıq, men-menlik, urısqaqlıq hám t.b boyındaǵı jaman lletlerin kópshilikke járiya yetpey, jaqsı minez-qulqın, jetiskenliklerin hár dayım atawı, belgilewi, dıqqatawdarıwı wolardıń unamsız minez-qulıq ádetlerin saplastırıw jumıslarınıń bası hámtiykarı bolıp yesaplanadı. Balanıń kemshilik, jaman táreplerin betin yebasıp jaqsı nátiyjege yerisiw múmkin yemes. Muǵallimniń «jaqsı sóyleciw» dep atalıwshı balalar menen óz-ara qarım-qatnası, balalarda júdá jaqsı, sóylesip házetiw, bir-birinshın júrekten qabıllaw t.b usaǵan unamlı tásirler qaldıradı. Balalar bir waqıttaǵı Muǵallimi aytqan jaqsı sózdi ómir boyı yeslep, reti kelgende aytıp júredi. Usı qatarlar avtorı ózine tariyx páni Muǵallimi, ustazı Maryam apa Nurmuxammedovanıń (ol meniń ruwlas jeńgem edi) «Ha bala, sen jaqsı tariyxshı bolasan, qaynaǵaǵa aytaman seni woqıtsın»- degen gáplerin yele júda tereń, jıllı sezimler menen yesleydi.

«Jaqsı sóylesiw»-de sóylewshilerdiń ruwxıy jaqınlıǵın ańlatıwshı oy-pikirler yeki táreptiń at salısıwı arqalı támiynlenedi. Woy pikirin ashıq, yerkin, ráhátlenip aytıp beriw bundayshın júrekten sóylesiwdiń tiykarǵı belgisi. Muǵallimniń balalarǵa isengen halda wolar menen shın júrektenjaqsı sóylesiwi hám ózin ashıwı ǵana, balalar ǵa sóylesiwden ráhát, lázzet hám házbaǵıshlappsixoterapevtikalıq xızmet atqara aladı.

Sabaqtaǵı qattı qollıq, masqaralaw, turpayılıq hám t.b tiykarlanǵan «biymáni» gápler woǵada zıyanlı. Muǵallim akterda bolıwı kerek. Lekin janlı sóylesiwde muǵallimniń muǵallim retindegi sózleri yemes, wonıń adamgershiligi hám ózinıń adamgershiligine say ashıq sóylesiwleri balalarda qáwipsizlik sezimin payda yetip, ózine ırza bolıwdı iseniwdi támiyinlep, sóyleskende ashıq, ras sóylewge bárhá ózinıń kim ekenligin kórsetiwge iytermeleydi.

Muǵallimniń bala menen óz-araisenimli, ashıq betpe-bet sóylesiwi barısında balanı tıńlap hám túsinip biliw uqıbı úlken áhmiyetke iye. Wonıń balanı kúshliıqlas, sabır-táqáát hám dıqqat penen tıńlawı óz-ara sóylesiwde balanıń ashılısıwın, rasgóyligin támiynlewshi kúshli faktor. Ózinıń kewlindegi woy-pikir, sezim, maqset, ármanların shın kewil menen aytıp beriw, balada jep-jeńil bolıw, házyetiw, ráhátleniw sezimlerin payday etedi. Muǵallim bolsa balaǵa jaqın adamǵa aylanadı. Sóylesiw barısındaǵı muǵallim hesh qanday kek yetpesten kemshiligin kórsetpegen t.b. múlayım halda balanıń gápin tuwrılap barıwı, wonıń ózinıń qáte kemshiliklerine kerekli dúzetiwler kirgizip barıwına múmkinshilik jaratıp, ózin-ózi tárbiyalaw uqıplıqların rawajlandıradı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Selye G. Stress Bez distressa. M.1982. 29-b.

2.Slasetelin V.A., Mojar N.E. Diyagnostika professiyonalnoy prigodnocti molodeji k pedagogicheskoy deyatelnosti. . M., 1991 г.

3.Uchitelskaya gazeta.1989. №30 (9123), 11-mart.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINDA WATANSÚYIWSHILIK TÁRBIYASIN QÁLIPLESTIRIWDIŃ DIDAKTIKALIQ IMKANIYATLARI

Saparbaeva Tazagul Tlekovna

NMPI Pedagogika kafedrasi úlken oqıtıwshısı

Milliy ǵárezsizligimizdiń sharapatı menen jańasha oylaw, jańasha pikirlew qáliplesti. Sonlıqtan, Watanǵa shın kewilden berilgen, óz Watanına sadıq ul-qızlardı tárbiyalaw kishkeneliginen baslaw zárúrligi aytıladı. Demek, onıń adamzatlıqtıń mazmunın tolıq ózine sezdirmey turıp, ana Watan haqqında sezimlerge iye boldırıw múmkin emes. Sonıń ushında jas áwladtı óz shańaraǵında ádep - ikramlılıqqa tárbiyalaw barısında eń dáslep onıń puxaralıq poziciyasın anıqlap alıwına múmkinshilik jaratıp beriw eń áhmiyetli másele sıpatında qaralıwı lazımday kórinedi. Sebebi, tálim sistemasında jaslar sanasına kishkeneliginen baslap - aq bunday ullı túsiniklerdi qáliplestiriw - bul Watanǵa shın berilgenlik ideyaları arqalı ǵana ámelge asırılıwı múmkin.

Qaraqalpaq shańaraqlarında tárbiya beriw processinde dún'yadaǵı barlıq insanlarǵa tán bolǵan puxaralıq minnetti tárbiyalap barıw zárúrligi tuwadı. Olar dúnyanı puxaralarǵa, Watan súyiwshilerge ajıratadı. Qalay islegende adamlardıń miyneti menen, sonday - aq, kóterińki ideyalar, anıǵıraǵı milliy ǵárezsizlik ideyaları menen qosılıp barıwdı ańlawı hám úyreniwleri oǵada áhmiyetli.

Watandı súyiwshilik eń dáslep kindik qanı tamǵan jer, el - jurt, aǵayin - tuwǵan hám awıl aymaq, ana jerge bolǵan húrmet itibar, mehir - muhabbattan baslanadı.

Turmıs tájiriybesi, aqıl - oydıń ozıp barıwı adamlar hám jámiyet aldındaǵı juwapkershilik sezimi - Watan sezimi, kúndelikli ádetten - iyman, insapqa aylana baslaydı.

Watan sezimi ayrıqsha túsinik bolsa da, bul ayrıqshalıq balalıqtaǵı eske túsiriwlerden baslanıp keń kólemdegi «Watan» túsinigine aylanadı.

Mine, usı jerde Watanǵa sadıqlıq degen ne? Ol qanday maqsette xızmet atqaradı? sıyaqlı sorawlarǵa juwap beriwimizde óz kórinisin tabadı.

Milliy Watan súyiwshilik - bul qaraqalpaq xalqınıń qanına sińip ketken iyman hám insap, mehir - muxabbat, aqıbet, hújdan, ásirese ar - namıs, ana - jurtqa, óz eline sadıqlıq sıyaqlı ázelden ádep - ikramlı, ruxıy qádiriyatlar haqqındaǵı ideyalar, kóz - qaraslardıń jıyındısı bolıp sanaladı.

Tuwǵan jerge bolǵan húrmet sıpatında ullı babalarımız óz atlarınıń aqırına tuwılıp ósken diyarın qosıp aytqan. Máselen: Xorazmiy, Buxariy, Termiziy,

Farǵaniy, Marǵılaniy Farabiy, Yassawiy, Qashǵariy, Beruniy hám basqalar. Bul óz Watanına, kindik qanı tamǵan jerge bolǵan húrmetiniń kórinisi sıpatında xızmet qıladı.

Qaraqalpaq shańaraqlarında ul hám qız balalarǵa Watanǵa súyispenshilik sezimin qáliplestiriwde Ózbekistan hám Qaraqalpaqstannıń jańa mámleketlik belgilerin paydalanıwda jaqsı nátiyjeler beredi.

Ǵárezsizlik jaǵdayında qaraqalpaq shańaraqlarında balalardı ruwxıy, ádep - ikramlılıq ruwxında tárbiyalawda milliy qádiriyatlarımızdan paydalanıwdıń áhmiyeti júdá úlken.

Hár bir xalıqtıń óz tili, ruwxıylıǵı, mánáwiyatı, tábiyatı, ádep - ikramlılıq normaları, dini, tariyxı, ádebiyatı hám iskusstvosı, mádeniy estelikleri, ózine tán qádiriyatları, úrp - ádetleri, dástúrleri, biologiyalıq - fiziologiyalıq, psixologiyalıq ózgeshelikleri, ishki ortalıq, sociallıq rawajlanıwı hám usı sıyaqlılılar millettiń ózligin quraydı.

Ásirese xalqımızdıń milliy bayramların, olardıń mánisin, kelip shıǵıw tariyxın, búgingi kúndegi áhmiyetin úyretiw oǵana zárúrli, óytkeni eger búgingi jas áwlad bul milliy bayramlarımızdıń, ondaǵı islenetuǵın hár qıylı úrp - ádetlerimizdiń mánisin tereń túsinip toylamasa, onda keleshekte bul qádiriyatlarımız turmısqa endirilmey qalıwı múmkin. Al bul bolsa hesh waqıt, hesh kim tárepinen keshirilmeytuǵın qáte boladı.

Keleshek áwlad haqqında qayǵırıw, hár tárepleme salamat, jetilisken insandı tárbiyalap kamalǵa keltiriwge umtılıw - bul xalqımızdıń milliyliginiń tiykarı bolıp esaplanadı. Erteńgi ómirimizdiń dawamshıları bolǵan búgingi jas óspirimlerdi saw - salamat, ádepli, adamgershilikli, sawatlı etip tárbiyalaw búgingi kúnde pedagog psixologlardıń, ata-analardıń tiykarǵı wazıypası. Hár qanday ata - ana óz perzentiniń baxtın, kamalın kóriw ushın pútkil ómiri dawamında, bar tapqan - tutqanın, jınaǵan - tergenin perzentleri jolına jumsap, janın pidá etedi. Solay eken, shańaraq tárbiyası birinshi gezekte beriletuǵın dáslepki hám nátiyjeli tárbiya bolıp esaplanadı. Bala tuwılǵannan baslap, usı muqaddes shańaraq ortalıǵında jasaydı, qáliplesip rawajlanadı. Keyin shańaraǵında, tálim bilimlendiriw mekemelerinde tárbiyası arqalı ádeplilik, adamgershilik tuwralı bilim hám kónlikpeleri, túsinikleri keńeyip baradı. Balaǵa shańaraq ortalıǵınan baslap durıs sálemlesiw ádebin úyretiw, jası úlkenlerdi sıylaw, aldınan kesip ótpew, jónsizlik etip betinen almaw, birew sóylep atırǵanda sózin bólmew, qaptaldan qosılmaw, janiwarlarǵa azar bermew, ósimliklerge ǵamxor bolıw, ótirik sóylemew, otırıw, turıw, júriw, sóylew mádeniyatınıń dáslepki basqıshların qáliplestiriw zárúr.

Bunday jaǵdaylar pedagogika páni aldına tálim – tárbiya sistemasın jańalaw sıyaqlı eń áhmiyetli mashqalalar payda bolmaqta. Bunday jańalanıw processi oǵada áhmiyetli hám juwapkershilikli bolıp, tárbiya sistemasınıń pútin bir

mazmunın óz ishine aladı. Bunday wazıypalardı ámelge asırıw hám eń jaqsı nátiyjelerge erisiwde pedagogtıń dóretiwshilik xızmetine baylanıslı boladı. Bunıń ushın tárbiya - teoriyasınıń tiykarǵı bólegi bolǵan shańaraq tárbiyasına ayrıqsha itibar beriw zárúr.

Shańaraq tárbiyası tiykarında bolsa ruwxıy ádep - ikramlılıq jaqtan tárbiyalaw mashqalası turadı. Sebebi, tárbiya sonday process, bala shańaraqta jaqsı nárselerdi kórse jaqsıǵa, jaman nárselerdi kórse jaman nárselerge dárhal erip ketedi. Sonlıqtan, ata - babalarımız «Qus uyasında ne kórse, ushqanda sonı kóredi» - degen naqıl tikkeley shańaraq tárbiyasına baylanıslı ekenligin kórsetedi.

Demek, insandaǵı bunday pazıyletlerdi jetilistiriw birinshi gezekte balanıń tuwılǵanınan baslanadı. Solay eken, soraw payda boladı, pedagog ata - analar menen qanday tálim – tárbiya jumısların birgelikte alıp barıw zárúr?

1.Ayırım shańaraqlarda balalardıń tárbiyası tek ǵana analar moynına júklenedi, atası bolsa bul jumıslardan ózlerin shetke aladı. Yaǵnıy óz perzentlerin baqsha, mektep tárbiyalap beriwleri shárt degen pikirde boladı. Tariyxıy tájiriybeler sonı kórsetedi, shańaraqta qız bala tárbiyası menen anası, ul balanıń tárbiyası menen atası, biraq olar tiykarınan atası baqlawında bolǵan.

2. Ata - analar balalarına birdey múnásiybette bolıwı, birdey mehriyban hám ǵamqor, talapshań hám qattıqol bolsa balalar ómiri tınısh boladı.

3. Kópshilik ata - analar balaların tárbiyalaw barısında óz wazıypaların jaqsı bilmeydi. Basqasharaq qılıp aytqanda olardıń pedagogikalıq tayarlıǵı jetispeydi yamasa olar nadurıs túsinedi.

4.Hár bir shańaraqtıń ózine tán dástúrleri zárúr. Bul dástúrler bala sana - sezimine, minez - qulqına tásir kórsetedi. Mısalı, shańaraq aǵzalarınıń tuwılǵan kúnlerin ótkeriw, tuwısqanlarınıń halınan xabar alıw hám t.b. Eń áhmiyetlisi ata - analarınıń óz ata - analarına bolǵan húrmetleri hám mehriybanshılıǵın óz ornına qoyıw.

5. Bala tárbiyasında ata - analarınıń jumıs ornı, mahálle hám qońsı qobaları arasındaǵı abıroyı da úlken rol’ atqaradı. Sebebi, bala ata - anasınıń xızmeti hám miyneti menen maqtanısh sezimlerin payda etedi.

Xalqımızda «Qus uyasında kórgenin qıladı» degen gáp bar. Hár tárepleme úlgili shańaraqta kamal tapqan insannıń jámiyettiń rawajlanıwına qosqan úleside ullı boladı. Tárbiyalı, zıyalı adamnıń júregi taza boladı.

Sonlıqtan, shańaraq hár bir xalıqtıń, millettiń dawamshılıǵın saqlaytuǵın milliy qádiriyatlardıń rawajlanıwin támiyinleytuǵın, jańa áwladtı dún’yaǵa keltirip, onı ruwxıy hám fizikalıq jaqtan barkamal etip tárbiyalaytuǵın, jámiyettin tiykarǵı negizi esaplanıwshı muqáddes jaylardin biri ekenligi maqsetke muwapiq.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi – T., 2012 y.

2. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat engilmas kuch” – T., 2008 y.
3. O‘zbekiston Respublikasining oila Kodeksi. – T., 1998 y.
Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур (ўқув қўлланма). – Т., 1999.
4. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi (darslik). – T., 2007 y.

ÁMELIY SHINIǴIWLAR HÁM OLARDI SHÓLKEMLESTIRIWDIŃ PEDAGOGIKALIQ SHÁRT- SHARAYATLARI

Saxieva Dilfuza - NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Pirniyazova Gulshira Pedagogika kafedrası stajyor-oqıtıwshısı (ilimiy basshı)

Tálimniń búgingi wazıypası oqıwshılardı kún sayın artıp baratırǵan informaciya tálim ortalıǵı sharayatında ǵárezsiz iskerlik kórsete alıw, túrli tarawlarda zamanagóy informaciya texnologiyaların nátiyjeli qóllaw hám informaciya aǵımınan aqılǵa say paydalanıwǵa úyretiwden ibarat.

Ámeliy (latınsha - ámeliyium) ilimpazlardıń arnawlı bir ilimiy taraw boyınsha maǵlıwmatlardı talqılawdıń dáslepki forması bolǵan. Keyinirek ilimiy jumıslardan oqıw procesine kóship, studentlerdiń ıskerligi, bilim dárejesi pánge qızıǵıwshılıǵı, xarakteri, psixologiyasina tán tárepleri anıqlaw formasına aylandı, házirgi kúnde ámeliy shınıǵıw sáwbet, lekciya boyınsha pikir almasiw, rolli oyınlar formasında ótkeriw názerde tutılǵan.

Qánigelik pánlerin oqıtıwda qollanılatuǵın oqıtıw formalarınıń taǵı bir forması ámeliy shınıǵıwı bolıp tabıladı. Eger lekciya úlken patok (aǵıs) da ótkerilse, ámeliy shınıǵıwı bólek gruppada ótkeriletuǵın oqıw jumıslarınıń bir forması esaplanıp, studentler oqıw -biliw xızmetleri, ǵárezsiz bilim alıwları, dóretiwshilik oylawların jolǵa qoya alatuǵın oqıtıw forması esaplanadı. Sol sebepli de ol joqarı tálim mektepte alıp barılatuǵın oqıtıw formasınıń ayriqsha bir forması esaplanadı.

Ameliy shınıǵıwlarǵa tayarlıq :

1) oqıw hám ilimiy ádebiyatlar sabaqliqlar, lekciya konspektinen tiyisli teoriyalıq materiallardı ózlestiriw;

2) ámeliyatda orınlawdı kórinetuǵın qılıwdı óz ishine aladı.

Zamanagóy oqıw processinde ámeliy shınıǵıwlardı shólkemlestiriwge tómendegi strategiyalar járdem beredi:

1. Maqset hám nátiyjelerdi belgilew: Hár bir ámeliy jumıs basında studentler ushın maqset hám kutilip atirǵan nátiyjeler anıq belgileniwi kerek. Bul olarǵa qanday kónlikpelerge ıyelewlerin túsiniwge járdem beredi hám dıqqattı oqıw maqsetlerine qaratadı.

2. Ámeliy tapsırmalardı proektlestiriw: Ámeliy jumıs sonday dúziliwi kerek, lekciya hám basqa oqıtıw formaları dawamında alınǵan bilimlerden ónimli paydalanıw, studentlerdi qosımsha maǵlıwmatlar menen artıqsha shalǵıtpaw kerek. Bunnan tısqarı, ámeliy tapsırmalar barlıq studentler ushın túsinikli bolıwı kerek.

3. Resurslar menen támiyinlew: Ámeliy shınıǵıwlardı shólkemlestiriwdiń taǵı bir zárúrli tárepi kompyuterler, úskeneler hám arnawlı programmalıq támiynat sıyaqlı wazıypalardı orınlaw ushın zárúr resurslar menen támiyinlew bolıp tabıladı.

4. Qadaǵalaw hám qollap-quwatlaw : Oqıtıwshı studentlerdiń ámeliy tapsırmaları orınlanıwın baqlawı, zárúr jaǵdaylarda olarǵa járdem kórsetiwi kerek. Bul baylanıs, máslahát hám arnawlı bir mashqalalardi sheshiwde járdemdi óz ishine alıwı múmkin.

5. Bahalaw hám oy-órisler: Ámeliy shınıǵıwlardı waqıtında tekseriw hám bahalaw oqıwshılardıń jetiskenliklerge erisiwlerine hám kemshiliklerin saplastırıwǵa járdem beredi.

Ámeliy shınıǵıw sabaqların eki túrge ajıratıw múmkin. Bular lekciya sabaǵı ámeldegi bolǵan hám lekciya sabaǵı ámeldegi bolmaǵan pánlerden (mısalı, shet tiller) ótkeriletuǵın ámeliy shınıǵıwlar. Ámeliy shınıǵıw sabaqları pán programmaları hám jumısshı programmaları hám de kalendar tematikalıq jobalarına qatań ámel etilgen halda ótkeriledi. Ámeliy shınıǵıwlardı ótkeriw boyınsha zárúr ádebiyatlar dizimi beriledi. Lekciya sabaǵı ámeldegi bolǵan ámeliy shınıǵıwlarda tiykarlanıp lekciya sabaqlarında ótilgen materiallar shınıǵıwlar orınlaw járdeminde bekkemlenedi.

Paydalanilg'an a'debiyatlar:

1. Tojiboeva D., Yo'ldoshev A. Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi. Darslik. - Toshkent, "Aloqachi", 2009.

2. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - Toshkent: TDPU, 2003.

3. Pedagogika nazariyasi va tarixi Pedagogika nazarty ast. 1-qism/Olty o'quv yurtlari uchun darslik M.X. Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida - Toshkent "Iqtisod-moliya", 2007.

4. B.Xodjaev, M.Mirsolteva Pedagogik texnologiyalar fanidan o'quv-uslubiy тартна T 2011 y. 209 b.

5. Mavlonova R. To'raeva O. Xoliqberdiev K "Pedagogika" Toshkent, "O'qituvchi" 2001 yil. 512 b

TOG‘IZQUMALOQ O‘YINING BOLALAR AQLIY RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Shamuratova Muazzamxon Shavkat qizi - NDPI tayanch doktoranti

Tog‘izqumaloq o‘yini dunyoda Mankala, Mo‘g‘ulistonda Eson Korgool, Qozog‘istonda Tokuz Kumalak yoki Dokuz Kumalak, turli mintaqalarda Mankala, Mangala, Kale, Altıev, Pich, Meneli Taş, Mellegayası va shunga o'xshash nomlar bilan mashhur. Bu cho'ponlar tomonidan o'ynaladigan juda qadimgi turk aql o‘yini. Qo‘rg‘o‘l – echki go‘ngi degan ma’noni anglatadi. [6]

Bugungi kunda Qirg‘iziston va Qozog‘istonda ushbu o‘yinning markazlari va federatsiyalari tashkil etila boshlandi.

Tog‘izqumaloq – intellektual (intellektual) o‘yin, mantiqiy fikrlash san’ati bo‘lib, jahon madaniyatining ilg‘or namunalariga mos keladi. Arxeologlarning fikricha, o‘yin 4000 yildan beri mavjud. Yosh avlodning jismoniy tarbiyasi bilan birga aqliy kamolotiga ham katta ahamiyat bergan ajdodlarimiz ushbu o‘yinni o‘ylab topib, aql-zakovati, aqliy rivojlanishi uchun vosita sifatida foydalanganlar.

Dunyodagi eng qadimgi aqliy strategik o‘yinlaridan biri bo‘lgan to‘g‘izqumaloq etti yoshdan yetmish yoshgacha bo‘lgan barchaga tavsiya etiladi.

Aqliy faollikni oshiruvchi va xotirani mustahkamlovchi to‘g‘izqumaloq bolalarga o‘rgatish mumkin bo‘lgan eng foydali o‘yinlardan hisoblanadi. Bola rivojlanishiga ijobiy hissa qo‘shishi ilmiy jihatdan isbotlangan ushbu aql o‘yini 4-6 va undan yuqori yoshdagi barcha bolalar uchun tavsiya etiladi.

Xo‘sh, To‘g‘izqumaloq o‘yini farzandlarimizga qanday foyda keltiradi? Quyida bular haqida to‘xtalib o‘tamiz.

Biz to‘g‘izqumaloqni bola tarbiyasida vosita sifatida ishlatishimiz va to‘g‘izqumaloq modeli orqali hayot haqidagi tasavvurlarnii berishimiz mumkin. Buni qilmasak ham, o‘yin falsafasini tushuna boshlagan bola, to‘g‘izqumaloqda qadrli bo‘lgan narsa hayotda o‘rinli bo‘lishini tushunib yetadi, bu borada to‘g‘izqumaloq o‘qituvchilariga ham katta ma’suliyat yuklanadi. To‘g‘izqumaloqni shunchaki o‘yin deb o‘ylamaslik kerak, uning ortidagi fikr va uning falsafasi bolaga tegishli miqdorlarda berilishi kerak.

Farzandlarimizga yaxshi-yomonni, nima qilish kerak va nima qilish kerak emasligini didaktik tarzda o‘rgatmoqchi bo‘lsak, bu foydali, ammo judayam murakkab va mashaqqatli ham bo‘lishi haqiqatdir.

To‘g‘izqumaloq o‘yin ichida amalga oshiriladigan harakat o‘yinni qanday shakllantirishini va yangi vaziyatning sabab-oqibat munosabatlarida qanday

[6] https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Anasayfa

oqibatlarga olib kelishi mumkinligini ochib beradi. Natijada, bola kundalik hayotdagi harakatlari xuddi to‘g‘izqumaloqdagi kabi oqibatlarga olib kelishi mumkinligini tushunadi. Bu ularni atrof-muhitga nisbatan ko‘proq ma’suliyatli bo‘lishga yo‘naltiradi.

Hayotda va to‘g‘izqumaloq o‘yinida asosiy narsa - bu kurash. To‘g‘izqumaloq o‘yini orqali bolalarda boshqaruv shakli rivojlanadi. Bu boshqaruv mahorati, boshqaruv san’ati. To‘g‘izqumaloq bizga o‘yindagi kabi hayotda ham qisqa va uzoq muddatli maqsadlar bo‘lishi kerakligini va maqsadsiz o‘yinda hayot hech narsani anglatmasligini aytadi. Maqsadga erishish uchun reja tuzish ushbu rejaga muvofiq mavjud resurslardan eng oqilona va tejamkor foydalanishni o‘rgatadi. Maqsad sari yo‘lda yuz berishi mumkin bo‘lgan barcha salbiy holatlardan ehtiyot bo‘lish lozimligini, qilingan barcha harakatlar asosiy maqsadga xizmat qilishi kerakligini ko‘rsatadi.

Muvaffaqiyat - bu farzandlarimizga tushuntirishimiz kerak bo‘lgan narsa. Muvaffaqiyat tushunchasini tushuntirishga harakat qilar ekanmiz, biz yana to‘g‘izqumaloqdan foydalanishimiz mumkin. Muvaffaqiyat - bu deyarli hamma erishmoqchi bo‘lgan maqsad. Bolalar ham zudlik bilan va osonlik bilan muvaffaqiyatga erishmoqchi, ammo muvaffaqiyat odamlarga taqdim etilgan ne’mat emas. Buning ortida qat’iyat, fidoyilik, sabr-toqat, rejalashtirilgan ish va bularning barchasi amalga oshiriladigan jarayon. Qisqasi, uning narxi bor. Bu tom ma’noda qimmatga sotib olingan. Muvaffaqiyatning narxi oldindan to‘lanadi. Muvaffaqiyatsizlikning narxi keyinroq to‘lanadi. Aynan shu narsa muvaffaqiyatsizlikni ba’zilar uchun jozibador qiladi. Hayotning kinoyasi deb atash mumkin bo‘lgan omad va tasodiflarning muhim ta’siriga qaramasdan, narx va muvaffaqiyat o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri mutanosiblik borligini aytish mumkin. To‘g‘izqumaloqda ham xuddi shunday. Bolaning aktyorlik mahoratini mashq qilish va yaxshilash bilan birga, uning milliy (UKD) va xalqaro (ELO) kuch darajalari oshadi.

Bugungi hayot falsafasida sport - bu sifatli hayotning bir qismi va eng foydali ijtimoiy faoliyat bolaning hayotni tushunishida muvozanatli va sog'lom rivojlanishi uchun juda muhimdir. Intellektual mashg‘ulot bo‘lgan to‘g‘izqumaloq tufayli bolaning o‘z muhitini bilishi, muloqot qilishi osonlashadi. Shuningdek, u bolaning hissiy jihatdan yaxshi rivojlanishiga yordam beradi.

Shu kungacha farzandining to‘g‘izqumaloq o‘ynaganidan afsuslanayotgan ota-onani uchratmadim. Lekin farzandlari to‘g‘izqumaloq o‘ynayotganidan xursand bo‘lgan ota-onalarni ko‘p uchratdim.

Muvaffaqiyatni faqat raqamlar bilan ifodalash va muvaffaqiyatni faqat darajalar bilan o‘lchash odati insonning o‘zini noto‘g‘ri shartlashi natijasidir.

Biroq, to‘g‘izqumaloq- bu tanlovni amalga oshirgan va to‘g‘izqumaloq o‘ynagan har bir bola muvaffaqiyatga erishadi. [7]

Bularning barchasini inobatga olgan holda aytish mumkinki, shaxmat bolalarimiz uchun nihoyatda foydali sport turidir.

Biz, o‘qituvchilar va ota-onalar, tafakkurning shakllanishi hayotning birinchi yillaridan boshlanishini unutmasligimiz kerak. Fikrlash boshlang‘ich maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogika, psixologiya, fiziologiya, umumiy tilshunoslik, sotsiolingvistika, psixolingvistika kabi turli bilim sohalari vakillarining e’tiborini tortadi. Har bir fan o‘zining maxsus muammolarini hal qilishda bir vaqtning o‘zida umumiy savollarga ham to‘xtaladi. To‘g‘izqumaloq o‘yini orqali esa bolalarni intellektual va aqliy qobilyatlarini rivojlantirish va ushbu o‘yindan o‘zimiz xohlagan maksimal foydani olishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Шотаев М “Тоғызқұмалақ есептери мен этюдтери” Астана-2014 3-10ст
2. М.ШОТАЕВ Ы.АБДУЖАППАРОВ “ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫНДАҒЫ ТҰЗДЫҚТАР ТАРТЫСЫ” Кентау 2006
3. https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Anasayfa
4. https://www.mercandokuzkumalak.com/dokuzkumalag’in-cocuk-egitimindeki-rolu-ve-onemi/#
5. https://www.kaznu.kz/kz/3/news/one/36922/
6. https://eduindex.kz/methodical-articles/505-toyzmala.html

MEKTEP OQÍWSHÍLARÍNA ESTETIKALÍQ TÁRBIYA BERIW HÁM TÁRBIYADA ATA-ANANIŃ ROLI

Pirimbetov Baxıt Allabaevich
Qaraqalpaqstan Respublikası Pedagoglardı jańa metodikalarǵa úyretiw milliy orayı «Pedagogika, psixologiya hám tálim texnologiyaları metodikası» kafedrası aǵa oqıtıwshısı.

Estetika filosofiyalıq kóz qaraslardan alıp qaraǵanda iskusstvodaǵı, kórkem ónerdegi gózzallıqtı izertleytuǵın ilim bolıp esaplanadı. Kúndelikli turmısımızda biz miynet islep atırǵan, dem alıp atırǵan, ketip baratırǵan yamasa kiyatırǵan, bir nárse satıp atırǵan yamasa alıp atırǵan, qosıq aytıp atırǵan yamasa jılap otırǵan adamlarǵa dus kelemiz. Biz barlıq waqıtta da barlıq jerde ıqtıyarsız, sanalı yamasa sanasız túrde átirapımızdaǵı adamlarǵa, buyımlarǵa, tábiyat hádiyselerine hám waqıyalarǵa gózzallıq kriteriyasınan qaraymız. Buyımnıń qolaylılıǵı, paydalılıǵı, qımbatlıǵı hám arzanlıǵı haqqındaǵı adamlardıń xarakterli yaki ádep-ikramlılıǵı

[7] https://www.mercandokuzkumalak.com/dokuzkumalag’in-cocuk-egitimindeki-rolu-ve-onemi/#

haqqındaǵı pikirleri menen bir qatarda bizde olardıń estetikalıq áhmiyeti haqqındaǵı pikirler de payda boladı. Bir qatar nárseler bizdi quwandıradı, al geyparaları qapalandıradı, geyparaları kúldirse, geyparaları jılatadı.

Belgili bolǵanınday, hár qanday ata-ana óz balasına tikendi rawa kórmeydi, túrlı qıyınshılıqlar, qáwip-qáterlerdın aldın alıwǵa umtıladı. Ata óz perzentlerinde maqsetke umtılıwshılıq penen ajıralıp turadı. Bunday sıpatlar ul-qızlıǵınan qattiy názer insan iyellewi tiyis bolǵan sıpatlar esaplanadı, olarsız tolıq insan shaxsı kamal tappaydı. Bunın dálilin jáne sonda kóriw múmkin, ana qolında atasız úlkeygen ul balada erkeklerge tán basshılıq páziyletke mútájlik kúshli boladı, ayrıqsha, ol jetiklik jasına jetkende bul ıqtıyaj jáne de kúsheyedı. Ataǵa bolǵan muhabbat - bul bırinshı náwbette oǵan bolǵan húrmette óz sáwlesın tabadı. Atanıń abroyı onıń ózine tán jekelıgında kórinedı[1]. «Maǵan uqsap orınla», «Men qanday ıslesem sen hám sonday ısle» sıyaqlı qaǵıydalarǵa ámel qılınadı. Názerımızde ul bala mınezınıń ózine tánlıgı hám sonday ıs -háreketlerdı óz sáwlesın tabadı. Sonıń menen bırge, ata ulın óz pıkırin mulayım sáwlelendırıwge, baǵıshlı waqıyada óz pıkırin qatań qorǵawǵa, qızıqqanlıq, ózlıgın, qádırin joǵaltpaslıqqa úyretedı. Sonıń ushın hám atanıń ornı ul balanı kúshlı shaxs sıpatında qálıplestırıwde rolı úlken. Bul sıpatlardı ata ózının shaxsıy úlgisinde - ulına, anaǵa, hayalǵa, hayal-qızlarǵa bolǵan múnásibetlerinde qarar tawıp baradı. Balalar ruwxıylıq dúnyasının ózine tán ózgesheliklerin biri úlkenlerdı abroylı tulǵa, úlgi dep biliwleri, másláhát alıwları, talıqlawları hám tiyis bolǵan waqıtta hár qanday járdemdi alıwlarına isenim payda qıladı. Hesh qanday nárse balalarǵa úlgi kúshindey tásir kórsete almaydı. Úlgi talqılaw ushın tıykarǵı derek rolın oynaydı. SHaxsıy úlgi tárbıya alıw sıpatında ósıp kiyatırǵan jas áwladtıń sanası hám mınezıne tásır kórsetıwshı úlken jastaǵı kısılerdı ıs-háreketlerı hám basqlı xızmetlerı jıyındısı. Úlkenlerdıń úlgi sıpatındaǵı tárbıyalıq tásırı sonıń ushın hám zárúrkı, olar balalar hám óspirimlerdıń eliklewı ushın janlı obraz. Balalar psıxologıyasınıń ózine tán ózgesheliklerinen biri kóbınshe ózı sezbegen halda óz aldına úlgi alsa arzıytuǵın, eliklewge ılayıq qandayda-bır jaqsı shaxs bolıwın júdá qáleydı. Átırapımızdı orap turǵan belgili emes nárse hám qubılıslar, reńli álem menen tanısıwda bala úlkenlerdıń járdemıne tábıyǵıy ıqtıyaj sezedı. Jeterlı dárejede bılım hám tájırıybe joqlıǵı sebeplı olar úlkenlerdıń qarım-qatnas hám ıs-háreketlerine elikley baslaydı. Jasları úlkeyıp barıwı menen úlkenlerge eliklew hám ózgerıp, mánı payda etedı. Shańaraqlıq tárbıyada atanıń rolı úlken. Shańaraqta er hámme waqıt balalardıń, turmıs ortaǵınıń bárqulla tayanıshı bolıp kelgen. Usı sebeplı shańaraqtaǵı ul bárqulla atasına uqsawǵa umtılǵan, onıń qattı-háreketıne eliklegen. Xalqımızdıń dana másláháátlerinde úl tárbıyasında atanıń rolı qádirlenip kelgen. Ata-ana úlgisı balalar ushın kórgizbelı turmıs sabaǵı. Atanıń anaǵa, ana mıynetıne, jámıyetke, jámıyet aǵzalarina bolǵan múnásıbetı bala qálbında jaqsılıq yakı jamanlıq, maqul

yakı maqul emes ısler haqqındağı dáslepkı túsiniklerdı payda etedı. Maqsetsız, tárbıya nátıyjelerin esapqa almastan qılınǵan ata-analar miyneti báribir nátıyjesizlik penen tamam boladı[2].

Estetikalıq tárbiyanıń tiykarı, wazıypaları, quralları hám shólkemlestiriw procesinde adam sulıw, gózzal bolǵısı keledi. Bul onıń huqıqı, onıń quwanıshı. Biraq, adam gózzallıqtı túsiniwde tek gózzallıq xaqqında óz qara basınıń jekke túsiniklerine tiykarlanıw menen sheklenbeydi. Gózzallıqtı túsiniw usı adam bir bólimi bolǵan, basqalar menen birge, bir wákili bolǵan klasstağı, jámiyettegi estetikalıq kóz-qaraslar hám sezimlerge pútkilley baylanıslı boladı.

Adamnıń gózzallıǵı, onıń shırayı nede - onıń sırtqı pishininde me, kiyim-kensheklerinde me, minez-qulqında ma? Adamnıń gózzallıǵı usılardan kórinip turadı. Biraq adamǵa baha beriwde onıń ruwxıy tárepleri, morallıq artıqmashlıqları, aqılı onıń talantı da úlken rol oynaydı. Máselen: ásirler dawamında adamlar adamnıń sırtqı hám ishki gózzallıǵın sáykeslestiriwge urınıp kórgen, sáykes formada kóremiz dep háreket jasaǵan. Adam gózzallıǵı, onıń estetikalıq kórinisi hám mádeniyatı xaqqında sóz bolǵanda shártli túrde onıń sırtqı hám ishki gózzallıǵı arasındağı baylanıs sóz boladı. Haqıyqatında, qanday baylanıs bar.

Tariyxqa názer taslaytuǵın bolsaq, ol bizge mınanday ápsananı qaldırǵan. Bir hayaldı sudlaytuǵın bolıptı. Ol aqlanıptı. Sebebi onıń sırtqı gózzallıǵın ishki gózzallıǵınıń tikkeley kórinisi dep esaplaǵan eken. Biraq sırttan sulıw bolıp kóringen adamnıń ishki dúnyasıda sulıw ma, jaqsı qásiyetlerge, keń peyilli, miyirman adamlarǵa tábiyat sárwidey boy, qáddi-qáwmet, sulıwlıq bereme? Biz adamnıń ishki qásiyetleriniń, onıń sırtqı gózzallıǵına sáykes kelmeytuǵınlıǵı haqqında júdá kóp mısallardı bilemiz[3].

1. Qonaq kútiwge sulıw qız yamasa kelinshekler tańlanıldı.
2. Tek sulıw bolǵanı ushın úyleniwshiler boldı.
3. Jası úlkenniń qızına úyleniwshiler boldı.

Demek, sulıwlıqtı adamlar hár túrli dárejede qabıllaydı degen sóz. Estetikalıq tárbiya - bul házirgi milliy tárbiya sistemasındağı eń quramalı hám áhmiyetli, qıyın tárbiya. Bunday kórinislerdiń barlıǵı da ya kewlińdi kóteredi, yamasa kewil xoshıńdı túsiredi. Nárselerdiń barlıǵın durıs túsiniw, seziw, qabıllaw oǵada úlken estetikalıq talǵamdı, estetikalıq tárbiyalanǵanlıqtı talap etedi.

Estetikalıq tárbiya - bul házirgi milliy tárbiya sistemasındağı eń quramalı hám áhmiyetli, qıyın tárbiya.

Adamnıń óz átirapındağı turmıs waqıyalarına baha bere biliwi, olardı gózzal yaki súykimsiz, joqarı yaki tómen, qayǵılı yaki kúlkili dep esaplaw uqıplılıǵı - olarǵa baha beriw arqalı belgili dárejede tásirleniw estetikalıq sezim dep ataladı. Al

berilgen bahalar hám bastan keshiriwlerdiń ózi - estetikalıq zeyin, estetikalıq sezgirlik dep júrgiziledi.

Estetikalıq sezim hám estetikalıq talaplar miynet processinde, adamlardıń tábiyat penen gúresi nátiyjesinde payda boldı hám rawajlandı. Miynet arqalı adam ózine sulıwlıqtı jarattı. Al, sulıwlıq adamda sulıwlıqtan zawıqlanıw uqıplılıǵın rawajlandırdı[4].

Estetikalıq sezim adamlar turmısında oǵada úlken rol oynaydı. Gózzallıqtı kóre biliw, onı túsiniw hám jarata alıw adam turmısın bay, qızıqlı etip, oǵan eń joqarı sezim zawıqlanıw, ráhátleniw imkaniyatın beredi. Balanı estetikalıq jaqtan tárbiyalaw - estetikalıq bóleklerge iye bolǵan hár qıylı turmıs qatnasları hám tásirleri arqalı ámelge asırılatuǵın process. Balalar mektepke shekemgi tárbiya jasında-aq nárseler, waqıya hám hádiyseler xaqqında óz estetikalıq pikirlerin bildiredi hám sol qatnas penen estetikalıq sezimlerin basınan keshiredi. Jańa bolǵan kollektiv turmısına kirip kelgen, jańa bilimler hám jańa qatnaslar tájiriybesin tez iyeley baslaǵan oqıwshınıń estetikalıq rawajlanıwı tez pát penen ósedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Mirqosimov M., Aslanova M. Talim-tarbiya, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik. –T.: 1997.
2. Hasanboeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi – T.: Aloqachi, 2007.
3. Баубекова Г. Педагогическое мастерство.- Т., 2000.
4. Грехнев В.С. Культура педагогического общения. М.,1990.

TÁLIM MENEJMENTIN OQITIWDA PAYDALANILATUGIN OZBETINSHE JUMIS TURLERI VA OLARDIŇ NATIYJELILIK DAREJESI

Dawletyarov Atabek- NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Turdimuratova Amangul aǵa oqıtıwshı

Tálimde ózbetinshe jumıs, oqıwshılardıń óz bilimlerin ǵárezsiz túrde asırıwların ańlatadı. Ol oqıwshılardı kreativ pikirlewge, baslamashılıq etiwge hám tema boyınsha tereń bilimge jetisiw ushın kerekli kónlikpelerin rawajlandırıwǵa járdem beredi. Bunday jantasıw, oqıwshılarǵa juwapkershilikti seziw imkaniyatın beredi hám de olardıń quramalı máselelerdi sheshiw, logikalıq pikirlew hám ǵárezsiz qarar qabıllaw qábiletlerin rawajlandıradı.

Ózbetinshe jumıstıń tálimdegi elementleri:

1. Óz-ózin úyreniw: Oqıwshılar ózleri ushın belgilengen maqsetlerge erisiw ushın kerekli materiallardı ǵárezsiz úyrenedi.

2. Óz-ózin Bahalaw: Oqıwshılar ózleriniń progresslarini analiz qılıw hám ǵárezsiz túrde ózleriniń kúshli hám hálsiz táreplerin anıqlay alıwı kerek.
3. Óz-ózin Motivatsiya Qılıw : Ózbetinshe jumıs motivatsiya hám jeke maqsetlerge erisiw ushın zárúr bolǵan oqıw iskerligin joybarlawdı talap etedi.
4. Óz-ózin Qadaǵalaw: Oqıwshılar óz waqıtların hám resurslarini basqara alıwları kerek, usınıń menen birge wazıypalardı múddetinde hám nátiyjeli orınlawları zárúr.
5. Kreativ hám Sın kózqarastan Pikirlew: Ózbetinshe jumıslarǵa kirisiwetuǵın oqıwshılar temaǵa keńlew jantasıwdı qollap, jańa pikirler yamasa sheshimler usıniwǵa beyim bolıwı kerek.
6. Talqılaw hám Prezentaciya : Ózbetinshe jumıs oqıw materialın jámiyetlik aldında usınıw yamasa talqılawdı óz ishine alıwı múmkin.

Tálim degi ózbetinshe jumıstı kóbinese úy wazıypaları, ǵárezsiz izertlewler, kurs jumısları yamasa diplom jumısları retinde kórsetiw múmkin. Bul processler oqıwshılardıń óz bilimlerin keńeytiwine, sonıń menen birge, olardıń keyingi tálimi yamasa jumıs xızmetlerinde zárúrli bolǵan kónlikpelerin qáliplestiriwine múmkinshilik beredi.

Ózbetinshe jumıs, oqıwshılardıń óz bilimlerin ǵárezsiz túrde asırıwları ushın shólkemlestirilediǵan hár qıylı bilimlendiriwge tiyisli shınıǵıwlardı óz ishine aladı. Bul jumıslar oqıwshılar tárepinen oqıtıwshınıń tikkeley qadaǵalawı astında bolmaǵan halda atqarıladı hám olardıń jeke baslamashıları, sın kózqarastan hám dóretiwshilik pikirlew qábiletlerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan.

Hár bir ózbetinshe jumıs túri, oqıwshılardı túrli qábiletlerdi — ǵárezsiz úyreniw, waqtın basqarıw, mashqala sheshiw hám maǵlıwmatlardı analiz qılıw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa járdem beredi. Bul jumıslar olardıń keleshektegi akademikalıq yamasa kásiplik xızmetlerine tayarlanıwların támiyinleydi.Tálimde ǵárezsiz úyreniw joybarları, oqıwshılardıń óz bilimlerin keńeytiw hám tereńlestiriwge múmkinshilik jaratıwshı, arnawlı bir tema yamasa túsinikler haqqindaǵı pikirlerin keńeytiwge qaratılǵan izertlew hám dóretiwshilik jumıslar bolıp tabıladı. Bul joybarlar oqıwshılardıń ózbetinshe islew, analiz qılıw, qarar qabıllaw hám sın pikirlew sıyaqlı zárúrli kónlikpelerin rawajlandırıwdı maqset etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Armstrong, M. (2006). A Handbook of Human Resource Management Practice. Kogan Page Limited.
2. Bush, T., & Middlewood, D. (2013). Leading and Managing People in Education. SAGE Publications.
3. Fullan, M. (2007). The New Meaning of Educational Change. Teachers College Press.

4. Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. Teachers College Press.
5. Kotter, J. P. (2012). Leading Change. Harvard Business Review Press.
6. Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2011). Educational Administration: Concepts and Practices. Wadsworth Cengage Learning.
7. Marzano, R. J., Waters, T., & McNulty, B. A. (2005). School Leadership That Works: From Research to Results. ASCD.
8. Spillane, J. P. (2012). Distributed Leadership. Jossey-Bass.

TÁLIM MENEDJMENTIN OQÍTÍW METODLARÍ HÁM OLARDAN PAYDALANÍWDÍŃ ZÁRÚR SHÁRTLERI

Islamǵazieva Perizat- NMPI mektep menejmenti 3-kurs talabası
Turdımuratova Amangúl aǵa oqıtıwshı

Búgingi kúnde mekteptiń tiykarǵı maqseti balanıń ózligin intellektual, etikalıq, sezimiy hám fizikalıq rawajlandırıw bolıp tabıladı. Bunıń ushın hár qıylı oqıtıw metodlarınan paydalanıwımız kerek. Túrli materiallardı úyreniwde oqıtıwshı mudamı qaysı oqıtıw metodları hám quralların tańlaw jaqsılaw degen sorawǵa dus keledi, sol sebepli oqıtıwshı mudami nátiyjeli oqıtıw metodların tańlawı kerek.Nátiyjeli tálim procesin tek durıs oqıtıw metodların tańlaw arqalı ámelge asırıw múmkin.

Tálim menedjmentin oqıtıw metodikası páni turaqlı túrde rawajlanıp, jańa oqıtıw metodları payda bolıp atır, sol sebepli oqıtıwshı hár qıylı oqıtıw metodlarınan paydalanıw boyınsha bilimin keńeytiwi zárúr. Oqıtıwshı balanıń ózi jańa bilim alıwǵa hám kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa ıntılatuǵın oqıtıw metodlarınan paydalanıwı, sonıń menen birge, alınǵan bilimlerdi ámeliy iskerlikte qóllawı kerek. Sol sebepli, búgingi kúnde zamanagóy oqıtıw metodların úyreniw teması hár qashanǵınan da aktual bolıp tabıladı.

Pedagogikada oqıtıw metodların klassifikaciyalawǵa birden-bir jantasıw joq. Házirgi didaktikada oqıtıw metodların bilimler dáregi boyınsha (S. O. Lordkipanidze, Y. Y. Golant), didaktik maqsetler boyınsha (B. P. Yesip), biliw iskerliginiń dárejesi boyınsha (I. Y. Lemer, M. N. Skatkin, M. I. Maxmutov) parıqlaw eń kóp tarqalǵan.

Oqıtıw metodı -muǵallimniń bilim beriwdegi hám oqıwshılardıń bilim, eplilik, kónlikpelerdi iyelewdegi, olardıń kóz-qarasların qáliplestiriwge, uqıpllıqların rawajlandırıwǵa qaratılǵan birgeliktegi xizmetleriniń, usıllarınıń jıyındısına aytıladı.

Oqıtıw metodının qurılısına kiretug'ın hám oqıw materialın o'zlestiriwge járdem beretug'ın, muǵallim menen oqiwshının is-háreketine oqıtıw usılı dep aytıladı.

Mug'allim oqıtıw metodın qollanıp bilimdi oqıwshılarga tu'sindiredi, ko'rsetedi, keńes beredi, t.b. Oqiwshı oqitıw metodınan paydalanıp mug'allimnin tu'sindirgenin tıńlaydı, baqlaydı, jazadı t.b. Muǵallimniń xızmeti oqıtıw metodların qollanıp sabaq beriw, oqıwshının xızmeti, oqıtıw metodlarin paydalanıp bilim alıwdan ibarat.

Milliy mekteplerimizde qáliplesken tájiriybelerge negizlenip oqitiw metodlarin olardıń mánisine qarap mına túrlerge bóliwge boladı: awız eki, kórsetpeli, ámeliy, mashqalalı, induktiv, deduktiv hám interaktiv oqitw metodları.

Sáwbet. Oqıw materialın qısqa, obrazli, janlı hám tásirli bayan etiwge sáwbet metodı delinedi. Ol sáwbet -kirisiw, sáwbet -bayan etiw hám sáwbet -juwmaqlaw túrlerinde qollanıladı. Sáwbet I-IV klasslarda 6-10 minut, V-IX klasslarda 10-20 minut dawam etiwi múmkin. Sáwbet derlik barlıq pánlerdi oqitıwda, barlıq klasslarda, ásirese gumanitar pánlerdi oqıtwda keń qollanıladi.

Sabaqlıq hám kitaplar menen islesiw. «Kitap bilim bulaǵı» deydi xalqımız. Onda pán tiykarları sistema tolıq bayan etiledi, oqıwshilardıá óz betinshe isleri kórsetildi. Sabaqlıq hám kitap penen islew barlıq klasslarda uyımlastırıladı, ásirese ol baslawısh klasslarda úlken Orin iyeleydi hám birinshi ret úyretile baslaydı, keyin ol joqarǵı klasslarda dawam etiledi.

Ámeliy oqitıw metodi. Ámeliy oqıtıw metodları oqwshilarda jańa eplilik, kónlikpelerdi payda etiw, burınǵıların bekkemlew, teoriyalıq bilimlerdi ámelde qollaw ushın xızmet etedi.

Induktiv oqıtıw-metodı menen oqiw materialın ótkende mısallardı, faktlardı, tallaw, tájiriybelerdi kórsetiw, shınıǵıwlardı orınlaw, mashqalalı sorawlarǵa juwap tabıw arqalı oqiwshilar qaǵıydanı oylap tabıwǵa, túsinik, teorema, nızamnıń- mánisin ashıwǵa hám juwmaq shiǵarıwǵa alıp barıladı.

Deduktiv metodin qollap oqiw materialmn ótkende ulwma qaǵıyda, reje, formula, teorema hám nızamdı túsindiriw arqalı oqıwshılar jeke jaǵdaylarǵa, anıq máselelerge alıp barıladı.

Interaktiv metod qandayda bir iskerlik yamasa mashqalanı óz-ara baylanısda, óz-ara qarama-qarsı pikirlew tiykarında, awizbirshilik menen sheshiw bolıp tabıladı. Bul usıldıń abzallıǵı Sonda, pútkil iskerlik oqıwshı -studentti ǵárezsiz pikirlewge uyretip, ǵárezsiz turmısqa tayarlaydı.

Juwmaq etip sonı aytıw múmkin- házirgi kúnde tálim menedjmentin oqıtıw metodarı yáki oqıtıw metodları tálim-tárbiya sapası hám nátiyjesi kóp tárepten pedagogikalıq texnologiyanı durıs tańlawǵa, oqıwshılarda jedellikti asırıwǵa, arnawlı bir pedagogikalıq processdan názerde tutılǵan maqsetlerge erisiw ushın orınlaw kerek bolǵan wazıypalarii ámelge asırıwda qollanılatuǵın hár túrli jumıs usılları hám formaların óz ishine aladı hám tálim sapasınıń nátiyjeliginde qollanıladı. Házirgi waqıtta sabaqtı ótiwde oqıwshınıń temanı ózlestiriwi ushın

kerek bolǵan zamanagóy pedagogikalıq texnalogiyanıń ornı áhmiyetli. Tálim metodların tańlawda hár bir sabaqtıń didaktik waziypasınan kelip shıǵıw maqsetke muwapıq boladı. Nátiyjede, tálim menejmentin oqıtıw metodları arqalı tek ǵana oqıw processin nátiyjeli etiwge, bálki studentlerdiń ǵarezsiz pikirlew qábiletlerin rawajlandırıwǵa járdem beredi.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Qosnazarov O, Pazilov A, Tilegenov A "Pedagogika" Bilim baspası "Nókis" 2010
2. N.ATAYEVA, F.RASULOVA, M. SALAYEVA, S.HASANOV "Umumiy pedagogika" Tashkent-2012
3. Karimjonov. A "Tàlim sistemasin basqarıw tiykarlari" Tashkent 2012 jil.
4. B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti",Toshkent - 2017,"Sano-standart" baspası:

TÁLIM MENEDJMENTIN OQITIWDA AWIZEKI METODLARDAN PAYDALANIW

Turdımuratova Amangúl úlken oqıtıwshı
Esemuratova Shaxnoza- NMPI mektep menedjment tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Tálim menedjmentin oqıtıwda awızeki metodlardan paydalanıp sabaq processin nátiyjeli alıp barıw studentler hám pedagogtıń sóylew sheberligine baylanıslı. Studentler menen kommunikatsiya qurıwda pedagogtıń sóylew sheberligi úlken áhmiyetke iye. Tálim menedjmentin oqıtıw metodikası pánin shólkemlestiriwde oqıtıw metodları tómendegishe:

Awızsha bayan metodları : gúrriń, súwret, sáwbet, lekciya tálimniń bilimlerdi awızsha bayan qılıw metodları esaplanadi. Bul metodlar evristik sáwbetti esapqa almaǵanda, talabalardıń yadına qarata shólkemlestiriledi. Qurılıs tárepinen olardıń quramı birdey: oqıtıwshı túsindiredi, talabalar tıńlaydı.[6,52]

Gúrriń: Tálimniń túrli buwınlarında qollanılatuǵın universal metodlardan biri gúrriń bolıp tabıladı. Gúrrińniń bir neshe túri bar. Kirisiw gúrrińi- oqıw materialın úyreniwge talabalardı tayarlaw maqsetinde ótkeriledi. Kirisiw gúrrińi shıǵarmalar menen tanıstırıw, jańa temaǵa tiyisli faktorlardı eslew, olardı dáslepki analiz etiw menen tiyisli metod bolıp tabıladı. Bayan formasındaǵı gúrriń- jańa oqıw materialın tikkeley aqıl menen baylanıslı metodı esaplanadi. Bayan formasındaǵı gúrrińde oqıtıwshı oqıw materialı mazmunın túrlishe aytadı, onıń tiykarǵı hám ekinshi dárejeli qásiyetlerin anıqlama beredi. Juwmaqlawshı gúrriń-odan sabaqtıń aqırında úyrenilgen temaǵa juwmaq shıǵarıw maqsetinde paydalanıladı.

Lekciya: Lekciya tálim menejmentin oqıtıw metodikasi páninde tiykarǵı

tálim metodı bolıp, ol jaǵdayda óz-ara tásir oqıtıwshınıń bayanı hám talabalardıń tıńlawı, ayırım faktorlar, tiykarǵı ideya hám baylanısıwlardı jazıp alıw formasında ámel etedi. Lekciya ushın waqıt talabalardıń tayarlıq dárejesi, oqıw materialı kólemine kóre belgilenedi. Lekciya processinde talabalardıń aktivligi, baslamashıların asırıw maqsetinde oqıtıwshı óz sóylewin kórgizbeli qural, sabaqlıqta berilgen faktorlar, mashqala hám tapsırmalar menen uyqaslastıradı. Lekciya processinde kórgezbe quralındaǵı faktorlardı analiz etiwge talabalar dıqqatın tartıw, oqıtıwshı aytqan qaǵıyda, táriyp, anıqlıqlardı sabaq materiallarına sıyaqlı jolları menen talabalar aktivligi asırıladı. Sonıń menen birge, oqıw materialına tiyisli terminlerge túsindirme beriw, ayırım orınlarda talabalardıń özlerine juwmaq shıǵarıwdı usınıs etiw studentlerdiń oqıw -biliw iskerliginiń natiyjeli ámel etiwin támiyinleydi.

Sáwbet: Sáwbet oqıtıwshı talabanıń óz-ara tásiri diolog formasında ámel etetuǵın tálim metodı bolıp tabıladı. Sáwbet metodınıń tiykarshisi Sokrat esaplanadi. Tema mazmunına tán, hár tárepleme oylanǵan, bir-birine baylanıslı sorawlardı qoyıw hám sorawlarǵa juwap izlew hám de juwap qaytarıw jolları menen oqıtıwshı hám talaba iskerligi óz-ara muwapıqlasadı.

Sáwbet mánisi tárepinen eki túrli boladı : evristik sáwbet; katoxezistik sáwbet.

Evristik sáwbet talabalardıń oylawına mólsherlengen metod bolıp, ol jaǵdayda óz-ara tásir oqıtıwshı sorawları talabalardıń juwapları formasında ámel etedi. Evristik sáwbet uzaq tariyxga iye bolıp, odan áyyemgi Gretsiyada Sokrat sheberlik penen paydalanǵan. Ol házirgi ilimiy-didaktik izertlewlerde «izleniw sáwbeti» dep júrgiziledi. Evristik sáwbettiń qatar unamlı tárepleri ámeldegi; dóretiwshilik jol menen oqıw materialın úyreniw; ózlestiriwdiń individual xarakteri esaplanadı. Bul metoddıń unamsız tárepleri de bar. Mısalı, lekciya, gúrriń waqtın tejew kózqarasınan eń máseleli metodlar sanalsa, waqtın kóp alıwı, evristik sáwbettiń kemshiligi bolıp tabıladı.

Katoxezistik sáwbet talabalardıń yadına, sonlıqtan, qayta eske túsiriw iskerligine qarap ótkeriledi. Ótkeriw maqsetine kóre katoxezistik sáwbettiń tómendegishe túrleri bar: Juwmaqlaw sáwbeti- bunday sáwbette shınıǵıwda etilgen jumıslar boyınsha ulıwma hám juwmaqlawshı juwmaq shıǵarıladı. Bekkemlew sáwbeti- jańa tema túsindirilgennen keyin ótkeriledi, soń jańa tema intelektual hám ámeliy tapsırmalar atqarıladı. Tákirarlaw sáwbeti-eki yamasa odan artıq tema boyınsha ótkeriledi. Tákirarlaw jolı menen ilimiy tájriybeler rawajlandıradı. Ulıwmalastıratuǵın sáwbet-úlken bólim ótilgennen keyin, oqıw basında, aqırında shólkemlestiriledi. Kirisiw sáwbeti-jańa temanı úyreniwden aldın ótkeriledi. Qadaǵalaw sáwbet-bilimlerdi sınap kóriw maqsetinde shólkemlestiriledi[4].

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. O‘zbekstan Respublikasiniń «Tálim haqqında»ǵı nızamı.
2. O’. Asqarova, M. Nishonov, M. Xayitbaev “Pedagogika” T., “Talqin” 2008j
3. A. Karimov “Barkamol avlod orzusi” T., “Sharq” 1999 y
4. A. To’xtaboev, A. Eraliev “Tashkiliy xatti-xarakatlar” Andijon.,“Xayot” 2001y
5. B. X. Xodjayev " Ulıwma pedagogika teoriyası hám ámeliyati". Tashkent - 2017,"Maqtaw-standart"baspası.
6. D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. - T.: «Fan va texnologiya»,2007.-541-b.
7. Философский энциклопедический словарь. — Maskva, 1989.

МЕТОДИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА: АНАЛИЗ ПОДХОДОВ, ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ

Джанабаева Адина - НМПИ таяныш докторанты

Аннотация: Методическая компетентность педагога: ключ к современному образованию. В стремительно меняющемся мире образования методическая компетентность педагога выходит на первый план, становясь основополагающим фактором обеспечения качественного обучения. В этой работе мы не просто анализируем различные подходы к определению методической компетентности, но и раскрываем ее сущность и содержание, выделяя структурные компоненты, от которых зависит профессионализм педагога. Данная работа будет полезна методистам, руководителям образовательных учреждений, а также самим педагогам, стремящимся к непрерывному профессиональному росту в условиях модернизации образования.

Ключевые слова: методическая компетентность, педагог, образование, профессионализм, структурные компоненты, подготовка, квалификация.

В условиях модернизации образования возрастает роль методической компетентности педагога как ключевого фактора, обеспечивающего качество обучения.

В научной литературе используются оба термина: педагогическая компетентность (Л. Н. Митина) и профессиональная компетентность (А. К. Маркова, В. А. Сластенин), иногда эти термины объединяются: профессионально-педгогическая компетентность (Г. С. Сухобская). [3]

Анализ современных исследований позволяет констатировать, что методическая компетентность представляет собой многогранную структуру, включающую в себя:

- Предметно-методическую компетентность: знание содержания и методики преподавания своего предмета.
- Психолого-педагогическую компетентность: знание возрастных и индивидуальных особенностей обучающихся, владение методами и формами обучения.
- Информационно-коммуникационную компетентность: владение информационными технологиями и их применение в образовательном процессе.
- Личностно-рефлексивную компетентность: наличие профессиональных качеств личности, таких как ответственность, целеустремленность, креативность, эмпатия, а также способность к самоанализу, самосовершенствованию и развитию методической культуры.

Развитие методической компетентности педагога – это непрерывный процесс, который предполагает:

- Систематическое изучение теории и практики обучения, методики преподавания своего предмета.
- Освоение новых методик и технологий обучения, в том числе использование информационно-коммуникационных технологий.
- Участие в методических мероприятиях, семинарах, тренингах.
- Самоанализ и самооценка своей методической деятельности.
- Стремление к самосовершенствованию и профессиональному росту.

Формирование методической компетентности педагога является комплексной задачей, которая требует совместных усилий самого педагога, методических служб образовательных учреждений, а также органов управления образованием.

Методическая компетентность не только снабжает педагога знаниями и навыками, но и формирует его ценностные ориентиры, стимулирует к творческой самореализации в профессии. Она учит педагога методической рефлексии, помогая ему критически оценивать свою работу, переосмысливать ее эффективность, анализировать применяемые методики и упражнения. [2]

В нашем исследовании мы опираемся на то, что профессиональная компетентность входит в область профессиональной деятельности; также это есть круг решаемых вопросов и постоянно расширяющаяся система знаний, позволяющих выполнять специалистами максимально продуктивно свой конкретный трудовой функционал.

Профессионально-педагогическая компетентность является одним из видов профессиональной компетенции. В той или иной степени, изучением проблем профессиональной компетентности учителя занимались и

занимаются Л. И. Барбашова, И. А. Зимняя, А. А. Вербицкий, Г. Л. Филиппова и др. [1]

Существующее несоответствие между уровнем профессиональной подготовки педагогов и требованиями инновационной образовательной системы порождает ряд проблем. В связи с этим, особую актуальность приобретает задача формирования условий, способствующих глубокому пониманию педагогами сути и целей внедряемых инноваций, а также осознанному восприятию ими обновлений в образовательной сфере. Интеграция педагогов в личностно значимый процесс непрерывного профессионального развития становится ключевым фактором успешной модернизации образования. [4]

Путь к вершине педагогического мастерства: непрерывное развитие профессиональной компетентности.

Профессиональная компетентность педагога – это не статичный набор знаний и навыков, а динамичный процесс непрерывного совершенствования, ведущий к личностному и профессиональному росту.

В основе этого процесса лежит модернизация профессионального опыта, накопление которого происходит не только через традиционные методы, но и через инновационные подходы.

Педагог, идущий в ногу со временем:

- Активно участвует в работе методических объединений и творческих групп, черпая знания и вдохновение у коллег.
- Занимается исследовательской деятельностью, не боясь ставить новые вопросы и искать нестандартные решения.
- Освобождает пространство для инноваций, внедряя в свою практику современные педагогические технологии.
- Благодарно принимает различные формы педагогической поддержки, будь то курсы повышения квалификации, семинары или мастер-классы.
- С энтузиазмом участвует в педагогических конкурсах и фестивалях, делясь своим опытом и черпая вдохновение у коллег.
- Щедро делится собственными наработками, публикуя статьи, методические разработки и выступая на конференциях.
- Уверенно использует ИКТ, делая образовательный процесс более интерактивным и увлекательным.

Важно понимать:

- Ключом к успеху является осознанная потребность педагога в самосовершенствовании.

- Мотивация и создание благоприятных условий – вот залог плодотворного педагогического роста.

Этапы восхождения:

- Самоанализ и осознание необходимости – первый шаг на пути к вершине.
- Четкое планирование саморазвития, постановка целей и задач, выбор оптимальных путей их достижения.
- Активная самореализация, анализ полученного опыта, своевременная корректировка курса.
- Развитие профессиональной компетентности – это циклический процесс, требующий постоянного повышения планки.

Заключение:

В стремительно меняющемся мире образования педагог должен стать не просто проводником знаний, но и исследователем, творцом, лидером.

Готовность к непрерывному самообучению и самосовершенствованию, активная исследовательская позиция, стремление к инновациям – вот качества, которые отличают современного педагога.

Создание благоприятной среды, стимулирующей профессиональный рост, поддержка инновационных подходов, атмосфера творчества и взаимопомощи – все это способствует становлению педагога-исследователя, способного достигать новых вершин в педагогическом мастерстве.

Только такой подход позволит обеспечить высокое качество образования и подготовить новое поколение, способное решать задачи будущего.

Литература

1. Ковшова Анна Александровна МЕТОДИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА: АНАЛИЗ ПОДХОДОВ, ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ // Концепт. 2022. №10.
URL: https://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskaya-kompetentnost-pedagoga-analiz-podhodov-ponyatie-strukturnye-komponenty (дата обращения: 17.06.2024).

2. Бубнова И.С. Методическая компетентность педагога: сущность и диагностика // Педагогическая перспектива. 2021. № 3. С. 77–85. https://doi.org/10.55523/27822559_2021_3_77

3. Люботинский, А. А. Характеристика методической компетентности в структуре профессиональной компетентности будущих учителей иностранного языка / А. А. Люботинский. — Текст : непосредственный // Педагогика: традиции и инновации : материалы V Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, июнь 2014 г.). — Т. 0. — Челябинск : Два комсомольца, 2014. —

С. 154-157. — URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive/104/5789/ (дата обращения: 17.06.2024).
4. Захарова, Е. А. Требования к профессиональному развитию педагогов в условиях последипломного образования / Е. А. Захарова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2011. — № 3 (26). — Т. 2. — С. 115-117. — URL: https://moluch.ru/archive/26/2863/ (дата обращения: 17.06.2024).

PEDAGOGIKA FANI RIVOJIDA PEDAGOGIK METODLARNI AMALIYOTDA QO‘LLANILISHI

Sobirova Mukaddas Qudratovna
Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-kurs talabasi

Milliy istiqlolimiz tufayli barcha sohalarda jadal rivojlanishlar kuzatilmoqda. Shu qatorda pedagogika fanni rivojida ham yangi yo‘nalishlar olib borilmoqda. Yoshlarimizni bilim darajasini yuqori o‘rinlarga ko‘tarish, jahon talablariga javob bera oladigan darajaga ko‘tarishimiz kerak.

Ushbu maqolada pedagogika fanini rivojlanishida zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali darslarni o‘tish ancha samarali ekani asoslandi.Qolaversa, pedagogika fanini rivojlanishida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rnini oshirish bo‘yicha yangidan-yangi g‘oya va takliflar ishlab chiqilmoqda.

Buning uchun biz yoshlar zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, pedagogika fani rivojiga o‘z hissamizni qo‘shishimiz kerak. Pedagogika fani aslida inson rivojlanishida muhim o‘rin tutadi.

Pedagogikani rivojlanishi uchun prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan “Ta'lim to‘g‘risida”gi qonunga imzo qo‘ydi. Bu albatta biz yoshlar uchun muhim qadam hisoblanadi. Unga ko‘ra “Ta'lim to‘g‘risida”gi qonun 11 bob, 75 moddadan iborat bo‘lib, amaldagi qonunning 34 moddasidan 33 tasiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilgan. 2020-yil 23-sentabrdagi 637-sonli O‘zbekiston Respublikasi qonunining 8-moddasida maktabgacha ta'lim tizimi haqida batafsil keltirilgan.

Ta'lim rivojlanishida yangidan yangi islohotlar amalga oshirilmoqda. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi o‘rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini belgilab bergan. Yoshlarga bilim berishda zamonaviy texnologiyalardan, metodlardan foydalanib, o‘quvchi bilimini boyitishga yordam berishimiz zarur. Pedagogikada tadqiqotlar olib borishda turli metodlardan foydalaniladi.

Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash unga muayyan yo‘nalishlarda chuqur puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari obyekti va

subyektiv omillarni aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab muayyan muddatni o‘z ichiga oluvchi izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabilarga ega bo‘lib, uning samaradorligi uchun bir qator shartlarga rioya qilish kerak.

Zamonaviy sharoitda pedagogik yo‘nalishda tadqiqotlarni olib borishda turli metodlardan foydalaniladi. Shu metodlardan biri suhbat metodi hisoblanadi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo‘lingan ma’lumotlarni boyitish, mavjud holatga to‘g‘ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi, pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari, subyektlari imkoniyatlarini muommo yechimiga jalb etishga yordam beradi. |Suhbat metodi savol-javob shaklidagi diologik metod bo‘lib, undan qadimda Suqrot ham o‘z faoliyatida mohirona foydalangan.

Suhbat metodi o‘quvchilarni aqliy fikrlash, hozir javoblik, muloqot madaniyatini shakllantiradi. Suhbat metodi o‘quvchilarni yangi bilimlar egallashga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o‘tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to‘la-to‘kis namoyon bo‘lishga erishish muhimdir. Suhbat metodida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘zaro savol javob qila turib ham o‘zlarining bilimlarini oshirib borishlari mumkin. Suhbat ko‘p hollarda deduktiv va induktiv tarzda amalga oshadi. Har bir o‘qituvchi metodlardan foydalangan holda o`quvchilarni darsga qiziqishlarini oshirishlari va darsni samarali bo‘lishiga harakat qilishlari ham lozim. Metodni ahamiyati shundaki, u o‘quvchiga xos bo‘lgan individual imkoniyatni ko‘ra olish baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi. Pedagog B. Xodjaevning fikricha, pedagogik texnologiyalar dars jarayonida talabalarni mustaqil fikrlash erkin faoliyat yuritishga da'vat etadi. Uning samarali bo‘lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmunini aniqlash hamda savollar o‘rtasidagi mantiqiy va izchillikni ta'minlash;
2) suhbat joyi vaqtini aniq belgilash;
3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to‘xtamga kelish;
4) suhbatdosh to‘g‘risida avvaldan muayyan ma'lumotga ega bo‘lish;
5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo‘lish;
6) suhbatdoshning o‘z fikrlarini erkin va batafsil bayon etishi uchun sharoit yaratish;
7) savollarning aniq qisqa va ravshan berilishiga erishish;
8) olingan ma’lumotlarni o‘z vaqtida tahlil qilish;

Xulosa qilib aytganda barcha ilmiy izlanishlar metodlar ma'lum bir muammoni yoritib berishga yordam beradi. Bu metodlar o‘quvchilar diqqatini jalb qilish, darsga qiziqtirish va erkin fikrlashga o‘rgatish uchun asos bo‘lib kelmoqda. Shu metodlar sirasiga suhbat metodini ham kiritishimiz mumkin. Bu metod orqali o‘qituvchi o‘quvchilarni suhbat jarayonida kuzatib, uning ichki kechinmalarini bilib olishi mumkin. Suhbat metodi pedagogikadan tashqari psixologiyada ham katta samara berishi kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Abdullayeva. SH., Axatova. D.A Pedagogika. Toshkent. «Fan» 2004-y.
2.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni
3. B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Darslik – T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2017-yil
www.edu.uz
www.ziyo.net
www.wikipedia

PEDAGOGIKALIQ SISTEMALAR HÀM OLARDIŃ TARIYXIY IZBE-IZLIGI

Turdımuratova Amangúl ùlken oqıtıwshı
Turǵanbaeva Shaxnoza – NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

«Pedagogika tariyxı»den qatar izertlewler, sabaqlıqlar jaratılǵan. Lekin pedagogika tariyxın oqıtıw arqalı studentlerdiń mánáwiy sapaların tárbiyalaw izertlewshilerdiń hám sabaqlıq avtorları názerinen shette qalıp kelmekte. Sol sebepli de biz daslep «pedagogika tariyxı» materialı mısalında DTS, programmalar, oqıw qollanbalardı sabaqlıqlarda pedagogika tariyxına tiyisli, studentlerdiń mánáwiy sapaların tárbiyalawǵa xizmet etetuǵın belgili atlar hám oqıw materialları qay dárejede óz ańlatpasın tapqanlıǵın anıqlawǵa háreket etdik.

Belgili, pedagogikadan Mámleketlik tálim standartları 2003 jılda Nizomiy atındaǵı Tashkent mámleket pedagogika universitetinde professor S. Ashirboev hám dotsent F. Haydarovlar tárepinen dúzilgen. **DTSda ulıwmalıq kásiplik pánler blokı boyınsha tómendegi talaplar qóyıladı:**

- *pedagogikalıq túsiniklerdiń rawajlanıw tendentsiyaları hám de tariyxı haqqında bilimler sisteması;*
- *Shıǵıs oyshıllarınıń milliy qádiriyatlar haqqındaǵı qarawları hám olardıń tájiriybeleri;*
- *tálim ámiliyatındaǵı milliy hám ulıwmalıq insaniy qádiriyatlar;*
- *xalıq pedagogikasınıń mánáwiy qásiyeti.*

Pedagogikalıq sistema — bul qurawshılardı birlestiriw bolıp, olar ózgerisler dawamında turaqlılıǵınsha qalaberedi. Eger ózgerisler (jańalıq kirgiziw) qanday da shegaradan asıp hám jıljıb ketsa, sistema buzıladı, onıń ornına jańa basqa ózgeshelikke iye bolǵan sistema júzege keledi. „Pedagogikalıq sistema“ (PS) — pedagogikalıq elementlerdiń júdá bekkem birlesiwi bolıp tabıladı. Hár qanday pedagogikalıq sistemanıń dúzilisi házirgi dáwirde tómendegi elementler alternativları jıyındısınıń óz-ara baylanıslılıǵı kórinisinnen ibarat boladı:

1. Oqıwshı.

2. Tárbiyanıń maqseti.

3. Tárbiya mazmunı.

4. Tárbiya procesi.

5. Oqıtıwshılar (yamasa TSO —ta'limning texnikalıq quralları).

6. Tárbiyalıq islerdiń shólkemlestirilgen formaları.

Zamanagóy tálim sisteması puqaranıń bilim alıwı, dóretiwshilik qábiletlerin kórinetuǵın etiwi, individual jixatdan rawajlanıwı, kásipi boyicha miynet qılıw xuquqini royobga shıǵarıw faktorı.

Shaxs - insannıń ruxiy, ruwxıy moxiyati bolib, ol jaǵdayda tómendegi sapalar ulıwmalasqan sistema xolatida baladı :

• Social áhmiyetke iyelik etiw ayrıqshalıqlar kompleksi;

• Átirap -ortalıqǵa, oziga hám dúnyaǵa bolǵan qatnaslar sisteması ;

• Turmıs dawamında túrli social hámzifalarni orınlawı arqalı payda bolatuǵın iskerlik sisteması, minez-qulıq kompleksi;

• Dúnyanı hám ol jaǵdayda ozining ornini ańǵarıw ;

• Mútájlikler sisteması ;

• Qábilet hám dóretiwshilik imkoiiyatlar kompleksi;

• Sırtqı ortalıq tásirinlerine juwap beriw reakciyası hám x. k.

Juwmaqlap aytqanda, «Pedagogika tariyxı» kursın ùyreniw boyınsha ótkerilgen shınıǵıwlarda sol zat málim boldı oyshıllar tariyplegen ruwxıy sapalar studentlerde qızıǵıwshılıq oyatdı. Sol sebepli de pedagogika tariyxın oqıtıwda, studentlerdiń ruwxıy sapaların tárbiyalawda úlken múmkinshiliklerge iye bolǵan maǵlıwmatlar hám oqıw materialları menen bayıtıwǵa mútajlik sezilmekte.

Paydalanılǵan àdebiytlar:

1. Ashirboev S.A.. Haydarov F. O‘zbekiston Respublikasi DTS. Pedagogika. Oliy ta'lim. -T., 2003. - 14 b.

2. O'zbek pedagogikasi tarixi / A.Zunnunov tahriri ostida. -T.: Sharq, 2005.- 272 b.

3. Zunnunov A., Xayrullaev M. va boshqalar. Pedagogika tarixi. -T.: Sharq. 2000. - 33 b.

OQIWSHILARDI BİLİM, KÒNLİKPE HÁM TÀJRİYBELERİN BAHALAWDIŃ DİDAKTİKALIQ SİSTEMASI

Qudaybergenova Ilmira - Mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Oqıwshılardiń bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerin jaqsi bilim yamasa kurstıń bólek teması boyınsha dáwirli tekseriw esaplanadı. Usı tekseriwdiń maqseti kurstıń túrli bólimlerinde úyrenilgen oqıw materialınıń strukturalıq elementleri ortasındaǵı óz-ara baylanıslardı ózlestiriw sapasın kesellikti anıqlaw. Dáwirli tekseriwdiń tiykarǵı waziypası – sistemalastırıw hám ulıwmalastırıw. Didaktika predmetin anıqlaw boyınsha túrli qarawlar ilgeri súrilgen. Oqıwshılardiń bilim dárejesi hàm ózlestiriw dárejesi tómendegi baqlaw túrlerini ótkiziw arqalı bahalanadı :

ámeldegi qadaǵalaw — sorawlar, qadaǵalaw jumısları yamasa testler formasında oqıwshılardıń bilimleri, kónlikpe hám ilmiy tájriybeleri úzliksiz qadaǵalaw etiledi;

aralıq qadaǵalaw — sherek tamam bolǵanda hám oqıw programmasınıń tiyisli bólimi pıtkennen keyin oqıwshılardıń bilimleri, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerin bahalaw ushın ámelge asıriladı. Ol jazba qadaǵalaw jumısı yamasa testler formasında ótkeriledi. Bul qadaǵalawda paydalaniletuǵın materiallar oqıw páni oqıtıwshı tárepinen tayarlanadı.

Bilim - bolmıstı biliw procesiniń ámeliyatda tastıyıqlanǵan nátiyjesi bolıp, ol insan sanasında sawlelenedi hám de bilimdiń ilimiy, empirik hám teoriyalıq túrleri parıq etedi .

Kónlikpe - bul ilmiy tájriybediń strukturalıq bólegi bolıp, hárekettiń asa tez, anıq hám maqsetke muwapıq túrde óz-ózinen atqarılıw qábiletin ańlatadı hám de oqıwshılarda tákirarlanatuǵın shınıǵıwlar nátiyjesinde júzege keledi. SHu tárepten kónlikpe sanalı. İskerlikti tez, qolaylı, tuwrı, kem fizikalıq hám intellektual kúsh sarplaǵan halda orınlaw procesiniń nátiyjesi esaplanadı.

Oqıwshılardı sın pikirlewge úyretiw, kóbirek ǵárezsiz bilim alıwların támiyinlew, olardı fizikalıq tárepten rawajlandırıw hám saw turmıs tárizi kónlikpelerin iyelewge úndew, hár bir sabaqta oqıwshılardı sociallastırıwǵa jóneltirilgen oqıw tapsırmaların usınıw hám ózlestirilgen bilimlerdi bahalaw processinde oqıwshılardıń áke – analardıńları, máhelle hám óz – ózin basqarıw shólkemlerin de bul processga tartıw mexanizmi islep shıǵılǵan.Nomerlerde kórsetilgen hám oqıwshılar miynetine qoyılǵan arnawlı bir baha tekǵana pán oqıtıwshı ushın zárúrli bolıp tabıladı, sebebi oqıtıwshı hám oqıwshılar ortasındaǵı óz-ara ǵayrıtabiiy munasábet oqıwshılar miynetine tuwrı baha bermaslik nátiyjesinde kelip shıǵadı. Biraq oqıwshılardıń kóp qırlı biliw xızmetlerin áyne bir ball menen bahalaw da múmkin emes. Shın baha oqıwshı intellektuallıq – ruwxıy

iskerligin basqarıw hám de rawajlandırıw múmkinshiligine iye esaplanadı.Talim principleri pedagogdıń iskerligin hám studentler tárepinen ilimiy bilimlerdiń ozlashtirilishi tiyisli kònikpe hám ilmiy tájriybeler payda etiwdiń tiykarǵı nızam hám jal jarıqların az ishine aladı. Usınıń menen bir waqıtta talim principleri hár eki iskerliginiń yaǵniy pedagog hám student tárepinen az aldına qoyilgan wazıypalardı tabıslı ámelge asırıw múmkinshiligin beretuǵın bir qansha talaplardı da ulıwmalastırıp beredi.. Bahalaw kriteryaların islep shıǵıwda oqıwshılardıń awızsha juwap beriwleri, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerine, kompetensiyalariga bólek-bólek jantasıw kerek.

Juwmaqlap aytqanda, oqıwshılardıń bilim dárejesin aldınan anıqlaw. Ádetde, ol oqıw jılı basında oqıwshılar tárepinen aldıńǵı oqıw jılında ózlestirilgen bilimleri dárejesin anıqlaw maqsetinde ótkeriledi. Oqıwshılardıń oqıw materialınıń arnawlı bir bap yamasa bólimleri boyınsha ózlestirgen bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybeleri dárejesin anıqlaw, bahalaw forması. Jańa temanı úyreniw menen birge oqıwshılar aldın ózlestirilganlarni tákirarlaydilar. Qayta tekseriw bilimlerdi bekkemlewge kómeklesedi, biraq oqıw jumısları basqıshın xarakteristikalaw, bilimlerdiń bekkemlik dárejesin kesellikti anıqlawlaw imkaniyatın bermeydi. Kesellikti anıqlawdıń basqa forma hám metodları menen birge qollanilsagina bul tekseriw kutilgan nátiyjeni beredi. Didaktika – tálim hám oqıtıw teoriyası ekenligi .Didaktika - pedagogikanıń ǵárezsiz tarmaǵı. Tálim – tárbiya teoriyası, yaǵnıy maqsetleri, mazmunı, nizamlıqları, principlerini islep shıǵıw menen shuǵıllanadı.Didaktika pedagogikada tálim procesiniń ulıwma nizamlıqların uyreniwshi bólek bolıp tabıladı. Ulıwma didaktika óz gezeginde ayırım pánlerge tiyisli usıllar menen júdá bekkem baylanısqan bolıp, olarǵa tiyisli maǵlıwmatlarına súyene otirip oqıtıwdıń ulıwma nizamlıqların ashıp beredi hám áyne waqıtta hár bir oqıw pánin oqıtıw usılları ushın ulıwma tiykar bolıp xızmet etedi.Didaktika óz aldına oqıtıwdıń oqıwshılardı hár tárepleme tárbiyalaw maqsetlerine juwap beretuǵın ulıwma nizamlıqlardı bilip alıw wazıypasın qoyadı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar.

1.Karimov I., Barkamol avlod O‘zbekistan taraqqiyotining poydevori, Toshkent, 2021.
2.O‘rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar, Toshkent, 2019.
3.Hoshimov K., Nishonova S, Inomova M., Pedagogika tarixi, Toshkent, 2018.
4.O‘zbekistan mutafakkirlari ta’limtarbiya qaqida, Toshkent, 2019

ZIYREK OQÍWSHÍLARDÍ ZAMANAGÓY ILIM- PÁN RAWAJLANÍWÍNA TAYARLAW MÁSELELERI

Qudiyarova Qırmızı - NMPI magistrantı

Joqarı oqıw orınlarında reformalardıń zamanagóy basqıshı demokratiyalıq joqarı rawajlanǵan mámleketler dárejesinde Ózbekstannıń aldıńǵı ilimiy-texnikalıq, ekonomikalıq, sociallıq hám mádeniy rawajlanıwın támiynlewge ılayıq hám ruwxıy hám etikalıq sapalarǵa iye joqarı maman básekige shıdamlı kadrlardı tayarlawdı talap etedi. Joqarı tálim mákemelerinde alıp birilgan tájiriybeler tiykarında sonı aytıwımız múmkin joqarı bilimlendiriw sistemasında talim procesin talabalardıń ilimiy izertlew isleri menen baylanıslı halda alıp barılıwı zárúrli áhmiyetke iye. Talabalardı ilimiy izertlew islerine tartılıwı olardıń alıp atırǵan teoriyalıq bilimlerin ámeliyat menen ayırıqsha imkaniyatın beredi, islep shıǵarıw processlerine jaqınlastıradı.

Ózbekstanda sociallıq islep shıǵarıw, mádeniy bilimlendiriw tarawlarında jáhánniń rawajlanǵan mámleketleri dárejesine jetiwi ushın miynetti ilimiy tiykarda shólkemlestiriwi kerek. Respublikamızdıń puqaraları jańasha dúńyaǵa kóz-qarasqa iye bolmastan turıp buǵan erisip bolmaydı. Bolajaq qániygeler joqarı oqıw orınlarında oqıw dáwirinde tek pán blokları hám kásiplik bilimlerdi tereń iyelewi jetkilikli emes, al olardaǵı ziyreklik hám qábiletlerdi ósiriw, talabalardı ilimiy izertlew jumıslarına keńlew qosıp, izertlewshilik ilimiy tájriybe hám kónlikpelerin qáliplestiriw zárúr. Ziyrek talabalarda ilimiy dúńyaǵa kóz-qarastı qáliplestiriw dáwir talabı bolıp tabıladı. Ilimiy dúnyaǵa kóz- qarası ilmiy metodlar járdeminde tekseriw, ulıwma halda insaniyat tájiriybesi menen tastıyıqlanıw nızamlıqlarına tayanıwshı dúńyaǵa kóz- qaras bolıp esaplanadı. Ilimiy dúńyaǵa kóz- qaras úzliksiz, izbe-iz túrde insaniyat tárepinen arttırılǵan, ámeldegi ilimiy bilimlerdi puqta ózlestiriw, turmıslıq tájiriybe arttırıw tiykarında qáliplesedi.

Ilimiy dúńyaǵa kóz- qarastı ámelge asırıwda shaxs zat hám buyımnıń waqıya hám hádiyseniń kórinip turǵan ańlatpasına formasına qaray emes, al olardıń ishki mánisine qaray at beriwi kerek. Ilimiy dúńyaǵa kóz- qaras bul materiyanıń baslanǵıshlıǵı sana hám ruwhtıń ekilemshiligin tán alıw bolıp tabıladı. Adam sanasın, oylawın filosoflar tábiyat - materiya rawajlanıwınıń jemisi dep esaplaydı. Adamlar tábiyat hám sociallıq turmıs hádiyselerine ilimiy kóz- qarastan qarawǵa tıykarlanıp, bir- birine bolǵan múnásibetlerin payda etedi.

Talabanıń ilimiy dúńya kóz- qarasúna ıye bolıwı, ilimiy bilimlerdi ózlestirip barıwı úlken áhmiyetke iye boladı. Bunıń nátiyjesinde talabalar:

- birinshiden, tábiyat, jámiyette júz berip atırǵan waqıya hám hádiyseler mazmunın tuwrı ayta aladı;

- ekinshiden, ózine hám átirapdaǵılarǵa salıstırǵanda aqılǵa say munasábette boladı;

- úshinshiden, hesh qashan dáliller menen tastıyıqlanbaǵan waqıya-hádiyselerdi haqıyqat sıpatında qabıl etpeydi;

- tórtinshiden, ilimiy dúńya kóz- qarasına iye bolıwı shaxsta erkin pikirlew qábiletin rawajlantıradı ;

Ziyrek talabalarda ilimiy dúńya kóz- qarasın qáliplestiriw hám rawajlandırıw mashqalası shaxstıń sanası menen baylanıslı bolǵanlıǵı sebepli onıń metodologiyalıq tiykarların islep shıǵıwdı talap etedi.

Izertlew dawamında Ózbekstan Respublikasında úzliksiz tálim sisteması arqalı bárkámal shaxstı - kámil insandı jetilistiriw maqset etip belgilengen milliy ideologiya ideyaları ilimiy dúńyaǵa kóz- qarastı qáliplestiriw hám rawajlandırıwdıń metodologiyalıq tiykarı sıpatında qabıllandı.

Sonday eken, dáslep talabalardıń dúnyaǵa kóz- qarasın keńeytiw ushın olar sanasında ilimiy izertlew haqqındaǵı túsinik payda qılıw kerek. Talabalarǵa ilimiy izertlew haqqında túsinik beriwde olardıń intellektuallıq tárepten intalı bolıwın hám dóretiwshilik kúshliligin hám de jańalıqqa umtılıwı kerekligin túsindiriw talap etiledi.

Ilimiy jumıslarda qatnasıw dóretiwshilik oylaw, baslamashılıq, erkinlikti, kóp maǵlıwmatlar ishinen zárúrlerin tańlap alıwdı rawajlandıradı. Studentlerdiń ilimiy jumıslarda qatnasıwdan maqset - kásiplik erkinlikti, miynet iskerligine barǵanda ámeliy wazıypalardı dóretiwshilik sheshiw qábiletin rawajlandırıwdan ibarat. Usınıń menen birge studenttiń ilimiy jumısı bul shaxstıń belgili dárejede ózin ańlawı, turmıslıq ózin kórsetiwge umtılıwı bolıp tabıladı. Talabalardıń joqarı oqıw orınlarında oqıp atırǵan kúnlerinen baslap ámeldegi turmıslıq mashqalalar menen tanıstırıp barıw kerek. Bunda talaba tálim alıw processinde kóbirek mashqalalar sheshimi menen qızıǵadı hám hár bir oqıtıp atırǵan ádebiyatlarınan maǵlıwmatlardı tereńrek ózlestiriwge háreket etedi hám sol mashqalanıń sheshimi menen baylanıslı bolǵan maǵlıwmatlardı tabıw ushın kóbirek ádebiyatlar hám derekler menen tanısıwǵa háreket etedi. Bul talabalardıń belgili mashqalanı sheshimi menen baylanıslı maǵlıwmatlardı puqta ózlestiriw múmkinshiligin tuwdıradı.

Talabalardı dóretiwshilik iskerlikke tayarlaw sistemasında oqıtıwshınıń leksiya processinde olarǵa itıbar qaratıwı, oqıw- biliw iskerligine uyqas kórsetpelerdi bere alıwı zárúrli áhmiyetke iye. Sol maqsette leksiyada oqıw páni mazmunınıń ulıwma bilimlendiriwge tiyisli sapasın tastıyıqlaw menen birge onıń shaxs intelekti, dúnyaǵa kóz- qarası, bilimlerdi klassifikaciyalaw hám qóllaw usılları, olardan nátiyjeli paydalanıw hám de durıs bahalay alıw tárbiyasına tásir etiwdi de tastıyıqlaw kerek boladı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 5-iyun dağı “Joqarı tálim mákemelerinde tálim sapasın asırıw hám olardıń mámlekette ámelge asırılıp atırǵan keń qamtılǵan reformalarda aktiv qatnasın támiyinlew boyınsha qosımsha ilajlar haqqında”ǵı PQ - 3775 - san qararına muwapıq hár bir joqarı tálim shólkeminde 1-kurs dawamında tańlap alınǵan eń ziyrek talabalar ushın toparlar shólkemlestiriw, 2-kurstan olardı oqıtıwda óz aldına oqıw joba hám baǵdarlamalar tiykarında ámelge asırıw, bul taypadağı talabalardı magistraturaǵa maqsetli qabıllaw hám bul arqalı joqarı tálim mákemeleri kafedraları ushın maman kadrlar tayarlaw sistemasın ámeldegi institutda ziyrek talabalardı maqsetli ilimiy jumısqa tartıw hám báǵdarlaw, kafedralar hámde fakultetlerde buǵan baylanıslı alıp barılıp atırǵan islerdi muwapıqlastırıwdan ibarat ekenligi belgilengen.

Haqıyqatlıqtan da ziyrek talabalar - Ózbekstan Respublikasınıń ekonomikalıq, sociallıq- mádeniy rawajlanıwın támiyinleytuǵın zárúrli factor bolıp tabıladı. Olar maqsetke umtılıwshılıq, qatańlıq, miynetsúygishlik sıyaqlı pazıyletleri, dóretiwshilik iskerligi menen shuǵıllanıw qızıǵıwshılıǵı menen ajralıp turadı.

Ziyrek talabalardı izlew, tańlaw hám olar menen islesiwdiń tiykarǵı maqseti-mámleketimizdiń ilimiy-dóretiwshilik potencialın asırıwshı kem ushraytuǵın uqıp iyelerin jetilistiriw, olarǵa ilimniń anıq baǵdarı boyınsha ózlerinde ámeldegi tábiyiy qábiletlerin kóriniwshi hám rawajlandırıwına múmkinshilik jaratıw bolıp tabıladı. Ziyrek talabalardı psixologiyalıq hám pedagogikalıq testler ótkeriw arqalı qábiletiniń rawajlanǵanlıq dárejesi anıqlanadı. Olardı maqsetli tayarlaw tómendegilerge baǵdarlanadı:

- keńeytirilgen oqıw jobası boyınsha oqıw hám qosımsha ilimiy tájriybe ıyelew;
- maqsetli baǵdarlama boyınsha jeke tártipte oqıtıw;
- tereńlestirilgen baǵdarlama boyınsha oqıtıw.

Talabanıń ilimiy jumısı onıń basshısı hám kafedra tárepinen basqarılıwı menen birge juwapkershilikti asırıw ushın ilimiy keńeslerde talqılaw p hamkolikni támiyinlep barılıwı, eń jaqsı ilimiy nátiyjeler tańlawların shólkemlestirip xoshametlenip barılıwı maqsetke muwapıq. Bul processler bolajaq qániygede kóbirek izertlew sezimin oyatadı. Talabalar tárepinen alınǵan nátiyjelerdiń maqala sıpatında baspadan shıǵarılıwı, ánjumanlarda talqılanıwı olardıń bilim alıwǵa qızıǵıwshılıqların arttıra baslaydı.

Juwmaqlap aytqanımızda talabalardıń ózleri alıp barǵan izertlewleri nátiyjesinde alǵan maǵlıwmatları tiykarında erkin tárizde jazıp atırǵan kurs jumısları, pitkeriw qaniygelik jumıslarında ádebiyatlar maǵlıwmatlarınan sın kóz-qarastan paydalanıw jollarıda baqlanadı. Sonday eken, talabalardıń jetilisken bilim

alıwı ushın ilimiy izertlew jumıslarına tartıw, olardıń ózbetinshe jumıslarına hám pikirlew qábiletlerinde asırılıwına tolıq tiykar boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. R. Mavlonova “Pedagogika” , Toshkent 2000-yil.
2. Ochilov M.Yangi pedagogik texnologiyalar. “Nasaf” nashriyoti. 1999.
3. Azizxojaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T., 2003.

www. ziyonet.uz

www. pedagog.uz

ПРИМЕНЕНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

Турдымуратова Амангуль старший преподователь

Абдуллаева Барчиной - НГПИ имени Ажинияза,студентка 3 курса

Проникновение цифровых технологий в сферу образования становится предметом особого интереса для исследователей. В современном мире, где информационные технологии охватывают все аспекты нашей жизни, они существенно обогащают и оптимизируют учебный процесс. Широкое применение компьютеров, интернета и мультимедиа улучшает образование. Учителя активно используют интерактивные технологии и онлайн-ресурсы, делая обучение доступным даже без необходимости посещения иностранных вузов. Такие образовательные новшества улучшают взаимодействие и практику в учебных заведениях.

Информационные технологии всё активнее проникают в сферу образования, расширяя горизонты для репетиторства, преподавания и управления учебными процессами. Виртуальные классы и другие ИТ-инструменты снимают географические барьеры, обеспечивая учёбу для студентов по всему миру. Они также вовлекают учеников и их родителей в динамичный образовательный процесс[4,87].

Технологии, включая электронную почту, мультимедиа и доступ к Интернету, делают систему образования более гибкой и результативной. Сейчас компьютеры играют новую роль, отличную от той, которую они играли ранее, когда были инструментом для развития базовых навыков. Современные методы оценки учебных достижений студентов выходят за рамки стандартных тестов, а компьютерные технологии теперь фундаментально трансформируют образовательные программы. Интеграция ИТ стала неотъемлемой частью современного образования, направленной на достижение ключевых учебных целей и поддержку развития навыков, включая письмо и компьютерную грамотность[1,39].

В результате пандемии COVID-19, которая заставила многих перейти на дистанционное обучение, возникла необходимость в внедрении новых образовательных технологий и готовности к изменению форматов образования. Использование цифровых инструментов, включая искусственный интеллект, AR и VR, стало ключевым для улучшения обучения, анализа учебной мотивации и успеваемости, а также для повышения качества учебного процесса. После перехода на онлайн-формат в 2020 году наблюдается усиленный интерес к цифровым технологиям в качестве образовательного инструмента. Активное распространение цифровых решений стало заметной тенденцией, требующей укрепления ИТ-сектора. Перспективы экономического развития страны напрямую связаны с квалифицированными ИТ-специалистами, поэтому в рамках национальной стратегии цифровизации стоит задача подготовки свыше 100 тысяч ИТ-профессионалов. Виртуальная реальность, создаваемая наложением программных объектов на реальное изображение с камеры и активируемая через специальные маркеры, открывает новые горизонты интерактивности в образовании[2,25].

Использование трехмерных объектов, разнообразных медиа и симуляций с различными взаимодействиями является простым способом соединения разных сфер. Раньше компьютеры в образовательных учреждениях служили для освоения базовых умений и знаний в соответствии с учебным планом, например, текстовые редакторы использовались для развития навыков письма у студентов. Оценка знаний студентов производилась на основе стандартных тестов. Однако с течением времени компьютеры начали выполнять разнообразные функции в образовании, включая роль виртуального учителя. Методы обучения в классах значительно изменились, а технологии доказали свою эффективность в управлении образованием, планировании и анализе данных.

Компьютер стал неотъемлемой частью жизни общества, находя свое применение дома, на работе и на университетском кампусе. В дистанционном обучении компьютеры и сопутствующие технологии используются в разных формах: телеконференции, видеоконференции, аудиография, телетекст, видеотекст, мультимедиа и гипермедиа, электронные книги, онлайн-базы данных, онлайн-дискуссии, вызовы по требованию и т.д. Виртуальные классы стали ключевым элементом в дистанционном обучении, позволяя студентам задавать вопросы и получать ответы от преподавателей без необходимости физического присутствия.

Компьютеры и связанные с ними технологии радикально изменили нашу повседневную жизнь, а их особенно сильное воздействие ощущается в

образовательном секторе. Информационные технологии, проникая в каждый уголок жизни, делают учебный процесс более интересным и эффективным, позволяя студентам избегать скуки и разочарования при обучении.

В частности, технологии дополненной реальности усиливают вовлеченность студентов, предоставляя им возможность наглядно увидеть сложные процессы. При разработке электронных учебных материалов крайне важно уделять внимание не только содержанию, но и качеству материалов и их детальной проработке, от методической до технической стороны.

Гармония методологии и технологии необходима для полного понимания студентами изучаемого материала. Использование технологий дополненной реальности в образовании получает положительные оценки, так как студенты уже тесно связаны со своими смартфонами и охотно их применяют для учебы. Стимулирующий эффект технологий AR усиливается за счет их интеграции в видеоролики, которые студенты могут просматривать, направляя камеру на определенные объекты[2,59].

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1.B. Bhattacharjee and K. Deb, “Role of ICT in 21st Century Teacher Education”, in International Journal of Education and Information Studies,Vol.6,No.1,2016.

2 J. T. Foots, “Research on Computer and Education: Past, Present and Future”, Available at http://www.esd189.org/tlp/images/ 2.TotalReport3.pdf.

3 Sahin, Ismail, Thompson and Ann, “Using Rogers Theory to Interpret Instructional Computer use by COE faculty” ,in Journal of Research on Technology in Education,Vol.39,No.1,2016.

4 M. I. Majoka, S. Fazal, M. S. Khan, “Implementation of Information and Communication Technologies (ICTs) in Education Course: A Case from Teacher Education Institution in Pakistan,” in Bulletin of Education and Research, Vol.35, No.2, 2013

PERSONAL FAOLIYATINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY USLUBLARI

Yerejepov Maxsud
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi
Muxammadova Mahliyo, Oteshov Qayrat
Maktab menejmenti yo‘nalishi 2-kurs talabalari

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti va demokratlashtirilgan ish o'rinlarining ko'payishi sharoitida personallarni, xususan, boshqaruv personallari va rahbar personallarni xolisona baholashning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Ba‘zi ekspertlarning ta'kidlashicha, baholash boshqaruv personallari faoliyatini tashkil

etishda asosiy element bo'lib xizmat qiladi, tashkilot muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan ko'plab boshqaruv vazifalarini osonlashtiradi.

Personallarni baholashning negizida samaradorlikni boshqarish tamoyili yotadi. Strukturaviy baholash orqali tashkilotlar oldindan belgilangan maqsadlar va taxminiy natijalarga qarab baholaydilar. Kuchli va takomillashtirilgan sohalarini aniqlash orqali baholash, shaxsiy va professional o'sish katalizatori bo'lib xizmat qiladi, personallar o'rtasida uzluksiz rivojlanish madaniyatini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, ob'ektiv baholash tashkilotlarda mukofot va taqdirlash tizimlarining asosini tashkil qiladi. Bu ish haqiga tuzatishlar, ko'tarilishlar va e'tirofning boshqa shakllarini adolatli va oshkora aniqlash imkonini beradi, bu esa personallarning o'z rollarida ustun bo'lishlari uchun o'zini qadrlashini va motivatsiyasini ta'minlaydi. Mukofotlarni samaradorlikka moslash orqali tashkilotlar mukammallikni rag'batlantiradi va personallarning faolligini oshiradi.

Strategik jihatdan personallarni baholash iste'dodlarni aniqlash va ularni boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tashkilotlar yuqori salohiyatli shaxslarni aniqlash va malaka oshirish yo‘nalishlarini aniqlash orqali bo‘lajak yetakchilar va ixtisoslashgan malakali personallarni yetishtirishlari mumkin. Shu bilan birga, baholashlar kam ishlayotgan personallarga oydinlik kiritib, ularning imkoniyatlarini oshirish uchun trening yoki murabbiylik dasturlari kabi maqsadli tadbirlarni talab qiladi.

Shaffoflik va javobgarlik ob'ektiv baholash jarayonlariga xos fazilatlardir. Belgilangan mezonlarga va hujjatlashtirilgan baholashlarga rioya qilish orqali tashkilotlar tarafkashlik va tarafdorlik xavfini kamaytiradi, personallar o'rtasida ishonchni kuchaytiradi. Bu shaffoflik nafaqat adolatli ish muhitini yaratibgina qolmay, balki kadrlar qarorlari uchun himoyalangan asos bo'lib, huquqiy muammolarga qarshi himoya vazifasini ham o'taydi.

Boshqaruv personallari bilan ishlash tamoyillari bugungi murakkab tashkiliy sharoitlarda yetakchilik va boshqaruvning ko'p qirrali xususiyatini ta'kidlaydi. Zamonaviy boshqaruv amaliyotida ularning ahamiyati va oqibatlarini tushunish uchun ushbu tamoyillarning har birini quyidagicha bo‘lishi mumkin:

1. **Rejalashtirish va iqtisodiy tahlil bo'yicha mutaxassislik**: Samarali rejalashtirish va iqtisodiy tahlil boshqaruv qarorlarini to'g'ri qabul qilish uchun asosdir. Ushbu ko'nikmalarni o‘zlashtirgan menejerlar strategik maqsadlarni shakllantirishlari, resurslarni oqilona taqsimlashlari va istalgan natijalarga erishish uchun operatsion samaradorlikni optimallashtirishlari mumkin. Samarali yetakchilik mutaxasislarni strategik tarzda yollash, rivojlantirish va joylashtirish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

2. **Resurslarni optimallashtirish**: Ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, shu bilan birga xarajatlarni minimallashtirish barqaror biznes operatsiyalari uchun

juda muhimdir. Ushbu sohada muvaffaqiyat qozongan menejerlar xarajatlarni kamaytirish, ish jarayonlarini soddalashtirish va resurslardan maksimal darajada foydalanish imkoniyatlarini aniqlashlari mumkin, bu esa rentabellik va raqobatbardoshlikni oshiradi.

3. **Ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish bo‘yicha malaka**: Ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish tamoyillarini to‘liq tushunish menejerlarni samarali ish oqimlarini loyihalash, ilg‘or tajribalarni joriy etish va o‘z jamoalarida doimiy takomillashtirish madaniyatini oshirish vositalari bilan jihozlaydi.

4. **Mobilizatsiya va jamoa rahbariyati**: Muvaffaqiyatli menejerlar o'z jamoalarini jamoaviy maqsadlarga erishish uchun ilhomlantirish va ishni samarali qildirtirish qobiliyatiga ega. Maqsad va birdamlik tuyg'usi orqali ular qiyinchiliklarni yengish va muvaffaqiyatga erishish uchun o'z jamoalarining jamoaviy energiyasi va tajribasidan foydalanishlari mumkin.

5. **Moslashuvchan yetakchilik va qarorlar qabul qilish**: Samarali menejerlar o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish va noaniqlik sharoitida asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ega. Vaziyatdan xabardorlik va tanqidiy fikrlashdan foydalangan holda, ular murakkab muammolarni yengib o'tishlari va o'z jamoalarini muvaffaqiyat sari yo'naltirishlari mumkin.

6. **Mas'uliyat**: Samarali menejerlar o'z qarorlari va harakatlariga egalik qiladilar, o'zlarini va jamoalarini natijalar uchun javobgar deb hisoblaydilar. Halollik va axloqiy xulq-atvorni modellashtirish orqali ular tashkilot muvaffaqiyatini ta'minlovchi javobgarlik madaniyatini o'rnatadilar. Menejerlar o'z jamoalari manfaatlarini himoya qilgan holda ish joyida tartib-intizomni saqlashlari kerak.

Mehnat faoliyatini baholashning mustahkam tizimini yaratish, albatta, unumdorlikni saqlash va ish joyida adolatni ta'minlash uchun juda muhimdir:

1. **Samarali standartlar va baholash mezonlarini belgilash**: Bu bosqich baholash jarayoni uchun asos yaratadi. Aniq standartlar va mezonlar xodimlarning ish faoliyatini o'lchash mumkin bo'lgan benchmarkni ta'minlaydi. Bu taxminlar tashkilot bo'ylab shaffof va izchil bo'lishini ta'minlaydi.

2. **Faoliyatni baholash siyosatini ishlab chiqish**: Baholash siyosati tamoyillarini belgilash baholash jarayonini standartlashtirishga yordam beradi. Baholash qachon o'tkazilishi, ularni kim o'tkazishi va ularda sodir bo'ladigan intervallarni aniqlaydi. Bu boradagi izchillik adolat va samaradorlik uchun zarur.

3. **Baholash vazifalarini belgilash**: Baholash uchun mas’ul shaxslarni aniqlash jarayonda javobgarlikni ta’minlaydi. Tashkilotning tuzilishi va madaniyatiga qarab, baholash menejerlar, qo'mitalar, hamkasblar, bo'ysunuvchilar yoki xolis uchinchi shaxslarga topshirilishi mumkin. Har bir yondashuv ob'ektivlik va istiqbol nuqtai nazaridan o'ziga xos afzalliklarga ega.

4. **Xodim bilan baholashni muhokama qilish**: Baholovchilar va xodimlar o'rtasida ochiq muloqot muhim ahamiyatga ega. Baholashni muhokama qilish xodimlarga o'zlarining kuchli tomonlarini va ularni yaxshilash yo‘llarini aniqlashga imkon beradi. Bu, shuningdek, baholash jarayonida shaffoflik va ishonchni kuchaytiradi.

5. **Qaror qabul qilish va baholashni rasmiylashtirish**: Baholash tugallangach, baholash asosida qaror qabul qilinadi va u hujjat bilan rasmiylashtiriladi. Ushbu hujjat ish faoliyatini baholash, rivojlanishni rejalashtirish va qarorlar qabul qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan baholash natijalarini qayd etadi.

Baholashning sifat uslublari. Odatda bu uslublarga baholanuvchi-ning tarjimai holi, amaliy tavsiyanomasi (xarakteristikasi), maxsus og‘zaki so‘rovlar o‘tkazish, etalon, shuningdek muhokama qilish orqali baholash kiradi.

Ma'lumotni boshqarish va o'tmishdagi tajribalardan xulosa chiqarish qobiliyati samarali yetakchilikning o'ziga xos belgisidir. Bugungi ma'lumotlarga asoslangan landshaftda rahbarlar kuchli tahliliy ko'nikmalarga ega bo'lishi va qarorlar qabul qilish uchun ma'lumotni sintez qilishda mohir bo'lishi kerak. Shu sababli, nomzodning axborotni boshqarish ko'nikmalarini baholash ularning etakchi sifatidagi potentsial hissalarini yanada chuqurroq tushunish imkonini beradi. Ma'lumotlardan strategik foydalanish va rivojlanayotgan sharoitlarga moslashish qobiliyatini namoyish etadigan nomzod tobora murakkablashib borayotgan dunyoda yetakchilik qilish uchun yaxshi tajriba orttirib boradi.

Personalni baholashning noan’anaviy usullari keyingi 10—15 yil ichida qo‘llanila boshlandi. Shu sababli hozirgi vaqtgacha ularni tajriba usullari deb atashadi. Shunday bo‘lsa-da, personalni baholashning noan’anaviy usullari ko‘pgina kompaniya va firmalarda tobora keng ko‘lamda qo‘llanilmoqda. Ulardan eng ommalashgani „360° attestatsiya” nomini olgan.

„360° attestatsiya" usulida xodim bevosita o‘z rahbari, o‘z hamkasblari va o‘ziga bo‘ysunadigan xodimlar tomonidan baholanadi.

Ta'riflangan "360° attestatsiya" usuli tashkilot ichidagi bir nechta nuqtai nazardan fikr-mulohazalarni o'z ichiga olgan har tomonlama baholash yondashuvini taklif etadi. Bu haqiqatan ham xodimning ishlashi, kuchli tomonlari va rivojlanish sohalari haqida yanada yaxlit ko'rinishni ta'minlash potentsiali tufayli qiziqish uyg'otmoqda.

Bu usul shaxsning kasbiy xulq-atvori, malakasi va xulq-atvorining bir qancha jihatlarini ko‘rib chiqadi. Menejerlar, hamkasblar va bo'ysunuvchilarning fikr-mulohazalarini to'plash orqali u odatda faqat rahbarlarning baholashiga tayanadigan an'anaviy usullarga qaraganda kengroq xulq-atvor va vakolatlarni qamrab olishga harakat qiladi.

Oldindan belgilangan mezonlarga ega tuzilgan so'rovnoma turli baholovchilar va baholashlar o'rtasida izchillikni ta'minlab, baholash jarayonini standartlashtirishga yordam beradi. Ballarni to'plash va hisoblash uchun maxsus shakllardan foydalanish baholash jarayonini soddalashtiradi, bu esa tashkilotlarga natijalarni tahlil qilish va lavozimga ko'tarilish, martaba oshirish yoki tuzatish choralari bo'yicha asosli qarorlar qabul qilishni osonlashtiradi.

Biroq, shuni ta'kidlash joizki, "360° attestatsiya" ko'p afzalliklarni taqdim etsada, u qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Turli manbalardan to'plangan fikr-mulohazalarning ishonchliligi va asosliligini ta'minlash murakkab bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, baholovchining tarafkashligi yoki ochiq fikr bildirishni istamasligi, ayniqsa hamkasblar yoki rahbarlarni baholashda xavotirlar paydo bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, "360° sertifikatlash" hamkorlik, jamoaviy ish va ko'p qirrali malakalar to'plami tobora qadrlanadigan zamonaviy ish joylarining rivojlanayotgan dinamikasiga mos keladigan xodimlarni baholashga progressiv yondashuvni ifodalaydi. Uning qabul qilinishi o'sishda davom etar ekan, uning metodologiyasini takomillashtirish va mumkin bo'lgan cheklovlarni bartaraf etish tashkilot maqsadlarini qo'llab-quvvatlash va xodimlarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda uning samaradorligini oshirish uchun kalit bo'ladi.

O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-sentabrdagi 572-son qaroriga muvofiq quyidagilar majburiy attestatsiyaga jalb etilmaydi:

fan nomzodi, falsafa doktori (Doctor of Philosophy (PhD) yoki fan doktori (Doctor of Science (DSc) darajasiga hamda Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan berilgan katta ilmiy xodim, dotsent va professor ilmiy unvoniga ega bo‘lgan pedagog kadrlar

oliy malaka toifa (bosh o‘qituvchi lavozimi)ga ega bo‘lganidan so‘ng oliy malaka toifani 15 yil davomida saqlab kelgan va uzluksiz ish stajiga ega bo‘lgan pedagog kadrlar;

pedagogik faoliyat bo‘yicha 25 yil va undan ko‘p ish stajiga ega bo‘lgan pedagog xodimlar;

yoshga doir pensiyaga chiqishi uchun 5 yildan ko‘p bo‘lmagan vaqt qolgan pedagog xodimlar;

pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanayotgan pensiya yoshiga to‘lgan pedagog kadrlar;

pedagogik faoliyat bo‘yicha uch yildan kam bo‘lgan ish stajiga ega pedagog kadrlar;

homilador ayollar, ular homilador bo‘lgan davrda hamda ishga chiqqanidan keyin bir yil davomida;

homiladorlik va tug‘ish hamda bolani parvarish qilish ta’tillarida bo‘lgan ayollar, ular ta’tilda bo‘lgan davrda hamda ishga chiqqanidan keyin bir yil davomida;

pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanayotgan uch yoshgacha bolalari bor ayollar;

uzoq (uch oydan ortiq vaqt mobaynida) davolanishni o‘tayotgan pedagog kadrlar, ular davolanayotgan davrda hamda ishga chiqqanidan keyin olti oy davomida;

mazkur Nizomning 8 va 9-bandlarida ko‘rsatilgan pedagog kadrlar, ularga malaka toifasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri berilgan yoki bir pog‘ona oshirilgan vaqtdan boshlab keyingi besh yil davomida;

respublika va chet el davlatlariga o‘qishga, qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslariga yuborilgan pedagog kadrlar;

ijtimoiy muhofazaga muhtoj, ish topishda qiynalayotgan va mehnat bozorida teng shartlar asosida raqobatlasha olmaydigan shaxslar uchun eng kam miqdordagi ish o‘rinlariga zaxiraga olib ishga joylashtirilgan pedagog kadrlar, bu ish joylariga qabul qilingan kundan boshlab uch yil davomida.

Xodimlarning ish faoliyatini baholash tizimli ravishda xodimlarning ish faoliyatini baholashni o'z ichiga oladi. Asosiy usullar 360 graduslik fikr-mulohaza, maqsadlar bo'yicha boshqarish, xatti-harakatlarni tekshirish ro'yxatlari, o'z-o'zini baholash, tengdoshlarni tekshirish va ish faoliyatini rasmiy baholashni o'z ichiga oladi. Samarali boshqaruv xodimlari yetakchilik, strategik fikrlash, muloqot qobiliyatlari, qaror qabul qilish qobiliyatlari, nizolarni hal qilish qobiliyatlari va moslashuvchanlikka ega. Xodimlarni boshqarish va baholashdagi asosiy tamoyillar adolatlilik, izchillik, oshkoralik, maqsadga yo'naltirilganlik va rivojlanishga e'tiborni o'z ichiga oladi. Baholash usullari tuzilgan intervyular, baholash markazlari va ishlash ko'rsatkichlari orqali ekspert baholashlarini o'z ichiga oladi. Xodimlarni samarali taqsimlash ko'nikma va malakalarni ish talablari bilan uyg'unlashtiradi, ish yuklarini muvozanatlashtiradi va ish o'rinlari va martaba o'sishida moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Mezonlar adolatli va to'g'ri baholashni ta'minlash uchun tegishli, aniq, o'lchanadigan va ob'ektiv bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.H., Xolmo'minov SH.R., Zokirova N.Q. Personalni boshqarish. Darslik. T.: O'qituvchi,m 2008.655 bet.

2.Abdurahmonov Q.X., Xolmo'minov Sh.R., Akbarov A.M. Xodimlarni boshqarish. Darslik. T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. 2005-240 b.

3. Bovukov V. Noviy menedjment. Uchebnoye posobiye. - M., 2004. 27. Bazarov T.Y. Upravleniye personalom. Praktikum. Uchebnoye posobiye.

PEDAGOGIKA PANIN OQITIWDA DIDAKTIK OYINLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARININ' A'HMIYETI.

A.Samekeeva NMPI magistrantı

Ha'r qanday jamiyette keleshektin' tiykari bolg'anjas awladti ha'r ta'repleme jetik, erkin pikirlewshi,ziyali ha'r terepleme bilimli o'z waziypasin biletug'in ma'mlekttin rawajlaniwina u'les qosatug'in shaxs qilip ta'rbiyalaw ha'm oni jetilistiriwge u'lken isenim menen qaraladi.

Bilimlendiriw tarawindag'I ma'mleketimiz siyasatinin' tiykarg'I principlerinen biri ta'lim ta'rbiyanin' insanparwar, demokratik xarakterde ekenliginen ibarat.

Bu'gingi ku'n pedagogika-psixologiya pa'ninin' tiykarg'I waziypalarinin' esaplang'an ta'im sipatin asiriw, oqitiwdin' jan'a texnologiyalarin, tabiw ha'm oni a'melyatta paydalaniw bolip esaplanadi. Sir emes joqarg'i oqiw orinlarinda pedagogika ham psixologiya pa'nlerin oqitiwda jan'asha usil ham texnologiyalrdan paydalaniw da'wir talabi bolip qalmaqta. Joqari oqiw orinlarinda da'stu'rge aylang'an leksiya, a'meliy, seminar sabaqlarin sho'lkemlestiriwde jan'asha qatnas jasap jan'a ta'lim texnologiyalarinan paydalaniw sabaqlardin' salasin asiriwg'a qalaberdi, auditoriyadag'I talabalardin' aktivligin asiriwg'a o'zinin' unamli ta'sirin tiygizedi.

Oyin insan xizmetinin' tiykarg'I tu'rlerinen biri esaplanadi.

A'sirese oyinli ta'lim texnologiyalarinan paydalaniw da'wir talabi bolip qalmaqta. Oyin insan xizmetinin' tiykarg'i tu'rlerinen biri bolip, insan o'mirinde u'lken a'hmiyetke iye. Oyin sirttan qarag'anda an'sat ko'rinedi, al is ju'zinde bolsa, ol baladan maksimum energiyani, aqilliliqti, shidamliliqti, shaqqanliq ha'm epshillikti, o'zbetinshelikti talap etedi

Qiziqli oyin balanin' aqiliy iskerligin arttirip, sabaq procesinde qiyin ma'selelerdi sheshiwge ko'meklesedi. Sabaq procesinde oyinli texnologiyalardan paydalaniw, sabaqti toliq oyin formasinda otiw degeni emes. Oyin elementleri sabaqti belgili bir etaplarinda g'ana paydanalaniladi. Oyin o'z aldina emes ,al basqa usillar menen misallar, baqlaw , gu'rrin'lesiw, soraw-juwap h.t.b usillar menen jaqsi na'tiyje beredi.

Bu'gingi ku'nde pedagogika pa'nin oqitiwda, a'sirese a'meliy sabaqlardi sho'lkemlestiriwde oyinli ta'lim texnologiyalarinan paydalanilsa boladi. Bular: issi kartoshka oyini, qosiq aytisiw oyini,tez juwap beriw oyini, teksheme tekshe oyini,convert sharti oyini ,skanvort sharti oyini,zakovat oyini,siyqirli tayaqsha,

so’zdi dawam ettiriw oyini ham tag’ida bir qansha oyin tu’rlerin sanap o’tsek boladi.

Joqarida ati atap o’tilgen texnologiyalardan paydalaniw oqitiwshidan u’lken sheberlikti talap etedi. Sabaqtin’ belgili bir bo’leminde qollaniladi, sha’rtler tu’sindiriledi. Misal ushin teksheme tekshe oyinin aytatug’in bolsaq, bul oyinda tekshe sizip qoyiladi ham qosimsha sorawlar jasirip qoyilg’an boladi. Talabalar eki toparg’a bo’lingen boladi, yag’niy eki komandag’a. Ha’r komandadan gezekpe gezek shig’ip jasiring’an sorawlarg’a juwap beredi, juwap bermegen topar o’z orninda qalip qoyadi. Oyinnin ja’ne bir sha’rti komandanin’ barliq ag’zalari jasirin sawallardi alip juwap beriwge qatnasadi. Janede jasirin sawallar ishinde bonuslar yag’iniy qosimsha ballar ha’m bankrot belgileri jasiring’an boladi. Sabaq son’inda oqitiwshi ayriqsha aktiv qatnasqan talabalarg’a jaxsi bahalarin beredi, passiv talabalarg’a eskertiwler iyleydi.

Oyin texnologiyalarin qollaniwdin’ ja’ne bir abzalliq tarepi talabalard toparda islesiwge, bir birine komeklesiwge, komanda ushin jan kuydiriwge, sawallarg’a tezlik penen juwap tabiwg’a u’yretedi.

Joqarida tap o’tilgenindey oyin texnologiyalari sabaqtin’ belgili bir etabinda qollanilip, oqitiwshidan u’lken sheberlik h’am juwapkershilikti talap etedi. Mug’allim aldinnan sawallardi tayarlap qoyadi, sawallardi du’ziwde a’lbette onin’ ta’lim beriwshilik, tarbiyalawshiliq ha’m rawajlandiriwshiliq ta’repleri basshiliqqa aling’an boliwi kerek.

Sonday aq a’meliy sabaqlarda skandvort sha’rti oyininan paydalansaqta boladi.

Bul oyinda eki komandag’a birdey skandvort beriledi. Sha’rt sonnan ibarat: ha’ripler arasinda belgili mug’darda temag’a baylanisli so’zler jasiring’an boladi. So’zlerdin’ sani temanin’ mazmuni, ko’lemi ha’m t.b ta’replerinen kelip shiqqan halda boladi. Bul oyindada talabalar komanda da isleydi, ma’sla’hatlesedi, pikir tartislari boladi jumaqqa keledi.

Uliwma oyin texnologiyalardan paydalaniw sabaqtin sapasin artiwina qalaberdi, audiotoriyadag’I talabalardin’ sabaqqa aktiv qatnasiwina o’zinin’ unamli ta’sirin tiygiziwi so’zsiz.

Ádebyatlar:

1. Rozieva D., Usmanberdieva M., Xolikova Z., Interfaol metodlar:moxiyati va qollanilishi. Metodik qollanma. Nizomiy nomidagi TDPU nashiryoti 2013y
2. R.T.Gaipova., G.O.Jiemuratova B.T.Gaipov Geografiyani oqitiwda innovaciyaliq texnologiyalardan paydalaniw usillari. (Uliwma bilim beriw orta mektep oqitiwshilarina arnalg’an metodikaliq qollanba) No’kis 2016y
3. Yoldashev J., Xasanov S., Pedagogik texnologiyalar. Oquv qollanma Toshkent : “Iqtisod-Moliya” 2009y

MENEJMENTKE TIYISLI OQIW QOLLANBALAR HÁM OLARDAN PAYDALANIW JOLLARI

Kalbaeva Gulayim – NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Turdımuratova Amangúl aǵa oqıtıwshı, ilimiy basshı

Tálim menejmentin oqıtıw nátiyjeligin asırıw oqıw shınıǵıwların shólkemlestiriw hám de ótkiziwde pedagogikalıq xabar texnologiyalarınan keń paydalanıw, oqıtıw mazmunına mas dásturiy támiynat islep shıǵarıw, olardı oqıw processine engiziw tiykarǵı wazıypalar esaplanadı.Oqıwshılarda jan`a materialdı tu`sinip ha`m o`zlestirip alıw ushın oqıtıwshı so`ylewinin` jetiskenlik da`rejesi u`lken a`hmiyetke iye. Bizge ma`lim bolg`anında ha`rqanday ta`lim protsessinin` joqarg`ı maqseti ta`lim alıwshıda bilim, uqıp ha`m ko`nlikpelerdi payda etiw. Bul na`rse mag`lıwmatlar almasıwı arqalı ju`z beredi.

Oqıtıw belgili bir sho`lkemlestirilgen tu`rleri arqalı iske asırıladı. Onı sabaq, ekskursiyası, praktikalıq ha`m laborotoriyalıq jumıslar, leksiya, seminar, o`ndirislik ha`m pedagogikalıq, u`y jumısları x.t.b. dep tu`sinemiz. Toparlı ha`m jeke oqıtıw tariyxiy jaqtan quramalasıp ha`m rawajlanıp bardı. Jekelep oqıtıw degenimizde mug`allim yaki onın` atqarıwshının` jeke oqıwǵa qiziǵiwshiliǵi, onın` jeke o`zgeshelegine, oqıw materialın` o`zlestiriw uqıplıg`ın`a qaray oqıtatug`ının tu`sinemiz. Toparlı ha`m jeke oqıtıw tariyxıy jaqtan quramalasıp ha`m rawajlanıp baradı.

XVII - a`sirdin` basında Ukraynanın` geypara mekteplerinde bir jastag`ı oqıwshılarıdın` turaqlı qa`liplese basladı. Olardı oqıtıw belgili qag`ıydalar tiykarın`da sho`lkemlestire basladı. Ya.A.Komenskiy jumısların` sho`lkemlestiriwdin` bunday progressiv tu`rlerin juwmaqlastıradı ha`m pedagog tariyxında birinshi ret toparlap oqıwtıwdın` en` joqarg`ı formasın klass - sabaq sistemasın milliy jaqtan da`liyledi. Bul sistemanın` tiykarg`ı belgileri ken` ha`m tar ko`lemdi ha`zirge shekem saqlanıp kelmekte.

Ha`zirgi ta`lim-ta`rbiyadag`ı en` aktual mashqalalardın` biri ta`lim-ta`rbiya isleri na`tiyjeliligin keskin arttırıwdan ibarat, sebebi respublikamızdın` keleshegi ko`birek tayarlanıp atırg`an qa`niygelerdin` sheberligine baylanıslı. Sonın` ushın oqıtıwdın` aldın`g`ı, aktiv usılların qollanıw, oqıtıw qurallarınan paydalanıw maqsetke muwapıq. Oqıwshılarda jan`a materialdı tu`sinip ha`m o`zlestirip alıw ushın oqıtıwshı so`ylewinin` jetiskenlik da`rejesi u`lken a`hmiyetke iye. Bizge ma`lim bolg`anında ha`rqanday ta`lim protsessinin` joqarg`ı maqseti ta`lim alıwshıda bilim, uqıp ha`m ko`nlikpelerdi payda etiw. Bul na`rse

mag`lıwmatlar almasıwı arqalı ju`z beredi.

Pedagogikalıq qarım-qatnas protsessinde mag`lıwmatlar almasıwı tiykarınan 3 formada a`melge asırıladı: Monolog, dialog, polilog.

Monolog lektor yaki oqıtıwshının` tın`lawshılar yaki talabalar aldında shıg`ıp so`ylewi, tema mazmunın bayanlawı. Bul jag`daylarda bayanlawshı mag`lıwmatlardın` tiykarg`ı tayanısh deregi bolıp esaplanadı ha`m tek onnan g`ana belsendilik talap etiledi

Monolog iyesi óz betinshe tarizde mag`lıwmat mazmunın tın`lawshılarg`a jetkeriw ha`m o`z abırayın tiklew imkaniyatına iye boladı. Lekin auditoriyada tın`lawshılar og`an qarag`anda birqansha passiv boladı.

Dialog oqıw teması mashqalanı topar sharayatında oqıtıwshı menen birgelikte dodalaw jolı. Sonın` ushın bul usıl tın`lawshılardın` tek g`ana belsendiligin asırıp qoymastan ba`lkim, auditoriyada do`retiwshilik ortaliǵinın` bolıwı ha`m pikirler almasıwınan ha`rbir qatnasıwshının` ma`pin a`miynleydi.yag`nıy tın`lawshılar oqıw protsessinin` ob`ektinen onı tın`lawshı mu`na`sibet sub`ektine aylanadı.

Polilog topar ishindegi pikirlesiw. Ol tın`lawshılar yaki oqıwshılar aktivligin ja`nede asıradı,olardag`ı do`retiwshilik qa`biletlerdi rawajlandırıw maqsetinde qollanıladı. Polilog protsessinde topar ag`zalarının` ha`r biri dodalanıp atırg`an ma`sele boyınsha o`z pikirin bildiriw imkaniyatına iye boladı, oqıtıwshı bolsa bul protsesstin` sho`lkemlestiriwshisi sıpatında oqıwshılar yaki talabalar iskerligine aralaspaydı. Bul usılda sabaq teması ko`birek teoriyalıq bolıp, jan`a ideyalar, olardın` a`meliy ta`repleri keltirip shıg`arıw za`ruriyatı bolıp qalg`anda tuwıladı.

Juwmaqlap aytatin bolsaq oqiw dàstùrleri hàm sabaqliqlar talim processinde ùlken àhmiyetke iye esaplanadi. Sabaq sho`lkemlestiriwde oqıwshının` jumıs islew pa`ti, jeke ha`m o`zinshelik oylaw uqıplıg`ı esapqa alınadı. Bul jeke toparlıq jumıslardın` o`z - ara baylanısının` jaqsılawına ja`rdem beredi. Oqıtıw protsessi bir neshshe materialdı tu`sindiriw, bekkemlew ta`kirarlaw, tekseriw ha`m baqlaw, oqıw, u`y wazıypaların ulıwmalastırıw ha`m juwmaq jasaw h.t.b. bo`linedi. Sabaqtın` didaktikalıq wazıypasın oqıw sabaqlardın` mınaday tu`rlerin belgilewde tiykar boladı, aralas - sabaq bul ha`r qıylı jumıs tu`rlerinen: tu`sindiriw, tekseriw, juwmaq jasaw x.t.b. dan ibarat boladı. Jan`a bilimdi jetkeriw sabag`ı bunda tiykarg`ı dıqqat jana materialdı u`yreniwge qaratıladı. Juwmaqlawshı sabaq bunda u`yrenip atırg`an materiallar belgili bir temalar boyınsha sistemalanadı.

Sabaqtın` maqsetine jetiwi ha`m tabıslı o`tkeriliwi mug`allimnin`, a`sirese jas mug`allimlerdin` sabaqqa aldın ha`r ta`repleme puxta tayarlıq ko`riwine baylanıslı boladı. Mug`allimnin` sabaqqa tayarlanıwı o`zi oqıtatug`ın pa`n boyınsha ma`mleketlik ta`lim standartı, oqıw bag`darlaması, tematikalıq joba, sabaqlıq, pedagogikalıq ha`m metodikalıq a`debiyatlar, aldın`g`ı tajiriybele menen tanısıwdan baslanadı. O`zinin` ta`jiriybelerin sın ko`z benen tańlaydı, o`tiletug`ın sabaqtın` sabaqlar sistemasındag`ı ornın anıqlaydı, qollanılatug`ın pedagogikalıq texnalogiyanı belgileydi, ko`rsetpeli ha`m oqıtıwdın` texnikalıq quralların tayarlaydı, pa`nler ara baylanıstı esapqa aladı.

Paydalanǵan ádebıyatlar

1. Ástenqulova M. B. Tálim sisteması menejmenti hám basqarıwdıń zamanagóy máseleleri, 2023
2. M. Sharıfxojayev, Y. Abdullayev, Menejment, Tashkent-2000.
3. Nancy L. Witherell and Mary C. McMackin , Graphic Organizers and Activities for Differentiated Instruction ın Reading, 2002. [23,25]

JASLARǴA MILLIY TÁRBIYA BERIWDE RÁSSÓZLIKKE TÁRBIYALAWDIŃ PEDAGOGIKALIQ ÁHMIYETI

Turdımuratova Perizat

NMPI “Pedagogika hám psixologiya” tálim baǵdarı 4-D topar talabası

Jámıyetshilik álbette óz jeke mápi ushın, aynalasındaǵı adamlardı aldaytuǵın adamǵa jek kóriwshilik penen qatnasta bolıwı sózsiz, bunday adamlar doslarınıń hám basqa da adamlardıń jeke huqıqların hám máplerin ayaq astı qılatuǵını sózsiz. Biz iseniwge bolatuǵın hám basqalar mápi ushın ayanbay xızmet etetuǵın insanlardı húrmet etemiz. Rassózlikti, haqıyqatlıqtı jasırmay ayta alatuǵın insanlarda ǵana, biz haqıyqatlıq hám rassózlik belgilerin kóremiz. Mine usınday, rassózlikke, keleshegimiz bolǵan, balolardı tárbiyalawımız eń ádiwli wazıypolardıń biri bolıp esaplanadı.

Házir biz jasap atırǵan Watanımızdıń insan mápin hám huqıqın qorǵaw demokratiyalıq jámiyetimizdiń baslı wazıypalarınıń biri bolıp otır. Sonıń menen birge, keleshek pedagoglarınıń tiykarǵı xızmeti hám wazıypası, balolardı jámiyettiń tolıq aǵzası etip tárbiyalap, rassózlik, haqıyqatlıq paziyletlerin qáliplestiriw hám qolaysız qásiyetlerinen saqlap hám tártipti bekkemlew ushın, usı jámiyettiń tolıq aǵzası shókkish adamlar kewilinde rassózlik hám haqıyqatlıq sezimlerin oyatıwı shárt.Jalǵan sóylew, urlıq etiw, húјdansızlıq bulardıń barlıǵı jámiyetimizde unamsız qásiyettegi adamlardıń belgisi dep bilemiz. Mine usınday bizge jat shókkish qásiyetlerden saqlanıw maqsetinde, pedagoglar tárepinen

mámleketimizdiń mektepke shekemgi tárbiya mekemelerinde, mekteplerde, shańaraqlarda milliy mazmunǵa iye tárbiyalıq isler ámelge asırılmaqta. Mektepke shekemgi jastaǵı baslalar, óziniń átirapındaǵılardı kórip baradı hám olardan úlgi aladı. Bunday úlgilerdi kóbinese balalar jası úlkenlerden: ákesinen, anasınan, ájesinen, ajapa, ajaǵalarınan aladı hám t. b. Mısalı : Axmet jańa eki jasqa toldı. Al bir neshe sózlerdi aytıwdı úyrendi, kóp nárselerdi yadlap aladı hám túsinedi. Al ákesin jaqsı kóredi hám kóbirek ákesi menen oynaydı. Bir kúni ákesi úyde joq waqıtta jalıǵıp ketken Axmet krovattıń astına kirip aladı.

Axmet «krovattıń astınan shıq saǵan taza kostyum kiygizip qoyıppız, al sen bolsań barlıq shańlardı kostyumıń menen sıpırıp atırsań»- dep oǵan ájesi túsindirmekshi boldı. Biraq Axmetke krovattıń astında ájesinen jasırınıp otırıw ushın qalǵan hám onıń kostyumınıń tazalıǵı menen jumısı joq. Ájesiniń sonsha aljastırıwları járdem bermedi. Axmet krovattıń astında oyınǵa berilip ketti. aqlıǵınıń ákesin jaqsı kóretuǵınlıǵın túsingen ájesi, Axmet aǵań keldi, tez kútip al dewi menen, bala krovattıń astınan tez shıǵıp sırtqı esikke qaray juwıradı biraq ákesı joq, onı aldaǵan. Jáne bir mısal:Bes jasar Timur oyınshıq mashinalar ne ushın qozǵaladı dep qızıqsına basladı hám oyınshıq ishinde ne ekenligin kórgisi keldi. Sonıń ushın da keyin ala oyınshıqların buzıwdı, sındırıwdı basladı. Bir kúni ákesiniń úyde qaldırıp ketken qal saatı onıń dıqqatın ózine tarttı hám onda ne ushın. Al hár dayım shıqıldaydı, kıshkene tılleri áste-aqırın qozǵaladıW degen soraw tuwıla basladı. Al saattı qolına alıp tıńlap kórdı. Keyın saattıń bet aynasın alıp, saattıń tıllerın qozǵap kórdı hám saat toqtadı. Tımur qattı jılay basladı. Anasınıń saatın ońlawǵa urınıwı paydasız boldı. Aǵama ne dep aytamız - dep bala jılawın toqtatpadı rassózlık belgilerın kóremız. Mıne usınday, rassózlıkke, keleshegımız shókkıshn, balolardı tárbıyalawımız eń ádıwlı wazıypolardıń bırı bolıp bolsaplanadı.

Onı jubatıw maqsetında, ánesı Tımurǵa - saattı mıytın stoldıń ústınen túsırıp jıberdı - deymız dep onı jubattı.Solay etıp ózlerınıń usınday jalǵan sózleri menen gey bır jaǵdaylarda ata-analar balalarǵa úlgı baladı. Al keyın ala balaları sanalı túrde ótırık sóylep olardı aldasa «QayaqtanúyrengenW»- dep hayran baladı. Bunday Mısallardı bız kúndelıklı turmısımızda kóp ushıratıwımızǵa baladı. Bıraq hár bır ata-áne óz balalarınıń haqıyqatshıl, rasgóy bolıwın qáleydı. Joqarıda keltırılgen Mısallarımızda ata-analar ózleri bılmegen hám sezbegen halda balalarǵa úlgi kórsetedı. Balolardıń hár dayım de haqıyqattı aytıw ebeteyı tómendegıshe payda bolıwı múmkın: 1) Al jalǵan sózdıń basqalarǵa aytıp berıwın sanalı túrde tán alsa. 2) Al ózın shaxs sıpatında tán alsa hám ar-namısın ardaqlasa. 3) Al jeterlı dárejede erk kúshıne ıye bolsa hám aldawshılıqqa shek jar tas alsa ǵana haqıyqattı aytıw ebeteyı payda baladı.Tek ǵana joqarı ádep-ıkramlılıq pazıyletlerıne ıye hám erkı kúshlı adamlar ǵana jalǵan sózdı jek kórıp, ashshı haqıyqattı aytıw ebeteyına

ıye baladı. Balanıń ádep-ıkramlılıq tárbıyasınıń qálıplesıwı hám rawajlanıwı besıkten baslanadı. Shańaraq, balalar baqshası hám mektep baladaǵı ádep-ıkramlılıqta rawajlandırıw jollarınıń baǵdarın anıqlap beredı hám usı maqsetke jaqınlasıw dárejesın kórsetedı. Tájırıybesız ata-analar balaların ótırık, jalǵan sóylewden saqlaw maqsetında, olardıń sánesına hám onıń rawajlanıwına kerı tásır tıygızıwı múmkın. Alar balalarına «ótırıkshı», «jalǵanshı» dep urısadı, buǵanıń menen alar baladaǵı ádep-ıkramlılıqtıń dáslepkı kórınıslerın sóndırıp jıberıwı múmkın.

Hár dayımda balalarǵa, olardıń aytıp atırǵan pıkırlerın «jalǵan» dep olardı toqtatıwımız durıs bola bermeydı. Balolardıń pıkırlerdı jalǵannan toqıp, yamasa qosıp aytıwı, gey bır waqıtlarda turmıs tájırıybesı jetıspegenlıkten hám haqıyqıy faktlerdı óz fantazıyasınan (qıyalınan) ayıra almaǵanlıqtan kelıp júdá kóp. Bala shókkıshn waqıyanı qabıl etken hám qalay túsıngen bolsa solay aytıp atırǵan bolıwı de múmkın. Múmkın bala óz fantazıyasında waqıyanıń bunday bolıwın qálemeytuǵın júdá kópr hám sánesız túrde jalǵan sóylewge májbúr shókkıshn júdá kópr. Tárbıyashı balolardı balashılıq qátesın jalǵannan ayıra alıwı kerek. Qáte - bul haqıyqattan bılmesten shetlep ótıw. Al jalǵan bıle tura haqıyqattan shetlep ótıw.

Haqıyqatlıq - bul obektıv shınlıqtıń durıs sóylenıwı. Al rassózlık haqıyqatlıqtı kórsetıp berıwshı ádep-ıkramlılıq ıdeyası. Haqıyqatlıqtı bıle tura jalǵan sóylew múmkın, bıraq shınlıqtı aytıp haqıyqatlıqtı jasırıw múmkın emes. Sanıń ushın balolardıń qátesın ádep-ıkramsızlıq jalǵanı dep bolsaplawǵa bolmaydı. Balanı «ádepsız», «ótırıkshı» dep ayıplaw, olardıń kewlıne tıyıwı múmkın hám olardıń jekelenıp qalıwı sózsız. Eger bala óz átırapında kórıp turǵan zatlardı yamasa ıshkı sezımlerın bır bırınen ayıra almay turǵan bolsa, kórınıslerdıń belgıleri payda bolsa, tárbıyashı bala menen áste-aqırın tárbıya ıslerın alıp barıwı kerek baladı. Mısalı : bala awqatlanıp shókkıshnnan keyın, asxanada tayar turǵan mazalı pecheńege kózı túsedı. Anasına: al men ash bolıp turıppan pecheneden jesem balama dep soray baslaydı. Bul jaǵdayda bala ash shókkıshnnan emes, al mazalı pecheńenı jegısı kelgennen sorap átır.

Ánesı balaǵa: «Sen aldap» atırsań dep keyıwı kerek emes. Al qátenı dúzetıw kerek. Balanıń ıshkı sezımlerın, haqıyqatında al nenı qálep turǵanın, durıs oylaw kereklıgın túsındırıw kerek. Adamdı haqıyqatshıllıqtıń rawajlanıwınıń unamlı faktorı - bul haqıyqatshıl adamǵa shókkıshn ısenım. Bıraq, adamlar ısenımıne erısıw ushın hár dayım haqıyqattı, shınlıqtı aytıw kerek. Haqıyqatlıqtı aytıw ushın adamdaǵı ıshkı sezımlerı bır-bırıne qarama-qarsılıq ushıraydı. Usınday qarama-qarsılıqtı jeńgen joqlıq ǵana ırassózlık pazıyletıne ıye bolıwı múmkın. Ata-áne baladaǵı ıshkı qarama-qarsılıqtı jeńıwıne erk kúshın oyata alsa, baladaǵı ózıne shókkıshn ısenımdı bekkemley aladı. Sanıń menen bırge balanıń jalǵan sóylewı tájırıybesız waqtında bul pázıylettı joq etıwge háreket etılse, bır tárepten balanıń

jalǵan sóylewge degen umtılıwı páseyedı, egınwı tárepten ırassózlık pazıyletı artadı. Bala ózi haqqında ayta otırıp, sızıń qızıǵıp tıńlap otırǵanıńızdı sezse, onda balada batırlıq payda bolıp ozınıń fantazzıyasınan kelıp shıqqan halda, kóp ǵana nárselerdı qosıp aytıwǵa háreket etedı. Mısalı : Al ele ózı zordan júzsede, alısqa júzgenlıgın, yamasa ele súńgıwdı úyrengen bolmasada tereń súńgıp balıq uslaǵanlıǵın aytadı. Bul jerde bız, balanı jalǵan toqıp átır dep ayta almaymız. Sebebı bala óz fantazıyasın bızge etkazıb bermekshı hám al sızdı ozınıń fantazıyasına ısenıwıńızdı qáleydı. Sanıń menen bırge tárbıyashı balanı jalǵandı fantazıyadan yamasa ańızlardan ayıra alıwdı úyretse maqsetke muwapıq baladı. Onıń ushın tárbıyashı balaǵa ańızlardıń mazmunı menen teńıstırıp, jalǵannıń ne ekenlıgın hám onıń aqıbetı qanday balatuǵının túsındırıp berıwı kerek.

Paydalanǵan ádebıyatlar

1. Mırzıyoev Sh. M. Erkın hám párawan, demokratıyalıq Uzbekıston mámleketın bırgelıkte júzege kelıw etemız.-T.. “Uzbekıston”, 2016 y.
2. Mırzıyoev Sh. M. Sın kózqarastan taqlıl, qatıy tártıp-ıntızam hám jeke juwapkerlık-hár bır baslıq ıskerlıgın kúndelık qaǵıydası bulıshı kerek.- T.: “Uzbekıston”, 2017 y
3 Pedagogıka. A. K. Jaqtılandırǵanovtı4 ulı7 ma redaktorlı2 ında. T, qooy. Safo 4
4 Ashıl. Musta3 ıllık hám tárbıya máseleleri. T'? zbekıston, qoot.
5 Jaqtılandırǵanov A. K. Shańaraq pedagogıkası. T' U3 ıtuvchı, qoor. Inamova M.
6 Shańaraqta balolardıń ruwxıy -axlo3 ıy tárbıyası. T, qooo.

BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA INNOVACIYALIQ PROCESSLERDI RAWAJLANDIRIW JOLLARI

Turemuratova Maftuna Amanbay qizi
Ajiniyaz atindaǵi NMPI Pedagogika tálim baǵdari 2-kurs studenti

Zamanagóy shárayatta innovaciyalıq rawajlanıw dúnyanıń kóplegen mámleketlerinde mámleket rawajlanıwdıń eń zárúrli ózgesheligi bolıp qalıp atır. Bunnan tısqarı, bul ózgeshelik tek ǵana mámleketimiz, bálkim qatar sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıw tarawında jetekshi orınlardı iyelegen qatar rawajlanǵan mámleketlerge tikkeley tásir etedi. Biraq kóplegen mámleketlerde ilimiy, texnikalıq, bilimlendiriw hám innovaciyalıq potencialǵa iye bolǵan aymaqlar bar. Ádette, olar mámleket ekonomikasınıń rawajlanıwına úlken tásir kórsetedi. Bunday aymaqlar kóbinese innovaciyalıq rawajlanıw dep ataladı.

Sırt el mámleketlerdiń innovaciyalıq siyasatınıń ózgesheliklerin analiz etken birqansha qánigeler izertlew hám islep shıǵarıw shólkemleriniń integraciyasın xoshametlewge ayırıqsha itibar qaratpaqta. Sol maqsette túrli joqarı bilimlendiriw mákemeleri, atap aytqanda: universitetler hám islep shıǵarıw kárxanaları ushın

sheriklik orayları, ilimiy orayları, innovaciyalıq texnologiyalar ushın transfer orayları, oylap tabılǵanlardı kommerciyalıq maqsetlerinde ámelge asırıw orayları hám basqalar jaratılıp atır.

Izertlew nátiyjelerin kishi, orta hám iri kárxanalardı texnologiyalıq globallastırıw mexanizmi arqalı ámelge asırıladı.

Globallasıw hám de operativ ilimiy hám texnologiyalıq rawajlanıw kózqarasınan aymaqlardıń sanaat óndirisinde innovaciyalıq ónimlerdi islep shıǵarıw hám engiziw qábileti olardıń básekige shıdamlılıǵınıń tiykarǵı faktorlarınan biri esaplanadı. Evropa Birlespesi mámleketleri aymaqlarında ilim tarawın rawajlandırıw hám xizmet kórsetiw tarawınıń innovaciyalıq rawajlanıwı ústin turatuǵın wazıypalar esaplanadı. Bul wazıypalardıń áhmiyetin esapqa alǵan halda, Evropa Birlespesi 21 regiondı óz ishine alǵan texnologiya uzatıw hám innovaciya ushın aymaqlıq strategiya hám infrasistemalardı rawajlandırıw dástúrin islep shıqtı. Onıń ushın innovaciyalar hám texnologiyalar transferi strategiyaları hám infrasistema joybarları dep atalǵan dástúr islep shıǵıldı.

Bunnan maqset innovaciyalıq processlerdi rawajlandırıw ushın ámeldegi shárt-shárayatlardı bahalaw, innovaciyalar hám texnologiyalardı uzatıwdı qollap-quwatlaw maqsetinde olardı ámelge asırıwǵa járdem beretuǵın regionlıq strategiyalar, siyasat hám infrasistemanı qáliplestiriw hám optimallastırıw boyınsha usınıslardı islep shıǵıwdan ibarat. Joybarlar innovaciyalıq baǵdarlamalar byudjetten qarjılandırıladı jáne onıń mútajliklerin esapqa alǵan halda málim bir regionǵa tiyisli boladı. Atap aytqanda, Evropa Birlespesi mámleketlerinde izertlew hám bilimlendiriw mákemeleri, sanaat kárxanaları hám basqa bir qatar ayrıqshalıqlardı esapqa alǵan halda, regionlarda innovaciyalıq sistemanı rawajlandırıwǵa óz munásábetin bildiredi. Bul mámleketlerdiń innovaciyalıq siyasatında zárúrli tendenciya innovaciyalıq rawajlanıw tarawların qáliplestiriwde universitetlerdiń rolin anıqlaw bolıp tabıladı.

Innovaciyalıq rawajlandırıwdı tártipke salıw hám xoshametlewdi qollap-quwatlaw ushın mámleket basqarıw hám ekonomikalıq usıllardı analiz etip shıqtıq hám tómende kórsetip ótiwdi maqul dep esapladıq.

Basqarıw usıllarına tómendegiler kiredi:

- Region hám aymaqlardıń innovaciyalıq rawajlanıw iskerliginiń ústin turatuǵın baǵdarı retinde bilimlendiriw hám pán tarawların kórsetip beriw;
- Regionlıq byudjetlerden tiykarǵı hám ámeliy izertlewler qarjılandırılıwı;

Kóplegen sırt ellerde innovaciyalıq siyasattiń ulıwma tendenciyası óz-ara baylanıslı kompaniyalardıń geografiyalıq tárepten jaylasıwı, tayar ónimler hám xızmetlerdi jetkerip beretuǵınlardıń qánigelesken óndiriwshileri, tiyisli tarmaqlar menen shuǵıllanatuǵın kompaniyalar hám olardıń iskerligine baylanıslı shólkemler retinde túsiniletuǵın klaster strukturaların qáliplestiredi, biraq usı waqıtta tiykarǵı

birge islesiw qosımsha payda aladı. Bunday strukturalardıń islewi tek ǵana ayırım tarawlarda ekonomikalıq ósiw processlerin tezlestirip qalmastan, bálki innovaciyalıq iskerlik hám mámlekettiń konkurentligin asırıwǵa da alıp keledi.

Solay etip, sırt el tájiriybesi zamanagóy joqarı texnologiyalı islep shıǵarıw tek ǵana ilimiy hám islep shıǵarıw kárxanaların klaster, tarmaq hám basqa strukturalar arqalı integraciyalasqan halda tabıslı rawajlanıw múmkin ekenligin tastıyıqlaydı. Sırt el ekonomistleri tiykarınan ush iri innovaciyalıq rawajlanıw gruppaların ajıratıp kórsetedi:

- milliy ilimiy, texnikalıq hám innovaciyalıq potencialdı rawajlandırıwdıń jetekshi orayları retinde iri qala aglomeratları;
- geografiyalıq tárepten tarqalǵan sistemalar sıyaqlı texnologiyalıq tarawlar;
- pán hám joqarı bilimlendiriw orayları.

Sırt ellerde islengen aglomeratlardı esapqa alatuǵın bolsaq, ilimiy, texnikalıq hám innovaciyalıq potencial, ádetde, orayda emes, bálki tiykarınan bul aymaqlardıń átirapında jaylasqan. Qalanıń basqarıw, biznes, ilimiy hám islep shıǵarıw strukturalıq bólimleriniń islewi múmkinshilikleri qalalardıń ilim hám joqarı texnologiyalar menen integraciyalasıw procesiniń rawajlanıwına alıp keldi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

3.Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qatiy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bólishi kerak–T.: Ózbekiston, 2017. – 104 b.

4.Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: Ózbekiston, 2017. – 488 b.

5.Абдурахмонова А.К. От программы темпус к программе Эрасмус +// Oliy talim taraqqiyot iistiqbollari. Tóplam. Másul muxarrir M.A.Raxmatullaev.-Tashkent- – 2013. – 104 b.

KORXONA PERSONALINI MEHNATGA TASHKIL ETISHNING XUSUSIYATLARI

Yerejepov Maqsud

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Habipov Baxtiyar, Jaqsimuratov Qudayar

Maktab menejmenti yo‘nalishi talabalari

Korxona-bu yuridik shaxs huquqiga ega bo’lgan mustaqil xo’jalik yurituvchi subyekt.Mahsulotlar tovarlar ishlab chiqarish,xizmatlar ko’rsatish ishlarni bajarish uchun tashkil etiladi.Iqtisodiy faoliyatning hilma-hil turlari bilan shug’ullanadi.Davlat,munitsipal,jamoa,qo’shma,yakka korxonalar bor.

Korxona personali-bu yuridik shaxs hisoblangan korxona ma’muriyati bilan ishga yollangan xodimlar o’rtasidagi mehnat munosabatlarni shartnoma asosida muvofiqlashtirib turadigan jismoniy shaxsdir.Bunday mehnat munosabatlarda

xodimlar,koxona egalari yoki korcona mulkiga mulkiga sherik bo'lishi mumkin.Ular bu hilda korxona foydasidan o'z ulushlariga ega bo'libgina qolmasdan,korxonadagi shaxsiy mehnat faoliyati uchun tegishli ish haqi ham oladilar.

Rahbar personalni ishga joylashda quyidagi jihatlarga e'tibor berishi kerak.

1)Kasbi
2)Yoshi
3)Ish tajribasi (staj)
4)Ma'lumoti
5)Malakasi
6)Jinsi
7)Qo'shimcha ixtisosliklari.

Personalni mehnatga tashkil etish natijasida mehnat munosabatlari yuzaga chiqadi.Mehnatga tashkil etish munosabatlari ikki subyekt-xodim va uning mehnatidan foydalanuvchi ish beruvchining o'zaro hamkorligi nazarda tutadi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti(XMT) nizomi bilan xalqaro huquqqa "mehnatkash" va "tadbirkor" tushunchasi kiritilgan.Shunga muvofiq,mehnatkash ish haqi hisobiga mehnatini taklif etuvchidir.Tadbirkor esa foydali xo'jalik natijasiga erishish uchun o'z mablag'larini sarflaydigan erkin tashabbuskor shaxsdir.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 14-moddasida mehnat shartnomasin tuzuvchi shaxs 16 yosh deb belgilanib qo'yilgan. Personalni ishga yollash muayyan huquqiy va iqtisodiy mazmunga ega hujjatdir. Personalni ishga yollashda huquqiy yondashuv mehnat bitimi yoki shartnomada namoyon bo'ladi. Ishga yollash huquqiy jihatdan:

1)ish haqi to'lash
2)ikki subyekt-xodim va ish beruvchining mavjudligini
3)tomonlarning o'zaro majburiyatini anglatadi

Iqtisodiy yondashuv ishchi kuchi bozorida nomzodni topishdagi ularning korxona uchun eng maqbullari bilan mehnat shartnomasi imzolashgacha bo‘lgan jarayonni o‘z ichiga oladi. Iqtisodchilar nuqtai nazaridan ishga yollash:

1)bozordagi kelishuvi bo‘lib, xodim o‘zining mehnatga layoqatini ish beruvchiga sotadi;
2)xodimning mehnatdagi kuch-g‘ayrati ham, joriy pul to‘lovlari ham keyingi to‘lovlar (xizmat va kasb jihatidan o‘sishi, pensiya va sug‘urta to‘lovlari) bilan qoplanadi.

Personalni mehnatga tashkil etishning bugungi kundagi behisob turlari o‘rtasida muayyan tasnifiy xususiyatlariga ko‘ra quyidagilar eng muhimlari hisoblanadi:

1. Mehnatga tashkil etish muddati:

a) bir umrga;
b) muddatsiz;
v) muddatli yoki shartnoma bo‘yicha;
g) vaqtincha (mehnat shartnomasi bo‘yicha).
2. Mehnatga tashkil etish jarayonida ishtirok etuvchi xodimlar soni:
a) ommaviy ishga yollash;
b) yakkama-yakka ishga yollash.
3. Ishga qabul qilishda sinov:
a) malaka tekshirilib ishga yollash;
b) malaka tekshirilmasdan ishgayollash.
4. Qo‘llanish sohasi:
a) xususiy ishga yollash;
b) mehnat jamoasiga ishga yollash.
5. Ishga yollash manbalari:
a) dastlabki;
b) ikkinchi (muvaqqat bo‘linmalar va ijodiy guruhlarga ishga qabul qilish).
6. Ish haqi to‘lash usullari:
a) ishbay haqto‘lanadigan ishga yollash;
b) vaqtbay (tarif) haq to‘lanadigan ishga yollash;
v) ishbay-progressiv haq to‘lanadigan ishga yollash;
g) vaqtbay-progressiv haqto‘lanadigan ishga yollash;
d) ishbay-mukofotli haq to‘lanadigan ishga yollash;
j) akkord haq to‘lanadigan ishga yollash;
z) maosh (oklad) to‘lanadigan ishga yollash.

Xulosa qilib aytganda personalning mehnatini tashkil etishda belgilab berilgan mezonlarga va talablarga amal qilinsa, ishni taqsimlashda lavozim vazifalari togri tashkillashtirish har bir xodimning ish tajribasi, mutaxassisligin inobatga olinsa korxona oz maqsadlariga erishishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O’zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi.

2. F.H.Nazarov, Z.Y.Xudoyberdiyev, A.X.Nazirov, K.M.Xurramov, O.A.Saydaxmedov "Personalni boshqarish". Toshkent "Iqisod-moliya" 2016.

3.J.O‘.Norqulov "Korxonalarda personalni boshqarish tizimini va rahbarlik uslubini takomillashtirish".

4.Q.X.Abduraxmonov,Sh.R.Xolmo‘minov,A.B.Xayitov,A.M Akbarov "Personalni boshqarish" Iqtisod-2013

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В ШКОЛЕ

Наурызбаева Гаухар
Студентка 2 курса специальности «Менеджмент школы» НГПИ

Абстракт. Управление персоналом в сфере образования играет ключевую роль в обеспечении качественного образовательного процесса и успешного функционирования школы. Эффективное управление профессорско-преподавательским составом способствует не только повышению профессионального уровня преподавателей, но и созданию благоприятной рабочей атмосферы, способствующей развитию студентов. В данной статье будут рассмотрены основные методы управления персоналом в школах, которые помогают руководителям образовательных учреждений эффективно координировать деятельность учителей и обеспечивать высокий уровень образовательного процесса.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, мотивация, лидерство, коммуникация, образовательная среда, обучение и развитие персонала, удовлетворенность персонала.

Keywords: professional competence, motivation, leadership, communication, educational environment, staff training and development, staff satisfaction.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentsiya, motivatsiya, etakchilik, aloqa, ta'lim muhiti, kadrlar tayyorlash va rivojlantirish, xodimlarning qoniqishi.

Управление персоналом в школе – это процесс, ориентированный на эффективное управление человеческими ресурсами образовательного учреждения в целях достижения образовательных целей, обеспечения качества образования и создания благоприятной рабочей атмосферы. Оно включает в себя планирование, организацию, управление, координацию и контроль деятельности коллектива образовательного учреждения [4]. Целью управления персоналом в школах является обеспечение эффективного использования человеческих ресурсов, создание условий для профессионального роста и развития сотрудников, повышение их мотивации и эффективности труда, а также обеспечение выполнения образовательных задач. Управление человеческими ресурсами в школах включает в себя широкий спектр мероприятий: от планирования человеческих ресурсов и найма новых сотрудников до мотивации, обучения, оценки и развития персонала. Этот процесс направлен на создание условий для эффективного функционирования школы, повышение качества образования, развитие профессионального Управление человеческими ресурсами в сфере образования играет решающую роль в обеспечении качественного образования для студентов. Стратегии и методы, используемые школьными

администраторами, направлены на развитие профессионализма, мотивации, коммуникации, учет индивидуальных потребностей, оценку продуктивности и создание благоприятной рабочей среды для учителей. Развитие профессионализма – основа успешного управления персоналом. Постоянное обучение, тренинги и поддержка профессионального развития помогают учителям совершенствовать свои навыки и быть в курсе последних тенденций в сфере образования [5]. Мотивация и поощрение играют ключевую роль в стимулировании преподавательского состава. Материальные и нематериальные вознаграждения помогают повысить энтузиазм и эффективность учителей. Эффективное общение – основа доверительных отношений между администрацией и преподавателями. Регулярные обсуждения, обратная связь и открытость к диалогу способствуют эффективной работе команды. Учет индивидуальных потребностей каждого преподавателя позволяет создать условия для развития личностного потенциала и повышения мотивации. Поддержка со стороны администрации в сфере профессионального роста способствует улучшению результатов работы. Оценка успеваемости – это инструмент выявления сильных сторон и областей для улучшения работы педагогов. Объективные критерии оценки помогают педагогам развиваться и достигать новых высот. Создание благоприятной рабочей среды – залог комфортной и продуктивной работы педагогов. Хорошо оборудованное помещение, поддержка коллег и администрации способствуют успеху школы.

В целом эффективное управление персоналом в школах требует комплексного подхода, включающего разнообразные стратегии и методы, направленные на поддержку и развитие педагогического коллектива. Только так можно обеспечить качественное образование и успешное функционирование школы. В современном мире образование стало ключевым фактором инновационные подходы к управлению персоналом в современной школе направлены на создание динамичной и адаптивной организации, способной эффективно реагировать на изменения и достигать высоких результатов в сфере образования. Разработка инновационных стратегий в управлении персоналом поможет школам добиться успеха в построении будущего образования. Заключение. В заключение, эффективное управление персоналом в школах играет решающую роль в обеспечении качественного образования и создании благоприятной образовательной среды. Повышая профессиональную компетентность, мотивируя персонал, развивая лидерские качества и улучшая коммуникацию, управление персоналом способствует успешному функционированию школы и достижению общих целей. Результатом является не только повышение

уровня образования, но и удовлетворенность участников образовательного процесса, что в конечном итоге способствует успеху школы в целом.

Рекомендации:

[1]. Банколе, А. (2000), Принципы управления персоналом, опубликовано Fadec, Эбуте-Метта, Лагос.

[2]. Гарет Р. (2005). Набор и отбор (2-е изд.). Чартерный Институт персонала и развития.

[3]. Мбиели, Патрик (2006). Государственное управление: широкий взгляд. Нигерия: Megavons (West Africa) Limited

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA PEDAGOGIKALIK KONFLIKTLARNI YECHISHDA O'QITUVCHINING KOMPOTENTLIGI

Tuzelboyeva Dinora Rashid qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti magistranti

Kalit so’zlar: Ta’lim, umumiy. o’rta, maktab, pedagogika, konflikt, metodika, bilim, tushuncha.

“Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi”da “inson kapitalini rivojlantirishning eng muhim omili hisoblangan sifatli ta’lim va tarbiyani amalga oshirish” belgilangan. Bu vazifa birinchidan, inson kapitalini, ya’ni shaxsning aqliy va bilim imkoniyatlarini kengaytirish; ikkinchidan, sifatli ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, ya’ni mazkur sohani ilmiy, nazariy hamda metodologik jihatdan takomillashtirishni taqozo etadi. Shu jihatdan umumiy o‘rta ta’lim maktablarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish metodikasini ishlab chiqish zaruriyat bo‘lib turibdi. Chunki o‘quvchilarning aqliy va bilim imkoniyatlarini kengaytirish hamda sifatli ta’lim va tarbiyani amalga oshirish jarayonida tabiiy ravishda pedagogik konfliktlar yuzaga keladi.

Pedagogik konfliktlar – bu ta’lim va tarbiya jarayonida ta’lim ishtirokchilari o‘rtasida yuzaga keladigan ziddiyatlar majmuidir. Ayni paytda, pedagogik konfliktlar-ning ijobiy va salbiy xususiyatlari mavjudligini ta’kidlash joiz. Uning ijobiy jihati ta’lim ishtirokchilarini faollashtirish bilan belgilanadi. Salbiy jihati esa ta’lim ishtirokchilarida tushunmovchiliklarning kelib chiqishi bilan izohlanadi. Shu sababli bu o‘rinda salbiy xususiyatlarga ega pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning eng asosiy metodlari tahliliga e’tiboringizni tortamiz.

1. Pedagogik konfliktlarni aniqlash metodikasi. Bu metodikaga ko‘ra, sinf rahbari boshchiligida muayyan sinf o‘quvchilarida uchraydigan konfliktlar o‘rganish orqali aniqlanadi. Bunday o‘rganish o‘quvchilar o‘rtasida test o‘tkazish, ular bilan suhbatlashish, o‘qituvchilarning fikrlarini bilish va o‘quvchilarning o‘zaro hamda

o‘qituvchilar bilan munosabatlarini kuzatish shakllari vositasida amalga oshiriladi. Mazkur aniqlash jarayonida pedagogik konfliktlarning turlari va ko‘rinishlari namoyon bo‘lishi tajriba-sinovdan o‘tgan. Pedagogik konfliktlarni umumiy o‘rta ta’lim maktablarida uchraydigan turlarini aniqlash metodikasida turlicha yondashuvlar mavjud. Bunday yondashuvlar umumiy o‘rta ta’lim maktablari sharoitlari, o‘qituvchilarning pedagogik konfliktlar asoslaridan xabardorligi va qo‘yilgan maqsad asosida yuzaga keladi. Shu sababli pedagogik konfliktlarni aniqlash metodikasida ta’lim muassasasidagi mavjud holatlardan kelib chiqish ham samarali hisoblanadi.

2. Aniqlangan pedagogik konfliktlarni tahlil etish metodikasi. Mazkur metodikaga ko‘ra, muayyan sinfda aniqlangan pedagogik konfliktlar tahlil etiladi. Bunday tahlil pedagogik konfliktlarni turlarga, ko‘rinishlarga bo‘lish, ularning sabablarini aniqlash hamda o‘quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko‘rinishlarini belgilash va o‘quvchi hamda o‘qituvchilar o‘rtasidagi ziddiyatlarning ko‘lamini aniqlashtirish shakllarida amalga oshiriladi.

3. Aniqlangan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqish metodikasi. Guruh tomonidan tahlil natijasida aniqlangan pedagogik konfliktlarning turlari va ko‘rinishlarini bartaraf etish yo‘llari belgilanadi. Bunday belgilashda o‘quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni suhbat vositasida bartaraf etish, ularning muammolarini hal qilish va o‘quvchi hamda o‘qituvchilar o‘rtasida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko‘rinishlarini metodik tavsiya belgilar bilan hal etish yo‘llari belgilanadi. Ta’kidlash joizki, aniqlangan pedagogik konfliktlar bartaraf etish yo‘llarini belgilashda shunday bir xususiyat borki, ishlab chiqiladigan bartaraf etish yo‘llari umumiy o‘rta ta’lim maktablarining real sharoitlariga asoslanadi.

4. Monitoring tashkil etish metodikasi. Aniqlangan pedagogik konfliktlashlarning turlari va ko‘rinishlarini bartaraf etish jarayoni guruh tomonidan monitoringga olinishi kerak. Unga ko‘ra, har bir pedagogik konfliktni bartaraf etish nazoratga olinadi, bartaraf etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar tezkor ravishda hal etib boriladi va amalga oshirilayotgan ishlar to‘g‘risida maktab jamoasiga muntazam ma’lumot berib boriladi. Shu tariqa aniqlangan pedagogik konfliktlarni o‘z vaqtida amaliy bartaraf etishga erishiladi.

Shunday qilib, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish metodikasi bo‘yicha ilmiy, nazariy va metodologik ishlanmalarni yaratish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu borada oliy pedagogik ta’lim jarayonida to‘plangan milliy tajribaga tayanish kutilgan samarani beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik

islohotlar yo‘lini qat’iy davom ettiramiz. – T., 2021.
2. Axmedova M. Pedagogik konfliktologiya. – T., 2020.
3. Umarova Z. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish. – T., 2021.
4. Наймушина А.Г. Педагогическая конфликтология: методические указания. – Тюмень: ТГНУ. 2013
5. Umarova Z. "Xalq ta'limi" O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi vazirligining ilmiy metodik jurnali. - T., 2022.

NÁWQIRAN JASLAR TÁRBIYASINDA TOY MEREKELERDIŃ PEDAGOGIKALIQ ÁHMIYETI.

Xalieva Moldir
NMPI “Pedagogika teoriyası hám tariyxı” qánigeligi 2- basqısh magistrantı
Saparbaev Tajibay - NMPI Pedagogika kafedrası docenti. p.i.k.

Tayanısh tusinikler: Náwqıran jaslar, milliy tárbiya, toy-merekeler, úrip-ádetler, milliy dástúrler, adamgershilik páziyletler, awıl aqsaqalları,kóshe biyleri.

Qaraqalpaq xalqında «jıynaǵan, tergeniń toyǵa buyırsın» degen pátiya-naqılı toydıń qásiyetli hám sharapatlı qubılıs ekenligin, oǵan tayarlanıw, jaqsı niyetin, mehriybanlılıqtı, miynetti talap etetuǵın, solay etip, adamdı jumsartıp, álpayımlılıqqa tárbiyalaytuǵınına kórsetedi. «Qız uzatıw toyında» ayırım ata-analar qızın bir de minsiz etip uzatqandı, geyparaları sol toy arqalı óz baylıǵın, dáwlet, mártebesin basqalarǵa kóz-kóz etkisi keletuǵınlıǵının` gúwası bolamız.Toy-merekelerde bunnan basqa da kóplegen jetiskenlik hám kemshilikli táreplerin atap ótiwge boladı. «Qız uzatıw toyı»ndaǵı garnitur – onıń eń sońǵı modada bolıwı, u`y, úyge kerekli basqa da mebeller, qızı ushın qımbat bahalı taǵınshaqlar alıp beriw ushın ata-analardıń jaǵdayı kelmese de jaǵdayı kelgen shańaraqlar menen jarıs tárizinde ótkeriwi, qız ushın tórt máwsim kiyimleriniń hár birinen bir neshesin alıp keliwi, sandıq, kórpe-tósek, qazan-tabaq, ulıwma bir úy ushın kerekli qanday nárse bolsa olardıń barlıǵı menen támiyinlew — bul bir aylıq penen kún kórip atirg`an ata-analar ushın awır túsedi. Bunday ata-analar da toyda óz qızınıń júzi tómen bolmasın, ózlerinen renjimesin, qapa bolmasın degen maqset penen qızdıń barlıq sepleri ushın qarızǵa, hátte ústeme (protsent) pul alıp ta olardıń tilegin orınlawǵa umtıladı. Al nátiyjede qız uzatıp atırǵan shańaraqtıń da, balası úylenip atırǵan shańaraqtıń da byudjetinde salmaqlı dárejede keri tásirin tiygiziw jaǵdayları ushırasadı.Qaraqalpaqstanda da ásirese arqa rayonlardan Qanlıkól, Qońırat, Xojeli siyaqlı rayonlarında úyleniw toylarında jaslardıń milliy tárbiyası ushın orınsız bolǵan tómendegishe jańa «zamanagóy» qáde-qáwmet túrlerin ushıratamız. Olardan úylenip atırǵan jigittiń úyine qızdıń úyi tárepinen shımıldıq tigip ákeliniwi, shımıldıqtıń hasıl materiallardan, quraqlap tigiliwi, hátteki shımıldıqtı

qaǵıw ushın shege hám shókkishti de qızdıń jeńgeleri ózleri menen birge ákeliw jaǵdayları basqalar ushın turpayı bolıp túyiliwi múmkin. Sonday-aq usı úyleniw toylarında «quwırshaq satıw» degen atamadaǵı dástúrdiń en jayıp ketkenligi oǵada nadurıs. Bul toyda «jaslar seyili» ushın arnalǵan kólikke quwırshaqtıń taǵılıwı, al ol quwırshaqtıń qımbat bahada, kólemi jaǵınan úlken, qımbat material menen qundaqlanıp oralıwı, onı qız jeńgesiniń satıp alıp keliwi, eń baslısı, «jaslar seyili»nen soń usı quwırshaqtı jigittiń jeńgelerine yaki sol toy bolıp atırǵan u`ydin` iyesine kóp muǵdardaǵı pulǵa, ol 40-50 mıńǵa shekemgi pulda bahalanıp, eger sol aytqan pul berilmese, kelinshekti úyge kirgizbey dalada jánjellesip turıw hádiyseleri de ushırasadı.

Bul siyaqlı hádiyseler jaslar tárbiyasına unamsız tárepleri menen tásirin tiygizedi. Al ekinshi tárepten bunıń izi ne bolar eken dep kútip turǵan jaslar – usı siyaqlı sawdalasıwlardıń izi jánjelge aylanıp ketiwin de kóriwi, onnan durıs juwmaq shıǵarıwı kerek. Bul ushın sol toy, mereke berip atırǵan úy iyeleri, sol toy berilip atırǵan aymaqtıń kóshe biyleri, máhálle belsendileri toy bolıwdan bir neshe kún burın yaki «másláhát toylar» paytında toydıń qalay ótkerilip, qalay juwmaqlanıwı, miymanlar arasında óz-ara, hám de toy iyeleri menen de jánjel kóterilmewi ushın juwapker bolıwı, sol toydaǵı kúyew bolıp atırǵan balanıń jora joldaslarınıń awızbirshilikli túrde toydı ótkeriwine úles qosıwı kerek.

Ayırım máhálle belsendileri, máhálle aqsaqalları, kóshe biyleriniń toy ótkeriw tájiriybeleri jaslar tárbiyası ushın úlgi bolıp ta esaplanadı. Ayırım jerlerde hár qiyli toylar, merekeler ótkeriliwden aldın sol kóshe yaki aymaqtıń jas jigitlerin kóshe biyleri, sol eldiń jası úlkenleri jıynap alıp aldın-ala másláhátlesip, olarǵa tiyisli wazıypalar bólistiriledi. Mısalı, ayırımları suw tasıw, yamasa miymanlardı óz qonaq jerlerine aparıp jaylastırıw, birewleri tabaq tartıw, jáne geyparaları toyda jánjeldiń bolmawın sırttan baqlap, qadaǵalap turıwına erisiw – bul oǵada jetiskenlik, úlgi alarlıq tájiriybelerden sanaladı. Ayırım toylarda jası úlken apalar jıynalıp, másláhátlesip, toyǵa tayarlıq waqtındaǵı «nan jabar» dástúrinde hár kim jaǵdayı kelgeninshe pul berip, sol ortalıqqa túsken, miymanlar tárepinen jiynalg`an pul toyxana ushın beriledi. Bul dástúrdiń de jaslarımız ushın paydalı tárepi barlıq qońsı-qoba awızbirshilik penen xızmet etedi. Kelgen miymanlardıń aldına nan, bawırsaq kóterip shıǵıp olardan milliy dástúrimiz esaplanǵan «nannan awız tiydiriw» dástúrin isleydi, al óz gezeginde miymanlar da nan japqan hayallardıń miyneti hám ózine kórsetilip atırǵan húrmet-izzet ushın onıń tabaǵına kewlinen shıqqan puldı beredi. Usı tárizde pul toplanıp hám nan japqan hayallar tárepinen jıynalǵan pul, tawar, oramal bári qosılıp toyxana ushın kólemli sawǵa alınadı yaki toyxananıń shıǵın qarejetlerin qaplaw ushın járdem tárizinde beriledi. Bul dástúrdiń jaslar tárbiyası ushın paydalı tárepi – jaslardıń qıyın qıstawda bir-birin qollap, járdem beriw, quwatlaw, janı ashırlıq sezimleri qáliplesedi, haqıyqıy insan

sıpatında tárbiyalanıwına tiykar jaratıladı. Adamlar arasında toy mereke ótkeriwdegi usı siyaqlı dástúr ádetlerdi, unamlı kóz-qarastaǵı tájiriybelerdi qollap-quwatlaw kerek dep esaplaymız.

Usınday toy-merekelerde jaǵdayı jetken shańaraqlar belgili miymanlardı óz esabınan kútip beriwge juwapkershilikti óz moyınlarına alsa, geypara tárbiyası tómen shańaraq aǵzaları toyxanaǵa bir neshe ret qatnap azıqlıq awqatlar, ishimlikler, taǵamlardı sorawınıń da gúwası bolamız. Al úyleniw toylarınıń jaslar tárbiyası ushın jáne bir qolaysız tárepleri kelinshekti jasırıw, yaki tufliyin urlap ketiw, mashinadan túsirmey, jaslardıń iship alıp túrli óner kórsetiwi, toyxanadan alkogol ishimlikler sorawı siyaqlı qolaysız háreketlerin de ushıratamız. Bul siyaqlı jaǵdaylar turmıs qurıp atırǵan eki jas arasında kelispewshilikti, kewil qalıwshılıqtı, suwıqshılıqtı payda etedi. Óz-ara jánjellesiwge, arazlasıwǵa shekem alıp baradı.

Toy merekelerdiń, bayram keshelerinińkewilli , mazmunlı, qızıqlı hár tárepleme tárbiyalıq mazmunǵa say bolıp ótiwi ushın jası úlkenler tárepinen jaslarǵa jol-joba kórsetilip, násiyat beriliwi, durıs jolǵa baǵdarlawı kerek dep esaplaymız. Sebebi jaslar tárbiyası – bul elimizdiń, jámiyetimizdiń alǵa ilgerilewinde, rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Т.: “ Ўзбекистон”, 2016.
3 Педагогика. А.К.Мунавваровты4 улы7ма редакторлы2ында. Т, qooy. Saфo
4 Очил. Муста3иллик ва тарбия масалалари. Т` ?збекистон, qoot.
5 Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. Т` У3итувчи, qoor. Инамова М.

MAXSUS YORDAMGA MUHTOJ BOLALARGA INKLUZIV VA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING ILMIY METODALOGIK ASOSLARI

Xolmurodova Iroda
Ajiniyoz nomidagi NDPI pedagogika ta’lim yo‘nalishi 2- bosqich talabasi

ANNOTATSIYA : Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Ushbu maqolada inklyuziv ta’limni tashkil etishning amaliy ahamiyati va sog‘lom bolalarning bunga munosabati hamda kelajakdagi istiqbollari haqida yoritib berilgan.

Kalit so’zlar : inklyuziv ta’lim, integratsiya, integratsion ta’lim, ta’lim integratsiyasi

Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko‘ra maxsus

yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. „Inklyuziv‘‘ va" integrallashgan" terminlari ko‘pincha bir xil ma'noda ishlatiladi.

Inklyuziv so‘zi ingliz tilidan olingan bo‘lib, " o‘z ichiga olmoq " degan ma’noni bildiradi.Inklyuziv ta’lim - bu davlat siyosati bo‘lib, anomal va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish , bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat’i nazar, ularning barchasiga sifatli ta’limni taqdim etishdan iboratdir. "Integratsiya" tushunchasi ingliz tilidan olingan bo‘lib, integrative – qo‘shiluvchi, birlashuvchi, integration – qo‘shilish, birlashish degan manoni bildiradi. Volferen Bergerning yozishicha: “**Integratsion ta’lim bu** – segregason ta’limning aksi bo‘lib, bunda maxsus ehtiyojga ega bolalar umumta’lim muassasalari tizimiga kiritiladi”. Integratsiya keng, ma’noda ijtimoiy integratsiya yoki jamiyatga integratsiya va pedagogik integratsiya yoki ta’limga integratsiyani o‘z ichiga oladi.

Ta'lim integratsiyasi - bu inklyuziya, „inklyuziv ta'lim‘‘ bo‘lib, nogiron bolani bitta maktabga kiritishni ta’minlaydi. Ijtimoiy integratsiya bolaning jamiyatga qo‘shilishi, ya’ni uning ijtimoiylashuvini o‘z ichiga oladi.Ijtimoiy integratsiya rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan barcha bolalarga istisnosiz, buzilishning tabiati va tuzilishidan qat'i nazar, maxsus ta'lim ehtiyojlari, yoshi shuningdek ular o‘qiyotgan muassasa turi hisoblanadi.Vigotskiyning ta’kidlashicha, maktab-internatda o‘qiyotgan bola normal rivojlanayotgan tengdoshlaridan, oiladan va umuman jamiyatdan ajralib turadi. UNICEF inklyuziv ta’limni O‘zbekiston ta’lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug‘ullanadi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’limni rivojlantirishga oid bir qator normativ-huquqiy hujjatlar xorijiy va milliy asoslarga ega.Xorijiy asoslar quyidagilar: "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" 1948- yil, "Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya "1989-yil, "Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi deklaratsiya " 1979- yil, "Ta’lim nima uchun "1990- yil , "Salamanka" 1994- yil "Dakar" 2000- yil.

Milliy asoslarga esa quyidagilar kiradi: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 1992- yil, "Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish" 1991- yil, Ta’lim to‘g‘risidagi qonun 1997- yil, "Bola huquqlari , kafolatlari to‘g‘risidagi qonun" 2008- yil, "Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab -quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida " PF-5270 - farmon 2017- yil , Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish to‘g‘risidagi PF-5712 farmoni 2019- yilda tashkil etiladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 13-oktabrdagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori ishlab chiqilgan. Qaror asosida umumiy ta’lim muassasalarida alohida ta’limga muhtoj bolalarni inklyuziv o‘qitish to‘g‘risidagi

nizom tasdiqlandi.Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo‘lishlari uchun oilada yashashlari va o‘z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi.

Inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi degan savolga quyidagicha javob beriladi.

O’z imkoniyatini o‘zi uchun kashf etish imkonini beradi. Mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi.Dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi, o‘qishga bo‘lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi. O‘zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi. Ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi.Yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo‘qoladi.

Inklyuziv ta’lim sog‘lom bolalar hayotiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

Bunga javob quyidagicha bo’ladi. O‘zlariga o‘xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar, tengdoshlariga g‘amxo‘rlik hissi uyg‘onadi, ularni qo‘llab-quvvatlash, yordam berishga intilish insonparvarlik hissi tarbiyalanadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz kerakki ,Inkluziv ta’limda bola o’zini erkin tutib jamoatga o’zini fikrini to’liq yetkaza oladi.Uyalish hissi kamaytiradi.Bilim olishda uy ta’limida o’qigandan ancha yuqori natijalarga erishadilar.Nuqsonli bola sog’lom bola bilan bir sinfda o’qisa sog’lom bola ehtiyoji bor bola muammolarini tushunib yetadi. Eng asosiysi bolalarni uzluksiz umumiy ta’lim tizimiga kiritishni bildiradi. Inkluziv sinfda bola jamiyatga va maktabga yangicha qarashni rivojlantirish orqali jamiyatning eng yaxshi a’zosi bo’lishini ta’minlab beradi. Bugungi kunda inkluziv ta’limga salbiy qarashlar ham mavjud,ayrim ota- onalar o’z farzandlari nuqsonidan uyalib ularni maktabga chiqarishmaydi, bu esa ularning eng katta xatosi hisoblanadi.Ayrim bir ota-onalar esa o’z farzandlarini nuqsonli bola bilan o’qishini istashmaydilar. Bunga sabab qilib sog’lom bola nuqsonli bolaga taqlid qilishini ko’rsatib o’tadilar.Bu jarayonda pedagoglarimiz ota-onalarga to’g’ri tushuncha berishlari lozim.Ta’limda maktablarida o’z sog’lom tengqurlari qatorida o’qiydigan bolalarga o’qitish va ta’limni to’g’ri tashkil qila bilish har bir pedagogning mas’ulyatli burchi bo’lib qolishi kerak.Nuqsonli bolalarni hayotda o’z o’rnini topishi kelgusida o’z mehnati evaziga hayot kechirich ko’nikmasiga ega bo’lishga o’rgatish pedagoglarimizni zimmasiga yuklatilgan vazifa hisoblanadi. Inklyuziv maktabning maqsadi: barcha o‘quvchilarga ijtimoiy hayotni yakunlash, jamoada, jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatini berish, shu orqali bolalarga har tomonlama ta'sir va yordam ko‘rsatish. Buning uchun esa maktab ham, o’qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta’lim tizimiga tayyor

bo’lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o’qishga imkon omillari shu ta’lim talablariga to’la javob berishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O’RQ-637-son 23.09.2020.Ta’lim to’g’risidagi qonun. www.lex.uz

2.O’RQ-638-son 12.10.2020. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim berishga oid normotiv-huquqiy hujjatlarni ntasdiqlash to’g’risidagi qonun.www.lex.uz

3.M.U.Xamidova “Maxsus pedagogika” Toshkent-2018

4.Sh.N.Ibodullayeva “Inklyuziv ta’lim-imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash” www.ejird.journalspark.org

ZAMONAVIY TA’LIMNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Xolmurodova Iroda

Ajiniyoz nomidagi NDPI pedagogika ta’lim yo‘nalishi 2- bosqich talabasi

ANNOTATSIYA : Mazkur maqolada ta'lim tizimini isloh qilish va zamonaviy ta'limni tashkil etish orqali axborot olish va undan to’g’ri foydalanishni o‘rgatish. Asosiy maqsad esa ta'limni qulayroq, qiziqarli , interaktiv qilish, yoshlarning qiziqishlarini orttirishdir.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta'lim, ta'lim muassasalari, raqamli texnologiya, zamonaviylik

Butun dunyoda zamonaviy ta’lim tizimini tashkil etish orqali mamlakatning barqaror rivojlanishini ta’limlash bugungi kundagi ahamiyatli masaladir. Yurtimizda ham keng ko’lamli ishlar amalga oshirilmoqda bunga, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo’ljallangan ,,Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi‘‘ to’g’risidagi farmoning Ta’lim va fan sohasini rivojlantirish ustuvor bo’limini o’z ichiga olgan farmoni tasdiqlandi. Ushbu bo’limda ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyot va raqamli jamiyat uchun raqabotbardosh ishchi kuchi zarurligi va kadrlar malakasini oshirish ko’zda tutilgan.

O’zbekiston Respublika Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to’g’risida”gi 2019-yil 24-apreldagi qaroriga ko’ra O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unda zamonaviy ta’lim tizimida quyidagilar:

- xalq ta’limini boshqarishda strategik rejalashtirishning zamonaviy shaklllarini yaratish,innavatsion g’oyalar,ishlanmalar va texnologiyalar, sohada xalqaro tajriba-

-dan kelib chiqib ilg‘or yutuqlardan foydalanish amaliyotini kengaytirish:
-xalq ta’limi tizimini innovatsion rivojlantirishning kelajak modelini shakllantirishga, mamlakatning intellektual va texnologik salohiyatini ko‘tarishga yordam beruvchi uzoq muddatli ssenariy asosida strategik rejalashtirish tizimini yaratish;
-konferensiya, ko‘rgazma va boshqa tadbirlar yordamida mamlakatning xalq ta’limi sohasidagi yutuqlarini xalqaro darajada keng yoritish, xalqaro aloqalarni kengaytirish va mustahkamlash;
-xalq ta’limi boshqaruvi sohasiga ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatning zamonaviy yutuqlarini joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish;
-budjetdan tashqari manbalardan, homiylardan mablag‘lar tushishi va taqsimlanishini nazorat qilish maqsadida raqamli onlayn-platformalarni yaratish;
-zamonaviy innavatsion texnologiyalardan foydalangan holda virtual ta’lim metodlarini joriy etish;

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to’g’risida”gi 2019-yil 8-oktabrdagi qaroriga asosan Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish bo‘yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:
- raqamli iqtisodiyot uchun yuqori malakali muhandis-texnik kadrlar tayyorlash tizimini tashkil etish; zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish;
- ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, “blended learning”, “flipped classroom” texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish;
- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta’lim dasturlarini tashkil etish;
-ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar, seminarlarni onlayn kuzatish va o‘zlashtirish imkonini beruvchi, shuningdek ularni elektron axborot saqlovchilarga yuklovchi “E-MINBAR” platformasini amaliyotga joriy etish, ta’lim jarayonlarida “bulutli texnologiyalar”dan foydalanish;
-masofadan turib foydalanish imkonini beruvchi elektron kutubxona tizimini keng joriy etish, talabalarning oliy ta’lim muassasasida o‘qishni tamomlaganlaridan so‘ng kutubxona fondi, axborot bazalaridan foydalanishini yo‘lga qo‘yish orqali ularning kasbiy malakasini uzluksiz oshirib borish imkoniyatlarini kengaytirish;
-milliy elektron ta’lim resurslari yaratilishini jadallashtirish, xorijiy elektron ta’lim resurslarini tarjima qilish ishlarini tashkil etish, ta’lim jarayonida elektron resurslar

salmog‘ini bosqichma-bosqich oshirib borish, elektron o‘quv adabiyotlar yaratish, ularni mobil qurilmalarga yuklab olish maqsadida kutubxonalarda QR-kod yordamida elektron resurslar haqidagi axborotlarni joylashtirish tizimini yaratish;
-oliy ta’lim muassasasining konferensiya materiallari, bitiruv-malakaviy ishlar, magistrlik va doktorlik dissertatsiyalaridan iborat ilmiy-texnik ma’lumotlar elektron bazasini yaratish, kelgusidagi ilmiy-texnik ma’lumotlar yangiligini ta’minlash maqsadida antiplagiat tizimidan foydalanishni keng joriy etish;
ta’lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklarining o‘ziga xosligidan kelib chiqib, ta’lim jarayonida xalqaro miqyosda keng qo‘llaniladigan zamonaviy dasturiy mahsulotlardan foydalanishni rivojlantirish;
-oliy ta’lim muassasalaridan olinadigan turli hisobot va ma’lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularni tayyorlashning qog‘oz shaklidan voz kechish, boshqaruv tizimi va o‘quv jarayonlari, kutubxona va hujjatlar aylanmasini elektronlashtirishni ta’minlovchi “Elektron universitet” platformasiga bosqichma-bosqich o‘tish, ta’lim jarayoni ishtirokchilari faoliyati samaradorligini monitoring qilishning elektron tizimini joriy etish;
Hozirgi vaqtda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish bir tomondan muammolarga keltirib chiqarsa ham boshqa tomondan yangi yuqutlarga erishmoqdamiz. Raqamli texnologiyalar ta'lim sohasini keng va sifatli ta'limni tashkil etishda , dars mashg‘ulotlarida axborot olish tezligi va aniqligini ta'minlashda yutuqlarga erishdi. Raqamli texnologiya nima degan savolga javob beradigan bo‘lsak, raqamli texnologiya bu -raqamli ko‘rinishdagi ma’lumotlar majmuidan foydalanish, ishlab chiqib va uzatishdir.Hozirgi vaqtda ta'lim tizimi enternet tarmoqlarisiz tasavvur qilish qiyin. Ta'lim sohasidagi raqamli texnologiyalarga kompyuterlar, noutbuk ,multimedialar, smatdoskalar, proyektorlarni misol qilib keltirish mumkin bu texnologiyalar o‘quvchilarga singib ham bo‘ldi.
Ta'lim tizimida raqamli texnologiyadan foydalanishning afzalliklari juda ko‘p:
-darsliklarni, ekranlarga chiqarish
-internetdan axborot olish va undan foydalanish
-o‘quvchilar xohlagan vaqtda ,xohlagan ta'lim yo‘nalishidan bilimlarga ega bo‘lish
-vaqtni tejash va mablag‘ sarfini kamaytirish
-ta'lim jarayonida,o‘quv reja va dasturlarini ,yangi pedagogik o‘qitish usullarini kengaytirish

Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlanishida WI- FI zonali IT parklar ochilishi katta hududda internetdan foydalanishga katta xizmat qildi. Zamonaviy ta'lim dasturlarida ta'lim beruvchilar raqamli texnologiyala bilan internet orqali ochiq turli darslar ,masofaviy ta'limda, pandemiya davrida keng foydalanib barchaning sifatli ta'limni tashkil etilishida o‘z hissasini qo‘shmoqda.Bunga misol qilib

pandemiya davrida yoshlarni ta'lim olishi uchun televizorlarda onlayn darslarni tashkil etilishi yoshlarni darsga bo‘lgan muhabbatini oshirish, internetdan foydalanish madaniyati shakllantirish orqali yoshlarni tarbiyalashga xizmat qildi.

Zamonaviy ta'lim bu onlayn ta'limdir .XXI asrning zamonaviy versiyasidir. Zamonaviy ta'limning rivojlanishi jamiyatning barqaror yuksalishi uchun bosqichma-bosqich ko‘tarishdir. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar o‘quvchilarga dunyoning istalgan nuqtasidan ta'lim olish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining yutuqlari bilan birga kamchiliklari ham mavjuddir. Bunda o‘quvchilar raqamli ta'limda to‘liq ishtirok etish uchun zarur raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatiga ega emasligi, ishonchli internet ulanishlariga ega emas. Texnologiyada o‘quvchilarni darsda chalg‘itish imkoniyatiga ega ekanligi va enternet tarmog‘idan samarali foydalanishni ta'minlashdir.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak,zamonaviy raqamli texnologiyalarni qo‘llash ta'lim sohasida innovatsion g‘oyalar kiritish, ta'limda qulayroq,sifatli dars o‘tishni ta'minlashni yaratadi. Mamlakatimizda yaratilayotgan texnologiyalar individual salohiyatli yoshlarni imkoniyatlardan foydalanib, jamiyatimiz yuksalishiga o‘z hissalarini qo‘shishida ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida"gi 2019-yil 8-oktabr PF-5847 sonli qarori.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 2019-yil 29-aprelda PF-5712 sonli qarori

3.RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM SOHASIDA qo’llashga doir https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-5-2-538-545 Mirzahmedova Nargiza Dilmurodovna Nizomiy nomidagi TDPU "Axborot texnologiyalari" kafedrasi katta o'qituvchisi.

OQIW, ILIMIY IZERTLEW JUMISLARINDA SIRT EL SIPAT AGENTLIKLERINIŃ ORNI

Xudaybergenova Tumaris Koshkinbay qizi

Ajiniyaz atindaǵi NMPI Pedagogika tálim baǵdari 2-kurs studenti

Aqırǵı jıllarda dúnyanıń rawajlanǵan hám jedel rawajlanıp baratırǵan mámleketlerinde ilimiy-izertlew jumıslarına hám kólemine baylanıslı halda patentler sanı artıwı innovaciyalıq bilimlendiriwdi támiyinlewde sırt el tájiriybesin qollanıw arqalı sıpat dárejesin asırıwǵa alıp keledi.

Ózbekstanda engizilgen mámleket bilimlendiriw standarlarında ulıwma auditoriya saatı, rawajlanǵan mámleketlerde engizilgen bilimlendiriw standartlarında auditoriya saatlarınıń kemligi talabalarǵa bilim beriwde tiykarǵı itibar ǵárezsiz bilimlendiriwge qaratılǵanlıǵı menen anıqlama beriledi.

Evropa mámleketlerinde engizilgen bilimlendiriw standartları boyınsha qánigeler tayarlawda pánlerdiń azlıǵı olardı qosıp oqıtıw esabına, yaǵnıy pánler sanınıń optimallastırıw menen anıqlama beriledi hám tájiriybelerdi bizde de qóllanıw múmkin.

Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde talabalar bilimin qadaǵalaw hám bahalawdıń reyting sisteması haqqındaǵı qaǵıydanı da júdá nátiyjeli dep bolmaydı. Bul processte respublikamızda xızmet kórsetip atırǵan sırt el joqarı oqıw orınlarınıń talabalar bilimin bahalaw boyınsha tájiriybesinen tolıq paydalanıw zárúr.

Tálim baǵdarları hám magistratura qánigelikleri sanın olardı birlestiriw esabına optimallastırıw (ásirese, magistratura qánigeliklerin), bul tarawda YuNESKO, Evropa mámleketleri hám basqa rawajlanǵan ilimiy tájriybeler tájiriybesinen keń paydalanıw zárúr.

Joqarı bilimlendiriw xızmetlerin hám miynet bazarların nátiyjeli rawajlanıwı joqarı bilimlendiriw xızmetleriniń subektleri bolǵan joqarı oqıw orınları tárepinen tayarlanatuǵın joqarı dárejeli qánigelerdi tayarlaw menen baylanıslı. Sebebi bazar qatnasıqları shárayatında erkin básekige tiykarlanǵan social-ekonomikalıq rawajlanıw, islep shıǵarıw hám xızmet kórsetiw tarawlarında innovaciyalıq jańalıqlardı kirgiziw tiykarında ǵana mámleketti jáhán bazarında básekige shıdamlılıǵın támiyinlew respublikamızdıń ilimiy potencialınan paydalanıw dárejesine baylanıslı bolatuǵınlıǵı sózsiz.

Bazar ekonomikasınıń rawajlanıwı erkin básekige tıykarlanıwı hám islep shıǵarıw, xızmet kórsetiw subektlerin qanday múlkshilik formalarına tıykarlanıwınan qáttiy názer erkin báseki tiykarında hár bir mámleketti jáhán bazarında básekiles bolıwın támiyinlew maqsetinde intellektuallıq processti rawajlandırıw olardıń tiykarǵı máselelerine aylanadı. Bul bolsa óz gezeginde bazar ekonomikası shárayatında xalıqtıń intellektuallıq dárejelerin asırıwdı támiyinlew ushın bazar talaplarına tiykarlanǵan halda joqarı maǵlıwmatlı jetik qánigelerdi tayarlaw aktual esaplanadı.

Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoev mámleketimizdi 2016-jılda social-ekonomikalıq rawajlandırıwdıń tiykarǵı juwmaqları hám 2017-jılǵa mólsherlengen ekonomikalıq baǵdarlamanıń eń zárúrli ústin turatuǵın baǵdarlarına arnalǵan Ministrler Kabinetiniń keńeytirilgen májilisindegi bayanatında “Ilimiy mákemelerdiń materiallıq-texnikalıq bazasın aldıńǵı sırt el oraylar dárejesinde hám

ilimpazlar talaplarına muwapıq sezilerli dárejede bekkemlew kerek" dep aytıp ótken edi.

Bunnan kórinip turıptı, olda milliy ekonomikanı rawajlandırıw ushın juwap bere alatuǵın intellektuallıq joqarı jetik qánigeli kadrlardı tayarlaw joqarı oqıw orınlarında tájiriybeli professor hám oqıtıwshılar tárepinen berilgen hám talabalar tárepinen ózlestirilgen bilimler respublika innovaciya jańalıqları social-ekonomikalıq tárepten jáhán xojalıǵı bazarında konkurentligin támiyinleydi. Solay eken, milliy ekonomikanı innovaciyalastırıw tiykarında mámleketimizdi aldıńǵı mámleketler qatarına alıp shıǵıw múmkin. Bunı eń rawajlanǵan AQSh, Yaponiya, Franciya, Angliya, Evropa awqamı mámleketleri mısalında kóriw múmkin.

Jańa industrial jámiyeti teoritigi Dj. Gelbreyt óz waqtında industrial sistema shárayatında oqıtılǵan hám úyretilgen kadrlar tayarlawdıń sheshiwshi faktorına aynalǵan hám ol joqarı rawajlanǵan bilimlendiriw sistemasına baylanıslı dep esaplanǵan. S. Fisher insan kapitalı túsinigine sonday táriyp beredi, "insanǵa dáramat alıp keliwi múmkin bolǵan qábilet insan kapitalı bolıp tabıladı. Insan kapitalı tuwma qábilet, talant hám sol qatarda úyrenilgen (arttırılǵan) sıyaqlı klassifikatsiyalanıwǵa (klassifikaciya) iye." Usı berilgen táriypke házirgi kúnde insan kapitalı túsiniginiń tar mánistegi táriypi retinde qaraw múmkin.

B.M.Genkin hám B.G.Yudinlerdiń insan kapitalına bergen táriypine qaraǵanda, insan kapitalı - insan qábiletlerin shólkemlestiriwshi komponentler (fizikalıq potencial, jaratıwshańlıq uqıbı, bilim hám kónlikpeler, uqıp, jıldamlıq) arqalı kórinetuǵın bolıp, úy xojalıǵı, kárxana hám mámlekettiń dáramat dáregin qáliplestiredi.

Amerikalıq ekonomist E. Denison Amerika ekonomikasın túpten úyrenip shıqtı. Denisonnıń pikiri boyınsha insan kapitalına baǵdarlanǵan qárejetler faktorı baslanǵısh faktor emes, bálki olardıń nátiyjelik sıpat kórsetkishleri ekonomikalıq rawajlanıwdıń tiykarǵı faktorlarınan biri bolıp tabıladı. Denison 1929 -1982 jıllar aralıǵındaǵı Amerika ekonomikasın analiz etedi hám ekonomikada jumısshı kúshi sıpatın joqarı orınǵa qoyadı. Denison izertlewleri juwmaǵı boyınsha, jumısshı kúshi sıpatın asırıwǵa tásir kórsetiwshi tiykarǵı faktor bul bilimlendiriw sisteması esaplanadı, yaǵnıy bilimlendiriw sisteması insan kapitalı qáliplesiwine tásir kórsetiwshi tiykarǵı faktor esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1.Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qatiy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bólishi kerak–T.: Ózbekiston, 2017. – 104 b.
2.Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: Ózbekiston, 2017. – 488 b.

3.Абдурахмонова А.К. От программы темпус к программе Эрасмус +// Oliy talim taraqqiyot iistiqbollari. Tóplam. Másul muxarrir M.A.Raxmatullaev.-Tashkent- – 2013. – 104 b.

РАЗВИТИЕ САМОСОЗНАНИЯ КАК ФАКТОР ЛИЧНОСТНОГО РОСТА И ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ

Бекимбетова Гульсанем Шаукетовна
Студентка 3-го курса НГПИ имениАжинияза

Самосознание – это сложный и многогранный процесс, включающий осознание человеком собственного существования, своих мыслей, чувств и действий. Этот процесс играет ключевую роль в формировании личности и её взаимодействии с окружающим миром. В философии, психологии и нейронауке самосознание рассматривается как один из фундаментальных аспектов человеческого опыта, необходимый для понимания своей роли в социуме и мире.

Самосознание позволяет человеку анализировать и оценивать свои поступки, принимать решения на основе собственных ценностей и убеждений, а также развивать способность к саморазвитию и самосовершенствованию.

Философский подход. В философии понятие самосознания исследуется на протяжении многих веков, начиная с античных времён.
- Рене Декарт в своём труде "Размышления о первой философии" утверждал, что сомнение во всём является основой для поиска истины. Его знаменитая фраза "Cogito, ergo sum" ("Мыслю, следовательно, существую") подчёркивает центральное место самосознания в человеческом существовании.[1,45-67с.] Для Декарта самосознание является основополагающим принципом, который подтверждает существование индивида и служит отправной точкой для познания.[1,98-115с].
- Иммануил Кант в "Критике чистого разума" рассматривает самосознание как необходимое условие для синтеза опыта, связывая его с понятием "трансцендентального единства апперцепции".[2,112-143с]. По мнению Канта, самосознание обеспечивает целостность восприятия и позволяет человеку объединять различные аспекты опыта в единую картину мира.[2,225-256с].
- Георг Гегель в своей философии акцентировал внимание на процессе развития самосознания через диалектику.[3,145-178с]. В "Феноменологии духа" Гегель описывает, как самосознание проходит через различные стадии,

от простого восприятия до абсолютного знания, в процессе которого оно осознаёт себя как часть всеобщего духа.[3,223-249с].
Психологический подход. В психологии самосознание исследуется с точки зрения его влияния на поведение и личностное развитие.
- Уильям Джеймс в своей работе "Принципы психологии" выделял два аспекта самосознания субъективное(I) и объективное(Me).[4,68-89с]. Субъективное самосознание связано с внутренним переживанием и ощущением "я", тогда как объективное отражает восприятие себя со стороны других. Джеймс считал, что гармоничное развитие обоих аспектов самосознания способствует психологическому благополучию.[4,190-215с].
- Карл Роджерс в "Терапии, центрированной на клиенте" подчёркивал значимость самосознания для личностного роста.[5,101-129с]. По мнению Роджерса, открытое и честное осознание своих чувств и переживаний является ключевым условием для самореализации и достижения психологического здоровья.[5,210-237с].
- Эрик Эриксон в своей теории психосоциального развития рассматривал самосознание как важный элемент, способствующий формированию идентичности.[6,47-78с]. В процессе прохождения различных стадий развития, человек сталкивается с кризисами, которые требуют осознания и интеграции различных аспектов самости.[6,149-176с].

Нейронаучный подход. Современные исследования в области нейронауки предоставляют новые данные о биологических основах самосознания.
- Антонио Дамасио в своих трудах "Ошибка Декарта" и "Чувство того, что происходит" исследует нейробиологические основы самосознания.[7,54-81с]. Дамасио утверждает, что самосознание возникает из сложного взаимодействия различных мозговых структур, включая префронтальную кору, лимбическую систему и сети, связанные с интероцепцией.[7,202-229с].
- Дэниел Деннет в своей книге "Сознание объяснено" предлагает модель сознания и самосознания, основанную на концепции множественных черновиков.[8,91-118с]. По мнению Деннета, самосознание – это результат когнитивных процессов, которые постоянно пересматриваются и обновляются на основе сенсорной информации и внутренних состояний.[8,160-189с].
- Бенжамен Либет в своих экспериментах по свободе воли обнаружил, что нейронная активность, связанная с осознанием намерения к действию, предшествует осознанному решению.[9,32-61с]. Эти результаты поднимают важные вопросы о природе самосознания и его связи с механизмами принятия решений.[9,130-159с].

Значение самосознания для личностного развития. Важность самосознания в саморазвитии. Самосознание играет важную роль в саморазвитии и саморазвитии.

Сознательное понимание собственных ценностей, мотиваций и эмоций позволяет человеку принимать осмысленные решения и развивать гармоничные отношения с другими. Способность к саморефлексии и критическому мышлению способствует развитию адаптивных поведенческих стратегий и повышению психологической устойчивости.[10,145-172с].

Уверенность в себе также важна для профессионального роста и успеха в различных сферах жизни. Лидеры с высоким уровнем самосознания способны эффективно управлять своими эмоциями и мотивировать других, делая свою деятельность более успешной.

Самосознание является фундаментальным аспектом человеческого существования и играет важную роль в развитии личности и взаимодействии с миром.

Исследования в области философии, психологии и нейробиологии дают разнообразные взгляды на природу самосознания и его влияние на личностное развитие.[11,120-147с]. Понимание и развитие самосознания способствует не только личностному росту, но и улучшению качества жизни в целом, позволяя человеку более осознанно и продуктивно взаимодействовать с окружающим миром.

Литература:

1. Декарт, Рене. "Размышления о первой философии." М.: Издательство "ЭКСМО", 2006.
2. Кант, Иммануил. "Критика чистого разума." М.: Издательство "Терра", 1998.
3. Гегель, Георг. "Феноменология духа." М.: Издательство "Мысль", 1959.
4. Джеймс, Уильям. "Принципы психологии." СПб.: Питер, 2009.
5. Роджерс, Карл. "Терапия, центрированная на клиенте." М.: Издательство "Когито-Центр", 2002.
6. Эриксон, Эрик. "Идентичность: юность и кризис." М.: Прогресс, 1996.
7. Дамасио, Антонио. "Ошибка Декарта: эмоции, разум и человеческий мозг." М.: Эксмо, 2005.
8. Деннет, Дэниел. "Сознание объяснено." М.: Издательство "Когито-Центр", 2007.
9. Либет, Бенжамен. "Свобода воли: нейронаучные исследования." М.: Издательство "АСТ", 2009.
10. Выготский, Лев. "Психология развития человека." М.: Педагогика, 1982.

11. Флоренский, Павел. "Столп и утверждение истины." М.: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 1998.

MUSTAQIL TA’LIM FAOLIYATIDA TALABALARNING IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH

Yermekbaeva Xalima
Nizomiy nomidagi Toshkent DPU tadqiqotchisi

Hozirgi kunda yuz berayotgan jahon tajribasiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, talabalar mustaqil ishlarini tashkil qilishga va o‘tkazishga qo‘yilayotgan talablar oshib borayotganini ko‘rish mumkin. Talabalar mustaqil ishlarining rolini oshishi esa butun o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil qilishni qaytadan ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. O‘quv-tarbiya jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, bu jarayon talabalarda o‘qish, ayniqsa mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishi, talabalarda o‘z-o‘zini boshqarish, ijodiy faolligini rivojlantirish qobiliyatlarini, shuningdek egallagan bilimlarini amaliyotda ijodiy qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish kerak.

«Pedagogika ta’lim konsepsiyasi»da: «O‘zbekiston Respublikasi maktablarida ishlash uchun tayyorlanadigan o‘qituvchilar: pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor umuminsoniy va milliy-madaniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni, uslubiy bilim, ko‘nikmalarni egallagan, diniy bilimlardan xabardor, ma’naviy barkamol, O‘zbekistonning mustaqil davlat sifatida ravnaq topishiga iongan, vatanparvarlik, fuqarolik burchini anglagan o‘qituvchilik kasbini va burchini sevgan, insonparvar, talabchan, adolatli pedagogik odobli, ta’lim oluvchilarning barkamol shaxs bo‘lib, yetishishlariga ko‘maklashadigan bo‘lmog‘i kerak» - deb ta’kidlanadi [5].

Ko‘nikmalar amaliy faoliyatning tarkibiy qismi bo‘lib, bilimlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish usulidir. U hamisha bilimlarga asoslanadi, mahorat, malakaning negizi hisoblanadi. Ko‘nikma mazmunan amaliy va aqliy, shakldan oddiy va murakkab turlarga ajratiladi.

Falsafada ko‘nikma tushunchasi Foma Akvinskiy tomonidan ishlab chiqilgan. U bunda sifat kategoriyasiga ishora qilgan bo‘lsa-da, ko‘nikmaga nisbatan imkoniyat sifatida namoyon bo‘ladi. Odatdagidan farqli o‘laroq, ko‘nikma muayyan sharoitlarda amalga oshirish uchun barqaror tendensiya bilan bog‘liq emas [2. B. 11.].

Ijodiy faoliyat muammosini tushunish uchun «ijod» kategoriyasining tarkibiy qismlarini tahlil qilish lozim. Bu yerda shaxs va ijod o‘rtasidagi o‘zaro faoliyat turlari, ta’lim va pedagogikani kommunikativ pedagogika, erkin pedagogika va gumanistik falsafa g‘oyalarini birlashtiruvchi ijod muhitiga aylantirish yo‘llari muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Ilmiy-uslubiy manbalarning tahlili, ijodga

bag‘ishlangan falsafiy, psixologik va pedagogik tadqiqotlar ijodning mohiyatini tushunish, ijodiy faoliyatning tuzilishi va mazmunini ishlab chiqish, ijodiy faoliyat tajribasini avloddan-avlodga o‘tkazish bilan bog‘liq muammolarga qiziqish jarayoni asrlar davomida susaymaganligini ko‘rsatadi.

Ijodkor shaxsga xos bo‘lgan quyidagi jihatlarni ko‘rsatib o‘tish mumkin:

- kuchli darajadagi fantaziya;
- mustaqillik, shaxsiy fikr va mulohazalar hosil qilishda atrof-muhit ta’sirlariga beruvchanlikning sustligi;
- yangi va noodatiy narsalarga nisbatan yuqori qiziquvchanlik;
- noaniq hamda yechimsiz vaziyatlarda yuqori tolerantlik, bunday hollarda yuqori faollikni namoyon eta olish;
- estetik his-tuyg‘uning rivojlanganligi va go‘zallikka intiluvchanlik, o‘z qo‘li bilan go‘zallikni yaratish istagining yuqori darajasi;
- aqlning egiluvchanligi;
- yumor hissining yuqoriligi;
- oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishish uchun har qanday qiyinchiliklarni yengib o‘ta olish qobiliyati;
- boshlagan ishini oxirigacha yetkazish odati va boshqalar [4. B. 11.].

Mustaqil ta’lim o‘quv jarayonini tashkil etish shakli yoki o‘qitish usuli emas. Bu talabalarning bilish faoliyati, uni mantiqiy va psixologik tashkil etish vositasi, talabalar tomonidan ma’lum faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirish va talabalarning o‘quv faoliyatini faollashtirishning yana bir asosiy vositasidir.

Mustaqil ta’lim – nazariy bilimlarni o‘zlashtirish tasavvurlarini rivojlantirish tushunchalari, amaliy ko‘nikma va malakalarini hosil qilish bo‘yicha o‘quv jarayonining subektiv maqsadga muvofiq, muntazam, mustaqil hamda avtonom faoliyatni tashkil etishdir.

Yuqoridagi tahlilga asoslanib talabalar mustaqil ta’limining quyidagi ishchi ta’rifini qabul qildik:

Mustaqil ta’lim – talabaning o‘quv faoliyati, kasbiy rivojlanishida o‘zini o‘zi boshqarish mexanizmini shakllantiradi, bilvosta o‘qituvchi tomonidan boshqariladi, kasbiy kompetensiyalarni takomillashtirishga, shuningdek, bo‘lajak mutaxassisning kasbiy sifatlarini riovjlantirishga xizmat qiladi.

Mustaqil ta’limni faollashtirish – hozirgi zamon talabidan kelib chiqqan holda mustaqil ta’limni faollashtirishda internet vositalari bilan ishlash, ijtimoiy tarmoqlar, mobil texnologiyalardan foydalanish, mobil ilovalarni ta’lim jarayoniga tadbiq etish orqali faoliyatni tashkil etish demakdir.

Talabalarning mustaqil ta’limi – talabani o‘quv predmetiga aylantiradigan bilish faoliyati, kasbiy rivojlanishida o‘zini o‘zi boshqarish mexanizmi shakllantiriladi, o‘qituvchi tomonidan bilvosta nazorat qilinib, kasbiy bilim va

amaliy ko‘nikmalarni takomillashtirishga hamda bo‘lajak mutaxassisning kasbiy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu ta’rifda quyidagi xususiyatlar muhim ahamiyatga ega:

- talabalarning bilish faoliyati;
- o‘qituvchi tomonidan bilvosta rahbarlik;
- talabalar o‘zini o‘zi boshqarish mexanizmini shakllantirish;
- kasbiy bilim va amaliy ko‘nikmalarni takomillashtirish;
- bo‘lajak mutaxassisning kasbiy mahoratini rivojlantirish;
- mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish [6. B. 11.12.].

Mustaqil ta’limning samaradorligi intellektual malakalarning rivojlanganlik darajasiga, shuningdek, o‘qituvchining o‘quv faoliyatiga, bilimga bo‘lgan oldindan o‘rnatilgan ko‘rsatmalari, shuningdek, uning iroda va boshqa shaxsiy sifatlariga bog‘liq.

Mustaqil ta’limning tashkiliy shakllariga:

- o‘quv adabiyotlari (didaktik materiallar, elektron versiyalar, qo‘shimcha ilmiy-uslubiy manbalar)dan foydalanish;
- anjuman va seminarlarda qatnashish;
- laboratoriya ishlarini mustaqil bajarishga tayyorgarlik ko‘rish;
- model, sxema, detal, maketlar tayyorlash kabilar kiradi.

Mustaqil ta’limning uslubiy ta’minotiga:

- fan o‘qituvchisi tomonidan mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzilishi, kafedrada tasdiqlanishi;
- adabiyotlarning yangi avlodlari, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, internet tarmog‘idan foydalanish;
- tarmoq muassasalari va korxonalar bilan shartnomalar tuzish;
- mustaqil ta’limning mazmuni va sifatiga qarab rag‘batlantirish kabilar kiradi.

Rivojlantiruvchi ta’limda ziddiyatlarni hal etish yo‘li bilan talabaning turli o‘quv faoliyatida miqdoriy va sifat o‘zgarishlar amalga oshiriladi. Rivojlantiruvchi ta’lim modelini loyihalash muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. O‘qituvchilar darsning nafaqat «umumiy ssenariysi»ni, balki uning alohida elementlari modellarini ham ishlab chiqadi. Modelning vazifasi juda xilma-xil. Ulardan asosiysi evristik vazifadir. Uni amalga oshirishda va talabalarning fikriy faoliyatini rivojlantirishda model etalonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Ulardan foydalanib, o‘qituvchi turli pedagogik vaziyatlarni oldindan bashorat qilishi mumkin [3. B. 49.].

Talabalarning mustaqil ishlashlarini tashkil qilish texnologiyasini loyihalashtirishda biz ta’lim jarayonini tashkil qilishning zamonaviy

paradigmalaridan ijodiy foydalandik. L.A.Belyavaning bilim komponentli yondashuvning eng muhim komponenti bo‘lib qolaveradi, ammo urg‘uni mustaqil o‘qish, o‘rganish bilan bog‘liq qadriyatlar tomon yo‘nalishga ko‘chiriladi degan fikrlarga qo‘shilamiz. Ayniqsa, «Bugungi kunda insonlar nafaqat bilishi zarur, balki o‘z sohasini tushunadigan, o‘zi faoliyatini loyihalashtira oladigan va amalga oshira oladigan, shuningdek o‘z bilimlarini va imkoniyatlarini qo‘llay oladigan (komponentli) bo‘lishlari kerak» [1]. Demak, ta’lim tizimida asosiy o‘rin mustaqil ishlarga ajratilishi zarur. Bu esa bizlarni komponentli yondashuvlar sharoitida talabalar mustaqil ishlarrini tashkil etish bo‘yicha pedagogik texnologiyalarni shakllantirishga davat etadi. Hozirda amaliyotda katta miqdordagi pedagogik texnologiyalar yaratilganligini va ular samarali qo‘llanilayotganligidan xabardormiz. Ko‘pgina hollarda pedagogik texnologiyalarning maqsadlari, mazmuni, vositalari va qo‘llanish metodlarirga ko‘ra o‘xshashliklarini qayd etish lozim.

Talabalar mustaqil ta’lim olish orqali ijodiy faoliyatini rivojlantirishda o‘qitish metodlarining ahamiyati katta bo‘lib, unda talabaning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishda nimani, nima uchun, qanday, nima yordamida o‘qitsa, samaradorlik yuqori bo‘lishi masalalari e’tiborga olinadi. Bunda talabaning mustaqil ta’limi jarayonini samarali tashkil etishda o‘qitish metodlarini to‘g‘ri tanlay bilgan holda ulardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Беляева Л.А. Методический статус компетентнсотного подхода. – Екатуринбург, 2012.

2. Matnazarova K.O. Oliy ta’lim muassasalari talabalarining kasbiy-amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi (boshlang‘ich ta’lim misolida). Ped.fan.bo‘y.fals.dokt (PhD) diss.avtoreferati. –Chirchiq, 2022. –B. 11.

3. Raximov Z.T. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kreativligini oshirishda ta’limning faol va rivojlantiruvchi usullardan foydalanish zaruriyati // Vestnik KGU im. Berdaxa. -№3(44), 2019. –B. 49.

4. Todjibaeva K. Ijodkor shaxs va daholik: falsafiy va psixologik talqin // Pedagogika. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. -№1, -Toshkent, 2017. –B. 11.

5. Tolipov O‘.Q. Pedagogika: ilmiy izlanishlar qanday bormoqda? – Toshkent, Ma’rifat. 2006 yil 28 yanvar.

6. Xayitova Sh.D. Talabalar mustaqil ta’limini mobil texnologiyalar asosida faollashtirish metodikasi. Ped.fan.bo‘y.fals.dokt (PhD). diss.avtoreferati. – Toshkent, 2022. –B. 11.12.

ОСОБЕННОСТИ И ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ПРИНЦИПА ДИАЛОГА КУЛЬТУР

Калыбаева.А.Е. Докторант НГПИ имени Ажинияза

Аннотация: В статье освещены особенности и технологии диалога культур в процессе формирования толерантности детей дошкольного возраста. Диалог культур является органичным и эффективным направлением формирования толерантности на основе принципов познания культуры других людей и народов, личностного общения, сравнения, сопоставления, сопереживания, совместного участия в совместных мероприятиях и видах творческой деятельности.

Ключевые слова: особенности и технологии формирования, культура, всестороннее развитие личности, толерантность, диалог культур, дошкольники, человек культуры, становление личности, сензитивность, принципы.

В современном мире усиливается значение толерантности как качества, характеризующего личность гуманного человека, что обусловлено современными глобальными и социальными проблемами – отчуждение и конкуренция в областях экономики, социальных задач, вызывающие эскалацию нетерпимости, неприятия, терроризма. религиозного экстремизма; обострения межнациональных отношений, проблем беженцев и т. д.

С первых дней независимости в Узбекистане понятие толерантности возведено в один из основополагающих демократических принципов, заключающийся в проявлении терпимости, понимания и уважения к образу жизни, поведению, чувствам, мнению, идеям и верованиям людей различных этнических групп [1,2].

В истории всегда существовали процессы взаимодействия культур, своего рода их диалог, а порой — полилог. Понятие «диалог культур», предложенное еще в литературоведческих трудах М. М. Бахтина 1920-х гг., а в дальнейшем получившее свое развитие к концу XX в. теории «школы диалога культур» В.С. Библера, широко вошло в философию, искусствоведение, культурологию, педагогику.

Теория «диалога культур», разработанная М.М. Бахтиным и продолженная В.С. Библером. составляют философскую концепцию, согласно которой:

- различные культуры находятся в постоянном диалоге между собой, непрерывно взаимодействуют и взаимодополняют друг друга.

- сам диалог выступает не только общением двух людей в конкретный момент, это и взаимодействия культур, возрастов, мировоззрений, стран [3,4]**.**

Но в настоящее время следует обратить внимание на одну особенность - если в прежние века процессы взаимодействия культур проходили очень медленно, то стечением времени происходило их постепенное ускорение. и сейчас, в эпоху глобализации, скорость их чрезвычайно высока.

Диалог культур – это равноправное взаимодействие различных культур, менталитетов, картин мира, проявляющихся на формальном и неформальном уровнях межкультурного общения

Принцип культурного диалога представляется органичным и перспективным в сфере образования.

Понятие диалога культур в образовании чаще всего используется с одной целью - сформировать **толерантность** в межэтнических отношениях.

Диалог культур рассматривается как **педагогическая концепция**, из которой вытекают своеобразные подходы к образованию и всевозможные методики. В современной педагогике диалог культур является принципом и действенным инструментом обучения и воспитания подрастающего поколения.

Цель диалога в образовательно - воспитательном процессе – развитие в обучающихся или воспитанниках способности к пониманию, принятию и уважению не только чужих культур, но и к осознанию своей родной культуры, к осознанию взаимосвязи и преемственности культурных явлений во временном и пространственном измерении.

Опыт, накопленный автором в своей педагогической деятельности, а также обобщение педагогических публикаций [5,6,7] дает основание для определения методов и технологий формирования толерантности детей-дошкольников на основе принципа диалога культур:

- создание ситуаций, этюдов и упражнений на воспитание гуманных и положительно-этических взаимоотношений между детьми;

- накопление фонда художественно-эстетических образов;

- вызов эмоциональных переживаний;

- формирование уважительного отношения к людям различных национальностей;

- использование продуктов детского творчества на тему обычаев, праздников, нравов и традиций разных народов;

- игры на материале знакомых детям сюжетов сказок и мультфильмов;

- применение приемов арттерапии и артпедагогики – сказкотерапия, кинезитерапия, библиотерапия и др.

Литература

1.Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию межнациональных отношений и дружественных связей с зарубежными странами» УП 5046 от 19.05.2017.
2.Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности дошкольных образовательных организаций» № 391от 13.05.2019 г.
3.Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. М. М. Бахтин. – М, 1979. – 320 с.
4.Библер В.С. От наукоучения - к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. М., 1991.
5.Ризаева Л.М. Познавательный интерес к диалогу культур как цель культурно-языкового образования дошкольников// Теория и практика общественного развития .2013. № 1. С. 258-261.
6.Комарова Т.С. Дети в мире творчества. Книга для педагогов дошк. учреждений. – М.: Мнемозина, 2005. – 160с.
7.Князева Ю. Технологии формирования толерантности дошкольников. https://www.maam.ru/detskijsad/formirovanie-tolerantnosti-u-detei-doshkolnogo-vozrasta-1082103.html

MEKTEPTE BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ ATA-ANALARI MENEN BIRGE ISLESIW USILLARI

Jumatov Aydos Baxtıyar ulı
Ájiniyaz atındaǵı NMPI Mektep menedjmenti qánigeligi 4k-kurs studenti

Shańaraq –bul jámiyettiń baslanǵısh buwını. Ol ózinde shańaraq aǵzalarınıń zárúrliklerin, qızıǵıwın, tárbiyasın hám basqa da iskerlik túrlerin qáliplestiredi. Shańaraq tárbiyasında shańaraqtıń materiallıq abadanshılıǵı, mádeniy-ruwxıy dárejesi, tınıshlıǵı, shańaraq aǵzalarınıń sanı, quramı ayrıqsha áhmiyetke iye.

Oqıw, bilimlendiriw mekemelerinde beriletuǵın tálim-tárbiya dárejesi menen baslawısh klass oqıwshılarınıń shańaraqtaǵı turmıs tárizi arasındaǵı baylanıstıń pedagogikalıq tárepten támiyinlengenligi hám de bilim alıwshı oqıwshılardıń jetiskenlikleri olarda jeke sıpatlardıń qáliplesip barıwın da jedellestiredi. Ásirese, baslawısh klass oqıwshılarınıń minez-qulqında ushırasatuǵın nuqsanlar ótirikshilik, agressivlik (jeke óz mápin oylawshılıq), huqıqbuzıwshılıq, jınayatshılıqtıń aldın alıwda oqıw orınlarında beriletuǵın tálim-tárbiyanıń tásirin joqarılatıw jolların ele

de rawajlandırıwda shańaraq diagnostikasınıń belgili ornı bar. Bunday jaǵdayda bilimlendiriw mekemeleri ata-analarǵa óz mazmun hám imkaniyatlarınan kelip shıqqan halda, birge islesiwi, birgelikte jumıs alıp barıwı kerek.

Shańaraq tárbiyasında shańaraq diagnostikası úlken áhmiyetke iye. Bul boyınsha, ilimpazlar hár bir shańaraqtıń zárúrliklerin esapqa alǵan halda jámiyetlik – pedagogikalıq járdem beriw hám birge islesiwde tómendegilerge itibar qaratıw kerek dep esaplaydı:

- maqsetti belgilew, shańaraqta erisilgen tabıslardı anıqlap, olarǵa súyengen halda ata-analardıń qanday imkaniyatlarǵa iye ekenligin, qanday pedagogikalıq járdemge mútáj ekenligin belgilew;

- ata-analar arasında anketalar tarqatıw, olardan juwapların alıw hám analizlew, onıń juwmaqların ata-analarǵa tanıstırıw;

- diagnostika tiykarında pedagogikalıq konsiliumlar shólkemlestiriw, psixologiyalıq xızmetlerdi ámelge asırıw rejelerin dúziw, jumısların ámelge asırıw. [1.140]

Álbette usı sıyaqlı tálim-tárbiyalıq jumıslar baslawısh klass oqıwshılarınıń keleshekte tárbiyalı insanlar bolıp jetilisiwine óz tásirin tiygizedi.

Ata-analar menen birge islesiwde tek ǵana ulıwma bilimlendiriw mekemeleri emes, al máhálle de dıqqattan shette qalmawı tiyis. Perzent tárbiyasında unamsız tásir kórsetetuǵın ata-analardı máhálle belsendileri arasında talqılaydı.

Demek, shańaraq, mektep, máhálleniń tárbiyalıq jumısların shólkemlestirip hám bilimlendiriw mekemeleri, shańaraq, máhálle, keń jámiyetshilik penen birgelikte tálim-tárbiyalıq máselelerdi unamlı túrde sheshiw múmkin.

Shańaraqta durıs tártip-intizam bolǵanda ǵana sol shańaraq oqıwshısı tártipli, intizamlı, milliy qádiriyatlar, tárbiya túrleri túsiniklerine juwapkershilikli kóz-qarasta qaray alatuǵın insanlar sıpatında kamalatqa keledi.

Baslawısh klasslarda ótiletuǵın tárbiyalıq saatlarda hár qanday pedagog tómendegilerge itibar beriwi kerek:

1. Ata-analardıń tárbiyalıq saatqa qatnasıwına erisiw;

2. Tárbiyalıq baǵdardaǵı is-ilajǵa puxta tayarlıq;

3.Oqıwshılardıń belsenligin arttırıw.

Mekteplerde baslawısh klass oqıtıwshıları, klass basshıları hám ata-analardıń birge islesiwin ele de jaqsılaw maqsetinde arnawlı metodikalıq qollanbalar shıqtı. Mısalı, N.Zaynitdinov hám M.Zaynitdinovalar [2.43-44] tárepinen dúzilgen qollanba dápterde baslawısh klass oqıwshıların hár tárepleme tárbiyalaw ushın jol jobalar kórsetilgen. Qollanba bir neshe bólimlerge bólinip, XII bólimde «Shańaraq hám máhálle menen birlikte orınlanatuǵın jumıslar» tártibi kirgizilgen. Sonday-aq qollanbada «Ata-analar komiteti» haqqında maǵıwmat, «Ata-analar menen alıp barılatuǵın isler hám baslawısh klassta ata-analar jıynalısı»nıń is-qaǵazın

(protokolın) toltırıw ushın da bet ajıratılǵan. Al, baslawısh klass oqıwshılarına milliy tárbiya beriw barısında milliy bayram kúnlerin belgilew, óz aldına tárbiyalıq sabaq teması sıpatında berilgen. Demek, ata-ana baslawısh klasslarda bilim alıp atırǵan ul-qızlarınıń tek bilimine emes, al tárbiyalıq táreplerine de itibar qaratıw kerek. Bul boyınsha pedagog ilimpaz M.Inamova mektep hám ata-analar baylanısınıń tárbiyalıq roli haqqında: «Milliy ǵárezsizlik sharayatında shańaraqta bala tárbiyasına bolǵan itibar kúsheydi. Sebebi jámiyet aqılıy jaqtan jetik, pák den-sawlıǵı jaǵınan sap-deneli ruwxıy bay áwladtı tárbiyalawdan mápdar. Bunday áwlad eń aldı burın ruwxıy, ádep-ikramlılıq jaǵınan saw hám bekkem shańaraqta qáliplesedi. Sebebi shańaraqtı rawajlandırıw hám bekkemlew ushın qollanatuǵın ǵamxorlıq keleshek áwlad táǵdiri menen baylanıslı» [3.5].

Haqıyqatında da oqıwshıǵa shańaraqta da, mektepte de qatań itibar beriliwi kerek. Bul ushın birinshi náwbette sol baslawısh klass oqıwshısınıń tárbiyalanıp atırǵan shańaraǵı baslawısh klass muǵalliminiń dıqqat itibarında bolıwı kerek. Onıń qanday ortalıqta ósip atırǵanlıǵı, ata-anasınıń bilim dárejesi, balasına itibarı, óz ul-qızın bilim alıwǵa, miynet etiwge basqalar menen ádep-ikramlı, ashıq kewilli múnásibette bolıwı, minez-qulqı qızıǵıwları, sportqa bolǵan kóz-qarası, doslarına bolǵan awızbirshilik qatnasları t.b. adamgershilik pazıyletler shańaraqta qáliplesip hám mektepte, klassta rawajlanıp baradı dep bahalawǵa boladı.

Ádebiyatlar

1.Ibragimov H. I., Abdullaeva Sh. A Pedagogika. Toshkent, Fan va texnologiya, 2007.

2.Zaynitdinov N., Zaynitdinova M. Sinf rahbarining tarbiyaviy daftari. Toshkent, 2007.

3.Inomova M. Oilada bolalarning ma’maviy ahloqiy tarbiyasi. Toshkent, 1999, 5-son.

ОСОБЕННОСТИ БУЛЛИНГА В ШКОЛЕ: КАРАКАЛПАКСТАН, ВЫЗОВЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Турдымуратова Амангуль
старший преподаватель НГПИ,
Алламбергенов Айдос, студент 3 курса НГПИ

Буллинг в школах является глобальной проблемой среди подростков и оказывает влияние на их учебные достижения, социальные навыки и психологическое состояние[1,3с]. Это явление, распространенное в образовательных учреждениях многих стран, стало предметом исследований в разных уголках мира, включая США, Германию и Корею, и только недавно начало привлекать внимание исследователей в нашей стране. Буллинг

определяется как форма агрессивного поведения, при которой наблюдается дисбаланс силы между обидчиком и жертвой, повторяемость действий и цель нанести вред жертве (Olweus, 1993, 1999)[1,5с].

Роль психологии в учебных учреждениях крайне важна, но до сих пор ни психологические, ни юридические дисциплины не смогли полностью разъяснить практическую роль буллинга с точки зрения законодательства. Исследования, посвященные личностным качествам и психологическим особенностям, связанным с буллингом, редко базируются на психологических теориях. Важно, чтобы будущие изучения правовых и психологических аспектов буллинга опирались на теоретические основы. Текущие работы по этой проблематике часто касаются лишь поверхностных аспектов, не раскрывая суть психологического насилия и его последствий вред или пользу, благополучия учащимся. Анализ буллинга зачастую производится с опорой на иностранный опыт, без учета уникальности социальной и культурной среды нашей страны.

В Каракалпакстане обзор научных публикаций показал отсутствие детальных аналитических исследований буллинга. Большинство исследований сосредоточены на описании агрессивных проявлений данного явления, и ощущается острая нехватка эмпирических данных о школьном буллинге в данной местности.

Понятие школьного буллинга в научной литературе не имеет четкого определения, но многочисленные исследования показывают, что его распространенность и характеристики зависят от пола, возраста и страны. Например, анализ данных из немецкого исследования по поведению детей школьного возраста 2017/2018 года показал, что 13,3% немецких старшеклассников в возрасте от 11 до 15 лет были замешаны в буллинге, будучи обидчиками (3,9%), жертвами (8,3%), или и тем, и другим (1,1%)[3,9 с].

Олвеус [2,6 с] определяет буллинг через три характерных элемента: 1) агрессивное нежелательное поведение; 2) систематичность действий в течение времени; и 3) неравенство силы между сторонами. Буллинг охватывает все виды агрессии, будь то словесная или физическая, умышленная и систематическая, и может происходить без явной причины. Это насилие, осуществляемое одним или группой лиц, вызывает страдания, направлено на устрашение или преследование жертвы, которая не в состоянии защитить себя. Происходит это в условиях, когда существует диспропорция в отношениях власти или силы.

Существует ошибочное мнение, что проблемы при буллинге ограничиваются лишь словесными или физическими проявлениями. Буллинг

в школе вызывает серьезные эмоциональные и психологические последствия, включая социальную изоляцию, насилие, унижение и чувство одиночества.

Буллинг может проявляться в различных видах, от словесных оскорблений и прозвищ до физического насилия и психологического насилия. Нападающий может использовать унижение, насмешки, изоляцию и угрозы, а также распространение слухов для достижения своих целей. Признаки домогательства не всегда явны, но обидчик часто повторяет определенные модели поведения. В классе может возникнуть ситуация, когда самый популярный ученик атакует другого, часто при поддержке окружающих, что усиливает его позицию в социальной иерархии и может привести к эскалации физического насилия. Жертва, оказавшись в изоляции и испытывая стыд, часто не может защитить себя и бороться с унизительным отношением.

Подростки могут участвовать в буллинге в роли жертв, агрессоров или свидетелей. Агрессивные действия в рамках буллинга подразделяются на открытые, включающие в себя физическую и словесную агрессию, и скрытые, такие как социальное отвержение и дразнение. Мальчики чаще прибегают к открытой агрессии, в то время как девочки - к скрытой [2,5с]. Испытывание буллинга связано с множеством отрицательных последствий для психического и физического здоровья [3,4с], и даже может привести к депрессии и суицидальным мыслям [5,7с], как показывают многочисленные исследования.

В образовательных учреждениях отсутствует унифицированный подход к решению проблемы буллинга, что затрудняет разграничение между обычными школьными конфликтами и буллингом. Несмотря на уверения школьных администраций в отсутствии буллинга, любые его проявления и частота являются серьезной общественной проблемой и могут нарушать права людей, сталкивающихся с буллингом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ah, Y.A., Jeong,W.C.,&Cha, T.S. (2005). The study on the actualconditions of bullying and the psychosocial factors affecting. bullying behavior. *Journal of Fisheries and Marine SciencesEducation*, *17*(3), 390–403.

2. Barboza, G. E., Schiamberg, L. B., Oehmke, J., Korzeniewski, S.J., Post, L. A., & Heraux, C. G. (2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: An ecological perspective. *Journal of Youth and Adolescence, 38*, 101-121.

3. Bae SO, Kim MD, Lee JG et al . (2013). Is it useful to use the Korean version of the mooddisorder questionnaire for assessing bipolar spectrum disorder among

Korean college students? Asia-Pacific Psychiatry. 6(2):170–178. doi:10.1111/appy.12026
4. Bender, D., & L ¨ osel, F. (2011). Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti-social behaviour in adulthood. Criminal Behaviour and Mental Health, 21(2), 99–106. https://doi.org/10.1002/cbm.799
5. Leonie Dreißigacker,Soren Kliem Psychometric Properties of the German OBQ-R (2023)// Psychological Test Adaptation and Development (2023), 4, 168–177

МУСТАҚИЛ ИШ ЖАРАЁНИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Керимбаева Набира Каржаубаевна
Ажинияз атындағы НМПИ докторанты

Аннотация: Мазкур мақола бўлажак ўқитувчиларнинг мустақил иш жараёнида касбий компетентлигини ривожлантиришда дидактик имкониятларни таҳлил қилишга бағишланади. Ўқитувчиларнинг касбий компетентлиги уларнинг педагогик фаолиятида муҳим аҳамият касб этади. Мақолада мустақил иш жараёнида дидактик технологияларни қўллаш орқали бўлажак ўқитувчиларнинг касбий малакаларини ривожлантириш йўллари ва усуллари кўриб чиқилади. Ушбу жараёнда замонавий таълим технологияларидан самарали фойдаланиш, инновацион ёндашувлар ва амалий машғулотларнинг аҳамияти таъкидланади.

Калит сўзлар: Мустақил иш, касбий компетентлик, дидактик имкониятлар, технологиялар

Бугунги кун таълим тизимида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш муҳим вазифалардан бири саналади. Мустақил иш жараёнида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ошириш учун турли дидактик технологияларни қўллаш муҳим аҳамиятга эга. Бу мақола бўлажак ўқитувчиларнинг мустақил иш жараёнида касбий компетентлигини ривожлантириш имкониятларини таҳлил қилади.

Мустақил иш жараёнида касбий компетентлик тушунчаси

Мустақил иш жараёнида касбий компетентлик — бу ўқитувчиларнинг ўқув жараёнида муваффақиятли фаолият юритишлари учун зарур бўлган билимлар, кўникмалар ва малакалар йиғиндисидир. Бу компетентлик қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Теоретик билимлар — фан соҳасидаги мукаммал билимлар.
2. Педагогик кўникмалар — ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқариш кўникмалари.
3. Методик малака — дарс бериш услублари ва методлари.

Мустақил иш жараёнида дидактик технологияларнинг аҳамияти

Дидактик технологиялар ўқув жараёнини самарали ташкил этишга ёрдам беради. Улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Фаол ўқитиш технологиялари — ўқувчи фаолиятини рағбатлантирувчи методлар, масалан, проблема асосида ўқитиш, рўйхат асосида ўқитиш ва гуруҳли иш.
2. Интерактив усуллар — ўқувчилар ўртасида фаол мулоқот ва ҳамкорликни рағбатлантирувчи усуллар.
3. Ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) — замонавий технологиялардан фойдаланиб, ўқув материалларини етказиш ва ишлаш.

Дидактик имкониятлардан фойдаланиш йўллари

1. Проблемали ўқитиш — бўлажак ўқитувчиларни турли педагогик вазиятларда мустақил равишда ечим топишга ўргатиш. Бу жараёнда муаммоларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва уларга ечим топишга йўналтирилган фаолият амалга оширилади.
2. Кейс-стади технологиялари — реал вазиятларни таҳлил қилиш ва уларга ечим топишга асосланган технология. Бу технология бўлажак ўқитувчиларнинг фикрлаш қобилиятини ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмасини ривожлантиради.
3. Проектли ўқитиш — муаммоларни мустақил равишда ўрганиш ва уларни ҳал қилиш бўйича лойиҳалар яратиш ва амалга ошириш.

Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш

Ахборот-коммуникация технологиялари таълим жараёнида кенг қўлланилиши мумкин. Улар бўлажак ўқитувчиларга қуйидаги имкониятларни яратади:

1. Электрон дарсликлар ва манбалар — ўқув материалларини самарали ўрганиш ва такрорлаш имкониятини беради.
2. Онлайн курслар ва вебинарлар — масофадан туриб ўқитиш ва ўрганиш имкониятлари.
3. Тест ва мулоқот платформалари — билимларни синаш ва баҳолаш жараёнини осонлаштиради.

Хулоса

Мустақил иш жараёнида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш учун турли дидактик технологиялардан фойдаланиш зарур. Фаол ўқитиш, интерактив усуллар ва ахборот-коммуникация технологиялари бўлажак ўқитувчиларнинг билимларини чуқурлаштириш, кўникмаларини ривожлантириш ва муаммоларни ҳал қилиш қобилиятини оширишга ёрдам беради. Шундай қилиб, дидактик технологияларнинг имкониятларидан

самарали фойдаланиш бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини мустаҳкамлашга ҳисса қўшади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ахмедов, Н. (2020). Ўқитувчиларнинг касбий компетентлиги: назарий асослар ва амалий масалалар. 45-бет.
2. Давронов, Х. (2019). Педагогикада замонавий технологиялар. 32-бет.
3. Ибрагимов, Ш. (2021). Дидактика: назария ва амалий тадқиқотлар. 78-бет.
4. Каримов, У. (2018). Ахборот-коммуникация технологиялари таълим жараёнида. 123-бет.
5. Назаров, Р. (2017). Педагогик инновациялар: назарий асослар ва методлар. 66-бет.

MILLIY MA’NAVIY ME’ROSIMIZDAN FOYDALANIB TALABALARNING EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Tursinov M.P**.**
Nizomiy nomidagi TDPU tadqiqotchisi

Mamlakatimizda keyingi yillarda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga alohida e’tibor qaratilib, aholining ekologik madaniyatini oshirish va ularda tabiatga muhabbatni shakllantirish davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. «Eng muhim masala – aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur. Albatta, bunday muammolarni faqat ma’muriy yo‘l bilan hal etib bo‘lmaydi, bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muabbat, unga daxldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin» [2.392.].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta’kidlaganidek: «Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo‘ladi. shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o‘rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir» [1].

Qadimgi diniy kitoblarda tabiat insonning yashash makoni haqidagi fikr va mulohazalar, hattoki, majburiy-me’yoriy ko‘rsatmalar bo‘lib kelgani haqida ma’lumotlarni tasdiqlaydi. Yevropa, ayrim Osiyo va Shimoliy Amerika mamlakatlarida nafaqat tabiat resurslaridan tejamkor foydalanish, balkim uni asrab-avaylashga bag‘ishlangan bir qator qonunlar qabul qilingan va o‘sha qonunlar asosida ekologik chora-tadbirlar amalga oshirilgan. Insoniyat o‘sha davrda postindustrial-neogen munosabat shakliga o‘tib inson va tabiat o‘rtasidagi yangi munosabat shakli, ya’ni iqtisodiy-ekologik shakl yuzaga kelishini ta’minladi.

«Avesto» kitobida atrof-muhitni muhofaza qilish, umuman barcha ekologik omillarni (suv, havo, olov, tuproq) asrash masalalariga alohida e’tibor beriladi. Bu asar nafaqat jahon madaniyatiga katta qissa qo‘shgan, shu bilan birga unda atrof-muhitni muhofaza qilishga ham katta e’tibor beriladi, ayniqsa, olovning tozaligi haqida ko‘plab ma’lumotlar beriladi. Chunki olovning toza bo‘lmasligi tabiiy ravishda atrof-muhitga katta salbiy ta’sir etishi haqida o‘sha davrda ko‘p fikrlar bildirilgan.

Davlatimizda ekologik muammolarni yechimini topishda avvalambor insonlarda ekologik madaniyatni va ekologik ongni oshirish, insonning jamiyatdagi o‘rni, vazifalari va majburiyatlarini anglatishda diniy manbalardan ekologik muammolarni yechishda foydalanilsa maqsadga muvofiq. Insonlarning ichki dunyosi, ma’naviy qarashini tarbiyalashga qaratilgan Qur’oni karimda insonning yaratilishi, uning jamiyatdagi o‘rni, atrof-muhit, tabiatning inson ehtiyoji va hayotidagi tutgan ahamiyati to‘g‘risida oyatlar ko‘plab keltirilgan.

Alloh taolo oyati karimada buyuriladiki: «U o‘z tomonidan (yashi o‘z xohish irodasi bilan) Sizlarga osmonlardagi va yerdagi barcha narsalarni bo‘yinsundirdi» (Josiya surasi, 13-oyat). Bu yerdagi «sizlarga» kalimasi bilan Odam farzandi nazarda tutilgan. Oyatning ma’nosi bunday: «Bu olamdagi hamma narsani sizlar uchun yaratdim. Chunki sizlar ojizliklaringiz uchun dunyodagi narsalarga muxtojsizlar. Sizlar va sizlardan tashqari boshqa maxluqotlarni ham xuddi shu tarzda Men yaratdim. Sizlar koinotning hukmdori va sayyidxojalarisiz. Chunki koinot sizning tasarrufingiz ostida, sizga xizmat uchun muhaye qilingan. Lekin boshqa bir jihatdan esa sizlar koinotning qullarisiz. Chunki koinotga muhtojsizlar. Holbuki, Men hech narsaga muhtoj bo‘lmaganim bois, sizdan va sizlar uchun yaratganim barcha borliqlardan ustunman» [4.51.].

Shayx Yusuf Hamadoniy (fi annal-kavna musaxarnun lil-in-son) risolasida tabiat inson, ular o‘rtasidagi munosabatga to‘xtalib shunday deydi [5.209-212.]: «inson koinotning xojasi va egasi bo‘lib yaratilishi bilan birga koinotning, ya’ni borliqning xizmatchisi hamdir. Koinot insonga qanchalar muhtoj bo‘lsa, inson ham koinotga shunchalar muhtojdir. Agar inson o‘ziga berilgan barcha ne’matlardan oqilona foydalanmasa, tejab va parvarishlamasa tabiat muvozanati buziladi hamda og‘ir oqibatlarga olib keladi.

Ekologiya va inson, ularning o‘zaro munosabatlari, o‘zaro ta’sir xususiyatlari qadimdan odamlarni qiziqtirib kelgan muammolardan biridir. Mazkur muammo ilk bor qadimgi Yunon mutafakkirlari tomonidan o‘rganilgan.

Aristotel, Gerodot, Gippokrat, Demokrit, Pifagor va boshqalar ijtimoiy va psixologik hodisalarni tushintirib berish uchun yagona bo‘lgan umumiy tamoyillarni: nazariyalarni qidirib topishga, xalqlarning turli psixologik xususiyatlariga ega bo‘lishi sabablarini tushintirib berishga harakat qilgan. Ular

psixologik xususiyatlarning vujudga kelishini asosan, tabiiy-geografik muhitning ta’siri bilan bog‘langan. Gippokrat (eramizdan avvalgi 460-375-yillar) «Havo, suv va quruqlik» asarida odamlarning turli psixologik va jismoniy xususiyatlarini bevosita iqlim sharoiti bilan belgilanishi mumkinligini ta’kidlagan. Demak, u geografik determinizm tamoyilini ilgari surgan.

Odamlarning xarakter va temperament xususiyatlari vujudga kelishini iste’mol qilinayotgan oziq-ovqatlar bilan bog‘lab tushuntirishga ham urinishlar bo‘lgan. Pifagor (eramizdan avvalgi 570-500-yillar) fikriga ko‘ra, hayvon go‘shti va yog‘ining ko‘p iste’mol qilinishi qattiqqo‘llik va dag‘allikni vujudga keltiradi. Aksincha, mevalar va sabzavotlarning muttasil iste’mol qilinishi esa tana faoliyatini sustlashtirib, odamlar tabiatini miloyimlashtiradi.

Aristotel (eramizdan avvalgi 384-322-yillar) haddan ziyod issiq va sovuq iqlim sharoitida yashaydiganlar qattiq qo‘l, shafqatsiz bo‘ladi, deb hisoblagan.

Qadimgi yunonlar madaniyatida inson demiurg, yaratuvchi subyekt sifatida, qadriyat kabi e’zozlangan, xususan, qadimgi Yunon quruvchilari yo‘l o‘tkazayotganda tog‘ga duch kelib qolsa, Sharq quruvchilari kabi tog‘ni aylanib o‘tmasdan uni yorib yo‘l o‘tkazishga harakat qilgan. Sharqda esa tabiatga nsibatan dialogik, ya’ni ekologik munosabat mavjud bo‘lgan. Sharqda tabiatga tirik organizm kabi munosabatda bo‘lish hukmronlik qilgan. Mazkur holat Sharqda agrar madaniyatning o‘ziga xosligi bilan belgilangan bo‘lishi mumkin.

Talabalarning atrof-muhitni e’zozlash ko‘nikmasini rivojlantirish uchun Sharq mutafakkir olimlarining hikmatli so‘zlari ibrat sifatida tanlab olinsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Buyuk alloma Muxammad Iso al-Xorazmiy risolalaridan birida bunday deb yozadi: «Bilingki daryoning ko‘zlari yoshlansa, uning boshiga g‘am-kulfat tushgan bo‘ladi. Odamlar daryodan mehringizni darix tutmanglar: Daryoning yoshlari deganda Muxammad Iso al-Xorazmiy nimani nazarda tutgan ekan? U daryo suvining toza saqlanishi lozimligi, uni ortiqcha isrof qilish mumkin emasligini nazarda tutgan. Vaholanki, buyuk alloma daryo bilan odamlarning bir-birini tushunishi va til topishi, o‘zaro mehr-muhabbat qo‘yishi lozimligini targ‘ib qilgan.

Abu Rayhon Beruniy yerdagi o‘simlik va hayvonlarning yashashi uchun zarur imkoniyatlarni o‘rgangan. Masalan, Beruniy aytadiki, yerdagi o‘simlikva hayvonlarning yashashi uchun zarur bo‘lgan imkoniyatlar cheklangandir. Lekin o‘simlik va hayvonlar cheksiz ko‘payishga intiladilar vash a maqsadda kurashadilar. Beruniy tabiatshunos sifatida tabiat haqida quyidagicha fikr yuritadi: «Ekin va nasl qoldirish bilan dunyo to‘lib boraveradi» [3.114.].

Demak, O‘rat Osiyo allomalarining boy tarixiy-madaniy merosini o‘rganish ularning asarlarida ekologiyaga oid qarashlarning ham yoritilganligidan dalolat beradi. Ularning ekologiyaga oid qarashlari mohiyatiga ko‘ra tabiatning insoniyat

hayotidagi o‘rni, ijtimoiy munosabatlarini tashkil etishdagi ahamiyati, insonning tabiatga, shuningdek, atrof-muhitga munosabati, muhim geografik obektlar, ularning xususiyatlari, ekotizim unsurlarining o‘zaro uzviy bog‘liqligi, tabiat hodisalari, atrof-muhitning ular yashab o‘tgan davrlardagi holati va boshqa masalalardan tarkib topgan bo‘lib, asrlar davomida avlodlar uchun muhim yo‘riqnoma sifatida xizmat qilib kelgan.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. Toshkent.: o‘zbekiston. 2017, - B. 29.
2. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. –Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2021. –B. 392.
3. Allayarov M., Dosxodjaeva A. Yoshlarning ekologik ta’lim-tarbiya berish sohasidagi tarixiy tajribalardan foydalanishning ahamiyati // «Muǵallim hám úzliksiz bilimlendiriw» ilmiy-uslubiy jurnal. –Nukus, 2014. –B. 114.
4. Odilov Z. Yoshlardan ekologik madaniyatni shakllanatirshda diniy manbalarning o‘rni // «Talaba yoshlarning milliy-ma’naviy merosdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishning ilmiy-uslubiy masalalari» mavzusidagi Respublika ilmiy-uslubiy anjumani materiallari to‘plami. –Urganch, 2009. –B. 51.
5. Yusuf Hamadoniy. Risola (fi annal-kavna mussaxxarnun lil-in-son). – Istanbul, Kupruli kutubxonasi. F.A.Posho, №853. –B. 209-212.

QORAQALPOQ MAKTABLARIDA O’QUVCHILARNING INGLIZ TILI BO’YICHA KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (8-9-SINFLAR MISOLIDA)

Karlibayeva Alfiya Yermekbayevna
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti 13.00.02-Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo’yicha) PhD tayanch doktoranti

Annotatsiya:
Ushbu maqolada chet tilini o'rgatish, kompetentsiya, tushunchalar, kommunikativ kompetentsiyaning tabiati va muloqot qobiliyatlari qoidalariga oid ilmiy tadqiqotlar o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolaning maqsadi kommunikativ kompetentsiya va kompetentsiyaning mohiyatini aniqlashdir.

Kalit so'zlar:
Kompetentsiya, aloqa, texnologiya, bilim, malaka, qobiliyat, samaradorlik

Jamiyatni umumiy axborotlashtirish ta'lim tizimiga tobora kuchayib borayotgan ta'sir ko'rsatmoqda, bu esa ta’lim sohasida o'quv jarayoniga axborot ta'siri va o'zaro ta'sir qilish qobiliyatiga ega bo'lgan malakali mutaxassisni tayyorlashga qaratilgan. Buning sababi shundaki, birinchidan, hozirgi vaqtda iqtisodiy rivojlanishning hal qiluvchi omillaridan biri axborot mahsulotiga aylanib bormoqda va asosiy shakli axbototdir. Aynan chet tilidagi muloqotning shakllanishi jamiyatning, davlatning xalqaro hamjamiyatdagi rivojlanishini belgilaydi. Ikkinchidan, mamlakatimizning jahon ta'lim makoniga kirishi, yaqin xalqaro hamkorlik kelajakdagi mutaxassisning harqanday mavzudagi seminarlar va konferentsiyalarda ishtirok etish, haqiqiy rovon nutq bilan ishlash, ma'lumotni shakllantirishga tayyorligini ta'minlaydigan kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish jarayonini yanada takomillashtirishni talab qiladi va o'z-o'zini anglash va rivojlantirishning asosi sifatida kommunikativ kompetentsiya muhim o’rin egallaydi. Jahonda globallashuv natijasida yuzaga kelgan axborot-ma’lumatlardan o’z sohasi darajasida keng miqiyosda foydalanish eqtiyoji chet tillarida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga bo’lgan eqtiyoji yanada kuchaytirdi [3:152].

AQSH, Angliya, Germaniya, Ispaniya, Rossiya, Hindiston, Koreya kabi jahonning rivojlangan mamlakatlarida turli soha mutaxassislarining xorijiy tillarda o’z kasbiy sohalarida erkin muloqot yurita olish, bo’lajak chet tillari mutaxassislarining kommunikativ: tinglab tushunish, gapirish, o’qish va yazma malakalarini mukammal rivojlantirish, language-based learning (til asosida o’rganish), task-based learning (vazifa asosida o’rganish), content-based learning (matn asosida o’rganish) masalalari bo’yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi[1:230].

“Kompetentlik” (inglizcha “competence”- qobiliyot) amaliy faoliyatda nazariy bilimlardan samarali, yo’qari kasbiy malakaga ega bo’lish mahorat va iqtidor hamda ijodkarlikni namoyon eta olish qobiliyotidir.[2:62] “Kompetentlik” tushunchasiga olimlar, mutaxassis va tadqiqotchilar tomonidan bir qator ta’riflar berilgan. Mohiyotdan esa faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yo’qori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon qila olishni anglatadi[4].

Bugungi kunda amalga oshirilayatgan ta’limiy islohatlarning samarasi birinchi navbatda o’z ichiga ijodiy yandashuvchi, fan, texnika, sanaat, ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga o’z hissasini qo’shadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga bog’liq.Shunga kura, jamiyat taraqqiyati talablaridan kelib chiqqan holda har bir o’quvchida tayanch va fanga oid xususiy kompetentsiyalarini rivojlantirish muhim va zarurdir.Integrativ yandashuv umumiy orta ta’limni modernizatsiyalash nuqtayi

nazaridan yangi pedagogik voqelik hisoblanadi.Shunday qilib, har bir o'quvchida alohida mavzuga oid qobiliyatlarni rivojlantirish zarur.

Kommunikativ yondashuv deganda ingliz tilini o'rganish chinakam mazmunli muloqotga kirishish natijasida tabiiy ravishda yuzaga keladi, degan fikrga asoslanadi. O'quvchilar tilni o'rganish jarayonida haqiqiy dunyo suhbati va ishtiroki bilan tanishganlarida foydalanishlari mumkin, chunki bu ularni tug'ma til o'rganish mexanizmlarini qo'llashga undaydi.

Hususan, kommunikativ kompetentsiyani takomillashtirishning lingvistik, sotsiyolingvistik, va pragmatik komponentlarini, o'quvchilarini samarali muloqotga tayyarlash tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.Dunyoda integrativ ta'lim (Blendid Learning), murabbiylik yandashuvi asosida o'quvchilarda kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy munozara va forumlar tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda [4].

Maktablarda chet tillarini, ayniqsa ingliz tilini o'rganishda kommunikativ kompetentsiyani tadbiq etish juda muhim omillardan biri hisoblanadi.Kommunikativ yandashuv asosida o'quvchining qobiliyotlaridan tug'ri foydalanish, muloqot qilish, o'z fikrini bayan etish muhim rol oynaydi.Ingliz tili keng rivojlangani sababli, bu tilga talab va eqtiyoj yoqari belgilangani uchun, global ishchi kuchiga ega lavozimlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi: Chet tillar oliy o‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik. – T.: O‘qituvchi, 2012. – 230b.
2. Pedagogikadan atamalar lugati, Tashkent: science, 2008, 62b.
3. Taylakov V.N. Технологии образования электронной информационной образовательной среды /Monografiya.T.: Узбекский научноисследовательский институт педагогических наук, 2016. - 152b.
4. Xamidov B.S., Sirojiddinov K.I., Umarxanov N.I., Ismoyilov K.A. Tursinboyev X.E., Abdullaev Z.S. Elektron ta'lim muhitida kasbiy kompetentlikni takomillashtirish /Monografiya LG.:

4-SEKCIYA
TÁLIM PROCESSIN QOLLAP-QUWATLAWDIŃ ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALIQ- PSIXOLOGIYALIQ JANTASIWLARI HÁM TEXNOLOGIYALARI

OQITIW PROCESSINDE KOGNITIV KOMPETENCIYANÍ RAWAJLANDÍRÍW MODELI

A.N.Jumamuratova – 2-basqısh tayanısh doktorant, Ájiniyaz atındaǵı NMPI

Annotaciya: Maqala kognitiv kompetenciyanı rawajlandırıw modelin qurıwdı ashıp beredi. Sol sebepli, «rawajlanıw» túsinigi hám modelin úyreniwge itibar qaratıladı.

Gilt sózler: *Kognitiv kompetenciya, model, úyreniw, rawajlanıw, oqıtıwshı kompetenciyası, kompetenciyanıń rawajlanıwı.*

Oqıtıwshılardı tayarlaw tiykarǵı kompetenciyalardı óz ishine alǵan kóp qırlı processke aylandı, olar arasında kognitiv kompetenciyaları zárúrli áhmiyetke iye. Oqıtıwshılardı tayarlawdıń tiykarǵı maqseti bolajaq oqıtıwshınıń kognitiv kompetenciyasın qáliplestiriwdiń tiykarǵı elementleriniń mánisi hám parıqlanıwın anıqlaw menen baylanıslı.

Rus tilinde «rawajlanıw» sózi hár qıylı mánislerge iye. S.I.Ojegov hám N.Yu.Shvedova [1, b.74] nıń sózliginde eki túsinik berilgen: 1) tábiyiy ózgeris procesi, bir jaǵdaydan ekinshi jaǵdayǵa ótiw, jáne de izbe-iz, jetilisken jaǵday, eski sapa jaǵdayınan jańa jaǵdayǵa ótiw; ápiwayıdan quramalıǵa, tómennen joqarıǵa; 2) sana, bilim dárejesi.

Pedagogikada rawajlanıw túsinigi ápiwayıdan kóbirek hám quramalıraqqa, tómennen joqarıǵa ótiwdi ańlatıwshı ózgeris túsiniledi; muǵdarlıq ózgerislerdiń basqıshpa-basqısh toplanıwı sapa ózgerisleriniń baslanıwına alıp keletuǵın process [1, b.284].

Qurılıp atırǵan model arnawlı bir kriteryalarǵa juwap beriwi kerek, olar tiykarında rawajlanıwdı bahalaw múmkin. Zamanagóy bilimlendiriw sisteması ashıq hám Spenserdiń rawajlanıw ideyası menen baylanıslı kriteriıyalar tómendegi sistemalarǵa tiyisli bolıp tabıladı: 1) pánniń elementli quramınıń quramalılıǵı, 2) onıń strukturaları hám funkciyalarınıń parıqlanıwı, 3) adamlar ortasındaǵı óz-ara tásir hám múnásibetlerdi shólkemlestiriw.

Modeldi belgili ózgesheliklerge, baylanısıwlarǵa hám múnásibetlerge iye bolǵan elementler sisteması yamasa dúzilisi retinde túsiniw V.V.Kraevskiy [3,b.12], V.A.Shtoff [2,b.4] hám basqalardıń miynetlerinde ushıraydı. Sistemalar onıń strukturalıq bólimlerine tán bolmaǵan jańa ózgesheliklerdi alıw menen xarakterlenedi. “Dúzilis sebepli strukturalıq bólimler kompleksi bir pútinge

aylanadı, bul jerde hár bir element aqır-aqıbet basqa barlıq elementler menen baylanısadı hám onıń ózgesheliklerin bul baylanıslılıqtı esapqa almastan túsiniw múmkin emes", dep jazǵan V.G.Afanasyev.

Solay etip, bolajaq oqıtıwshılardıń kognitiv kompetenciyasın rawajlandırıw modelin táriyplew onıń quramındaǵı dinamikalıq ózgerislerdi sistemalı táriyplewdi talap etedi.

L.V.Shkerinanıń [2.103-125] atap ótiwinshe, kompetenciyanıń bul tolıq maǵlıwmatı kompetenciyanı diagnostika qılıw ushın tiykar bolıp xizmet etiwi múmkin. Izertlewimizde biz bul kózqarasqa ámel qılamız hám joqarıdaǵı aspektler boyınsha kognitiv kompetenciyanıń elementli quramın bayan etemiz.

V.V.Davıdovtıń pikrinshe, oqıw iskerligi insan iskerliginiń tiykarǵı túrlerinen biri bolıp, ob'ektiv hám kognitiv háreketlerdiń ulıwmalastırılǵan usılların, ulıwmalastırılǵan teoriyalıq bilimlerdi ózlestiriwge qaratılǵan. Mámleketlik Tálim Standartlarınıń engiziliwi menen iskerlik jantasıwı bólek áhmiyetke iye boldı, sebebi kompetenciyalardı rawajlandırıw sub'ekttiń óz tálim hám kognitiv iskerligin qurıw qábileti menen táriyplengen óz-ózin tárbiyalaw iskerligin óz ishine aladı. Talabalardıń ózin ózi basqarıwınıń aktuallıǵın túsiniw izertlewge kognitiv kompetenciyanı rawajlandırıw basqıshların anıqlawǵa múmkinshilik berdi: óz-ózin boljaw, óz-ózin bahalaw, óz-ózin tárbiyalaw. Endi hár bir basqıshtı kórip shıǵayıq.

Psixologiyada óz-ózin boljaw keleshektegi iskerlik hám óz-ózin rawajlandırıw máselelerin sheshiw menen baylanıslı sırtqı hám ishki turmıstaǵı waqıyalardı aldınan kóre biliw qábileti retinde túsiniledi. Bul jeke rawajlanıw keleshegin anıqlaw, insan umtılatuǵın hám jaqın keleshekte itibar qaratatuǵın talaplar sistemasın anıqlaw imkaniyatın beredi. L.A.Regush [6] boljawdıń tómendegi zárúrli qásiyetlerin kórip shıǵadı: 1) gender-kognitivlik iskerlik; 2) túr - ótken zamandı biliw; bilimlerdi ózgertiw; 3) iskerlik nátiyjesi - keleshektiń ayrıqsha qásiyetlerin sáwlelendiriwshi hám itimallıq ózgesheligine iye bolǵan boljaw, bilim.

Óz-ózin rawajlandırıw basqıshında kognitiv kompetenciyanıń strukturalıq bólimleri talabalardıń baslanǵısh tájiriybege tiykarlanǵan mashqalanı sheshiw rejesin dúziw ushın gipotezalardı alǵa súriw hám qabıllaw qábiletin ózlestiriw processinde wazıypaları járdeminde islep shıǵıladı:

- motivaciyalıq – talabalar bilimniń jańalıǵında shaxstıń individual mútajliklerine uyqas túrde kóp basqıshlı wazıypalardan birin ǵárezsiz túrde tańlaydı;

- informaciyalıq – talabalar mashqalanıń jaǵdayı hám talabın ǵárezsiz túrde analizleydi, tiykarǵı maǵlıwmatlardı anıqlaw hám mashqalanı sheshiw ushın zárúrli shártler modelin jaratıw ushın usınıs etilgen másláhátlerge múráját etedi;

- operativlik – talabalar usınıs etilgen dizimnen mashqalanı sheshiwdiń qolay usılın ǵárezsiz túrde tańlaydı; oqıw kartaları tańlawǵa járdem beredi (sheshim usılları klassifikaciyası, stilistikalıq usınıslar, másláhátler);

- bahalawshı – talabalar individual kartadan paydalanǵan halda iskerlikti ǵárezsiz túrde analizleydi, qıyınshılıqlardıń sebeplerin anıqlaydı hám aldında turǵan korrekciyalıq iskerliktiń maqsetlerin qáliplestiredi.

Óz-ózin joybarlaw basqıshında kognitiv kompetenciyanıń strukturalıq bólimleri talabalardıń óz joybarların jaratıw háreketlerin ózlestiriw processinde rawajlanadı: individual iskerliktegi qıyınshılıqlardı anıqlaw, olardı dúzetiw, olardıń payda bolıw sebeplerin analizlew, olardan shıǵıw jolların joybarlastırıw:

- motivaciyalıq - usınıslar logikası, predikat logikası yamasa túsindiriw izomorfizmi tillerinen paydalanǵan halda tapsırma tekstlerin ǵárezsiz túrde qayta qáliplestiriw, alınǵan tekstlerdi salıstırıw hám hár bir anıq jaǵdayda iskerlik maqsetlerin anıqlaw;

- informaciyalıq - ǵárezsiz túrde, izomorfizm járdeminde máseleler tekstlerin ózgertedi, transformaciyanıń adekvatlıǵın tekseredi hám eń qolay sheshimdi tańlaydı;

- operativlik - ǵárezsiz túrde, bayanatlar hám predikatlardıń logikalıq tillerinen paydalanǵan halda, mashqalalardı sheshiwde, maǵlıwmatlardı usınıw tilin ózgertiwde háreketlerdi orınlaw múmkinshiligin tiykarlaw, jańa sharayatlarda mashqalanı sheshiw rejesin dúziw;

- bahalawshı - ǵárezsiz túrde, usınıs hám predikat logikası tillerinen paydalanǵan halda, tayar sheshimlerdegi qátelerdi anıqlaw, olardıń payda bolıw sebeplerin anıqlaw hám qátelerdi dúzetiw.

Óz-ózine tálim basqıshında bolajaq oqıtıwshınıń kognitiv kompetenciyasınıń strukturalıq bólimleri ǵárezsiz túrde iskerlik maqsetin óz-ózin belgilewge tiykarlanǵan mashqalalardıń sheshimin tabıw taktikasın qurıw kónlikpelerin ózlestiriw processinde qáliplesedi:

- motivaciyalıq - anıq sheshimniń ulıwmalastırılıwı, anıqlanıwı hám logikalıq emesligi ushın wazıypalardı ǵárezsiz túrde analiz qılıw, berilgen shártler menen wazıypanıń múmkin bolǵan talapların qáliplestiriw;

- informaciyalıq - maǵlıwmatlardı usınıw tilin ózgertiw múmkinshiligi boyınsha máseleler tekstlerin ǵárezsiz túrde analiz qılıw hám tildi tańlaw, olardı qóllaw múmkinshiligin sheshiw usılların analizlew hám usıl tańlaw, belgili bilimlerdi qóllawdıń jańa tarawların tabıw;

- operativlik - mashqalanı sheshiw ushın usınıs etilgen háreketlerdiń maqsetke muwapıqlıǵın ǵárezsiz túrde analiz qılıw, eń qolay sheshimdi tańlaw.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Изд. Азъ, 1992.

2. Венгер Л.А. Развитие способности к наглядно-пространственному моделированию. Дошкольное воспитание.-1982. №9

3. Краевский В.В. Общие основы педагогики. –М.:Академия, 2003.

4. Шкерина, Л. В. Мониторинг компетенций студентов – будущих учителей математики. УрГПУ, Издательство АМБ, 2012. – С 103-125.

5. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. СПб: Речь, 2003. 352 с.

THE USE OF MULTIMEDIA TOOLS IN TEACHING THE RECEPTIVE SIDE OF ENGLISH LANGUAGE SPEECH

Bainiyazov Daniyar- Phd student in the specialty 13.00.01. Pedagogical theory. History of pedagogical teachings at
Nukus State Pedagogical institute named after Ajiniyaz (NSPI)

Annotation. Today, it is impossible to imagine life without technologies, such as, for example, a computer or the Internet, surrounding us and these multimedia tools are actively being introduced into all spheres of life. One of the layers of vital activity is education. This article will discuss what multimedia tools are, what they are, and how they can be used in teaching English language, in particular the receptive side of foreign language speech.

Keywords*: multimedia learning tools, multimedia, receptive side, foreign language speech.*

Science does not stand still. If in the 70-80 years of the last century computers only began to appear and their resources and capabilities were limited, then today science has made a big step forward. It was almost impossible to reproduce audio or video containing material, except for simple melodies. In 1997, Intel Corporation released the Pentium MMX processor. This allows you to dramatically increase the share of PCs with full multimedia support. After that, the intensive development of multimedia hardware was replaced by extensive: the power of processors grew, video cards became more and more productive. At the same time, the sound cards became more and more high-quality. In parallel, RAM and hard drives became cheaper. All this, along with the development of the Internet, was the basis for the widespread introduction of multimedia into information technology [4]. This proves and shows that science is constantly evolving. New technologies are being developed and emerging, many of which can later be used for educational purposes and introduced into the learning process. Such technologies include multimedia tools. But in order to understand what

multimedia means are and what they are, you should understand the concept of multimedia in general. According to the dictionary of foreign words of the Russian language, multimedia is an information computer system with advanced functions, capable of working with images (video), sound, text and interactively combined with other systems [1]. That is, based on the definition, it follows that the use of multimedia tools in the learning process involves the presence of a computer. According to another definition of this concept, which is very similar to the above definition, multimedia (multimedia, from the English multi – many and media – carrier, medium) is a set of computer technologies in which several information media are used simultaneously: text, computer graphics (photographs, animation, diagrams, 3D graphics, etc.), sound, video [2]. Multimedia tools (hereinafter referred to as MMS), which can be used in teaching, can be divided into static, dynamic and interactive. Static MMS include photographs, printouts, while dynamic ones include television, videos, cassettes, movies, CDs and DVDs. Interactive MMS: interactive television, Internet, computer [5].

Multimedia tools are able to show themselves favorably when teaching a foreign language, since today one of the main goals of learning is the communicative goal. And in order to teach how to speak, and not just reproduce words, phrases and sentences, you need to understand them and be able to conduct a conversation, that is, be able to listen and hear, one of the main tasks is auditory skills. Communicative competence implies a person's ability to carry out intercultural interaction. However, language learning is not easy for everyone. To set additional motivation for learning English language (hereinafter referred to as "S") and arouse interest in it in students, modern information technologies are used in the lesson, which make it possible to make lessons diverse in terms of forms of activity.

Information technologies arouse the child's interest: animated fragments make the material being studied more accessible and closer to the child's life. The role of the teacher is to support and direct the development and creative search of students in the learning process. Under such conditions, it is necessary to reconsider the organizational forms of educational work that have developed today: to increase the independent individual and group work of students, to transform the traditional lesson with the predominance of an explanatory and illustrative teaching method, to increase the volume of practical and creative works of a search and research nature. This implies greater independence of the student, the search for the necessary information. Knowledge is acquired, and not presented in a ready-made form by the teacher. The student learns independence, reliance on himself, his abilities and powers, which can have a beneficial effect on his future life and activities.

The use of information and computer technologies (hereinafter - ICT) enhances the teacher's ability to teach his subject. Studying any discipline using ICT gives children the opportunity to participate in the course of work in the classroom, which contributes to the development of students' interest in the subject. Visual material is more interesting, especially if you remember about the initial stage of training, and it is easier to perceive. Given that the degree of perception and memorization is different for everyone, the proverb is still easily applicable to the bulk of students: "It is bette to see once than to hear a hundred times." Since it is much harder to perceive information by ear, and visual material is perceived much easier and clearer.

Information technologies arouse the child's interest: animated fragments make the material being studied more accessible and closer to the child's life. The role of the teacher is to support and direct the development and creative search of students in the learning process. Under such conditions, it is necessary to reconsider the organizational forms of educational work that have developed today: to increase the independent individual and group work of students, to transform the traditional lesson with the predominance of an explanatory and illustrative teaching method, to increase the volume of practical and creative works of a search and research nature. This implies greater independence of the student, the search for the necessary information. Knowledge is acquired, and not presented in a ready-made form by the teacher. The student learns independence, reliance on himself, his abilities and powers, which can have a beneficial effect on his future life and activities.

The use of information and computer technologies (hereinafter – ICT) enhances the teacher's ability to teach his subject. Studying any discipline using ICT gives children the opportunity to participate in the course of work in the classroom, which contributes to the development of students' interest in the subject. Visual material is more interesting, especially if you remember about the initial stage of training, and it is easier to perceive. Given that the degree of perception and memorization is different for everyone, the proverb is still easily applicable to the bulk of students: "Better to see once is better than to hear a hundred times." Since it is much harder to perceive information by ear, and visual material is perceived much easier and clearer.

The ICT elements that can be used more often during training include:

- interactive whiteboards;
- electronic textbooks and manuals displayed on
- the computer and multimedia projector screen;
- electronic encyclopedias and reference books;

- simulators and test type programs;
- Internet educational resources;
- various discs with paintings and illustrations (media files);
- Audio and video equipment;
- Interactive maps and atlases;
- Interactive conferences and contests;
- materials for distance learning;
- distance learning [3].

Teachers often use demonstration programs in their work, which, in addition to pictures, videos, and photographs, include interactive atlases, computer lectures, and presentation lessons developed using various possible computer programs. They can be used both in lessons when consolidating knowledge, practical skills, and in lessons of repetition and systematization of knowledge, assessment and verification of acquired knowledge. For example, an interactive whiteboard is a touchscreen connected to a computer and transmits an image from it using a projector. Just one touch on the surface of the board is enough to start working on the computer.

The interactive whiteboard has an intuitive, user-friendly graphical appearance. In the process of working with this board, the teacher uses various learning styles: auditory, kinesthetic or visual. Thanks to the interactive whiteboard, students can see large color images, drawings and diagrams that can be moved at will.

The interactive whiteboard allows you to use various visual materials in the lessons, which may consist of tables, abstracts, video clips, dictionary entries, and so on. Their use is an example of the principle of clarity, consistency and accessibility. You can use ready-made drawings on the chosen topic, a variety of Internet resources. When using video material, you can create a speech situation, teach how to pose a question, compose an utterance and/ or a dialogue. Working with video materials significantly expands the amount of perceived information [3].

The only question is how well the educational institution is equipped from a modern technical point of view. Since using multimedia capabilities when teaching German, for example, when using a website englishonline.britishcouncil.org in their work with students actively uses the site "englishonline.britishcouncil.org" As a rule, this site is very useful in independent work. It is a free English course that is suitable for both beginners and advanced users. The site offers a large selection of audio texts, videos with different difficulty levels. School teachers of the English language can also use this material in their lessons. The advantage of the site is that it is simple and easy to use, so it is one of the best platforms for learning a

language. To interest the listener, there are famous talk shows, music videos, funny videos with a hidden meaning, news, exciting dialogues, etc. With the help of exercises that are also available on this site, you can test your knowledge of grammar and vocabulary of the English language, identify your weaknesses.

Video and audio files can be adjusted by playing small excerpts, if necessary, you can easily go back to any necessary lesson to remember the material you passed earlier. Materials for the lesson should be prepared in advance – this will ensure a good pace of the lesson and leave time for discussion.

Other audio and video equipment can also be used. This is important when studying English, when teachers want students to be able to read the text and hear its pronunciation at the same time. Multimedia tools are a good support for learning the receptive side of speech activity. The receptive type of speech activity is based on the perception of language. This type includes listening and reading. That is, sensory organs such as ears (hearing) and eyes (vision) are involved. It is very important to teach how to perceive and understand foreign
language speech, since without mastering these skills, it will not be possible to teach how to speak and write correctly in the future. Moreover, the purpose of learning is communicative, and without understanding the interlocutor it is impossible to build a society as a whole. Therefore, listening is considered a difficult activity- a skill that needs to be purposefully taught. And during the training, multimedia capabilities will provide great support and assistance, one of which is the tools listed earlier. To date, multimedia tools can be widely used in the classroom. Even the unified state exam for graduates of grades 11 is based on multimedia tools, especially in English.

One of the most striking examples of students working with multimedia is their preparation of presentations. This may not be the work of one student, but of a group of students. Independent work of students gives them the opportunity to learn the material better. Transferring this material, presenting it to others with the help of, for example, a student-developed presentation on a computer using slides makes it easier to assimilate the material. A further retelling of what he saw and heard information and active statements by other students indicate the involvement of the class. Teamwork brings students closer together, the use of multimedia technologies makes work more interesting and visual and involves students in work. For example, when studying the topic of holidays, you can set as a homework assignment the preparation of a presentation on a holiday followed by a presentation with it. Thus, it can be emphasized that modern technologies. They have a positive impact on the learning process. Paying attention to the specifics of the subject, it should be noted that it is especially useful to use multimedia tools when teaching the receptive side language, because students in this situation have

the opportunity to listen to the live speech of a native speaker of a foreign language and understand it.

REFERENCES

1.Nazarova N. B., Mokhova O. L. New information technologies in teaching foreign languages //Modern problems of science and education. 2016. № 3.

2.The use of SMART technologies in the educational process "Education without borders." MBOU "SECONDARY SCHOOL NO. 1." 2015. 20 p. [Electronic resource]. Режим доступа : https://infourok.ru/primenenie-smarttehnologii-v-obrazovatelnom-processe-mobu-soshobrazovanie-bez-granic-540134.html.

3.*Комлев Н. Г.* Словарь иностранных слов. 1999 [Электронный ресурс]. Режим доступа : https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/22513

4.*Краснянский М. Н., Радченко И. М*. Основы педагогического дизайна и создания мультимедийных обучающих аудио/видео материалов : учебно-методическое пособие. Тамбов : ТГТУ, 2006. 55 с.

5.*Мостайкина Л. В.* Мультимедийные средства как средство повышения эффективности образовательных результатов при внедрении ФГОС [Электронный ресурс]. Режим доступа : https://www.uchportal.ru/fgos/9450

6.*Средства мультимедиа, их назначение и применение* [Электронный ресурс]. Режим доступа : https://spravochnick.ru/informatika/sredstva_multimedia_ih_naznachenie_i_primenenie/

7.*Тумакова Н. А., Захарченко Е. А.* Мультимедийные средства как способ интенсификации образовательного процесса в вузе // Молодой ученый. 2015. № 4. С. 629–633.

TÁRBIYANÍŃ FORMALARÍ , METODLARÍ HÁM QURALLARÍ

Kalenderova Aqsıngúl Kuwanıshbay qızı

Ajiniyaz atındaǵı NMPI Pedagogika fakulteti 1g-kurs

ilimiy basshı - Tajibay Saparbaev Pedagogika kafedrası docenti, p.i.k.

Tayanısh sózler: tárbiya formaları, metodları, bir-birinen ózgeshelikleri, tárbiya protsesi túsinigi, tárbiya metodlarınıń wazipaları.

Tárbiyanı shólkemlestiriw formaları, onı klassifikatsiyalaw bul oqıwshılardı tárbiyalawdaǵı hár qıylı tárbiya formaların qollanıw nátiyjesinde ámelge asırıladı. Tárbiya formaların saylaw – tárbiyalıq jumıstıń mazmunı, tárbiyashınıń sheberligine hám tárbiya protsesine tásir etiwshi basqa da jaǵdaylarǵa baylanıslı boladı. Tárbiyanı shólkemlestiriw forması - bul tárbiyalıq protsestiń hár qıylı elementleriniń ishki baylanısın sáwlelendiretuǵın hám tárbiyashı menen tárbiyalanıwshı arasındaǵı óz-ara qatnastı támiyinleytuǵın tárbiyalıq protsesti shólkemlestiriw usılları bolıp tabıladı. Tárbiyanı shólkemlestiriw forması túsinigi

keń hám tar maǵanada qollanıladı. Tárbiyanı shólkemlestiriw forması keń maǵanada qollanılǵanda, ayrım ótkeriletuǵın tárbiyalıq isler emes, al tárbiyanı shólkemlestiriwdiń pútkil protsesin túsinemiz. Pedagogikalıq á`debiyatlarda tárbiyanı shólkemlestiriw formaların alıp qaraǵan waqıtta oqıwshılardıń shólkemleskenligine, tárbiyalıq protsessti klass, gruppa hám ayırım oqıwshılardıń qatnasıwında ótkeriliwine qarap bóledi. Usılardı esapqa alǵanda tárbiyanı shólkemlestiriwdiń - frontal yamasa massalıq, gruppalıq yamasa dógereklik, oqıwshılardı jeke isler menen shuǵıllandırıw formaları bar. Sońǵı waqıtları tárbiyanı shólkemlestiriw formaların tárbiya metodlarınıń tásirine qarap bólgenimizde tarbiyalawdıń awız-eki, praktikalıq hám kórsetpeli formalarıda kelip shıǵadı. Bul kórsetilgenlerden tısqarı, sońǵı waqıtları quwırshaq teatrı, slyot hám taǵı basqa formaları payda boldı. Tárbiyalıq jumıstıń tiykarǵı maqseti bul iste hár qıylı tárbiyalıq formaların paydalanıw bolıp esaplanadı.ulıwma metodları hám olardıń klassifikatsiyası. Metod-bul jol, alǵa qoyılǵan maqsetke erisiw jolı. Tárbiya metodları tárbiyashınıń hám tárbiyalanıwshılar kollektiviniń tárbiyalıq jumıslardı ámelge asırıw isinde alıp barılatuǵın birgeliktegi, bir-biri menen baylanıslı xızmetleriniń joldarı hám usılları bolıp esaplanadı. Basqasha sóz benen aytqanda muǵallim hám oqıwshılardıń xızmetleri menen baylanıslı, oǵada quramalı kompleks. Tárbiya metodlarınıń maqseti oqıtıwshı, tárbiyashı hám jámáát tárepinen oqıwshılardıń ideyalıq hám ruwxıy sanasın ósiriw, ruwxıy sezim hám ádetlerin qáliplestiriw ushın olarǵa tárbiyalıq tásir kórsetiwdiń jolları menen belgilenedi. Hár bir metod bul óz aldına instrument. Onıń járdemi menen tárbiyashı oqıwshınıń minez-qulqına, sanasına hám sezimine tásir etedi. Olardıń hár qıylı xızmetlerin shólkemlestiredi. Metod-oqıwshılar xızmetin basqarıwdı támiyinleydi. Oqıwshılardı ózin-ózi tárbiyalawǵa májbúrleydi. Jeke adamnıń rawajlanıw táreplerin xoshametleydi. Tárbiya protsesi bir tárepten tárbiyashılardıń óz tárbiyalanıwshılarına shólkemleskenlik penen bir maqsetke baǵdarlanıp tásir etiwi, al ekinshi tárepten tárbiyalanıwshılardıń shólkemleskenlik penen bir maqsetke baǵdarlanǵan xızmetı bolıp esaplanadı. Tárbiyanıń bul eki tárepi, jámiyetlik sananı qáliplestiriw (isendiriw), oqıwshılar xızmetin shólkemlestiriw hám olarda jámiyetlik minez-qulqtı qáliplestiriw (shınıqtırıw hám úlgi-órnek) metodlarına tuwra keledi hám bul metodlar bir neshe usıllarda ámelge asırıladı. Bunnan tısqarı tárbiyanıń tárbiya procesinde pedagogikalıq xoshametlew hám minez-qulıqtı dúzetiw (qoshametlew hám jazalaw) metodlarıda qollanıladı. Joqarıda kórsetilgen jámiyetlik sananı qáliplestiriw (isendiriw) metodlarınıń wazıypası oqıwshınıń jámiyetlik sanasına turmıs, ádep-ikramlılıq, miynet etiw qatnaslarınıń qaǵıyda hám ólshemleri haqqında túsinikler payda etiw hám bilim beriwden ibarat. Tárbiya procesinde bul qaǵıyda hám ólshemler shaxstıń erkine, isenimine hám turmısqa durıs qatnasıqta bolıw siyaqlı kóz-qaraslarına aylanadı.

Oqıwshılar xızmetin shólkemlestiriw hám olarda jámiyetlik minez-qulqtı qáliplestiriw (shınıqtırıw hám úlgi-órnek) metodlarınıń járdemi menen oqıwshılarda ruwxıy mazmunǵa baylanıslı bolǵan ádetler payda boladı. Bul ádetler oqıwshınıń minez-qulqında jámiyetlik tárbiyanıń mazmunına muwapıq mánawiy ádetler tiykarında, ózleriniń is-háreketleri hám xızmetleri procesinde qáliplesedi. Oqıwshılardı tárbiyalawdıń bul basqıshında pedagogikalıq talap etiwler oǵada úlken áhmiyetke iye. Pedagogikalıq xoshametlew hám minez-qulıqtı dúzetiw (qoshametlew hám jazalaw) metodları arqalı tárbiyalanıwshılardaǵı unamlı minez-qulqların qoshametlew, unamsızların saplastırıw, olardıń sezimlerine hám alǵa qoyǵan maqsetlerine tikkeley tásir kórsetiw jumıslarında paydalanıladı. Tárbiyanıń tiykarǵı quralları hám usılları. Pedagogikalıq ádebiyatlarda tárbiya metodi termini menen bir qatarda tárbiya quralları terminide qollanıladı. Tárbiya quralları tar maǵanada tusinilgende oǵan kitaplar, kinofilmler, iskusstvo shıǵarmaları hám basqada tárbiya protsesinde qollanılatuǵın usıǵan uxsas nárseler kiredi. Muǵallimniń janlı sózide tárbiya quralı bolıp esaplanadı. Ulıwma tárbiyalıq wazıypalardı sheshiw ústinde tárbiyashınıń paydalanǵanlarınıń barlıǵında tárbiya qurallarınıń qatarında kóriwimizge boladı. Tárbiya quralları keń maǵanada túsinilgende oqıwshınıń jeke basınıń qáliplesiwine tásir etetuǵın xızmetlerdiń tómendegi túrlerinde kóz aldımızǵa keltiriwimizge boladı. Mısalı oqıw, jámiyetlik paydalı miynet, oyın, krujok isleri, sport penen shuǵıllanıw, kórkem háweskerler dógeregi hám taǵı basqalar. Tárbiya usılı-bul tárbiya metodınıń bir sostav bólegi yamasa detalı bolıp sanaladı. Ol tárbiyalıq protsestiń elementar zvenosı sıpatında tárbiyashı menen tárbiyalanıwshınıń birgeliktegi xızmetlerin xarakterlep beredi. Tárbiya usılı-bul bir tárepleme háreket. Sonlıqtan tárbiya metodı bir neshe tárbiya usılların qollanadı hám qurallardı paydalanadı. Biraq tábiyat, jámiyet hám adam oyı úzliksiz rawajlanıp otıradı. Biz qatıp qalǵan metod, forma, usıl hám tárbiya quralları bar dep ayta almaymız. Bularda úzliksiz ózgerip, rawajlanıp otıradı.Mısal etip qarasaq Ózbekistan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2017-jıl 15-marttaǵı «Ulıwma orta bilim beriw haqqındaǵı Rejeni tastıyıqlaw haqqında»ǵı qararın ámeliyatqa engiziw, bilimlendiriw mákemelerinde ruwxıy-aǵartıwshılıq-tárbiya jumısların ele de nátiyjeli shólkemlestiriw sıyaqlı máseleler dodalanıp, pikir-usınıslar bildirildi. Sektsiya jıynalıslarında, bilimlendiriw protsesine engiziletuǵın oqıw reje, oqıw baǵdarlaması hám sabaqlıqtaǵı ózgerisler pedagog xızmetkerlerge jetkerilip, muǵallimlerge xabar kommunikatsiya texnologiyaları elektron resurslar hám multimedia qurallarınan paydalanıw boyınsha usınıslar berildi. Ótkerilgen Avgust keńeslerinde «Tálim-tárbiya sapasın támiyinlew – bas wazıypamız!» súreni astında xalıq bilimlendiriw tarawı xızmetkerleriniń juwapkershiligin hám iskerligin arttırıw, 2016-2017-oqıw jılı juwmaqları boyınsha ótkerilgen bilim beriw sapası monitoringi, pán Olimpiadaları, bilimler bellesiwlerinde oqıwshılardıń bilimlerinde

anıqlanǵan boslıqlar hám olardı toltırıw boyınsha usınıslar berilip, muǵallimlerdiń kásiplik sheberligin arttırıw, aldıńǵı tájiriybelerdi en jaydırıw arqalı jańa oqıw jılında tálim-tárbiya sapasın ele de arttırıw boyınsha baslı wazıypalardı belgilep alıw tiykarǵáı maqset .

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Kojaev B. "Ulıwma pedagogika teoriyası hàm àmelyatı " Tashkent 2010 jıl
2. Qosnazaroz .Q Fazilov .A Tilegenov . A " Pedagogika teoriyası hàm tariyxı " Nòkis 2009-2010- jıl

SOCIAL UNAMSIZ MINEZ-QULIQQA IYE BOLǴAN SHAXSLAR MENEN JUMIS ALIP BARIWDIŃ PEDAGOGIKALIQ TIYKARLARI

Mambetyarov Sharyar
NMPI Pedagogika kafedrası assistent oqıtıwshısı

Tayanısh túsinikler: Mikrotopar, deviant, kriminogen shaxslar, progressiv shaxslar, dezadaptaciya, viktimologiya, pedagogikalıq reabilitaciya.

Social unamsız (deviant) minez-qulıqqa iye bolǵan shaxslar menen jumıs alıp barıwdıń pedagogikalıq mashqalasın kórip shıǵıw eń aldı menen usı taypaǵa kiriwshi insanlardıń ózi kim ekenligin, olardıń deviant shaxs bolıp qáliplesiwiniń sebeplerin anıqlap alıw zárúr.

Norma degende (latınsha-norma) nızam sıpatında kirgen, ulıwma májbúriy tártip, qaǵıyda, qatań belgilengen ólshem túsiniledi. «Sociallıq normalar» kórinisi - bul simvolikalıq tárizde belgilengen yaki sociallıq ámeliyat tásiri astında júzege kelgen sociallıq minez-qulıq qaǵıydaların hám insannıń jámiyet ómirinde, konkret tariyxıy sharayatlarda ózin kórsete alıwı. Bular shaxstıń toparda (ruxsat etilgen yaki májbúriy) shólkemlesken, yaki belgilengen minez-qulıq, júris-turıs standartların belgileydi hám olarǵa boysınıw ushın óz-ara háreket qılıwdıń zárúr shárti bolıp esaplanadı.

Sociallıq minez-qulıq normaları nızamlı aktlerde, xızmet wazıypası menen baylanıslı kórsetpelerde, basqa shólkemlestiriw húJjetlerinde, nızamlarda, basqa shólkemlestiriw húJjetlerinde bekkemlenedi hám usınıń menen birge ortalıqtıń jazılmaǵan tártibi formasında kórinedi. Bul normalar adamnıń qálegen waqıtta sociallıq rolge baha beriw ólshemi sıpatında xızmet etedi hám shaxstıń kúndelikli ómiri hám iskerliginde ózin kórsetedi.

Insannıń ómirdegi sociallıq roli onıń belgili dárejede sociallıq wazıypanı ulıwma tárizde orınlawında (onı bahalawda) kórinedi. Ol insan shaxsınıń jámiyettegi huqıqıy halatı (statusı) menen anıqlanadı hám sonıń menen birge óz náwbetinde insannıń ortalıqtaǵı (sotsiumdaǵı) ornı, huqıqları hám minnetleri

menen belgilenip alınadı. Insannıń sociallıq ortalıqtaǵı júris-turısı, qarım-qatnası, onıń jámiyettegi óz rolin túsiniwi, oǵan bolǵan múnásebeti, umtılıwı hám onı orınlawǵa bolǵan tileklerine baylanıslı.

Insan jámiyet ómirinde bir waqıttıń ózinde bir qatar: puxaralıq, qániygelik, bala, áke, aǵa, óz-ara xızmette birge islesiwshi, jámáát aǵzası hám basqa da usı siyaqlı sociallıq rollerdi orınlaydı. Sociallıq rawajlanıw hám tárbiyalanıw processinde insan özi orınlawı lazım bolǵan hám óz-özin shaxs sıpatında kórsetiw ushın lazım bolǵan tájriybelerdi iyelep baradı.

Jaslardaǵı unamsız tárepke özgerip atırǵan júris-turıs, qatnas- bul jámiyette qabıl etilgen minez-qulıq normaları hám belgilep qoyılǵan rollerge tuwrı kelmeslikti ańlatadı. Qabıl etilgen normalardan shetke shıǵıwdı keyingi waqıtlarda **deviant –** (lat. deviatio- shetke awıw) dep, yaki delinkvent (latınsha - delin-guens- nızamdı buzıwshı) dep ataydı. Deviant júris-turıs, qatnas degende adamnıń ayırım is-háreketleri yaki is-háreketler sisteması, xızmeti túsinilip, olar jámiyette qabıl etilgen normalardan shetke awıw xarakterine iye.

Kópshilik jaǵdayda deviant ádep, minez-qulıq- bul insannıń júris-turısı unamsız xarakterde ekenligin bildiredi. Olar jámiyette hár tárepleme qabıl etilgen normalarǵa qarama-qarsı. Adamnıń delinkvent minez-qulqı, júris turısı onıń is-háreketleriniń nızamnan shetke shıǵıp baratırǵanlıǵın, onıń is-háreketleri jınayı jazaǵa tartılıwına hám oǵan tásirler ótkeriwge ılayıq ekenligin bildiredi.

Adamnıń hám bir topar adamlardıń deviant minez-qulqınıń aldın alıw hám saplastırıw menen shuǵıllanıwshı xızmet penen baylanıslı mashqalalar menen sociallıq pedagogikanıń taǵı bir tarawı – preventiv pedagogikalıqa (aldın alıwshı, eskertiwshi) jumıslar alıp baradı.

Deviant minez-qulıqlı adam qanday sharayatlarda payda bolıwı (qáliplesiwi) haqqında hárqıylı teoriyalar bar. Olardan biologiyalıq- adamnıń özine tán sırtqı kórinisi usı jınayattı islewge, nızamdı buzıwǵa meyil ekenligin aldın-ala bildirip turadı. Psixologiyalıq özgesheligi adamnıń özine tán psixologiyalıq qásiyetleri onı jánjel, konflikt shıǵarıwǵa, nızamdı buzıwǵa tez aralasıwshı shalınıwshı, meyil ekenligine tiykar bolıp xızmet etedi, sociallıq- adamnıń deviant minez-qulqı, júris-turısı onıń alǵan tárbiyası hám sociallıq ortalıqtaǵı kelip shıqqan qarama-qarsılıqlı, konflikt nátiyjesinde qáliplesip bolǵan, ol shaxs tárepinen unamsız sociallıq tájriybeni ózlestiriwdiń aqıbeti .

Biologiyalıq hám psixologiyalıq teoriyalar shaxstıń özine tán qásiyetlerin ayırıp kórsetip, olar shaxstı deviant tárizde rawajlanıwǵa alıp keledi, yaǵnıy adam tuwılǵanınan-aq málim bir deviantlıqqa beriliwsheń boladı. Biraq, bunday unamsız kórinisler tek ǵana adam ushın muwapıq emes bolǵan jaman tárbiya hám turmıs sharayatlarında júzege shıǵadı hám keyin ala onıń unamsız (deviant hám delinkvent) minez-qulqın belgilep beredi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Ijtimoiy pedagogikalıqa .V.A.Nikitin tahriri ostida.M., 2002.300 bet.
2. Bolalarga mehr bering. // Hayriya axboratnomasi. Toshkent. 2003. M.5. 24-27 betler
3. Mavlonova R.A, Vohidova N.H “Ijtimoiy pedagogical. T:—Istiqlol, 2009 jıl.
4. M.Quronov, Z.Kurbaniyazova Ijtimoyi pedagogika. T-2004.
5. Qayumov A.Ijtimoiylashish ijtimoiy-pedagogikalıq hadisa // Pedagogikalıq fanining barkamol avlodni shakllantirishdagi orni. Toshkent “Sangzor”, 2003. 62-67 betler.

TÁLIM PROCESSINIŃ SAPALI BOLIWINA XIZMET ETIWSHI AYÍRÍM MÁSELELER

Orazbaeva Gozzal Usnaddin qızı

Pedagogika kafedrası erkin izleniwshisi

Muǵallimniń miyneti kúndelikli ámeliyatta kóbinese oqıwshılardıń sabaqqa úlgerimi jaǵınan bahalanadı. Negizinde, oqıtıwshınıń miyneti bahalanǵanda, onıń shákirtleriniń shólkemlestiriwshilik qábiletliligi, oqıw dawamında jámiyetlik shólkemlerdegi belsendiligi, qısqasha aytqanda olardıń intellektuallıq jetiskenlikleri de itibarǵa alınıwı tiyis. Sebebi muǵallim oqıwshılardıń tek ǵana bilim alıwına xızmet etiw menen sheklenip qalmaydı, al kásiplik wazıypasın tereń sezingen pedagog óz shákirtleriniń individuallıq jeke qábiletin hár tárepleme anıqlap, oǵan ayırıqsha pedagogikalıq dástúr qollanıw arqalı belgili bir unamlı nátiyjege jetiwge tırısadı.

Mámleketimizde bolıp atırǵan ilimiy texnikalıq rawajlanıwlar, bilimlendiriw tarawındaǵı ózgerisler muǵallimlerdiń aldına úlken juwapkershilikli jańa talap qoyıp atır. Házirgi dáwirde muǵallim ózin tek ǵana belgili bir mamanlıqtıń wákilimen dep oylamay, al pútkil insaniyattıń jetilisiwinde tiykarǵı xızmet atqaratuǵın áhmiyetli minnetlerdi orınlawshı - ziya taratıwshıman dep esaplawı tiyis. Máselen, sabaq beriw processinde muǵallim óziniń pedagogikalıq minnetin ǵana atqarıp qoymaydı, sonıń menen bir qatarda insanıylıq minnetti de atqaradı. Muǵallimniń is háreketlerinde, sóylewinde onıń ruwxıy dúnyasınıń, adamgershilik qásiyetleriniń ólshemi anıqlanadı. Basqalardan parıqlı túrde muǵallimniń ruwxıy dúnyasınıń bay bolıwı óz mamanlıǵı boyınsha joqarı bilimge iye bolıwı menen birdey áhmiyetli. Sebebi bala tálim-tárbiyası menen islesiwde olarǵa bilim berip qoymastan, is-háreketlerimiz arqalı tikkeley tásir kórsetemiz, úlgi bolamız.

Oqıwshınıń ruwxıy jaqtan jetilisiwi, oylaw qábiletiniń rawajlanıwı ushın ol tálim alatuǵın mektepte ruwxıy salamat ortalıq jaratılǵan bolıwı kerek, yaǵnıy muǵallimler birtárepleme bilim berip qoymastan, turmıslıq mısallar menen ruwxıy

dúnyasın shınıqtırıp barıwı lazım. Tálim processinde joqarı nátiyjege, sapalı bilim berip jetik shaxs tárbiyalawǵa tek ǵana oqıtıwshınıń bilimi, háreketi menen erisip bomaydı, oǵan tálim mákemesi basshıları menen pedagogikalıq jámááttiń de qarım-qatnası hám sol dárgaydaǵı hártárepleme salamat ortalıqtıń bolıwı tásir etedi.

Muǵallimniń barlıq oyı oqıwshınıń qalayınsha sabaq úlgeriwin joqarılatıwǵa jumsalıp, olardı sol tiykarda bahalap, baha qoyıw menen sheklengen jaǵdayda da, onıń jumısı sapalı nátiyje bermeytuǵını anıq. Bunday bir tárepleme kóz-qaraslar oqıwshıǵa keri tásir etpey qoymaydı yaǵnıy oqıwshı ushın eń tiykarǵı nárse óziniń ruwxıy kúshiniń ósiwinen ráhátleniw, intellektuallıq qábiletin qáliplestiretuǵın dúnyanı tanıw emes, kúndelikli alǵan baha bolıp qaladı. Búgingi kúnde muǵallimniń bilimliligi menen sabaqtı alıp barıw sheberligi - bir qálipte turmay, úzliksiz izleniw zárúrligin, bilimin rawajlandırıw, sabaq ótiwdiń jańa texnologiyaların, usılların úyrenip, ámelde qollawın, sonıń menen bir qatarda jeke ruwxıy dúnyasın bayıtıp barıw arqalı oqıwshılardıń ruwxıyatın jetilistiriwge unamlı tásir kórsetiw jolların úyreniwdi talap etedi.

Hár bir sabaqtıń jańa bilimge iye, turmıslıq materiallar menen qızıqlı hám mazmunlı ótiwine, oqıwshılardı sabaqtan tıs materiallardı oqıp úyreniwge baǵdarlawǵa kóbirek dıqqat awdarıw zárúr. Házirgi waqıtta adamzattıń oyı menen bilimi, ilim menen texnikanıń úzliksiz rawajlanıp, ózgerip atırǵan dáwirinde, oqıwshınıń tek sabaqlıqtan alǵan biliminiń jetkiliksiz ekenligi seziledi. Sonlıqtan, sabaqtan tıs hám ózbetinshe úyreniwi ushın jeke qábiletlerinen kelip shıqqan halda tuwrı baǵdar berip, nátiyjesin qadaǵalaw hám bahalaw da muǵallimniń juwapkerli wazıypasına kiriwi tiyis. Belgili bir pánnen sabaq beretuǵın muǵallim, qanday páni oqıtatuǵınlıǵına qaramastan, ol eń aldı menen pedagog bolǵanlıqtan, óziniń jeke páni arqalı jas áwladtı hár tárepleme qáliplesken adam etip tárbiyalawdı tiykarǵı maqset etedi. Ol ushın muǵallim pedagogika ilimi menen ǵana sheklenip qalmay psixologiyanıń, sociologiyanıń, fiziologiyanıń hám basqa da dúnyalıq ilimlerdiń sońǵı jańalıqların bilip barǵanı durıs.

Joqarıda aytıp ótkenimizdey, házirgi ilim menen texnikanıń jańalıqları, hár kúngi informaciyalardıń tez en jayıwı, oqıwshılardıń dúnyanı tereńirek túsiniwleri ushın jaǵday ǵana jasap qoymaydı, sonıń menen bir qatarda kóplegen máselelerdi payda etedi. Mine usınday jaǵdaylarǵa dus kelgende, juwap beretuǵınlar - muǵallimler. Al muǵallim ómirinde júz berip atırǵan hár túrli jańalıqlardıń sırın birden qamtıy almaytuǵınlıǵınan, ol ayırım sorawlarǵa juwap bere almawıda múmkin. Onday jaǵdayda muǵallim bul sorawdı óziniń bilmeytuǵınlıǵın eskertiwi tiyis. Sebebi, muǵallimshilik - barlıq máseleni biliw degeni emes (ol házirgi waqıtta qıyın), sabaq beriw processinde bolatuǵın bunday jaǵdaylarda ruwxıy dúnyaqarasınan kelip shıqqan halda túsindiriwi lazım, yaǵnıy oqıwshı-jastıń betin

qaytarmastan juwap beriwi durıs, bunıń ushın bolsa pedagogtıń adamgershilik qásiyeti girtiksiz taza bolıwı kerek.

Muǵallimniń insanıylıq pazıyleti tereń bilimliligi menen teńdey oqıwshılardıń erkin pikirlew, turmısta ushırasatuǵın úlken-kishi mashqalalardı óz betinshe sheshiw qábiletliligin asırıwda jaqsı xızmet atqaradı. Oqıwshılarǵa belgili bilimlerdiń jıyındısın beriw wazıypası házirgi waqıtta avtomatlastırılǵan mashinalarda da atqarıladı. Tiykarǵısı sol bilimge ádep-ikramlıq, adamgershilik qásiyetlerin qosa jetkeriw, onı pútkil ruwxıy dúnyası menen biriktiriw baslı másele esaplanadı. Bul juwapkerli wazıypa jáne sol muǵallimniń xızmetine júklenedi.

Juwmaqlap aytqanda, bolajaq pedagog-oqıtıwshılar óz iskerligi dawamında joqarıda atap ótken, pedagogikalıq iskerliktiń nátiyjeli bolıwı ushın xızmet etetuǵın unamlı pazıyletlerge itibar qaratsa, jámiyetimiz ushın kerekli, hár tárepleme jetilisken shaxslardı jetilistirip shıǵaradı.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Baratov SH. Oqıtıwshı shaxsın úyreniw usılları T.: O‘qituvchi,1995.
2. Ju‘raev A.J. Tarbiyalıq sabaqlardı ótiw T.: O‘qituvchi, 1994.-131 b
3. N.X.Avliyakulov, N.N.Musaeva “Pedagogik texnologiya” - “Tafakkur Bo‘stoni”, Toshkent -2012

BO’LAJAK O’QITUVCHILAR VA PEDAGOGIK XODIMLARNING TOLERANLIGINI RIVOJLANTIRISH KASBIY KOMPETENTLIKNI OSHIRISH OMILI SIFATIDA.

Joldasbaeva Arzigúl Muratbaevna

Nukus davlat pedagogika instituti 1 -bosqich tayanch doktaranti**.**

Tayanch so‘zlar: mutaxassis, jamoa, xususiyat, ishonch, avlod, pedagog, bolalar, hamkorlik, bag'rikenglik, ijtimoiy-iqtisodiy,jamiyatda,o'qituvchi, faoliyat,bo’lajak,zamonaviy o'qituvchi, mahorat, tajriba,

Anotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi paytta jamiyatimizdagi o’qituvchilar,yani asosan yosh mutaxasislarning ish faoiliyatiga va oquvchilarga moslashuvchanliklarini aniqlash,ularning oquvchilar bilan qay darajada ish olib borishi,o’z-aro munosabatlari,gapirish madaniyati,kiyinish madaniyati va oquvchilarga bolgan bag’rikenglik xislatlari haqqida so’z yuritiladi.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda XXI asr kasb-hunar ta’limi muassasalari ekanligi yaqqol e’tirof etilmoqda. kelajakdagi ishchi shaxsini shakllantirish uchun jamiyatning ijtimoiy buyurtmasini bajaradi: raqobatbardosh, intellektual, yuqori madaniyatli, dinamik o'zgaruvchan ijtimoiy munosabatlar tizimida harakat qilishga qodir, nafaqat o'ziga, balki butun jamiyatga foyda keltiradi. Boshlang‘ich kasb-hunar ta’limi tizimida ro‘y berayotgan jiddiy o‘zgarishlar ta’lim mazmunining

yangilanayotgani, bo‘lajak yosh kadrlarni tayyorlash va tarbiyalashning zamonaviy pedagogik texnologiyalarining pedagogik jarayonga joriy etilayotgani, ta’lim tizimining insonparvarlashuvi bilan bog‘liqdir.Boshlang'ich kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirish uchun yangi shart-sharoitlarni amalga oshirishda asosiy integratsiya qiluvchi shaxs muhandislik-pedagogik xodimlar - bular ishlab chiqarish ta'limi ustalari, umumta'lim va maxsus fanlar o'qituvchilari. Hozirgi bosqichda kasb-hunar ta’limi tizimi oldida turgan muammolarni hal etishda ishlab chiqarish ta’limi ustasi yetakchi rol o‘ynaydi. Kelajakdagi ishchilarning tayyorgarligi va ta'lim darajasi ko'p jihatdan uning shaxsiy fazilatlari va o'qituvchi sifatidagi kasbiy darajasiga bog'liq. Magistr tomonidan olib boriladigan kasb-hunar ta'limi muassasasida ishlab chiqarish o'qitish, birinchi navbatda, ilmiy, texnik, iqtisodiy bilimlarning sinteziga asoslangan bo'lajak ishchining kasbiy mahoratini shakllantirish, mahoratni rivojlantirish va individual kasbiy uslubini takomillashtirishni o'z ichiga oladi. , ishlab chiqarish va pedagogik bilimlar. Ishlab chiqarish ta'limi ustasidan zamonaviy muhandislik-pedagogik tayyorgarlikka, ishlab chiqarishni boshqarish asoslarini bilishga, zamonaviy ilg'or kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi. Ishlab chiqarish ta'limi ustasining kasbiy pedagogik tayyorgarligi darajasi va sifati ko'p jihatdan talabaning nafaqat zamonaviy ishlab chiqarishning bo'lajak xodimi, balki zamonaviy, madaniyatli, o'zini o'zi qadrlaydigan va hurmat qiladigan shaxs sifatida tayyorlanish sifatini belgilaydi. boshqalar.

Ko'pgina talabalar nafaqat bilimda, balki kognitiv jarayonlarni rivojlantirishda ham katta muammolarga duch kelishadi, ularda tashkilotchilik, intizom va o'qishga ijobiy munosabat rivojlanmagan, ularda odamlar bilan muloqot qilish, o'zini hurmat qilish va qiziqish darajasi past. Uchinchi xususiyat - o'quvchilarning 50% dan ortig'i to'liq bo'lmagan, noto'g'ri oilalarda tarbiyalanadi; NNT muassasalariga qabul qilinganlar umumiy sonining 7-10 foizini palatadagi bolalar va etim bolalar tashkil etadi. Ularning ko'pchiligi jismonan nosog'lom, ularda yuqori darajada tashvish, tajovuzkorlik va atrofdagi dunyo haqida buzilgan g'oyalar mavjud. Buning sababi ota-onalarning e'tiborsizligi, ruhiy jarohatlar, shuningdek, o'quvchilar oilalarining moddiy ta'minotining juda pastligidir. To‘rtinchi xususiyat shundaki, o‘tgan yillardagidan farqli o‘laroq, bugun biz ijtimoiy faollik haqida emas, balki talaba yoshlarning asosiy xususiyati sifatida ijtimoiy passivlik haqida gapirishimiz kerak. Ko'p hollarda bo'sh vaqtning tabiati passiv va qiziqarli. Beshinchi xususiyat shundaki, har bir talaba kasbga aniq e'tibor qaratmaydi. Yosh avlodda bag‘rikenglikni tarbiyalash zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Pedagogika fanining yangi yo'nalishi - bag'rikenglik pedagogikasi (A. M. Baybakov, V. A. Tishkov, M. A. Perepelitsina, V. V. Shalin va boshqalar) mazmuni rivojlanmoqda, bag'rikenglik tarbiyasi muammosi bo'yicha

fundamental va amaliy tadqiqotlar paydo bo'lmoqda (A. G. Asmolov, L. V. Bayborodova, N. M. Borytko, B. Z. Vulfov, V. N. Gurov, P. F. Komogorov, V. S. Ku-kushin, Z. F. Mubinova, B. Reardon, M. I. Rojkov, E. O. Smirnova, P. V. Stepanov, V. V. va boshqalar). P. V. Stepanov2 bag'rikenglikni insonning boshqa madaniyat vakillarini tan olish, qabul qilish va tushunishda ifodalangan odamlarga qadriyat munosabati sifatida ko'rib chiqishni taklif qiladi. Akademik V.A.Tishkov ta’rifiga ko‘ra, bag‘rikenglik “dunyo va ijtimoiy muhit ko‘p qirrali ekanligini anglashni nazarda tutuvchi shaxsiy yoki ijtimoiy xususiyat bo‘lib, bu dunyoga bo‘lgan qarashlar har xil bo‘lib, uni bir xillikka yoki bir xillikka tushirib bo‘lmaydi va bo‘lmasligi kerakligini bildiradi. birovning manfaati uchun." Tolerantlik ijtimoiy va madaniy tafovutlarga individual va jamoatchilik munosabati, odamlar o'rtasida hamkorlik qilishga tayyorlik va qobiliyat sifatida qaraladi. Ushbu pozitsiya o'z vaqtida va insonga o'zini, uning atrofidagi dunyoning xilma-xilligini, muloqot qilish baxtini va insonning ma'naviy-axloqiy sohasidagi tendentsiyalarni bilishiga yordam beradigan ta'limga qo'yiladigan talablarga javob beradi, uning rivojlanishiga imkon beradi. har qanday zo'ravonlik va qarama-qarshilik ko'rinishini istisno qiladigan bag'rikenglik munosabatlariga asoslangan hayot. Tolerantlik muammosi zamonaviy ta'lim sohasi uchun dolzarbdir, chunki muhandis-o'qituvchining o'z o'quvchilariga nisbatan bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lish qobiliyati o'quv faoliyati samaradorligining shartidir. Bunday vaziyatda maxsus integratsiyalashgan shakl - pedagogik bag'rikenglik haqida gapirish mantiqan to'g'ri keladi. Ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha materiallarda kompetensiyaga asoslangan yondashuv ta'lim mazmunini yangilashning muhim kontseptual qoidalaridan biri sifatida e'lon qilingan. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv ta'limning maqsadlariga - vektorlariga: o'rganish qobiliyati, o'zini o'zi belgilash, o'zini o'zi anglash, sotsializatsiya va individual rivojlanishga ustuvor yo'nalishdir. Asosan yangi ta'lim fazilatlari ushbu maqsadlarga erishishning instrumental vositasi bo'lib xizmat qiladi: kompetensiyalar, kompetensiyalar va metaprofessional sifatlar3. Shunday qilib, L.M.Mitina kompetentsiyani bilim, qobiliyat, ko'nikma, shuningdek ularni faoliyat, muloqot va shaxsiy rivojlanish (o'zini rivojlantirish)da amalga oshirish usullari va usullari deb hisoblaydi. A.K.Markova pedagogik faoliyat, pedagogik muloqot yetarli darajada yuqori saviyada amalga oshirilgan, o‘qituvchi shaxsi ro‘yobga chiqadigan, o‘quvchilarni tarbiyalash va tarbiyalashda yaxshi natijalarga erishiladigan o‘qituvchi ishini malakali deb biladi. Shu bilan birga, o'qituvchining malakasi, bir tomondan, uning kasbiy bilim va ko'nikmalari, ikkinchi tomondan, kasbiy pozitsiyalari va psixologik fazilatlari nisbati bilan belgilanadi. D. A. Ivanova, K. G. Mitrofanova, O. V. Sokolovalar kompetentsiyani shaxsning tegishli kompetentsiyaga ega bo'lishi, ega bo'lishi, shu jumladan uning unga va faoliyat

sub'ektiga shaxsiy munosabati sifatida belgilaydi. Va kompetentsiya, o'z navbatida, ob'ektlar va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan aniqlangan va ularga nisbatan yuqori sifatli ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq shaxs fazilatlari (bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, faoliyat usullari) majmui sifatida qaraladi . Foydalanish doirasi keng bo'lgan universal kompetensiyalar kalit deb ataladi. Ular voqelikning ko'pgina ob'ektlari va hodisalarining asoslarini o'z ichiga oladi. Bizning fikrimizcha, muhandislik-pedagogik xodimlarning (xususan, ishlab chiqarish ta'limi ustalarining) asosiy kompetensiyalaridan biri tolerantlik bo'lishi kerak. Muhandis-pedagogik xodimlarda pedagogik tolerantlikni shakllantirish ushbu asosiy kompetentsiyani rivojlantirish mantiqiga muvofiq bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Buning uchun munozaralar, ijtimoiy-pedagogik treninglar, suhbatlar, dialoglar, rolli o'yinlar va boshqalar kabi samarali pedagogik usullardan foydalanish mumkin.

• hayotni tasdiqlash va saqlab qolishning ustuvor pozitsiyasi va talabalar bilan o'zaro munosabatlarning majburlash usullaridan voz kechish sifatida zo'ravonlik qilmaslik qiymati haqidagi bilimlaringizni oshiring;

• ta'lim jarayonini tashkil etishda egosentrizmni yengish muhimligi, o'z harakatlarining natijalarini tushunish zarurligi haqida ma'lumotga ega bo'lish;

• ijobiy, ziddiyatsiz o'zaro munosabatlar ko'nikmalarini rivojlantirish;

• bag'rikenglik chegaralari haqidagi tasavvuringizni shakllantirish;

• asosiy inson huquqlarini kafolatlovchi xalqaro hujjatlar bilan tanishish; • olingan bilimlarni amalda qo‘llash bo‘yicha ishlarni faollashtirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1 Кондратьева О. Г. Организационно-педагогическая поддержка ученического самоуправления на институциональном уровне // Сибирский педагогический журнал. 2007. № 6. С. 247-256.

2 Степанов П. В. Толерантный человек: как его воспитать? // Народное образование. 2001. № 6. С. 152-156. 1

3. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сьшанюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: компетентностныйподход. М., 2005.

4 МитинаЛ М. Психология профессионального развития учителя. М.: Флинта, 1998.

5 Маркова А. К. Психология труда учителя. М., 1993.

6 Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. М., 2003.

PEDAGOGIKALIQ KÁSIPTIŃ JÁMIYET RAWAJLANIWINDA TUTQAN ORNI.

Kalenderova Nigaraxan Kóbeysin qızı
Ajiniyaz atindaǵi NMPI pedagogika tálim baǵdari 1G topar studenti
Ilimiy basshi - Saparbaev Tájibay

Tayanish sózler: Oqıtıwshı, oqıwshı, úzliksiz tálim, iskerlik, abıroy, kásip, uqıp, kásiplik sapalar.

Respublikamız húkimeti xalıq tálimi salasında ortaǵa qoyıp atırǵan wazıypalardı orınlaw kóp tárepten oqıtıwshılıqqa baylanıslı. Jaña ekonomikalıq siyasatqa ótiw sharayatında tálim-tárbiyadan názerde tutilip atrǵan maqsetlerge erisiw, oqıwshılardıń hár túrli iskerliklerin asiriw , olardı bilimli, ádepli, qábilyetli , miynet súyer , bárkámal insan etip ósiriw oqıtıwshı moynına júkletilgen.Óziniń úlken miyneti menen oqıtıw hám tárbiyalaw sapasın asırıwǵa úlken úles qosıp atırǵan dóretiwshi oqıtıwshılar sanı jıl sayin artıp barmaqda . Ásirese, reformalar dáwirinde bunday tárbiyashılar el-jurtqa tanilmaqda .Hár jılı eń jaqsı oqıtıwshını anıqlaw ushın ótkerilip atırǵan mekteplerdegi kórik tańlawlar , rayon, wálayat, Respublika tańlawları áne sol jetiskenliklerge faktor bolıp atır. Mekteplerde «metodist oqıtıwshı», «úlken oqıtıwshı», «Ózbekstanda xızmet kórsetken oqıtıwshı» ataqlarına iye bolǵan oqıtıwshılar sanı barǵan sayın asip barmaqda . Xalqımızdıń keleshegi, ǵárezsiz Ózbekstannıń perspektivası kóp tárepten oqıtıwshıǵa, onıń dárejesine tayınlıǵı, belsendiligine, balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw jumisına bolǵan munasábetine baylanıslı.

Sońǵı jıllarda pedagogika institutlarında, universitetlerde, pedagogika bilim orınlarında oqıtıwshılar tayarlawdı jaqsılawǵa qaratılǵan kóplegen jumıslar ámelge asırıldı. Sonday -aq bolajaq oqıtıwshılardıń kásiplik tayınlıǵın kúsheytiw, qánigelikke tiyisli pánlerdi tereń úyretiw hám pedagogikalıq uqıptı iyelew, teoriyalıq bilimlerdi ámeliyatda qóllawǵa úyretiw máselelerine ıtibar kúsheydi. Sonday-aq , bolajaq oqıtıwshılarǵa pedagogika hàm psixologiyaǵa tiyisli pánlerdi úyretiw kólemi jáne de keńeyttirildi . Pedagogika joqarı oqıw orınlarında bir qansha qánigelikler boyınsha tórt jıllıq oqıw jobaları engizildi.

Úzliksiz pedagogikalıq tálim ideyaları ámelge asırılıp atır. Usi munásibet benen oqıtıwshılar mamanlıǵın asırıw hám olardı qayta tayarlaw jumısı mámleket hám jámiyetshiliktiń dıqqat orayında boladı. Bul ilajlar universitet hám pedagogika institutlarınıń arnawlı fakultetlerinde , bilimlerdi jetilistiriw institutlarında ámelge asırılıp atır. Oqıtıwshılardı filosofiyalıq tárepten keń pikirleytuǵın, oy-pikirli bolıwlarına itibar berilip atir.

Oqtiwshida xosh mámilelik, jaqsı qılıq, jaqsı is-hárekettiń birligi boliwi zárúr. Shaxs etikanıń xarakterleytuǵın belgilerden biri juwapkershilik bolıp tabıladı.

Oqıtıwshınıń juwapkerligi — juwapkershilik túsiniginiń pútkil mazmunın saqlaǵan halda muǵallımnıń iskerligi hám tálim-tárbiya procesiniń anıq wazıypaların da óz ishine aladı. Oqıtıwshı moynına bala shaxsın hár tárepleme kámal taptırıw juwapkerligi júklenedi. Muǵallım oqıwshına tereń teoriyalıq bilimler beriwi, onı turmısqa, miynetke tayarlawı kerek. Usınıń menen birge, ol baladaǵı ámeldegi uqıp hám qábiletlerdi sezip, individual munasábette bolıwı, ol jaǵdayda ámeldegi bolǵan unamlı ádeplik sapalardı abaylap ósiriwi dárkar. Muǵallım klassta jámiyettiń wákili retinde oqıtıwshılar jámááti menen jalǵız ózi jumıs júrgizedi. Bunday sharayatta oqıtıwshınıń juwapkerligi onıń huquqın tártipke salıp turatuǵın basqaratuǵın kúsh, oqıtıwshılarǵa tásir ótkeriw dárejesiniń tiykarǵı kriteryası esaplanadı.. Pedagogikalıq iskerlik kórsetip atırǵan oqıtıwshı uqıplı túrde ótip atırǵan sabaqtıń bilimlendiriwge tiyisli-tárbiyalıq táreplerdi túsinikli etip balalardı iskerligin dúńyaǵa kózqarasda tábiyat hám jámiyet iskerligindegi ózgerisler -degi kónlikpelerdi ilimiy tájriybelerge aylandıradı. Isenim, ádep, puqaralıq minnetin anǵarıw oqıtıwshınıń tiykarǵı sapalarınan biri bolıp tabıladı. Mektep oqıtıwshısı ózi úyrenip atırǵan idealdıń pazıyletlerin jeke úlgisinde kórsetiw kerek. Balalarǵa miyir-muhabbat oqıtıwshınıń eń zárúrli pazıyleti bolıp tabıladı. Bul balalardıń hámme qılıq -qılmısların keshirim olarǵa marapatgòylim qılıw emes, bálki talap etiwshilik hám qattıqqolliq, ádalatlılıq benen qoyılǵan miyir-muhabbat bolıp áne sol sapaǵa iye bolǵan shaxs óziniń kóp waqtın hám kúshin balalarǵa bağıshlaydı. Ol balalar mápi jolında mútajliklerin sheklewge tayın turadı.

Social aktivlik hám puqaralıq minnetin aǹǵarıw oqıtıwshı shaxsına tán sapa, haqiyqiy pedagog tolıq mánistegi jámiyetshil bolıp, balalarǵa turmısda social aktiv halda turıwınıń ámeliy úlgisin kórsetedi. Oqıtıwshınıń zárúrli pázıyleti kisiler menen tez el, xalıq bola alıw, kópshilikke aralasa biliw, bul ol jaǵdayda mámile mádeniyatınıń joqarılıǵın aǹlatadı. Sebebi oqıtıwshıǵa bárháma adamlar menen baylanıs etiwge, olar menen islewge tuwrı keledi. Oqıtıwshı jumısındaǵı tabıstı kúndelik iskerliginde úlkenler hám balalar, ayırım gruppa hám jalǵız shaxslar menen baylanısqa kirise alıw qábiletin támiyinleydi. Oqıtıwshı àdebi ulıwma insanıylıq ádepleriniń kategoriyalari, qaǵıydaları hám normalarin tálim-tárbiya procesine uyqas qásiyetleri menen uyqaslastırıw, pedagogdıń oqıwshılar, oqıtıwshılar jámááti, ata-analar hám jámiyetshilik wákilleri menen munasábetinde aǹlatılatuǵın kásiplik-àdeplik ózgeshelik bolıp tabıladı. Oqıtıwshı pedagogikalıq etikaniń normalarin ózlestirip alıwı, tájiriybede qóllawı, óziniń dúnya qarasi hám àdeplik tájiriybesi menen salıstırıwi kerek. Pikirlew hám sezim etiw, turmısda sınap kóriw nátiyjesinde pedagogikalıq etikaniń qaǵıydaları oqıtıwshınıń óz isenimine umtılıwına, óz ádeplik sapasına aylanadı. Pedagogikalıq iskerlik balalardi turmısqa, miynetke tayarlaw ushın xalıq aldında, mámleket aldında juwap

beretuǵın, balalarǵa tálim-tárbiya beriwge arnawlı tayarlanǵan adamlardıń miynet iskerligi bolıp tabıladı. Mektep oqıtıwshılarınıń iskerligi insan shaxsın qáliplestiriwge qaratılǵan. Hár bir bala óz turpayına, xarakterine iye. Balalardı tárbiyalawda olardıń áne sol ayriqsha qásiyetlerin esapqa alıw, úyreniw asa quramalı. Bunda adamlar ortasındaǵı social munasábetlerdiń quramalılıǵın ózinde sáwlelendiriwshi arnawlı usıllardan paydalanıladı. Pedagogikalıq iskerlikke tayarlıq kórip atırǵan jaslar onıń áne sonday qásiyetlerin biliwleri kerek. Pedagogika, psixologiya, stilistika hám pedagogikalıq uqıp bir-biri menen óz-ara baylanıslı, jaqın baylanısdaǵı pánler bolıp tabıladı.

Tálim mákemelerinde tálim hám tárbiya jumısların quraytuǵın hám ámelge asırıwshı shaxs, bul - oqıtıwshı. Biraq, oqıtıwshı bolıw ushın pedagogikalıq teoriyanı iyelewdiń ózi etarli emes. Sebeb, pedagogikalıq teoriya balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw haqqında ulıwma nızam -qaǵıydalar ulıwmalastırılǵan stilistik ideyalardı ilgeri súredi. Biraq tálim beriw processinde pedagogikalıq teoriyaǵa uyqas kelmeytuǵın jaǵdaylar da ushırasıp turadi, olardıń aqılǵa say sheshimin tabıw ushın oqıtıwshıdan bilimpazlıq, puqta ámeliy tayarlıq, joqarı pedagogikalıq uqıp hám dóretiwshilik talap etiledi.

Paydalanilǵan ádebiyatlar.

1. Mirziyoev Sh.M "Erkin va faravon ,demokratik Uzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. " Uzbekiston" 2016 y
2. Mirziyoev Sh.M "Tanqidiy tahlil ,qatiy tártib - intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bulishi kerak" - T . "Uzbekiston" 2017 y
3. O.Alewov .A.Pazilov , O . Seytmuratov , T. Ótebaev " Pedagogika tariyxi " Nókis 2020- j
Internet saytlari :
4. www.pedagog.Uz

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍŃ XALÍQ BILIMLENDIRIW SIYASATÍ PRINCIPLERI

Turdımuratova Roza Xalmurat qızı
Ajiniyaz atındaǵı NMPI pedagogika qánigeliginiń 1-g topar studenti
Ilimiy bassı:Tajibaev Saparbay

Tayanısh sózler: bilimlendiriw standartı, sabaq, oqıtıwshı, kásiplik bilim.

Ózbekstan Respublıkası ǵárezsizlikke eriskennen keyin bilimlendiriw tarawında kóplegen is-ilajlar ámelge asırıldı. Bularǵa mısal etıp 1997-jılı 29 - avgustta qabıl etilgen "Bilimlendiriw haqqında"ǵı hàm "Kadrlardı tayarlawdıń milliy dástúri"n aytıp ótsek boladı.Ózbekstan Respublıkasınıń "Bilimlendiriw haqqında"ǵı nızamı 5 bólim 34 statyadan ibarat. Birinshi prezidentimiz I.Karimov "Bul tarawdaǵı jumislarımızdıń baslı maqseti —iyman-isenimi pútin , erki

bekkem , erkin puqaralıq ruwxıyattı qáliplestiriw, yaǵniy, erkin kózqarasqa iye,ata-babalarımızdıń biybaha miyraslarına hám zamanagóy pikirge tiykarlanıp jasaytuǵın kámil shaxstı, jetik insandi tárbiyalawdan ibarat" degen edi.Bilimlendiriw tarawı Respublıkamızdıń jamiyetlik rawajlandiriw salasindaǵi aldınǵı baǵdar dep járıyalandi. Bilimlendiriw tarawındaǵı mámleketlik siyasattıń tiykarǵı principlerdi jańadan belgilendi. Olar tómendegilerden ibarat.

1. Oqıtıwdıń hám tárbiyalawdıń insaniylıq , demokratıyalıq sıpatı.Bul princip avtoritarlıq pedagogikadan sanalı túrde bas tartıp oqiw-tárbiya jumısların insanıylıq sıpatta, demokratiyalıq tiykarda shólkemlestiriwdi talap etedi. Sebebi muǵallim hám oqiwshı arasındaǵı mu'na'sebet uliwma insanıy hám milliy qádiriyatlarǵa tiykarlanıp qurıladı, joqarı adamgershilik sıpatlardıń ústinligi támiyinlenedi. Oqıw- tárbiya oqiwshi shaxsınıń hár tárepleme úylesikli rawajlaniw xızmet etedi. Oqıwshıdaǵı tábiyiy dereklerdiń, beyimlilik nishanlarının rawajlanıp júzege shıǵıwına, olardıń uqıplılıq hám talant dárejesine jetisiwine, hártúrli talaplarınıń qanaatlandırılıwına húrmetlew, oǵan ǵamxor boliw, iseniw, onıń keleshegine jan kúydiriw artadı hám ózligin júzege shıǵarıwǵa imkániyat tuwdırıladı.

2. Bilimlendiriwdiń úzliksizligi hám izbe-izligi. Respublikamızdaǵı bilimlendiriw sisteması birden-bir hám úzliksiz bilimlendiriw sisteması bolıp esaplanadı. Barlıq oqiw-tárbiya mákemeleri mámleketlik bilimlendiriw stan- dartın hám oǵan muwapıq dúzilgen oqıw jobaların, oqıw baǵdarlamaların turmısqa asıradı.

3. Ulıwma orta, orta arnawlı hám kásiplik bilimniń minnetliligi. Uliwma orta (I-IX klass), orta arnawlı hám kásiplik bilimniń (akademiyalıq licey, kásip óner kolledj barlıq 6 (7)-18 (19) jastaǵı oqiwshılar ushın ǵalaba minnetli bolıwı, gárezsiz respublikamızdıń qolǵa kiritken ullı jeńislerinen biri. Buriǹgı awqam dáwirinde 10 (11) klasstı pitkerip orta arnawlı, kásip-texnikalıq yamasa joqarı oqiw ornnlarina kire almaǵan jaslar turmıstan sırtta qaldı, qánigeligi bolmaǵannan keyin olar hesh bir jerde isley almadı. Endi IX klasstı pitkergen respublikamızdıń hárbir jası májbúriy túrde akademiyalıq liceyge, yamasa kásiplik kolledjge kirip oqıydı. Onı pitkerip óz qánigeligi boyınsha jumıs islewine yamasa ózi qálegen joqarı oqiw ornına kirip oqıwın dawam etiw múmkinshiligine iye boldı.

4. Akademiyalıq liceyde yamasa kásip-óner kolledjde orta arnawlı bilim alıwdıń ıqtıyarlıǵı. Ulıwma bilim beretuǵın orta mektepti tamamlaǵan hárbir jas óziniń qızıǵıwı, uqıplılıǵı, rawajlanıw hám bilim dárejesine qaray ózi qálegen akademiyalıq liceyge yamasa kásiplik kolledjge ıqtıyarlı túrde kirip oqiwǵa huqıqlı. Jaslardıń oqiw ornın tańlap alıwında hám mekteplerdiń olarǵa jollama beriwinde járdem beriw wazıypası pedagogikalıq-psixologiyalıq diagnostikalıq oraylarǵa júklengen.

5. Bilimlendiriw sistemasınıń dúnyalıq sıpatı. Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikaları Konstituciyalarınıń tiyislisinshe 61-hám 59-statyalarında «Diniy shólkemler hám birlespeler mámleketten ajırılatılǵan» delingen. Mámleketlik hám mámleketlik emes oqiw-tárbiya orınları (diniy oqiw orınları buǵan kirmeydi) dinnen ajıratılǵan bolıp, olar dúnyalıq sıpatqa iye. Bunıń mánisi respublikamızdaǵı barlıq oqiw orınları tálim-tárbiya jumısların dinge baylanıssız alıp baradi.
6. Mámleketlik bilimlendiriw standartı sheńberinde bilimlendiriwdiń hámme ushin qolaylıǵı. Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikaları Konstituciyalarınıń tiyislisinshe 41-hám 39-statyalarında, bilimlendiriw haqqındaǵı Nızamlarınıń 4-statyasında barlıq puxaralardıń bilim alıwda teń huqıqlıǵı kepillestirilgen. Respublikamızdıń barlıq oqiwshıları, studentleri birden- bir mámleketlik bilimlendiriw standartı tiykarında bilim aladı. I-XI klaslarǵa oqıwshılardı qabıl etiw mámleketlik basqarıw organları tárepinen tastıyıqlanǵan qaǵıydalar, al orta arnawlı, kásip-óner hám joqarı oqiw orınlarına oqiwshılardı hám studentlerdi qabıllaw test sınawları juwmaqları negizinde júrgiziledi.
7. Oqıw baǵdarlamaların tańlap alıw kózqarasınıń birligi hám úylesikliligi. Jámiyetimizdiń baxıtlı búgini, erteńgi jarqın keleshegi esapqa alınıp bilimlendiriw túrleri hám basqıshları, olardaǵı oqiwshılar menen studentlerdin jas, jeke ózgesheliklerine qaray mámleketlik bilimlendiriw standartı tiykarında birden-bir hám tabaqalastırılǵan oqiw jobaları, oqiw baǵdarlamaları dúziledi hám tastıyıqlanadı, sabaqlıqlar, oqiw qollanbalar shıǵarıladı, kórsetpeli hám texnikalıq qurallar tayarlanadı.
8. Bilimdanlıqtı hám uqıplılıqtı xoshametlew. Bilimdan, uqıplı hám talantlı oqiwshılar, studentler jámiyetimizdiń artıqmash baylıǵı. Sonıń ushın olar materiallıq hám morallıq jaqtan xoshametlenip barıladı. Olarǵa atamalı sti-pendiyalar, hártúrli maqtaw jarlıqları, materiallıq járdemler beriledi. Arnawlı oqiw túrleri, pánlerdi tereń úyreniw klassları, fakultativlik sabaqlar, jeke joba boyınsha oqiwlar shólkemlestiriledi, sırttan oqiw orınları hám aralıqtan oqı- tıw uyımlastırıladı. «Úmit», «Kamalat», «Uluǵbek», «Ustaz>> fondları hám basqa jollar arqalı dúnyanıń abıroylı oqiw orınlarına barıp bilim alıwǵa, tájiriybe arttırıwǵa hám bilimin jetilistiriwge jiberiledi.
9. Bilimlendiriw sistemasında mámleketlik hám jámiyetlik basqarıwdıń baylanısı. Jámiyetimizde bilimlendiriw jumisları barǵan sayın ulıwma xalıqlıq ádiwli iske aylanbaqta. Sonlıqtan bilimlendiriw sistemasın mámleketlik basqarıwdı jámiyetlik basqarıw menen muwapıqlastırıp júrgiziw tábiyiy jaǵday. Endigiden bılay bilimlendiriw mákemelerin basqarıwǵa keń jámiyetshilik, ata-analar, mákan-keńes, awıl puxaraları jıyınları belsene qatnastırıladı. Bilimlendiriw sistemasın mámleketlik basqarıwdın qatar funkciyaları kem- kemnen ózin-ózi basqarıw, jámiyetlik basqarıw uyımlarınıń funkciyasına óte baslaydı, hártúrli jámiyetlik

basqarıw uyımları shólkemlestiriledi. Nátiyjede bilimlendiriw sistemasın basqarıw, oqiw-tárbiya orınlarına basshılıq etiw, mámleketlik- jámiyetlik xarakterge iye.

Paydalanilǵan ádebiyatlar:

1. Ó.Álewov .A.Pazilov , O . Seytmuratov , T. Ótebaev " Pedagogika tariyxı" Nòkis 2020- jıl
2.Kojaev .B "Uliwma pedagogika teoriyasi hám ámelyati "
Tashkent 2010 jil
3. Qosnazarov.Q Fazilov .A Tilegenov .A " Pedagogika teoriyasi hàm tariyxı" Nókis 2009-2010- jıl
Internet saytları:
4. https://sbtsue.uz
5. www.pedagog.Uz

TÁLIM MENEDJMENTIN OQÍTÍWDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŃ ÁHMIYETI

Tájibaev Babur
Ájiniyazatındaǵı NMPI Mektep menedjment tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Jámiyetimizdiń rawajlanǵan dáwirinde aldınǵı metodikalıq qollanbalar menen sheklenip qalmastan, oǵan pán-texnika jańalıqları, Internet hám joqarı texnologiyalar múmkinshiliklerinen paydalanǵan halda, tálim processin tıńlawshıları ushın jáne de qızıqlı hám mazmunli etip aytıw maqsetke muwapıq. Respublikamızda búgingi kúnde kompyuter texnologiyaları hám Internet tarmaǵın rawajlandırıwǵa úlken áhmiyet berilip atır. Soǵan kóre, tálim sistemasındaǵı oqıw orınlarında informatika hám jańa informaciya texnologiyaları menen birge kásip tálim jónelisine tiyisli pánleriniń oqıtılıwı da dáwir talabı bolıp qalıp atır.

Aralıqtan oqıtıw usılında oqıtıwshı menen student bir-birinen aralıq penen bóleklengen bolsa da, turaqlı baylanıs saqlanıp qaladı. Bul oqıtıwdı qadaǵalawdıń bólek usılı bolatuǵın elektron pochta hám Internet texnologiyaları járdeminde ámelge asırılad

Ǵárezsizlikke erisilgennen keyin barlıq tarawlardaǵı sıyaqlı tálim sistemasında da salmaqlı reformalar ámelge asırıldı, talimning sapasın jaqsılawǵa kiriwildi. Sol sebepten búgingi kúnde studentlerge sapalı tálim beriwdi shólkemlestiriwde ilimiy-texnika rawajlanıwı jemisi bolǵan zamanagóy informaciya texnologiyaları hám onıń materiallıq bazası kompyuterler xızmetinen keń paydalanıp elektron sabaqlıq hám qollanbalar shólkemlestiriw hám internet dereklerinen hám de aralıqtan oqıtıwdıń programmalıq qurallarınnan paydalanıw dáwir talabı bolıp qalıp atır.

Negizi ol maqsette informaciya texnologiyalarınan paydalanıw, qánigelerdiń ulıwma maǵlıwmatı hám kásiplik tayınlıǵınıń sapasın asırıw ushın jáhán úlgilerine juwap beretuǵın informaciya texnologiyaların tálim processine nátiyjeni ámelde qollanıw da zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Zamanagóy informaciya hám kommunikatsiya texnologiyaların tálim procesine kirip keliwi dástúriy oqıtıw usıllarına qosımsha túrde jańa oqıtıw forması - aralıqtan oqıtıw jaratılıwına faktor boldı.Aralıqtan oqıtıwda tálim alıwshı hám oqıtıwshı keńislikdegi bir-birinen bóleklengen halda óz-ara arnawlı jaratılǵan oqıw kursları, qadaǵalaw formaları,elektron baylanıs hám Internettiń basqa texnologiyaları járdeminde turaqlı baylanısde boladılar. Internet texnologiyasın qóllawǵa tiykarlanǵan aralıqtan oqıtıw jáhán informaciya tálim tarmaǵına kirisiw imkaniyatın beredi.Aralıqtan oqıtıw barlıq tálim alıw qálewi bolǵan shaxslarǵa óz mamanlıǵın úzliksiz asırıw imkaniyatın jaratadı. Bunday oqıtıw processinde tálim alıwshı ınteraktiv rejimde ǵárezsiz oqıw -stilistik materiallardı ózlestiredi, qadaǵalawdan ótedi, oqıtıwshınıń tikkeley baslıqlıǵında qadaǵalaw jumısların atqaradı hám gruppa daǵı basqa «vertikal oqıw toparı» tálim alıwshıları menen baylanısta boladı.

Aralıqtan oqıtıwda hár qıylı informaciya hám kommunikatsiya texnologiyalarınan paydalanıladı. Mısalı, dástúriy baspa usılına tiykarlanǵan oqıtıw quralları (oqıw qóllanba, sabaqlıqlar) studentlerdi jańa material menen tanıstırıwǵa tiykarlansa, ınteraktiv audio hám video konferenciyalar málim waqıt arasında óz-ara baylanısde bolıwǵa, elektron pochta arqalı eki yoqlama baylanıs ornatıwǵa, yaǵnıy xabarlardı jıberiw hám qabıl etiwge mólsherlengen. Aldınan qayısqa mórlengen videoma'ruzalar tálim alıwshılarǵa lekciyalardı tıńlaw hám kóriw imkaniyatın bersa, faksimal baylanıs,xabarlar, tapsırmalardı tarmaq arqalı operativ almasınıw tálim alıwshılarǵa óz-ara qayta baylanıs arqalı oqıtıw imkaniyatın beredi.

Aralıqtan oqıw - bul jańa informaciya texnologiyaları, telekommunikatsiya texnologiyaları hám texnikalıq qurallarına tiykarlanǵan tálim sisteması bolıp tabıladı. Ol tálim alıwshıǵa málim standartlar hám tálim nızam -qaǵıydaları tiykarında oqıw shárt- sharayatları hám oqıtıwshı menen baylanısti támiyinlep berip, oqıwshıdan kóbirek ǵárezsiz túrde shuǵıllanıwdı talap etiwshi sistema bolıp tabıladı. Bunda oqıw processi tálim alıwshı qaysı waqıtta hám qaysı orında bolıwına baylanıslı emes.

Aralıqtan oqıtıw - aralıqtan turıp oqıw informaciyaların almasıwshı qurallarǵa tiykarlanǵan, oqıtıwshı arnawlı informaciya ortalıq járdeminde, xalıqtıń barlıq qatlamları hám sırt ellik tálim alıwshılarǵa tálim xızmetlerin kórsetiwshi tálim kompleksi bolıp tabıladı.

Aralıqtan oqıtıw sisteması - aralıqtan oqıtıw shártleri tiykarında shólkemlestiriletuǵın oqıtıw sisteması. Barlıq tálim sistemaları sıyaqlı aralıqtan oqıtıw sisteması óziniń strukturalıq maqseti, mazmunı, usılları, quralları hám shólkemlestirilgen formalarına iye.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

- B.A. Axmedov hám S.K. Xasanova, (2020). Xalıq tálimi sisteması xızmetkerlerdi rawajlandırıwda aralıqtan oqıtıw usılları. jurnalı Injenerlik izertlewleri hám texnologiyaları dağı innovatsiyalar, 252-256betler.
- B.A. Ahmedov, (2020). Ayrıqshalıqlardı bahalaw ushın matematikalıq modeller programmalıq támiynattıń sapası hám isenimliligi. EVROSIYA EDUCATION SCIENCE AND INNOVATION JURNAL, 97-100-betler.
- N.A Gulboev, N.E. Duisenov, B.A. Axmedov, G.S. Raxmanova, (2020). Elektr tarmaqların basqarıw sistemalarınıń modelleri. Jas alım, 22 (312), 105-107.
- G.I. Muhamedov hám B.A. Axmedov (2020). Innovciyalıq " Klaster" mobil" qosımshası. Tálim pánleri boyınsha akademikalıq izertlewler, 1 (3), 140 - 145-betler.
- B.A. Ahmedov, (2020). Zamanagóy jámiyettiń aralıqtan sharayatında ınteraktiv onlayn kurslarda kónlikpelerdi rawajlandırıw tuwrısında (tálim mákemeleri oqıtıwshıları ushın úlgili programma). Universum: Injenerlik pánleri, 12 (81), 11-14.

РОЛЬ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ И НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РАЗВИТИИ И СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ

Валиева Айнура

студентка 4 курса напр. «Педагогика ипсихология» НГПИ им.Ажинияза

В современной государственной образовательной политике приобщение обучающихся к национально-культурному наследию является одной из важнейших задач образования, поскольку духовное богатство народа – средство для укрепления и развития независимости нашей Республики, воспитания духовно совершенного поколения.

Сегодня образовательный процесс в школах носит общенациональный характер и поэтому мы должны прививать в сознание подрастающего поколения обычаи и образ жизни нашего народа должны основываться на принципах культуры.[4]

Воспитание всесторонне и гармонично развитого молодого поколения, отвечающей требованиям независимого Узбекистана является сегодня одной

из важнейших задач. Изолирование образования и воспитания от политики требует создания содержания общего образования на основе общечеловеческих и национальных ценностей, так как, благодаря независимости созданы условия для глубокого изучения национального наследия нашего народа.

К духовно-нравственным основам развития независимого Узбекистана и формирования личности относятся следующие компоненты: гуманизм, дружелюбие, патриотизм, наследие великих предков – ученых и мыслителей, общечеловеческие ценности: человек и его жизнь, семья, труд, право на мирную жизнь, здоровье, экология и другие, которые важны для развития независимого Узбекистана, каждой личности. К национальным ценностям прежде всего относится история Отечества (родного края), родной язык и литература, духовное наследие предков, традиции, обычаи, возрождение национального самосознания и т.д.

Основными критериями и факторами формирования высокой духовности в личности называют следующее: древние исторические памятники, культурное богатство, духовное наследие предков («Авесто», дастан «Алпамыс», праздник Навруз, рукописи мыслителей по истории, литературе, искусству, морали, философии, медицине, математике, химии, астрономии и др.); тесная связь с нашей священной религией (в 2007 г. Ташкент был объявлен столицей культуры ислама, сборники Хадисов Ибн Исо Термизи, Имома аль-Бухари); жизнь великих предков; жизнь, деятельность и научные открытия мыслителей (Ахмада Фаргани, Мухаммада Хорезми, Ибн Сино, Абу Райхона Беруни, Имама аль-Бухари, Амира Темура, Мирзо Улугбека, Алишера Навои, Бабура и др.[2]

К основным задачам идеи о духовном воспитании учащихся относятся нижеследующие:

- изучить и анализировать опыт осуществляемых работ по формированию национальных ценностей на основе воспитательных традиций народа, провести педагогические эксперименты;
- определить возможности воспитательных традиции народа в духовно-нравственном воспитании всесторонне и совершенно развитого поколения;
- определить пути разработки новых форм формирования духовности у учащихся на основе образцов народной педагогики, национальных ценностей и внедрения их в жизнь.

Использования национального наследия, требует от педагогических кадров разработки и внедрения эффективных организационных и педагогических форм, методов и средств использования национально-культурного наследия в учебно-воспитательном процессе.

В процессе формирования всесторонне развитой личности заслуживает внимание место воспитательных традиций нашего народа. Сегодня важно разработать и внедрить методы эффективного использования образцов народной педагогики, так как они эффективны в процессе подготовки высококвалифицированных кадров. Возрастает интерес к использованию народного опыта в области воспитания.

Культурное и духовное наследие имеет важное значение в процессе духовно-нравственного воспитания молодежи. В формировании всесторонне развитой личности важна роль и значение народных традиций в области воспитания. Наши предки оставили нам много ценных мнений, наставлений, указаний и опыт в области воспитания. Все они составляют народную педагогику, прошедшую многовековые испытания в процессе воспитания детей. Произведения классической литературы Востока X-XII веков, посвященные воспитанию детей, в том числе воспитанию личности, такие как «Камила и Димна», «Сиесатнома» Низомила Мули, «Саодатнома», «Рушнома» Носира Хисрова, «Китадгу билиг» Юсуфа Хос Хожиба, «Девони лугатит ат-турк» Махмуда Кашкарий, «Хиботул хакаик» Ахмада Югнакий, «Кобуснома» Кайковуса, а также произведения великих поэтов каракалпакского народа Бердаха, Ажинияза, Кунходжы, Жиен жырауа вызывают интерес среди ученых всего мира.

Национальные особенности, присущие нашему народу существуют в достижениях национальной культуры, науки, искусства и литературы, в семейных отношениях, методах и подходах, использованных в сфере воспитания детей.

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-4947 от 7 февраля 2017 г. «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан»// Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2017 г. – №6
2.Тиллашев Х. Общепедагогические и дидактические идеи ученых-энциклопедистов Ближнего и Среднего Востока эпохи средневековья. – Т.: Фан, 1989. – 146 с.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Даулетбаев Атабек студент 4 курса направления «Педагогика ипсихология»
НГПИ им.Ажинияза

Исходя из обозначенных задач Республики Узбекистан об улучшении качества образования является залогом развития и процветания государства. Одной из задач современного образования становится раскрытие потенциала всех участников образовательного процесса, предоставление им возможностей проявления творческих способностей. Решение этих задач невозможно без осуществления вариативности образовательных процессов, в связи с чем появляются различные инновационные типы и виды образовательных учреждений, которые требуют глубокого научного и практического осмысления. Современное образование - это результат огромных перемен, в лучшую сторону произошедших в системе образования за последние годы.[1]

Нововведения, или инновации, характерны для любой профессиональной деятельности человека и поэтому естественно становятся предметом изучения, анализа и внедрения. Инновации сами по себе не возникают, они являются результатом научных поисков, передового педагогического опыта отдельных учителей и целых коллективов. Этот процесс не может быть стихийным, он нуждается в управлении.

Педагогическая инновация означает введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организацию совместной деятельности учителя и учащегося. Педагогическая инновация – нововведение в педагогическую деятельность, изменения в содержании и технологии обучения и воспитания, имеющие целью повышение их эффективности.

Педагогическая инноватика - наука, изучающая природу, закономерности возникновения и развития педагогических инноваций в отношении субъектов образования, а также обеспечивающая связь педагогических традиций с проектированием будущего образования.

Ключевые понятия педагогической инноватики: педагогическое новшество, инновация, нововведение, инновационный процесс, инновационная деятельность, инновирование. Объект педагогической инноватики - процесс возникновения, развития и освоения инноваций в образовании, ведущий к изменениям качества образования. Предмет педагогической инноватики - сама педагогическая инновация, рассмотренная на фоне конкретных педагогических условий, конкретной образовательной реальности.

Развитие школы не может быть осуществлено иначе, чем через освоение нововведений, через инновационный процесс. Дабы эффективно управлять этим процессом, его необходимо понять, а потому – познать. Последнее предполагает изучение его строения или, как говорят в науке, – структуры.

Всякий процесс (особенно когда речь идёт об образовании, да ещё о его развитии) представляет собой сложное динамическое (подвижное, нестатичное) образование – систему. Последняя же полиструктурна, а потому сам инновационный процесс (как и всякая система) полиструктурен.

Деятельностная структура представляет собой совокупность следующих компонентов: мотивы – цель – задачи – содержание – формы – методы – результаты. Действительно, всё начинается с мотивов (побудительных причин) субъектов инновационного процесса (директора, учителей, учащихся и др.), определения целей нововведения, преобразования целей в "веер" задач, разработки содержания инновации и т.д.

Специалист в области педагогической инноватики академик В.И.Загвязинский, исследовавший, в частности, жизненные циклы разных инновационных процессов, отмечает, что очень часто, получив положительные результаты от освоения новшества, педагоги необоснованно стремятся его универсализировать, распространить на все сферы педагогической практики, что нередко кончается неудачей и приводит к разочарованию, охлаждению к инновационной деятельности[2].

Можно обозначить и ещё одну структуру (очень близкую к только что описанной). Это – структура генезиса инноваций, взятая из теории нововведений в сфере материального производства. Но при наличии у читателя достаточно развитого воображения вполне поддающаяся перенесению на инновационные процессы в школе: возникновение – разработка идеи - проектирование (то, что на бумаге) – изготовление (то есть освоение в практической работе) – использование другими людьми.

Управленческая структура предполагает взаимодействие четырёх видов управленческих действий: планирование – организация – руководство – контроль. Как правило, инновационный процесс в школе планируется в виде концепции новой школы или – наиболее полно – в виде программы развития школы, затем организуются деятельность коллектива школы по реализации этой программы и контроль над её результатами.

Таким образом, структура инновационного процесса предполагает рождение, разработку и освоение новшеств в обучении, воспитательной работе, организации учебно-воспитательного процесса, в управлении школой и т.д.

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017—2021 годах» от 7.02.2017 г., № УП-4947
2. Загвязинский, В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука/ В. И. Загвязинский// Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. – Тюмень, 1990. – с. 8.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ РЕФЛЕКСИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ КАК СПОСОБНОСТЬ САМООСМЫСЛЕНИЯ

Жолдасбаев Рамазан студент 4 курса направления «Педагогика ипсихология»
НГПИ им.Ажинияза

Педагогическая деятельность, как и другие сферы человеческой деятельности, в начале XX века претерпевает изменения. В этих изменениях современные исследователи выделяют следующие тенденции: педагогическая деятельность утрачивает черты спонтанности и стереотипичности, преподаватели стремятся к рефлексии оснований, процесса и результатов своей деятельности, возрастает наукоемкость педагогической деятельности и в то же время происходит становление творческой позиции педагога в профессиональной деятельности, наметился переход от знаний к личностной парадигме.

Педагогу, стремящемуся работать профессионально, творчески необходимо переосмысливать собственную деятельность с целью ее усовершенствования, искать и открывать эффективные пути и способы педагогической деятельности.

Профессиональное мастерство, эффективная педагогическая деятельность невозможны без творческой самореализации, анализа и преобразования педагогической деятельности, неотъемлемым компонентом которой является рефлексия.

Таким образом, возрастает актуальность исследования рефлексивных процессов, позволяющих осознать собственные способы мышления, неэффективность их применения, провести анализ и преобразование оснований собственных действий, что позволяет увидеть отдалённую перспективу своей деятельности, выработать эффективные стратегии её реализации.

Под рефлексией понимают способность разума обращать свой "взор" на себя;

-мышление о мышлении, «осмысление своих собственных действий и их законов» [1];

-специфическое явление в сфере духовного освоения человеком мира, предметом которого выступает отношение внутреннего опыта к опыту внешнему [2].

В настоящее время существует множество методов, способствующих развитию рефлексии. Соответственно целям и задачам разрабатываются новые подходы и пути развития различных аспектов рефлексии (интеллектуального, личностного, кооперативного, коммуникативного). Наиболее полная классификация методов предложена Е.В. Лупшаевой (Траил 127). Согласно данной классификации методов, к ним относятся:

- методы решения задач с проблемно-конфликтным содержанием;
- методы решения специальных задач – «игра в повтор» – А.З. Зака, планирование и осознание способов действия;
- методы «структурированного инсайта», осмысление ситуации или проблемы как определенного содержания в новом контексте;
- методы переживания рефлексивного акта в процессе дидактического взаимодействия (партнером, психологом, собственным изображением на видеозаписи);
- групповая дискуссия (групповое решение задач, групповая психотерапия);
- методы, отработки приемов развития отдельных рефлексивных операций (например, рефлексивного выхода);
- методы, развивающие отдельные составляющие рефлексии в процессе диадического взаимодействия (организация совместной деятельности, методика макс-анализа конфликтной ситуации В.А. Смехова и др.)
- проблематизация и идеализация и др., осуществляемые при решении сложных интеллектуальных проблем;
- рефлексивные игры, рефлексивное противоборство, приемы «переигрывания соперника»;
- развитие рефлексии в групповом контексте, при решении задач, стоящих перед группой, специальные формы игр и групповых обсуждений; методы в сложно организованных групповых ситуациях (организационно-деятельностные, организационно-обучающие игры, социально-психологические тренинги).

Таким образом, рефлексия выступает как специальным образом организованная деятельность, которая может быть использована в

проблемной ситуации, направленная на способы собственного мышления и деятельности, которая предполагает выход из своей позиции и рассмотрение её со стороны.

Использованная литература:

1. Матюшкин А.М., Понукалин А.А. Проблемные ситуации в психологической подготовке специалистов в вузе.// Вопросы психологии, 1988, №2. – С. 76-82.
2. Анисимов О.С. Новое управленческое мышление: сущность и пути формирования. - М.: Экономика 1991. - С. 88-96.

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ В ТРУДОВОМ ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНИКОВ

Пазылбекова Мукаддес студент 4 курса направления «Педагогика ипсихология» НГПИ им.Ажинияза

Проблема трудового воспитания учащейся молодежи — явление общегосударственное. И, как проблема педагогическая, особо волнует родителей и учителей.

Наше образование призвана обеспечить дальнейшее и значительное повышение качества обучения и воспитания молодежи, привести его в (соответствие с динамикой "и тенденциями всестороннего прогресса развитого общества, с интересами формирования личности. Это обеспечит, с одной стороны, качественный сдвиг в рациональном использовании трудовых ресурсов, а с другой,— всестороннее и гармоничное развитие личности.[1]

Внутренние возможности, талант и способности людей, их творческий потенциал с наибольшей полнотой, раскрываются в труде. Высокая эффективность и качество любой работы в конечном счете являются прямым отражением зрелости, идейной убежденности, нравственного благородства личности. Это особенно важно для молодой рабочей смены будущего государства. Поэтому воспитание в детях потребности трудиться на общее благо является ядром формирования всесторонне и гармонично развитой личности.

Прошлое оставило семье богатейший арсенал привычек и обычаев, обрядов и традиций. Одни из них забываются, постепенно исчезая из памяти людей, другие живут, наполняются новым содержанием. Рождаются и новые, национальные традиции, корни которых уходят в далекое прошлое страны, народа, но как живительный источник питают современность героическими и

трудовыми свершениями наших предков.

Традиции — исторически сложившиеся, систематически повторяющиеся и передаваемые от поколения к поколению обычаи, общественный порядок, отношения между людьми в процессе труда, нормы поведения в быту и семье, идеи, социальные Институты в пределах конкретной человеческой общности (группы, коллектива, общественного слоя, класса, народа, нации и т. п.) и определяемые ее особенностями и материальными условиями существования. Традиции существуют у всех народов и чрезвычайно устойчивы. Многие традиции связаны с передачей мастерства в области искусства и ремесел, в науке и культуре с преемственностью в развитии знаний. Различают традиции прогрессивные и реакционные, принадлежащие различным социальным и национальным группам, классам, общностям.[17]

Воспитательное влияние трудовых традиций тесно связано с преемственностью и взаимоотношениями поколений. В процессе исторического развития народов эта преемственность составляет основу совершенствования общества, является своеобразным «вечным двигателем» прогресса. Каждое новое поколение отбирает, развивает, и совершенствует то, что было создано предшественниками. Следовательно, для лучшего понимания и обоснования настоящего и будущего необходимо опираться на прошлое, на традиций, на тот опыт прошлых поколений, который соответствует его запросам и идеалам, прогрессивной или реакционной направленности класса.

Вся деятельность отдельных людей, и человеческого общества в целом в сфере обучения и воспитания сводится к той или иной форме подготовки детей к труду. И доминирующая роль, конечно, принадлежит преемственности поколений — воспитанию по своему образу и подобию, воспитанию через личный опыт и опыт, полученный от предшествующих поколений.

Опыт предшествующих поколений существует в различных формах знаний и традиций, обобщенного в теоретическом, трудовом и бытовом видах.

Семейные трудовые традиции благотворно влияют на привитие трудолюбия детям, на выработку у них уважительного отношения к людям труда. В школе ребятам говорят, что они должны хорошо учиться, хорошо трудиться, чтобы стать достойными своей Родины, принести как можно больше пользы своему народу, стране. Родители в доступной для ребят форме обязаны разъяснять, что каждый человек трудится для того, чтобы сделать нашу страну еще богаче и краше. К сожалению, родители это делают не всегда, а если делают, то нередко в форме, недоступной пониманию детей.

А бывают и такие высказывания о труде, которые никак не отвечают нашим нравственным нормам. Мысли типа: «запомни, дело свое нужно знать, работать нужно так, чтобы к тебе никто не приставал», или: «будешь хорошо работать, будут и деньги» — отражают принципы старого уклада общества, основой которого были расчетливость, стяжательство, эгоизм и мещанство. Отрадно, что такие рассуждения не столь характерны, но сказать об этом следует, так как они отрицательно влияют на формирование у детей правильного отношения к труду, к людям труда.

Таким образом, первым условием закрепления трудовых традиций в семье является раскрытие перед детьми целей труда человека в обществе, семейные нравственные и трудовые традиции являются важным условием и средством трудового воспитания детей в семье. Они выступают для родителей в качестве некоторой нормы, регламентирующей быт семьи, взаимоотношения между родителями и детьми.

Использованная литература:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qathiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariiga bagishlangan majlisdagi O'zbekiston Respublikasi prezidentining nutqi// Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11
2. Гладких Л. Возрождение традиционной культуры семейного воспитания [Текст] /Л. Гладких // Дошкольное воспитание. –2004. – № 12.–С.6-8

BASShİ IMIDJI HÁM OǴAN QOYİLATUǴİN TALAPLAR

S.Saytbekova "Pedagogika" kafedrası docenti,
G.Berdixanova
"Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw" qánigeligi 1-kurs magistrantı

Sońǵı jılları imidjdiń áhmiyeti álemniń rawajlanıwı ushın ulıwma barǵan sayın artıp baratır. Insanlar keleshekte bir-birine paydalı bolıw ushın bir-birine unawǵa umtıladı. Jaqın doslar hám shańaraq bular qatarına kirmeydi. Basqalardıń bárshesi, geyde bilmesten-aq bir-biri menen ózi ushın qanday da bir máp kóriw ushın qatnasadı. Sol sebepli biznes áleminde imidj túsinigi keńnen tarqaldı. Imidj – bul basqalardıń qanday da bir insannıń shaxsı hám iskerligi haqqındaǵı túsinikleri. Ulıwma, «imidj» túsinigi kóp hallarda shaxsqa qarata qollanıladı.

Búgingi kúnde imidj kásiplik qatnaslardıń zárúrli atributı esaplanadı. Shólkemniń birinshi shaxsınıń imidji, imidjdiń qáliplesiwinde ayırıqsha áhmiyetke iye boladı.[1]

Áyne mekemeniń birinshi shaxsına áhmiyetli qararlardı qabıl etiw, sonday-aq, mekemeniń jámiyetshilik tárepinen qanday qabıl etiliwi kóp jaǵınan baylanıslı boladı. Əyne birinshi shaxsların biz ǵalaba xabar qurallarında jiyi-jiyi kóremiz, áyne olardan shólkemniń xızmeti haqqındaǵı informaciyalardıń kópshilik bólegin alamız hám, demek, shólkemniń barlıq iskerligin olar menen associalaymız. Solay etip, baslıqtıń imidji shólkemniń imidjiniń qáliplesiwinde tiykarǵı faktorlardan biri boladı.

«Imidj» sózin inglisshe «pikir», «obraz» túsiniklerinen kelip shıǵadı. «Imidj» túsiniginiń kelip shıǵıwı, onıń mánisin dál anıqlaydı: imidj – bul negizinde adamnıń ózi emes, onıń jeke ózgeshelikleri jámlemesi bolmastan, al usı adam haqqında onıń átirapındaǵı adamlar yaki ǵalaba xabar quralları járdeminde ol haqqında pikir beretuǵın adamlar tárepinen jaratılǵan obraz. Kóbinese adamnıń imidji onıń shaxsınan júdá kúshli parıqlanadı.

Eger qaysı kárxananıń isi júrispey atırǵan bolsa, onda hámmesinde baslıq ayıpker bolatuǵını belgili, al eger mekeme tabıslarǵa erisetuǵın bolsa, onda usı tabıs sol shólkemniń tek xızmetkerlerine tiyisli boladı.

Biraq, basshıǵa qoyılatuǵın talapların sanap ótiw múmkin. Solay etip, talaplardı 6 tiykarǵı bloklarǵa bóliw múmkin:

1. Qánigeligin biliw:
- óndiris procesi texnologiyaların hám onıń atqaratuǵın xızmetlerin biliw;
- menendjmen teoriyasın, tiykarǵı nızamları hám tásillerin biliw;
- ulıwma ekonomikalıq teoriyana biliw;
- marketing teoriyasın biliw;
- jáne de qánigelik boyınsha ulıwma erudiciya;
- psixologiya ilimin biliw (adamlar menen islesiwde júdá áhmiyetli);

2. Jeke sıpatları:
- formada bolıw uqıbı;
- naanıqlıq hám stress sharayatlarında epshilligi;
- qálegen konfliktli sharayatında tózimliligi;
- kommunikativliligi;
- tıńlay biliw uqıbı;
- intuiciya;
- jaǵdaylarǵa beyimlesiwshiligi;
- sındı qabıllawı, ózin-ózi sınǵa alıwshılıǵı;
- ózine isenim;
- abroylılıǵı;
- tabısqa umtılıwshılıǵı hám bunıń ushın islewge tayar bolıwı;
- jası hám sırtqı kórinisi;
- erk kúshi.

3. Jeke qábiletleri:
- isendire biliw uqıbı, óz ideyasın ótkeriwi (xarizm);
- minnetlerdi bólistiriw hám kórsetpelerdi anıq beriw uqıbı;
- xızmetkerlerdi stimullastırıw hám motivaciyalaw;
- qatnasıqta beyimlilik, taktikalılıǵı hám diplomatiyalılıǵı.
4. Intellektual qábiletleri:
- aqılı hám pikir júritiwshiligi;
- dóretiwshilik potencial;
- kerekli qarardı qabıllaw uqıbı;
- logikalıq, strukturalıq, sistemalı oylaw;
- intuiciya;
5. Issheńlik tásilleri:
- jumıstaǵı racionallıq hám sistemalılıq;
-maksimal pikir jámlew uqıbı;
- qararlar qabıl etiw hám mashqalalardı sheshiw uqıbı;
- ózlik menedjment;
- óz pikirin bildiriw, sóylesiwler júrgiziw uqıbı.
6. Fizikalıq imkaniyatlar:
- aktivlilik hám háreketsheńlik;
- ǵayratlılıq;
- kúshi hám salamatlıǵı.[2]

Demek, baslıq shaxsı, onıń tájiriybesi, issheńlik hám xarakterologiyalıq ózgeshelikleri shólkemlerdi basqarıwda jetekshi rol oynaydı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Котов Е.В. Актуальные проблемы формирования имиджа государственного служащего // Beneficium. – 2020. – № 4 (37). – С. 11-18.
2. Трифонова А.П. Теоретические аспекты формирования имиджа государственного служащего // Актуальные научные исследования в современном мире. – 2021. – № 1/2 (69). – С. 147-151.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ ЛИЧНОСТИ

Таженов Панабек студент 4 курса направления «Педагогика ипсихология»
НГПИ им.Ажинияза

О роли школы в организации процесса семейного воспитания детей писал А.С.Макаренко: "Семьи бывают хорошие, и семьи бывают плохие. Поручиться за то, что семья воспитывает как следует, нельзя. Говорить, что семья может воспитывать, как хочет, мы не можем. Мы должны организовать

семейное воспитание, и организующим началом должна быть школа, как представительница государственного воспитания".[1]

Значительная роль в процессе воспитания подрастающего поколения отводится сотрудничеству семьи и школы. Проблема организации взаимодействия и сотрудничества в системе «ученик–родитель–учитель» по формированию успешной личности является актуальной во все времена.

Семья должна оказывать помощь школе в успешном осуществлении заботы об образовании в организации деятельности учащихся.

Мешает социальному воспитанию и школьной адаптации слабое знание родителями основ педагогики, их неумение правильно подбирать методов воспитания, а также их психологических особенностей, но порой родителей обвинять в этом тоже нереально. Поэтому в настоящий момент необходимо углублять взаимодействие семьи и школы, повышать ответственность отцов и матерей за воспитание детей.

И организовать эту работу должна школа. В связи с этим возрастает значение работы учителя, психолога, социального педагога в школе по организации этой деятельности, от которой зависит успех решения многих проблем.

Родители хотят видеть своих детей достойными гражданами нашего общества. Без помощи семьи школа не может обеспечить высоких результатов воспитания. В отличие от социальных институтов семья воздействует на ребенка каждодневно, поэтому располагает, почти, неограниченными возможностями в формировании его личностных качеств.

К факторам семейного воспитания социологи относят материальные условия жизни, семьи, ее структуру, образовательный уровень, интересы, духовные потребности, уровень культуры. По характеру взаимоотношений родителей семьи разделялись на три группы: живут дружно, иногда ссорятся, конфликтуют.

На основе полученных данных с помощью наблюдения, мы пришли к выводу, каким образом характер взаимоотношений родителей влияет на нравственное формирование личности ребенка, утвердилось мнение, что в большинстве семей, где существует понимание между отцом и матерью, дети растут добрыми отзывчивыми.

Иное положение в семьях, где родители ссорятся, вовлекают в свои конфликты детей. В таких семьях дети в лучшем случае воспитаны удовлетворительно, но чаще плохо.[2]

В исследованиях социологов вскрыты факторы, которые снижают воспитательное влияние семьи: ее нестабильность, наличие одного ребенка,

недостаток рабочего времени у родителей для воспитания детей, отсутствие должного контакта со школой, нехватка педагогических знаний и умений.

Для успешного взаимодействия школы и семьи в воспитании нужно, чтобы родители умели анализировать деятельность и поведение своих детей, их воспитанность. А для этого необходимо:

- разработать содержание и методику педагогического просвещения родителей с учетом подготовленности их к нравственному воспитанию;
- пробудить у родителей, как воспитателей, интерес к процессу самообразования в области специальных педагогических и психологических знаний.
- совершенствовать взаимоотношения родителей с детьми и классным руководителем, расширять сферу их совместной деятельности и общения.

Если между классным руководителем и родителями существуют доверительные отношения, педагог может попросить поделиться результатами своих наблюдений.

Таким образом, обеспечивается единство требований школы, гласного коллектива и семьи.

Налаживание с родителями доброжелательных контактов происходит легче, если педагог строит общение целенаправленно, учитывая ситуацию, заранее продумывает не только содержание беседы, но и ее ход, возможные варианты и неожиданные повороты. Давая советы, стремясь, если это необходимо, внести коррективы в воспитательные воздействия родителей на ребенка, нужно помнить, что прямое нетактичное вмешательство во внутренние дела семьи может вызвать как протест и нанести трудно поправимый вред. Ведь каждый родитель воспитывает своих детей так, как считает нужным, исходя из своих знаний, умений, чувств и убеждений.

Большая социальная значимость целенаправленного общения с семьей заключается в том, что направляя по нужному руслу воздействие родителей на детей, педагог влияет и на перестройку внутрисемейных отношений, способствует совершенствованию личности самих родителей, тем самым повышает уровень общей культуры населения.

Использованная литература:

1. Макаренко А.С. Воспитание гражданина: педагогические раздумья. - М.:Просвещение, 1988.
2. Горностаева З.Я., Орлова Л.В. Психологическая защита у детей: как проявляется и от чего защищает // Начальная школа. - 1996. - N 7.

BALANIŃ SHAXS BOLIP QÁLIPLESIWINDE ÁDEP-IKRAMLILIQ TÁRBIYANIŃ ÁHMIYETI

S.Saytbekova “Pedagogika” kafedrasınıń docenti
Xojaniyazova Sevara “Pedagogika hám psixologiya” qánigeliginiń 4-kurs talabası

Házirgi kúnde ótmishtegi kóp ásirler dawamında tálim-tárbiya tarawında arttırılǵan bay, dóretiiwshilik tájiriybesin ózlestiriw tiykarında jas áwladtı mámleketimizdiń rawajlanıwı jolında alıp barılıp atırǵan ulıwmalıq iske jedel qatnasatuǵın etip jetilistiriwge ayrıqsha itibar berilmekte.

Bárkamal insandı jetilistiriw hám tárbiyalaw kóplegen áke-analardıńlardıń qálewi hám umtılıwı bolıp tabıladı. Sońǵı payıtlarda psixologlar, oqıtıwshılar, áke-analar balada adamgershilik, yaǵnıy insaniy pazıyletlerdi rawajlandırıwǵa úlken itibar bermekte.

Gárezsizlik ideologiyasiniń ajiralmas bir tarawı balalardı bilimli, ilimli etiw, olardı barkamal shaxs etip rawajlandırıw bolıp esaplanadı. Bul tarawda balalardı ádep-ikramlı etip jetilistiriw eń baslı maqsetlerdiń biri bolıp esaplanadı.[1]

Jeke adamdı qáliplestiriwde ádep-ikramlılıq tárbiyada milliy qadriyatlardıń, xalıq awızeki dóretpeleriniń ornı ayriqsha.

Ertedegi Oraylıq Aziya oyshıllarıda milliy qadriyatlardı paydalanıp tárbiyalawdıń áhmiyeti haqqında hár tárepleme sóz etken edi. Olardan Ibn Sino, Xorezmiy, Beruniy, Farabiy, Nawayi, Berdaq, Ájiniyaz h.t.b.[2]

Oyshıllardıń ádeplilik boyınsha násiyhatlarında adamǵa jamanlılıqtıń zıyan ekenligin túsindirip, onnan bas tartıwǵa úyretip, oǵan tuwrı joldı, ádeplilik jolın kórsetedi, óytkeni, jámiyettegi eń jaqsı adam bul úlgili ádepke iye adam bolıp tabıladı. Demek, ádepli adamlar jámiyettiń biybaha baylıǵı, biyik mártebesi. Qaysı jámiyette ádepli isler jaqsı jolǵa qoyılsa, onda ol jámiyettiń abıroyı bálent mártebeli. Solay eken, biz qurmaqshı bolǵan «Keleshegi ullı mámlekettiń adamları eń aldı menen ádepli bolıwı kerek hám bunday adamlardı tárbiyalawdı danıshpan oyshıllarımızdıń biybaha miyrasları bizge jaqınnan járdem beredi. Ádeplilik tárbiya arqalı qáliplesedi. Sonlıqtan olardıń miyrasların ele de tereńirek úyreniw hám tálim-tárbiya processinde keńnen paydalanıw sirá keshiktiriwge bolmaytuǵın wazıypalardan biri.

Eger kimde-kim bul danıshpanlardıń úgit-násiyatlarına ámel qılıp, olardı basshılıqqa alıp jasasa onda ádep-ikramlılıq boyınsha eń jaqsı pazıyletli adam bolıp jetilisedi hám el arasında úlken izzet-abıroyǵa bólenedi.

Baxıtqa erisiwdiń birden-bir jolı-bul hár bir adam óz qılıq qılwaların ádep-ikramlılıq normaları menen birdeyine qadaǵalap, bahalap barıw bolıp tabıladı.

Jası úlkenlerdi húrmet etiw bul barlıq xalıq tıń dástúrinde erte zamanlardan berli bar. Jası úlkenlerdi sıylaw, húrmet etiw onıń tek jasın ǵana emes, al óz ómirinde xalıq qa etken hadal xızmetin bahalaw bolıp tabıladı. Usıǵan baylanıslı

dóregen naqıl-maqallarda: «Atańa ne qılsań, aldıńa sol keledi», «Jası úlkendi sıylaǵannıń ózi sıylı boladı» deydi.[3]

Hár qanday tárbiya siyaqlı milliy qadriyatlardı paydalanıp, ádep-ikramlılıq tárbiyasın qáliplestiriw, balalarǵa jas gezinen baslap berilgeni maqul boladı. Ádep-ikramlılıq tárbiyasın beriwde orta arnawlı bilim beriw mekteplerinińh baslawısh klasslarınan baslap tutqan ornı oǵada ullı.

Házirgi dáwir talabına say hár qanday berilgen tárbiya milliy ózgesheliklerdi esapqa alǵan halda bolıwı kerek. Bul kóz-qarastan qaraǵanda ádep-ikramlılıq tárbiyasın beriwde milliy qadriyatlardan, xalıq awızeki dóretpeleriniń tutqan ornı girewli. Xalıq awızeki dóretpeleri hár qıylı janrlarǵa iye bolıp olar tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Xalıq awızeki dóretpelerin úyreniw arqalı Watandı shın súyiw, ata-ananı qádirlew, miynet etiwge ádetleniw, doslarǵa miyrimli bolıw, jerge, suwǵa, hawaǵa, tábiyatqa bolǵan súyispenshiligin arttıradı.

Sonday-aq Orta Aziya xalıqlarını ómiri dawamında payda bolǵan hám qáliplesken, turmıstıń barlıq tarawında saqlanıp kiyatırǵan úrp-ádet, dástúrler xalıq awızeki dóretpelerin shańaraqtan baslap esitken, mánisin túsingen mektep oqıwshısı ádep-ikramlılıqtıń ne ekenligin túsinedi. Bul onıń joqarı ádep-ikramlı barkamal insan bolıp jetilisiwindegi óz waziypasın aqlaydı, jaslardıń qálbine qansha tereń sińdirilgen sayın mádeniy rawajlanıwımızǵa sonshelli kúshli tásir etedi. Úrp-ádetler bul, uzaq tariyxiy dáwirlerden beri saqlanıp, áwladtan-áwladqa ótip kiyatırǵan adamlardıń jeke turmısındaǵı, xojalıǵındaǵı hár qıylı waqıyalarǵa baylanıslı mudamı qaytalanıp turatuǵın túsiniklerdiń, háreketlerdiń, salt-sana hám úrdislerdiń kórinisi. Xalıq pedagogikası hám onıń tárbiyalıq dástúrleri xalqımızdıń kóp ásirlik tárbiyalıq tájiriybeleriniń negizi bolıp, ol óziniń jaslarǵa tásir etiwshi bay múmkinshilikleri menen ámeliy kórinislerine iye. Sonlıqtan insan turmısınıń tiykarǵı mánisin hám onıń rawajlanıw barısın milliy miyraslarsız kóz, aldımızǵa keltire almaymız. Ósip kiyatırǵan jas áwladtı adamgershilik, ádep-ikramlılıq tiykarında miynetkesh, miyrimli, pák, hadal, iymanlı, insaplı etip tárbiyalawda xalıq dástúrleri menen úrp-ádetleriniń tárbiyalıq áhmiyeti biybaha.

Juwmaqlap aytqanda milliy qadriyatlar naqıl-maqallar hám ertekler, aqıl, násiyat beriwshi turmıstaǵı waqıya, hádiyselerdi dál kórsetiwshi adamlardı hár tárepleme kámil insan etip tárbiyalawshı tárbiyalıq qural sıpatında áyyemgi dáwirlerde de, búgingi kúnde de kúndelikli turmısta tálim-tárbiya processinde óz áhmiyetin joǵaltpay qollanıla beredi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Sh.Mirziyoev. Erkin va farovon demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O’zbekiston 2016.
2. Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası./Maqalalar toplamı. N.: Bilim, 1995.

3. Qaraqalpaq fol'klorı. Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqalları IV Tom. N.,"Qaraqalpaqstan", 1978 j.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Шарибаева Карина студентка 4 курса направления «Педагогика и психология» НГПИ им.Ажинияза

«Мы не имеем права затягивать реформы в образовательной сфере. Как бы ни было сложно, с сегодняшнего дня нам необходимо заложить прочный фундамент школьного образования. Направим всё своё внимание и ресурсы. Этот путь будет сложным, но только он может решить все проблемы», — сказал Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев. Действующие образовательные стандарты и учебные программы **направлены только на получение учащимися теоретических знаний и не учат детей логическому мышлению,** практическому применению знаний, не готовят к жизни.

Именно просвещение и образование являются ключом к процветанию народов. Именно просвещение и образование ведут людей к благодеяниям, добру, терпимости. В первую очередь мы должны совершенствовать систему образования и просвещения, приобщением нашей молодежи – будущего страны – к самым современным знаниям, воспитанием всесторонне и гармонично развитой личности.[1]

Начальная школа — самоценный принципиально новый этап в жизни ребенка: начинается систематическое обучение в образовательном учреждении, расширяется сфера его взаимодействия с окружающим миром, изменяется социальный статус и увеличивается потребность в самовыражении.[2]

Целью современного начального образования является развитие личности ребенка, выявление его творческих возможностей, сохранение физического и психического здоровья. В современном начальном образовании наметилось немало положительных тенденций: складывается вариативность педагогических подходов к обучению младших школьников; у педагогов появилась свобода для творческого поиска, создаются авторские школы; активно используется зарубежный опыт; родителям предоставлена возможность выбирать педагогическую систему. Вместе с тем, по моему мнению, в настоящее время теория и практика начального образования желает быть значительно лучше в методическом и практическом отношении, а что касается теории, то недостаточно описаны активные методы обучения и воспитания в начальной школе, а еще меньше используется в педагогическом

процессе в школах.

Изменения, происходящие в мире, вызвали необходимость разработки новых подходов в системе обучения и воспитания, внедрения государственных стандартов второго поколения. Одной из проблем, волнующей учителей является вопрос, как развить у ребенка устойчивый интерес к учебе, к знаниям и потребность в их самостоятельном поиске, другими словами как активизировать познавательную деятельность в процессе обучения. Учитель должен не только понимать, чему и как учить, но и организовывать процесс таким образом, чтобы дети задавались вопросами «Чему мне нужно научиться?», «Как мне этому научиться?». Обучение должно быть построено как процесс «открытия» каждым школьником конкретного знания. Из пассивного слушателя ученик должен превратиться в самостоятельную, критически мыслящую личность.

Умение анализировать, сравнивать, выделять главное, решать проблему, способность к самосовершенствованию и умение дать адекватную самооценку, быть ответственным, самостоятельным, уметь творить и сотрудничать – вот с чем ребенку необходимо войти в этот мир. И наша задача так построить процесс обучения, чтобы помочь раскрыться духовным силам и способностям познания ребенка. Будущему учителю необходимо не только доступно все рассказать и показать, но и научить ученика мыслить, привить ему навыки практических действий. Этому могут способствовать современные нетрадиционные интерактивные технологии обучения.

Появление и развитие нетрадиционных интерактивных методов обусловлено тем, что перед обучением встали новые задачи: не только дать учащимся знания, но и обеспечить формирование и развитие познавательных интересов и способностей, творческого мышления, умений и навыков самостоятельного умственного труда. Нетрадиционные формы обучения – это интересная, необычная форма предоставления материала на занятии. Именно применение нетрадиционных форм обучения активизирует мыслительные процессы младших школьников, побуждает их к постоянному творческому поиску, учит анализировать информацию, строить связное логичное высказывание, общаться друг с другом, правильно излагать свою точку зрения, терпимо относиться к мнению другого человека. Нетрадиционные методы направлены, таким образом, на создание благоприятного мотивационного и эмоционального фона на уроке, что ведет к развитию устойчивого интереса к его овладению.

Использованная литература:

1. Речь Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева на торжественной церемонии посвящённой празднику дню учителя. 2001г.

2. Вахрушева Л.Н. Проблема интеллектуальной готовности детей к познавательной деятельности в начальной школе // Начальная школа. 2006. - № 4. - с.63-68.

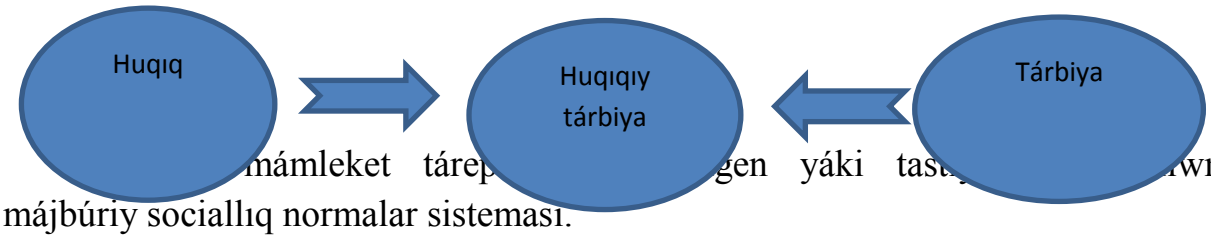
HUQIQIY TÁRBIYANIŃ JASLAR TÁRBIYASINDA RÓLI

Maxsud Yerejepov
NMPI Pedagogika kafedrası assistent oqıtıwshısı

Tárbiya máselesi ázelden quramalı process bolıp kelgen. Jaslardıń mádeniyatlı, ádep–ikramlı, aqıllı, watanparwar bolıp jetilisiwinde olarǵa berilip atırǵan tárbiyaǵa oǵada baylanıslı. Oqıwshılardı tárbiyalawda aqılıy, ekonomikalıq, ekologiyalıq, miynet, dene tárbiya, ádep ikramlılıq hám huqıqıy tárbiyalardan paydalanıp kelinbekte.

Ásirese jaslardıń huqıqıy mádeniyatınıń qáliplesiwinde huqıqıy tárbiyanıń áhmiyeti oǵada úlken.

Jaslardıń qabıl etilip atırǵan normativ hújjetlerge húrmet ruwxında tárbiyalaw, olardıń huqıqıy bilimlerin qáliplestiriw hám bayıtıp barıwdan ibarat tárbiya túri bul huqıuqıy tárbiya esaplanadı. Huqıqıy tárbiya huqıq hám tárbiyanıń birigiwinen qáliplesken.

mámleket tárep gen yáki tast wma májbúriy sociallıq normalar sisteması.

Huqıqıy tárbiya –mámleketlik organlar hám keń jámiyetshiliktiń puqaralardıń huqıqıy bilim, huqıqıy sana, huqıqıy potencial hám huqıqıy mádeniyatın qáliplestiriw boyınsha maqsetke qaratılǵan xızmeti bolıp tabıladı[8].

Mámleketimiz tárepinen jaslardıń huqıqıy tárbiyasın jetilistiriw hám olardıń huqıqıy mádeniyatın qáliplestiriw ushın Ózbekstan Respublikasınıń 2016-jıl 14-sentyabrdegi «Jaslarǵa tiyisli mámleketlik siyasatı haqqında»ǵı 406-sanlı nızamı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 28-yanvardaǵı «2022-2026-jıllarǵa mólsherlengen Jańa Ózbekstannıń Rawajlanıw strategiyası haqqında»ǵı 60-PP-sanlı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 13-apreldegi «Mámleketlik huqıqıy siyasatın ámelge asırıwda Ádillik organlardı hám mákemeler iskerligin túpten jetilistiriw is-ilajları haqqında»ǵı PP-5415-sanlı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2023-jıl 11-sentyabrdegi ««Ózbekstan-2030» Strategiyası haqqında»ǵı PP-158-sanlı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 3-

[8] A.Pazilov, Q.Qosnazarov Q.Seytmuratov, Z.Qurbaniyazova Pedagogika teoriyası 2018 Nokis

maydaǵı «Ruwxıy-aǵartıwshılıq jumıslar nátiyjeligin asırıw boyınsha qosımsha is-ijlar haqqında»ǵı PP-4307-sanlı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 9-yanvardaǵı «Jámiyette huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyattı joqarılatıw sistemasın túpten jetilistiriw haqqında»ǵı PP-5618-sanlı pármanlarınıń qabıl etiliwi huqıqıy tárbiyanıń zárúrligi hám onıń aktuallıǵın ańlatıp turmaqta. Qabıl etilip atırǵan usı normativ-hújjetler tiykarında tiyisli mákemeler hám keń jámiyetshilik belgilep berilgen wazıypalardı orınlap barılsa jaslardıń huqıqıy tárbiyasınıń jetilisiwine erisemiz.

Jaslar tárbiyasında huqıqıy tárbiyanıń zárúrligi sonda jámiyette hár qıylı buzǵınshı ideyalarǵa, illetlerge, siyasiy burmalaytuǵın shaqırıqlarǵa qosılıw, qabıl etilip atırǵan normativ-hújjetlerdi tán almaw, mámleketlik nıshanlarǵa húrmetsizlik etiw, basqanıń huqıqların ayaq astı etiw, óziniń minnetlemelerin bilmew, hár qıylı huqıqbuzarlıq hám jinayatshılıq júz beriw halatlarınıń aldı alınadı. Sebebi Huqıqıy tárbiya berilgen, huqıqıy sanası bar, huqıqıy bilimlerge iye, huqıqıy mádeniyatı qáliplesken jaslardıń qálbine bunday buzǵınshı ideya hám illetler kire almaydı sebebi olar biledi bunıń aqıbeti qanday hákimshilik hám jınayıy juwapkershiliklerge alıp keliwin. Sonıń ushın bul baǵdardaǵı is-ilajlardı elede jetilistiriw maqsetke muwapıq boladı esaplaymız.

Jaslardıń huqıqıy tárbiyasın jetilistiriw ushın tómendegilerdi usınıs etemiz.

1.Jaslardıń huqıqıy sanasın joqarılatıw;

2.Mekteplerde ótilip atırǵan Huqıqıy hám Tárbiya pánlerin oqıtıwdı sapalı ámelge asırıw;

3.Mektep hám huqıq qorǵaw organları menen birgelikte alıp barılatuǵın úgit-násiyalaw jumısların elede jetilistiriw;

4.Shańaraq-máhálle-mektep integraciyasın kúsheytiw;

5.Huqıqıy tárbiyaǵa baylanıslı sorawlar dúzilgen tańlawlar ótkeriw (bul bolsa huqıqıy bilimlerge iye bolıwına erisemiz) ;

6.Mektep jámááti, oqıwshı hám ata-analar quramınan ibarat telegramm gruppa shólkemlestiriw (telegramm gruppada jaslarǵa baylanıslı siyasat hám qabıl etilge qararlardı ápiwayı tilde túsindiriw, oqıwshı jaslar tárepinen tayarlanǵan huqıqıy tárbiyaǵa baylanıslı videorolikler tayarlap olardı gruppada jarıtıp barıw, mámleket tárepinen jaslarǵa berilip atırǵan imkaniyatlardı jaslardıń baslaması menen intervyuler beriw, oqıtıwshılar tárepinende intervyuler beriw, huqıqıy tárbiyaǵa baylanıslı onlain viktorinalar ótkeriw, huqıqıy tárbiyaǵa baylanıslı film hám kinolar jaylastırıw hám onı dodalaw);

Joqarıda aytıp ótilgen usınıslardı mekteptiń ruwxıylıq-aǵartıwshılıq isleri boyınsha, oqıw isleri boyınsha direktor orınbasarları hám tárbiya, huqıqtanıw muǵallimleri tárepinen shólkemlestirip barıw maqsetke muwapıq boladı dep esaplayman.

Jaslardıń huqıqıy tárbiyası qáliplesiwinde shańaraq, máhálle, mektep hám keń jámiyetshilik birdey juwapker esaplanadı. Informacion ásiri dáwirinde jaslardıń qálbin iyelewge urınıp atırǵan hár qıylı sırtqı tásirler bolıp turǵan bir payıtta olardıń qálbinde immunitetti qáliplestiriw, huqıqıy sanasın, huqıqıy bilimin, huqıqıy oylawın joqarılatıw, olardı hár tárepleme barkamal áwlad etib tárbiyalaw jaslar tárbiyasındaǵı tiykarǵı maqsetlerimizdiń biri bolıwı kerek dep oylayman.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1.Ózbekstan Respublikasınıń 2016-jılı 14-sentyabrdegi 406–sanlı Nızamı.
2. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 28-yanvardaǵı «2022-2026-jıllarǵa mólsherlengen Jańa Ózbekstannıń Rawajlanıw strategiyası haqqında»ǵı 60-PP-sanlı,
4.Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 13-apreldegi «Mámleketlik huqıqıy siyasatın ámelge asırıwda Ádillik organlardı hám mákemeler iskerligin túpten jetilistiriw is-ilajları haqqında»ǵı PP-5415-sanlı,
5.Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2023-jıl 11-sentyabrdegi ««Ózbekstan-2030» Strategiyası haqqında»ǵı PP-158-sanlı,
6.Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 3-maydaǵı «Ruwxıy-aǵartıwshılıq jumıslar nátiyjeligin asırıw boyınsha qosımsha is-ijlar haqqında»ǵı PP-4307-sanlı,
7.Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 9-yanvardaǵı «Jámiyette huquqıy sana hám huquqıy mádeniyattı joqarılatıw sistemasın túpten jetilistiriw haqqında»ǵı PP-5618-sanlı pármanı
8. A.Pazilov, Q.Qosnazarov, Q.Seytmuratov, Z.Qurbaniyazova «Pedagogika teoriyası» 2018. Nokis.

KÓRKEM ÁDEBIYATLAR HÁM OLARDAN TARIYX SABAQLARINDA PAYDALANIW USILLARI

Jalimbetov Jumabek Gaipovich
Ellikqala rayonı 11-mektep oqıtıwshısı

Watanǵa muhabbat, xalıq párawanlıǵı hám kámil insan máselesi jazıwshı hám shayırlar dóretiwshiligindegi bas ideya bolıp tabıladı. Tariyx sabaqlarında tariyxıy dereklerdiń bir túri esaplanǵan kórkem ádebiyattan paydalanıw arqalı oqıwshılar ótmish haqqında janlı túsinikke iye boladı. Kórkem ádebiyattıń jaslardı kámil insan etip tárbiyalawdaǵı áhmiyeti úlken. Tariyxıy-kórkem ádebiyatlar tariyxıy proceslerdi ózlestiriwde áhmiyetli faktor esaplanadı.

Tariyxıy-kórkem ádebiyatlardan paydalanıwda oqıwshılardıń jas psixologik ózgesheliklerin inabatqa alıw zárúr. Kórkem ádebiyat obrazlarınan paydalanıw oqıtıwshı bayanatınıń tárbiyalıq áhmiyetin asırıw menen birge onıń este qalıwın, sabaqtıń qızıǵarlı bolıwın támiyinleydi, hámde úyrenilip atırǵan tariyxıy dáwir haqqında tolıq túsinik hám tariyxıy kóz qarasın payda etiwge xızmet qıladı. Belgili

bir dáwirdiń jámiyetlik hádiyselerin real sáwlelendiriwshi haqıyqıy kórkem obraz, tipik obrazlar sol jámiyetlik hádiyseniń mazmun-mánisin ashıp beredi.

Tariyxtı oqıtıwda paydalanılatuǵın kórkem ádebiyatlardı: 1- úyrenilip atırǵan dáwirdiń ádebiy estelikleri hám 2-tariyxıy belletristik shıǵarmalarınan ibarat eki toparǵa bóliw múmkin.

Ádebiy esteliklerge tariyxıy hádiyse hám waqıyalardı óz zamanlasları jazıp qaldırǵan shıǵarmalar kiredi. Bul toparǵa kirgen shıǵarmalar tariyx páni ushın ótmishtiń ózine tán deregi bolıp xızmet qıladı. Kórkem ádebiyat estelikleri jazıp alınǵan awızeki dóretiwshilik shıǵarmaların: ápsanalar, dástanlar, qosıqlar, masallar hám basqalardı óz ishine aladı. Bunday shıǵarmalardıń kópshiliginde waqıyalar qayta-qayta islengen, xalıq fantaziyası menen bayıtılǵan hám bezetilgen boladı. Waqıyanı obektiv kóriniste sáwlelendirgen shıǵarmalar, estelikler bizge shekem jetip kelmegen jaǵdayda uzak ótmishti, máselen áyyemgi Greciya tariyxın jarıtıp beriwde áne usınday shıǵarmalardan da sınnan ótkerip paydalanıladı. Gomer dáwirindegi jámiyet tariyxı Gomer dástanlarınan hám grek ápsanalarınan alınǵan epizodlardı analiz qılıw tiykarında táriyplep beriledi. Kórkem esteliklerdiń tiykarǵı áhmiyeti sonnan ibarat, olar óz zamanındaǵı jámiyettiń ideyasın sáwlelendiredi hám bunı oqıwshılardıń túsinip alıwlarına, tariyxıy hádiyseler hám árbaplardıń jarqın kórkem obrazların ayqın kóz aldılarına keltiriwlerine járdem beredi. Sonıń menen birge oqıwshılar kórkem ádebiyattıń jámiyet turmısındaǵı roli menen de anıq mısallarda tanısadı. Ondaǵı ájayıp pazıyletler oqıwshılarǵa unamlı tárbiyalıq tásir kórsetedi.

Áyyemgi dúńya hám orta ásirlerde jaratılǵan ápsanalardan, qaharmanlıq dástanları hám basqa ádebiy shıǵarmalardan tariyx sabaqlarında paydalanılǵanda, oqıwshılardı bul shıǵarmalarǵa sın kóz benen qarawǵa úyretip barıw kerek. Sonday-aq, olarǵa bul shıǵarmalar ótmishten qalǵan kórkem estelikler ekenligin, olardan sol dáwirlerde bolıp ótken waqıyalarǵa tiyisli bazıbir maǵlıwmatlardan paydalanıw hám qay tárizde paydalanıw mumkinligin, bul shıǵarmalardıń qaysı jeri oylap shıǵarılǵan hám kaysı jerlerinde real waqıyalar sáwlelendirilgenligin túsindiriw lazım.

Belletristik shıǵarmalarǵa - tariyxıy romanlar, tariyxıy temalarda jazılǵan shıǵarmalar, úyreniletuǵın dáwir haqqındaǵı kórkem shıǵarma hám gúrrińler kiredi. Bul shıǵarmalar tariyxıy derekler, memuarlar hám hújjetler, ilmiy tekseriw jumısları hám monografiyalardı úyreniw tiykarında jazılǵan bolıp, olarda ótmish waqıyaları kórkem kórinisler hám kórkem obrazlar arqalı sáwlelendiriledi. Belletristika tariyx páni ushın hújjetli derek bola almasada, oqıwshılarǵa ótmishti anıq túsindiriwde zárúr qural bolıp xızmet qıladı. Tariyxıy romanlardı oqıw nátiyjesinde oqıwshılarda tariyxqa qızıǵıwshılıq oyanadı.

Úyrenilip atırǵan dáwirge tiyisli ádebiy estelikler tariyx sabaqlarında kóbinese sabaq materialın juwmaqlastırıw hám ulıwmalastırıw ushın ushın tiykar bolıp xızmet qıladı. Belletristika bayan etilip atırǵan oqıw materialın anıqlastırıwǵa hám bayanattı qızıǵarlı qılıwǵa járdem beredi.

Oqıtıwshı kórkem ádebiyattı tańlawda materialdıń tálim-tárbiyalıq jaqtan bahası, sonday-aq tariyxıy hádiyselerdiń qanshelli haqıyqıy real hám ilimiy etip jarıtılǵanlıǵın itibarǵa alıw talap etiledi.

Oqıtıwshı ózbayanatında kórkem ádebiyatlardan paydalanıw menen birge oqıwshılardıń klasta hám klastan tıs kórkem shıǵarmalardı oqıwları ústinen turaqlı qadaǵalaw alıp baradı.

Kórkem ádebiyattıń bahası oqıwshı waqıyanı avtordıń qábilieti dárejesinde túsiniwge, onı kózi menen kóriwge, onıń shaxsı arqalı, ruwxıy dúńyası arqalı kóz aldına keltiriwge, ol ilgeri súrgen óz ámeliy iskerligindeańlı ráwishte ámel qılıwǵa erisiwi menen belgilenedi.

Kórkem shıǵarmanı durıs tańlay biliw de shıǵarma ideyasın tálim-tárbiyalıq tárepten tereń ózlestiriwdiń zárúrli faktorlarınan biri bolıp, onı tańlawda belgili bir ólshemlerge tiykarlanadı, yaǵnıy kórkem shıǵarmanıń joqarı ideyalıq-kórkem bahası, avtor dóretiwshiliginde shıǵarmanıń xarakterli ornı (tiykarınan joqarı klaslarda): shıǵarmanıń jaratılǵan hám úyrenilip atırǵan dáwir ushın áhmiyeti (bul da tiykarınan joqarı klaslarda esapǵa alınadı); kórkem shıǵarmanıń bilimlendiriw, tárbiyalıq, rawajlandırıwshı qásiyetleri; kórkem shıǵarmanıń oqıwshı jasına maslıǵı, múnásipligi; oqıwshıda qızıǵıwshılıq oyatıwı; oqıwshınıń mánáwiy qızıǵıwshılıǵı, talabı, zárúriyatlarına juwap bere alıw dárejesinen ibarat.

Oqıtıwshı kórkem ádebiyattı tańlawda materialdıń tálim-tárbiyalıq tárepten bahası tariyxıy hádiyselerdiń qanshelli haqıyqıy real hám ilimiy etip jarıtılǵanlıǵın itibarǵa aladı.

Oqıtıwshı tariyx sabaqlarında paydalanıw ushın kórkem ádebiyatdan:

a) bilimlendiriw dizimi dástúrinde kózde tutılǵan tariyxıy waqıyalardıń kórinisine;

b) tariyxıy iskerler rolin kórsetiwine;

v) zárúr tariyxıy waqıyalar bolıp ótken ornılardı hám ol jerlerdiń anıq shárayatın súwretlewge hám usı sıyaqlılarǵa baǵıshlanǵan shıǵarmalardı.

Usı tárepten kórkem ádebiyattıń jaslardı kámil insan qılıp tárbiyalawdaǵı áhmiyeti úlken bolıp, ol tek ǵana bilim berip qoymastan bálkim tárbiyalaydı da.

Kórkem ádebiyattıń bahası oqıwshı waqıyanı avtordıń qábilieti dárejesinde túsiniwge, onı kózi menen kóriwge, onıń shaxsı arqalı, ruwxıy dúńyası arqalı kóz aldına keltiriwge, ol ilgeri súrgen óz ámeliy iskerligindeańlı ráwishte ámel qılıwǵa erisiwi menen belgilenedi. Oqıwshı shıǵarmada súwretlengen tımsallar galereyası hám kórkemlew qurallarınıń tek ǵana gúzetiwshisine aylanbawı, bálkim avtor ilgeri súrgen tálim-tárbiyalıń ideyanı qanday nátijege eriskkenligi táreptende

bahalawǵa úyrengen jaǵdayda ǵana onıń mazmun-mánisin tolıq, tereń ańlap jetiwi anıq.

Kórkem shıǵarmanı tuwrı tańlay biliw de shıǵarma ideyasın tálim-tárbiyalıq tárepten tereń ózlestiriwdiń zárúrli faktorlarınan biri bolıp, onı tańlawda belgili bir ólshemlerge tiykarlanadı, yaǵnıy kórkem shıǵarmanıń joqarı ideyalıq-kórkem bahası, avtor dóretiwshiliginde shıǵarmanıń xarakterli ornı (tiykarınan joqarı klaslarda): shıǵarmanıń jaratılǵan hám úyrenilip atırǵan dáwir ushın áhmiyeti (bul da tiykarınan joqarı klaslarda esapǵa alınadı); kórkem shıǵarmanıń bilimlendiriw, tárbiyalıq, rawajlandırıwshı qásiyetleri; kórkem shıǵarmanıń oqıwshı jasına maslıǵı, múnásipligi; oqıwshıda qızıǵıwshılıq oyatıwı; oqıwshınıń mánáwiy qızıǵıwshılıǵı, talabı, zárúriyatlarına juwap bere alıw dárejesi inabatqa alınadı.

Watanımız tariyxındaǵı tariyxıy waqıyalar boyınsha oqıwshıǵa kórkem ádebiyatdan paydalanıw tómendegilerdi beredi:

- ótmishtiń mádeniy miyrası, bul miyrastıń hár túrliligi, ózbek xalǵınıń tákirarlanbas qábilet iyeleri bolǵan babaları haqqında anıq hám qızıqlı maǵlıwmatlardı;
- oqıwshınıń ózligin ańlaw ushın bay mánáwiy bilim;
- ózbek milleti, shıǵıs xalıqları tariyxı, dini, mádeniyatı, úrp-ádetleri, dástúrleri haqqında kórkemlew quralları tiykarında ilimiy, haqıyqat, tariyxıy maǵlıwmatlardı iyelewge erisedi.
- ózbek xalqınıń ruwxıy halatı, ádep-ikramlıq ólshemlerinen qaharmanlıq, mártlik, miynecúygishlik, insánpárwarlıq, miymandoslıq, iyman-isenim, muxabatta sadıqlıq sıyaqlı qádiriyatlar haqqında hár tárepleme maǵlıwmat alıwǵa erisedi.

Kórkem esteliklerdiń tiykarǵı áhmiyeti sonnan ibarat, olar óz zamanındaǵı jámiyettiń ideyasın sáwlelendiredi hám bunı oqıwshılardıń túsinip alıwına, tariyxıy hádiyse hám mámleket iskerleriniń kórkem obrazların anıq kóz aldına keltiriwlerine járdem beredi. Sonıń ushın da kórkem ádebiyat oqıwshıǵa bay ruwxıy mádeniyatımızdıń tariyxıy bay tárepleri haqqında sonıń ishinde, ózbek xalqınıń ótmishi, qádiriyatları, ádep-ikramlıq ólshemleri haqqında hár tárepleme maǵlıwmat beriw imkanın jaratadı.

Oqıwshılardıń kórkem ádebiyat járdeminde ruwxıy mádeniyattı qáliplestiriwdiń pedagogika talaplarınan biri, onıń tárbiyalıq tásir kúshinen paydalanıwda oǵan dáwir kóz qarasınan jandasıw bolıp tabıladı. Kórkem ádebiyatlar mazmunındaǵı tereń filosofliq, parasatlılıq oqıwshını uzaq ótmishke sayaxat qıldıradı. Bunda jaslardan názik talǵam, qunt, tereń pikir tiykarında olardı úyreniw talap etiledi. Oqıwshılardıń bilimlerin jánede rawajlandırıw tariyxıy derekler hám basqa ádebiyatlarǵa múráját etiwdi talap qılar eken, bunda álbette Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw dástúrinde berilgen talaplardı tereń ózlestiriwge qaratılǵan bilimlardi beriw názerde tutıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1.Sagdiev A., Fuzailova G., Xasanova M. Tarix o'qıtısh metodikasi. – T. TDPU, 2008.

2.Toshpulatov T., Gafforov Ya. Tarix o'qıtısh metodikasi. (bakalavriat yunalishidagi talabalar uchun o'quv qo'llanma). - Toshkent: UzMU - Universitet, 2010.

3.Muxammedjonov A. "O'zbekiston Tarixi" (IV asrdan-XV asr boshigacha) Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik T-2017.

QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MASALALARI

Sabirova Mavluda - Pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab ta'lim tizimi islohoti bo'yicha aniq maqsadga qaratilgan ishlar izchillik bilan ro'yobga chiqarilmokda, ta'lim tarbiya jarayoni ishtirokchilarining moddiy va ma'naviy turmush sharoitini yaxshilashga yo'naltirilgan chora tadbirlar amalga oshirilmokda.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» nomli asarlaridagi umuminsoniy qadriyatlarni tiklash haqidagi mulohazalarida ta'lim tarbiya jarayonlarida o'sib kelayotgan yosh avlodni yangiliklarni tez qabul qilishga undash, istiqlol yaratgan keng imkoniyatlardan foydalanib, faoliyatimizning hamma sohalarida yuksak natijalarga erishishga undab, shu jumladan, kelajak avlodni tarbiyalashda oila, maktab va mahallaning roli benihoyat katta ekanligini ta'kidlab o'tganlar. Shuning uchun, avvalo oilada ayol-ona farzandlar tarbiyasida yetakchi o'rin egallaydi. Asosan, ona o'g'il-qizlarni to'g'ri tarbiyalashda yuz foiz javobgar shaxs hisoblanadi. Chunki ona farzandlarini kechayu kunduz, har daqiqayu soniya qaysi faoliyat bilan band ekanligini kuzatib, nazorat qilib yurishi lozim.

Avvalo, ona o'g'il-qizlarining bolaligidan ko'ngliga yo'l topa olishga harakat qilishi kerak. Qizbolani tarbiyalashda onalar ularning ichki hissiyot dunyosiga e'tibor berib hamisha hamdard bo'lishga intilishsin. Qizlar nozik va murakkab tabiatlari tufayli juda ko'p qiyinchiliklarga uchraydilar, shunda, ularga o'z vaqtida yordam qo'lingizni cho'zmasangiz keyinchalik kech bo'lishi mumkin.

Qizlarni oilada jinsiy xususiyatiga ko'prok e'tibor berib tarbiyalash eng muhim muammo hisoblanadi. Qizchalar ko'pincha qo'g'irchoq bilan o'ynashni yoqtiradilar, onalariga taqlid qilib, qo'g'irchoqni «ovqatlantiradilar, uxlatadilar…», demak, tabiiy ravishda onalik instinkti rivojlanadi. Maktabga borganda ham o'z sinfdoshlariga mehribonik qilish, sho'x o'g'il bolalarni toza-ozoda yurishini talab qiladilar.

Ammo, maktabda, o'g'il-qizlarni boshlang'ich sinfdan boshlab aziz

pedagoglarimiz, kelajak oilaviy hayotga ham tayyorlash kerak deb qayg‘uradilarmi?

Maktabda, boshqa fanlarni ta’lim berish jarayonida, hamda sinf rahbarining sinfdan va maktabdan tashqari o‘tkaziladigan tadbirlar mazmun mohiyatida, qaysi darajada mazkur muammoga e’tibor beriliyaptimi? Qizlarni, individual xususiyatlari inobatga olinib va milliy tarbiya mezonlariga asoslab, ishlar olib borish yulga qo‘yilganmi?

Oxirgi vaqtlarda dars jarayonida ko‘proq ta’lim mazmunini to‘laqonlik bilan o‘zlashtirishga, olingan bilim, malaka, mahoratni hayotda tadbiq etishga, juda ko‘p e’tibor berilayapti.

Ko‘pincha, oliy o‘quv yurtini bitirgan, ko‘p badiiy va adabiy kitoblarni o‘qigan, bir qancha hunarlarni moxir ustasi bo‘lgan, oshpazlik sirlarini egallagan qizlar ham yangi oila qurgan davrda, oddiy muomala madaniyatiga e’tibor bermaganliklari uchun, oila a’zolari bilan til topisholmay ko‘p qiynalib yurishlari ham bo‘lgan.

Xulosa qilib aytganimizda, oilaviy hayot, juda murakkab sinov maktabi hisoblanadi va onalarimiz o‘g‘il-qizlarini ana shu hayot sinovidan o‘tishga tayyorlashlari lozim. Chunki farzandlarni kelajak hayotda o‘z o‘rnini topib, jamoada, ko‘pchilik bilan muomila madaniyatiga asoslab, ishlab, o‘nib-o‘sishi uchun, ularni avvalo, oilaviy hayotga tayyorlash kerakligi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanboeva O., Holiqov D., Toshpo‘latova Sh.K., Nurmatova N.Sh. va boshq. Oila pedagogikasi. –T.: Aloqachi, 2007. – 382 b.
2. Xalmatova M. Oilaviy munosabatlar madaniyati va sog‘lom avlod tarbiyasi. –T.: O‘zbekiston, 2000. -216 b.

SHAXSGA YO‘NÁLTIRILGAN INNOVACION TA’LIM

Gaipov Dilshod Jumabekovich

Ajiniyoz nomidagi NDPI katta o‘qituvchisi

O‘qitishning zamonaviy texnologiyalarini qóllash, óqitish jarayonini yagona shaklga keltirish va yuqori samaradorlikka erishishga imkon yaratadi. Endi shaxsga yónaltirilgan texnologiyalarning nima uchun bugungi kunda dolzarb bólib borayotganligi, nima uchun mazkur texnologiyalar tálimning hozirgi kuni, kelajagi bólib qolganligi hamda ularning mohiyati haqida qisqacha tóxtalamiz.

Mazkur óqitish texnologiyasida pedagogikaning óquvchiga munosabati avtoritar xarakterga ega, yáni tálim jarayonida u yagona subyekt sifatida namoyon bóladi, óquvchilar esa faqatgina obyekt vazifasini bajaradi, xolos. Boshqacha qilib aytganda avtoritar óqitish texnologiyasida óquvchining tashabbusi va mustaqilligi deyarli yóqoladi, óqitish majburiy yósinda amalga oshiriladi. Hanuzgacha jahonda

eng kóp tarqalgan óqitishning sinf-dars tizimida mashǵulotlari asosiy birligi dars bólib, u bitta fanining bitta mavzusiga baǵishlanadi va óqituvchi tomonidan boshqariladi.[1]

Texnologiya asosan óquvchilarda bilim, kónikmalarni shakllantiradi, ular shaxsini rivojlantirishni kózda tutmaydi. Óz-ózidan kórinadiki, an'anaviy óqitish texnologiyasi óz tabiatiga kóra tálim muassasalari oldiga jamiyatimiz tomonidan qóyilgan talablarga butunlay javob bermaydi. Bundan farqli ólaroq shaxsga yónaltirilgan texnologiyalarda óquvchi tálimning milliy modeli mohiyatiga kóra pedagogik jarayon markaziga qóyiladi, uning rivojlanishiga va tabiiy imkoniyatlarini róyobga chiqarishga qulay shart-sharoitlar yaratib beriladi. Tálimning milliy modelini – shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz tálim, fan, ishlab chiqarishdan iborat 5 ta tarkibiy qismida «shaxs» asosiy tarkibiy qism – birinchi órinda turadi. Boshqacha aytganda, butun tálim tizimi, shu jumladan óqitish óquvchi shaxsiga yónartirilgan bólishi lozim. Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda óquvchilarning óquv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda tálim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qóllash borasida katta tajriba tóplangan. [2]

Shulardan biri hamkorlikda óqitish texnologiyasidan foydalangan holda darslarni loyihalashtirish. Hamkorlikda óqitish har bir óquvchini kundalik qizǵin aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga órgatish, shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir óquvchida shaxsiy qadr qimmat tuyǵusini vujudga keltirish, óz kuchi va qobiliyatiga bólgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas`uliyat hissini shakllantirishni kózda tutadi.

Hamkorlikda óqitish texnologiyasi har bir óquvchining tahlil olishdagi muvafaqqiyati guruh muvafaqqiyatiga olib kelishini anglagan holda mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, óquv topshiriqlarini tóliq va sifatli bajarishga óquv materialini puxta ózlashtirishga, órtoqlariga hamkor bólib, ózaro yordam ubshtirishga zamin tayyorlaydi.[3]

Shaxsga yónaltirilgan innovatsion tálim - óquvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda tálim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilarini qarab chiqamiz:

1. Har bir óquvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.
2. Tálimning shunday muhitini yaratish kerakki, unda óquvchi ózini shaxs deb sezsin, unga bólgan e'tiborni tuysin.
3. Bolaga tazyiq ótkazmaslik hamda uning kamchiligini bórttirmaslik; bilimlarni ózlashtirmasligi, ózini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

4. Tálimda “muvaffaqiyat muhiti”ni tashkil etish, bolaga óqishda muvaffaqiyat qozonishga yordam berish, uning óz kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. Óquvchiga atrofdagilarning har biri ózi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.
5. Óquvchining hurmati va ishonchini qozonish, óziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash. Kasb-hunar kollejining óquvchi shaxsiga yónaltirilgan tálimni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq-muloqotchanlik), ijitmoiy-hissiy va jismoniy rivojlanishiga sharoit yaratilishini táminlash juda muhimdir. [4]

«Paradokslar» darsi óquvchilarning faolliklari va qiziqishlarini oshirish maqsadida órganilayotgan mavzuni har turli «paradokslarga» boǵlab bayon qilish hamda tegishli tahlillar ótkazish asosida tóǵri xulosalarni aniqlash darsi. Seminar darsi yangi dars mavzusiga doir savollar bóyicha óquvchilarga oldindan berilgan topshiriqlarni bajarish natijalari tóǵrisida málumotlarni tinglash orqali guruhdagi barcha óquvchilar darsni ózlashtirishlari va bilimlarini mustahkamlashni táminlash darsi. Ekskursiya darsi óquvchilarni turli obʻektlar: muzey, ziyoratgoh, korxona, ustaxona, tabiat, ilmiy muassasa va boshqalar bilan tanishtirish orqali ularning bilimlarini hayot bilan boǵlash va kasbga yónaltirish ishlarini amalga oshirib borish táminlanadi.

Adabiyotlar róyxati:

1. Tolipov O. Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari”. T. Fan. 2006.
2. Zagvyazinskiy V.I. Órganish nazariyasi: zamonaviy talqin. - M: Akademiya, 2001. - 192 b.
3. Pólat E.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. Óqituvchilar uchun qóllanma - M, 1997. - 258 b.
4. Slastenin V. A. Pedagogika. Innovatsion faoliyat. M. Master nashriyoti - 2005. - 410 b.

O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

E.J.Kenesbayeva – Ajiniyoz nomidagi NukusDPI tayanch doktoranti, Nukus shahri

O‘quvchilar intellektual sohalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalari ushbu maqsadga xizmat qiladigan didaktik materiallar, usullar va metodlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Shunga ko‘ra, o‘quvchilarning intellektual sohalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan modulli o‘qitish texnologiyalari pedagogik-psixologik yondashuvlar, nazariyalarga tayanib o‘quvchilarning

intellektual sohalarini rivojlantirishni shakllari, metodlari, yo‘llari, usullari, vositalarini aniqlashga xizmat qiladi. Shuning uchun modulli o‘qitish texnologiyalari o‘quvchilar intellektual sohalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik modelini o‘zida ifodalaydi. Modulli o‘qitish texnologiyalar o‘quvchilar intellektual sohalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning asosiy yo‘nalishlari va xarakterini belgilab beradi. O‘qituvchi o‘quvchi orasidagi o‘zaro munosabatlar, dialog va hamkorlik muhitini vujudga keltiradi. Bu dialog va savol-javob yordamida o‘quvchilarni intellektual harakatlarini jadallashtirish imkonini beradi. Natijada sinf jamoasi orasida ijodiy muhit qaror topadi.

O‘quvchilar intellektual sohalarini rivojlantirishda rolliy o‘yinlar alohida ahamiyatga ega. Bunday o‘yinlar jarayonida o‘quvchilar orasida rollarni taqsimlash, ularning o‘quv axborotlarni o‘zlashtirishlari va qayta ishlashlari uchun qulay sharoit yaratish, muayyan rolga xos bo‘lgan materiallarni tayyorlashga oid pedagogik harakatlar amalga oshiriladi. Rolli o‘yinlarni bajarish jarayonida o‘quvchilar ssenariy doirasida harakat qiladilar, shundan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, rolliy o‘yinlardan ko‘ra ishchan o‘yinlar jarayonida o‘quvchilar ko‘proq intellektual faoliyat ko‘rsatadilar. Rolli va ishchan o‘yinlar orasida o‘quvchilar oldiga muammolar qo‘yiladi.

Rolli o‘yinlarni tashkil etish uchun o‘qituvchi har bir o‘quvchining intellektual sohasi qay darajada rivojlanganligi haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi lozim. O‘yinlar jarayonida o‘quvchilarning faolligi, mustaqilligi, hozirjavobligi, muammolarga echim topishi, unga kreativ yondasha olishi muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar oldiga qo‘yilayotgan topshiriqlar ularning intellektual rivojlanganlik darajalariga mos kelishi lozim. Rolli o‘yinlar o‘quvchilarga mustaqil bilim olish, intellektual jihatlan rivojlanish motivlarini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘quchchilar intellektual sohalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan rolli o‘yinlar quyidagi tartibda tashkil etiladi: fan o‘qituvchisi o‘yinning asosiy maqsadini aniqlaydi, kutilayotgan natijalarni aniq tasavvur qilgan holda bayon etadi va o‘yin ssenariysini ishlab chiqadi, shundan keyingina o‘quvchilarga o‘yinning asosiy maqsadlari va vazifalari tushuntiradi. O‘yinning maqsadidan kelib chiqib, rollarni taqsimlaydi va o‘quvchilar rollarini ijro etishga kirishadilar, rollar bilan band qilinmagan o‘quvchilar esa ushbu jarayonda kuzatuvchi sifatida ishtirok etadilar, o‘z navbatida ular o‘z fikrlarini bayon qilib, o‘yin haqidagi yakuniy xulosalarini chiqaradilar. O‘yin ssenariysi esa o‘quvchilarni intellektual sohalarini rivojlantirish bilan bir qatorda ularni ijtimoiylashtirishga ham xizmat qilishi lozim.

Bunday o‘yinlar jarayonida hayotiy muammolarga qiziqish, shaxslararo muloqot, hamkorlikda faoliyat ko‘rsatish, bir birini qo‘llab quvvatlash, muammolarga birgalikda echim topish ko‘nikmalari rivojlanadi. Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, o‘quvchilar intellektual sohalarini rivojlantirishda ishchan

o‘yinlar alohida ahamiyatga ega. Bunday o‘yinlar jarayonida o‘quvchilar kasbiy faoliyat motivlarini egallaydilar, muayyan kasbning ijtimoiy asoslari bilan tanishadilar. Natijada o‘quvchilarda ijodiy faoliyat tajribasi, mehnat jarayonlarini modellashtirish ko‘nikmalari tarkib topadi.

Ishchan o‘yinlar muayyan vaziyatni ifodalovchi imitatsion model sifatida o‘quvchilarni ijtimoiy hamkorlikka va shaxslararo munosabatlarga tayyorlashga xizmat qiladi. Bunday o‘yinlar yordamida o‘quvchilar istiqbolda amalga oshirishlari mumkin bo‘lgan ijtimoiy faoliyatga oid xatti-harakatlar, munosabatlar, me’yorlar, shart-sharoitlar bilan tanishadilar. Ularda kasbiy tafakkur elementlari hosil bo‘ladi. Ishchan o‘yinlar yordamida o‘quvchilar o‘zlari qabul qilgan qarorlarni imitatsiyalash imkoniyatiga ega bo‘ladilar, amalga oshirilgan faoliyat rejasini tuzish, o‘z nuqtai nazarlarini bayon qilishga erishadilar. Ishchan o‘yinlar davomida o‘quvchilar jamoaviy faoliyat, mikrosotsiumda harakatlanish, o‘z fikrini himoya qilish kabi ko‘nikmalarga ham ega bo‘ladilar. O‘quvchilar turli rollarga kirishish jarayonida asosli qarorlar qabul qilish, ziddiyatlarni bartaraf etish tajribasini o‘zlashtiradilar. Ishchan o‘yinlar jarayonida O‘quvchilar intellektual sohalarini rivojlantirishga ko‘maklashadigan didaktik vaziyatlar vujudga keladi.

Pedagoglar va psixologlar o‘quvchilar alohida qiziqish bilan yondashgan holda o‘quv materiallarini o‘zlashtirganda ularning intellektual sohalari rivojlanadi va mazkur o‘quv materiallari ularda o‘quv jarayoniga nisbatan bilish qiziqishlarining vujudga kelishiga turtki beradi deb hisoblaydilar. O‘quvchilarning intellektual sohalarini rivojlantirishda ishchan o‘yinlarni quyidagi turlaridan foydalanish tavsiya etiladi:

- o‘quvchilarni jismoniy hamda intellektual jihatdan rivojlantirishga ko‘maklashadigan o‘yinlar va treninglar, o‘quvchilarni faollikka undovchi o‘yinlar, bunday o‘yinlar sirasiga bahs-munozaraga chorlovchi o‘yinlar, savol-javobga undovchi o‘yinlar, emotsional ruhdagi o‘yinlar;

- intellektual-ijodiy xarakterdagi o‘yinlar. Ular: qiziqarli buyumlar ishtirokida o‘ynaladigan o‘yinlar, syujetli-intellektual o‘yinlar, didaktik o‘yinlar, konstruksiyalash bilan bog‘liq o‘yinlar, ijodiy mehnat faoliyatini ifodalovchi o‘yinlar, texnik ijodkorlikka undovchi o‘yinlar, kompyuter o‘yinlar;

- o‘quvchilarni ijtimoiy munosabatlarga kirishga undovchi o‘yinlar: ijodiy, syujetli-rolli o‘yinlar, ishchan o‘yinlar;

- o‘quvchilarni komleks rivojlantiruvchi o‘yinlar: ular sirasiga jamoaviy-ijodiy o‘yinlar kiradi.

Kommunikativ o‘yinlar o‘quvchilarni o‘zaro dialog va hamkorlikka undashga xizmat qiladi. Mazkur o‘yinlar yordamida o‘quvchilarda shaxslararo munosabat tajribasi shakllanadi.

Muammoli-dialog texnologiyasi yordamida o‘quvchilarning intelleklual sohalari jadal rivojlanadi. Mazkur texnologiya Ye.L.Melnikova [1] tomonidan nazariy jihatdan asoslangan. Ushbu texnologiyani qo‘llash natijasida o‘quvchilar muammoli topshiriqlarni bajarish jarayoniga jalb etiladilar. Ular o‘zlashtirgan bilimlarni yangi vaziyatlarda ijodiy qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Dialog vaziyatlarida o‘quvchilar yangi bilimlarini amaliy tajribalarida ijodiy qo‘llashga muvaffaq bo‘ladilar. Ularda kreativlik, atrof-muhitga nisbatan tanqidiy munosabat rivojlanadi. O‘qituvchi o‘quvchilarga muammoli savollar bilan murojaat qiladi, o‘quvchilar esa chuqur o‘ylagan holda ushbu savollarga javoblar qaytaradilar. Mazkur vaziyatda kichik tadqiqotlar o‘tkazishga muvaffaq bo‘ladilar. Yangi bilimlarni o‘zlashtirish bosqichida o‘quvchilar farazlarni ilgari suradilar, muammolarga echim topish maqsadida izlanishlarni amalga oshiradilar. Natijada o‘quvchilarda kichik tadqiqotlar o‘tkazish, izlanishlar amalga oshirish, muammolarga echim topish motivlari shakllanadi. Yangi axborotlarni o‘zlashtirishga ehtiyoj va qiziqishlar o‘quvchilarda bilish motivlarining faollashuvini ta’minlaydi. O‘quvchilarning yangi axborotlarni o‘zlashtirishlari, ularning intellektual sohalarini rivojlantirib dialogga kirishish motivlarini faollashtiradi. Muammoli-dialog texnologiyasi yordamida o‘quvchilarning intellektaul rivojlanishlari uchun qulay bo‘lgan muvaffaqiyat vaziyatlari vujudga keltiriladi.

O‘quvchilarning intellektual sohalarini rivojlantirishga ko‘maklashadigan texnologiyalar sirasiga **o‘qish va tinglash texnologiyasi**ni ham kiritish mumkin. Ushbu texnologiya dastlab O.V.Chindilova [2] tomonida ilmiy pedagogik muomalaga kiritilib nazariy jihatdan asoslangan. O‘quvchilarga matnlar taqdim etilib uni tinglash, tushunish va mazmun mohiyatini idrok etish talab qilinadi. Matnlar badiiy, ilmiy ommabop va ilmiy matnlardan iborat bo‘lishi mumkin. Masalan 5-6-sinf o‘quvchilariga badiiy matnlar va badiiy axborotli matnlar, 7-8-sinf o‘quvchilariga ilmiy ommabop matnlar, 9-10-11-sinf o‘quvchilariga turli mavzudagi ilmiy matnlarni taqdim etish mumkin. Matnlar o‘quvchilarning badiiy estetik saviyasi hamda ilmiy dunyoqarashiga mos bo‘lishi, dasturdagi mavzular bilan aloqadorligi ta’minlanishi lozim. Ularda hayotiy voqealar hamda o‘quvchilarning o‘zlashtiradigan bilimlarga mos keladigan ilmiy axborotlar ifodalanishi talab qilinadi. O‘qituvchi matnni tinglab tushunishning har bir bosqichida alohida usul va metodlardan foydalanishi maqsadga muvofiq. Matnni o‘qib tushunishning har bir bosqichida alohida usullarni qo‘llash talab qilinadi. Ushbu texnologiya o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, shaxslararo munosabat va muloqotga kirishish ko‘nikmalarining rivojlanishiga ko‘maklashadi.

FOYDALNILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. N.X.Avliyakulov, N.N.Musaeva “Pedagogik texnologiya” - “Tafakkur Boʻstoni”, Toshkent -2012.
2. Мельникова.Е.Л. Проблемно-диалогическое обучение: понятие, технология, методика [Монография]. – М.: Баласс, 2015.
3. Чиндилова.О.В. Технология продуктивного чтения на разных этапач непрерывного литературного образования ОС «Школа 2100». Монография. – М.: Баласс, 2014.

SANLI EKONOMIKANI RAWAJLANDIRIW SHARAYATINDA BOLAJAQ PEDAGOGTIŃ PEDAGOGIKALIQ KOMPETENLIGIN ASIRIWDIŃ ÁHMIYETI

Kurbanbaeva Orazgul - NMPI 1- basqısh tayansh doktorantı

Annotatsiya: Bul tezisde oqıtıwshılardağı kompetentliktiń áhmiyeti hám pedagogikalıq kompetentsiyaǵa iye bolıwı hám kásiplik kompetentligin asırıw, bolajaq pedagogtıń pedagogikalıq kompetenligin asırıwda kásiplik tayyarlıǵın qáliplestiriwge qaratılǵan wazıypa haqqında aytılıp ótilgen.

Gilt sózler: pedagogika, kompetensiya, tálim, kásip.

Búgingi kúnde watanımızda tálim sistemasın modernizatsiyalawǵa pedagog kadrlardıń kásiplik tayyarlıǵın qáliplestiriwge qaratılǵan wazıypa sıpatında belgilengen. Yaǵniy búgingi tálim sistemasında jańa kompetentli jandasıw paradigması kásiplik iskerligindegi milliy hám jeke-mánáwiy qádiryatlar dizimine tiykarlanǵan halda oqıtıwshı shaxs hám kásiplik kompetentligini rawajlandırıwǵa qaratılǵan. Sonday eken, pedagogikalıq kompetentliktiń ayrıqsha pán sıpatında úyreniwi bilimli, kreativ pedagog kadrlardı tayyarlaw belgileriniń biri sıpatında xızmet qıladı. Pedagogikalıq kompetentliktiń pán sıpatında tálim prosesinne kirip keliwi, eń áwelle, mámleket hám jámiyetimizdiń rawajlanǵan mámleketler qatarında tálim sıpatın asırıwǵa bolǵan social buyırtpanıń payda bolıwı hám pedagog kadrlar tayarlaw dizimine social ózgeris hám jańalanıwlar alıp kiriwi, olardıń kásiplik kompetentligin asırıwǵa qaratılǵan tálimge kompetentli jandasıwdiń járiyalanıwı menen baylanıslı esaplanadı. Kópshilik jaǵdaylarda kompetensiya túsinigi dástúriy túrde lawazımlı shaxstıń kompetensiyalarını qánigeniń kásiplik qásiyetlerin bahalaw kóz qarastan keń qollanıladı. Bıraq onıń pedagogikalıq iskerligi menen baylanıslı tárepleri “pedagogikalıq kompetensiya” túsinigi menen baylanıslı boladı. Oqıtıwshınıń sheberligin professionallıǵı hám pedagogikalıq xarakteristikalaytuǵın zárúrli strukturalıq bólimlerden biri bul oqıtıwshınıń pedagogikalıq kompetensiyasi esaplanadı.

Pedagogikalıq kompetensiya - bul oqıtıwshınıń iskerligin ámelge asırıwǵa tiyisli teoriyalıq hám ámeliy tayınlıǵı retinde túsiniletuǵın kásiplik sheberligi menen baylanıslı boladı. Pedagogikalıq ádebiyatlarda “pedagogikalıq

kompetentlik", "pedagogdıń kásiplik kompetentligi" hám "kásiplik-pedagogikalıq kompetentlik" túsinikleri qollanıladı. R.M.Axmadullina hám N.R.Valiaxmetovalar bul túsiniklerge berilgen analizlerdi úyrengen hám olardı sinonımler retinde analiz qilǵan. Oǵan kóre, **pedagogikalıq kompetentlik** - bul pedagogikalıq miynet obiekti, quralları hám sharayatlarına bolǵan seziwsheńlik hámde oqıwshı shaxsında talap etiletuǵın sapalardı qáliplestiriwdiń nátiyjeli modelin jaratıwdan shólkemlesken shaxstıń individual qásiyetleri dep belgilenedi. "Pedagogikalıq kompetentlik" túsinigi bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybe sonıń menen birge, olardı iskerlik, baylanıs hám shaxstı rawajlandırıwda qollay alıw usılların iyelewdi óz ishine aladı.

Pedagogik kompetensiya pedagogika tarawında professional dárejede isleytuǵın insan tálim hám tárbiya procesinde civilizatsiyalanǵan tájriybeniń ulıwma toplamınan durıs paydalana alıwın ańlatadi, yaǵniy ol maqsatke muwapıq pedagogikalıq funksiya hám múnásebetler usılları hám túrleri jeterlishe iyeleydi. Bul jóneliste alıp barılıp atırǵan ilmiy izleniwler, **pedagogiklıq kompetenlik** túsinigin tómendegishe táriyplew múmkin:

- kásiplik xızmetti alıp barıw ushın oqıtıwshıǵa zárúr bolǵan bilim, kónlikpeler;
- mashqalardı nátiyjeli sheshiw alıw qábileti, joqarı professionallıq;
- kásiplik xızmet procesinde oqıtıwshı tárepinen qollanılatuǵın texnologiyalar, usıllar hám texnikalar jıyındısı;
- operacion kónlikpeler toplamı hámde pedagogik xızmettinde úlken tájriybege iye bolıw h.t.b.

Kompetensiyalar tálimniń ulıwma mazmunı menen baylanıslı bolıp, olar ulıwma pán hám tálim tarawlarına tiyisli boladı. Pán kompetensiyaları kóbirek qásiyetke iye bolıp, olar oqıw pánler sheńberinde qáliplestiriw imkaniyatı bar. Pedagogik kompetentlik páni bolajaq pedagogik xızmetke tayyarlawǵa xızmet qıladı. Bunda pedagogtıń kompetentligi menen baylanıslı kóplep túsiniklerdi ózlestiriledi. Bul túsinikler ayırım dereklerde kompetentliktiń tiykarǵı bólimleri sıpatında aytıp ótilgen bolsa, basqalarıda bolsa kompetentliktiń sıpatlar dep túsindiriledi. Tálimniń sapası tikkeley ol jaǵdayda iskerlik júrgizip atırǵan kadrlarǵa baylanıslı boladı. Pedagoglar orınınıń asıwı, kásiplik mártebesiniń rawajlanıwı, texnika hám texnologiyalardıń, ilim-pánniń rawajlanıwı, tálimniń modernizaciyalanıw procesleri pedagoglar orınlawı kerek bolǵan funksiyalardıń ózgerip barıwı olardıń kásiplik pedagoglardıń pedagogikalıq kompetentligine, professionalizm dárejesine qoyılatuǵın talaplardıńda ózgerip barıwına alıp kelip atır. Pedagoglardıń kásiplik sheberligin hám kompetentligin rawajlandırıwdıń tómendegi jolları usınıs etiledi:

- kásiplik sheberlik jarıslarında qatnasıw;

- pedagogikalıq tájiriybelerdi úyreniw hám onıń unamlı táreplerin óz tájiriybesine alıp kirisiw;
- óz iskerligine ózi baha beriwi, analiz etiwi hám óz-ózin rawajlandirip barıwı;
- pedagogikalıq konferensiya, seminar, trening hám forumlarda qatnasıw arqalı innovacion menen birlikte jolǵa qoyıw hám t.b.

Eń tiykarǵısı, pedagogtıń ózi jeke pedagogikalıq kompetentligi hám sheberligin asırıp barıw lazımlıǵın ańlawı lazım. Oqıtıwshı óziniń kásiplik sıpatların ańlap jetiwi ushın unamlı ortalıq hám sharayıt jaratılıwı áhmiyetli esaplanadı.

Búgingi kúnde dóretiwshi, novator, pútkil potencialın tálim hám tárbiya processlerine jóneltiriwge ılayıq kompetentli pedagoglarǵa bolǵan mútájlik asıp barmaqta. Sonday eken, pedagoglar óz ústinde islewi kásiplik kompetentligin asırıp barıwı talap etiledi. Pedagog ilimpazlar N.A.Muslimov, M.Usmonboyeva hám pedagog M.Mirsoliyevalar tárepinen pedagoglardıń óz ústinde islewi hám óz-ózin rawajlandırıwı boyınsha ózleriniń izertlewlerin alıp barǵan. Olar **pedagoglardıń óz ústinde islewi** - bul olardıń turaqlı túrde óziniń bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerin hám de jeke sapaların rawajlandırıp barıw jolında ámeliy háreketlerdi payda bolıwı dep táriyp beredi. Ilimpazlar pedagoglardıń óz ústinde islew hám óz-ózin rawajlandırıwı, bárinen burın, olardıń óz-ózin analiz qılıwı hámde ózin-ózi bahalawı menen belgileniwin aytıp ótedi.

Demek, **kompetentlik** - bul qániygeniń bilim, kónlikpe, tájriybe hám qábilyetler jıyındısınan ibarat bolǵan kóp qırlı integrativ haqqında maǵlıwmat bolıp esaplanadı. Bul teoriyalıq hám ámeliy tájriybeni ulıwmalastiriw tiykarında ámeliy xızmet barısında qáliplesetuǵın quramali sıpat bolıp, ol túrli kompetensiya hám jeke qásiyetlerin dizimli birlestiriw menen belgilenedi. Kompetensiya degenimizde qániygeniń sheshiwshi jeke qábilyeti, kásiplik wazıypalardıń málim bir topar túsiniledi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Begimkulov U.Sh. Pedagogik tálim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Ped. f. d.. diss. - T., 2007-yil
2. Бордовская Н.В., Реан А.А.. Педагогика: Учебник для вузов. - СПб.: Издательство “Питер”, 2000.- 304 с. - (Серия “Учебник нового века”). Формы и методы организации обучения. - С. 89–91, 100-104).
3. Ibragimov X., Abdullaeva Sh. Pedagogika nazariyasi - Toshkent: Fan va texnologiya, 2008-y. - 288 b
4. Z.K.Kurbaniyazova “Pedagogik kompetentlik” darslik – Toshkent, “Yosh avlod matbaa”, 2021-yil.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Gaipov Dilshod Jumabekovich
Ajiniyoz nomidagi NDPI katta o‘qituvchisi

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo’yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. «Pyedagogik tyexnologiya» ning asosida «tyexnologiya», «tyexnologik jarayon» tushunchalari yotadi. Ushbu tushunchalar orqali ta'limda esa fan bo’yicha uslubiy tadbirlar majmuasi tushuniladi.

“Ta’lim to’g’risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta’lim-tarbiya sohasida ulkan odimlarni boshlab berish bilan birga tahsil beruvchi har bir pedagog zimmasiga ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi qator vazifalarni yukladi. Bu esa o’z navbatida ta’lim tarbiya jarayoniga bo’lgan yangicha qarashlarni shakllantirishda asos bo’lib xizmat qiladi. Har qanday ta’limning maqsadi – bilimni hamda uni amalda qo’llay bilish ko’nikmalari va malakalarini shakllantirish, shunga zarur shaxs sifatlari va ko’rsatmalarini ishlab chiqish. Ta’lim faoliyati harakatida maqsadning barcha komponentlari amalga oshar ekan, turli usullarni umumlashtirgan holda amalda qo’llay olish talab etilmoqda.

Ta’limning globallashuvi sharoitida ta’lim sohasi bilan jamiyatning rivojlanib borayotgan ijtimoiy ehtiyojlari o’rtasida nomutanosiblikning yuzaga kelganligi kuzatilmoqda. Ta’lim tizimi oldiga barkamol shaxsni shakllantirish, ta’lim sohasi bilan mehnat bozori o’rtasidagi nomutanosiblikni qisqartirish hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kabi yangi dolzarb vazifalar qo’yilmoqda.

Qisqa vaqt oralaig’ida muayyan nazariy bilimlarni talabalarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko’nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, talabalar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko’nikma hamda malakalar darjasini baholash ta’lim pedagog xodimdan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Bugungi kun pedagogikasida integratsion texnologiyalar va axborot-kommunikatsion texnologiyalari vositalarisiz pedagogik jarayonlar samaradorligini ta’minlashni tasavvur etib bo’lmaydi. Bunday innavatsion yondashuv hamda axborot-kommunikatsion texnologiyalari vositalarining joriy etilishi. mazkur mashg’ulotlar jarayonlarda tasodifiy va kutilmagan holatlarni oldini olishga xizmat qiladi [1, 17 b].

Pedagogik texnologiya o’z mohiyatiga ko’ra subyektiv xusussiyatga ega, ya’ni har bir pedagog ta’lim va tarbiya jarayonini o’z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod

va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat’iy nazar pedagogik texnologiya o’z oldiga ta’lim shakllarini optimallash vazifasini qo’yadi va ushbu vazifa ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga va amaliyotga tadbiq etishga xizmat qiladi. Ta’lim muassasasida pedagog xodimlar va rahbarlarning asosiy vazifasi pedagogic jarayonlarni tashkil etishda ijobiy natijalarga erishish uchun jamoada yoki guruhda zaruriy shart-sharoitlarni yaratish, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash uchun ta’lim jarayonlarni yaxlit tizim sifatida rivojlantirish hisoblanadi. Zamonaviy pedagog o’z faoliyatida zehnli, ilmiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy taraqqiyotni mohiyatan chuqur anglay olishi, ham dunyoviy ham diniy bilimlarni keng dunyoqarash orqali to’g’ri talqin eta olishi, qolaversa, o’quv jarayonida kompyuter texnologiyalari va zamonaviy pedagogic texnologiyalardan foydalana olishi zarur.

Ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning asosiy tamoyillaridan biri pedagogik jarayon ishtirokchilari ya’ni asosiy harakatatlantiruvchi kuchlari, aniqroq qilib aytganda pedagogik jarayonlarda subyekt-subyekt munosabatlarining qaror topishidir. Inson ongi hamisha subyektiv mohiyatga egadir. Shunday ekan bilimni tehsil oluvchi talabalar tomonidan puxta o’zlashtirilishiga ta’lim beruvchi predmatga nisbatan subyektiv munosabatni tarkib topshirish natijasida erishadi [2, 46 b]. Bu esa o’z navbatida bilish usulini mustaqil belgilashni ya’ni muammoning yechimini topishda o’z dunyo qarashi va tafakkur tarzidan kelib chiqish shu bilan birga xato qilish huquqiga egalikni ta’minlaydi. Ta’lim jarayonlarida subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirishda ularning mustaqil va samarali fikrlashining muhim mexanizmi sifatida reflaksiv yondashuv o’ziga xos ahamiyat kasb etadi. Refleksiv yondashuv jarayonida o’rganilayotgan tushunchalarni keng tizim kontekstida tushuntirish jarayonlarini alohida tashkil etish, subyektlarning o’zini-o’zi tahlil qilishi, o’z tushunchalari hamda xatti-harakatlarini faol o’ylab ko’rishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Ta’lim jarayonini tashkil etish va boshqarishda shaxs-faoliyat yondashuvi ham zarur hisoblanib, pedagogik jarayonlarda subyektlar faolligini ta’minlash va aniq maqsadlarga ko’ra belgilangan vazifalarni bajarishga subyektlarni motivlashtirish yo’nalishi vujudga keladi.shaxs-faoliyat yondashuvida shaxsning va faoliyatning komponentlari bir-biri bilan chambarchas bog’liq holda o’rganiladi, chunki bu yondashuv asosida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarida talabalar subyekt sifatida faoliyat ko’rsatadi va o’z navbatida, talaba shaxsining subyekt sifatida rivojlanishi uning faolligi, mustaqil, erkin, tanqidiy, tahliliy va samarali fikrlashining rivojlanishi orqali aniqlanadi.

Demak, ta’lim har bir tahsil oluvchining qiziqishi va bilish qobiliyatining o’quv faoliyatini tashkil etish jarayonida namoyon qilish imkoniyatini yarata olishi zarur, bu holat esa tehsil oluvchining bilish obyekti va predmeti bo’lgan shaxsiy

xususiyatlarini aniqlash asosida, uning shaxs sifatida rivojlanishini va o’z-o’zini rivojlantirishni ta’minlaydi. Ta’limiy islohotlarning asosiy maqsadi esa “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da ta’kidla’nganidek, inson uchun har tomonlamauyg’un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro’yobga chiqarishning sharoitini va ta’sirchan mexanizmini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o’zgartirishdan iboratdir. [3, 24 b]. Ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda integratsion texnologiyalardan foydalanish ushbu maqsadni amalga oshirishga yo’naltirilgan hisoblanadi..

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Azizxo’jayeva N.N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat” – Toshkent,: 2003 – 17 b.

2.Yo’ldoshev J, Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Тошkent,: O’qituvchi, 2004. 46, b.

3. Umumiy o’rta ta’limning DTS va o’quvdasturi – T: Musiqa, 1999. 24,b.

ORTA ARNAWLI BILIMLENDIRIW MEKEMELERINDE OQIWSHILARDIŃ TÁRTIP QAǴIYDASIN SAQLAW TEXNOLOGIYASIN RAWAJLANDIRIW

Umirbekova Nasiba

Nókis qalası Msh ham Mb bolimine qaraslı 35-sanlı mektep psixologı

Búgingi kúnde mámleketimizde oqıwshı-jaslardıń fizikalıq, intellektuallıq tárepten jetilisiwine, olardı milliy tariyxıy miyraslarimiz a, milliy hám ulıwma insaniy qádiriyatlarǵa húrmet ruwxında tárbiyalaw sıyaqlı ústin turatuǵın jónelislerde keń kólemli sistemalı jumıslar ámelge asırılıp atır. Buǵan baylanıslı al-Buxoriy, al-Termiziy, Naqshbandiy, Ǵijduvoniy, Ámir Temur, Alisher Navoiy, Bobur, Avloniy sıyaqlı ilimpazlardıń ilimiy dóretpelerinde oqıwshılar tárbiyasında qollaw pedagogikalıq sheshimlerine tiykarlaw támiyinlewge xızmet etetuǵın ilmiy tájriybe, social-pedagogikalıq bilimlerdi tártipli tárbiyalaw táreplerine ilimiy izertlewlerdi keń qamtılǵan halda ámelge asırıwǵa boladı.

Tártipsizlik - shaxs ishki hám sırtqı qatnaslarında kompleksli uqsaslıqtıń bolmaslıǵı nátiyjesi esaplanıp, shaxstıń ishki diskomfort (qolaysızlıq)tı seziniwi, iskerligi, xulqı hám átirapındaǵı insanlar menen óz-ara qatnasınıń izden shıǵıwında kórinetuǵın boladı. Tártipsizlik integrativ hádiyse retinde bir qansha kórinislerde ańlatıladı. Bular: patogen, social-psixik jáne social kórinisler.

Panogen kórinis sistemansı. Bas miydegi kesellikler, analizatorlar (seziw analizatorı, miy hám olardı biriktiriwshi nervlar) dıń keselleniwi hám hár qıylı fobiya (qáweter) lar áqibeti retinde payda boladı.

Social-psixik tártipsizlik jastıń ósiwi hám jınıslıq ózgerisler processinde intellektual rawajlanıw hám shıdamlılıqlıq tarawda qolaysızlıqtıń payda bolıwı sıyaqlılar áqibetinde qáliplesedi.

Social tártipsizlik, nızam hám etikalıq normalardı buzıwda kórinetuǵın xulqtıń social formaları; ishki óz-ózin basqarıw sisteması, qádiriyatlar baǵdarı, social jol-jobalar hám maqsetlerdiń forması ózgeriwi menen baylanıslı halda júz beredi.

Tártipsizliktıń júzege keliwine túrli faktorlar tásir kórsetedi, olardı mazmın klassifikaciyalaw faktorlardıń eki tiykarǵı gruppaǵa tiyisliligin kórsetedi. Bular social (obiektiv) hám logikalıq (subiektiv) faktorlar. Usı faktorlar tap social hám psixoontogenez processler óz-ara baylanıslı bolǵanı sıyaqlı birewiniń payda bolıwına ekinshisi tikkeley tásir kórsetedi, yaǵnıy olar bir-birin toldıradı. Tártipsizlikti keltirip shıǵarıwshı qáwip-qáter faktorları bul gruppa yamasa ortalıq hám individ xarakterleri arasındaǵı baylanıslılıq jáne onıń arnawlı bir waqıt aralıǵında buzılıw múmkinshiligıníń joqarı dárejede bolıwı, dep xarakterlenedi. Tártipsizlik faktorları shejiresinde oqıwshı shaxsınıń ayrıqsha qásiyetleri bólek orın tutadı. Tártipsizliktıń kóplegen sebepleri arasında bul qásiyetke tiyislilerinen tómendegilerdi ajıratıp kórsetiw múmkin.

Birinshiden, oqıtıwshınıń oqıwshılarǵa salıstırǵanda óz-ara mámile mádeniyatı, mehir-muxabbatı agressiv xarakteri oqıwshılardı tuwrı jolǵa túsiwine ibrat bola aladı. Bunday jaǵdayda oqıtıwshıdaǵı pedagogikalıq-kásiplik uqıp, jetkilikli tájiriybe zárúrli rol oynaydı. Izertlew jumıslarınıń kórsetiwinshe, birinshi ustazdıń ózine tán mámilesi hám pedagogikalıq taktikası oqıwshılardıń teńlesleri hám ata-anaları menen óz-ara qarım-qatnaslarına sezilerli unamlı tásir etedi. Óz gezeginde teńlesleride, ata-analarda olarǵa salıstırǵanda turpayı mámilede bolmawları, sheriklikte óspirim xarakterindegi kemshilikke toqtatıwı óz aldılarına maqset etip qoyıwı zárúr. Oqıtıwshınıń sonday taypadaǵı oqıwshılar menen alıp barǵan tárbiyalıq tásiriniń ayrıqshalıǵı hám ol ámel etetuǵın “sheriklik pedagogikası” balalardıń óz-ara kelispewshiliginiń aldın alıwı múmkin.

Ekinshiden, oqıtıwshı oqıwshılar arasındaǵı óz-ara jánjellerge salıstırǵanda biyparıq bolmawı hám olardı saplastırıw dúzetiw lazım. Bıraq bul olardıń erkinliklerin shegaralaw degeni emes. Ala-awızlılıqtıń quramalılıq dárejesine qaray jumıs tutıw maqsetke muwapıq boladı. Bunda, jaǵdayǵa qarap mektep administraciyasınıń aralasıwı yamasa ustazlardıń máslaháti hám násiyxatlarınıń ózi jetkilikli bolıwı múmkin.

Solay etip, mektep qaǵıydasınıń buzılıwında oqıwshıda oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń joǵalıwı, qarama-qarsılıqlı qatnaslar, psixogen kesellikler hám reaksiyalar, qáweter dárejeleriniń artıwı, oqıwshı shaxsınıń rawajlanıwda nadurıs mexanizmlerdiń qáliplesiwi esaplanadı. Bul mashqalalardıń negizinde quramalı jeke jáne social qatnas faktorları jatadı. Naǵız ózi faktorlar oqıwshınıń bárkámal shaxs bolıp

qáliplesiwine saldamlı unamsız tásir kórsetedi. Kóbinese oqıwshılarda bunday jaǵdaylar oǵan salıstırǵanda nadurıs pedagogikalıq talaplar qoyılıwı nátiyjesinde de júz boladı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Sattorov S. Intizomlilik va “ustoz-shogird” diadasi. “Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida madaniy muhitni yaratishning pedagogik texnologiyalari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublik ilmoiy-amaliy anjuman. – Toshkent. 2023-y. 15-16-sonlar -B 357-362

2. Сатторов С. “Применение информационного-комуникационного технологий как средство повышения качества образования школьников’’. //Евразийский научный журнал, 2017г. -B . 155-159.

3. Sattorov S. Ta’lim-tarbiya jaravonida internet resurslaridan foydalanishning pedagogik asoslari. TerDU XTXQT va UMOHM, “Aniq va tabiiy fanlar ta'limida zamonaviy pedagogik yondashuv: innovatsion jarayon va tavsiyalar” mavzusidagi amaliy seminar materiallari. 2018 г. -B . 39^15.

4. Сатторов С. Внедрение в учебный процесс передовых методов педагогов-новаторов. Журнал "Интернаука" LCV международной научно- практической конференции //“Молодой исследователь: вызовы и перспективы”, 2019 г.-B .115-119.

TARIYX SABAQLARINDA INTERAKTIV METODLARDAN PAYDALANIW ABZALLIQLARI

Djalimbetova Sanamjon Aytbaevna
Ellikqala rayonı 11-mektep RAIBDO

Tariyx sabaqlarında berilgen materialdıń oqıwshılar tárepinen ózlestiriliwi dárejesine sabaqtıń durıs shólkemlestiriliwi, onı jetkerip beriw metodları hám usıllarınıń temaǵa sáykes tańlanǵanlıǵı, oqıtıwshı tárepinen olardıń nátiyjeli qollanılıwı áhmiyetli rol oynaydı. Bul baǵdarda ullı pedagoglar tárepinen túrli sabaq formaları oylap tabılıp, bilim beriw sıpatın arttırıw máseleleri kórip ótilgen. Oqıwshıǵa ózinshe islew, izleniw imkaniyatın jaratıp beriw haqqında orta ásir oyanıw dáwiri oyshılları da óz pikirlerin bildirip ótken. Ullı francuz oyshılı Mishel' Monten' bul haqqında: «Men ustazdıń bir ózi sóylep hám sheshim qabıllawın qálemeymen; men onıń óz tárbiyalanıwshısın da tıńlawın qáleymen» - degen edi [1. 71].

Oqıtıwshı ushın sabaq waqtında artıqsha kóp kúsh sarplanbaǵanlıǵı menen, sabaqqa tayarlanıw momentinde kóp izlenis talap qılınadı hám sabaq dawamında oqıwshılardıń jumısın qadaǵalaw, olardı bahalawda joqarı sheberlik kórsetiwi zárúr boladı. XVIII-ásir filosofı Jan Jak Russo tárbiya máselesi haqqında tómendegi

pikirlerdi bildirip ótken: «Eger siz óz oqıwshıńızdıń aqılın tárbiyalaǵıńız kelse, onıń aqılın basqaratuǵın kúshin tárbiyalań» [2. 79-81].

Sonlıqtanda sabaqta interaktiv oqıtıw formalarınan, kórgizbelilikke itibar qaratıw, sayaxat sabaqlarınan paydalanıw, bulardan tısqarı, oqıtıwshı tárepinen islengen hár qanday háreket bilim beriw nátiyjeliligin arttırıwda unamlı nátiyje berse, onnan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı.

Ulıwma bilim beriw mekteplerinde oqıwshılar ushın tiykarǵı qural hám bilim alıw deregi sabaqlıq bolıp esaplanadı. Biraq, usı sabaqlıqta berilgen maǵlıwmatlardı oqıwshılar qalay ózlestirip atır, oqıwshılarǵa maǵlıwmatlar qanday usıllar menen jetkeriw kerek? Bul sorawlar, álbette, hár bir oqıtıwshını oylandırıwı tábiyiy. Sonlıqtanda, biz tómende názerińizge usınbaqshı bolǵan shınıǵıwlar «tariyxıy diktant» dep atalıp, ol oqıwshılardıń biliw, ózin sınap kóriw, qátelerdi tabıwǵa qızıqtırıw baǵdarında háreketlendiriwshi shınıǵıw esaplanıp, oqıtıwshılarǵa metodikalıq járdem beredi degen úmittemiz.

Tekstli tariyxıy diktant.

Sabaq barısında oqıtıwshı oqıwshılardıń sabaqlıq teksti menen islesiw kónlikpelerin qáliplestiriw hám tema mazmunın ózlestirgenligin anıqlaw maqsetinde tekstli tariyxıy diktanttan paydalanıw múmkin. Bul shınıǵıwdı ámelge asırıw ushın okıwshılarǵa temanıń mazmunın ashıp beriwshi tekstler beriledi. Oqıwshılar belgilengen waqıt ishinde tekstte túsirilip qaldırılǵan orınlarǵa terminler, tariyxıy atamalar yamasa tariyxıy shaxslardıń atları jazadı hám tekstti tolıqtırıladı. Bul shınıǵıwdı orınlaw dawamında oqıwshılar sabaqlıq teksti menen islesiw waqtında nelerge dıqqat-itibarlı bolıw kerek ekenligin ańlaydı, este saqlap qalıw qábileti rawajlanadı, oqıtıwshıǵa taza temanı bekkemlew imkaniyatın beredi.

Tekstli tariyxıy diktant: Úlgi:

Samaniyler húkimdarlıǵı dáwirinde jer iyeliginiń ……, …….., ……., ……., hám ……dep atalıwshı 5 túri bar bolǵan. Joqarı mártebeli ruwxanıylar hám seyitlerdiń qol astındaǵı jerler «…….» dep atalǵan. Bunday imkaniyatqa iye bolǵan múlk iyeleri mámleketke kóbinese ónimniń 1/10 esabında ……salıǵın ǵana tólegen.

Sol zamanda ijarashılar …….. yamasa «qosshılar» dep atalatuǵın edi. Paytaxt sarayında …. den artıq alım, shayır hám kórkem-óner iyeleri dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan. Abu Rayxan Beruniy, ……., Bayhaqiy …….. miynetlerin sultan Ma'sudqa baǵıshlaǵan.

Tekstti tolıqtırıw:

«mulki sultanıy», «mulk jerleri», «ўaqım jerleri», «mulki xos» hám «jámáát jerleri», «mulki xos», «úsir», «barzikar», 400, «Qonuniy Ma'sudiy», «Tarixi Ma'sudiy».

Juwmaqlap aytqanda, biz joqarıda usınıs etken shınıǵıwlar oqıwshılarda sabaqlıq teksti menen islesiw kónlikpesin payda etedi, tariyxıy bilimlerdi qáliplestiredi, úyrengen teoriyalıq bilimlerin ámeliy qollana alıwǵa úyretedi hám eń áhmiyetlisi, sabaqtı nátiyjeli ózlestiriwge óz járdemin tiygizedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Piskunov A. I. Xrestomatiya po istorii zarubejnoy pedagogiki.- M.: Prosveshenie, 1981.
2.Dvorcov A. T. Jan Jak Russo. -M.: Nauka. 1980.
3. Muxamedjanov. A. 7-klass «Ózbekstan tariyxı» sabaqlıǵı. - T. 2013.
4. Usmanov Q, Juraev U, Narqulov N, 8-klass «Ózbekstan tariyxı» sabaqlıǵı. –T. 2014.

“ВАТАН ТАЯНЧИ” ҲАРАКАТИ ОТРЯД АЪЗОЛАРИНИНГ САЛОҲИЯТИНИ НАМОЁН ЭТИШ ШАКЛЛАРИ (ЮҚОРИ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ МИСОЛИДА)

Пазылова Меруерт Ермекбаевна
НДПИ Педагогика кафедраси профессори в.б., педагогика фанлари доктори
Ярматов Акбар Нормуротович
Қорақалпоғистон Республикаси мудофаа ишлари бошқармаси бошлиғининг ўринбосари - “Ватан таянчи” ҳаракати бўлими бошлиғи, подполковник

“Сайёрамизни эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. Бизнинг асосий вазифамиз - ёшларни ўз салоҳиятларини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратишдан иборатдир”. [1]

Шавкат МИРЗИЁЕВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти,
Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони

Аннотация. Мақолада “Ватан таянчи” ҳаракати отряд аъзоларининг салоҳиятини намоён этиш шакллари (юқори синф ўқувчилари мисолида) анъанавий ва замонавий усуллари, шакллари ёритилган.

Таянч иборалар: моҳият, махсус синов, маҳорат, усул, шакл, “Ватан таянчи” болалар ва ўсмирлар ҳарбий ватанпарварлик ҳаракати.

В статье описаны традиционные и современные способы и формы демонстрации умений участников движения “Ватан таянчи” (на примере старшеклассников).

Ключевые слова: сущност, специалный тест, навык, метод, форма,

Детско-юношеское военно-патриотическое движение “Ватан таянчи”.

Annotation. This article describes the traditional and modern ways and forms of demonstrating the “Vatan tayanchi” (in the case of high-class students).

Key words: essence, special test, skill, method, form, Children and youth military-patriotik movement “Vatan tayanchi”.

Ҳозирги кунда юртимизда эркин ва обод ҳаёт, инсон эрки ва манфаатларини устувор билувчи халқпарвар давлатни барпо этиш, элимиз турмушини ҳеч кимдан кам бўлмайдиган даражага кўтариш, жаҳон майдонида муносиб ўрин эгаллаш йўлида барча соҳаларда олиб борилаётган бунёдкорлик ишларимиз ва қўлга киритаётган ютуқларимиз натижасида мамлакатимизнинг қудрати ва иқтисодий салоҳияти тобора ортиб, аҳолимизнинг ҳаёт даражаси ва сифати юксалиб бормоқда.

Ёш авлоднинг ҳар томонлама етук ва баркамол бўлиб вояга етиши учун мамлакатимизда барча имкониятлар яратилган. Юрагида Ватанга садоқат ҳис-туйғулари жўш урган йигит-қизлар эса Ватан ҳимоясига отланиб, халқимиз тинчлик осойишталигини ҳимоя қилишни ўзларига мақсад қилади ҳамда Президентимизнинг 2022-йил 2-март кунидаги 150-сонли Қарорига асосан[2] “Ватан таянчи” отрядларидан саралганлар қўйидаги шакл ва усулларни тўғри ва аниқ бажара олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлар Куч тузилмалари ҳарбий хизматчилари ва ходимларига муносиб ўринбосарларга айланади.

“Ватан таянчи” ҳаракати фаолиятининг моҳияти

“Ватан таянчи” деганда, Ватаннинг равнақи йўлида, унинг кўзлаган марраларига эришишида, халқнинг тинч ва осойишта ҳаётини ҳимоя қилишда, илм-фанни ривожлантиришда, Ватан обрўсини халқаро майдонларда юқориларга кўтаришда ўз кучи, билими, меҳнати ва имконияти билан шу йўлда фаолият юритиш, яшаш тушунилади. Бундай ишга ҳақиқий ватанпарварлар, фидойилар, жамият ва ёшлар ичида энг саралганлар, юқори билим ва тафаккурга, мустаҳкам иродага эга фуқаролар қодирлар. “Ватан таянчи” ҳаракати аъзолари айнан шундай фидойи, садоқатли, иродали, билимли ва меҳр-оқибатли, тенгдошлари ичидан саралганган ёшлар ҳисобланадилар. Улар бўш вақтини беҳуда ўтказмайдилар. Улар келажакда Ватан ҳимоячилари, турли соҳа ва касбларнинг лидерлари бўладилар.

Ўқиш – ҳаракат аъзосининг асосий машғулоти ҳисобланади ва бу эртадан кечгача партада ўтириб ўқиш дегани эмас. Бирор мавзуни кўр-кўрона ёдлаб олиш ёки ундан талаб қилинаётганлиги учун ўқиш ярамайди. Ҳаракат аъзоси энг аввало ҳар қандай фаннинг ҳаётда кераклигини, унинг асл моҳиятини ўрганади. Ҳар бир фанни ўз келажаги учун муҳим жиҳатларини

чуқурроқ ўзлаштириб боради. Умумтаълим фанлари қатори ҳаракат аъзолари ҳаракат томонидан ташкил этиладиган ҳар бир машғулот, тўгараклардаги машқларни чуқур ўзлаштиришлари шарт. Чунки ҳар бир амалий ва назарий билимлар орқали ҳаракат аъзоси ўзининг обрўсини, жамоадаги ўрнини, келажакдаги маҳоратини шакллантиради. Ҳаракат фаолиятидаги тўгаракларда иккита ўзаро тўлдирувчи йўналишлар бўйича ўқитилади ва синовдан ўтказилади. Бунда ҳаракат аъзоси ҳаракатнинг махсус синови ва маҳорати бўйича баҳоланади.

Махсус синов (тест) – бу ҳаракат аъзоси учун мажбурий ва муҳим дастур ҳисобланади. Бу синовда ҳаракатнинг ҳар бир аъзоси билиши ва бажара олиши шарт бўлган билим ва маҳоратлари текширилади. Махсус синов ўсмирларни ҳаракатга қабул қилаётганда, ҳар чоракда ёки ҳаракат аъзосининг илтимоси билан якка тартибда, ҳаракатнинг дала лагер йиғинида ўтказилади. Бу синов саволлари босқичларга бўлиниб, оддийдан мураккабга қараб ўсиб боради. Синов босқичидан ўтган ҳаракат аъзоси алоҳида нишонга эга бўлади ва навбатдаги босқич учун тайёргарлик кўрадилар. Ҳар бир босқич синовлари бир нечта мавзу ва саволларни ўз ичига олади. Бу мавзу ва саволларни ўзлаштириш маълум вақтни талаб қилади. Саволлар тўртта асосий мавзулар бўйича жамланган.

Ватан таянчлари ҳақида билимлар. Бу мавзуда мамлакатимизда мавжуд болалар ва ўсмирлар ташкилотлари, ҳаракатлари, “Ватан таянчи” ҳаракатининг мақсади ва вазифалари, отряд аъзосининг мажбурияти ва бурчи, ҳаракат томонидан амалга ошириладиган тадбирлар, тўгараклар, уларни ўтказиш тартиблари бўйича билимлар синалади.

Маънавий-маърифий тайёргарлик. Бу йўналиш ҳаракат аъзосининг умумий маънавий ва маърифий даражасини белгилайди. Бунда ҳаракат аъзосининг умуминсоний ва маънавий қадриятларни билиши, давлатимизнинг миллий рамзларини, географиясини, тарихини, маданияти ва анъаналарини билиши, санъаткорлик ёки шоирлик маҳорати, Ватанимизнинг муқаддас қадамжоларига, музей ва санъат кўргазмаларига ташрифлари ўрганиб чиқилади.

Жамият ҳаётидаги иштироки ва фуқаро ҳимояси. Кундалик ҳаёт сабоқлари. Муомала маданияти ва қоидалари, биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш ёки тез ёрдамга мурожаат қилиш тартиби, ёнғин ёки бошқа фавқулодда вазиятларда ҳаракатланиш тартиби, шаҳар ва аҳоли пунктларида ҳаракатлана олиш (ориентирование), хайрия тадбирлари ва ижтимоий фойдали дастурларда иштирок этиш ҳолатлари ўрганилади.

Табиатдаги ҳаёт. Бу махсус билим ва кўникма ҳисобланади. Бу бўйича қуйидаги билим ва тушунчалар синовдан ўтказилади:

табиат қўйнида хавфсиз ва қулай ҳаёт кечириш, нафақат ўзи учун қулай ва хавфсиз, табиатни ҳимоя қилиш бўйича тушунчалар, мамлакат ҳайвонот ва ўсимликлар дунёси бўйича билими, хавфли ҳайвонлар ва ўсимликлар ҳақида маълумотлар, саёҳатда вақтинчалик жойлашуви ва тунаш учун шароитларни яратиш, дала шароитида овқат тайёрлаш тартиби бўйича билимлар, табиий воситалардан хўжалик анжомлари ва жойлашув капаларини ясай олиш кўникмалари, картография, ориентирлаш, тўсиқлардан ўтиш, экстремал вазиятлардаги ўзини тутиш бўйича махсус билимлар.

Бундан ташқари, синовларда алоҳида жисмоний тайёргарлик, дала машғулотларида, саёҳатларда ва бошқа бошланғич ҳарбий тайёргарлик машғулотларида ўзлаштирган кўникмалари бўйича меъёрлар топшириш пунктлари ҳам ташкил қилинади.

Синовларга киритиладиган саволлар ягона ва стандарт тарзда бўлмайди. Ҳар бир минтақавий ва ҳудудий бўлимлар ўзларига хос равишда, ҳудуднинг табиий-географик, миллий анънавий жиҳатларидан келиб чиқиб саволлар ва синов шартларини ишлаб чиқади. Синов саволлари ҳаракатнинг Марказий аппаратида тасдиқланади. Синов саволлари ўсмирларнинг ёшини инобатга олган ҳолда, “Янги аъзолар” учун, ҳаракат аъзолари билиши шарт бўлган, шунингдек, ҳаракатга қабул қилиш учун зарур кўникмалар ва билимлар бўйича ишлаб чиқилади. Бу орқали ҳаракатга аъзо бўлишга юзаки ёндашишларнинг олди олинади. Энг муҳими бу синовлар ўсмирларни ҳаракатга аъзо бўлиши учун билим ва кўникмаларини шакллантириш устида мустақил тайёргарлик кўришлари, интилишларини уйғотиш, ҳар бир ўсмирни нимага қодир ва нима устида ишлашини аниқлаб бериш ва келгусидаги йўналишини белгилаб олишлари учун хизмат қилади. Синовларга босқичма-босқич, якка тартибда тайёрлаб борилади. Синовларнинг ташаббускорлари ҳаракат аъзоларининг ўзлари ҳисобланадилар. Ҳаракат аъзолари тўгараклар ва машғулотлар жараёнида билим ва кўникмаларга эга бўлганларига ишонч ҳосил қилгач, отряд раҳбарларига шахсан мурожаат қилиб маълум босқич бўйича синов топшириш истагини билдирадилар. Ҳамма мавзулар бўйича синовлардан муваффақиятли ўтган ҳаракат аъзоси махсус кўкрак нишони билан тақдирланади ва уни тақиб юриш ҳуқуқини қўлга киритади.

Ҳаракат аъзосининг маҳорати

Бу билимларнинг алоҳида ва янги босқичи ҳисобланади. Ҳаракат аъзоси нафақат синовларда назарда тутилган соҳаларда кўникмаларга эга бўлишлари керак, балки қайсидир бир соҳада мутахассис бўлиши муҳим ҳисобланади. Масалан, ҳаракатнинг ҳар бир аъзоси дала шароитида таом тайёрлашни билиши керак. Бу мавзу синовларда ҳам назарда тутилган.

“Ошпаз” мутахассислигига эга ўсмир фақат таом тайёрлабгина қолмай, отрядларни дала шароитида таом тайёрлашлари учун масаллиқларни саралаш ва белгилаш, лагерларда таомномани шакллантириш маҳоратига ҳам эга бўлади. Бу мутахассис масаллиқларни сақлаш тартиби, уларни сақлаш муддатлари, уларни жойлаштириш, массаллиқни айнишига таъсир этадиган омиллар каби ўзига хос билимларга эга бўлади. Бундан ташқари, бу мутахассис ҳаракатнинг янги ёш аъзоларига дала шароитида таом тайёрлаш бўйича машғулотлар ўтказиши ва синовларда назорат ҳаками таркибида иштирок этиш ҳуқуқига эга. **Ҳаракат мутахассиси** – бу ўз тенгдошлари орасида фахр ва ғурурини юқорилиги ва унга қўшимча масъулият юкланишини англатади. Чунки, айнан у бу соҳада етук мутахассис ва у буни ҳаммадан яхши тайёрлайди. Мутахассисликлар кўп бўлиши мумкин. Бу мутахассисликлар энг аввало бўлажак Ватан ҳимоячилари учун зарур, фуқаролик ҳаётида асқотадиган ва келажакда касб ва ҳунарга айланадиган йўналишлар бўлиши мақсадга мувофиқ бўлади. Булар - дала шароитида таом тайёрлаш **“Ёш ошпаз”,** харита ва жойларда ориентирлаш бўйича **“Ёш топограф”,** техник хизмат кўрсатиш бўйича **“Ёш техник”,** тиббий тайёргарлик бўйича **“Ёш тиббиётчи”,** мерганлик маҳорати бўйича **“Ёш мерган”,** тоғ тайёргарлиги бўйича **“Ёш альпинист”, “Мактаб спортчиси”** ва ҳ.к. Шунингдек, ташкилий ва фойдали ишлар йўналишида **“Табиат ҳимоячиси”, “Ҳайвонот дунёси ҳимоячиси”, “Меҳр-саҳоват фаоли”** ва бошқа кўплаб соҳаларда ёш мутахассислар бўлишлари мумкин. Ҳаракат аъзолари икки йил мобайнида ўзлари қизиққан йўналишларида зарур билим ва кўникмаларга эга бўладилар.Ўз навбатида, ҳаракат томонидан ҳаракат аъзолари мутахассисликларига қараб кўкрак нишонлари билан тақдирланишлари мумкин. Албатта, ўз меҳнатлари ва ҳаракатлари билан қўлга киритилган кўкрак нишонлари ва алоҳида белгилар ёшларда ғурур ва ифтихор уйғотади.

Айрим мутахассисликлар иккита даражада бўлиши мумкин. Масалан, иккинчи даражали фотографга ўтказилган тадбирлар бўйича фото ҳисоботлар тайёрлаш вазифаси юклатилса, биринчи даражали фотограф ўзининг фото кўргазмаларини ташкил қилиши мумкин.

Отряд раҳбарлари (чақирувга қадар бошланғич тайёргарлик фани раҳбари) барча йўналишларни билмаслиги ва барча ҳунарларга эга бўлмаслиги мумкин, бу табиий ҳол. Ҳамма ўргатилаётган йўналишларни биламан дейиши ҳам мантиққа тўғри келмайди. Бунақа раҳбарлар ўзларини имкони ва маҳорати етишмаслиги оқибатида, отряд аъзолари билан ўзи эплай оладиган машғулот ва тўгаракларни ўтказиши, натижада, отряд аъзоларининг билим ва кўникмаларини оширишда қатъий чегара ўрнатиб қўйиши мумкин.

Бу энг нотўғри ёндашув ҳисобланади. Ташаббускор ва зукко раҳбар доим имкон топади. Бундай раҳбар отряд билан машғулот ёки тўгаракларни ташкил қилиш учун ўқув-моддий базани ташкиллаштиради, керакли мутахассис, уста, мураббий топади ва ўзи машғулотлар жараёнини назорат қилади. Айрим мутахассислар ўқувчилар орасидан ҳам топилиши мумкин. Спорт тўгаракларида аввалдан шуғулланиб келаётган, ҳунармандлар оиласи вакили, бошқа тўгарак ва секцияларда иштирок этиб мутахассисликни қўлга киритган ёшлар ўз тенгдошлари билан ўз мутахассисликлари бўйича бемалол машғулот ўтказиши мумкин. Шунингдек, айрим мутахассисликларни мавжуд адабиётлар, видео машғулотлар ва ота-оналари ёрдамида ўқувчилар мустақил ўзлаштиришлари ҳам мумкин. Энг муҳими отряд раҳбарлари **“Мен буни қила олмайман, лекин менинг отрядимда мутахассисларим бор”** дейишдан қўрқмасликлари керак.

Ҳаракатнинг иш шакли

Ҳаракат Марказий аппарати томонидан бирор йўналишни қатъий бир хил бўлишини ёки барча отрядлар бир хил мавзуларда машғулотлар ташкил қилишини талаб қилинмайди. Барча отрядлар битта мақсад ва бир хил тамойил остида, ўзларига хос, ўзлари фахрланадиган, бошқалардан фарқ қиладиган ва бу орқали ғурурланадиган мавзуларда фаолиятини ташкил қилишлари мумкин. Мутахассисликлар турлича бўлиши мумкин. Булар альпинизм, мерганлик, техник-муҳандис, чавандозлик ва бошқалар. Ҳар бир тўгарак жамоаси, ҳар бир отряд аъзоси мустақил танлов ва таклиф бериш хуқуқига эга.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, “Ватан таянчи” ҳаракатининг юқоридаги усул ва шаклларини юқори синф ўқувчи – ёшлар онгига тўлиқ сингдира олсак, ёшларда Ватанга дахлдорлик ҳиссини кучайишига, Ватанни севиш ва асраш туйғуларини тўлиқ шакллантиришга эришамиз. Бугунги кунда “Ватан таянчи” ҳаракати орқали ёшларни ҳарбий ватанпарварлик руҳида тарбиялаш бу давлатимизнинг устувор сиёсати даражасида турганлиги фикримизнинг яққол далилидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир // www.prezident.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 2 март кунидаги ПҚ-150 сонли “Ватан таянчи” болалар ва ўсмирлар ҳарбий-ватанпарварлик ҳаракати фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори.

PSIXOLOGIK TRENINGLAR ASOSIDA BOSHQARUVNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Ótebaeva Ulmeken Orazalı qızı
Shumanoy tumani, 12-sonli maktab psixologi
Djapaqova Genjexan Sarsenbaevna
16- sonli maktab psixologi
Xudaybergenova Aygul Isakovna
19- sonli maktab psixologi

Boshqaruvning ijtimoiy-psixologik usullari - bu ishlab chiqaruvchi va ayrim shaxslarga ularning ijtimoiy ehtiyojlari va psixologik xususiyatlariga ta’sir etish bilan boshqarish vositasidir. Boshqaruvning ijtimoiy-psixologik usullarini qo’llash korxonada yuz berayotgan ijtimoiy hodisalarni chuqur o’rganish xodimlar nerv tizimsi kayfiyatiga ta’sir etuvchi psixologik (ruhiy) omillarni bilishni talab etadi. Ishlab chiqarish sharoitida sotsiologiya kishilar ijtimoiy aloqasi shakllanishining asosi bo’lgan mehnat omillarini o’rganadi, ijtimoiy tizimlar, shu jumladan, ishlab chiqarish tizimi rivojlanishi va amal qilish qonuniyatlari, kishilarning jamiyatning turli qatlamidagi xulq-atvori qonuniyatlarini tadqiq qiladi. ijtimoiy psixologiya guruh va omma psixologiyasining xususiyatlari, ularning shaxsning ongi va xulqiga ta’siri, kishilar faoliyatini rag’batlantiruvchi omillar, kayfiyat, ijtimoiy fikrni shakllantiruvchi omillarni o’rganadi. Shaxs psixologiyasi oliy nerv faoliyati turlari va inson temperamenti, xarakteri, shaxsning irodasi, qobiliyati, xissiyoti, xotirasi, anglash va xis etish qobiliyatini o’rganadi, mehnat psixologiyasi mehnat faoliyatlari, shu jumladan, rahbar va mutaxassislar (kasbiy xususiyat va qobiliyatlari, kadrlarni o’qitish usullari, ish va dam olish tartibi, kadrlarni tanlash va baholash usullari, mehnat jarayonining psixologik jihatlari) faoliyatini o’rganadi.

Har qanday fan o‘z predmeti, nazariyasi va uslublariga egadir. Predmet - bu fanning nima bilan shug‘ullanishi, uning qaysi sohaga tegishli ekanligini belgilaydi. Nazariya esa bu sohada yuz beradigan jarayon va hodisalarning ro‘y berish qonuniyatlarini aniqlaydi. Menejmentning predmeti – xo‘jalik yuritishning barcha bo‘g‘inlarida boshqarishni tashkil etish mantiqi, shakllari, uslublarini ifodalovchi nazariy va amaliy tamoyillar majmuidan iboratdir.

Menejment ham boshqa ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kabi o‘zining bir nechta ilmiy tamoyillariga ega. “Inson munosabatlari” maktabi ushbu tamoyillar ichida alohida o‘rin tutganligi bilan ajralib turadi. Menejmentda insoniy munosabatlar maktabini rivojlantirishda ikki olim - Meri Parker Follett va Elton Meyoni eng nufuzli insonlar deb aytish mumkin. Ayni miss Follett birinchi bo‘lib menejmentni «boshqa shaxslar yordamida ish bajarilishini ta’minlash» sifatida aniqlab berdi.

Menejmentning asosiy mazmuni uning usullari orqali amalga oshiriladi. Menejment o‘z tavsifiga ko‘ra: iqtisodiy, tashkiliy-ma’muriy va ijtimoiy-psixologik usullarga bo‘linadi. Ushbu usullar ishlab chiqarish jarayonida o‘zaro bir-birini to‘ldiradi. Ushbu usulning asosiy vazifasi ishlab chiqarishda har bir mahsulot birligiga sarflanadigan harajatlar miqdorini kamaytiruvchi mexanizmlarni ishlab chiqish va undan samarali foydalanishdir. Bunda psixalogik treninglar ham muhim rol o‘ynaydi, uni o‘z o‘rnida ishlatilsa yaxshi natijalarga erishiladi. O‘zida “inson munosabatlari” maktabi tamoyillarini, ijtimoiy psixologiya hamda sotsiologiya fanlari nazariyalari jamlagan menejmentning ijtimoiy-psixologik usullarining asosiy vazifasi – jamoada sog‘lom muhitni shakllantirish, uni boshqaruvchida ham, boshqariluvchida ham aksini toptirishdan iborat.

Ijtimoiy-psixologik usullar “boshqarish sotsiologiyasi” va “boshqarish psixologiyasi”ga asoslanadi. Boshqarish sotsiologiyasi insonning ishlab chiqarish omillari bilan o‘zaro aloqasi, jamoaning sotsial rivojlanishini rejalashtirish, mehnat jamoasini tarkib toptirish, xodimlarning tashabbusi va ijodiy faolligini oshirish kabi muhim muammolarni ko‘pib chiqadi. Boshqarish psixologiyasi kishilarning boshqarish faoliyatlari xususiyatlarini va natijalarini aniqlashga xizmat qiladigan hodisalarni o‘rganadi [1]. U kadrlarni tanlashda, ularni joy-joyiga qo‘yishda, topshiriqlarni, funksiyalarni taqsimlashda, xodimlarni rag‘batlantirishda, intizomni mustahkamlashda va hakozolarda qo‘llaniladi. Jamoani boshqarishda ijtimoiy-psixologik usullardan, treninglaridan foydalanish o‘zining ijobiy samarasini bermay qolmaydi. Xodimlarga rahbar tomonidan motivatsiya taqdim etish, ularni moddiy-ma’naviy rag‘batlantirish, xar bir xodimning temperamenti, xarakteri, ehtiyoji va boshqa xususiyatlari haqida ma’lumotlarga ega bo‘lish, har qanday tashkilotning yanada ravnaq topishi uchun xizmat qilmay qolmaydi.

Kishi ruhiy xususiyatlarining u bajaradigan ish talablariga mos kelmasligi, o‘z kasbidan qoniqmaslik uni o‘zgartirishga harakat qilishga, xato qilish ehtimoli ortishiga va natijada mehnat unumdorligi pasayishiga olib keladi. Aksincha, agar inson o‘z qobiliyatini to‘liq namoyon qila oluvchi ish bilan band bo‘lsa, u o‘z mehnatidan mamnun bo‘ladi, kasbni tez egallaydi va mehnat unumdorligi yuqori bo‘ladi. Amaliyotda boshqaruv usullari tizimi doimo o‘zgarib turadi. Masalan, ma’muriy-buyruqbozlik tizimidan bozor tizimiga o‘tishda boshqaruvning iqtisodiy usullari rivojlangan. Bundan tashqari, ijtimoiy hayot va iqtisodiyotning demokratlashishi natijasida insoniy omillarning roli o‘sganligi bois, ijtimoiy-psixologik omillarga ko‘proq e’tibor qaratila boshlangan. Biroq, amaliyotda foydalaniladigan boshqaruv usullari, qoidaga ko‘ra, majmuaviy bo‘ladilar, ya’ni ular bir vaqtda iqtisodiy manfaat, ma’naviy va moddiy rag‘batlantirish, ijtimoiy-psixologik omillarni hisobga oladilar. Bunda ayrim usullar aniq vaziyatlarda bir-

birlarini to‘ldirganday bo‘lib, har xil omillarning boshqaruv ob’ektiga ta’sirini majmuaviy belgilashga imkon beradi. Bunday sharoitlarda turli darajadagi menejerlar boshqaruvning majmuaviy usullarini egallagan bo‘lishlari, tanlovni to‘g‘ri bajarishlari va xuddi ushbu aniq sharoitlarda samaraliroq bo‘lgan usullarni qo‘llashlari kerak.

Adabiyot:

1. A. Qo‘chqorov, X. Toshmatov, J. Isroilov. Menejment strategiyasi. (O‘quv qo‘llanma) – T. : O‘zbekiston. 2003.

ЎҚУВЧИЛАРНИ ИШОНТИРИШ ВА УНИНГ ШАКЛЛАРИ

Куракбаева Гулжанат
Нукус шахри, 23- мактаб психологи
Дуйсенова Гулзада
Нукус шахри, 25-мактаб психологи

Ишонтириш - шахснинг билимлар тизимига, дунёқарашига, хулқ-атворига, ҳатти-ҳаракатига таъсир эта олиш ва уни қисман ўзгартириш тушунилади. Ишонтириш ва ишонч **ҳақиқий** ва **сохта** бўлиши мумкин. Ҳақиқий ишонч, эътиқод шахснинг ҳаёт тарзига, унинг руҳий қиёфасига, ирода ва виждонига таъсир этгани учун ҳам инсон ўз ишончини - эътиқодини ҳимоя қилиб, баъзан ўлимга ҳам тайёр бўлади.

Тарихдан биламизки, халқ қаҳрамони оддий чўпон Широқ, ўз элини босқинчилардан сақлаб қолиш учун жонини фидо қилган.

Сохта ишонч эса ўзи яша ётган муҳитдан, атрофдаги кишиларнинг таъсирида тўпланган салбий хулқ-атвор, тажрибалар натижасида шаклланади. Сохта ишонч ва эътиқод ўқувчининг атрофидаги шахсларнинг нотўғри, нопок ҳаёти натижасида қуйидаги шакллардаги сохта ишонч пайдо бўлади: Ҳалол меҳнат билан яшаш, маълумки қийин кечади. Шу боис маълум тоифа шахслар турли хил нопок йўллар билан турмуш кечиришга ҳаракат қиладилар.

Ишонч ва ишонтириш учта таркибий қисмдан иборат бўлиб, булар ўқувчининг билимлари, ҳис-туйғуси ва хулқ- атворида намоён бўлади.

1. **Билимлар**. Ўқувчининг ота-онасидан, тарбиячи ва педагоглар, бадиий адабиётлар ва бошқа манбалардан одоб-ахлоқ, ҳатти-ҳаракат, хулқ-атвор ҳақида билимлар тўпламидан иборат.

Ўқувчиларга Шарқ ва ғарб мутафаккирлари ҳамда машҳур кишиларнинг ҳаёт йуллари,эришган ютуқлари ҳамда улар ўзларига идеал деб ҳисоблаган инсонлар ҳақида давра суҳбати утказиш ижобий натижа беради.

Натижада ишонч, эътиқод, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, дўстлик, бурч, .виждон ва бошқа ахлоқий тушунчалар ҳақидаги билимларни маънавият ва маърифат дарсларида талабаларга сингдирилади.

2. **Ҳис - туйғу**. Ишонч, ишонтириш, эътиқод ҳақидаги билимлар ишонарли, ҳаётий мисоллар ёрдамида берилиши билан бирга бу билимлар ўқитувчи томонидан ҳис-ҳаяжонли тарзда берилганда ўқувчиларга яхши таъсир этади.

3. **Ҳулқ-атвор**. Ишонч ва эътиқод ҳақидаги билимларни ҳаётда қўллаш , шу билимларни амалда - ҳаётда (ота-онаси, ўқитувчилари ва бошқаларда) кўрган бўлиши керак. Шундай шароитда, назарий билимлар ўқувчининг малака ва кўникмасига, шахсий сифатларига айланади.

Ҳақиқий ишонч ва эътиқодни шакллантириш йўллари қуйидагилар[1]:

1. Ўқувчилар ўзларини бошқа кишилар билан таққослашга ўргатилади. Ўқувчиларни маҳалла, тумандаги ҳурматли, обрўли кишилар билан учраштириш.

2. Салбий, сохта ишонч, ҳулқ-атвор, эътиқод келажакда қандай оқибатларга олиб келиши мумкинлигини кўрсатиш.

3. Ўқувчининг сохта ишончини мантиқий фикрлаш билан маълум даражагача давом эттириш. Масалан: Агар, бордию ҳеч ким ишламаса нима бўлади? Ҳеч ким ўқимаса нима бўлади? деб савол берилади ва ўқувчидан бу саволга жавоб бериш талаб қилинади.

4. Ўқувчининг фикрини, эътироз ва саволларини охиригача, диққат билан эшитиш (уни дарҳол рад этмаслик), фақат ишончли далиллар билан унинг фикрини ўзгартиришга ҳаракат қилиш.

5. Ўқувчига ишонч билдириш. Унга ёрдам кўрсатиш учун тайёр эканлигини, ҳайрихоҳ эканлигини кўрсатиш.

б. Ўқитувчи (мураббий) ўзининг жиддийлиги, мардлиги, маънавий юксаклиги билан ўқувчиларга ўрнак бўлиши.

Ўқувчиларни ишонтириш ва уларнинг эътиқодларини мустаҳкамлаш учун қуйидаги шартларга амал қилиш талаб қилинади:

1) Ўқувчиларни ишонтириш ва уларга таъсир этишда қўлланилаётган услуб (ҳикоя, суҳбат ва бошқалар) мазмунан ва шаклан ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини эътиборга олиши керак.

2) Ўқувчилар билан алоҳида ёки кичик гуруҳчаларга бўлиб суҳбатлашганда ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, ҳаётга муносабатларини ўқитувчи билиши зарур.

3) Суҳбат ёки ҳикоя жараёнида келтирилган мисолларни иложи борича реал ҳаётидан олиб кўрсатиш.

4) Ўқитувчининг ўзи ўқувчиларга бераётган билим, тушунча ва ғояларига ишониш муҳимдир. Ўзи ишонмаган нарсага бошқани ишонтириш қийиндир.

Ўқувчилар билан тарбиявий соатларда, уларни нимагадир ишонтириши, қандайдир мавзуда мунозара ўтказиш учун ўқувчиларнинг айнан ҳозирги вақтдаги кайфиятини, асаб ва руҳий ҳолатини етарли билиши керак. Агар талабалар бетоқат, ҳаяжонланган, қўзғалган бўлса, уларни янада кўпроқ ҳаяжонлантирадиган мавзуни гапирмаган маъқулроқ. Шунингдек, ўқувчиларни нимагадир ишонтириш учун ўқитувчининг сўзи билан ҳатти-харакатлари тўғри келиши керак. Ўқитувчи ўқувчиларни одоб-аҳлоққа, тартиб-интизомга чақирса-ю, ўзи амал қилмаса, бундай тарбиядан самара кам бўлади. Ўқувчнларда ишонч, эътиқодни қуруқ гап билан шакллантириш қийин. Гуруҳда ҳар хил суҳбатлар, учрашувлар, саёҳатлар ташкил этиш яхши самара беради. Шуни унутмаслик керакки, ҳаракат билан, аниқ иш билан мустаҳкамланмаган тушунча ва билимлар оддий сўзлигича қолади. Меҳнатсеварлик меҳнат билан мустаҳкамланади. Инсоний хислатлар: меҳмондўстлик, камтарлик, жасурлик, ботирлик, садоқат, бурч буларнинг барчаси ижобий намуна билан, шу ҳис-туйғуни бошидан кечириш билан шаклланади.

Адабиёт.

1. Л.М. Фридман, К.Н. Волков. Психологическая наука-учителю М.2005.

ДӨРЕТИЎШИЛИК ОЙЛАЎДЫ РАЎАЖЛАНДЫРЫЎДАҒЫ БАҒДАРЛАР

Жубанова Айгуль Сарсенбаевна
Канлыкол районы 24 санлы мектеп психологы

Терең билим, уқыплылық ҳәм көнликпелерге ийе жаслар елимиздиң интеллектуаллық потенциалын қурайды. Педагогика, психология илимлеринде адамның билимди өзлестириўи ҳәм оның билиў искерлигиниң сәйкес дүзилиси ҳаққында пикир жүритиўши бир қанша теориялар қәлиплескен. Бундай теориялардың қатарына: ассоциативлик - рефлекторлық концепция, мазмунлық улыўмаластырыў теориясы, ақылый ис-ҳәрекетти басқышпа - басқыш қәлиплестириў теориясы, үйрениўдиң бихевеористлик теориясы, өзлестириўдиң Гештальт теориясы, суггесто педагогикалық оқытыў концепциясын ҳәм т.б. киргизиў мүмкин.

Ассоциативлик-рефлекторлық концепция бас мийиниң, шәртли рефлекторының хызмети ҳаққындағы билимлерге тийкарында, перцепция ҳәм ассоциация арасындағы қатнасларды түсиндиреди. Бул концепцияның

тийкарын салыўшы илимпазлар И.М.Сеченов, И.П.Павлов, С.Л.Рубинштейн, Б.А.Самарин ҳәм т.б. есапланады.

Адам мийи тек ғана сезиў органлары арқалы алынған сигналларды сәўлелендирип қоймастан, ондағы дара факторлар ҳәм ўақыялар арасындағы байланысларды (ассоциацияларды) пайда етиўге ҳәм қайта тиклеўге уқыплы. Оқыў хызмети барысында ассоциациялар турақлы түрде өзгерип, қайта дүзилип турады. Олар белгили бир логикалық избе-изликте әмелге асады. Бундай избе-излик төмендегидей этапларды қамтыйды:

- Оқыў материалларын қабыл етиў;

- Оқыў материалындағы ишки байланыс ҳәм қарама- қарсылықларды ажыратып, түсинип жетиў;

- Ядлаў ҳәм есте сақлаў;

- Өзлестирилген нәрсени (билимди) әмелий хызметте қолланыў этаплары.

Оқытыў процессинде ассоциативлик- рефлекторлық технологияларды қоланыў арқалы ең жоқарғы нәтийжеге төмендегидей шәртлер сақланған ҳалда ерисиў мүмкин:

Нейролингвистлик программаластырыў теориясы

Нейролингвистлик программаластырыў теориясында оқытыў процесси информацияның адам нерв системасы арқалы тиккелей өткерилиўи (информация ҳәрекети) формасында қаралады. Бул моделде:

1. Информацияға кириў оны сақлап турыў, қайта ислеў (шуғылланыў);

2. Еки түрдеги информацияны (сенсорлық (нейро) ҳәм вербаллық (лингво) информация) бериў;

3. Балалардың үш мадаллық типи болып: көриў сиситемасы жақсы раўажланған, аудиаллық (еситиў) ямаса кинестезиялық (ҳәрекет) каналлары жақсы раўажланған балалар болыўы;

4. Мий ярым шарларының раўажланыўы бойынша балаларды еки типке ажыратыў мүмкин: шеп ярым шары жақсы раўажланған (логикалық, вербал ойлаў процесслери) ҳәм оң ярым шары жақсы раўажланған (эмоционналлық процесслер). Усы тийкарда ҳәр бир оқыўшының жеке өзгешелиги, нерв системасының өзгеше хызмет типи ажыралып көринеди.

Оқытыўда қолланыўшы методлардың ҳәм қураллардың нәтийжелилиги ямаса нәтийжесизлиги оқыўшылардың жеке психологиялық өзгешеликлеринен ғәрезли болады.

Тәлим-тәрбияда усы өзгешеликлерди есапқа алыў индивидуал жетискенликлерди келтирип шығарады.

Дүнья тәжирийбесинде тәлим-тәрбия процессиниң оғыры көп вариантлары қолланылады. Ҳәр бир қолланыўшы оған өз тәжирийбесинен

өзгерислер киргизип, педагогикалық процессти ийкемли, ийилгиш халға келтиреди. Сонлықтан конкрет сабақ технологиясы авторлық жумыс есапланады. Деген менен көпшилик оқытыў технологиялары өз мақсетлери, қураллары ҳәм методлары жағынан уқсаслыққа ийе. Усындай белгилер тийкарында педагогикалық технологияларды улыўмаластырыў ҳәм классификациялаў әмелге асырылады.

Дөретиўшилик элементлерине ийе өз бетинше жумыс: ол комплекс тапсырмалар (шынығыўлар) үстинде өзбетинше жумыс арқалы иске асырылады. Бундай өз бетинше жумысларды орынлаў ушын жақсы қәлиплестирилген билимлер ҳәм уқыплылықлар зәрүр. Ал айрым жағдайларда жаңа, бурынғыдан қурамалы уқыплықларда талап етиледи. Жаңа билим, уқып ҳәм көнликпелерге зәрүрликти сезиў оқыў мотивациясының қәлиплесиўине жаңа талаплардың жүзеге келиўине себеп болып, адамды жаңа раўажланыў жолына ийтермелейди. Дөретиўшилик арқалы адам, оның хызмети ҳәм жәмийет раўажланады.

Әдебият.

1. Д.Н.Богоявленский, Н.А. Менчинская. Психология усвоения знаний в школе. М. 1999

ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ТАЪСИР КЎРСАТИШ ТУРЛАРИ

Ганжаева Гулҳаё
Хоразм вилояти Хива тумани 15-сон ДМТТ психологи
Орақбаева Гуллала
Чимбой тумани, 36-сонли мактаб психологи

Педагогик жараёнда ўқувчиларга психологик таъсир этиш муаммоси билан психологлар, тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар фаол шуғулланмоқдалар, чунки таълим ва тарбия жараёнининг ўзи ўқитувчининг ўқувчи руҳиятига, онгига, дунёқарашига доимий таъсири деб қараса бўлади. Кейинги йилларда замонавий психологиянинг психоанализ, гуманистик психология, нейролингвистик дастурлаш, бихевиризм ва когнитив психология каби йўналишлари пайдо бўлди ва бу оқимларнинг баъзи бир методлари умумий ва олий мактабга кириб келмоқда.

Таълим муассасаларида «психологик хизмат»нинг пайдо бўлиши, ўқувчиларнинг психологик билимларининг ошиши (олий мактаб ва малака ошириш ииститутларида психология фанларини ўқитишнинг яхшиланиши) натижасида ўқитувчи-ўқувчи орасидаги ўзаро психологик таъсирда ижобий ўзгаришлар юз бермоқда.

Таълим жараёнида ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги ўзаро муносабатларнинг қанчалик катта аҳамиятга эгалигини АҚШда психолог олимлар томонидан ўтказилган бир тажриба мисолида кўрсак бўлади. Оддий мактабда ўқувчиларнинг интеллект даражаларини тестлар ёрдамида аниқлаб, унинг натижалари ҳақида ўқувчиларга маълумот берилар экан. Психологлар ҳар бир синфдан бир нечта ўртача ёки паст ўзлаштирувчи ўқувчиларнинг фамилиясини «яширинча» тарзда билдириб, ўқитувчиларга: “Бу ўқувчилар ҳозирча ёмонроқ ўқияпти, аммо аслида улар фидойи ўқувчилар” - деб тушунтирилади. Психологлар бир йилдан сўнг шу синфларга келиб тест ўтказганларида, ўқувчиларга “иқтидорли” деб билдирилган ўқувчилар синфдошларидан ҳамма соҳада илғорлаб кетганликлари аниқланди [2].

Хўш, бу психологик «ҳодиса» нинг сабаби нима? Биринчидан: Ўқитувчилар олимларнинг фикрига асосланиб, бу ўқувчиларга нисбатан ўз муносабатларини ижобий томонга ўзгартирганлар. Иккинчидан: ўқувчилар ўзларига нисбатан ўқитувчининг муносабати яхши томонга ўзгарганлигини сезиб, бу ишонч ва муносабатга лойиқ бўлиш учун ўз устларида жиддий ишлаганлар ва бу даражага эришганлар.

Ўқувчиларга дарс ва дарсдан ташқари жараёнда таъсир этишнинг жуда кўп турлари мавжуд: Булар қуйидагича фарқланади [1].

1. Таъсир объекти ва субъектига қараб; а) бир кишига ёки кўпчиликка таъсир, б) шахснинг ўз-ўзига таъсир зтиш.

2. Шахснинг фаолиятига қараб таъсир этиш. а) шахс уйғоқ вақтида унга психологик таъсир этиш. б) табиий уйқу вақтида психологик таъсир этиш. в) гипноз уйқуси жараёнида психологик таъсир этиш.

Замонавий дидактикада психологик таъсирнинг баъзи бир турларидан фаол фойдаланилади. Масалан; гипноз уйқуси даврида ўқувчиларга (талабаларга) чет тилини ўргатиш ёки ўқувчиларда кам бўлса ҳам учрайдиган дудуқланиш нуқсонини гипнопедия усуллари билан даволаш мумкин.

3. Психологик таъсирнинг олдиндан режалаштирилган ёки режалаштирилмаган турлари. а) олдиндан режалаштирилган ҳолда ўқувчига психологик таъсир дарс ёки дарсдан ташқари жараёнда якка ёки гуруҳ ҳолида ўтказилади. Буни суҳбат, ҳикоя ва бошқа анъанавий методлар билан биргаликда, психотренинг, аутотренинг каби методлар билан ҳам ўтказиш мумкин. б) олдиндан кўзда тутилмаган - режалаштирилмаган ҳолда ўқувчиларга психологик таъсир кўрсатиш.

Бундай таъсир этиш методлари одатда, тасодифан юзага келган вазиятларда, низоли ҳолатларда қўлланилади. Ўқитувчи шундай

вазиятлардан чиқиб кетиш учун олдиндан бир нечта психологик усулларни яхши ўзлаштирган бўлиши шарт. Зарур вазиятда ушбу усулларни қўллайди. Масалан, низоли вазиятдан ҳазил билан чиқиб кетиш, низолашаётганларга алоҳида-алоҳида «муҳим» топшириқ бериш.

4. Психологик -педагогик таъсир мазмунига қараб: очиқ ва ёпиқ тарзда бўлади. а) **Очиқ.** Бундай шаклдаги таъсир ўқувчининг маълум ҳатти-ҳаракатини ёки хулқ-атворини коррекциялашга, тўғрилашга йўналтирилган бўлиб, ўқитувчи ўз фикрини очиқ баён қилади.

Ўқувчиларга психологик таъсир этиш қадимдан маълум бўлиб, бу методлардан, оилада, маҳаллада, қадимда тарбиявий ўгитлардан мадрасаларда унумли фойдаланганлар.Гуруҳда ва дарсдан ташқарида психологик ва педагогик таъсирнинг самарадор кечиши учун қуйидаги шарт-шароитлар мавжуд бўлиши керак:

1. Берилаётган ахборот (материал-матн)нинг таъсирчанлиги.
2. Гуруҳдаги психологик вазиятнинг турғунлиги.
3. Ўқитувчининг ўз кучига (ҳиссий таъсирига) ишониши.
4. Ўқувчиларнинг ўқитувчига ҳиссий муносабати (ўқитувчининг ўқувчилар ўртасидаги ҳурмати).
5. Психологик таъсир жараёнида ўқувчиларнинг ёш ва шахсий хусусиятларини эътиборга олиш.

Адабиётлар

2. Л.М. Фридман, К.Н. Волков. Психологическая наука-учителю М.2005.

3. Д.Н. Богоявленский, Н.А. Менчинская. Психология усвоения знаний в школе. М. 2009;

ОҚЫТЫЎДЫҢ ИНТЕРАКТИВ УСЫЛЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НӘТИЙЖЕЛИГИ

Серимбетова Замира Отемуратовна
Бозатау районы 7-мектеп
Дуйсенбаева Малика Молдабаевна
Нөкис қаласы, 36-мектеп

Интерактив оқытыў усыллары оқыўшылардың билим алыў мүмкиншилигин, олардың белсенилигин раўажландырады.

Сабақтағы интерактив искерлик тийкарғы бес элемент пенен сәўлеленеди:

1. (факулерация) позитивлик өз-ара байланыс;
2. жеке жуўапкершилик;
3. бир-бирине жәрдем көрсетиў ҳәрекети;

4. жумысты бирге алып барыў қәбилети;

5. топардағы жумыс нәтийжеси [1. 34].

Интерактив бир шығып сөйлеўшиниң, бир пикирдиң үстемлигин, монополиясын шеклейди. Билим алыў барысында ҳәр ким өз пикирин сын көз бенен айтыўға ҳәм тийисли мағлыўматларды анализ етиў тийкарында қурамалы мәселелерди шешиўге, қәте пикирлерди сапластырыўға, терең ойлап көрилген шешимлерди қабыл етиўге, дискуссияларда қатнасыўға ҳәм басқа адамлар менен мәдениятлы қарым-қатнас жасаўға үйренеди. Бул ушын сабақларда жеке, жуп ҳәм топар жумыслары шөлкемлестириледи. Изертлеў жойбарлары, ҳүжжет ҳәм ҳәр қыйлы мағлыўмат дереклери менен жумыс алып барыў, дөретиўшилик жумысларын пайдаланыў иске асырылады.

Оқытыўдың интерактивлик усылы класста шериклеслик жағдайын жаратады. Интерактивлик усылға тийкарланған технологияны қолланып атырған оқытыўшы дөретиўши шериклеслер сыпатында ислеўге, тийкарланған өзгерислерге, турақлы таярлыққа ҳәм жуўапкершиликли мәселелерди шешиўге үйренеди. Оқытыўдың интерактив усыллары төмендеги психологиялық нәтийжелерге алып келеди:

- оқыўшыларда сабаққа, пәнге қызығыўшылық артады;
- оқыў материалы беккем өзлестириледи;
- аналитикалық ойлаў раўажланады;
- мәдениятлы қарым-қатнас қәлиплеседи;
- оқыўшылар оқыў искерлигине белсендилик пенен қатнасады;
- оқыў ушын қолайлы (унамлы) психологиялық микроклимат

жаратылады ҳәм т.б [2.47].

Оқыў жумысында актив ҳәм топар усыллары дәсүрге айланған ески формада да қолланылған. Бирақ XX әсирдиң ақыры XXI әсирдиң басына келип педогогикада оны қолланыўдың жаңа бағдары, сынлы-ойлаў қәбилетиниң раўажланыўын тәмийинлеўши усыллар жаратылды. Оқытыў процессинде сынлы-ойлаўды раўажландырыў избе-из фазалар арқалы, басқышпа-басқыш әмелге асырылады. Сынлы ойлаў басқышлары: шақырыў (билимлерди тартыў); мазмунды аңлаў (саналы қабыл етиў); ой жуўмағын шығарыў есапланады. Сынлы-ойлаўда жаңа әмеллер, усыллар ҳәм пикирлеў механизмлери ислеп шығылады ҳәм қолланылады. Сынлы ойлаў басқышларына сәйкес сабақ: билимлерди анықлаў (шақырыў басқышы); жаңа билимлерди өзлестириў (мазмунды аңлаў басқышы); билимлердиң өзлестирилиў дәрежесин талқылаў ҳәм баҳалаў (ой жуўмағын шығарыў басқышы) бөлимлерине ажыратылады.

Интерактив оқытыў технологиясында усы фазаларға сәйкес бир қатар методлар қоланылады.

Билимлерди анықлаў бөлиминде: графикалық шөлкемлестириўшилер; фокуслеўши (бағдарлаўшы) сораўлар; проблемалық сораўлар; күтиўдеги жолдас; ақыл ҳүжими; жеке ақыл ҳүжими; кластер(тармақлар); категориялық шолыў; еркин жазба жумыс (хат); жуп болып ямаса топар менен талқылаў; алдын ала берилген терминлер (таяныш сөзлер); шийеленискен (орны алмастырылған) логикалық дизбеклер методлары кеңирек қолланылады.

Жаңа билимлерди өзлестириў бөлиминде: әмелий шөлкемлестириўишилер; орны өзгертилген (аўыстырылған) дискуссия; биргеликте оқыў; авторға сораў бериў; оқыўшылар жуплығында талқылаў; билемен/ билгим келеди/ билип алдым; оқылған материалға реакция (пикир билдириў); күнделик (еки бөлимли ямаса басқа типи); топар ямаса жуплықларда талқылаў; зигзаг; Insert; жан-жақлама (кесиспели, қарама-қарсы) дискуссия, оқыў дискуссиясы; сын бериўши (тартыс) топарлар; ролли сын бериўши (тартыс) топар ҳәм т.б. методлар ислетиледи.

Билимлердиң өзлестирилиў дәрежесин талқылаў ҳәм баҳалаўда: биргеликте ислеў; кооперативлик оқыўға кирисиў; баҳалықлар (исенимлер) сызығы; синквейн; еркин жазба жумыс (хат); 10 минутлық эссе; дәлилге ийе (тийкарланған) эссе; Insert кестеси; кластер; (топар ямаса жуплықта) талқылаў; зигзаг 2; концептуал карта; аналитикалық усылда реферат жазыў; РАФТ процедурасы методлары көбирек пайдалы есапланады.

Пайдаланылған әдебиятлар:

4. Н.Н.Азизходжаева. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Т. 2005. 76-бет

5. Н.Сайидахмедов Янги педагогик технологиялар. Т. «Молия» 2003.

ЎЗ-ЎЗИГА ТАЪСИР ЭТИШ ВА АУТОТРЕНИРОВКА

Шамуратова Дилноза
Амударё тумани 11-сонли мактаб психологи
Жубанова Айгуль Сарсенбаевна
Канликул тумани, 24-сонли мактаб психологи

Шахснинг камол топишида ўз-ўзига таъсир этишнинг аҳамияти жуда катта. Ўсмир ва ёшлар кўпинча ўзларидаги ёмон одатларни (чекиш ва бошқалар), ўз салбий шахсий хусусиятларини билган ҳолда уни тузатиш йўлларини билмасдан қийналадилар ёки иродаси сустлик қилади. Ўқитувчи ўқувчилар орасида ўз-ўзига таъсир этишнинг яхши томонларини машҳур кишилар ҳаёти мисолида тарғибот қилиши зарур. Жисмонан ва

руҳан кучсиз, ногирон шахсларнинг турли машқлар ёрдамида спорт, илму-фан, ижод ва бошқа соҳаларда буюк муваффаққиятларга эришганликларини ҳикоя қилиб бериш ўқувчиларга ижобий таъсир этади. Ўқувчилар ўзларидаги қўрқоқлик, ўта уятчанлик, ишёқмаслик, ўзига ишончсизлик каби ёмон шахсий хусусиятларини йўқотишга интиладилар. Ўқитувчи ва мактаб психологларининг вазифаси уларга яқиндан ёрдам беришдир.

Кўпинча, ўз-ўзига таъсир этиш билан яхши ўқийдиган, тартиб-интизомли, одоб-ахлоқли лекин, шахсидаги баъзи бир ёмон одат ва камчиликларни тузатишга интилган ёшлар жалб қилинади. Аслида, бундай ишга гуруҳдаги «тарбияси оғир», ўзлаштириши ёмон талабаларни кўпроқ жалб этиш ва уларни ўз-ўзига ижобий таъсир этишга қизиқтириш ва ўргатиш зарур.

Бунинг учун ўқитувчининг ўз-ўзига таъсир этиш методлари - «Аутоген тренировка» - (ауто-“ўзига” деган маънони билдиради) - ўз-ўзига таъсир этиш машқларнинг қадимий илдизлар, қадимий ҳинд жўғилари (йоглари) томонидан яратилган ўз-ўзини жисмдаан ва руҳан камол топтириш учун яратган методларнинг АҚШ ва Европада замонамиз кишиларига мослаштирилган шаклидир.

Ўқитувчи ўқувчиларга аутоген машқни ўргатиш учун ўзи қуйидагиларни яхши билиши зарур:

1. Ўқувчилар аутоген машқни ўтказиладиган жойни танлашда унинг тинчлиги, бошқа кишиларнинг йўқлигига эътибор бериш.
2. Стул, кресло ёки ерда қулай ўтириш.
3. Баданни қисиб турадиган нарсалар бўлмаслиги.

Бу талаблар асосан аутоген машқларни якка тарзда ўтказиш учун мўлжалланган аммо, аутоген машқларни гуруҳ тарзида ҳам ўтказиш мумкин. Бундай машқларни ўтказишдан мақсад ўқувчиларга аутоген машқлар билан мустақил шуғулланиш малака ва кўникмаларини шакллантиришдир.

4. Ўқувчига психологик таъсир этишни бошлаш ёки ўз-ўзига таъсирнинг самарадор кечиши учун аввалambор жисмонан ва руҳан бўшашиш - яъни релаксация ҳолатига - бутунлай осойишталик ҳолатига тушишни ўргатиш керак.

Релаксация асосан синфда юз берган мураккаб педагогик вазиятларда, педагогик қаровсиз, тарбияси оғир, инфантил ва психопатсимон характерли болалар билан ишлашга тўғри келганда қўллаш юқори самара беради.

Чунки, бу болаларнинг кўпчилиги бетоқат, тинимсиз, урушқоқ, безори бўлиб уларга тинчланиш, осойишталик ижобий таъсир этади.

Аммо, шу нарсани унутмаслик керакки, талабалар билан психотренинг ва аутотренинг машқларини ўтказиш учун ўқитувчи шу методларни яхши эгаллаган бўлиши керак. Шу гуруҳда айнан шу методларни қўллаш мумкинлиги ҳақида психолог ва шифокордан расмий рухсат олиши зарур, негаки, бош мияси жароҳат олган ёки тутқаноқли талабалар бундай машқлар ўтказиш жараёнида ўзларини ёмон сезадилар.

Релаксациянинг бош мияга психофизиологик таъсир меҳанизми жуда содда бўлиб, релаксация давомида ўқувчининг онгига ташқи ва ички асаб толаларидан (каналларидан) келаётган маълумотлар кескин камайиб, фақат ўқитувчининг овози - унинг ўқувчига психологик таъсири бош мия томонидан қабул қилинади. Демак, ўқитувчи томонидан берилаётган ахборот (ёки маълумот) ўқувчи томонидан тўсиқларсиз қабул қилинади ва унинг таъсир кучи юқори бўлади.

Юқорида айтилганларга қўшимча қилиб шуни кўрсатиш керакки, бу машқларни ўтказувчи шахс руҳан пок, жисмонан соғлом ва шу машқларни ўтказишга расмий ҳақ-ҳуқуқли бўлиши шарт. Аутотренинг машқларини ўсмирлар ва ёшлар кечқурун уйқуга ётишдан олдин ёки эрталаб ўриндан туришдан олдин ишлатиш яхши самара беради.

Психологик ва педагогик таъсир этиш ўқитувчи томонидан доимо ўтказилиши ўқувчиларни ташаббуссиз, суст қилиб қўйиши мумкин. Асосий мақсад ўқувчиларнинг ўз-ўзларига психологик таъсир этишни ўргатишдир. Бунга эришиш эса ҳар томонлама баркамол шахсни тарбиялашдаги асосий қадамдир.

Адабиётлар.

1. Ғозиев Э. Психология. Т. 2003.
2. Махсудова М. Умумий психология. (маърузалар матн). Т. 2002.

KLASS JAMÁÁTINIŃ DIAGNOSTIKALAW ÁHMIYETI

А.Ембергенова п.и.ф.д. (Phd)
З. Каллибекова 1-курс магистрант

Shaxstı hár tárepleme tárbiyalaw, onda social sıpatlardı payda etip, bekkem turmıslıq baǵdardan ibarat bolıp esaplanadı. Ulıwma orta álim hámde jańa túrdegi tálim mekemelerinde jámáátti qáliplestiriw juwapkershilikli wazıypa esaplanadı.

Mektep jámááti quramında eń joqarı buwın, bul – klaslar jámáátleri esaplanadı. Klass jámáátinde oqıwshılardiń tiykarǵı xızmeti oqıw bolıp tabıladı. Mine usı klass jámáátinde oqıwshılar ortasında bekkem shaxslar-ara baylanıs hám múnásebetler quram tabadı. Bul menen birge klass jámááti óz negizinde mektep jámáátiniń qáliplesiwi ushın ózine tán fundament

wazıypasın atqaradı. Mektep jámááti quramında oqıwshılar jámááti tiykarǵı bólimdi quraydı. Oqıwshılar jámááti – bul social áhmiyetti payda etiw, sonıń menen birge ulıwma saylaw hám ulıwma juwapkershilik, huquq hám minnetleri teńligi tiykarındaǵı ózara birlikke iye oqıwshılar toparı bolıp tabıladı.

Oqıwshılar jámááti pedagog tárbiyashılar hámde balalardan ibarat jámááttiń quramalı birlespesi, ózin ózi qadaǵalaw, ózin ózi basqarıw processin qáliplestiriwshi erkin sistema, sonıń menen, óziniń psixologiyalıq ortalıǵına, dástúrlerge iye topar esaplanadı.

Jámááttiń ózine tán ózgeshelikleri. Joqarı dárejede shólkemlestirilgen jámáát ózinde bir neshe ózgesheliklerdi kórsetedi.

Jámáátti qáliplestiriw belgili nızamlıqlarǵa boysınatuǵın uzaq múddetli, quramalı process bolıp tabıladı. Jámááttiń júzege keliwi ushın tórt basqısh zárúr. Jámááttiń qáliplesiw basqishlarinda dáslep oqitiwshi pútkil toparǵa talap qoyadi hámde usi processinde jámáát aktivleriniń qáliplesiwine ayrıqsha itabar qaratadi. Náwbettegi basqishta belgili dárejede qáliplesken jámáát aktivleri jámáát aǵzaları aldina belgili bir talaplardı qoyadı. Úshinshi basqıshda bolsa jámáát ulıwma jaǵdayda jámááttiń hár bir aǵzasında belgili tárizdegi iskerlikti alıp barıwın talap etedi. Sońǵi (tórtinshi) basqıshta bolsa jámááttiń hár bir aǵzası óz aldina erkin ráwishte jámáát máplerin sáwlelendiwshi talaptı qoyıw uqıplıǵına iye boladı. Jámáátke qoyılatuǵın talaplar mazmunındaǵı parq jámáát rawajlanıwı anıqlawshı ayqın shólkemlik kórsetkishler esaplanadı. Jámááttin ameliy xizmati mazmunı, jámáát aǵzalarınıń jámáát aldındaǵI juwapkershiligi, olar ortasındaǵI dóretiwshilik birlik, sonıń menen, olardıń minez-qulqı adep-ikramlık dárejelerin kórsetiwshi zárúr belgiler sıpatında kórinedi. Jámáát qáliplestiriwde onıń turmısın belgilewshi ishki processtiń mazmunın inabatqa alıw kerek.

Jámááttiń qáliplesiw basqıshların belgilew shártli esaplanadı, sebebi jámáát shegara yaki aralıqqa iye emes. Sogán qaramay, pedagogıkalıq kóz-qarastan jámááttiń qáliplesiwin basqıshlarǵa ajratıw júdá zúrúr bolıp esaplanadı. Balalar jámáátin rawajlanıw basqıshlarına ajratıw zárúr. Balalar jámááti rawajlanıwınıń hár bir tásir kórsetiw forma metodların tańlaw imkanin beredi.

Jámáát rawajlanıwınıń birinshi basqıshı. Bul basqıshta talap tek ǵana pedagoglar tarepinen qoyıladı. Bul jámáát rawajlanıwınıń baslanǵısh noqatı bolıp esaplanadı. Bul dáwirdegi jámáát ele tárbiyalawshı jámáát bolmay, bálki “payda etiwshi birlik” (klass toparı) bolıp esaplanadı.

Bugungi kúnde pedagog alımlar balalar jámááti rawajlanıwı processin analizin tómendegi basqıshqa bóledi:

Jámáátti dáslepki birlestiriw;

Jámáátti qáliplestiriw – onıń hár bir aǵzasin individual rawajlandırıw quralı bolıp tabıladı.

Jámáát turmısındaǵı hár bir basqıshın ajratıp kórsetiw joqarıda bayan etilgen pikirlerge qarsı emes, shaxstıń rawajlanıwında jámááttiń jetekshi áhmiyetin tikleydi. Rus pedagogı A.S.Makarenko óziniń "Pedagogikalıqalıq poema" shıǵarmasında jámáát múnásebetleriniń ishki táreplerine úlken áhmiyet bergen edi. Ol jámáátte qáliplesken eń zárúr tómendegi belgilerdi ajratıp kórsetken edi:

1) Hárdayım tetiklik, tárbiyalanıwshılardıń xızmet (háreketke) tayarlıǵı;
2) Óz jámááti qadiryatlarınıń mazmunın túsiniw, onıń ushın ǵururlaniw tiykarinda óz qádir-qimbatın ańlaw;
3) Onıń aǵzaları ortasındaǵı dostana birlik;
4) Jámááttiń hár bir aǵzasında dostana birlik;
5) Tárbiyali, isshen, háreket, aktivlik;
6) Óz sezim hám sózlerin basqara alıw kónlikpesi.

D. Jámáátti qáliplestiriwde jámáát aǵzaları hám olardıń xızmetlerine qoyılatuǵın jalǵız talaplar zárúr áhmiyet payda etedi.

Jalǵız talap oqıwshılardıń sabaq processindegi, tánapis hám klasstan tıs jumıslar waqtındaǵı jámáát jerleri hámde úydegi minez-qulıq qaǵıydaların óz ishine aladi.

Puxta oylap qoyılǵan talaplar sistemasınıń turaqlı ámelge asırılıwı mektepte belgili tártiptiń ornatılıwın táminleydi.

Pedagoglar tárepinnen qoyılatuǵın talaplar tómendegi sharayatlarda unamlı nátiyje beredi:

- Qoyılatuǵın talaplar oqıwshı shaxsın húrmet qılıw menen qoyılıwı kerek.
- Qoyılatuǵın talaplar belgili mektep yaki klasstaǵı bar sharayattı esapqa alǵan halda qoyılıwı lazım.
- Qoyılatuǵın talaplar anıq bolıwı kerek.
- Oqıwshılardıń sirtqı kelbeti, kiyiniwi, júris-turısı hámde múnásebetine qarata qoyılllatuǵın talaplar, olarda mánáwıy mádenıyattı qáliplestiriwge xızmet qılıwı shárt.

Pedagog oqıwshıǵa qoyılatuǵın talaplar kólemi, sistemasın bilip ǵana qalmastan, talap qoyıw metodikasın da ózlestire alǵan bolıwı kerek.

Oqıwshılarǵa talaplar qoyıw metodikası balalardı talaplar mazmunı menen tanıstırıp, olardıń áhmiyetin túsintiriw, tájriybe arttırıw hámde olardı turaqlı qadaǵalap barıwdan ibarat.

Oqıwshılardı talaplar menen tanıstırıw kóbinshe ulıwmalıq májlislerde ámelge asırıladı. Bunda tálim mekemesi direktori yaki oqıw islari boyınsha direktor orinbasarı keleshekli rejeler hám olardı ámelge asırıw processindegi talaplar mazmunı menen oqıwshılardı tanıstıradı. Tolıq tanıstırıw ayrım jaǵdaylarda ámelde kórsetiw, keyinrek klasslar boyınsha, klass májlislerinde, arnawlı sáwbetler shólkemlestiriw jaǵdayında ámelge asırıladı.

Minez-qulqtı qáliplestiriwge baǵdarlantırılǵan talaplar menen tanıstırıw bul talaplar ústinde shınıǵıw qıldırıw menen qosıp alıp barılıwı kerek. Minez-qulqtı tárbiyalaw sananı tárbiyalawǵa qaraǵanda quramalı jumıs. Oqıwshılar talaplar mazmunın jaqsı ańlawları múmkin, biraq, kópshilik jaǵdaylarda olarǵa ámel qilmaydı. Sol sebepli turaqlı ráwishte shınıǵıw qildiriw – mádeniy minez-qulqti ádetke aylantıradı.

Talaplardıń qoyılıwı processinde olarǵa oqıwshılardıń ámel qılıwı ústinnen qadaǵalaw ornatıw lazım. Qadaǵalap barıw túrli formalar járdeminde ámelge asırıladı, solardanminez-qulq jurnalın júritiw, klasstaǵı náwbetshılık ushın stendta bahalardı jazıp barıw hám basqalar. Qadaǵalaw haqqanıy hám turaqlı bolıwı kerek. Oniń nátiyjelerinnen oqıwshılardı eskertip barıw lazım.

Jámáátti shólkemlestiriw hám birlestiriw onda aktivti tárbiyalaw menen bekkem baylanıslı . Hár bir pedagogtıń jámáátti qáliplestiriw barısındaǵı háreketi jámááttiń tayanısh yadrosın tańlawdan baslanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

M. Axmedova “Pedagogikalıq kompetentlik” Tashkent-2018 jıl

A.K.Munavvarov “Pedagogika” Tashkent1996-jıl

www.fayllar.org , www.ziyonet.uz saytları

BOSHQARUV JARAYONIDA QARORLAR

Muxammadova Mahliyo Shuxrat qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktab menejmenti ta'limi yo'nalishi 2-kurs talabasi

Qarorlarni qabul qilish jarayoni samarali boshqaruvning asosini tashkil etadi, barcha tarmoqlar bo'yicha tashkilotlarning traektoriyasi va muvaffaqiyatini shakllantiradi. “Boshqaruv jarayonidagi qarorlar” mavzusida boshqaruvchilarning

qarorlarni ongli ravishda tanlashlari, harakatlarini strategik maqsadlarga moslashtirishi va o‘z tashkilotlarini o‘z maqsadlariga erishishga yo‘naltirish mexanizmlarini o‘rganadi. Bu mavzu tezkor texnologik taraqqiyotda qarorlar qabul qilish qobiliyatini talab qiladigan zamonaviy biznes landshaftida dolzarbdir.

Qaror - bu bajarilishi lozim bo’lgan ishning aniq bir yo’lini tanlab olishdir. Boshqacha qilib aytganda, qaror - bu u yoki bu yo’lni tanlab olishda bir to’xtamga yoki muayyan bir fikrga kelishdir. Qaror qabul qilish zaruriyati hozirgi mavjud holatning biz xohlagan holat bilan mos tushmasligi natijasida yuzaga keladi. Masalan, uzoq muddatli tajribasi bor, lekin kreativ fikrlamaydigan hodimni yoki kam tajribali, kreativ fikrlovchi hodimni ishga olishda qaror qabul qilish. Qaror qabul qilish - bu tashkilot rahbarining oldidagi maqsadga erishish uchun o’z vakolati va omilkorligi doirasida qarorning mavjud variantlaridan eng maqbulini tanlash jarayonidir.

Qabul qilinadigan qarorning oqilligi bir necha omillarga bog’liq. Ulardan asosiylari quyidagilardir:

- qaror qabul qilish jarayonida axborotning to’laligi va sifati;
- qaror qabul qiluvchi rahbarning shaxsiy sifati;
- qaror qabul qilishda tashkiliy masalalarning oqilona yechilish darajasi (masalan, qaror qabul qilishda mutaxassislarni jalb etish, qaror qabul qilish tizimining takomillik darajasi, qarorni ijrochilargi etkazish, nazorat qilish va bajarilish darajasi va hokazo).

To’g’ri qarorni tanlashda muayyan tamoyillarga tayanish va qarorga bo’lgan talablarni hisobga olish, qabul qilinadigan qaror maqsadini xo’jalik maqsadiga muvofiqlashtirish, mehnat jamoasi manfaatlarining jamiyat manfaatlariga muvofiqligini aniqlash, mehnat va moddiy resurslardan tejamli foydalanish, texnikaviy, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish tendentsiyalarini hisobga olish zarur.

Boshqaruv qarorlariga qo’yiladigan talablar

T/r	Talablar	Izoh
	Ilmiy asoslangan bo’lishi lozim	Boshqaruv qarorlari muayyan ishlab chiqarish holatini tahlil qilishdan kelib chiqishi, iqtisodiy, texnikaviy va boshqa ijtimoiy qonunlarning amal qilishini hisobga olishi, hozirgi zamon fan-texnika yutuqlari negizida qabul qilinishi lo’nda va aniq bo’lishi lozim.
	Bir-biri bilan aloqador va yakdil bo’lishi kerak	Muayyan vazifani hal etishda ko’pincha asosiy masalalardan kelib chiqadigan qo’shimcha vazifalarni hal etishga to’g’ri keladi. Bu vazifalar qaror qabul qilinayotgan bosh vazifaga bo’ysundirilishi lozim. Barcha qaror,

		ko’rsatma, qoidalar bir-biri bilan bog’lanadi. Shuningdek, ular oldindan qabul qilingan va amaldagi qarorlar bilan muvifiqlashtiriladi.
	Huquq va javobgarlik doirasida bo’lishi lozim	Rahbar qarorni o’ziga berilgan huquqlar doirasidagina qabul qilishi mumkin. Bu erda gap boshqarishning barcha bo’g’inlarida huquq va javobgarlik ko’lami nisbati to’g’risida boryapti. huquqlar katta, mas'uliyati esa kam bo’lsa, ma'muriy o’zboshimchalikka, o’ylamasdan qaror qabul qilishga yo’l ochiladi.
	Aniq va to’g’ri yo’nalishga ega bo’lishi kerak	Har qanday qaror va aniq bajaruvchiga tushunarli bo’lishi lozim. qarordan bir necha ma'no kelib chiqishiga va uni turlicha talqin qilish yoki tushunishga yo’l qo’ymaslik kerak.
	Vaqt bo’yicha qisqa bo’lishi kerak	Axborotlar bilan ishlash vaqtini tejash maqsadida qisqa muddatli qarorlar qabul qilinishi lozim.
	Vaqt bo’yicha aniq bo’lishi lozim	Har qanday qarorning bajarilish muddati aniq ko’rsatilishi kerak. Aks holda uning bajarilishini ob'ektiv nazorat qilish imkoniyatiga ega bo’linmaydi.
	Tezkor bo’lishi kerak	Har qanday qaror o’z vaqtida, ya'ni ishlab chiqarishdagi vaziyat talab qilgan vaqtning o’zida qabul qilinishi zarur. Kechikib yoki shoshqaloqlik bilan qabul qilingan qarorning har ikkisi ham zararlidir.
	Samarali bo’lishi lozim	Qabul qilingan qarorning samaraliligi deganda qo’yilgan maqsadga eng kam harajat bilan erishish tushuniladi.

Xulosa qilib aytganda, boshqaruv qarorlarini qabul qilish va amalga oshirish jarayoni har qanday tashkilotning muvaffaqiyati va samaradorligining asosidir. Batafsil tahlil va tekshirish natijasida ko'rinib turibdiki, samarali qarorlar qabul qilish tashkilot maqsadlarini to'liq tushunish, muqobil variantlarni baholash qobiliyati va qarorlarni samarali amalga oshirish va nazorat qilish qobiliyatini talab qiladi. Topilmalar optimal tashkiliy samaradorlikka va raqobat muhitida moslashishga erishishda tuzilgan va axborotga asoslangan qarorlar qabul qilish jarayonlarining muhimligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Eng asosiy mezon - hayot haqiqatini aks ettirish. - T.: O’zbekiston, 2009. - 24 b.
2. Qosimova D. S.Menejment nazariyasi: Darslik- Toshkent, «Tafakkur-bo‘stoni». 2011. 78-85 b

3. Zaynutdinov Sh. N. va boshqalar. M enejment asoslari. - T.: TDIU, 2006.
4. Qosimova D.S. Menejment nazariyasi. O'quv qollanma. - T.:Fan va texnologiyalar, 2009. - 212

MEKTEP OQIWSHISÍN ÁDEP-IKRAMLILIQQA TÁRBIYALAWDIŃ ÁHMIYETI

F.Tursınbaeva
NMPI, «Pedagogika hám psixologiya» tálim baǵdarı IV-kurs talabası

Annotaciya: Bul maqalada erkin puqaral*ı*q jámiyetiń rawajlandırıw processinde ruwh*ı*y- ádep-ikramlılıq tárepten bekkem rawajlanǵan kamil insand*ı* tárbiyalaw máselesi haqqında sóz etiledi.

Tayanısh sózler: ruwh*ı*y- ádep-ikramlılıq, insanparwarlıq, ulıwmainsanıy qadiryatlar, ádep- ikramlılıq tárbiya, jaqsılıq hám gózzallıq sezimleri, barkamal shaxstı tárbiyalaw ideyaları

Respublikamızda mámleket tálim siyasatınıń tiykarǵı maqsetleri qatarında úzliksiz tálim processinde oqıwshı jaslar shaxsın rawajlandırıw hám barkamal insan qılıp tarbiyalaw tiykarǵı orınlardan birini iyeleydi. Mámleket tálim siyasatında oqıwshılardi milliy, ulıwmainsanıy qadiryatlarǵa tiykarlanǵan halda tárbiyalaw zárúrligine ayrıqsha itibar qaratılmaqta.

Erkin puqaral*ı*q jámiyetiń rawajlandırıw processinde ruwh*ı*y- ádep-ikramlılıq tárepten bekkem rawajlanǵan hám demokratiyal*ı*q rawajlanǵan mámleketler dárejesinde basekileslik kamil insand*ı* tárbiyalaw, tálim hám aǵart*ı*wsh*ı*l*ı*qt*ı* rawajland*ı*r*ı*w, jáhán standartlar*ı*na juwap beretuǵ*ı*n jańa awladt*ı* kamalǵa jetkiziw mámleket tálim siyasat*ı*n*ı*ń tiykarǵ*ı* waz*ı*typalar*ı*nan biri esaplanad*ı*. Jámiyetimizdiń búgini, ertesi hám keyini onıń mánawiy tiykar*ı*, insanlardıń aqıl - zakawatı hám aǵartıwshiliǵi menen belgilenedi. Jaslardı tálim-tárbiyası – mámleket áhmiyetine tiyisli birinshi dárejeli másele bolıp, onıń sheshiliwi ushın úlken isler ámelge asırılǵan. Ózbekstan Respublikasınıń "Tálim haqqında" nizami hám basqa bir qatar húkimet qararlarında ruwhıy-estetikalıq hám etikalıq tárbiya máselelerine ayrıqsha itibar qaratılǵan bolıp, ruwhıy-estetikalıq hám etikalıq tárbiya milliy hám ulıwmainsanıy qadiryatlarǵa tiykarlanıwı, ósip atırǵan jas awladtıń shaxsın rawajlandırıw hám kamal taptırıw zárúrligi aytıladı[1].

Abu Ali ibn Sino, Xója Ahmad Yassaviy, Abu Rayxon Beruniy, Al Nasr al Farobiy, Xisrov Dehlaviy, Alisher Nawayi shıǵarmalarında [2] insanparwarlıq, ulıwmainsanıy qadiryatlar, ádep-tárbiya, jaqsılıq hám gózzallıq sezimleri ádep-ikramlılıq hám barkamal shaxstı tárbiyalaw ideyaları menen jazılǵan xalq apsanaları, ertekleri, eposlar hám hádiysler mısalında ullılanıp kelgen. Izertlew

temasınan kelip shıqqan halda al Buxoriy, Farobiy hám Nawayiniń ideyalari hám pikirleri aynıqsa qımbatlı.

Al Buxoriy hám Al Farobiy insan faktorın tereń úyrengen, onıń ***ádep-ikramlılıq*** táreplerin, insan shaxsınıń ádep –ikramlılıǵına bolǵan turaqlı talaplar tiykarinda barkamalliqqa erisiw jollarin izertlegen.

Tiykarinan, Al Buxoriy barkamal shaxstiń rawajlaniwinda zárúr áhmiyetge iye bolǵan joqarıda kórsetilgen páziyletlerge itibar qaratıw; tiyisli jaqsı hám gózzal ámeller járdeminde insandı etikalıq barkamallıqqa itermelew; úgit-nasiyatlar menen etikalıq gózzallıqqa propagandalaw siyaqlı ideyalardı ilgeri súrgen[2].

Al Farobiy tárbiya usılları, olar ishinde mısal keltiriw, gúrriń, dodalaw, sáwbet, oqıw, kórgizbeli mısallar, nasiyat (tárbiyalanıwshınıń jası hám shaxsiy qásiyetlerin inabatqa alǵan halda); xalıq dóretiwshiliginen keń paydalanıwdıń tálim-tárbiyalıq áhmiyetin ayrıqsha aytqan[2].

Alisher Nawayiniń pedagogikalıq miyrasında shaxstıń rawjlanıwı hám kamıl tabıwınıń áhmiyetli faktorı- insandı ***ádep-ikramlılıq*** tárbiyalaw, onıń mánawiy-***ádep-ikramlı*** hám ***ádep-ikramlılıq*** páziyletleri hám qásiyetlerin rawajlandırıw hám kamal taptırıw zárúryatına ayrıqsha ulgi berilgen. Insan-mánawiyatlı ádepli tiri jan bolıp, onıń ádep-ikramlılıǵı hám estetikalıq qásiyetleri hám páziyletleri gózzallıqqa mánawiy-emocional umtılıw tiykarında payda boladı dep esaplaǵan. ***Ádep-ikramlılıq*** páziyletler – mánawiy-estetikalıq, ruwhıy-emocional hám etikalıq ámeliy páziyletler jiyindısı; insan ne ushın jaratılǵan, onıń ómir mazmunı ne; onıń hár dayım barkamallıqqa umtılıwı- ***ádep-ikramlılıq*** ósiwi (dana ustaz qolında) sıpatında kóriniwin aytqan. Nawayi tek ǵana insannıń ***ádep-ikramlılıq*** páziyletleri hám qásiyetlerin bayan qıladı, bálki olardıń qáliplesiwi hám rawajlanıwın úyrenedi, bul procesti insanparwarlıqqa baǵdarlaydı hám onıń joqarı estetikalıq áhmiyetin xóshametleydi. Nawayiniń tómendegi pikirleri metodologiyalıq tárepten úlken áhmiyetge iye: gózzallıqtı seziniwdey estetikalıq qásiyet ***ádep-ikramlılıq*** iskerlik uyǵınlıǵı tiykarında qáliplesedi hám rawajlanadı; haqıyqıy insanparwarlıq insannıń mánawiy-estetikalıq gózzallıǵında payda boladı hám rawajlanadı, mánawiy-estetikalıq sezimlersiz insanparwarlıq óz negizin joǵatadı; ***ádep-ikramlılıq*** páziyletler – insanparwarlıq páziyletiniń tiykarı; insanniń eń joqarı gózzallıǵı - onıń ruwhıy, etikalıq-insanparwarlıq-estetikalıq, mánawiy-emocional gózzallıǵı. Nawayı ***ádep-ikramlılıq*** páziyletlerdiń eń áhmiyetlisi insanparwarlıq dep esaplaydı, onıń wazıypası insannıń mánawiy áhmiyetin (mánawiy-social áhmiyeti názerde tutiladi) rawajlandırıwdir, yaǵnıy shaxstı kamal taptırıwda ***ádep-ikramlılıq*** tárbiya áhmiyetli orın tutadı[2].

Sonı aytıw kerek, ***ádep-ikramlılıq*** tárbiya, bul tek ǵana bilim, bálki etika-estetika qaǵiydalarına kóre gózzal, insanparwar ámeller, al ***ádep-ikramlılıq*** tárbiya

social-islep shıǵarıw rawajlanıwında shaxstı kamal taptırıwdıń áhmiyetli faktorı esaplanadı.

PAYDALANǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни. https://lex.uz

2. Traktatlar: Ibn Sino – “A’dep kitabi”, “Ruhiy ku’sh haqqinda izertlewler”; Beruniy –“Majudiy a’dep-ikramlilig’i”, “Ta’rbiya durdanalari”;, Farobiy – “Danishpandlar qalasi”; Bobur –“Boburnama”.

MAMLAKATIMIZNING BOY MA’NAVIY MEROSI MA’NAVIYATIMIZNING NEGIZIDIR.

X.I.Alyaminov. Qoraqalpoq davlat universititi
Arxitektura kafedrasi dotsenti.
Tayanch doktorant I.T.Xalmuratov. Nukus shahri,

Bugungi kunda jamiyatdagi eng qimmatli, qadrlanadigan fenomen inson va uning bunyodkorlikka asoslangan faoliyat hisoblanadi. Shaxslarda yoshligidayoq insonga qadriyat sifatida yondashish ko‘nikmasini shakllantirish jamiyat hayotini ma’naviy jihatdan boyitishda alohida ahamiyatga ega. Chunki qadriyatlar jamiyatda insonlarni o‘zaro hamkorlik qilishga shaqiradi. Uning yordamida shaxs jamiyat hayotiga uyg’inlashadi. Inson qadriyatlar yordamida jamiyat a’zolari tomonidan ma’qullangan xulq-atvor me’yorlarini o‘ziga singdiradi, hayotiy faoliyaoga kirishadi.

Talalalarda insonga oliy qadriyat sifatida yondashish ko‘nikmasini rivojlantirish oliy ta’limda o‘quv-tarbiya jarayonining muhim vazifalardan biridir. Bu jarayonda o‘qituvchi talabalarni qadriyatlarni rivojlantirishga muhim o‘rin tutadi. Mazkur jarayonda talabalarda qadriyatli yondashuvlarni rivojlantirish falsafa, sotsiyologiya, psixologiya, pedagogikaga oid bilimlar va qonunshilik asoslari uyg‘inligida tahlil etilishi lozim.

Pedagogika entsiklopediyasida “qadriyat” tushunchasi “Qadriyat(arabcha-qiymat, ahamiyat; qimmatbaho buyumlar; xalq boyligi) voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy, ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llaniladigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsalar, masalan, erkinlik, tinchlik, adolat, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik, moddiy va ma’naviy boyliklar va boshqalar qadriyat hisoblanadi”[1].

Qadriyatlar jamiyat taraqqiyotining mahsuli sifatida inson komoloti uchun katta ahamiyatga ega ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Qadriyatlar olamni bilish va uni amaliy o‘zgartirish uchun xizmat qiladi. Chunki har bir qadriyatning negizida, mohiyati va ahamiyatida tabiat, jamiyat va ruxiy olam hodisalarini bilish, ilmiy umumlashtirish, ijtimiy va ma’naviy taraqqiyotga ta’sir etish imkoniyatlari yotadi.

Qadriyatlar tasavvurlargina emas, balki ular inson va tarixiy sub'ektlarning olamni idrok etishi, o'zlashtirishi va o'zgartirishi jarayonida ijtimoiy norma sifatida yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklarning ijtimoiy muxit tan olgan majmuasi hisoblanadi.

Prezidentimiz ta'kidlab o'tganidek "Biz barchamiz- fuqoralar ham, jamiyat ham, davlat ham Vatanimiz ravnaqi uchun, mamlakatimizda tinchlik-barqarorlikni mustahkamlash uchun, tariyxiy, ma'naviy va madaniy merosimizni saqlash, boyitish va kelgusi avlodga bezavol etkazish uchun birdek ma'sulmiz" [2.;37] Mamlakatimizda ma'naviy hayot sohasidagi islohatlarning chuqurlashib boroshida jamiyatning ma'naviy yangilanishiga katta e'tibor berilib, ma'naviy yangilanish, ma'naviy uyg'onish, ma'naviy merosni tiklash, xalqimiz dunyoqarashini milliy yoksalish ruxida isloh qilish va ulardan yoshlar manfaatlarini ta'minlashda foydalanish zarur. Yoshlarni ehtiyoj va manfatlari uyg'unligi asosida tarbiyalashda ma'naviy meros va milliy qadriyatlarga aksiologik yondashuvning to'rtta asosiy mezoni mavjud bo'lib, ular: insonparvarlik, xalqparvarlik, vatanparvarlik, taraqqiyotparvarliklar [2.; 35].

Hozirgi globallashgan, axborotlashgan jamiyatda informatsiya, ijodiyot va jamiyat intellektual salohiyatining o'rni beqiyos. Jamiyat intellektual salohiyatini boyitish, ta'lim-tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim-nazariy himmat ezgulikka o'rgatsa, tarbiya- ezgu axloqiy sifatlarga o'rgatadi. Oliy axloqiy fazilatlar inson xatti-hatakatida namayon bo'luvchi bilimdonlik, donolik, ko'pchilik maqsadlarni o'z shaxsiy maqsadlaridan yoqori qo'yish, haqiqatga, muxabbatga, yoksaklikka intilish, adolatni sevishlar sanaladi. Ma'naviy barkamollik birinchi navbarda insonning tafakkurlash madaniyati aqlu-zakovati nazarda to'tiladi. Ma'naviy barkamollik o'z ichiga aqliy salohiyatni qamrab oladi va insonga xos fikr yoritish tarzi aqlu-zakovat, intellekt tushunchasida o'z ifodasini topadi. Intellektual inson-ma'naviy ehtiyojlar bilan yashovchi, aqliy kamolotga etgan inson. Intellektuallik shaxs qobiliyatlarida namayon bo'ladi Aqliy zakovat va ruxiy- ma'naviy salohiyat ma'rifatli insonning ikki qanoti hisoblanadi. Ma'rifatli inson, barkamol avlod tarbiyasi buyuk kelajagimizni kafolatlaydi.

Hozirgi davrda kreativ qobiliyatli, aqlan zukko, izlanuvchan va mustaqil mulohaza yurituvchi yoshlar jamiyatni ilmiy texnik taraqqiyonini harakatga keltiruvchi katta kuch, shu nuqtai nazaridan istedodli yoshlarni topish, ularga oqilona ko'rsatmalar berish va muayyan sohalarga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ularning har qaysisiga xos individual xususiyat, ichki kuch-quvvat, yashirin imkoniyatlarni ochish, takomillashtirish, taraqqiy ettirish, ta'sir o'tkazuvchi omillar va vositalar topish, ularning jamiyat ehtiyoji talabi hamda rivojlanish imkoniyatiga mos maqsadga yo'naltirish hozirgi davr talabi hisoblanadi. Shu o'rinda har xalqning badiiy san'atini o'rganish uning madaniy

o‘zgachaligini, o‘tmishda bunyod etilgan san’at asarlarini asrab-avaylash, milliy urf-odatlarni saqlash orqali madaniy turmushimiz yaxshilanib, yoshlarni bu hunarga qiziqishini orttirish ma’naviy madaniyatimizning yuksalishi va rivojlanishini ko‘rsatadi. Talaba tabiyat ko‘rinishlarini ko‘zatar ekan ertaklardagidek chizishga, unung go‘zalligini o‘rganadi uni o‘z turmushiga foydalanadi. Qoraqalpoq naqqoshlik san’ati ham tabiat ko‘rinishlarini ifodalashga asoslangan bo‘lib, naqsh orqali tug‘ilib o‘sgan o‘lkasiga muhabbatini, tabiatiga qiziqishini namayon etgan. Xalqimizning naqqoshlik san’atidagi yutiqlaridan biri naqshlarni nafaqat tabiat ko‘rinishlariga asoslanib balki xalqning milliy urf-odatlari bilan turmush sharoitiga ham asoslanishidir. Tarixiy-ma’naviy merosni avaylab-asrash, o‘rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish orqali inson ma’naviy olami, xalqlar madaniyatini qadrlash va boyitish zarur. Mamlakatimizning boy ma’naviy merosi ma’naviyatimizning negizini, poydevoroni tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Педагогика: энциклопедия. II жилд. Жамоа // Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 376 б.
2. Умаров Э. Абдуллаев М. Маънавият асослари. -Тошкент.: 2005. -Б. 35.

TARBIYACHI PEDAGOGIK MAHORATINING TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA VUJUDGA KELISHI

Qudratova Mohichehra

Ajiniyoz nomidagi NDPI pedagogika ta’lim yo’nalishi 2 – bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: ushbu maqolada tarbiyachi pedagogik mahoratining ta’lim-tarbiya jarayonida vujudga kelishi, pedagogik mahoratning asosiy komponentlari va pedagogik texnikaning muhim jihatlari izohlab berilgan.

Kalit so’zlar: tarbiyachi, pedagogik mahorat, kasbiy mahorat, kompanent, kasbiy bilim, pedagogik- psixologik xarakteristika

Mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishi, mamlakatimiz yigit—qizlarini XXI asr talablariga to'liq javob beradigan har tomonlama rivojlangan shaxslar etib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratish bo'yicha keng ko'lamli aniq yo'naltirilgan chora—tadbirlarni amalga oshirish"" muhim vazifa sifatida belgilangan. Ushbu vazifalarni bekamu - ko'st amalga oshirilishi uchun bugungi kunda avvalo, tarbiyachi pedagoglarning saviyasini va bilimini uzluksiz takomillashtirib borishga mustahkam zamin yaratilishi kerak. Oliy ta'lim muassasalarida ushbu muammolarning yechimini topishda "Pedagogik mahorat" fanini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat?

Pedagogik mahorat – tarbiyachining samarali rivojlanishiga ta’sir etuvchi pedagogik holatlarni yarata bilishida namoyon bo’ladi va o’z kasbining mohir ustasi bolgan, yuksak darajada madaniyatli, o’z fanini chuqur biladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis juda yaxshi pedagogik mahoratga ega bo’ladi.

Pedagogik mahoratning asosi – pedagogik bilimdonlik va unga asoslangan ko’nikmalardir. Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin ko’rinishida namoyon bo’ladi. Pedagogik mahorat kategoriyasi kasbiy faoliyat nuqtayi- nazaridan kishining individualligini xarakterlaydi. Pedagogik mahorat asoslariga: kasbiy pedagogik bilimlar, insonparvarlikka yo’nalganlik, pedagogik texnika, kasbiy pedagogik faoliyatni amalga oshirish tajribasi, pedagog shaxsi taalluqlidir. Pedagogik mahorat asoslari fanining paydo bo’lishi buyuk pedagog A.S.Makarenko nomi bilan bevosita bog’liqdir. U shaxsiy va tarbiyaviy usuli bilan butn olmga mashhur bo’ganligining o’zi ham A.S. Makarenkoning yuksak pedagogik mahorat cho’qqisiga erishganligidan dalolatdir .

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tarbiyachilik qobiliyatining mohiyatini shunday ta’riflaydi: „ Tarbiyachi ustoz bo’lishi uchun, boshqalarning aql-idrokini o’stirish, ma’rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun , eng avvalo, tarbiyachining o’zi ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo’lishi kerak’’

Pedagogik mahorat komponentlari kasbiy faoliyatga kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur bo’lgan malaka nuqtayi nazaridagi qarashlarni aks ettiradi. Tadqiqotchilarning fikriga ko’ra , quyidagi to’rtta komponent pedagogik mahoratning adosini tashkil etuvchilari hisoblanadi:

-O’z kasbiga sadoqat

-O’qitish metodikasini mukammal bilishi

-Pedagogik qobiliyatlarni namoyish eta olishi

Pedagogik texnikani o’z o’rnida qo’llay olishi

Pedagogik texnika – pedagogning nafaqat ta’lim-tarbiya jarayonida, balki butun kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan umumiy pedagogik bilim va malakalari majmuidir Pedagogik texnikaning muhim jihatlari–bu avvalo pedagogning mahoratini belgilovchi kasbiy ko‘nikmalari hisoblanadi , ya’ni uning savodli va ifodali so‘zlay olishi, o‘z fikr-mulohazasini va bilimini tushunarli tilda ta’sirchan bayon qilishi, his-tuyg‘usini jilovlay olishi, o‘zining shaxsiy xususiyatlariga xos mimik va pantomimik qobiliyatlarga ega bo‘lishi, aniq imo-ishora, ma’noli qarash, rag‘batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, so‘zning cheksiz qudrati orqali bolalar ongiga va tafakkuriga ta’sir o‘tkazishi, hozirjavoblik, psixologik bilimlarga ega bo‘lishi kabilardir.

Tarbiyachining kasbiy mahorati – bu ma’lum shaxsiy (bolalarni sevishi, mehribonligi, xayrixohligi va h.k) va kasbiy (bilimdonligi, javobgarlikni his qilishi, ijodkorligi eruditsiyasi va h.k.) fazilatlarining yig‘indisi hisoblanib, u pedagogik-psixologik, uslubiy tayyorgarligida, bolalarni tarbiyalashning optimal yo‘llarini izlab topishida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun tarbiyachining kasbiy mahorati, bilimdonligi, zukkoligi, ijodkorligi bilan birga shaxsiy sifatlarni takomillashtirishni ham taqozo qiladi.

Tarbiyachi o’ziga yuklangan vazifani bajarish uchun bolalarda o’sha faoliyatga nisbatan qiziqish uyg’ota olishi, ularning diqqatni jalb qilib faolligini o’stirish muhim sanaladi.Pedagogikda tarbiyachi mahorati yaxlit tizim sifatida uchta o’zaro bog’langan tizimga bo’linadi: ijtimoiy, psixologik, axloqiy

O'z davrlarida Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Husayn Voiz Koshifiy, Abdulla Avloniy va boshqalar pedagoglik kasbi, uning mashaqqatlari, pedagogik mahorati, shuningdek, pedagog shaxsida aks etishi zarur bo'lgan sifatlar xususida qimmatli ma'lumotlarni o'z asarlarida bayon qilishgan.
Abu Ali ibn Sinoning fikricha „...Pedagog matonatli , sof vijdonli, rostgo’y va bolani tarbiyalsh metodlarini , axloq qoidalarniyaxshi biladiga odam bo’lmog’i lozim. Pedagog tarbiyalanuvchilarning butun ichki va tashqi dunyosini o’rganib, uning aql qatlamlariga kira olmog’i lozimdir’’

Nosiriddin Tusiy o’zining pedagoglarni tarbiyalash to’g’risida” asarida shunday deydi: „O’qituvchi munozaralani olib borishni , rad etib bo’lmaydigan darajadagi isbot qilishni bilishi, o’z fikrlarning to’g’riligiga ishonishi, nutqi esa mutlaqo toza, jumlalari mantiqiy ifodalanadigan bo’lishi lozim... O’qituvchi nutqi hech qayerda va hech qachon zaharxandali, qo’pol yoki qattiq bo’lishi mumkin emas.

Qoshg’ariy : „Men a’zolar kasalligini davolashdan oldin odamlarning ruhiyatni davolashni zarr topdim. Bunga men pedagoglik yo’li bilan erishaman , bunga ishonchim komil. Chunki a’zolar kasalligi bilan yuzlarcha, minglarcha odamlar halok bo’lsalar , nodonlik, bilimsizlik tufayli o’n ming va yuz minglarcha odamlr halok bo’ladilar.....’’

Bugungi kunda pedagogik mahoratga ega bo'lish talabi faqatgina pedagoglarga emas, shu bilan birga jamoa bilan, ijtimoiy sub'ektlar bilan ishlaydigan har qanday mutaxassislarga ham qo'yilmoqda. Binobarin, tirik mavjud bo'lgan shaxslarga ta'sir ko'rsatish, ularni boshqarish oson kechmaydi. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarning muayyan darajada pedagogik mahoratga ega bo'lishlari zarurligini taqozo etmoqda.

Shunday qilib, tarbiyachi pedagogik mahorat egasi bo’lish uchun o’z o’quv predmetini davr talablari asosida bilishi pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo’lishi, hamda, insoniylik, izanuvchanlik va fidoiylikni o’zida tarkib toptirishi

kerak. Pedagog o’z faoliyati maqsadini va unga erishish yo’llarni aniq tasavvur qilishi va bu maqsadga erishish tarbiyalanuvchilar uchun hamiyatli ekanligini ularga anglata olishlari zarur. Gyote ta’kidlaganidek: ,, Ishonch bilan gapir, ana shunda so’z ham ,tinglovchilarni ham mahliyo qilish o’z- o’zidan kelaveradi’’ .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Quchqorova Nargiza Mamajonova “ Pedagogik kasbiy kompotentligi va kreativlik” Darslik Toshkent - 2022 “ Bookmany Print ” nashri
2. B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" Toshkent -2017
3. A.Xoliqov. Pedagogik mahorat. – Toshkent, 2010, -367 б. 4. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Издателско-полиграфический творческий дом им.Чулпана. Т.; 2005. -200 с. 5. Umumiy pedagogika Darslik 1-qism /O.Musurmanova va boshq. – Toshkent, Yoshlar nashriyot uyi, 2020
4 .Tursunov I, Nishonaliev U.-Pedagogika kursi, darslik.-Toshkent «O’qituvchi», 2007.
5. Saydahmedov H "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya" T.: 2003

TA’LIM MUASSASALARINI REYTINGINI ANIQLASH TARTIBI

Sabirova Mavluda- Pedagogika kafedrasi katta o’qituvchisi
Raxmonova Feruza- Maktab menejmenti ta’lim yo’nalishi 2- kurs talabasi

"Talim reytingi" bu umumiy qilib aytganda, bu o'quv yurtidagi o'quv fanlarini o'rganish va o'qitish natijalarini baholash uchun ishlatiladigan o'quv jarayonining natijalarini tasdiqlovchi darajadagi shakl yoki sanashlar kiritishni anglatadi. Talim reytingi, o'quvchilarning, o'qituvchilar va o'quv muassasasining faoliyatini baholash va ta'minlashga yordam beradi.Talim reytingi, o'quvchi, o'qituvchi va boshqa shaxslarning o'zlashtirishni oshirish, yaxshilash, o'qish va o'qitish usullarini belgilash, o'quv jarayonini monitor qilish va uni baholashda yordam beradi. Bu, o'quv jarayonining samaradorligi va sifatini oshirishga qaratilgan jarayondir.

So‘ngi uch yildan beri mamlakatimizda oliy ta’lim muassasalarining reytingi e’lon qilinib kelinyapti. Reyting tuzish va uni e’lon qilish, oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida raqobat muhitini yaratadi. Oliy ta’lim muassasalarining reyting darajasini aniqlashda u yerda faoliyat yuritayotgan professor-o‘qituvchilarning ilmiy pedagogik salohiyati yuqoriligi, muassasaning barqaror moliyaviy faoliyati, moddiy-texnik bazasi yetarli darajadaligi muhim mezon sanaladi.2022-yil yakunigacha barcha davlat OTMlarning o‘quv adabiyotlari to‘liq elektronlashtirilib, yagona “Elektron kutubxona” platformasi ishga tushiriladi. Bu

talabalar uchun mustaqil ta’lim olish, o‘z ustida muntazam ishlash, ma’lumotlardan qulay usulda foydalanish imkoniyatini beradi.Yuqoridagi Prezident qarorlarida belgilangan vazifalarni o‘z vaqtida samarali ijro etilishi Yangi O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarining xalqaro reytingi va raqobatbardoshlik darajasini oshiradi.Mazkur tadbir doirasida 2021-2022-o'quv yili bitiruvchilari hamda ish beruvchi vazirliklar, idoralar, turli tashkilot, korxona va muassasalar o'rtasida bevosita muloqotni ta'minlash uchun 60 dan ziyod ish beruvchi tashkilot vakillari bilan uchrashdilar.Ma’lumot o‘rnida aytish joizki, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasini 2021-2022 o‘quv yilida 341 nafar talaba bakalavr bosqichida, 91 nafar yigit-qiz esa magistratura bosqichida tamomlaydi.Akademiya joriy yilda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan e’lon qilingan Milliy reytingda eng yetakchi 10 ta, ilmiy salohiyat va ijtimoiy-gumanitar soha OTMlari reytingida esa eng yuqori 5 ta ta’lim muassasasi qatoridan o‘rin oldi.Reyting tizimi oliy ta’limda talabalar bilimini nazorat qilish va baholash uchun O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta mahsus ta’lim vazirligining 1999-yil 8-iyundagi, magistrlar bilimini nazorat qilish va baholash uchun 1999-yil 31-dekabrdagi buyrug‘i bilan tasdiqlangan Nizom asosida amalga oshiriladi. Unda semestr bo‘yicha muayyan fandan 55% dan kam ball to‘plagan talaba akademik qarzdor, 56—70% ball to‘plagan talaba "o‘rta", 71—85% ball to‘plagan talaba "yaxshi", 86% dan yuqori ball to‘plagan talaba "a’lo" ko‘rsatkichga ega hisoblanadi. Talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi nazoratning 3 turi (joriy, oraliq, yakuniy) da amalga oshirilib, ularning o‘zlashtirishlarini muntazam nazorat etib borish, bilim sifatini baholashda xolislik, aniklik va oshkoralikni ta’minlaydi; 2) faoliyat turining samaradorligi va nufuzini belgilovchi usul. 2019 yil 1 yanvardan boshlab, O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta'lim muassasalari reytingi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan tumanlar va shaharlar kesimida tanlash asosida har yili aniqlanadi.

Reytingni aniqlashdan asosiy maqsad - o‘quvchilarning umumta'lim fanlari bo‘yicha tayyorgarlik darajasini va mantiqiy fikrlash qobiliyatini baholash, pedagoglar faoliyati darajasi va sifatini oshirishni rag‘batlantirish, o‘qitish sifati bo‘yicha xalqaro mezon, standartlarga mos yuqori ko‘rsatkichlarga erishish orqali bilimli va iqtidorli yoshlarni tayyorlashga zamin yaratishdan iborat.Reytingni aniqlash quyidagi vazifalarni hal etishga qaratilgan:o‘quvchilar bilim darajasi, pedagoglar salohiyati va ta'lim berish mahorati, ta'lim muassasasining o‘quv-tarbiya jarayoni imkoniyatlari haqida keng jamoatchilikni xolis axborotlar bilan ta'minlash;o‘quvchilar bilimini baholashda xolislik va maktablar faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash;o‘quvchi-yoshlarning o‘qish, matematika va

tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini hamda bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirish;respublika bo‘yicha o‘quvchilar bilimini baholashni OECD, EIA nufuzli xalqaro tashkilotlarning PISA, TIMSS, PIRLS kabi o‘quvchilar bilimini baholash dasturlari darajasiga olib chiqishda ta'lim muassasalariga ko‘maklashish;milliy reyting tizimida yuqori ko‘rsatkichlarni qayd etgan umumta'lim muassasalari uchun ular faoliyatini nazorat qiluvchi organlar tomonidan o‘tkaziladigan tekshirishlar davriyligini reytingdagi o‘rniga qarab belgilash.Reytingni aniqlashga oid to‘plangan ma'lumotlar, o‘tkazilgan so‘rovnomalar va nazorat ishlari natijalari asosida Davlat inspeksiyasi tomonidan tumanlar va shaharlar kesimida umumta'lim muassasalarining reytingi aniqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalari reytingi bo'lajak talabalar, ota-onalar va manfaatdor tomonlarga turli maktablar, kollejlar yoki universitetlarning kuchli va zaif tomonlari haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etishga qaratilgan. Bu odamlarga o'zlarining afzalliklari va maqsadlariga mos keladigan ta'lim muassasasini tanlashda ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.Shuni ta'kidlash kerakki, reytinglar shaxsiy qiziqishlar, martaba intilishlari, joylashuvi, arzonligi va kampus madaniyati kabi boshqa omillar bilan bir qatorda shaxsning ta'lim safari uchun eng mosini topish uchun hisobga olinishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Axmetjanov M .M ., O'rinov U.A., Saidova X.X., Adizova S.Yu.Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi-2022

2. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

3. (26-band O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-apreldagi 153-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 05.04.2022-y., 09/22/153/0266-son)

4. N.Ziyavitdinova, Y.O‘rinov, Sh.Hayitov, "Menejment" 2012.

OQIWSHILARDIŃ OQIW, BILIW ISKERLIGIN MOTIVLESTIRIW.

Xojaxmetova Nadirabegim

NMPI «Pedagogika hám psixologiyaı» tálim baǵdarı 4-kurs talabası

“Pedagogika” entsiklopediyasında : “Biliw - 1) tálim processinde oqıwshı hám oqıwshılarǵa usınıs etilgen oqıw materialınıń ózlestirilganlik dárejesi; 2) barlıq jáne onıń ob'ektiv nizamlıqların úyreniw, ózlestiriw, iyelew forması” [1] túrinde anıqlama berilgen.

Biliw ob'ektiv barlıqtı insan sanasında sawleleniwiniń joqarı forması, haqıyqıy bilimler payda etiw procesi bolıp tabıladı. Insannıń biliw iskerligi óziniń arnawlı bir dárejelerine iye: sezimli biliw - sezimler, aqıl, oyda sawlelendiriw arqalı payda etiledi; racional biliw - túsinikler, oy-pikirler, intellektual

juwmaqlardan ótip teoriyalar formasında kórinetuǵın boladı. Sonıń menen birge, insan biliw iskerliginiń kúndelik, kórkem, ilimiy dárejeleri de bar. Ilimiy biliw iskerligi tábiyaat hám jámiettiiń ayriqsha qásiyetlerin biliwge qaratılǵan. Biliw iskerligi óziniń arnawlı bir baǵdarları, anıq maqset hám wazıypalarına iye.

Biliw iskerligi járdeminde insan álemdi, ondaǵı waqıya-qubılıslardı tusinip jetedi. Biliw iskerligi járdeminde shaxs kóplegen informaciyalardı ózlestiredi hám anıq minez-qulqlar arqalı oǵan múnásip juwap qaytaradı. Insandaǵı ámeliy hám kásiplik biliw procesi anıq qurallar járdeminde rawajlanadı. Hár bir shaxs intellektual biliw, sezimli biliw sıyaqlı biliw formaların ózlestiredi.

Jas áwlat biliw iskerligi arqalı ruwxıy -mádeniy, intellektuallıq baylıqlar, ata-babalar miyrası hám xalıqtıń kóp ásirlik social tájiriybesi hám de qádiriyatların iyeleydi. Insan ózi ózlestirilgen bilimler jáne social tájiriybeni túsinikler, nızamlar, principler, teoriyalar sıpatında analizleydi hám keyingi áwladlarǵa ótkeredi.

Biliw procesi óziniń arnawlı bir basqıshlarına iye. Onıń basqıshları shaxstıń dúnyanı ańlaw dárejesi, biliw iskerliginiń forma hám metodlarınan kelip shıqqan halda hár túrli boladı. Shaxstıń biliw iskerligi óz xarakterine kóre sezimli hám de intellektual biliw formalarına ajratıladı.

Sezimli biliw janlı baqlawdan ibarat bolıp, bilimdiń dáslepki dáregi bolıp tabıladı. Sezimli biliw arqalı shaxs sanasında zat hám hádiyseler tuwrıdan-tuwrı sáwlelendiriledi. Sezimli biliw óziniń arnawlı bir formalarına iye. Olar: sezim, aqıl, oyda sawlelendiriw. Sezimiy biliwde zat hám hádiyseler shaxs sanasında bólek-bólek sawlelenedi. Sol sebepli de olar arasındaǵı baylanıslılıq birpara jaǵdaylarda shaxs itibarınan shette qaladı. Insannıń sezimleri intellektual biliw dáregi retinde xızmet etedi. Ol arnawlı bir dálillerge tiykarlanadı. Usı processda zat hám hádiyseler járdeminde olar arasındaǵı uqsas táreplerdi anıqlanadı.

Aytıp ótetuǵın bolsaq, insan oylawı salıstırmalı erkinlikke iye. Sol sebepli de oylaw logikalıq juwmaq shıǵarıwǵa kómeklesedi. Insan sezimlik biliwden intellektual biliwge ótkende, onıń biliw iskerligi sapa ózgeriwine ushraydı. Intellektual biliw - túsinik, húkim hám juwmaq formasında kórinetuǵın boladı. Ilimiy biliw processinde empirik biliw menen teoriyalıq biliw birlesedi. Empirik biliw processinde insan zatlarǵa tikkeley tásir kórsetedi. Empirik biliwdiń metodları retinde baqlaw, súwretlew, tájiriybe, ólshewlerdi kórsetiw múmkin.

Teoriyalıq biliw processinde insan hádiyselerdiń mazmun mánisin tereńrek ańǵarıwǵa erisedi. Teoriyalıq biliwdiń formaları anıqlıq, modellestiriw, abstrakciyalaw, formallik, teoriyaler jaratıw sıyaqlılarda kórinetuǵın boladı. Insan biliw processinde logikalıq pikirlewdiń arnawlı bir metodlarınan paydalanadı. Olar úyrenilip atırǵan ob'ektke bir pútin jantasıw, hám de nárse hám hádiyselerdiń rawajlanıw procesin ańlatadı. Insannıń biliw processinde sóylew quralları hám túrli

belgiler ayırıqsha áhmiyetke iye boladı. Sebebi olarda biliw iskerliginiń kórsetkishleri sawlelenedi.

Shaxstıń biliw iskerligi arnawlı bir wazıypalardı atqaradı. Oqıw tapsırmaları járdeminde tálim alıwshılarda jańa bilim hám informaciyalardı izlew kónlikpelerin qáliplestiredi. Tálim processinde túrli túsinikler, bilimlerden aktiv paydalanıw múmkinshiligin jaratadı.

Biliw insandı aktivlikke shaqıradı. Bunday iskerlik processinde ortalıqtıń ideal modeli jaratıladı. Shaxs bolsa processtiń aktiv sub'ekti retinde iskerlik kórsetedi. Insannıń tiykarǵı iskerligi ózin qorshap turǵan ortalıqtaǵı waqıya - hádiyseń mánisin ańǵarıwǵa baǵdarlaydı. Biliw nátiyjesinde shaxstıń bilim alıw, átirap ortalıqtı ózlestiriw, haqıyqatlıqtı ańǵarıw, ruwxıy -etikalıq hám de intellektuallıq rawajlanıw mútajlikleri qandiriladi.

Biliw insannıń oylaw, pikirlew, izertlew, waqıya -hádiysedi aldınan kóre biliw uqıpına iyeligin ańlatadı. Bilimler biliw procesiniń jemisi esaplanadı. Biliw procesi aktiv, dóretiwshilik xarakter kásip etiwi ushın oqıwshılarǵa olardı intellektuallıq rawajlandırıw, oylawǵa úndew, baqlaw qılıw, anıq juwmaqlar shıǵarıw, analiz qılıw imkaniyatın beretuǵın didaktik qurallar usınıs etiliwi kerek. Bunday didaktik qurallar taypasına xalıqtıń kóp ásirlik social tájiriybesin ózinde sáwlelengenlestirgen kórkem ádebiyat úlgileri, hikmetler hám naqıllardı kirgiziw múmkin.

Motivaciyanıń tiykarǵı tárepi oqıwshılarda oqıw -biliw iskerligin rawajlandırıwdan ibarat bolıwı kerek. Aktivliktiń unamlı nátiyje beriwi joqarı dárejedegi sezimlerdiń ańlatpalanashiga baylanıslı. Tabıslı pikirlew nátiyjesinde payda bolatuǵın qızıǵıwshılıq, izertlewshilik, tapsırmalar sheshiw aktivligi menen baylanıslı bolıp, onıń tiykarın biliw qızıǵıwshılıqlarınıń izbe-iz tárzde ańlatılıwı quraydı.

Oqıwǵa salıstırǵanda beyimliktiń kórinbewı yamasa tómenlewi oqıw -biliw xızmetlerine tiyisli kónlikpelerdiń qáliplespegenligine baylanıslı bolıp, óz gezeginde tálim natiyjeliligine sezilerli tásir kórsetedi.

Oqıw -biliw procesine salıstırǵanda beyimliktiń rawajlanıwı hám de oqıw procesi meteriallarining tuwrı tańlanıwı oqıwshılar aktivliginiń tómendegi dárejeleriniń óz-ara muwapıq keliwin támiyinleydi:

- aktivliktiń ańlatılıwı oqıwshılardıń túsiniwleri, eslep qalıwları, nátiyjeni ámelde qollanıw etisleri, úlgi tiykarında bilimlerdi qóllaw usılların ózlestiriwleri;

- aktivlik oqıwshılardıń úyrenilip atırǵan bilimlerdiń mánisin biliwleri, olardı interpretatsiyalashlari, olar ortasında baylanıslılıq ornata alıwları, ózgeriwshen sharayatlarda bilimlerdi qollay alıwları;

- dóretiwshi aktivlik bilimler haqqında teoriyalıq pikirlewge umtılıw, mashqalalardıń sheshimlerin ǵárezsiz izlew, biliw qızıǵıwshılıqlarınıń jedel tárzde kórinetuǵın bolıwında óz ańlatpasın tabadı.

Pedagogikalıq ámeliyatda oqıwshılardıń biliw iskerligin rawajlandırıwdıń belgili bir quralları hám texnologiyaları bar. Olar oqıwshılardıń oqıw -biliw iskerligin rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan. Bunday qurallar hám texnologiyalar taypasına tálimdiń hár túrli formaları, quralları hám metodlarınan ibarat bolıp, usı qurallar hám metodlar tálim processinde tabıslı uyǵınlastırıladı. Nátiyjede oqıwshılardıń aktivligi hám ǵárezsizliginiń artıwı támiyinlenedi.

Paydalanǵan ádebiyatlar

5. Педагогика энциклопедия. I жилд / тузувчилар: жамоа. // Тошкент. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 320 б.
6. Hayitov O.E., Lutfullaeva N.X. «Psixodiagnostika va amaliy psixologiya». - T. 2005.
7. Нажмаддинова Г.Н. Бошланғич синф ўқувчилари ўқув-билув фаолиятини шакллантиришнинг дидактик асослари. Пед.фан.номз. ..дисс. – Т.: 2006.

TA'LIM MUASSASASINING TASHKILIY TUZILMASI

Xolboyeva Surayyo Alisher qizi
Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktab menejmenti yo’nalishi 2L-kurs talabasi

Tashkiliy tuzilma har qanday turdagi tashkilot, jumladan maktablar, korxonalar, davlat idoralari va notijorat tashkilotlari uchun juda muhimdir. Yaxshi ishlab chiqilgan tashkiliy tuzilmaga ega bo'lish muhimligini ta'kidlaydigan bir necha asosiy sabablar:

1. Rol va mas'uliyatni aniqlaydi:

- Tashkiliy tuzilma tashkilot ichidagi shaxslarning roli va mas'uliyatini belgilaydi.
- Aniq ish tavsiflari va hisobot munosabatlari xodimlarga ulardan nima kutilayotganini tushunishga yordam beradi, chalkashlikni kamaytiradi va javobgarlikni oshiradi.

2. Samaralilikni oshiradi:

- Aniq belgilangan tuzilma tashkilot ichidagi ish oqimlari va aloqa kanallarini tartibga soladi.
- Aniq vakolatlar va qarorlar qabul qilish jarayonlari bilan vazifalar yanada samarali bajarilishi mumkin, bu esa samaradorlikni oshirishga olib keladi.

3. Muloqotni osonlashtiradi:

- Tashkiliy tuzilmalar vertikal va gorizontal aloqa kanallarini ta'minlaydi.

- Samarali aloqa axborotning tashkilot ichida muammosiz aylanishini ta'minlaydi, hamkorlik va tezkor qaror qabul qilish imkonini beradi.

4. O'sish va kengayishni qo'llab-quvvatlaydi:

- Tashkilotlar o'sib borishi bilan mustahkam tashkiliy tuzilma keng ko'lamli va moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

- Aniq tuzilmaning mavjudligi yangi xodimlarni ishga qabul qilishni, operatsiyalarni kengaytirishni va tashqi muhitdagi o'zgarishlarni boshqarishni osonlashtiradi.

5. Innovatsiya va ijodkorlikni rag‘batlantiradi:

- Jamoaviy ish va o'zaro funktsional hamkorlikni rag'batlantiradigan tashkiliy tuzilma innovatsiyalarga olib kelishi mumkin.

- Siloslarni parchalash va g'oyalar almashishni rag'batlantirish orqali tashkilotlar o'sish va raqobatbardosh ustunlikka erishish uchun o'z xodimlarining ijodidan foydalanishlari mumkin.

6. Xodimlarning qoniqishini va ishini ushlab turishini oshiradi:

- Rol va mas'uliyat aniq belgilangan bo'lsa, xodimlar o'zlarini yanada qadrli va vakolatli his qilishadi.

- O'sish va rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etadigan tashkiliy tuzilma ishdan qoniqishni oshirishi va aylanma ko'rsatkichlarini kamaytirishi mumkin.

7. Muvofiqlik va javobgarlikni ta'minlaydi:

- Yaxshi tuzilgan tashkilot qonunlar, qoidalar va axloqiy me'yorlarga rioya qilishni ta'minlashga yordam beradi.

- Aniq belgilangan hisobot yo'nalishlari va nazorat mexanizmlari tashkilotning barcha darajalarida shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlaydi.

8. Resurslarni taqsimlashni optimallashtiradi:

- Tashkiliy tuzilmalar byudjet, ishchi kuchi va vaqt kabi resurslarni samaraliroq taqsimlashga yordam beradi.

- Resurslarni strategik maqsadlarga moslashtirish orqali tashkilotlar o'z faoliyatini optimallashtirishi va yaxshi natijalarga erishishi mumkin.

Yaxshi ishlab chiqilgan tashkiliy tuzilma tashkilotning qanday ishlashi, muloqot qilishi va vaqt o'tishi bilan rivojlanishi uchun asos yaratadi. Bu tashkilot maqsadlariga erishish, samaradorlikni oshirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va tashkilotning muvaffaqiyati va barqarorligini ta'minlash uchun zarurdir.

Tashkiliy tuzilma deganda xodimlarni tashkilot maqsadlariga erishish uchun birgalikda ishlashga undaydigan, nazorat qiluvchi, muvofiqlashtiruvchi va rag'batlantiruvchi vazifalar va hisobot munosabatlarining rasmiy tizimi tushuniladi. Tashkiliy tuzilmani belgilovchi asosiy elementlar quyidagilardan iborat: mehnat taqsimoti, bo'limlarga bo'linish, buyruqlar zanjiri, nazorat oralig'i, markazlashtirish va markazsizlashtirish, rasmiylashtirish.

Tashkiliy tuzilmalarning asosiy turlari qatoriga chiziqli, funktsional, chiziqli-funksional, bo'linuvchi, matritsali va kombinatsiyalangan tuzilmalar kiradi. Tashkiliy tuzilmaning to'g'ri turlari hajmi, strategiyasi, sanoat va kabi omillarga bog'liq etakchilik uslubi.

Oliy ta'lim muassasalarining tashkiliy tuzilmasi har xil bo'lishi mumkin, ammo bu yerda bir nechta umumiy elementlar mavjud: Etakchilik, akademik birliklar, bo'limlar, fakultet, xodimlar, talabalar.

Bu oliy ta’lim muassasalarining tashkiliy tuzilmasining soddalashtirilgan koʻrinishi boʻlib, oʻziga xos tuzilma muassasaning hajmi va turiga qarab farq qilishi mumkin.

Oliy ta`lim ikki bosqichdan iborat: bakalavriat va magistratura.

Xulosa qilip aytganda, Xodimlarni tashkilot maqsadlariga erishish uchun birgalikda ishlashga undaydigan, nazorat qiluvchi, muvofiqlashtiruvchi va rag'batlantiruvchi vazifalar va hisobot munosabatlarining rasmiy tizim bu tashkiliy tuzilma hisoblanadi.

Ta’lim muassasalari boshqaruvning tashkiliy tuzilmalarini tanlashda asosan tashkilot boshqaruvchisini oldiga qoyilgan maqsadi va uning malakasiga bog’liq bo’ladi.

Ta’lim muassasasining tashkiliy tuzilmasi samarali boshqaruv, qarorlar qabul qilish, resurslarni boshqarish, muloqot va oʻquvchilar muvaffaqiyati uchun reja boʻlib xizmat qiladi. Yaxlit va aniq belgilangan tuzilmani yaratish orqali ta'lim muassasalari faoliyat samaradorligini oshirishi, hamkorlik va innovatsiya madaniyatini rivojlantirishi va pirovardida talabalarga yuqori sifatli ta'lim berish missiyasini bajarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova D. S.Menejment nazariyasi: Darslik- Toshkent, «Tafakkur-boʻstoni». 2011. 78-85 b
2. Zaynutdinov Sh. N. va boshqalar. M enejment asoslari. - T.: TDIU, 2006.
3. Qosimova D.S. Menejment nazariyasi. O’quv qollanma. - T.:Fan va texnologiyalar, 2009. - 212
4. w w w. tdpu. Uz
5. w w w. pedagogika. Uz

ZAMONAVIY DARS RIVOJLANISHINING ASOSIY TENDENSIYALARI

Xolmurodova Iroda
Ajiniyoz nomidagi NDPI pedagogika ta’lim yo’nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA : Yangilanayotgan ta'lim tizimida o‘qituvchining komil inson bo‘lib shakllanishini hisobga olib dars rejalarini tuzish va dars rivojlanishining eng yangi tendensiyalarini tanlab olishdan iboratdir.

KALIT SO’Z : dars, didaktik, tendensiya, tarbiya, ta'lim turlari

Zamonaviy jamiyatda barcha sohalar singari ta’lim sohasi ham imlga bo’lgan qiziqish kundan kunga o’zgarib, rivojlanish uchun qulay bo’lgan yo’llarni qidirmoqda. XXI asrda insonlarni hayotga tayyorlash qanchalik o’zgardi, ularga ta’lim va tarbiyani birga olib borish murakkab muammoli vaziyatlardan bo’lib qolmoqda. Bunda albatta dars jarayonining ahamiyati kattadir. Ta’lim muassalaridagi darslar qanchalik sifatli tashkil etilyapdi.

Dasr o’zi nima-degan savolga javob beradigan bo’lsak.

Dars - o‘qituvchilar va o‘quvchilar faoliyatini tashkil etishning shakli bo‘lib, u bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshiradi. Dars o‘qitishni tashkil etishning o‘zgarmas shakli emas. O‘quv amaliyoti va pedagogik tafakkur doimo uni takomillashtirish yo‘llarini izlaydi.

Ta’limning tashkiliy shakli sifatida dars dinamik hodisadir. U pedagogik jarayonning yaxlitligini ta’minlaydi va ta’limiy-tarbiyaviy-rivojlantirish vazifalarini ijobiy echimini topishga imkon beradi. Dars rivojlanishining asosiy tendensiyalariga ham bog’liq. Tendensiya "tendenz..lot. ten-dere-yo‘lantirmoq, iltilmoqdir. Ta'limda esa bu termin ilg‘or tendensiyalarni zamonga,dars talablariga hamohang bo‘ladigan tomonlarini topib, tanlab saralab eng standartini olishdir.Yangi tahrirdagi ta'lim to‘g‘risidagi qonunning 7-moddasida ta'lim turlarini keltirib bular:

-maktabgacha ta'lim va tarbiya
-umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’lim
-professional ta'lim
-oliy ta'lim
-oliy ta'limdan keyingi ta'lim
-kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish
-maktabdan tashqari ta'lim

ta'limning hamma turlarida dars rivojlanishining tendensiyalarini qo‘llash bugungi kunning asosiy talabidir.

Dars rivojlanishining asosiy tendensiyalari darsga bo‘lgan talablarda o‘zining aniq ifodasini topadi.

Zamonaviy darslar quyidagi talablarga javob bera olishi lozim:
- fanning ilg‘or yutuqlari, pedagogik texnologiyalardan foydalanish, darsni o‘quv-tarbiyaviy jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etish;
- darsda barcha didaktik tamoyil va qoidalarning optimal nisbatlarini ta’minlash
-o‘quvchilarning qiziqishlari, layoqati va talablarini hisobga olish asosida ular tomonidan bilimlarning puxta o‘zlashtirilishi uchun zarur sharoitlarni yaratish; o‘quvchilar anglab etadigan fanlararo bog‘liqliklarni o‘rnatish;
-ilgari o‘rganilgan bilim va malakalari, shuningdek, o‘quvchilarning rivojlanish darajasiga tayanish;
-shaxsning har tomonlama rivojlantirishni motivatsiyalash va faollashtirish;
-o‘quv-tarbiyaviy faoliyat barcha bosqichlarining mantiqiyligi va emotsionalligi;
-pedagogik vositalardan samarali foydalanish;
-zarur bilim, ko‘nikma va malakalar, fikrlash va faoliyat ratsional usullarini shakllantirish;
-mavjud bilimlarni doimo boyitib borish ehtiyojini yuzaga keltirish;
-har bir darsni puxta loyihalashtirish, rejalashtirish, tashxis va taxmin qilish.

Har bir dars quyidagi uchta asosiy maqsadga erishishga yo‘naltiriladi: o‘qitish, tarbiyalash, rivojlantirish. Ana shularni hisobga olib darsga umumiy talablar didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi talablarda aniq ifodalanadi.

Didaktik (yoki ta’lim)iy talablarga har bir darsning ta’lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish, idrok etish eng yangi texnologiyalarini kiritish, turli xildagi shakli, metodlari va ko‘rinishlaridan mos ravishda foydalanish, dars tuzilishini shakllantirishga ijodiy yondoshish, jamoaviy faoliyat usullari bilan birga o‘quvchilar mustaqil faoliyatlarini turli shakllaridan birga foydalanish, operativ qayta aloqani ta’minlash, amaliy nazorat va boshqaruvni amalga oshirish, ilmiy mo‘ljal va darsni mahorat bilan o‘tkazishni ta’minlash kabilar kiradi.

Buyuk sharq mutafakkirlaridan Abu Ali ibn Sino o‘z asarlarida o‘qituvchi bolalarga ta'lim berishdek mas'uliyatli burchni bajarishi zarurligini uqtirar ekan, ularga faoliyatga muvaffaqiyatga erishish garovi bo‘lgan quyidagilarni tavsiya beradi:

1) bola bilan muomalada bosiq, jiddiy bo‘lish
2) berilayotgan bilimning bilim oluvchilar tomonidan o‘zlashtirilishi e'tibor berish
3) ta'limda turli shakl, metodlardan foydalanish
4) o‘quvchining xotirasi,bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi
5) fanlarga qiziqish orttirish

6) berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olish
7) bilimlarni talabalarga tushunarli, uning yoshi aqliy darajasiga mos ravishda berish
8) har bir so‘zning bola hissiyotini uyg‘otish darajasida bo‘lishi
kabi fikrlarni bildirgan.
Hozirgi davrda biz dars yaxshi rivojlanishi uchun o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarga e'tibor berishimiz kerak.O‘qituvchi psixologiyasida ayrim to‘sqinlik qiladigan holatlar uchrab turibdi bu esa ularning har chorakda onlayn baholanadi, baho esa ularning tarbiyasiga ta'sir etadi .O‘quv jarayonida tarbiya bo‘lmagan joyda ta'lim sifati bo‘lmaydi. Maktabga kelgan bolaning ruhiyati singmagan bo‘lishi kerak. Ruhiyati singan bolaning oilasida muammo bor, bular bir-biri bilan bog‘lanib ketgan muhit sababli o‘quvchi ongida o‘qituvchi siymosi o‘zgarib ketadi. Buning uchun zamon bilan hamohang bo‘lgan har tomonlama yetuk kadrlar kerak. Mamlakatimizda ta'limni rivojlanishtirish uchun 2023-yilda ta’lim sohasini asosiy natijalar va aqliy va hissiy farovonlikni oshirish va muammolarni hal qilishni o’z ichiga olgan 13ta tendensiya belgilab olindi .Bunda bilimli o‘quvchi oliy dargohni bitirgandan so‘ng prokuror yo sudya emas balki o‘qituvchi bo‘laman deyishi kerak. Biz shundagina ta'limda ma'lum bir o‘zgarishlar qila olamiz.

Xulosa qilib shuni aytib o‘tishimiz kerakki, dars rivojlanishining asosiy tendensiyalari har bir dars mustahkam g‘oyaviy-siyosiy yo‘nalishga ega bo‘lmog‘i lozim. Bu haqda yapon olimi T. Sakamoto "o‘qitsh texnologiyasi -o‘qitish afzalligini ta'minlovchi yo‘l-yo‘riqlar bilan bog‘liq bilimlar sohasidir." Mamlakatimizda ta'limga munosabatini qanchalik o‘ssa kiritilayotgan sarmoya shuncha natija beradi. Bunda biz ta'lim tizimida o‘qituvchining dars berishi uchun sharoitlarni yaxshilash va o‘quv dasturlarini zamonga mos ravishda yangilash lozimdir .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kun. uz muzbirlari Gulmira Toshniyozov, Shoakmal Ismoilov
2.Baxyiyor.uz
3. Rahimov. Abu Ali ibn Sino .Ta'lim va tarbiya haqida. Toshkent.o‘qituvchi

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ К ТРУДУ

З.Мамбетниязова
старший преподаватель Каракалпакского института сельского хозяйства и агротехнологий

В Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы среди важных задач - создание возможности обучения конкретной профессии каждому гражданину за счет государства [1]. Принимаемые в этом направлении меры помогают выпускникам обрести определенную профессию, получить первичные навыки. Известно, что экономическая устойчивость, способность конкурировать во всех сферах с развитыми странами зависят от потенциала кадров рынка труда, которые формируются прежде всего в школе.

В целях повышения интереса учащихся общих средних образовательных учреждений к иностранным языкам и профессиям, широкого привлечения работодателей к этому процессу, а также подготовки квалифицированных и конкурентоспособных кадров, соответствующих требованиям рынка труда было принято Постановление Президента Республики Узбекистан от 2 февраля 2024 года №ПП-53 «О дополнительных мерах по обучению учащихся общих средних образовательных учреждений иностранным языкам и современным профессиям», в котором предусматриваются, что в 10-11 классах общих средних образовательных учреждений наряду с обучением на основе базового учебного плана также внедряются образовательные программы по направлениям «Углубленное обучение предметам» и «Обучение бизнесу и профессиям» [2].

С 2020/2021 учебного года разрабатывается комплексный подход по вопросам подготовки молодых людей к их будущей жизни и освоению профессии. Этот процесс осуществляется в двух направлениях. Был внедрён новый предмет **«Тарбия» («Воспитание»),** нацеленный на повышение мотивации у молодёжи к достижению высоких целей, а также пропагандирующий необходимость постоянно работать над собой.

На занятиях по предмету «**Технология**» школьники получают необходимые знания и навыки по разным видам труда, тестируют свои способности. Поэтому профориентация - одна из неотъемлемых составных частей учебной программы средней общеобразовательной школы.

Человек трудится и учится, чтобы в будущем найти достойное место в обществе, содержать себя и семью. Если профессия выбрана правильно, то труд станет источником радости и вдохновения, что принесет одинаковую

пользу и для человека, и для общества. А значит, на профессиональную ориентацию нужно смотреть с социально-педагогической точки зрения [3].

Дети могут обучаться и на онлайн-курсах, организованных на электронных платформах, которые разработаны Министерством народного образования (ныне - Министерство дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан), а также заниматься в кабинетах технологии и информатики. На уроках, посвященных профориентации, необходимо уделять внимание тому, чтобы способности и труд ученика соответствовали интересам общества. Важно информировать ребят о востребованных сферах, требованиях той или иной профессии, об учреждениях, где они могут обучиться специальности. Это помогает подходить к выбору профессии осознанно [3].Молодежь может получать информацию о профессиях не только в школе, но и от родителей, знакомых, родных, в СМИ.

Каждый народ наследует от своих предков и отличается своим историческим и культурным единством, которые передавались из поколения в поколение и сохранило свои особенности.

В определенной степени использовать свою профессию в жизни надо после ее освоения, т.е. научить его самостоятельной жизни, занимаясь только честным трудом [4].

Таким образом, воспитание молодёжи к труду, их профессиональная подготовка, правильное направление их в выборе профессии имеет большое значение в ходе его становления как субъекта общественного производства и общественной жизни.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы» от 28.01.2022 г. № УП-60 // https://lex.uz/ru/docs/5841077

2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по обучению учащихся общих средних образовательных учреждений иностранным языкам и современным профессиям» от 2 февраля 2024 года №ПП-53//https://continent-online.com/

3. Мусаев К. Профориентatsiя как способ уверенного вступления в самостоятельную жизнь// https://yuz.uz/ru/news

4. Раззоқов Б.Х. Миллий қадриятлар воситасида бўлажак ўқитувчиларнинг касб маданиятини шакллантириш// Муғаллим ҳам узликсиз билимлендириў. Нукус- 2021. № 3/3. 52-54 б.

РОЛЬ И ВАЖНОСТЬ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ В СОВРЕМЕННОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

Казахбаева Мехрибан
Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

Аннотация: Данная научная статья рассматривает сущность и влияние лидерских качеств на эффективность менеджмента в современном бизнес-окружении. Автор анализирует различные аспекты лидерства, выявляя ключевые характеристики, необходимые для успешного руководства. В статье подчеркивается важность развития лидерских навыков среди менеджеров и руководителей в условиях постоянных перемен в бизнесе и обществе.

Ключевые слова: Лидерство, менеджмент, лидерские качества, эффективность, адаптивность, коммуникация, этика, удовлетворенность сотрудников, изменения, разнообразие, инновации.

Современный бизнес сталкивается с быстрыми и постоянными изменениями, требуя от руководителей высокого уровня адаптивности и эффективности. Лидерские качества играют ключевую роль в формировании успешной стратегии управления, воздействуя на мотивацию, инновационность и общую эффективность команды.

1. Определение Лидерских Качеств: Лидерские качества включают в себя широкий спектр навыков и черт личности, таких как вдохновение, убежденность, стратегическое мышление, адаптивность к изменениям, коммуникабельность и способность к принятию рисков. Эти качества совокупно формируют основу лидерства, определяя стиль руководства и влияние на организацию. [1.109]

2. Влияние Лидерских Качеств на Эффективность Менеджмента: Лидерство имеет непосредственное влияние на эффективность менеджмента. Руководитель, обладающий сильными лидерскими качествами, способен создавать вдохновляющую корпоративную культуру, повышать мораль и мотивацию сотрудников, что в конечном итоге влияет на результативность компании.

3. Развитие Лидерских Качеств: Развитие лидерских качеств требует постоянного самосовершенствования и обучения. Организации, инвестирующие в программы лидерского развития, могут ожидать улучшения в управлении персоналом, увеличении инновационности и лучшей адаптации к переменам в окружающей среде.

4. Коммуникация и Лидерство: Эффективная коммуникация является одним из ключевых элементов лидерства. Лидер, обладающий навыками

эффективной коммуникации, способен легко объединять и координировать усилия команды, обеспечивая четкое понимание целей и стратегий. [2.85]
5. Преодоление Трудностей и Принятие Рисков: Сильные лидеры не боятся принимать риски и преодолевать трудности. Эта черта личности позволяет им успешно решать проблемы, стимулируя инновационное мышление в организации и способствуя долгосрочному успеху.
6. Этика и Лидерство: Следует отметить, что этика играет важную роль в лидерстве. Сильные лидеры руководствуются высокими стандартами этики, что способствует созданию доверительных отношений внутри организации и формирует положительное восприятие со стороны стейкхолдеров.
7. Лидерство в Условиях Разнообразия: С увеличением глобализации и разнообразия рабочей силы, лидеры должны обладать навыками управления многообразием. Умение эффективно работать с различными культурами и личностями становится ключевым элементом успешного лидерства.
8. Лидерство в Условиях Изменений: Быстро меняющаяся бизнес-среда требует от лидеров гибкости и способности эффективно управлять изменениями. Лидеры, ориентированные на результат, смогут успешно адаптироваться к новым условиям, сохраняя стабильность и устойчивость в организации.
Лидерские качества играют важную роль в развитии успешного менеджмента в современном мире. Руководители, обладающие выдающимися лидерскими навыками, способны эффективно реагировать на вызовы современного бизнеса, создавая инновационные и устойчивые организации. Инвестирование в развитие лидерских качеств сегодня — это инвестиция в будущее успеха компании. [3.328]
Влияние Лидерства на Уровень Удовлетворенности Сотрудников: Исследования показывают, что эффективное лидерство прямо связано с уровнем удовлетворенности сотрудников. Высокий уровень мотивации и удовлетворенности способствует улучшению производительности и удержанию талантливых кадров в организации.
Перспективы Дальнейших Исследований: Несмотря на обширные исследования в области лидерства, остаются вопросы, требующие дальнейшего изучения. Это может включать в себя более глубокий анализ влияния конкретных лидерских качеств на различные типы организаций и сравнение эффективности различных подходов к развитию лидерства.
В современном бизнесе успешное лидерство является неотъемлемой частью эффективного управления. Развитие и укрепление лидерских качеств среди менеджеров способствует созданию устойчивых, инновационных и успешных организаций, готовых к вызовам современного мира. Дальнейшие

исследования в этой области могут способствовать более глубокому пониманию механизмов лидерства и оптимизации стратегий развития лидерских качеств в организациях.

Список использованной литературы:

1. Bass, B. M. (1985). Leadership and Performance Beyond Expectations. New York: Free Press.
2. Northouse, P. G. (2018). Leadership: Theory and Practice. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
3. Avolio, B. J., & Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. The Leadership Quarterly, 16(3), 315-338.

QORAQALPOG‘ISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMINING SHAKLLANISHI

Masheripova Ayzada

Qoraqalpoǵiston Respublikasi Pedagoglarni yangi metodikalarga urgatish Milliy markazi “Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Har qanday davlatda maktabgacha ta’lim tizimining shakllanishi va rivojlanishida shu mamlakatning iqtisodiyoti va madaniyati sohasida erishilgan yutuqlarning o‘z o‘rni bo‘ladi. Shu singari Qoraqalpog‘istonda ham maktabgacha ta’lim tiziminining rivojlanishida muayyan davrdagi mamlakatning iqtisodiyoti va madaniyatiga oid o‘zgarishlar o‘zining muayyan darajadagi ta’sirini ko‘rsatgan deyish mumkin.

Ammo bunday o‘zgarishlar davrida ham Qoraqalpog‘istonda maktabgacha ta’limni tashkil etish sohasida ko‘plab muammolarning mavjud bo‘lganligi inkor etib bo‘lmas haqiqat. Xususan, XX asrnig ikkinchi yarmi, ya’ni 1970-yildan boshlab aholi zich joylashgan joylarda ishlab chiqilgan loyihalar (6 guruh va 12 guruhga mo‘ljallangan) asosida bolalar bog‘cha-kombinatlari qurilishi boshlandi. Guruhlarni bolalarning yoshiga qarab ajratish rejalashtirilgan edi. Biroq ko‘pgina tumanlarda (ayniqsa, Kegeyli, Chimboy, Qo‘ng‘irot va boshqalar) maktabgacha ta’lim muassasalari qurilishi mahalliy sharoitlar(aholi punktlaridan uzoqdalik, suv ta’minoti va oqova tarmoqlari, kommunikatsiya, shuningdek, tabiiy sharoitlar, gaz ta’minoti tizimlari)ni hisobga olmasdan amalga oshirilgan edi. Natijada qishda bog‘chalar isitilmagan, ularning hududi suvni chetdan olib kelish bilan bog‘liq muammolar tufayli yetarli darajada ko‘kalamzorlashtirilmagan. Bundan tashqari, o‘rganilgan manbalarga ko‘ra, shu yillarda bolalar bog‘chalari qurilishi muntazam ravishda kechiktirilganligini, ayrim bog‘cha qurilishlari esa butunlay to‘xtatib

qo‘yilganligini ham ko‘rish mumkin. Keyinchalik Qoraqalpog‘iston xotin-qizlarining birinchi qurultoyida (1961) bir qancha masalalar qatorida bolalar bog‘chalari, bolalar maydonchalari holatiga ham alohida e’tibor berish masalasi kun tartibiga qo‘yiladi. Syezd ishtirokchilarining nutqlarida kolxozlarda bolalar bog‘chalari yetarli emasligi, mavjud bolalar bog‘chalari ham odatda yaroqsiz binolarda ochilayotgani, xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarning keksalar, savodsiz kolxozchilar yoki homiladorlar orasidan tayinlanishi ta’kidlanadi. Ustiga-ustak ayni damda faoliyat yuritayotgan shahardagi bolalar bog‘chalarida ham bolalarga yetarlicha g‘amxo‘rlik qila olmaydigan ayollarning ishlayotganligi, har bir guruhda 45 nafardan bolaning tarbiyalanotganligi, haddan tashqari ish hajmining katta va og‘irligi, natijada mavjud vaziyat ko‘pgina onalarning noroziligiga sabab bo‘layotganligi aytiladi.

Keyinchalik ushbu noroziliklarni bartaraf etish yo‘lida olib borilgan amaliy ishlar hamda boshqa omillar ta’sirida ta’lim vazirligi tomonidan berilgan statistik ma’lumotlarga ko‘ra, shu yillarda, ya’ni 60-yillarning o‘rtalaridan boshlab maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar sonining jadal o‘sishi kuzatilganligini ko‘rish mumkin. Chunki ayni shu davrda maktabgacha ta’lim muassasalari tarmog‘ini kengaytirish nafaqat davlat byudjeti hisobidan amalga oshirilishi, balki yangi namunaviy loyihalar bo‘yicha qurilishi rejalashtirilgan bolalar bog‘chalari uchun korxona, sovxoz va kolxozlarning ham daromadlarini jalb qilish imkoniyati paydo bo‘la boshlagan edi. Mavjud bolalar bog‘chalarining aksariyati esa kengyatirilib, ularda ko‘proq bolalarni qamrab olish uchun sharoitlar yaratildi. Barcha bolalarni joylashtirish uchun ko‘plab ma’muriy binolar va xususiy uylar bolalar bog‘chalari sifatida faoliyat yurita boshladi. Ayniqsa, qishloqlarda bolalar bog‘chalari qurilishi keng tus oldi. Ko‘plab bolalar bog‘chalari kolxoz bog‘lari hududida joylashgan bo‘lishiga qaramasdan, bolalar bog‘chalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, hududlar va maydonlarni obodonlashtirish, ko‘kalamzorlashtirish, sport maydonchalarini jihozlash ishlari yanada kuchaytirildi.

1961-yil yanvar oyida O‘zbekiston Kompartiyasi MK va Viloyat qo‘mitasi Plenumlarining qarori bilan maktabgacha ta’limni tashkil etishda kolxoz va sovxozlarga yordamni kuchaytirish to‘g‘risida qaror qabul qilindi. Bolalar bog‘chalarini loyihalash, obodonlashtirish, cholg‘u asboblari, milliy bezak san'ati buyumlarini xarid qilish, bog‘chalarda O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston tabiati va hayoti bilan tanishtiruvchi o‘yinchoqlar assortimentini ko‘paytirish uchun ajratilgan mablag‘lar hajmining o‘sishi kuzatildi.

1959-yilda birinchi marta bolalar o‘yinchoqlari ko‘rgazmasi tashkil etilgan bo‘lib, u tez orada doimiy ravishda o‘tkaziladigan tadbirlardan biriga aylantirildi. Bu esa o‘z navbatida bolalar bog‘chalari uchun ta’limni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish,

kognitiv malakalarni shakllantirish va bolalarni har tomonlama to‘g‘ri tarbiyalashda kerak bo‘ladigan eng samarali o‘yinchoq turlarini tanlash va ularni ta’lim-tarbiyaviy jarayonda qo‘llash imkonini berar edi. 1960-yildan boshlab ekologik vaziyatni, shuningdek, bolalarning yosh xususiyatlari va milliy pazandachilik an’analarini hisobga olgan holda oziq-ovqat mahsulotlari assortimenti va oziq-ovqat standartlari tubdan qayta ko‘rib chiqildi. 49 ta bolalar bog‘chalarida hamshiralar, oshpazlar va tarbiyachilar bilan o‘zaro hamkorlikda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda pazandachilik, haftalik menyuni tuzish, taomlarni pishirish texnologiyasini o‘rgatishga qaratilgan seminarlar o‘tkazildi. [2. 154-155 b]

O‘rganilgan ma’lumotlar tahlili keyingi yillarda maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalari tarmog‘ini rivojlantirish katta qiyinchiliklar bilan amalga oshirilganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, 1972-1973-yillar oralig‘ida butun respublika bo‘ylab “bolalar bog‘chasida ta’lim dasturi”ni ishlab chiqish loyihasi amalga oshirilayotgan bir vaqtda avtonom respublikada maktabgacha ta’limni rivojlantirish sohasida hanuzgacha jiddiy kamchiliklar saqlanib qolayotganligi achinarli hol sifatida baholash mumkin. Shu yillarda Qoraqalpog‘istonda bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalariga qamrab olish bo‘yicha belgilangan reja 14 foizga bajarildi, xolos. Bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalariga qamrab olish darajasini hududlar kesimida tahlil qiladigan bo‘lsak, Nukus tumanida – 4,7 foiz, Kegeyli tumanida – 4,48 foiz, Beruniy, Amudaryo va Shumonay tumanlarida 7 foizni tashkil etar edi. Nukus, Taxiatosh, Qo‘ng‘irot va Xo‘jayli shaharlaridan tashqari boshqa barcha tumanlarda bolalarni qamrab olish ulushi 10 foizdan oshmasligi ahvolning qay darajada achinarli holatda ekanligini ko‘rsatar edi.

Kapital mablag‘lar hisobidan maktabgacha ta’lim muassasalarini qurish va foydalanishga topshirish rejasi esa bor-yo‘g‘i 79 foizga bajarilgan bo‘lib, ushbu ko‘rsatkichning pastligiga asosiy sabab sovxozlar hisobidan qurilgan bolalar bog‘chalaridagi sharoitning qoniqarsiz darajada ekanligi bilan bog‘liq. Sovxozlar tomonidan bajarilgan qurilish rejasi atigi 17 foizga, kolxozlarda 41 foiz, boshqa idoralarda ham 41 foizga bajarilganligi yuqoridagi fikrimizning qanchalik haqiqatga yaqin ekanligini ko‘rsatadi. [1. 583-584 b]

Ammo maktabgacha ta’lim muassasalari tarmog‘ining sekin o‘sishiga qaramay, ulardagi bolalar soni tez sur’atlar bilan o‘sib borar, oqibatda 1974-yilda bog‘chalardagi o‘rinlar soni va bolalar soni o‘rtasida 2,2 ming ko‘rsatkichga ega farq borligi aniqlandi. Shuningdek, barcha hududlarda kadrlar masalasi muvaffaqiyatli hal etilmaganligi, soha xodimlarining 260 nafaridan faqat 86 nafari oliy va o‘rta ma’lumotga ega ekanligi, Chimboy, Mo‘ynoq, To‘rtko‘l tumanlarida 10-sinf ma’lumotiga ega bo‘lgan xodimlarning ham bolalar tarbiyasi bilan

shug‘ullanayotganligi mazkur sohaning taraqqiy etishiga o‘zining salbiy ta’sirini ko‘rsatayotgan edi.

Ayniqsa, kolxozlar hududlarida joylashgan maktabgacha ta’lim muassasalari tarmog‘ini rivojlantirish alohida e’tiborni talab qiluvchi sohalardan biri bo‘lganligini alohida ta’kidlab o‘tish mumkin. Chunki 1971-1975-yillarda kolxozlardagi maktabgacha ta’lim muassasalari sonining tez sur’atlar bilan ko‘payib borayotganligi, jumladan, 3 yil oralig‘ida ularning soni 33 taga ortganligi mazkur sohaga avvalgidanda ko‘proq mablag‘ va e’tibor qaratishni taqozo etardi. Shu yillarda yangi qurilgan obyektlar hisobiga kontingent 2300 taga ko‘payib, bu davrga kelib kolxozlarda 2673 ta kontingent bilan jami 53 ta doimiy muassasa o‘z ish faoliyatini olib borar edi. Ayni shu davrlarda kolxoz maktabgacha ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi sezilarli darajada yaxshilanganligi, kolxozlardagi bolalar bog‘chalarining umumiy sonidan 43 tasi yangi namunaviy binolarda joylashganligi, 1974-75-yillarda esa ularning 26 tasida o‘sha davr talablariga mos keluvchi oshxonaning mavjudligi mazkur yillarda maktabgacha ta’lim sohasida erishilgan yutuqlarning ko‘lami va hajmini ko‘rsatadi. Ammo shunday o‘sish ko‘rsatkichlarining mavjudligiga qaramay, 1975-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra, respublikada bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalari bilan qamrab olish ko‘rsatkichi maktabgacha yoshdagi bolalar umumiy sonining atigi 10,9 foizini tashkil etardi.

Shuningdek, mazkur yillardagi ijobiy ko‘rsatkichlar qatoriga maktabgacha ta’lim muassasalarining kadrlar salohiyati oshganligini ham kiritish mumkin. Kolxoz maktabgacha ta’lim muassasalarining 152 nafar mudirlari va tarbiyachilaridan 11 nafari yuqori, 100 nafari o‘rta maxsus, 41 nafari esa umumiy o‘rta ma’lumotli kadrlardan iborat edi. Keyingi yillarda kolxoz muassasalarining 63 nafar rahbari va tarbiyachilari malaka oshirish kurslarini tamomladilar.

Biroq bunday ijobiy o‘zgarishlar maktabgacha ta’lim tizimining sifatli faoliyat yuritishiga o‘zining sezilarli ta’sirini ko‘rsata olmas, qishloq joylarda har yili maktabgacha ta’lim muassasalarini qurish bo‘yicha reja-topshiriq o‘z o‘rnida bajarilmas edi. Mazkur fikrimizni 1971-yildan 1974-yilgacha kolxozlarda 1160 o‘ringa mo‘ljallangan 14 ta maktabgacha ta’lim muassasasi qurilishi tugallanmaganligi, bolalarni kolxoz maktabgacha ta’lim muassasalari bilan qamrab olish ko‘rsatkichi 3765 nafar boladan 2673 nafarinigina qamrab olganligi bilan izohlash, ya'ni o‘rinlar sonining yetishmasligi sabab 1092 nafar bolani maktabgacha ta’lim muassasasiga joylashning imkoni yo‘qligi bilan asoslash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Урумбаев Ж. Очерки историй школы в Каракалпакистана (1810-1970 гг.). Н.: Каракалпакистан, 1974. -583 с.

2. Сейтимбетова Р. Й. Развитие дошкольного образование в Каракалпакстане: Дисс...канд. пед. наук. – Т.: 1997.

INNOVACION XÍZMET – PEDAGOGIKALÍQ JÁMAATTI HÁREKETKE KELTIRIWSHI KUSH SÍPATÍNDA.

Sultangalieva Kamshat
«Pedagogika hám psixologiya» tálim baǵdarı IV-kurs talabası

Tálim tarawındaǵı bar yáki jańa mútájliklerdi qanaatlantırıw ushın pedagogikalıq jańalıqlardı jaratıw, en jaydırıw, ózlestiriw hám paydalanıwǵa tiyisli xızmet innovacion process esaplanadı.

Innovaciyanıń tayanısh túsinigi- bul innovacion process bolıp esaplanadı. Tálimdegi innovacion processler qaǵıydaǵa muwapıq úsh tiykarǵı- jámiyetlik-ekonomiykalıq, psixologiya-pedagogikalıq hám shólkemlestiriw-basqarıwǵa tán tárepleri menen baylanıslı túrde kórip shıǵıladı. Bul táreplerdiń mazmunında innovacion processlerdiń júzege keletuǵın ulıwma shárt-sharayatlar payda boladı. Bul shárt-sharayatlar innovacion processtiń ámelge asıwına tosqınlıq qılıwda múmkin. Innovacion processlerdiń stixiyali da, sonday-aq, sanalı basqarılıwı múmkin. Jańalıq kiritiw- bul eń dáslep, tábiyiy hám jasalma ózgerisler processin basqarıw funkciyası. Sol sebepli tálimdegi innovacion processler-bul tálimdegi ózgerislerdi basqarıw processi esaplanadı.

Innovacion process innovacion xızmetten basqa óz ishine kóplep onı ámelge asırıwshı shárt-sharayatlardı, usı menen birge xızmet sub`ektlerin qamtıp aladı.

Innovaciyalardıń júzege keliw sebeplerine múnásebetlerine kóre innovacion process eki túrge bólinedi:

Birinshi túri- innovacion processti ámelge asırıwdıń shárt-sharayatları, qural hám baǵdarlardıń innovaciya qatnasıwshılarınıń tolıq ańlap jetpegen halda belgili dárejede stixiyalı tárizde júzege keledi. Bunday halatlarda innovaciya jeterlishe ilimiy tiykarlanbaydı hám jaǵday menen baylanıslı shárt-shárayatlar yaki kútilgen talaplar tásiri astında emperik tiykarda júzege keledi.

Ekinshi túri- tálim sistemasındaǵı innovaciyalar pánlar-ara xaraketerge iye ilimiy tiykarlanǵan, maqsetke qaratılǵan xızmet ónimi sıpatında sáwlelenedi. Bunday innovaciyalardı jaratıwshıları qaǵıydaǵa muwapıq tálim tarawında xızmet etiwshi túrli qánigeler- alımlar, ekspertler, tálim mákemesi baslıqları esaplanadı.

Innovacion xızmet – pedagogikalıq jámaatti háreketke keltiriwshi, alǵa baslawshı, rawajlandırıwshı kúsh. Innavacion xızmet – bul jańa social talaplar menen dástúriy ólshemlerdiń mas kelmewi, yamasa ámelyattıń jańa qollanılıp atırǵan bar bolǵan norma menen toqnasıwı nátiyjesinde payda bolıwshı birgelikli mashqalalardıń sheshimine qaratılǵan xızmet.

Innovacion qábilet degende ayrıqsha pedagogtıń hám pútinlikte pedagogikalıq jámaattiń jańalıqtı ózlestiriwge tayarlıǵı, olardan ámelyatta paydalana alıw hám kútilgen nátiyjelerdi qolǵa kirite alıwı túsiniledi. Pedagogika hám pedagogikalıq menedjmentte innovacion qábilet túsinigi eki túrli tárizde túsindiriledi: keń mánide – tálim mákemeleriniń innovacion dárejesi, tar mánide - oqıtıwshınıń innovacion dárejesi. Tálim orınlarınıń innovacion dárejesi degende onıń óz- özin rawajlandırıwǵa tayarlıǵı, shaxstıń óz - özin rawajlandırıw ushın mádeniy- tálimiy ortalıqtıń hám shart-sharayatlardıń hárqıylılıǵı hám kommunikativ múnásibetlerdiń joqarı dárejesi túsiniledi. Ayrıqsha pedagog ushın bolsa bul- onıń shaxsdaǵı social-mádeniy hám dóretiwshilik ózine tánlikler jıyındısı, pedagogikalıq xızmetti rawajlandırıwǵa tayarlıǵı hámde bunıń ushın zárúrli ishki qural hám metodlardıń bar ekenligi.

Alıma M.Jumaniyazovanıń aytıwınsha innovaciya - rawajlanǵan texnologiyalıq processtiń jetilistirilgen ónimi kórinisinde bolatuǵın dóretiwshilik miynettiń nátiyjesi. Ol ámeliyat hám teoriyaniń áhmiyetli bólimi bolıp, social-mádeniy ob`yekt sıpatların jaqsılawǵa baǵdarlanǵan social sub`ektlerdiń háreket sisteması, áyni waqıtta basqarılıwshı hám baqlanıwshı ózgerisler mexanizmi bolıp esaplanadı [1].

Innovaciyalardıń qásiyetlerine qaray olardı hár túrli tiykarlar menen hár túrli klassifikaciyalaw múmkin, yaǵnıy búgingi kúnde jańalıq kiritiwdiń tamamlanǵan klassifikaciyası joq. Sol menen birgelikte biziń izertlewlerimiz shegarasında anıqlanǵan maǵlıwmatlarǵa kóre, pedagogikalıq processlerdi shólkemlestiriwde hám ónimdarlıǵın támiynlewde eń dáslep, jańalıqlardı pedagogikalıq processlerdiń qaysı buwınına tiyisli ekenligin inabatqa alıw maqsetke muwapıq esaplanadı.

M.V Klarin tálimge innovacion jantasıwdıń eki túrin ajıratıp kórsetedi.

1) oqıw processiniń dástúriy reproduktiv baǵdarı shegarasında kepillengen nátiyjelerin qolǵa kiritiwge baǵdarlanǵan modernizaciyalanǵan innovaciyalar. 2) dástúriy oqıw processi qayta shólkemlestiriwge baǵdarlanǵan transformaciyalanǵan innovaciyalar. Alım birinshi jandasıwdı texnologiyalıq, ekinshisin izertlewlerge tiyisli jantasıw dep ataydı [2].

V.I Belyaev tálim baǵdarındaǵı innovaciyalardı olardıń júzege keliwine qaray eki toparǵa bóledi:

1) innovacion processtiń barlıq shárt-shárayatlar sisteması, qural hám jolların tolıq ańlamaǵan halda júzege keliwshi innovaciyalar. Bunday túrdegi innovaciyalar emperik innovaciyalar dep ataladı. Pedagogikalıq innovaciyaǵa óziniń dástúriy emes tájiriybe arqalı baradı, shólkemlesken bólimge iye, stixiyalı tárizde ámelge asadı. 2) canalı hám maqsetke baǵdarlanǵan xızmeti nátiyjesinde júzege keliwshi innovaciyalar [3]. Bunday túrdegi innovaciyalardı ilimiy shólkemlestirilgen

innovaciyalar dep ataw múmkin. Usı innovaciya birinshi túrdegi innovaciyadan óziniń teoriyalıq tiykarlanǵanlıǵı, nátiyjelerdiń anıq áhmiyetke iye ekenligi hám keńen jayılǵanlıǵı menen joqarı turadı.

PAYDALANGAN ÁDEBIYaTLAR

1. Jumaniyozova M. Innovacion faoliyat tushunchasi// Xalq tálimi, 2004, 6-son-132-140 b.
2. Кларин М.В. Инновационные модели обучения: Исследование мирового опыта. Монография. М. Луч, 2016. – 640 ст.
3. www. google.uz

ДЕТИ С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Абдуллаева М.Ж.

Студентка НГПИ им.Ажинияза факультета Дошкольного образования направления Специальная педагогика: логопедия

Аннотация: В данном тезисе рассматриваются ключевые аспекты работы с детьми с аутизмом и расстройствами аутистического спектра (РАС), опираясь на исследования отечественных ученых. Представлена общая характеристика РАС, включая основные симптомы и классификацию. Описаны методы диагностики и важность раннего вмешательства. Различные методы коррекции и терапии, такие как прикладная поведенческая аналитика (АВА), сенсорная интеграция и индивидуальные образовательные программы (ИОП). Особое внимание уделено социальной адаптации и интеграции детей с РАС в общество. Тезис подчеркивает необходимость комплексного подхода к работе с детьми с РАС и перспективы дальнейших исследований в данной области.

Ключевые слова: *аутизм, расстройства аутистического спектра, прикладная поведенческая аналитика, сенсорная интеграция, индивидуальные образовательные программы, социальная адаптация.*

Аутизм и расстройства аутистического спектра (РАС) представляют собой разнообразную группу нейропсихиатрических состояний, характеризующихся трудностями в социальной коммуникации, повторяющимися моделями поведения и узкими интересами. Согласно последним данным, распространенность РАС увеличивается, что делает тему особенно актуальной для современных педагогов, медиков и родителей.

В Узбекистане, как и во многих других странах, аутизм представляет собой серьезную проблему. Хотя исследований и ресурсов, посвященных аутизму, в стране немного, Узбекистан проявляет интерес к улучшению

условий для детей с этим расстройством. В последние годы правительство Узбекистана предприняло шаги по развитию системы здравоохранения и образования, включая меры по повышению осведомленности среди медицинских работников и педагогов, а также создание специализированных центров и программ поддержки для детей с аутизмом. Для Узбекистана, где дети составляют 40% населения, всесторонняя защита их прав имеет первостепенное значение. В целях координации реформ в этой области была учреждена должность Уполномоченного Олий Мажлиса Республики Узбекистан по правам детей (детского омбудсмана). В Конституцию страны включен принцип Конвенции ООН о правах ребенка, который требует учитывать наилучшие интересы ребенка при решении любых вопросов, касающихся детей [1]. Помимо этого, в 2019 году в Узбекистане был принят закон "О внесении дополнений и изменений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием системы защиты прав ребенка" [2]. Этот закон включает меры по укреплению прав детей с ограниченными возможностями, включая детей с аутизмом, и обязывает государственные органы и общественные организации обеспечивать условия для их полноценного развития и защиты их прав. По мере развития и совершенствования узбекского законодательства оно становится все более ориентированным на защиту прав детей с аутизмом и обеспечение их доступа к образованию, здравоохранению и другим социальным услугам. Это создает основу для разработки программ поддержки и внедрения инновационных подходов, таких как арт-терапия, для эффективной коррекции психических процессов у детей с аутизмом.

Аутизм и РАС включают в себя различные состояния, такие как ранний детский аутизм, синдром Аспергера и атипичный аутизм. Согласно исследованиям М. Л. Лебединской и Г. Е. Сухаревой, РАС характеризуются нарушениями в трех основных сферах: социальное взаимодействие, коммуникация и поведение [3, 4]. Каждое из этих состояний имеет свои особенности, но общими признаками являются трудности в социальной коммуникации, ограниченные и повторяющиеся действия, а также специфические интересы. Расстройства могут проявляться в разной степени тяжести и вариативности, что требует индивидуального подхода к каждому ребенку.

Диагностика РАС основывается на наблюдениях и тестировании, проводимых специалистами. Важнейшими инструментами диагностики являются методики, разработанные М. Л. Лебединской и Г. Е. Сухаревой [3, 4]. Раннее вмешательство играет решающую роль в развитии ребенка с РАС, позволяя значительно улучшить его коммуникативные и социальные навыки.

Важность раннего вмешательства подчеркивается в работах Н. Я. Семенович и Т. В. Ахутиный, которые акцентируют внимание на необходимости раннего начала коррекционных мероприятий [6, 7].

Существует множество методик для коррекции поведения и улучшения навыков детей с РАС. Среди них наиболее известна прикладная поведенческая аналитика (АВА), которая используется и в Узбекистане. В АВА-терапии все нежелательные проявления или отсутствующие навыки у ребёнка рассматриваются как формы поведения. Поведение укрепляется благодаря последствиям: если ребёнку нравятся результаты его действий, он их повторяет, а если нет — не повторяет. Поэтому во время занятий АВА-терапией каждый успех вознаграждается. Таким образом, создаются условия, при которых ребёнку приятно вести себя определённым образом, что способствует достижению желаемого поведения. Методики сенсорной интеграции, разработанные в том числе Н. А. Карповой, помогают детям адаптироваться к сенсорным стимулам [5]. Важную роль играют индивидуальные образовательные программы (ИОП), которые разрабатываются с учетом специфических потребностей каждого ребенка. Примеры успешных программ включают в себя методы, предложенные В. В. Лебединской и Е. Г. Минкиной.

Социализация детей с РАС является важной задачей, требующей участия не только специалистов, но и семьи, школы и общества в целом. Программы поддержки социальной адаптации включают использование социальных историй и тренингов по социальным навыкам. Интеграция детей с РАС в общество способствует их развитию и улучшению качества жизни. Важную роль в этом процессе играют работы Т. А. Власовой и Н. Н. Малофеева, которые исследовали возможности инклюзивного образования [8].

Подводя итог, можно отметить, что работа с детьми с РАС требует комплексного подхода, включающего диагностику, коррекцию и социальную адаптацию. Современные методы и программы позволяют значительно улучшить качество жизни детей с РАС, способствуя их развитию и интеграции в общество. Перспективы дальнейших исследований и улучшения методов помощи детям с РАС открывают новые возможности для более эффективной поддержки и социализации.

Литература:

1. Конвенция ООН о правах ребенка в Конституции Республики Узбекистан от 29.07.1994 г.

2. Закон "О внесении дополнений и изменений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием системы защиты прав ребенка" от 06.12.2019 г.

3. Лебединская, М. Л. "Нарушения развития у детей." - М.: Педагогика, 1982.

4. Сухарева, Г. Е. "Клинические и патопсихологические наблюдения за детьми с аутизмом." - М.: Медицина, 1974.

5. Карпова, Н. А. "Методы сенсорной интеграции в коррекции детей с РАС." - СПб.: Речь, 2008.

6. Семенович, Н. Я. "Раннее вмешательство при РАС: опыт и перспективы." - М.: Наука, 2010.

7. Ахутина, Т. В. "Коррекционная работа с детьми с РАС." - М.: Просвещение, 2005.

8. Власова, Т. А., Малофеев, Н. Н. "Инклюзивное образование в России." - М.: Педагогика, 2012.

KELAJAK AVLOD TARBIYASIDA QONUN HUJJATLARINING O‘RNI VA ULARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Paxratdinova Ulbolsin Kerimberdiyevna
Nukus davlat pedagogika instituti doktoranti

Kalit so‘zlar: Kelajak avlod, bola tarbiyasi, qonun hujjatlari, tarbiya masalasi, tarbiyadagi farqlar, oilalar, tarbiya jarayoni.

Ключевые слова: образование ребенка, требования законодательства, проблема образования, различия в воспитании, семьи, воспитательный процесс

Key words: child’s education, legal requirements, educational problem, differences in upbringing, families, educational process

Annotatsiya: Maqolada mamlakatimizda bolalar tarbiyasiga qaratilgan e’tibor va shu yo‘nalishda qabul qilingan qonun hujjatlari haqida ma’lumotlar keltirilib, farzand tarbiyasining pedagogik jihatlari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье дается информация о внимании, уделяемом образованию детей в нашей стране и приятных в этом направлении законах, а также комментируются педагогические аспекты образования детей.

Annotation: The article provides information about the attention paid to the education of children in our country and the laws adopted in this direction, and also comments on the pedagogical aspects of children’s education.

Mamlakatimizda kelajak avlodga ta’lim berish, ularni tarbiyalash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shu o‘rinda davlatimiz tomonidan qabul

qilingan qonun hujjatlariga diqqatimizni qaratishni o‘rinli deb hisoblaymiz: “2008-yil 7-yanvarda “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida” O‘RQ-139-son qonuni, 1989-yil 20-noyabrda 54 moddadan iborat Nyu Yorkda “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi Konventsiya”si qabul qilinishi, 2019-yil 22-apreldagi “Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori, “Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4296-son qarori bilan Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman) o‘rinbosari – Bola huquqlari bo‘yicha vakil lavozimi joriy etilgan.[1]. Bundan tashqari mamlakatimizda “1998-yil Oila yili”, “1999-yil Ayollar yili”, “2000-yil Sog‘lom avlod yili”, “2001-yil Ona va bola yili”, “2008-yil Yoshlar yili”, “2010-yil Barkamol avlod yili”, “2012-yil Mustahkam oila yili”, “2014-yil Sog‘lom bola yili”, “2016-yil Sog‘lom ona va bola yili”-deb nomlanishi va shunga asosan davlat dasturining ishlab chiqilishi, yurtimizda bolalarga bo‘lgan e’tibor namunasi hisoblanadi.

To‘g‘ri davlatimiz tomonidan qonun hujjatlari qabul qilinishi mumkin, shunga qaramasdan farzand tarbiyasida, bola parvarishida ularni komil insonlar etib tarbiyalash masalalarida muammolar mavjud. Bugun biz maqolamizda, ushbu masalalarga javob izlaymiz.

Farzand oilada kamol topadi. Bola dunyoga kelishi uchun har bir voyaga yetgan erkak va ayol o‘z ixtiyori bilan an’analarimizga sodiq qolgan holda oilani barpo etadi. Shu tabarruk joyda farzand dunyoga keladi. Shu kundan boshlab uni tarbiyalash, ta’lim berish masalasiga e’tibor qaratiladi. Marifatparvar bobomiz Abdullo Avloniy: “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”-deya ta’kidlagan edi.[2]. Afsuski, barcha birdek emas, shu sababli oilalar bo‘yicha o‘rganish ishlari davomida sog‘lom muhitli oilalar, nosog‘lom muhitli oilalar, janjalkash oilalar deb oilalar toifalarga bo‘linadi: - sog‘lom muhitli oilaga: ota-onasi tarbiyali, farzandlari tarbiyali, namunali va odobli oilalar kiradi; - nosog‘lom muhitli oilaga: muhit yaxshi bo‘lmagan, farzandlariga e’tibor yaxshi bo‘lmagan, ota yoki onalarning birida muammo bo‘lgan oilalar kiradi; - janjalkash oilaga: o‘z nomidan ma’lumki, sog‘lom muhit hukm surmagan, doimiy janjallar bo‘lib turuvchi, notinch oilalar kiradi.

Nosog‘lom muhitdagi oila, janjalkash oila tushunchalari hozirgi kunda “Noqobil oila” termini bilan ham birdek qo‘llaniladi. Pedagog olim L.Oliferenko sbu haqida shunday deydi: “Noqobil oila – bu shunday oilaki, unda bola noqulaylik, stressli vaziyatlar, zo‘ravonlik, shavqatsizlik, beparvolik, ochlikni bir so‘z bilan aytganda baxtsizlikni boshidan kechiradi. Noqobil oila tushunchasi ostida biz uning turli hil ko‘rinishlarini tushunamiz. Ruhiy (do‘q-po‘pisa, shaxsni

ezish, asotsial hayot tarzida yashashga majburlash va h.k.), jismoniy (shavqatsiz jazolash, do‘pposlash, zo‘ravonlik, turli hil usullar bilan pul topishga majburlash, ochlikga mubtalo qilish)”, ijtimoiy (uydan haydab chiqarish, hujjatlarini olib qo‘yish, shantaj va h.k). [3:256].

Yo‘qoridagiday muhitda o‘skan bolalar fikrlashida o‘zgarishlar mavjud bo‘lib, ular jahldor, bemehr, ma’suliyatsiz, urushqoq bo‘lib tarbiyalanadi. Bunday oila farzandlariga o‘z vaqtida ruhiy yordam ko‘rsatilmasa, ularni ko‘ngilsiz kelajak kutishi mumkin. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev oila va farzand tarbiyasi bo‘yicha quyidagicha fikrlarini bildiradi: “Biz uchun muqaddas bo‘lgan oila asoslarini, yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik, ahillik va o‘zaro hurmat muhitini yaratish, ma’naviy-ma’rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to‘ldirishdan iborat bo‘lmog‘i zarur. Ayollar o‘rtasida jinoyatchilik, oilalarda ajralishlar ko‘paygani, yoshlarning turli diniy-ekstremistik oqimlar va terroristik tashkilotlar ta’siriga tushishi kabi xalqimizga xos bo‘lmagan achchiq va noxush masalalar bilan bog‘liq”[4].

Farzandlarning sog‘lom muhitda o‘sishida MDH davlatlarida va xorijiy davlatlarda oila masalasiga qay darajada diqqat qilinganligiga e’tiborimizni qaratish, muammoga yechim topishda yordam ko‘rsatadi. Qo‘shni Tojikston Respublikasining Oila kodeksi 1998-yil 13-noyabrda tasdiqlangan. Unda otalik, onalik, bolalarni o‘qitish va tarbiyalash er va xotinning teng huquqliligi tamoyilidan kelib chiqqan holda birgalikda hal etiladi. Er va xotin o‘z munosabatini o‘zaro hurmat asosida ko‘rishi, oilani mustahkamligiga harakat qilishi, o‘z bolalarining barkamolligi haqida g‘amxorlik qilishi lozim deyilgan.[5:476]

Turkmaniston Respublikasida esa, Oila kodeksi 2012-yili 10-yanvarda qabul qilingan. O‘sha kodeksning 50-moddasida er va xotinning teng huquqliligi o‘rnatilgan bo‘lib, unga ko‘ra oila munosabatlarida er va xotin shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquq va majburiyatlarga ega bo‘ladilar. Onalik, otalik, bolalarni tarbiyalash va ularni o‘qitish va oila hayotining boshqa masalalari er va xotinning teng huquqliligi tamoyilidan kelib chiqqan holda birgalikda hal etadi-delingan. [5:477].

Koreya Xalq Demokratik Respublikasining 1990-yil 24-oktyabrda qabul qilingan Oila kodeksining 6-moddasida: “Ona va bolani himoya qilish tamoyillari belgilangan bo‘lib, unga binoan ona va bola manfaatlarini maxsus himoya qilish – Koreya Xalq Demokratik Respublikasining doimiy siyosatidir. Davlat birinchi navbatda onalarga bolani sog‘lom tarbiyalash uchun sharoyit yaratishni ta’minlash haqida g‘amxo‘rlik qiladi”-deb ko‘rsatilgan[5:481].

O‘zbekiston Respublikasida esa, Oila kodeksi 1998-yil 1-sentyabr kuni qabul qilingan. Ushbu kodeksning 4-moddasi “Oilaning, onalik, otalik va

bolalikning muhofaza qilinishi” deb nomlanib: “O‘zbekiston Respublikasida oila, onalik, onalik va bolalik davlat himoyasidadir.

O‘zbekiston Respublikasida onalik va otalik izzat-ikromga hamda hurmatga sazovardir.”-deya keltirilgan[6].

O‘zbekiston Respublikasida ham ayollar va balalar huquqlariga oid qonun hujjatlari qabul qilinmoqda. Ammo, ayrim fuqarolar tarafidan davlatimiz tomonidan qabul qilingan qonun hujjatlarini su’istemol qilish yoki o‘z manfaati yo‘lida foydalanishga urunish holatlari ko‘plab uchramoqda. Buni ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan tasvirlardan ko‘rishimiz mumkin.

Bolalar tarbiyasi haqida so‘z yuritar ekanmiz, ularni chuqqurroq o‘rganish talab etiladi. Tadqiqotlar jarayonida bolalar, yoshlar to‘liq oilada (ota-onasi bor bo‘lgan), noto‘liq oila (ota yoki onasidan biri bo‘lmagan oila), bobo va buvi qo‘lida tarbiyalangan bolalar, amaki, hola, kelinoyi va boshqalar qo‘lida tarbiyalangan bolalar, “Bolalar uylari”, “Mexribonlik uylari”, “Oilaviy bolalar uylarida” tarbiyalangan bolalar guruhi bilan ishlarni tashkil etdik. Ushbu guruhlarga ajratilgan bolalarning tarbiyalari bir-biridan tubdan farq qiladi.

Prezidentimiz tashabbusi bilan, 2022-yil 4-avgust kuni “Oilaviy bolalar uylari faoliyatini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-345-son qaroriga asosan, Qoraqalpog‘iston Respublikasida 13 nafar Nukus shahri, Beruniy tumani, Xojayli tumani, Taxiyotosh tumanlarida “Oilaviy bolalar uylari” tashkil etildi. Ushbu oila farzandlari “Mexribonlik uyi” tarbiyalanuvchilari bo‘lib, har bir oila 5-7 nafar farzandni tashkil etdi.

“Oilaviy bolalar uylari”ning bolalari yangi xonadonga moslashishda oila egalarining haqiqiy farzandlari bilan do‘stlashib ketishda muammolarga uchradi. Bu birinchi masala bo‘lsa, ikkinchi tomondan “Oilaviy bolalar uylari” farzandlarining o‘zlari o‘rtasida o‘zaro kelisha olmaslik muammosi bo‘ldi. Ularning ruhiyatidagi o‘zgarishni hisobga olgan holda, bolalarga ruhiy yordam ko‘rsatish maqsadida, xonadonlarga Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari va Xalq ta’limi vazirligidan ma’sullar biriktirildi.

Boshqa tomondan olib qaraydigan bo‘lsak, ularning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazish maqsadida, Respublikamiz tomonidan Samarqand, Buxoro, Xorazm viloyatlari va Toshkent shaharlariga sayoxatlar tashkil etildi. Ularni harbiy vatanparvarlik ruhida o‘stirish maqsadida, harbiy qismlarga sayoxat qilinib, madaniy tadbirlar o‘tkazildi. Yuqoridagi tadbirlar bolalar dunyo qarashini kengaytirishi mumkin. Ammo, ularning ichki olamini o‘rganishda chuqurroq yondashish zarur. Masalan, bolalar ruhiyatidagi farqni aytadigan bo‘lsak “Oilaviy bolalar uylarida”gi ayrim bolalar maktablarda sinfdoshlarining qalam, daftar yoki mayda pullarini o‘g‘irlash holatlari kuzatildi. Bundan tashqari do‘konlarga narsa olishga borganida ham do‘kondan ortiqcha narsalarni olib qochib ketganligining

guvohi bo‘ldik. Buning sababi esa, o‘z o‘rbida bolalarning tarbiyasida nuqsonlar borligini bildiradi.

Shu bilan birga, “Oilaviy bolalar uylari”dagi bolalar o‘zlariga ajratilgan planshet, kompyuter, telefonlar sababli ijtimoiy tarmoqlardan o‘rinsiz foydalanayotganligining guvohi bo‘ldik. Bu narsa ijtimoiy tarmoqning yoshlarga salbiy tasir ko‘rsatayotganligini bildiradi. Ushbu oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning o‘zlari yashayotgan xonadondan norozi bo‘lib, boshqa oila farzandi bo‘laman deb almashuvlar yuz berganligining ham guvohi bo‘ldik.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz joizki, yurtimizda har bir bola davlatimiz himoyasida. Ularga munosib turmush sharoyitini yaratish yo‘lida islohatlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramasdan, har bir bolaga individual yondashish, ularning komil insonlar bo‘lib ulg‘ayishiga hissa qo‘shish har bir pedagog oldiga qo‘yilgan muhim vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.hikmatlar.uz
2. Л.Я.Олиференко., Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: учеб.пособъе / Л.Я.Олиференко [и др.]. – М: Академия, 2002, - 256 стр.
3. Sh.M.Mirziyoyev nutqlari. www.yuz.uz
4. М.Б.Усманов., М.Х.Рустамбаев., “Аёл ҳуқуқи”. Ўқув қўлланма. Тошкент -2022.
5. www.lex.uz O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi haqida ma’lumot.

TEXNIK UNIVERSITETLARDA SHET TILINI O`RGANISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Koshayova Sansabila Kamiljanovna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti 1-kurs doktaranti

Har bir fanning shakllanishi zarur shart-sharoitlar sifatida nafaqat uning tadqiqot predmetini aniqlash va o'zining tadqiqot apparatini (tadqiqot texnikasi va usullarini) yaratishni, balki o'ziga xos ilmiy tushunchalar tizimini va tegishli atamalarni shakllantirishni ham nazarda tutadi. Metodikaning fan sifatidagi predmeti aniq belgilangan: metodologiya – “har qanday fanni o‘qitishning qonunlari va qoidalari haqidagi fan”

Chet tillarni o'qitish metodikasi - til o'rgatish va chet tilini o'zlashtirish, aniqrog'i, ma'lum bir chet tilida nutq faoliyatini o'zlashtirishning "qonunlari va qoidalari" ni o'rganadigan fan. Ushbu ta'rifni ishlab chiqishda shuni aniqlash kerakki, o'z qonunlari, qonuniyatlari va qoidalaridan boshlab, metodologiya fan sifatida o'qitishning mumkin bo'lgan usullari va usullarini emas, balki faqat chet tilida nutqni eng ko'p o'zlashtirishni ta'minlaydigan usullarni tadqiq qiladi va

rivojlantiradi. tomonidan maqsadlarga erishishning iqtisodiy va samarali usuli. Metodologiyaning fan sifatida predmeti paydo bo'lganidan boshlab juda aniq belgilab berilgan [1].

Keyingi o'n yilliklarda uning mazmuni doimiy ravishda boyitib bordi. So'nggi o'n yilliklarda metodologiyaning tadqiqot apparati ham sezilarli darajada kengaydi. Shunday qilib, o'rganish uchun muhim bo'lgan nutq jarayonlari va o'rganish darajalari parametrlari bo'yicha instrumental tadqiqotlar yanada kengroq qo'llanila boshlandi. Uslubiy tadqiqotlarda nutq jarayonlarini modellashtirish tamoyillari va nutqni o'zlashtirishning tegishli usullari tizimidan foydalanish me'yoriy bo'ldi. Statistik tadqiqot usullari, ehtimollik prognozlash va boshqalar keng qo'llaniladi. Uslubiy kontseptsiyalarni ishlab chiqishda ham sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi, xususan, ta'lim minimumining fundamental konsepsiyasi, uni tanlash tamoyillari va ular bilan bog'liq muammolar va qoidalar kiritildi va ishlab chiqildi.

Fundamental tillarni o'qitish uchun tabaqalashtirilgan (retseptiv-reproduktiv), yo'naltirilgan metodologiyaning kiritilgan kontseptsiyasidir. Ilmiy metodikaning mazmuni talabalarning potentsial lug‘at boyligi tushunchasi va lug‘atning deducibleligi tushunchasining tavsifi bilan boyitilgan. O'qish turlarining aniq ta'riflari ishlab chiqilgan. Funktsional, shu jumladan passiv o'qish grammatikasi va boshqa ko'plab tushunchalar kiritilgan. Uslubiy tushunchalar tizimini boyitish mavjud tushunchalarni aniqlashtirish va qisman o'zgartirish orqali ham, boshqa fanlardan o'zlashtirilgan tushunchalarni o'zgartirish orqali ham sodir bo'ladi [2].

Ikkinchisi uslubiy tushunchalar tizimining muhim qismini tashkil qiladi. Metodologiyaning boshqa fanlardan tushunchalar olishi metodologiyaning fan sifatidagi uning asosiy fanlari bilan bog‘liq chegaraviy xususiyati bilan izohlanadi. Dastlab fanlar chorrahasida joylashgan tushunchalarni o'zlashtirib, metodologiya ularni o'z maqsad va vazifalari nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi: bir tomondan, bu tushunchalarni o'quv jarayoni uchun zarur bo'lgan xususiyatlar bilan to'ldiradi, ikkinchi tomondan, fanlardan tashqari. o'zlashtirilgan tushunchalarning mazmuni metodologiyaga tegishli bo'lmagan xususiyatlar [3].

Ilmiy tushunchalarni shakllantirishga bunday yondashish bilishning aynan dinamikasidan kelib chiqadi. Xuddi shu ob'ekt qanday munosabatda bo'lishiga qarab, turli xil xususiyatlarni namoyon qiladi, ularning majmuasi har safar turli shaklda tasvirlanishi mumkin. Muhim xususiyatlarni aniqlash uchun asos maqsad, shaxsning mavzuga amaliy munosabati hisoblanadi. Uslubiy tadqiqotning yangi maqsadlari ob'ektlarni ko'rish uchun yangi burchaklarni ochib beradi, ularni ularning yangi xususiyatlari va munosabatlarini ochib berishga majbur qiladi, asl

tushunchalarning xarakteristikalari doirasining o'zgarishiga olib keladi, bu esa oxir-oqibatda ob'ektlarning shakllanishi haqida gapirishga imkon beradi.

Tushunchaning xususiyatlarini isloh qilish jarayoni odatda yangi ilmiy kontseptsiyani yakuniy farqlash va identifikatsiya qilish hali sodir bo'lgunga qadar vaqt o'tishi bilan uzaytirilishi sababli, asl va shakllangan tushunchalarni aralashtirish imkoniyati paydo bo'ladi. Masalan, asosan "passiv", "reseptiv" - "faol", "reproduktiv" asl (psixologik) va yangi (uslubiy) atamalarning etarli darajada farqlanmaganligi sababli ba'zi psixologlar o'rtasida 1952 yilda munozaraga sabab bo'lgan tushunmovchilik paydo bo'ldi [4].

O'z tushunchalarida o'xshash atamalar o'rtasida to'g'ri farq yo'qligi bilan adashib, ular o'zlari uchun tanish bo'lgan, sub'ektning faol bo'lmagan holatini tavsiflovchi ("passiv") atamaning farqli o'laroq, yangi atama ekanligini darhol ko'ra olmadilar. metodologiyada paydo bo'ldi, uning orqasida o'zining xususiyatlari doirasi bilan ajralib turadigan yangi tushuncha turibdi: "passiv" ("qabul qiluvchi") - qabul qiluvchining faolligini nazarda tutuvchi nutq xabarini idrok etish va qayta ishlash bilan bog'liq. Axborot nazariyasi va tilshunoslikning kibernetik jihatlarining keyingi jadal rivojlanishi metodologiyada axborotni "jo'natuvchi" va "oluvchi" faoliyati bilan bog'liq bo'lgan yangi tushunchalar va atamalardan foydalanish maqsadga muvofiqligini ishonchli tarzda tasdiqladi.

Poydalanilgan adabiyotlar

1. Ананьев, Б.Г. Психология педагогической оценки [Текст]: в 2 т / Б.Г. Ананьев; под ред. А.А. Бодалева и Б.Ф. Ломова // Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1980
2. Узнадзе, Д.Н. Психология установки [Текст] / Д.Н. Узнадзе. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
3. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов. – М.: Филоматис, 2004. – 416 с. 65.
4. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: Учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

ZAMANAGÓY PEDAGOG KOMPETENTLIGINIŃ KÁSIPLIK XIZMETINDEGI ORNÍ

Genjeeva Ulzada Tańatar qizi
Ájiniyaz atındağı NMPI Pedagogika kafedrası oqıtıwshısı

Ózbekstan Respublikasında joqarı bilimlendiriwdi sistemalı reformalawdıń ústin turıwshı baǵdarların belgilew, zamanagóy bilim hám joqarı ruwxıy-etikalıq paziyletlerge iye, ǵárezsiz pikir júritetuǵın joqarı maman kadrlar tayarlaw procesin sapa tárepinen jańa basqıshqa kóteriw, joqarı bilimlendiriwdi modernizaciyalaw, aldıńǵı bilimlendiriw texnologiyalarına tiykarlanǵan halda social tarawdıń hám ekonomika tarmaqların rawajlandırıw maqsetinde Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw konsepciyası tastıyıqlanǵan.

Pedagog ilimpazlar tárepinen joqarı oqıw orınlarında tálim alıp atırǵan keleshek qánigeleriniń iyelewi tiyis bolǵan kompetenciyalardıń túrleri ajıratıp kórsetilgen Jańa didaktikalıq talaplarǵa juwap beretuǵın, pedagogikalıq kásiptiń mazmunın tereńnen túsinetuǵın, jeke hám kásiplik sıpatların rawajlandırıp barıw menen bir qatarda pedagoglardıń óz kásibin nátiyjeli shólkemlestiriwge qaratılǵan pozitiv motivacion tayarlıǵı da úlken áhmiyetke iye. Pozitiv (unamlı) aktiv motivaciya joqarı oqıw orınları oqıtıwshılarınıń kásiplik rawajlanıwına, joqarı professonalizmge erisiwine hám shaxs sıpatında rawajlanıwına úlken tásir kórsetedi. Joqarı oqıw orınlarında oqıtıwshılardıń kásiplik motivaciyası tómendegilerde kórinedi: O.İ.Shilovanıń óziniń mektep oqıtıwshıları mısalında alıp barǵan izertlewleri nátiyjesinde oqıtıwshınıń tiykarǵı pozitiv kásiplik motivaciyasınıń kórsetkishlerine tómendegiler kiretuǵınlıǵın bildirgen. Bular:

- pedagogikalıq xızmettiń motivler strukturasında ishki motivke iye bolıw,
- nátiyjege erisiwge bolǵan motivaicya,
- oqıtıwshınıń ózin-ózi rawajlandırıwshılıq baǵdarlanǵanlıǵı.

Bilimlendiriw tarawında tálimniń sapasın kóteriw aktual máselelerdiń birine aylanǵan búgingi pedagoglardıń kásiplik-pedagogikalıq kompetentlikke iye bolıw shártlerinen jáne biri pedagoglardıń ózin-ózi rawajlandırıp barıwı bolıp tabıladı. Pedagog kadrlardıń óziniń oqıw predmetin jaqsı biliwi, óziniń biliw iskerligin jetilistirip barıwı, talabalarda erkin, tereń hám kritikalıq pikirlewdi rawajlandırıwı, shólkemlestiriwshilik qabiletlerge hám gumanistlik kóz-qaraslarǵa iye bolıw, sonday-aq óz kásibi hám wazıypalarına juwapkershilik penen qaraw menen bir qatarda pedagogikalıq processlerdi rawajlandırıwǵa qaratılǵan jeke baslamalardı kóteriw sıyaqlı funkciyalardı orınlawı olardıń:

- pedagogikalıq, yaǵnıy oqıw-tárbiyalıq jumıslardı alıp barıw,
- shólkemlestiriwshilik jumıslar,

- metodikalıq jumıslar,
- ilimiy jumıslar,
- innovacion baslamalar kóteriw sıyaqlı baǵdarlarda jumıs alıp barıwı menen belgilenedi.

Pedagogikalıq kompetentliktiń tiykarǵı komponentleri A.K.Markova hám B.Nazarovalar tárepinen atap kórsetilgen pedagoglardıń kásiplik kompetentiliginiń ózine tán ózgesheliklerinińmazmunı tómendegilerden ibarat:

1. Pedagoglardıń sociallıq kompetentligi. Pedagog – bul jámiyettiń zıyalı qatlamınıń aǵzası sıpatında birinshiden mámleket hám jámiyet turmısındaǵı barlıqjańalanıwlardan xabardar bolıwı, keleshek áwladtı, sonıń menen bir qatarda hátteki olardıń ata-analarına da aldıńǵı progressiv túsiniklerdi sińdirip, milliy qádiriyatlarda olardıń sanasına sińdirip barsa, ekinshiden bunday processlerde jámiyettegi hár túrli insanlar menen sociallıq qatnaslarǵa kirisetuǵın social aktiv shaxs bolıp tabıladı. Bunday qatnasıqlarda pedagoglar ushın sociallıq aktivlik kórsetiw kónlikpe hám uqıplılıqlarǵa iye bolıwı talap etiledi.
2. Pedagoglardıń jeke kompetentligi. Kompetentliktiń bunday túri pedagogtıń barqulla óz ústinde islep, ózinińkásiplik rawajlanıw traektoriyasın ózi belgilewi, ózin-ózi bahalap, analizlep barıwı menen belgilenedi.
3. Texnologiyalıq kompetentlik. Bunda pedagog ózinińkásiplik ósip barıwı hám de pedagogikalıq processlerdi nátiyjeli shólkemlestiriw ushın talap etiletuǵın zamanagóy, aldıńǵı qatar hám de informaciyalıq texnologiyalardan paydalanaalıwǵa qaratılǵan bilim, kónlikpe, uqıplılıq hám qabiletlerdi óz ishine aladı.
4. Ekstremal kompetentlik. Pedagogikalıq processler oǵada quramalı process bolıp, onıńbarısında pedagog ushın kútilmegen jaǵdaylar da kózge taslanıpturatuǵınlıǵı málim. Kompetentliktiń bunday túri pedagogtıń tálimtárbiya processlerinde kútilmegen ekstren jaǵdaylarda máselelerdi pozitiv sheshiwi, tiyisli sheshimler qabıl ete alıwı, pedagogikalıq processlerdi unamlı baǵdarlay alıwı menenbelgilenedi.
5. Arnawlı kompetentlik. Arnawlı kompetentlik tikkeley pedagoglar ushın kásiplik xızmetti ámelge asırıwǵa qaratılǵan arnawlı tayarlıqtı talap etetuǵın kompetentliktiń ayrıqsha túri bolıp, ol psixologiyalıq, metodikalıq, informaciyalıq, kreativ, innovaciyalıq hám kommunikativ kompetentliklerdi óz ishine aladı.

Talabalıq dáwirde kásiptiń sırları boyınsha iyelegen bazalıq bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlar pedagoglardıń kásiplik kompetentlikke erisiwi ushın ulıwmalıq fundament jaratıp beriwge qaratılǵanlıǵı málim, biraq bunday bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlar pedagogikalıq processlerde jáne de rawajlandırılıp barılıwı tiyis.

Ulıwma juwmaq qılıp aytqanda kompetentlik – bul óz tarawı, isiniń ustası bolıw, taraw sırların hár tárepleme tereń biliw, kásipke maslıq, eplilik, tájiriybelilik, juwapkershililikti óz kásiplik xızmetine sińdirip barıw degeni bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Mirziyoyev.Sh.M. O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. https://lex.uz/docs/-4545884.

2. Ziyomuhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. T.: "Tib-Kitob", 2009.

3. Abdurahmonov Q., Odegov Yu. va boshqalar. Personalni boshqarish. Toshkent: Sharq, 1998.

MILLIY OZLIKNI ANGLASH SHAXS VA JAMIYATNING MA`NAVIY KAMOLOTI

G.Toremuratova- NDPI Pedagogika kafedrasi mustaqil izlanuvchisi

Jahonda tarix, tarixiy xotiraga egalik har bir xalqning istiqboli va taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida e'tirof etilayotgan globallashuv sharoitida ta'lim oluvchilarda tarixiy ma'lumotlar vositasida milliy o'zlikni anglash kompentensiyalarini shakllantirish muhim ijtimoiy-pedagogik zaruriyatga aylanmoqda. AQSH, Buyuk Britaniya, Rossiya, Germaniya, Yaponiya, Singapur, Koreya kabi rivojlangan davlatlatda o'quvchilarda tarixiy bilimlar asosida o'zlikni anglashga yo'naltiruvchi bir qancha dasturlar, tarixiy tafakkurni rivojlantirish bo'yicha loyihalar va tadqiqotlar amalga oshirilgan. O'quvchilarga tarixiy ma'lumotlarni taqdim qilish jarayonida tarixiy fenomenlarning ahamiyatini ko'rsatish, tarixiy voqelikni tahlil qilish, tarixiy vorislik hissini uyg'otish, tarix va bugunni aloqadorligini asoslash, tarixiy ma'lumotlarning axloqiy tomonlarini tahliliy baholash va milliy o'zlikni anglash kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyoda ta'lim shaxs kamolotini ta'minlovchi asosiy omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat rivojlangan mamlakatlari tomonidan 2030-yilgacha belgilangan "Xalqaro ta'lim konsepsiyasida "bilimning mustahkam poydevoriga ega bo'lish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini ko'chaytirish" dolzarb vazifa sifatida qayd etilgan. Bu esa umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash tuyg'usini shakllantirish orqali ularda o'z-o'zini baholash, tarixiy voqelikni anglash, o'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlanishiga imkon yaratadi.

Mamlakatimiz ta’lim jarayonida o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash hissini shakllantirishda tarixiy bilimilardan foydalanishga doir nazariy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda jamiyat a’zolarida milliy o‘zlikni anglash hissini shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ekanligi namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga ta’lim amaliyotida o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash hissini shakllantirishda muhim hisoblangan tarixiy bilimlar kompleksini aniqlash, tizimlashtirish, ulardan samarali foydalanishni taqozo etadi. Milliy o`zlikni anglash millatning o`z tarixi, madaniyati, milliy qadriyatlarini bilishi, milliy urf-odat va an`analarini e`zozlashi, ajdodlarining ma`naviy merosidan bahramand bo`lgan holda uni asrab-avaylab kelajak avlodga qoldirishi kabi xususiyatlar tushuniladi.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoevning “Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi.U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarda namoyon bo`ladi.SHuning uchun ham u qudratlidir.Tarixiy merosni asrab avaylash, o`rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo`nalishlaridan biridir"[1]. degan fikrlari milliy o`zlikni anglashda tarixiy merosning ahamiyatini yaqqol ko`rsatib beradi. Millat ma`naviy kamoloti, avvalo, ma`lum millatga mansub kishilarning o`zligini anglash darajasida aks etadi.

Inson hayotining ma`no-mazmuni, maqsadini tushunib etish, o`zlikni anlashdan boshlanadi. Bu haqda O`zbekiston Birinchi Prezidenti I.A.Karimov “O`zlikni anglash deganda men tarixiy xotirani tiklash, nasl-nasabimiz kim ekanini, kimlarning vorisi ekanligimizni anglab etishni, shundan kelib chiqib, o`zimizga xos va mos jamiyat barpo etishni tushunaman”, degan edi [2]. Bugungi kunda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar tufayli inson jamiyati kundan kunga takomillashib, shaxs dunyoqarashi kengayib, madaniy hayot mazmuni boyib boraveradi. Kechagi kundan, tarixdan olingan saboqlar ertangi yorug‘ kunva porloq kelajakkka zamin yaratish uchun sharoit manbasiga aylanib boradi. Shaxs shu hayotiy saboqlar sabab o‘zini yo‘l qo‘yilgan xato harakatlaridan to‘g‘ri mushohada yuritishga qodir bo‘ladi. Shu o‘rinda, insonning falsafiy tushunchalardan bo‘lgan “tarixiy ong”i hayotda juda muhim o‘ringa ega. Zero, bolada ham tarixiy ongni shakllantirish orqali kecha, bugun va ertaning manfaatli bog‘liqlik jihatlarini anglab oladi.

Xulosa qilib aytganda ushbu yo‘nalishda ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Pedagogik nuqtai nazardan ma’naviy-ahloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, milliy o‘zlikni anglash masalasi pedagog olimlar A.Zunnunov, O.Musurmonova, M.Quronov, R.Safarova, S.Nishonova, N.Ortiqov, O.Hasanboeva, M.Inoyatova, K.Qlicheva, Z.Qurbonniyozova, D.Muqimova, G.Izbullaeva, D.Qosimovalarning ishlarida tadqiq etilgan va ularning axloqiy

negizlarini o‘rganishga oid muammolar o‘z ifodasini topgan.

Milliy o`zlikni anglash milliy tiklanish va milliy yuksalish jarayonlarida muhim o`rin tutib, shaxs va jamiyatning ma`naviy kamolotida, fuqarolik jamiyatining moddiy-ma`naviy asoslarini mustahkamlashda ulkan ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoev SH.M.Milliy taraqqiyot yo`limizni qat`iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko`taramiz.T.: “O`zbekiston”, 2017. B.-29.
2. Karimov I.A. Biz tanlagan yo`l – demokratik taraqqiyot va ma`rifiy dunyo bilan hamkorlik yo`li. 11-jild. – T.: O`zbekiston, 2003. B.-34. 3. Ma`naviyat asosiy tushunchalar izohli lug`ati. – T.:
3. Tulenov J., Jabborov I. Tarixiy ongni rivojlantirish - davr talabi. - T.: Mexnat, 2000, 7-bet.lb

TÁLIM MENEJMENTIN OQITIW PROCCESINDE OQIWSHILARDIŃ ÓZBETINSHE JUMISLARIN SHÓLKEMLESTIRIW

Saparniyazova Ayimxan
Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3k-kurs talabası

Búgingi kúndegi tálim sistemasında alıp barılıp atırǵan reformalar studentlerdi ǵárezsiz pikirlewin rawajlandırıw, individual tálim traektoriyalarına tiykarlanǵan, studentlerde kreativ pikirlew, ámeliy kónlikpelerdi qáliplestiriwge tiyisli mashqalalardi saplastırıwǵa qaratılǵan bolıp tabıladı. Joqarı tálim mákemelerinde bul wazıypalardı ámelge asırıwǵa basqıshpa-basqısh ótiw joybarlastırılǵan. Joqarı tálimdiń tiykarǵı waziypası óz-ózin rawajlandırıw, óz-ózin tárbiyalaw hám innovatsiyalarǵa ılayıq bolǵan qánigeniń dóretiwshilik shaxsın qáliplestiriw bolıp tabıladı. Bul mashqalanı tek oqıtıwshıdan studentke tayın formada ótkeriw arqalı sheshiw qıyın. Studentti passiv bilim qarıydarınan mashqalanı qáliplestiriw, onı sheshiw jolların analiz qılıw, optimal nátiyjeni tabıw jáne onıń tuwrılıǵın tastıyıqlay alatuǵın aktiv bilim jaratıwshına ótkeriw zárúr. Házirgi joqarı tálim reforması oqıtıw paradigmasınan tálim paradigmasına ótiw menen tıǵız baylanıslı bolıp tabıladı. Sol qatnas penen sonı tán alıw kerek, student ózbetinshe jumısı tekǵana oqıw procesiniń zárúrli forması, bálki onıń tiykarına aylanıwı kerek.

Studentlerdiń ózbetinshe jumısların joybarlaw hám shólkemlestiriwge arnalǵan izertlewlerde (L. G. Vyatkin, M. G. Garunov, B. P. Esipov, V. A. Kozakov, I. Ya. Lerner, M. I. Maxmutov, N. A. Polovnikova, P. I. Pidkasisty hám basqalar) ulıwma didaktik, psixologiyalıq, shólkemlestirilgen wazıypa iskerligi, bul iskerliginiń stilistik, logikalıq hám basqa tárepleri kórip shıǵıladı, úyrenilip atırǵan mashqalanıń

kóp tárepleri, ásirese, dástúriy didaktik rejede ashıp beriledi. Usınıń menen birge, studentlerdiń individual qızıǵıwshılıqları, qábiletleri hám uqıpların esapqa alatuǵın pútin pedagogikalıq sistema bolıp, ǵárezsiz biliw iskerligin motivatsion, processual, texnologiyalıq támiyinlew máseleleri bólek itibardı talap etedi.

“Ózbetinshe jumıs” túsinigi kóp qırlı bolıp, studentlerdiń ózbetinshe jumısı máseleleri boyınsha sezilerli dárejede pedagogikalıq izertlewler alıp barılıwına qaramay, bul didaktik processnibg mánisi hám mazmunına tolıq dárejede jantasıw joq. Bul túsinik tómendegishe mánislerdi ańlatadı :

- Pedagogtıń tikkeley qatnasıwısız student tapsırmalardı ózi orınlawı kerek;
- Pikirlew operatsiyalarına, oqıw materialına óz-ózin báǵdarlaw tiykarında studenttiń ǵárezsiz bolıwı talap etiledi;
- Tapsırmanı atqarılıw procesi qatań tártipke asırılmaǵan, tapsırmalardıń atqarılıw usılları erkin tańlanılıwı.

Ózbetinshe jumıs - ǵárezsizlik sıyaqlı shaxstıń zárúrli ózgesheligin qáliplestiriw quralı, studentlerdiń biliw iskerligin shólkemlestiriw forması bolıp, ol aktivlik, pikir ǵárezsizligi, dóretiwshilik, qatańlıq hám tapsırmanı orınlawda baslamashılıqtı talap etedi. Studentlerdiń ózbetinshe jumıslarınıń túrli basqıshlarında olardıń ǵárezsizligi ápiwayı tákirarlaw, eliklewden tartıp, dóretiwshilikke shekem túrli jollar menen kórinetuǵın boladı. Orınlanǵan wazıypalardıń quramalılıǵı artıp barıwı menen ol payda boladı, rawajlanadı hám quramalılasadı. Studenttiń túrli pánler boyınsha ózbetinshe jumısınıń natiyjeliligi, eń dáslep, onıń jeke pazıyletleri, ıntızamı, motivacion qatnasları, yad, dıqqat, shıdamlılıqlik sapalar sıyaqlı intellektual sapaları hám basqalarǵa baylanıslı bolsa, ónimli ózbetinshe jumıstıń tiykarǵı shártlerinen biri onıń qáliplesiwi hám rawajlanıwı esaplanadı.

Studentler ózbetinshe jumısınıń maqseti - túrli dereklerden jańa bilimlerdi ózlestiriw processinde olardıń jeke rawajlanıwın názerde tutadi. Ǵárezsiz jumıslarǵa sabaqlıqlar, oqıw-stilistik qollanbalar, pánler boyınsha klassik avtorlarınıń ilimiy jumısları, monografiyalar, ilimiy maqalalar jıynaqları hám ilimiy lekciyalar, qánigelestirilgen jurnallardaǵı ilimiy maqalalar, kórkem ádebiyatlar menen islew kiredi. Sońǵı payıtlarda ózbetinshe jumıslarda elektron formadaǵı derekler (Internet sisteması, kompyuter programmaları hám elektron tasıwshılardaǵı maǵlıwmatlar) menen islew úlken orın iyeledi. Studentlerdiń ózbetinshe jumıslarına dóretpeler, túsindirmeler, tezisler jazıw kiredi. Studentlerdiń ózbetinshe jumısların shólkemlestiriwde sabaqlıq hám oqıw qollanba menen islew de sistemalı bolıwı kerek. Bul process úsh basqıshdan ibarat :

Birinshi basqıshda student sabaqlıq yamasa oqıw qollanba menen tanısadı, avtorlardıń atlarına, túsindirmelerge itibar beredi, mazmunın kórip shıǵadı, mazmun, diagramma, sızılmalardı názerden keshiredi, ózi háwesker tekstke shaqırıq etedi. Ekinshi basqıshda student sabaqlıqtı birinshi betinen tap aqırǵı betige shekem bólek

betlerde májburiy jazıwlar menen dıqqat penen oqıp shıǵadı Bul belgiler o'qilgan zatlardı tiykarǵı hám ekilemshi, zárúrli hám áhmiyetsiz, qızıqlı hám qızıq bolmaǵan, hádiyselerdiń tariypleri hám xarakteristikaların, sonıń menen birge, materialdı parıqlawdıń basqa kriteryalarınan paydalanǵan halda parıqlaw imkaniyatın beredi. Bunday halda, esletpede derek beti jáne onıń atı kórsetiliwi shárt.

Paydalanilgan adebiyatlar

1. Olimov Q.T. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. T.; 2017
2. Ziyomuhamedov B., Abdullayeva SH. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. T.: Abu Ali Ibn Sino, 2018.
3. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish tarixi// Kasb-hunar ta'limi. 2018.16-25 betlar.
4. Komarova T.S. O'qitish metodikasi. - Moskva: Ma'rifat, 2019. 160 b.

TÁLIM MENEDJMENTIN OQÍTÍWǴA QOYILATUǴIN DIDAKTIKALIQ TALAPLAR

Nazarbaeva Aziza
Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3k-kurs talabası
Turǵanbekov Ruslan Utepbergenovich - ilimiy basshı.

Didaktika - pedagogikanıń ǵárezsiz tarmaǵı. Tálim - tárbiya teoriyası, yaǵnıy maqsetleri, mazmunı, nizamlıqları, principlerın islep shıǵıw menen shuǵıllanadı. Didaktika pedagogikada tálim procesiniń ulıwma nizamlıqların uyreniwshi bólek pán bolıp tabıladı.

Didaktika terminin nemis pedagogı V. Ratke (1571-1635) pánge kirgizgen. Didaktika atı astında teoriyalıq hám metodologik tiykarların izertleytuǵın ilimiy páni tusinedi. Didaktikaniń fundamental ilimiy tiykarları dáslep Ya. A. Komenskiy (1592 - 1670) tárepinen islep shıǵılǵan. Ol 1657 jılda ol chex tilinde «Ullı didaktika» shıǵarmasın jazdı. Didaktika atı astında Komenskiy "Hámmeni hámme zatqa úyretiw kórkem óneri", dep tusinedi. Didaktikaniń mánisin islep shıǵıwda G. Pestalossi, I. Gerbart, K. D. Ushinskiy, v. Ostrogorskiy, P. Kapterev sıyaqlı ataqlı ilimpazlar úlken úles qostı. Bul jóneliste didaktlar Yu. K. Babanskiy, N. Gruzdev, M. Danilov, B. Yesipov, L. Zankov, M. Skatkin sıyaqlılar da talay islerdi ámelge asırdı.

Didaktika pedagogikanıń "Ne ushın oqıtıw kerek", "Neni oqıtıw kerek", "Qanday oqıtıw kerek", "Qanday kólemde oqıtıw kerek", "Kimlerdi oqıtıw kerek", "Qayda oqıtıw kerek", "Neden paydalanıp oqıtıw kerek" sıyaqlı sorawlarına juwap izleydi. Ulıwma didaktika óz gezeginde ayırım pánlerge tiyisli usıllar menen júdá bekkem baylanısqan bolıp, olarǵa tiyisli maǵlıwmatlarına súyene otirip oqıtıwdıń

ulıwma nizamlıqların ashıp beredi hám áyne waqıtta hár bir oqıw pánin oqıtıw usılları ushın ulıwma tiykar bolıp xızmet etedi.

Komenskiy materialdı bekkem, tıyanaqlı ózlestirip alıwlarına úlken áhmiyet berip, «mustahkam tıykar» payda etiw, oqıtılıp atırǵan zatlardı bir-birine baylanıstırǵan halda aparıw kerek, deydi. Hár bir tema qısqa, anıq qaǵıydalar tiykarında beriliwi kerek. Ótilgen materialdı shınıǵıw etdiriw hám tákirarlaw oqıwshılardı materialdı bekkem ózlestiriwine alıp keledi. Tákirarlanǵan sabaq materialı este jaqsı saqlanıp qaladı. Dawıs shıǵarıp tákirarlawdıń paydası kópligin kórsetedi. Shınıǵıwlar ornında bir qansha qaǵıydalardı belgilep, tákirarlaw jolların anıqlap beredi. Oqıtıwda tema menen analizdi bir-birine qosıp aparıw kerekligini kórsetedi. Komenskiy oqıwshılardıń biliw qábiletin ósiriwge bilimge bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytiwge hám ılım jumisına bolǵan ǵayratın asırıwǵa umitıladı.

Klass-sabaq sisteması. Komenskiy oqıtıwshı pútkil klass menen jámáát bolıp jumıs aparıwın, yaǵnıy klass-sabaq sistemasında oqıtıwdı aparıwdı usınıs etdi. Komenskiy klasstars sistemasın islep shıqtı. Sabaq waqtında ótken sabaqtı qaytarıw jańa temanı túsindiriw, bekkemlew, uyge wazıypa berli kerekligini kórsetdi. Sabaqtı joybarlaw hám aparıw tuwrısında kórsetpeler beriledi. Hár bir sabaqtıń óz teması hám óz wazıypası bolıwın aytti. Oqıtıwshı oqıwshılardıń sabaq shınıǵıwlarında aktiv qatnasıwların támiyinlewi, gúzetip barıwı, klassta ıntızam saqlanıwı kerekligini aytti. Oqıw procesin shólkemlestiriwdi hadden asırıp jiberip, oqıtıwshı bir waqıtta 300 oqıwshı menen sabaq aparıwı múmkin, dep esapladı.

Oqıtıwshı ózine jaqsı oqıwshın járdemshi qılıp alıwı múmkinligin aytti. Mektepte oqıw jılı jáne onı oqıw shereklerine bolıw, demalıslar beriliwin kirgizdi. Oqıw kúnin (ana tili mektepte 4 saat, latin mektepte 6 saat) belgilep berdi. Oqıwshılar mektepke bir waqıtta qabıl etilip, oqıw guzda (sentyabrde) baslanıwı kerek, dep esaplanadı.

Komenskiy sabaqlıq qanday bolıwı tuwrısında qımbatlı pikirler aytıp, óz dáwiri ushın úlgili bolǵan bir neshe sabaqlıqlar jazdı. Óziniń teoriyalıq pikirlerin sabaqlıqlarında ámelge asırdı. Sabaqlıqta oqıw materialı jeterlishe bolıwı, qısqa, mazmunli, túsinikli, izbe-iz beriliwi kerek. Sabaqlıq ápiwayı, balalarǵa túsinikli tilde jazılıwı, súwretlerge bay bolıwı kerek. Sabaqlıqtaǵı material úzliksiz tártip bilek jaylastırılıwı, balalardıń jasına qaray ayqın aytılıwı shárt.

Juwmaqlap aytqanda, sol orında didaktik támiynat ne degen túsinikti mánisin tereń túsiniw kerek. Didaktik támiynat - bul insan tárepinen jaratılǵan tálim processinde oqıtıwshı hám oqıwshılardıń tálim, tárbiya hám rawajlanıw maqsetlerine erisiw iskerligi ushın qural retinde qollanıladıgen barlıq materiallıq qurallar bolıp tabıladı. Didaktik támiynat maqseti- sabaq shınıǵıwı qatnasıwshılarına oqıw materialların ózlestiriw hám alınǵan bilmlarni bekkemlshga járdem beriwden ibarat esaplanadi.

Didaktik támiynat formaları- lekciya teksti, kórsetiw ushın slaydlar kompleksi, tarqatpa materiallar, kórgezbeli qurallar, buyımlar modelleri, audio yamasa video kórsetisler, shınıǵıwlar kompleksi, máseleler kompleksi, testler bazası, tapsırmalar kompleksinen ibarat. Didaktik támiynat wazıypası - sabaq shınıǵıwların ónimli shólkemlestiriw. Jańa bilimler beriw hám sol bilmlar tiykar studentlerde bilm, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi qáliplestiriw.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa konserni, 1997.
2. Mavlonova R., To‘rayeva O., Holiqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
3. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi / M.X.Toxtaxodjayeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 1996.

ZAMONAVIY TÁLIMDA EDUTAINMENT VOSITASIDAN FOYDALANISH

G.Kamalova
Nukus DPI, Pedagogika kafedrasi doktoranti

Ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv masalalari ilmiy jamoatchilikda doimiy qiziqish bilan muhokama qilinmoqda. Ilmiy adabiyotlar va Internet manbalari tahlili shuni ko'rsatadiki, bir qator uslubiy afzalliklarga va istiqbolga ega bo'lgan Edutainment texnologiyasi amalda o'rganilmagan, shu bilan birga u chet tilining kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin. Shunday qilib, zamonaviy o'qitish texnologiyasining uslubiy ahamiyati nazariy va amaliy tadqiqotlarni talab qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayoni yangi ma'lumotlar hajmining tez o'sib borishi sharoitida ro'y beradi, ular shu qadar tez eskiradiki, talabalar ularni qiziqtiradigan zarur, foydali bilimlarni olishga vaqtlari qolmaydi va olingan bilimlar tezda o'z ahamiyatini yo'qotadi.

Texnologiyalar jadal rivojlanmoqda, dam olishning yangi turlari paydo bo'lmoqda va ma'lumot olish uchun vaqt kamaymoqda. Bundan tashqari, kognitiv jarayon rasmiy (ko'pincha zerikarli) muhitda o'tishi shart emas, balki bir vaqtning o'zida bilimlarni o'zlashtirish bilan foydali o'yin-kulgiga aylanishi mumkin. Ko'rinib turibdiki, "ta'lim + o'yin-kulgi" kontseptsiyasiga asoslangan Edutainment ta'lim texnologiyasining paydo bo'lishini yuqoridagi holatlar belgilab berdi. Edutainment bu - tálim(education) + kóngil ochish (entertainment) – kóngil ochish vositasida óqitish, xabardor qilishga qaratilgan axborot ma’nosini anglatadi

va zamanoviy tálim tizimida amaliyotga yo'naltirilgan vazifalarni samarali hal qila oladigan malakali mutaxassisni tayyorlashga qaratilgan yangi texnologiyalar va o'qitish usullarining biri hisoblanadi.

Pedagogik va uslubiy adabiyotlarda V. G. Gulchevskaya, G. K. Selevko, V. T. Fomenko, T. I. Shamova, T. M. Davydenkolarning texnologiyalar tasniflari mavjud. Masalan, o'yin, muammoli ta'lim, muloqot, ijodiy, kompyuter (axborot) texnologiyalari va boshqalar. Edutainment texnologiyasining o'ziga xos xususiyati an'anaviy ma'ruzalar, darslar, mashg'ulotlar, seminarlar va mahorat darslari tizimiga zamonaviy ko'ngilochar shakllarini joriy etishdir, chunki televizor dasturlari, stol, kompyuter va video o'yinlar, filmlar, musiqa, veb-saytlar, multimediasiz - dasturlari va boshqalar zamonaviy ta'lim va muloqotni tasavvur qilishning iloji yo'q. Edutainment texnologiyasi formatidagi mashg‘ulotlar va tadbirlar kafe, park, muzey, ofis, galereya, klubda o‘tkazilishi mumkin, bu yerda siz qulay muhitda istalgan ta’lim mavzusi bo‘yicha ma’lumot olishingiz mumkin.

Ayni paytda ko‘plab mamlakatlarda ta’lim yanada interfaol, qiziqarli, tajribaga asoslangan o‘rganish usullariga o‘tmoqda. Biroq, Amerikaning taniqli faylasuflaridan biri Jon Dyui o'quv jarayonida tashabbus va hissiyotlarning muhimligini ta'kidlab, o'rganish umrbod faoliyat sifatida inson mavjudligi uchun asos ekanligini ta'kidladi. Ayniqsa, Jon Dyui, shuningdek, muammoni hal qilish ko'nikmalarini va ijodkorlikni rivojlantirish zarurligini ta'kidladi va ta'lim zerikarli va yoqimsiz jarayon bo'lmasligi kerakligini keltirib o’tadi[9].

Zamonaviy ta'lim nazariyotchilaridan Nel Noddings o'zining "Baxt va ta'lim" asarida mavjud ta'lim tizimini tanqid qilib, ta'lim inson hayotining asosiy maqsadi va vazifasi - baxtga qaratilgan bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi[11]. Xorijiy metodologiyada Edutainment atamasi uzoq vaqtdan beri zamonaviy o'qitish texnologiyasini belgilash uchun ishlatilgan. Misol uchun, Zekeriya Ka-zanchi va Zuhal Okan Edutainmentni ta'riflashda D. Bukingem (2001) va M. Skanlon (2000) ni keltirib o'tadilar, ular Edutainmentni hikoya yoki o'yin formatidagi vizual materiallarga katta tayanadigan gibrid janr sifatida belgilaydilar.

Zuhal Okan Edutainmentning ma'nosi haqida juda qisqacha gipotezani shakllantirdi. Muallifning ta’kidlashicha, “Edutainment”ning maqsadi foydalanuvchining his-tuyg‘ularini jonli grafika va dizayn, interaktiv pedagogika bilan to‘ldirilgan kompyuter ekrani bilan muvozanatlash va pirovardida foydalanuvchilarni o‘rganish qiziqarli va qiziqarli jarayon ekanligiga ishontirishdir[13]. Shuningdek, Edutainment ta'lim texnologiyasi bilimlarni yangi va qiziqarli yo'l bilan egallash imkonini beradi, bu turli qobiliyatlarga ega bo'lgan talabalarga ma'lumotlarni an'anaviy talabalar soni bilan bir xil darajada o'zlashtirish imkonini beradi.

Yuqorida tilga olingan mualliflarning fikrlari D.Bukingem va M.Skanlonlar tomonidan ta’kidlanib, “Edutainment” texnologiyasi yangi texnologiyalar kontekstida an’anaviy mazmun va o‘qitish usullarining juda qiziqarli kombinatsiyasi ekanligini ta’kidlaydi. Ularning fikriga ko'ra, ushbu tizim ko'p darajalarda foydalidir, chunki ular o'rganishni xohlaydigan talabalar uchun mashg'ulotlarni tashkil etishga ijodiy yondashadilar, ular o'z faoliyatining amaliy natijalarini ko'rishlari mumkin[5].

Edutainment texnologiyasidan turli o'quv modullarini tasvirlash uchun ham foydalanish mumkin[7]. Biroq, Edutainment texnologiyasi charchagan ta'lim tizimi uchun ajoyib va maqbul variant sifatida keng tan olingan bo'lsa-da, ba'zi nazariyotchilar texnologiya bilan bog'liq muammoni ko'rishadi va buni o'qituvchilar uchun jiddiy dars o'rniga ko'ngilochar jihat bilan "shirin" darslar o'tkazish imkoniyati deb atashadi. Masalan, M.Resnikning ta'kidlashicha, Entertainment texnologiyasi ko'pincha bo'sh "ta'lim jarayonining azob-uqubatlari" uchun mukofot sifatida ishlatiladi, bu tarzda ta'lim olish noshukur tajribadir[12].

Esta De Fossardning fikricha, Pedagogika va metodologiyada Edutainment texnologiyasining xususiyatlariga quyidagilar kiradi: haqiqiylik (o‘quvchilar olgan bilimlarining foydaliligini ko‘ra olsa, o‘rganish yanada muvaffaqiyatli bo‘ladi), qo‘shimcha ta’lim (o‘quvchilar bilimlarni mustaqil qabul qila olsalar, o‘rganish samaraliroq bo‘ladi), taqsimlangan ta'lim (Distributed Learning, ko'plab foydalanuvchilar uchun ta'lim resurslaridan keng foydalanish imkonini beruvchi, barcha o'quvchilar turli usullarda va turli vaqtlarda o'rganadigan taqsimlangan ta'lim tarmog'i) [8]. Ma'lumotni hazm bo'ladigan tarzda taqdim etish muhimdir. Shunday qilib, bir qator boshqa mualliflarning nashrlarida taqdim etilgan Edutainment texnologiyasining turli jihatlari, qarshi dalillari, nazariy va amaliy xususiyatlari bo'yicha tadqiqotlar [D. Bukingem va M. Skanlon (2005), L. Fisher (1993), Z. Okan (2003), M. Resnik (2004)] bu yo‘nalishning dolzarbligini va uning uslubiy salohiyatini tasdiqlaydi. Mualliflar edutainmentni ta'lim muassasalari, muzeylar, ekologik ta'lim, bo'sh vaqt markazlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ommaviy axborot vositalarida qo'llaniladigan o'quv konsepsiyasi sifatida ko'rib chiqadila[10]. Shuni ta'kidlash kerakki, Edutainment kontseptsiyasi jahon ta'lim makoniga mustahkam kirib borgan va tadqiqot va amaliyotning juda keng sohasini aks ettiradi.

Ta'lim, misol tariqasida, biz quyidagilarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin: elektron ta'limning ilmiy usullari va tushunchalari, animatsiya texnikasi, o'yin dizayni va ishlab chiqish, o'yin texnologiyasi, mobil o'yinlar, jamoaviy o'rganishning jiddiy o'yinlari va boshqalar[6]. Edutainment texnologiyasi yordamida fundamental bilim yoki yangi kasbga ega bo‘lish qiyin, biroq talaba ko‘proq bilimdon bo‘lishi, bilimini mustahkamlashi va ko‘plab sohalarda, ayniqsa

talab katta bo‘lgan chet tilini bilish sohasida ko‘nikmalarni rivojlantirishi mumkin. Rossiyadagi Edutainment tarafdorlaridan biri D.Perushev ta’kidlaydi: “Edutainment- bu bilimlarni uzatish, ishonchli manbalardan yangi narsalarni o‘rganish imkoniyati, akademik ta’limga muqobil emas [9]. Shuni qo'shimcha qilish kerakki, Edutainment texnologiyasi vositalari hissiy va motivatsion sharoitlarni ham o'z ichiga oladi, ular orqali darsning asosiy mazmuni ochiladigan qulay fon yaratiladi. INOT direktori S. V. Kuvshinovning ta’limdagi yangi texnologiyalar haqida “Edutainment” bilan bog‘liq fikriga qo‘shilmay bo‘lmaydi: “Endi yangi atama paydo bo‘ldi –edutainment... Ta’lim jarayoni voqea, faol ishtirok, harakatga aylanib bormoqda, o'quv jarayoni voqea, media teatr bo'lishi kerak va faqat bitta aktyor (o'qituvchi) emas - bu ishlab chiqarishda hamma ishtirok etadi[3].

Yuqoridagilarni umumlashtirib, biz Edutainment texnologiyasining quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

- o'quv jarayoni sub'ektlarining ikki tomonlama o'zaro bog'liq faoliyati jarayonining mavjudligi (sub'ekt-sub'ekt aloqasi);
- o'quv jarayonini tashkil etishda maqsadning mavjudligi;
- qulay sharoitlar mavjudligi;
- aniq natijaga erishish kafolati;
- o'qitish va nazorat qilishning didaktik, texnologik vositalaridan kompleks foydalanish. Ushbu ish doirasida edutainment ta'lim texnologiyasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: Edutainment- bu o'yin-kulgi orqali o'rganish kontseptsiyasiga asoslangan zamonaviy texnik va didaktik o'qitish vositalari majmuasi sifatida qaraladigan o'quv texnologiyasi. Shunday qilib, o'qitish metodologiyasida Edutainment texnologiyasini ishlab chiqish va qo'llash tendentsiyasini ta'kidlash kerak, uning ma'nosi shundaki, bilimlar aniq, sodda va qiziqarli shaklda, shuningdek, qulay sharoitlarda uzatilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Зимняя, И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании [Текст] / И. А. Зимняя. – М.: Исследова-тельский центр проблем качества подготовки специали-стов, 2004.

2. Исаева, Т. Е. Новые европейские технологии фор-мирования компетенций. [Текст] / Т. Е. Исаева // Мате-риалы Международной научно-практической Интернет-конференции «Преподаватель высшей школы в XXI веке». – Ростов-н/Д., 2010.

3. Кувшинов, С. В. Edutainment: Аудиовизуальные интерактивные технологии в образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.polymedia.ru/ru/news/142/, свободный.

4. Перушев, Д. Уроки словообразования // ConNews.ru – кадровый онлайн менеджер для медиа. Портал с инновационной системой рейтингования жур-налистов и их работ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://finditnow.osa.pl/atp/?sai , свободный.

5. Buckingham, D. and Scanlon, M. (2005) 'Selling learning: towards a political economy of edutainment me-dia,' in Media, Culture and Society, vol. 27, no. 1. pp 41 – 58.

6. Edutainment 2012 – 7th International Conference on E-Learning and Games [Электронный ресурс]. Available at: http://www.jvrb.org/conferences/edutainment- 2012-7th-international- conference -on-e-learning-and-games/, free.

7. Egenfeldt-Nielsen Simon, Smith Jonas Heide, Tosca Susana Pajares Understanding video games: the essential introduction. [Электронный ресурс]. Available at: http://books.google.ru/books?id=31XHdVXlbt0C&pg=PA210&lpg=PA210&dq=game+is+an+Edutainment+, free.

8. Esta, De Fossard (2005) Writing and producing radio dramas: communication for behavior change [Текст] /SAGE Publications Pvt. Ltd, 2005, 325 pages.

9. Dewey, John (1897) My Pedagogic Creed School Journal vol. 54 (January 1897), pp. 77-80. [Электронный ресурс]. Available at: http://dewey.pragmatism.org/creed.htm, free.

10. Němec, Jiři and Trna, Josef Edutainment or Enter-tainment Education Possibilities of Didactic Games in Sci-ence Education. In Němec, J. (ed.) THE EVOLUTION OF CHILDREN PLAY – 24. ICCP Word Play Conference. Brno : Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, 2007. [Электронный ресурс]. Available at: http://www.iccp-play.org/documents/brno/nemec_trna.pdf.

11. Noddings, Nel *Happiness and Education.* [Текст] / Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003.

12. Resnick, M. (2004) Edutainment? No thanks. I prefer playful learning [Текст] / Associatzione Civita, vol. 1, no. 1, pp. 2 – 4. (Resnick, 2004: 3).

13. Okan, Z. (2003). Edutainment: Is learning at risk? [Текст] / British Journal of education technology, vol. 34, no. 4, pp 255 – 264.

INVESTIGATING THE IMPACT OF INNOVATIVE TEACHING STRATEGIES ON THE DEVELOPMENT OF RAPID ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY IN ELEMENTARY SCHOOL LEARNERS

Saparbaeva Suliwxan Ken'esbay qizi
NSPI, doctorial student of the Department of Pedagogy

Abstract. The purpose of this thesis is to investigate how primary school pupils acquire English language proficiency quickly. Given the growing significance of English as a language of the world, it is critical to find efficient teaching strategies that may improve students' language acquisition skills. The study will look into cutting-edge teaching strategies and how they affect primary school pupils' quick acquisition of English.

Key words: primary school, intellectual, quick learning, pedagogical strategies, approaches

According to Espmaker & Tedenby [2020], teaching strategies are techniques or approaches that educators employ to support learning and assist students in meeting their learning goals. In order to help the instructor accomplish the learning objectives, teaching methods are essential to the teaching and learning process. The methods used to accomplish these goals might differ greatly and be adjusted to meet the requirements and learning preferences of certain individuals or groups of pupils. Teachers employ these tactics to help students learn and to make the process more efficient and interesting. Teaching tactics can support students' learning objectives and help them learn by doing [Hayati et al., 2021]. They can also keep students from becoming bored.

To promote learning and assist students in reaching their objectives, a variety of teaching techniques can be applied. A lecture is a type of conventional instruction where the instructor imparts knowledge to the class orally or in writing . Conventional teaching techniques are methods of instruction that have been around for a while and are predicated on the instructor imparting knowledge to the pupils. In these tactics, the instructor frequently stands in front of the class and gives a lecture or presentation, while the students sit back and take notes. Worksheets, textbooks, and other printed resources are examples of traditional teaching tools that may be used to support a teacher's lesson plan. Traditional teaching methods have the primary benefit of being well-known to educators and pupils and may be simple to put into practice. They are also capable of summarizing a topic and introducing new ideas with effectiveness. Traditional teaching methods might, however, have certain drawbacks. It might be challenging to maintain every student's attention with them because they might

not be as participatory or engaging as some other strategies. Furthermore, because they frequently rely on the instructor to provide knowledge rather than encouraging students to think for themselves, traditional teaching tactics may not be as successful at developing critical thinking and problem-solving abilities. In many schools around the world, conventional teaching methods are still in use despite these drawbacks.

A deep comprehension of both the subject matter and the students themselves should be the foundation of effective teaching tactics. Together with the aims and objectives of the class, teachers should take into account the age, aptitude, and learning preferences of their pupils. In addition, educators should use creativity to select teaching strategies that match the skills and requirements of their students. This will help to create a more stimulating and productive learning environment. According to Pujiati & Tamela [2019], it's critical for educators to use cutting-edge pedagogies and make accommodations for inclusive classrooms. The government and educators worldwide are paying close attention to the issue of inclusivity in education. Hidayah & Morganna [2019] recommended using a number of instructional techniques for teaching EFL in Active learning, peer tutoring, cooperative learning, and direct instruction are examples of inclusive classroom practices. According to their study, in order to satisfy the requirements of each student, a teacher must be prepared to use a variety of teaching styles in the classroom.

Fluency in English has become essential for people to excel in a variety of personal, intellectual, and professional undertakings in today's linked world. Students in primary school can greatly benefit from early exposure to and quick learning of the English language in terms of their overall linguistic development. The purpose of this thesis is to provide light on how primary school pupils acquire language skills quickly and to pinpoint efficient teaching strategies that can speed up their language learning.

A mixed-methods strategy will be used in the research to collect data, integrating quantitative and qualitative techniques. We will choose a sample of primary school pupils with a range of origins and linguistic skills. In order to determine the students' baseline English language proficiency, the research will start with a pre-assessment. Following that, cutting-edge pedagogical strategies like gamification, immersive learning, and technology integration will be applied in the classroom. Both quantitative and qualitative data-such as student and teacher interviews and progress evaluations and standardized language competency tests-will be gathered during the intervention period.

Both statistical and qualitative analytic approaches will be used to examine the data that has been gathered. By comparing test results from before and after

the intervention, the quantitative analysis will concentrate on evaluating the effect of creative teaching methods on students' language ability. More understanding of the attitudes, views, and experiences of students with the various teaching modalities will be possible thanks to the qualitative study. The goal of the study is to provide a thorough knowledge of the efficacy of novel teaching techniques in helping primary school kids acquire English language proficiency quickly by combining the results of both quantitative and qualitative evaluations.

By examining how primary school pupils acquire English language proficiency quickly, this thesis aims to add to the body of research already available on language acquisition. The research seeks to give useful advice for educators and policymakers wanting to improve English language education at the primary school level by identifying and analyzing the effects of innovative teaching methodologies. The results of this study might help create efficient language learning curricula that promote quick language acquisition and provide young students the tools they need to succeed in a world where communication is becoming more and more intertwined.

References

1. Candela-Santos, Pujiati & Tamela [2019]. Literacy in the development of linguistic skills in elementary school children. International Journal of Linguistics and Culture, 8[4],123-130
2. Hidayah & Morganna [2019]. Maturing brain mechanisms and developing behavioral language
skills. Brain and language, 114[2], 66-71
3. Burke, A. [2011]. Group work: How to use groups effectively. Journal of effective Teaching, 11[2], 87-95.
https://doi.org/10.1016/j.bandl.2009.07.004
https://doi.org/10.1016/S0898-5898[89]80005-1

TÁLIM MENEJMENTIN OQITIW MAZMUNIN BELGILEWSHI EŃ ÁHMIYETLI IDEYALAR HÁMDE OLARDIŃ MÁNISI

Jaxangir Bazarbaev

Ájiniyaz atındağı NMPI Mektep menedjmenti tálim baǵdarı 3-kurs studenti

İlimiy texnikalıq progress hám bazar qatnası tiykarında payda bolǵan miynet bazarı, básekeli ortalıq oqıwshılardı oqıtıwǵa, qánigelerdi tayarlawǵa, olar jaratatuǵın ruwxıy jáne material baylıqlarǵa jańa talaplar qoymaqta. Bul ádiwli wazıypalardı jemisli turmısqa asırıw málim dárejede tálim tárbiya protsessinde qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar menen oqıtıw metodlarına baylanıslı boladı.

Usı kóz qarastan házirgi dáwirde oqıtıw metodlarına tomendegi talaplar qoyıladı.

- ❖ Oqıtıw metodları milliy tárbiyanıń maqsetine muwapıq bilimli, joqarı adamgershilikli, óz Watanınıń haqıyqıy pidayı azamatı salamat áwladtı kamalǵa jetkeriwge jańa zaman talabı dárejesinde ules qosıwı tiyis.
- ❖ Mámleketlik tálim standartı tiykarında oqıwshılardıń bilim. Eplilik. Kónlikpeler jıyındısın ózlestiriwin támiyinlewi kerek.
- ❖ Sabaq beriw, oqıw hám bilim mazmunı arasındaǵı baylanıstı, muǵallim menen oqıwshılardıń birgeliktegi teń xuqıqlı, erkin hám dóretiwshilik qarım qatnasın bekkemlewi lazım.
- ❖ Oqıwshılardı oqıtıwǵa emes oqıwǵa uyreniwge, bilim beriwge emes bilimdi ózbetinshe tabıwǵa hám iyelewge uyretiwge, orınlawshı emes dóretiwshi shaxstı tárbiyalawǵa baǵdarlanǵan bolıwı zárúr.
- ❖ Oqıwshılardıń oqıw protsessiniń bas sub`ekti hám ob`ekti bolıwın táminlewge qaratılǵan bolıwı dárkar.
- ❖ Oqıwshılarda ózbetinshelikti, jedellikti, ózbetinshe erkin pikirlewdi, dóretiwshilik oylawdı, dóretiwshilik penen miynet islewdi, intakerlikti, isbilermenlikti rawajlandırıwı tiyis.
- ❖ Jańa pedagogikalıq texnologiyalardı qollawdıń, pedagogikalıq innovatsiyalardı oylap tabıwdıń, novatorlıq tájiriybelerdi jaratıwdıń pedagogikalıq «júregi» bolıwı kerek.
- ❖ Xabar hám baylanıs texnologiyaları, internet hám komp`yuter tarmaqları arqalı bilim beriwge hám bilim alıwǵa járdemlesiwi dárkar.
- ❖ Xabar beriw jolı menen oqıtıwdan dóretiwshilik oqıtıwǵa, este saqlawǵa tiykarlanǵan bilim beriwden oylawǵa, sezimge hám ámeliy háreketke negizlengen bilim beriwdi táminlewi kerek.
- ❖ Oqıtıw metodları pánniń (temanıń), oqıwshılardıń jas, jeke ózgesheliklerine ılayıq, sabaqtıń qay jerde ótkeriletuǵının esapqa alǵan halda tańlanıwı hám qollanıwı lazım.

Oqıtıwdıń kórgezbeli - túsindiriwshi, mashqalalı, programmalastırılǵan differentsial, aktiv, rawajlandıratuǵın sıyaqlı ulıwmalasqan texnologiyaları.

Pedagogikalıq texnologiya degende, tálim-tárbiya procesine kompleksi retinde jaqınlaw túsiniledi.Oqıtıwshı temanı studentlerge qızıqlı, túsinikli, isenimli etip kórsetip beredi.

Uluwmalasqan pedagogikalıq texnologiyalardı qollawda oqıtıwshı tómendegi jaǵdaylarda itibarın qaratıwı kerek :

- ➢ Eń zárúrli ob'ektiv baylanıs hám munasábetlerdi asa tolıq hám isenimli etip kórsetip beriw; sabaq dawamında oqıwshılar pikirin anıq waqıyalardan abstraktqa hám kerisinshe abstrakt waqıyalardan anıq waqıyalarǵa ustalıq

menen tartıw ; bul process studentler abstrakt oylawın ósiwine dúmpish bolıp olardıń analiz ete alıwların jeńillestiredi.

- Sabaq processinde studentlerdiń aktivligin maksimal dárejege kóteriw, studentlerdiń erkin hám erkin pikirlew qábiletin rawajlandıradı.
- Studentlerdiń ózbetinshe jumısına itibarın qaratıw. Bul olardağı ǵárezsizlikti asıradı.
- Uzliksiz bilimlendiriw dáwir talabı. Jas áwlad oqıtıw protsessinde jańa bilimlerdi ózbetinshe uzliksiz iyelewge psixologiyalıq hám ámeliy jaqtan puxta tayarlanǵan bolıwı zárúr. sonıń ushın muǵallim oqıwshını ózbetinshe jumıs islew ádislerine uyretiw menen bir qatarda ózbetinshe jumıs talap etetuǵın eplilik hám kónlikpeler menen qurallandırıwı tiyis. Bunıń ushın ol oqıwshınıń ózbetinsheligine, erkinligine keń jol ashıp beriwi, baslamasın qollap quwatlawı kerek. Sonda ǵana oqıwshı jumıstı orınlawda ózin erkin sezedir, ózbetinshe orınlanǵan jumıstıń quwanıshına bólenedi, óziniń kushıne isenimi artadı, jumıstan qanaat xasıl etedi.

Pedagogikaǵa tán ádebiyatlarda mashqalalar qoyılıwı tárepinen tómendegi dárejelerge bólinedi:

1. Mashqalanı oqıtıwshınıń ózi qoyadı, onı qáliplestiredi, talabalardı onı óz betinshe sheshimin tabıwǵa,sheshiw jolların izlewge baǵdarlaydı.
2. Oqıtıwshı tek ǵana mashqalalı jaǵdaydı júzege keltiredi, talabalar mashqalanı óz betinshe qáliplestiredi hám sheshimin izleydi.
3. Oqıtıwshı belgili bir mashqalanı kórsetpeydi, bálkim oǵan talabalardı duslastıradı, olardı óz betinshe xızmetke baǵdarlaydı. Talabalardıń ózi óz betinshe mashqalanı ańlaydı, onı qáliplestiredi hám sheshimin tabıwǵa háreket etedi.

Mashqala oqıw materialınıń anıq mazmunı menen baylanıslı boladı. Tálim protsesinde maqsetke erisiw ushın mashqalalı oqıtıwga bir qatar talaplar qoyıladı:

- mashqalalı oqıtıw tálim alıwshılar mútájliklerin qandırıw hám aktivliligin asırıwǵa baǵdarlanıwı;
- usınıs etilgen mashqalanıń tálim alıwshılar ushın anıq hám túsinikli bolıwı. Bular:
- qoyılǵan mashqalanıń áhmiyetliligi;
- mashqala ilájı barınsha real turmıstan alınıwı;
- tálim alıwshılar ushın mashqala belgili áhmiyetke iye bolıwı;
- tálim alıwshılardıń birgelikte aktiv jumısları;
- mashqalaǵa baylanıslı xabarlar bazasın jaratıw;
- mashqalanıń basqalar ushın da áhmiyetli ekenligin kórsetiwlazım.

Mashqalalı oqıtıwdıń maqsetleri

- tálim alıwshılardıń mazmunlı hám izbe – iz bilim alıwın támiynlew;

- mashqala sheshimlerin tabıw hám onıń basqa sheshimleri boyınsha da keleshekte sheshiliw jolların islep shıǵıw;
- tálim alıwshılardı kishkene toparlarǵa bólip, mashqalalı jaǵdaylardan shıǵıp ketiwge úyretiw;
- oqıwshı, talabalarda shaxsiy juwapkershilik sezimlerin oyatıw hám bekkemlew;

Mashqalalı oqıtıwdıń tórt basqıshtan ibarat logikalıq sxeması tómendegishe:

1.Mashqalanıń qoyılıwı.
2. Onı sheshiw jolların anıqlaw.
3. Mashqalanı sheshiwdiń eń maqul jolın anıqlaw.
4. Maqalanı sheshiw.

Oqıw mashqalaların qoyıw qaǵıydaları:

- tema boyınsha mashqalanı qoyıw hám sheshiw ushın jańa túsiniklerdi talabalardıń aldınǵı úyrengen bilimleri menen baylanıstırıw ám eske túsiriw zárúr;
- talabalarǵa sebep – aqıbetli baylanısıwdı anıqlaw, pikirlesiw, mashqalalı jaǵdaydı analiz qılıwdı úyretiw zárúr;
- talabalar aldına olar ushın túsinikli bolǵan, belgili dárejede xabardar bolǵan mashqalalardı qoyıw kerek;
- mashqalanı sheshiw ushın onı durıs qoya biliwdi umıtpaslıq kerek;
- oqıw materialında jańalıq elementleri (jańa túsinik, statistikalıq maǵdıwmatlar, ózgesheliklerdi túsindiriwshi kórsetkishler hám t.b.) bolıwı kerek;

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Azizxo'jaeva N.N. «Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat». T. 2006 y.
2. Asqarova M.W., M.Haytboeva, M.S.Nishonova, «Pedagogika». T. 2008 y.
3. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida tálim samaradorligini oshirish yóllari. T.2004
4. Yo'ldoshev J., Yo'ldosheva F., Yo'ldosheva G. «Interfaol tálim sifat kafolati» T. 2008 yil.
5. Mavlonova P., Turaeva O., K.Holıqberdieva «Pedagogika».T.2001 y.
6. Mavlonova A. "Pedagogika". T. 2001 y.
7. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. T. 1994 y.

TÀLIM MENEJMENTIN OQITIWDA TARTIS METODINAN PAYDALANIW METODIKASI

Konebaev Manguberdi
Ájiniyaz atındağı NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Turdimuratova Amangul - úlken oqıtıwshı, ilimiy basshı

Házirgi zaman oqıtıwshınıń kásiplik iskerligi quramalılıǵı hám kóp qirrlılıg‘ı jumıs processinde túrli pedagogikalıq izertlewlerdi islep shıǵıwdı talap etedi. Studentlerdi hár tárepleme jetilisken rawajlanıwı ushın aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyalardan nátiyjeli paydalanıwdı hám nátiyjesin támiyinlewdi dáwir talap etpekte.

Studentlerdiń ǵárezsiz pikirlewlerin rawajlandırıw ushın tartıslı usıllardan paydalanıw maqsetke muwapıq bolıp atır.

Tartıslı usıldıń maqseti tómendegilerden ibarat :

- studentlerdiń mashqalalı máseleler sheshimin tabıw dağı aktivligin tuwrı bahalawǵa erisiw;
- studentlerdiń mashqalalı máseleler sheshimin tabıwdıń hár qanday jaǵdaylarında málim usıl hám principlerge tıykarlanıwın tushuna alıwlarına munasábetin tiykarlash;
- studentlerdiń ayrıqsha jaǵday hám sharayatlarda operativlik menen sheshimdi tabıw boyınsha oylaw dárejesin aniklash.

Usıldıń mánisi hám strukturalıq bólimleriniń mazmunın tómendegishe anıqlama beriw múmkin:

Mánisi - studentlerdiń óz turmıs tájiriybelerine názer taslaw arqalı qoyılǵan máseleler sheshimin izlewden ibarat bolıp, onıń sheshimin tabıw ushın bolǵan túrlishe kózqaraslar, pikirler, qarawlar dúgilisiwin payda etiwden ibarat. Bunda studentler óz-ara pikir hám tájiriybeler almasadılar, ózleriniń, sonıń menen birge basqalardıń qarawların tekserip kórediler.

Strukturalıq bólimleri:

- studentler o'ylaydilar, analiz etediler, tartısda qatnasadılar ;
- olar óz turmıslıq tájiriybelerinen paydalanadılar ;
- bir sheshim maydanınan bahslashadilar;
- basqa kózqaraslardı salıstırıwlaydilar.

Tartıs motivatsiyasınıń mazmuni hám kriteryalarına kóre ámeldegi studentlerdiń múmkin shekem barlıǵı qatnassa, gruppa bolıp islewde nátiyjelililikke eriwiladi. Onıń ushın gruppanıń 4-5 kisiden ibarat bolıwı maqsetke muwapıq. Gruppalarda ózbetinshe islew hám erkin pikir sın pikir hám yanchib taslawdan ibarat bolıp qalmawı kerek. Usı mánisten alıp qaraǵanda oqıtıwshı

studentlerdiń tartısqa qosıp atırǵan unamlı úleslerin aytıp, jóneltirip barıwdıń áhmiyeti úlken.

Tartıstıń tabısı studentlerdiń turmıslıq tájiriybeleri hám pikirlerinen tiykar retinde paydalanıw, studentler ǵárezsizligin xoshametlewge baylanıslı. Bunday xoshametlew kriteryası - pedagogikalıq usıl hám principler - jeke tájiriybe - jeke juwmaq izbe-izligine tıykarlanıwı kerek.

Tartıs ushın kúshli tárepler:

1. Oy-pikirler hám dáliller: Tartıs ótkennen, hár bir táreptiń sorawlarına, pikirlerine hám usınıs etilgen dálillerge ádalatlı juwap beriw ushın zárúr.

2. Teoriya hám ámeliy tájiriybe: Oqıtıwshı yamasa basqarıwshınıń teoriyaǵa uyqas keliw ushın zamanlot maǵlıwmat, ámeliy tájiriybe hám tuwrı pikir menen tartıs etiwge tayın bolıwı kerek.

3. Kommunikatsiya : Qatnasıwshılar ortasında dawıslı hám oylasıqlı baylanıs, mashqalalardi sheshiw ushın eń zárúrli bolıp tabıladı.

Tartıs ushın hálsiz tárepler:

1. Anıqlıq hám rawajlanıw : Birpara qatnasıwshılar tárepinen anıq pikirler hám sorawlar usınıs etilmegende tartıs uǵımsız hám mazmunli bolmaydı.

2. Eger adamlardıń yonalishi hám pikirleri qopalıwı : Hár bir qatnasıwshınıń pikiri, ózleri menen emes, obiektiv hám ádalatlı bolıwı zárúr.

3. Itimal, tartısda ekonomikalıq, siyasiy yamasa jamiyaviy faktorlar menen baylanıslı sorawlar payda bolmasa, tartıstıń natiyjeliligi tómenlew boladı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar:

1. Vinogradova N. A., Miklyaeva N. v., Tolstikova Yu. v. hám taǵı basqa. Mektepge shekem tálim tálim. Terminler sózligi / - M.: Ayris-press, 2005.-- 400 b.-(Mektepge shekem tálim hám rawajlanıw).

2. Novikova G. P. Zamanagóy mektepge shekem tálimdi basqarıw shártler: Mektepge shekem tálim shólkemi basshısı ushın qóllanba.- M.: ventana-Graf, 2007.-- 80 b.- (Kitapxana balalar bog'chasi).

3. Pozdnyak L. v., Lyaschenko N. N. Mektepge shekem tálimdi basqarıw : Sabaqlıq. stud ushın qóllanba.ped. universitetler.- 2-baspa, Stereotip. M.: " Akademiya" baspa orayı, 2001.-- 432 b.

4. Troyan A. N. Mektepge shekem tálimdi basqarıw : sabaqlıq.- M.: Sfera TC, 2005.-- 160 b.

KONSPEKT LEKCIYANIŃ TÁLIM MENEDJMENTIN OQITIWDA TUTQAN ORNI.

Turdımuratova Amangúl-úlken oqıtıwshı
Bazarbaev Temur
NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Konspekt lekciyanıń talim menedjmentin oqıtıwda tutqan ornı degen temaǵa maǵlıwmat izlew ham aktual, ham qızıqlı esaplanadı. Usi temada Referat (lat. refero — informaciya berip atırman) — qandayda bir ilimiy dóretpe, maqala, oqılǵan kitap hám t.b. mazmunınıń qısqasha jazba yamasa awızsha bayanı ; úyrenilgen ilimiy máseleniń nátiyjesi haqqında informaciya ; tiyisli ádebiyat hám basqa dereklerdiń qısqartirilgan kommentariyalı analizin óz ishine alǵan málim temadaǵı lekciya. refarat, ádette, ilimiy informaciya wazıypasın óteydi. Ol jaǵdayda arnawlı bir tema sáwlelendiriliwi menen birge, tiyisli ilimiy teoriyaler, ilimiy juwmaqlar analiz etiliwi hám sın pikir etiliwi múmkin. Ózbekstanda konspekt ilimiy izertlew mákemeleri, joqarı oqıw orınları, akademikalıq liceyler, kásip-óner kolledjleri, ulıwma tálim mekteplerinde kóp qollanılatuǵın didaktikalıq qural bolıp tabıladı.

Joqarı tálimde sabaqlar menen birge basqa shólkemlestirilgen sırtqı kórinisler de qollanıladı (laboratoriya praktikum, ǵárezsiz úy jumısı, fakultativ, dógerek). Málim qadaǵalaw formalarıda ámeldegi bolıp olar: awızsha hám jazba imtixanlar, qadaǵalaw hám ózbetinshe jumıslar, qadaǵalaw, test tapsırıw, sáwbet ótkeriw usılar gápinen bolıp tabıladı. Joqarı tálimde bayanattan tısqarı oqıtıwdıń basqa shólkemlestirilgen formalarınan da paydalanıladı - seminar, laboratoriya jumısı, ámeliy shınıǵıw studentlerdiń ózbetinshe jumısı, islep shıǵarıw ámeliyatı, basqa oqıw jurtında yamasa sırt el oqıw jurtında stajirovkada bolıw hám sol sıyaqlılar. Tálimdiń nátiyjelerin bahalaw hám baqlaw forması retinde imtixanlar, qadaǵalawlar, bahalaw reyting sistemasınan, referat, kurs jumısları hám diplom jumısından paydalanıladı.

Sabaq tipleri tómendegilerden ibarat :

Aralas sabaq. Onıń dúzilisi: quralǵan bólekı, úy jumısın tekseriw, jańa materialdı úyretiw, jańasın ilgeri úyrenilgen material menen salıstırıw hám bekkemlew, ámeliy tapsırmalardı orınlanıwı, sabaqǵa juwmaq soǵıw hám uyge tapsırmalar beriw. Jańa materiallardı úyreniw sabaǵı studentlerdi oqıtıwda qollanıladı. Bul túrdegi sabaq sheńberinde tómendegi sabaqlar alıp barıladı - lekciya, mashqalalı sabaq, sabaq -konferenciya, kino sabaq, sabaq - izertlew.

Ashıq sabaqlardı ótkeriw wazıypalarına tómendegiler kiredi:

- oqıwshılarǵa pándegi sońǵı tabıs hám jańalıqlardı etkazish;
- tálim sapasın basqarıwda pán, islep shıǵarıw hám jámiyetshilik qatnasıwın támiyinlew;

- ilimiy-stilistik tárepten etuk sabaq materialların úgit-násiyatlaw ;
- jas pedagog kadrlardıń kásip-sheberligin asırıw ;- joqarı dáreje degi ashıq sabaq avtorların materiallıq hám ruwxıy xoshametlew.

Ulıwma didaktika óz gezeginde ayırım pánlerge tiyisli usıllar menen júdá bekkem baylanısqan bolıp, olarǵa tiyisli maǵlıwmatlarına súyene otırıp oqıtıwdıń ulıwma nızamlıqların ashıp beredi hám áyne waqıtta hár bir oqıw pánin oqıtıw usılları ushın ulıwma tiykar bolıp xızmet etedi. Didaktika óz aldına oqıtıwdıń oqıwshılardı hár tárepleme tárbiyalaw maqsetlerine juwap beretuǵın ulıwma nizamlıqlardı bilip alıw wazıypasın qoyadı. Didaktikada tálimdi shólkemlestiriwdiń ulıwma máseleleri, oqıtıw procesiniń mánisi, tálimdiń mazmunı, oqıtıw nizamlıqları, oqıtıw principleri, metodları, onıń shólkemlestirilgen formaları jarıtıladı. Oqıtıw procesi pedagogtıń úyretiwshilik iskerligin hám tálim alıwshılardıń arnawlı islengen biliw iskerligin óz ishine aladı. Sol orında bul processlerdiń analizine itibar qaratayıq. Tálimde oqıtıwshınıń basqarıwshılıq roli óz kásibiniń social tiykarlarınan kelip shıǵıp, áwladlardıń bay tájiriybesin, insaniyattıń ásirler dawamındaǵı biliw, miynet, baylanıs, ulıwma baylanıslar, estetik hám de etikalıq qarawlar processinde qolǵa kirgizgen tabıslardı iyelewdi shárt etip qoyadı.

Juwmaqlap aytqanda, Lekciya -mashqalalı, telekonferenciya oqıtıwdıń shólkemlestirilgen formaları Joqarı oqıw ornında : Seminar, laboratoriya jumısı, ámeliy shınıǵıw, óz betinshe jumıs, tálim nátiyjelerin bahalaw hám baqlaw Joqarı oqıw jurtında :

Imtixan, reyting, referat, kurs jumısı, diplom jumısı Turaqlı quram Shınıǵıwlardı sabaq kestesi tiykarında alıp barılıwı barlıq ushın birden-bir tálim dáwirine iye ekenligi oqıtıwshı názerinde sabaq - bul studentlerdiń biliw iskerligin basqarıw bolıp tabıladı. Student názerinde sabaq - bul ilimiy-ámeliy jáne social tájiriybeni ózlestiriw hám rawajlandırıw bolıp tabıladı.

Paydalanılan ádebiyatlar:

1 . Badmaev M. M. Metodikalıq prepodavaniya psixologii.- MocKBa, 2001
2. Davletshin M. G, Do'smuhamedova Sh. hám boshq, Jas dáwirleri hám pedagogikalıq psixologiya,.- Tashkent, 2007
3. Maxmudova D. A. Rech' pri emotsional'nom shpryajenii. Vestnik integrativnoy psixologii. 2022 god. Vipusk 26 str. 140
4. Xaydarov F. I. Xalilova N. I. Psixologiya pánlerin oqıtıw metodikası.- Tashkent,2007

O’QITUVCHINING JAMIYATDA TUTGAN O’RNI.

Yusupova Hulkar
Nukus DPI Pedagogika fakulteti 1-kurs talabasi

Respublikamiz o’qituvchilari orasida o’z ishining ustasi, Xalq o’qituvchisi, xizmat ko’rsatgan o’qituvchi deb tan olingan, ota-onalar, yoshlar e’zozlab Ustoz deb ataydigan mo’tabar insonlar ko’plab topiladi. Ular pedagogik ishda fidoyilik ko’rsatib, muallimlik burchini yuksak darajada bajarib, bolalarga bilim berib, ular qalbiga halollik, go’zallik, haqiqat, odob- axloq nurini singdira olganliklari, xushmuomala bo’lganlari uchun ham bunday obro’ va hurmatga erishganlar. Tan olish kerakki maktab ostonasiga ilk qadam qo’yganimizda qo’limizga qalam tutqazib, alifboni o’rgatgan birinchi ustozimiz siymosini, uning mehnatini doimo minnatdorlik bilan eslaymiz va qalbimizda unga nisbatan hurmat-ehtirom hissini tuyamiz. XXI asr yuksak intellektual salohiyatli, zamonaviy bilim va malakaga ega, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikrli mutaxassislar asri. Bunday avlodni tarbiyalashda ustoz-muallimlarning xizmati beqiyos. Zero, hozir jahonda mamlakatning taraqqiyot darajasi pedagoglarning jamiyatda tutgan o’rniga qarab belgilanmoqda. Ko’pchilikka ma’lumki yurtimizda ustozlar, muallim-o’qituvchilar har doim ulug’lanib kelingan. Misol uchun, sohibqiron bobomiz Amir Temur o’z vasiyatida hokini ustozi Said Baraka qabri poyiga qo’yishlarini aytgan. Darhaqiqat ustoz buyuklar ichra buyuk. Zotan, Xorazmiy, Abu Ali Ibn Sino, Beruniylarning ham ilm olamiga ilk tetapoyalari oddiy o’qituvchi, ustoz ko’magida tashlangan. Dono xalqimiz ustozni e’zozlab: “ Ustozning umri- mangu, chunki shogirtlar umri unga ulanadi” deydi. Ilm nuri ustozning qalbidan shogirtning qalbiga o’tadi. Agar ustoz bo’lmasa, bu nur qalbga kirmaydi.

Jamiyatni inson o’zgartiradi, ta’lim esa insonni o’zgartiradi. Ta’limning markazida esa, avvalambor o’qituvchi turadi. Ustoz va muallimlar hurmati haqida shu choqqacha ko’p va xo’p gapirib kelinayotgan bo’lsa-da, uning hurmatini joyiga qo’yish borasida shu kunga qadar amaliy tashabbus ko’rsatilmagan edi. Endilikda esa Konstitusiyada O’qituvchining jamiyatda tutgan yuksak o’rnini yuqori darajada e’tirof etib, muhrlab qo’yish taklif etilmoqda. Agar biz ta’lim-tarbiya ishini yuqori darajaga ko’tarmoqchi bo’lsak, biz birinchi navbatda o’qituvchi, muallim, ustoz ijtimoiy maqomini ko’tarishimiz kerak, chunki bu xalqimizning azaliy qadryatlaridan biridir. Hozirgi kunda Konstitutsiyaga o’zgartishlar kiritilishi munosabati bilan, Davlat rahbari muallim, o’qituvchi ustozlarga hurmat ehtiromni alohida belgilab qo’yishni taklif etdilar, pedagoglar uchun bu katta tarixiy voqea bo’ldi. Ko’p yillik orzulari ushaladigan kunlar keldi.
Jumladan: 41-modda

- Pedagog xodimlarning maqomini har jihatdan mustahkamlash jamiyat va davlatning maqsadi hamda mas’uliyatli vazifasidir;
- Pedagog xodimlarning kasbiy faoliyatiga aralashishga, shuningdek ularning xizmat majburiyatlarini bajarishiga monelik qilishga yo’l qo’yilmaydi, degan normalar ko’rsatilgan, ammo ijtimoiy tarmoqlarda bu yangilikka qarshi chiqayotgan kishilar ham paydo bo’lmoqda.

O’qituvchining kasbiy sifatlariga baho berish bilan birga, asosan, uning xalq ta’limi tarmog’ini takomillashtirishdagi roli hamda fan asoslarini egallashdagi ahamiyati va vazifalariga to’xtalib o’tish joiz.

Y.A. Komenskiy o’qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlar namoyon bo’lishini maqsadga muvofiqligini ta’kidlaydi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o’z ishini sevuvchi, o’quvchilarga mehr bilan muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg’otuvchi, o’quvchilarni o’z ortidan ergashtiruvchi va diniy e’tiqodni shakllantiruvchi.

A.I.Gersen, L.N.Tolstoy, I.G.Chernishevskiy, K.D.Ushinskiy kabi rus pedagog olimlari G’arb mutafakkirlari g’oyalarining vorislari sifatida o’z mulohazalarini bildirganlar. Jumladan, A.I.Gersen mulohazasiga ko’ra, o’qituvchining asosiy hislati- bu uning bolalar bilan munosabatda bo’layotganini sezishda, bolalar ruhiy dunyosini tushuna olishida, axloqiy qobiliyatining mavjudligida, chunki u shunday iste’dodga ega bo’lmog’i zarurki, unga har qaysi o’qituvchi erisha olmaydi. L.N.Tolstoy o’qituvchi fazilatining mukammalligini o’z mutaxassisligiga nisbatan ijobiy munosabatda bo’lishi bilan bir vaqtda bolalarga bo’lgan munosabatida, ularni xuddi o’z farzandlaridek jon-dilidan sevishida ko’rgan.

E.A. Arkin tarbiyaviy ishni yaratuvchanlik ishi deb to’g’ri aytgan edi. Bolaning haqiyqiy mohiyati – u ota-onalar o’ylaganlaridek, uning kamchiligida emas, balki uning imkoniyatlari va yaxshi, kuchlibo’lishi va kamolga yetishi uchun intilishida. Pedagoglar ota-onalarga shu fikrni singdirishlari kerak.

Biz bugun Uchinchi Renesans poydevorini yaratishni maqsad qildik. Har qanday jamiyat uyg’onishi, taraqqiyoti asosida qanday omillar yotadi? Ma’rifatli insonga ma’lumki, jamiyat taraqqiyoti asosini ilm-fan, ta’lim-tarbiya, san’at, adabiyot, yangi texnologiya, innovatsiyalar tashkil etadi, shunday ekan, ilm-fanni kim orgatadi, albatta o’qituvchi ustoz.

Hulosa qilib aytganda, qanday kasb egasi bo’lishidan qat’iy nazar, u fermermi, tadbirkormi, savdo hodimimi, uning albatta ustozi bo’ladi, shunday ekan, ustozni ardoqlagan yurt hech qachon xor bo’lmasligini esdan chiqarmasligimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Toshkent-2017
2. Ziyo.net internet sayti.
3. M. To’xtaxo’jayeva “Pedagogika” Toshkent-2010
4. K. Xoshimov, S. Nishonova “Pedagogika tarixi” Toshkent 2001.

BADIIY-TARIXIY ASARLAR VOSITASIDA ÓQUVCHILARDA KOLLOBORATIV KO’NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH

Bekbagambetova Jansaya Ruslanovna
Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-kurs tayanch doktoranti

Bugungi davrga kelib o‘qitishning turli usul va uslublari va metodlari yaratilmoqda. Bulardan eng samaralisi albatta amaliy ta’lim metodlaridir. Chunki amaliy ta’lim metodlari orqali o‘quvchilar nazariy ma’lumot bilan birgalikda amaliy ravishda ish olib boradi. Bu eslab qolish va ko‘nikmani rivojlantiradi. Amaliy ta’lim metodlari nazariy berilgan bilimlarni amalda sinab ko‘rish orqali amalga oshiriladi.Ta’lim metodlari muayyan pedagogik jarayondan ko’zda tutilgan maqsadlarga erishish uchun bajarish lozim bo’lgan vazifalari amalga oshirishda qo’llaniladigan turli-tuman ish usullari va shakllarini o’z ichiga oladi.Bu ishlarni amalga oshirishning shakllangan va amaliyotda qo’llanilayotgan har turli usullari va shakllari asosida ko’plab ta’lim metodlari hosil bo’lgan va bu jarayon davom etmoqda. Muayyan ta’lim-tarbiyaviy maqsadga qaratilgan biror harakatni amalga oshirish yo’li, usuli yoki ko’rinishidan iborat bo’lib shakllangan faoliyat shu maqsadga erishishga xizmat qiluvchi o’ziga xos ta’lim metodini hosil qiladi. Bunda harakatni amalga oshirish yo’li deb bajarilishi talab qilinayotgan faoliyat uchun qo’llash mumkin bo’lgan bir nechta yo’llardan oldindan ko’zda tutilgan maqsadga muvofiq ravishda tanlangan yo’lni aytiladi. Masalan, savod o’rgatish yo’llari: oilada o’rgatish, maktabda o’rgatish, maktabgacha ta’lim muassasasida o’rgatish, o’qituvchi yordamida o’rgatish, kitoblar, kompyuter, ko’rgazma qurollar va boshqalar vositasida o’rgatish. Kollaboratsiya (fransuzcha-collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko‘proq kishining sherikchiligi demakdir.Shaxsning kollaborativ o‘quv muhitiga kirishi o‘quvchining insoniy munosabatlaga kirisha olish xususiyatini rivojlantirishga, amaliy, ilmiy va nazariy faoliyat ko‘nikmalarini o‘zlashtirishga, muayyan ijtimoiy normalar va funksiyalarni shakllantirishga faol jalb qilishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchi jamiyatda o‘zini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni egallaydi, jamoa a’zolari bilan faol munosabatda bo‘ladi, kelajakda turli xil ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini qanday tutishni, muloqot qilishni o‘rganadi.[1;101] Hamkorlik muhiti ijodiy salohiyatga ega bo‘lib, o‘quvchi

shaxsiga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Bunday muhitda o‘quvchi o‘zini jamoa faoliyat sub’ekti, ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida his qiladi, o‘z ahamiyatini va shaxsiy qadriyatini tushunadi.
Kollaboratsiya - ikki yoki undan ortiq kishining umumiy maqsadlarga erishish uchun har qanday sohada birgalikdagi faoliyati bo‘lib, bunda bilim almashish, o‘rganish va kelishuvga erishish (konsensus) amalga oshiriladi.
“Kollaboratsiya tushunchasi” quyidagi ma’nolarni anglatadi.
- pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishi;
-o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o‘quvchilar tomonidan o‘quv predmetlari bo‘yicha egallagan ko‘nikma,bilim va malakalarini amaliyotga tatbiq eta olishini ta’minlashi;
- o‘quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishi;
- o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olishlari, qobiliyatlarini namoyish qilishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi lozim. Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o‘qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilangan. Shunga muvofiq, darsliklarni yangilash bo‘yicha muayyan ishlar bajarildi. Xususan, ilg‘or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan “4K” modeli asosida tayyorlandi. “4K” modelidan foydalanish ko‘plab sinovlardan o‘tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir. Biz avvallari bolalarning yozuviga ko‘proq e’tibor qaratganmiz, diktantlar yozdirganmiz.Yangi tajriba bilan esa o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o‘z fikrini erkin bayon eta olishiga ko‘proq ahamiyat beriladi. Ushbu yangi zamonaviy maktab darsliklari innovasion yondashuvni taqdim etadi. Bu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo‘lib, to‘rt asosiy kompetensiyalarni o‘z ichiga oladi. Kollaborasiya – darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.“4K”modelining birinchi talabi kolloboratsiya – ta’lim oluvchining jamoa bo‘lib ishlash qobiliyatini shakllantiradi, rivojlantiradi. Pedagogik hamkorlik g‘oyalari bugungi kunda pedagogik texnologiyalar mazmuniga singdirilgan va «XXI asr ta’limi konsepsiyasi» asosini tashkil etadi. Hamkorlikda o‘qitishning asosiy g‘oyasi – o‘quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o‘qish,o‘rganishdir. Hamkorlikda o‘qitish har bir o‘quvchini kundalik qizg‘in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o‘rgatish, shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir o‘quvchida shaxsiy qadr -qimmat tuyg‘usini vujudga keltirish, o‘z kuchi va qobiliyatiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas’uliyat hissini shakllantirishni ko‘zda tutadi. Bu jarayonda har bir o‘quvchi o‘zining muvafaqqiyati guruh muvafaqqiyatiga olib kelishini anglaydi.

SHuning uchun mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qiladi, o‘quv topshiriqlarini to‘liq va sifatli bajaradi, o‘quv materialini puxta o‘zlashtiradi, o‘rtoqlariga hamkor bo‘lishni, o‘zaro yordam uyushtirishni o‘rganadi. Hamkorlik muhitini yaratish metodikasi A.S. Makarenko tomonidan ishlab chiqilgan va tajribalarda isbotlangan “Jamoani rivojlantirish nazariyasi” bilan chambarchas bog‘liqdir.[2;78-82] Bu nazariyaning mohiyati shundan iboratki, insonning shaxs sifatida shakllanishi va rivojlanishida jamoa (kollektiv) muhim o‘rin tutadi.Sababi har bir inson jamiyatda yashaydi, faoliyat yuritadi, boshqa odamlar bilan munosabatlarga kirishadi.

Bizning fikrimizcha, bu nazariya shaxsiyatga yo‘naltirilgan, insonparvarlik yo‘nalishiga ega, chunki jamoaning ijodiy salohiyatidan foydalanish orqali shaxsga o‘z qobiliyatlarini ochish, shaxs sifatida namoyon bo‘lish imkoniyatini berish mumkin.Bu fikr A.S. Makarenko tomonidan taklif qilingan "hurmat va talab" tamoyiliga ko‘ra ,o‘qituvchi dars mashg‘ulotlarida hamkorlik muhitini yartish asnosida , qat’iylik, talabchanlik va o‘quvchi shaxsiga hurmatni uyg‘unlashtiradi, guruh a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarni doimiy nazorat qiladi, o‘quvchilarda o‘zaro totuvlik, javobgarlik, birgalikda harakat qilish qoidalarini singdirib boradi. Hamkorlikda ta’lim olishning o‘ziga xosligi shundaki, o‘quvchi aynan jamoada yoki kichik guruhda o‘zini qay darajada namoyon qila olishiga e’tibor qaratiladi. Ya’ni, hamkorlik muhitining ijodiy salohiyati qanchalik yaxshi ochib berilsa, pedagogik jarayon ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlar qanchalik boy va qiziqarli bo‘lsa, o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga qiziqishi shu darajada ortadi. O‘quvchi turli vaziyatda o‘z fikrini dadil bayon etadi -axborotni qidiradi, olingan ma’lumotlarni ongli va ob’ektiv baholashni o‘rganadi. Demak, o‘quvchining tashabbuskorlik, optimizm, o‘ziga ishonch kabi shaxsiy fazilatlar takomillashadi. Hamkorlikdagi o‘quv faoliyatining maqsadi o‘zlashtiriladigan faoliyat va birgalikdagi harakatlar, munosabat va muloqotning boshqarish mexanizmini yaratishdir. Hamkorlikdagi faoliyatning mahsuli o‘quvchilar ilgari surgan yangi g‘oyalar va o‘zlashtirilayotgan faoliyatning mohiyatiga bog‘liq maqsadlar va sheriklikdagi shaxs pozitsiyasini boshqarish istaklarining yuzaga kelishidir. Hamkorlikdagi faoliyat usuli deganda, o‘qituvchi bilan o‘quvchining birgalikdagi hatti-harakatlarining tizimini tushunish kerak. Bunday xatti-harakat o‘qituvchining o‘quvchiga ko‘rsatadigan yordamidan boshlanadi. O‘quvchilarning faolligi asta-sekin o‘sib borib, butunlay ularning o‘zi boshqaradigan amaliy va aqliy harakatiga aylanadi; o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi munosbata esa sheriklik pozitsiyasi xususiyatiga ega bo‘ladi. Bahsli, muammoli vaziyat – insonning faoliyati davridagi fikrlash natijasiga bog‘liq bo‘lib, qoladigan murakkab holatga yoki sharoitga tushib qolishidir. Bunday holatda u hodisa yoki jarayonni qanday izohlashni bilmaydi. Bahsli, muammoli vaziyatlar o‘quvchilarning aqliy kuchini zo‘riqtiradi, u vaziyatni oydinlashtirish uchun yo‘llar

qidira boshlaydi, qiyinchiliklar bilan to‘qnashadi. Inson muammo bilan yuzmayuz (to‘qnash) kelgandagina fikrlay boshlaydi. O‘zida mavjud bilimlar bilan fikrlab amallar bajara boshlab, saviyaga mos darajadagi xulosalarga kela boshlaydi. O‘quvchilar o‘zlari bajargan topshiriqlarni qanday qilib bajarganliklarini aytib,tushuntirib bera olishlari lozim. Muammo hal qilish jarayonidagi tushunmay qolgan o‘rinlarini o‘z so‘zlari bilan ifodalab bera olishi o‘qituvchi uchun muhimdir. Nemis pedagogi Disterveg bekorga

“Noqobil o‘qituvchi haqiqatni aytadi qo‘yadi, yaxshi o‘qituvchi esa uni topishini o‘rgatadi” deb aytmagan. Bu o‘rinda o‘qituvchining vazifasi faqat mavzuni tushuntirib berish emas, masalani to‘g‘ri qo‘ya bilishi, o‘quvchilarni o‘z faniga qiziqtira olishi, uning tuyg‘ularini bezovta qila bilishi va muammoni hal etishda hamkor sifatida qatnashishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Незнанов А.А. и др. Коллаборативные технологии в образовании: как выстроить эффективную поддержку гибридного обучения? / А.А. Незнанов // Университетское управление: практика и анализ. — 2019. — Т. 23. — № 1–2. — С. 101–110.

2. Синицына Г.П. Стратегия обучения в партнёрстве: коллаборативное обучение / Г.П. Синицына // Наука о человеке: гуманитарные исследования. — 2019. — № 2(36). — С. 78–82.

3. Павельева Н.В. Коллаборативное обучение как модель эффективной реализации образовательного процесса / Н.В. Павельева // Образование. Карьера. Общество. — 2010. — № 3(29). — С. 30–37.

4. Куликов А.В. Системы дистанционного коллаборативного обучения и некоторые аспекты технологии их разработки / А.В. Куликов // Сборники конференций НИЦ Социосфера. — Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro, 2012. — № 8. — С. 105–107.

QIZ BOLA TARBIYASIDA HADISLARNING TUTGAN O`RNI

Esemuratova T.A., Kurbanbaeva D.M.
NDPI Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev: “Qiz bolaning kulgusi, hayotdan roziligi – oilaning baxtidir” deya ta`riflagan. Avlodni tarbiyalash – insoniyat xizmatidir. Inson aslida baxt va ezgulik uchun dunyoga keladi, shu orzu – umid bilan yashaydi. Insonning shakllanishida, hayotda o`z o`rnini topishida, el – yurt ichida izzat – hurmatga sazovor bo`lishida, yuksak axloq – odob qoidalarini o`zida mujassam etishida oila asosiy o`rinni egallaydi. Oila shunday makon –ki,

unda hayotning davomiyligini ta`minlovchi shaxs shakllanadi, etnik madaniyat, urf – odatlar, axloqiy – milliy qadriyatlar saqlanadi va rivojlantiriladi, jamiyat taraqqiyotini belgilovchi iqtisodiy va ma`naviy hayot poydevori qo`yiladi va mustahkamlanadi.

Xonadonda farzand tug`ilishi, oila a`zolari uchun katta baxt va quvonch hisoblanadi. Farzand ulg`aygani sari, ota- onaning qalbidagi umid ham kengaya boradi. Ajdodlarimiz qadimdan bola tariyasi, ayniqsa, qiz farzandning kamoli, istiqboli haqida qayg`urganlar. Zero, qiz bola bo`lajak ona. Ham jismonan, ham ma`nan sog`lom onalardan sog`lom farzand dunyoga keladi.

Islom dini ta`limotida qiz bola tarbiyasiga katta e`tibor qaratilgan. Imom Buxoriy " Al-adab al-mufrad" kitobida quyidagi hadisni naql etgan. Jobir ibn Abdulloh (Roziyollohi anhu) aytadi: "Rasulullo (s.a.v) : "Kimning uchta qizi bo`lib, ularni o`z qo`lida tarbiyalab, katta qilsa, jannatga kirishi muqarrardir", dedilar. Shunda bir kishi: " Yo Rasulullo! Uning qizi ikkita bo`lsa-chi?" deb so`radi. U zot (s.a.v) : "Ikkita bo`lsa ham", dedilar".

Qiz bolani har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, unga hamisha g`amxo`rlik qilishning ahamiyati yuksak, oqibati xayrlidir. Oyshadan (Roziyallohu anho) rivoyat qilinadi. "Bir kuni mening huzurimga ikkita qizini yetaklab bir ayol tilanchilik qilib kirib keldi. Mening huzurimda bitta xurmodan boshqa narsa yo`q edi. Men xurmoni bersam, ayol uni ikkiga ajratdi-da, ikki qiziga berdi. Rasulullo (s.a.v) kirganlarida bu haqida xabar bersam, u zot: "Kim mana shu kabi qiz farzand bilan imtihon qilinsa, qizlarini chiroyli parvarish etsa, uning uchun jahannamdan parda bo`ladi", dedilar".

Qiz bola tarbiyasi shunchalar muhimki, inson farzandlari uchun sovg`a olib kelgan bo`lsa, uni tarqatishni avvalo qizlaridan boshlash haqida ko`rsatmalar bor. Faqih Abul-lays as-Samarqandiy "Tanbeh al-g`ofiliyn" asarida quyidagi hadisni naql etgan. Anas ibn Molikdan rivoyat qilinadi: "Payg`ambar (s.a.v) aytadilar: "Kim bozordan farzandiga hadya keltirsa, u sadaqa qilgan kishi kabi bo`ladi, chunki Alloh taolo ayollarga yumshoqlik qildi. Kim ayollarga yumshoqlik qilsa, Allohdan qo`rqib yig`lagan kishi kabidir. Kim Allohdan qo`rqib yig`lasa, uni Alloh kechiradi. Kim qizlari bilan xursand bo`lsa, Alloh qiyomat kuni uni xursand qiladi".

Oqil odam qizini o`ziga munosib, nomusini saqlaydigan, u bilan qarindoshlari qanoatlanadigan va qizini baxtli qila oladigan erga nikohlaydi. Shuningdek, qizini nikohga tayyorlashga ham muhim vazifa sifatida qaraydi. Zero, nikoh qiz bola uchun onalik saodati sari yo`l ochar ekan, unga jiddiy munosabatda bo`lish har bir oqil insonning burchidir. Imom G`azzoliy "Ihyou ulumiddin" kitoblarida Asmo binti Horijaning turmush qurayotgan qiziga nasihatlarini keltiradilar: "Qizalog`im,

o`sib – ulg`aygan uyingdan chiqding va o`zing tanimaydigan va oldin yaqin bo`lmagan kishining uyiga ketding

U uchun yer bo`l, senga osmon bo`ladi.

U uchun o`rin bo`l, senga ustun bo`ladi.

U uchun cho`ri bo`l, senga u qul bo`ladi.

Unga hiralik qilma, yoqtirmay qoladi.

Ya`ni hadeb undan har narsani talab qilaverma, zada bo`ladi.

Undan uzoqlashma, seni esdan chiqarib qo`yadi.

Senga yaqin bo`lsa, unga yaqin bo`l.

Sendan uzoqlashsa, undan uzoq bo`l.

Uning burni, qulog`i va ko`zini muhofaza qil, sendan faqat shirin hidlasin, faqat go`zal so`z tinglasin va sening chiroyingni ko`rsin".

Mazkur rivoyatda qiz bolani nikohga tayyorlashning ibratli tomonlari mujassam. Afsus ba`zi onalar turmushga chiqayotgan qizlariga oiladagi ustunlikni qo`lga olish, er va qaynonaga bo`sh kelmaslik haqida "nasihat" qiladilar. Bu ishning noto`g`riligini: "U uchun yer bo`l, senga osmon bo`ladi, u uchun o`rin bo`l, senga ustun bo`ladi", misralari ko`rsatib turibdi. Ya`ni kelin kuyovga qanchalik muhabbat va sadoqat ko`rsatsa, kamtarlik bilan muomala qilsa, unga ham kuyovdan shunday iliqlik va samimiylik qaytishi tabiiy.

Farzand baxti – ona taxtidir. Birinchi prezidentimiz Islom Abdug`aniyevich Karimov aytganidek "Ona va bola sog`lom bo`lsa, oila baxtidir, oila baxtli bo`lsa, jamiyat mustahkam bo`ladi".

Ma`lumki, 2016-yil "Sog`lom ona va bola yili" deb nomlangandi. O`zbekiston – onalar va bolalar salomatligiga alohida g`amxo`rlik ko`rsatib kalayotgan mamlakat sifatida jahon miqyosida e`tirof qozongan desak, ayni haqiqatdir.

Har qanday davlat va jamiyatning buguni va kelajagi ona va bolaga bo`lgan munosabat bilan o`lchanar ekan, mamlakatimizda onalik va bolalikni muhofaza qilish bo`yicha kuchli kafolatlar yaratilganligini va yaratilayotganligini faxrlanib tilga olamiz. Shunday ezgulikning davomi sifatida qabul qilingan "Sog`lom ona va bola yili" misolida ko`rishimiz mumkin. [1,6]

Dunyoda nima go`zal – bola ko`targan ayol go`zaldir. Ma`naviy va axloqiy poklanish, imon, insof, diyonat, or-nomus, mexr-oqibat va shu kabi chinakam fazilatlar o`z-o`zidan kelmaydi. Hammasining zaminida tarbiya yotadi. Bu dunyoning asosiy tarbiyachisi muhtaram onalardir. Ayollarni qancha ulug`lasak, hayotimizning chirog`i, umrimizning guli deb e`zozlasak, demakki, oilamizni, Vatanimizni e`zozlagan bo`lamiz. [1,13]

Adabiyotlar:

1. Sog`lom ona va bola – buyuk kelajagimiz poydevori. Toshkent: Extremum-press: 2016.

TÁLIM MENEJMENTIN OQITIWDA GRAFIKALIQ ORGANAYZERLERDIŃ ORNI

Baltabaeva Bibinur
Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası
Ilimiy basshı – A.Turdımuratova

Tálim menejmentin oqıtıw oqıtıw nátiyjeligin asırıw oqıw shınıǵıwların shólkemlestiriw hám de ótkiziwde pedagogikalıq xabar texnologiyalarınan keń paydalanıw, oqıtıw mazmunına mas dásturiy támiynat islep shıǵarıw, olardı oqıw processine engiziw tiykarǵı wazıypalar esaplanadı. Bul wazıypalardıń aktualıǵın esapqa alǵan halda “Tálim menejmentin oqıtıw metodikası” pánin oqıtıwda grafikalıq organayzerlerden paydalanıw halatın úyreniw, analiz qılıw, olardan nátiyjeli paydalanıw metodikasın, mas usıllıq usınısların islep shıǵıw zárúr.

F.Zokirova, D.Róziyeva kibi alımlar tárepinen oqıtıw processinde pedagogikalıq hám xabar texnologiyalarınan paydalanıw tálimlik imkaniyatlar úyrenilgen.

Házirgi kúnde oqıtıwda grafikalıq organayzerlerden paydalanıw onıń mánis mazmunın biliw áhmiyetli. Onıń tálimde qollanıwı bolsa oqıw processin nátiyjeligin asırıw jollarınan biri bolıp esaplanadı.

Grafikalıq organayzerler-maǵlıwmat hám ideyalardı túsiniw hám ózlestiriw ushın qolay tárizde tártipke salınǵan oqıtıw hám úyreniw quralı. Tekst hám vizual súwretlerdi birlestirgen halda, grafikalıq organayzerler - túsinik, atamalar hám faktlar ortasındaǵı múnásebetler hám baylanıslardı kórsetedi.

Tálim menejmentin oqıtıwda grafikalıq organayzerlerdi imkaniyatların anıqlaw hám grafikalıq organayzerlerdıń ornı;

Bunıń ushın tómendegi wazıypalardı ámelge asırıw lazım:

- zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı “Tálim menejmentin oqıtıw processine kómeklesiw nátiyjeligi boyınsha jumıslardı analiz qılıw;
- grafikalıq organayzerlerdiń dúzilisi hám imkaniyatların úyreniw;
- grafikalıq organayzerlerdi tálim menejmentin oqıtıw metodikasın oqıtıw processine paydalanıw boyınsha kórsetpeler tayarlaw[89,91].

Tálim menejmentin oqıtıwda tómendegi grafikalıq organayzerlerden paydalansa boladı;

Grafikalıq maǵlıwmatlar organayzerleri grafika, gistogramma, keste járdeminde sanlı maǵlıwmatlardı táriypleydi[25].

Tartıslı organayzerler. Ádette olar toltırılıwı kerek bolǵan 2-4 bos keteksheli keste bolıp tabıladı. Pikirlewdi shólkemlestiriwdiń eń belgili usılları: SWOT analiz, REST analizi, RAFT kestesi, BBB, Bortlı jurnal, Ideyalar dóńgelegi. Bul shólkemlestiriwshiler xizmet yamasa pikirlew nátiyjesi bolıp tabıladı, degen menen geyde joybarlaw, izertlewdi proyektlestiriw ushında isletiliwi múmkin[46].

Sistemalı organayzerler . Bunday túrdegi organayzerler waqıtsha shkalalar, sxemalıq algoritmlardı, cikl diagrammaların óz ishine aladı. Olardıń geyparaları waqıyalardıń tariyxiy yamasa biografiyalıq izbe-izligin, bas qaharmanlardıń háreketlerin súwretlew ushın qollanıwı múmkin. Bularǵa Tekshe, waqıyalar shınjırı, saat kibi shólkemlestiriwshiler kiredi. Bunda berilgen strukturalardı toltırıwda tómendegi tiykarǵı sorawlardan paydalanıw múmkin: “Shegara noqatları barma?”, “Hámmesi qanday baslandı?”, “Hádiyseler baylanısqanba?”, Dáslepki temaa yaǵnıy jaǵdayǵa qaytıw qalayınsha payda boladı?”[46].

Salıstırıw organayzerleri. Ekew, úshew, tórtewden ibarat hádiyse, túsinik, hádiyseler ortasındaǵı parıqlar yamasa uyqaslıqlardı kórsetetuǵın sxema, diagrammalar menen kórsetiledi. Bul gruppaǵa T-sxeması, Kvadratlar, Venn diagrammaları kiredi. Venn diagrammasında bir hádiyseni kórip shıǵıwınız múmkin, bıraq mashqalanıń eki tárepi: abzallıqları hám kemshilikleri, faktlar hám pikirler kórinisindegi tiykarǵı sorawlar: “Ne yamasa kim salıstırılıp atır?”, “Qanday uqsaslıq hám ayırmashılıqlar bar?” túrinde beriledi[23].

Irarxiyalıq yamasa basqıshpa-basqısh shólkemlestiriwshiler úyrenilip atırǵan tema sapasınıń turaqlılıq dárejesine qaray qádiriyatlardı tártipke salıwǵa, saralawǵa, áhmiyetlilik dárejesine qaray tártiplestirwge járdem beredi. Bul texnikada eń keń tarqalǵan ; sxema-Piramida, Tereklerdegi máseleler sheshimi, Gamburger, Gúbelek h.t.b[45].

Juwmaqlap aytqanda, Grafikalıq shólkemlestiriwshiler tálimde quramalı informaciyanı vizual tárzde usınıwǵa járdem beretuǵın qurallar bolıp tabıladı. Olar oqıwshılarǵa túsinikler, ideyalar hám múnásebetlerdi jaqsılaw túsiniw hám eslep qalıw imkaniyatın beredi. Grafikalıq organayzerlar járdeminde studentler oqıw materialların ańsatlaw analiz etiwi, tiykarǵı pikirlerdi ajıratıp alıwı hám óz-ara baylanısıwlardı anıqlawları múmkin. Sonıń menen birge, bul metodika studentler ortasındaǵı sheriklik hám baylanıstı rawajlandırıwda da nátiyjeli esaplanadı, sebebi grafikalıq organayzerlar jámáátlik jumıslar hám dodalawlar ushın qolay qural bolıp tabıladı. Nátiyjede, tálim menejmentin oqıtıwda grafikalıq organayzerlardan paydalanıw tek ǵana oqıw procesin nátiyjeli etiwge, bálki studentlerdiń ǵárezsiz pikirlew hám analitik qábiletlerin de asırıwǵa járdem beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Astenqulova M.B. Tálim sisteması menejmenti hám basqarıwdıń zamanagóy máseleleri, 2023

2. M. Sharıfxojayev, Y. Abdullayev, Menejment, Tashkent-2000.
3. Nancy L. Witherell and Mary C. McMackin , Graphic Organizers and Activities for Differentiated Instruction ın Reading, 2002. [23,25]
4. Silver, Strong, and Perini, Tools for Promoting Active, Ín-Depth Learning, 1998. [89,91]
5. David Hyerle , Visual Tools for Transforming Information Into Knowledge, 1996-jıl. [45,47]

Ta’lim menejmentin oqitiwda konferensiyani sho’lkemlestiriw jollari

Pirniyazova Gulchira
NMPI pedagogika kafedrası stajyor- oqıtıwshı
Mambetkarimov Turdibek
NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Konferensiyaniń ta’limdegi a’hmiyeti, bunda ta’lim processinde de ken’ qollaniladi. Konferenciya temaları to’mendegishe boladi: Ilimiy konferenciya, ilimiy hám akademikalıq, izertlewshilerdiń nátiyjeler, seminarlar hám basqa ilajlardı usınıs etetuǵın rásmiy ilaj bolip esaplanadi. Akademikalıq konferenciya yamasa ilimiy konferenciya (sonıń menen birge, kongress, simpozium, seminar yamasa jıynalıs) izertlewshilerdiń (akademikalıq qánigeler emes) ushın ózleriniń ilimiy jumısların usınıw hám talqılaw ushın ilaj bolıp tabıladı. Talim menejmentinde konferensiyalardi sholkemlestiriw jollari bunda en’ aldi menen konferensiya tusinigine totalip o’tiledi, bunda “Konferensiya” (latin tilinen aling'an bolip, konferentia -bir jayǵa toplayman) - mámleket yamasa partiya, jámiyetlik hám ilimpazlar wákilleriniń arnawlı bir máseleni talqılaw ushın jıynalısı. XIX ásirdiń 2-yarımıǵa shekem Batıs Evropada, tiykarlanıp, basqarıw - texnikalıq, mádeniy, ekonomikalıq hám huqıqıy máselelerge tiyisli jıynalıslar da Konfrensiya dep atalǵan. Keyinirek Konferensiya túsinigi kongress termini ornında da qollanila basladı. Konferenciya - bul málim bir tema boyınsha yamasa ulıwma máplerge iye bolǵan adamlardı birlestiriw ushın islengen, kóbinese bir neshe kún dawam etetuǵın ushırasıw. Konferenciyalardan gruppa qararların qabıllaw forması retinde paydalanıw múmkin, eger tartıs mudamı da qararlar emes, konferenciyalardıń tiykarǵı maqseti esaplanadı. Bul termin confer sózinen kelip shıqqan. Onin’ tariyxin aytip otsek " Konferenciya" sóziniń birinshi málim qollanılıwı 1527 jılda payda bolǵan, bul " ulıwma áhmiyetke iye bolǵan máselelerdi talqılaw ushın eki yamasa odan artıq adamlardıń ushırasıwi" degen mánisti ańlatadı. Konferensiya sózinen kelip shıqqan bolıp, “pikirlerdi salıstırıw yamasa máslahát alıw” degen mánisti ańlatadı. Biraq, konferenciya ideyası bul sózden talay aldınlaw. Aytıw múmkin, adamlar bar eken, adamlar ortasında ushırasıwlar hám dodalawlar bolǵan. Konferenciyanıń áyyemgi formalarınıń

dálilin adamlar ulıwma máplerdi talqılaw ushın jıynalatuǵın ulıwma aymaqlardıń arxeologik qaldıqlarında kóriw múmkin, mısalı, " ańshılıq jobaları, urıs dáwiri iskerligi, tınıshlıq ushın ózara kelisiwler yamasa qáwim bayramların shólkemlestiriw". 1960 -jıllardan berli konferenciyalar turizm sanaatınıń tabıslı sektorına aylandı hám global kólemde jılına júz milliard funt sterling sanaatqa aylandı. Dúnya boylap, atap aytqanda, Ullı Britaniya, Germaniya, Filippin, Qospa Shtatlar hám Avstraliya dağı ósiw konferenciyalardıń qarıydarlar, jetkezip beretuǵınlar, marketing, brending hám konferenciya ob'yektlari menen sanaatqa aylanıwına alıp keldi. Zamanagóy konferenciyalar siyasattan pán yamasa sportqasha bolǵan túrli temalardı talqılaw ushın ótkeriliwi múmkin. Kóplegen konferenciyalar úzliksiz túrde úzliksiz túrde ótkeriledi, mısalı, hár jılı, eki jılda bir ret (jılına eki ret) yamasa eki jılda bir ret (hár eki jılda). Baylanıs texnologiyalarınıń rawajlanıwı menen konferenciya iyeleri fizikalıq ushırasıw maydanın telefon yamasa virtual ushırasıw forması menen almastırıwdı tańlawları múmkin. Bul konferenciya qon'irawi yamasa video konferenciya sıyaqlı atamalarǵa alıp keldi.

Konferenciyalar túrli formatlar, temalar hám maqsetlerge ıyelewi múmkin. Konferenciya qońırawi, telekommunikatsiyada, bir waqtınıń ózinde ekinen artıq qatnasıwshı menen qońırawi bolip esaplanadi Konferenciya qon'irawi degende (geyde audio telekonferenciya yamasa ATC dep ataladı) telefon qon'irawi bolıp, ol jaǵdayda kimdir bir waqtınıń ózinde bir neshe adam menen soylesedi. Konferenciya qon'irawi qońıraw waqtında qońıraw etiwshiniń qatnasıwına ruxsat beriw yamasa shaqırılǵan tárep jaysha qońırawdı tıńlawı hám gápira almasligi ushın sazlanıwı múmkin. Kóbirek sheklengen úsh tárepleme qońırawlar (ádetde qosımsha aqsha ornına) úy yamasa ofis telefon liniyalarida bar. Úsh tárepleme qońıraw ushın birinshi qońıraw etilgen tárep teriledi. Sonnan keyin, flesh tuymesi (yamasa shaqırıw tuymesi) basıladı hám basqa shaqırıwshınıń telefon nomeri teriledi. Ol jiringlayotganda, úsh kisin birlestiriw ushın flesh/chaqiruv taǵı basıladı. Bul parametr qońıraw etiwshilerge qashannan berli jalǵanǵan qońırawqa ekinshi shıǵıwshı qońırawdı qosıw imkaniyatın beredi. Ayrıqshalıqlar Konferenciya qońırawları sonday dúzilisi múmkin, qońıraw etiwshi tárep basqa qatnasıwshılarǵa qońıraw etedi hám olardı qońırawqa qosadı ; biraq, ádetde, qatnasıwshılar konferenciya qońırawina telefon liniyalarini baylanıstıratuǵın arnawlı túrdegi úskene bolǵan " konferenciya kóprigi" ga jalǵanatuǵın telefon nomerin teriw arqalı qońıraw etiwleri múmkin.

Paydalanilg’an a’debiyatlar

1. Mullaboyeva N. Kásiplik pedagogika. Namangan, 2019 y.
2. Ashılov M. Jańa pedagogikalıq texnologiyalar. Qarshı. 2000-y.

3. Ílayıqova F. Pedagog kadrlarǵa jańa pedagogikalıq texnologiyalar haqqında. Tashkent, 2001.
4. M. Sharıfxo'jaev., Q. Abdullaev. Menejment. Daslik.- Tashkent: Oqıtıwshı, 2001.
5. V. P. Simonov. Pedagogikalıq menejment: Tálim degi nou-xau: sabaqlıq / v. P. Simonov.- M., Joqarı tálim, 2007.

UOBBM-LERI METODIKALIQ JUMISLARINIŃ AYIRIM ASPEKTLERI

Q.Artıqbaeva - Ájiniyaz atındaǵı NMPI Pedagogika fakulteti talabası

Mámleketimiz óz ǵárezsizligin alǵan dáslepki jıllardan baslap jámiyet rawajlanıwınıń ekonomikalıq, sociyal-siyasiy hám ruwxıy tárepleriniń báriniń gumanistlik hám demokratiyalıq mazmunda bolıwına úlken dıqqat awdardı. Sebebi hár qanday jámiyette, jámiyetlik sistemanıń barlıq strukturası insan baxtı, oǵan izzet-húrmet, dıqqat kórsetip, onıń hár tárepleme jetilisken kámil insan bolıp jetilisiwine ǵamxorlıq kórsete alǵan jaǵdayda ǵana, keleshek áwladtıń tálim-tárbiyasın durıs jolǵa baǵdarlay aladı. Bul haqıyqatlıqtı durıs túsingen biziń ǵárezsiz mámleketimiz «Bilimlendiriw haqqında» nızam qabılladı. Bul nızam óziniń mazmunı boyınsha insaniylıq, demokratiyalıq principlerge tiykarlanıp islep shıǵılǵan progressiv mazmunǵa bay, mámleketimizdiń bilimlendiriw sisteması jumıslarınıń baǵdarın belgilep berdi. Nızam mámleketimizdiń bilimlendiriw sisteması aldına erkin puqaralıq ruwxıyattı azat, erkin kámil shaxstı tárbiyalaw wazıypasın qoydı.

Búgin jámiyet rawajlanıwınıń social-ekonomikalıq rawajlanınıń barlıq tárawları kúnnen-kúnge pozitiv ózgerislerge ushırap atırǵan bir dáwirde, bilimlendiriw tarawıda zaman talaplarına muapıq qádem taslawı oǵada áhmiyeyetli bolıp tur. Qálegen xalıq ǵojalıǵınıń effektiv jedel rawajlanıwın bilimlendiriw sistemasınıń jumıslarısız kóz aldımızǵa keltiriw oǵada qıyın. Házirgi zamanda biziń mámleketimizdiń tálim tatrawı xızmetkerleri aldına qoyǵan bas talabı, hár tárepleme jetik kámil insan tárbiyası. Usı juapkershilikli talaptı orınlaw bilimlendiriw tarawınıń ózek buwınlarınıń biri uliwma orta bilim beriw mektepleri esaplanadı. Bul meketeplerde tılim-tárbiya jumıslarınıń nátiyjeligi álbette oqıw jumıslarınıń qalay alıp barılıwınnan tikkeley ǵáresli. Oqıw jumıslsrınıń ishinde, bul jumıslardı háreketke keltiriwshi bas mexanizmi «Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde oqiw-metodkaliq jumislar túrleri»-niń mazmunın ashıw hám bul jumıslardıń tálim diziminde tutqan ornın kórsetiw biziń pitkeriw jumısımızdıń taqırıbı. Al oqiw-metodkaliq jumislar bolsa barlıq oqıw orınlarınıń reytinginiń aynası – oqıw ornı jumısları sistemasınıń eń zárúr quram bólimi.

Bul mashqala pedagogika teoriyası hám ámeliyatında júdá keń úyrenilgen. Degen menen mashqala bárha óz qunlılıǵına iye, mudamıı úyrenilip hám jetilistirip barıwdı talap etetuǵın kún tártibinen qalmaytuǵın aktual masqala. Búgingi kúnde mektep tálim-tárbiya jumıslarında birinshi gezekte oqıw metodkalıq jumıslar durıslı jolǵa qoyılmasa, hesh qanday jetiskenkik haqqında gáp bolıwı múmkin emes. Sol sebepli múmkinshiligi barınsha erteń pedagogikalıq miynet penen shuǵıllanıwshı búgingi talabalardı hám bul taraw jas qánigelerin bul mashqala mazmunı hám onı ózlestiriw jolları menen tanıstırıw aktual zárúrlik. Mektepti ilimiy-metodikalıqalıq basqarıw zárúrli pedagogikalıq talap bolıp, onı tolıq iske asırıw ushın tómendegi ilajlardıń orınlanıwına ayrıqsha itibar beriliwi zárúr, sebebi tómendegiler:

-birinshiden, oqıwshılardıń milleti, mádeniyatı, tili, sociyal- ekonomikalıq jaǵdayı hám qábiletine qaramastan, olar oqıw ja- rayonında aktiv qatnasıwı ushın qolay pedagogikalıq shárt-sharayat jaratılıwı kerek. Bul bilimlendiriw tarawındaǵı mámleket siyasatınıń tiykarǵı principleriden biri bolǵan - “DTS sheńberinde tálim alıwdıń hámme ushın ashıqligi” principine ámel etiliwin támiyinleydi.

-ekinshiden, tálimdi nátiyjeli usılların qóllaw oqıwshılar - dıń turmıslıq mútajliklerine sáykes keletuǵın, bilim hám kónlikpelerdi iyelewlerine qaratılǵan bolıp, tálim barısın ilimiy-metodikalıqalıq basqarıw mámleket siyasatınıń tiykarǵı principleriden biri bolǵan “Tálim programmaların tańlawǵa jeke hám siyasiy toparlastırılgan yonda- shuv”ga hám “Kadrlar tayarlaw milliy programması”-niń úshinshi basqıshı wazıypalarına sáykesligin támiyinlew múmkinshiligin beredi. Bunda oqıwshılardıń psixikalıq, sezimiy hám fizikalıq rawajlanıwı ushın saw, qawipsiz pedagogikalıq ortalıqtı jaratıw zárúrli áhmiyetke iye.

-úshinshiden, ulıwma orta bilim beriw Ózbekstan Respublikasında endirilgen úzliksiz tálim sistemasınıń zárúrli buwını retinde hár tárepleme rawajlanǵan, kámil shaxstı qáliplestiriw mashqalalar menen baylanıslı máselelerdi sheshedi.

-tórtinshiden, mektepti basqarıw, oqıwshılardı social -pedagogikalıq tárepten qollap-quwatlaw hám mektep bilimlendiriwniń barlıq buwınlarında oqıwshılar, shańaraq hám jámiyetlik mekemelerdin qatnası bilimlendiriw tarawındaǵı mámleket siyasatınıń “tálim hám tárbiyanıń adamgershilikli, demokratiyalıq xarakterde” -ligi, “tálim sistemasında smanagóy hám jámiyetlik basqarıwdı muwapıqlastırıw” sıyaqlı tiykarǵı principlerdiń ámeliyatta qollanıwı arqalı támiyinlenedi. Mektep bilimlendiriwinde metodikalıqalıq jumıslardı jetilistiriwdegi mashqalalardan biri aldıńǵı pedagogikalıq tájiriybeler hám jańa innovciyalıq texnologiyalardı anıqlaw, olardıń didaktikalıq múmkinshiliklerin sınap kórgen halda mektep ámeliyatına keń endiriwden ibarat.

Mektep jámáátinde dóretiwshilik ortalıq jaratıw arqalı pedagog xızmetkerler arasında baslamashılıq hám jańalıqqa bolǵan qızıǵıwshılıqtı asırıw eń zárúrli

faktor. Bunda oqıtıwshılardıń ızleniwshilik xızmetlerin xoshametlew, olardı hár tárepleme qollap-quwatlaw mexanizmin islep shıǵıw ayrıqsha áhmiyetke iye.

Ádebiyatlar

1.Óz. R. «**Ta'lim to'g'risida»** qonuni T. Qonunchilik palatasi. 2020.
2.Pedagogika shkolı.: Moskva. Prosveshenie. 2019
3.Подласый И.П. Педагогика. - М.: Гуманист.изд.центр ВЛАДОС, 2003.-256 с.
4. Pulatov, Sh. Tálim menejmenti: yoxud tálim muassasini ilimiy-metodikalıq boshkarish texnologiyara. O'quv metodikalıq qullanma. T.: "Ádebiyat ushqınlari". 2017, 594 bet.

RIVOJLANGAN DAVLARLARDA TA'LIM VA TARBIYA

Kochkarova Xabiba
NDPI pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi
(ilmiy rahbar- (PhD) M.Allayarov)

Ta'lim-tarbiya masalasi azal-azaldan eng dolzarb mavzulardan biri bo'lib kelgan. Negaki yurt taraqqiyoti ilm-fan bilan ham uzviy bog'liq. Xalqaro davlatlar reytingi turli sohalarda turlicha. Jumladan sport, iqtisodiyot, madaniyat ilm-fan va boshqa sohalarda ko'rish mumkin. Istiqlol tufayli jahonga yuz ochgan O'zbekiston Respublikasi uchun bugun dunyodagi taraqqiy etgan xorijiy davlatlar ta'lim tajribasini o'rganissh va bizga ma'qullaridan foydalanish imkoniyatlari g'oyat keng. Shu mavzu asosida AQSH, Yaponiya, Fransiya va boshqa davlatlardagi ta'lim-tarbiya jarayoni bilan tanishib o'tsak.

Mamalakat ta'lim tizimining tuzulishi quyidagicha:

-Bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari;

-1-8sinflargacha bo'lgan boshlang'ich maktablar (bunday maktablarda bolalar 6-13 yoshgacha o'qiydilar);

-9-12sinflardan iborat o'rta maktablar (14-17yosh), u quyi va yuqori bosqichlardan iborat. So'nggi bosqich universitetlar va boshqaoliy o'quv yurtlari tarkibida tashkil etilgan aspirantura yoki doktaranturalardir. AQSHda majburiy ta'lim 16 yoshgacha amal qiladi. Bu mamlakatning o'quv yurtlarida davlat, jamoa xususiy tasarruflarda va diniy muassasalar ixtiyorida bo'lishi mumkin. O'quvchilar ya'til payti ish bilan band bo'ladilar. AQSH maktablarida o'quv yili 180 kun. Bir soat dars 45-50daqiqa. 1979-yilda Ta'lim vazirligi mustaqil bo'lib ajralib chiqdi. Ta'lim tizimiga mablag' ajratish bo'yicha AQSh yetakchi o'rinda turadi.

AQSHDA to'laqonli maktab sirasiga 10-11-12-sinflar kiradi. Amerikalik yoshlarning ko'pchiligi o'rta maktablarni tugatgach, tegishli diplom va maxsus

kurslarni bitirganliklarini isbotlovchi hujjatlar oladilar. O'quvchilar bilimi quyidagicha baholanadilar:
A-95-100 ball, V- 85-92ball, S-71-80ball, D-65-70ball, G-0-64ball.
Aqshda oliy ta'lim 4 bosqichda amalga oahiriladi: kichik mutaxassis, bakalavr, magistr, doktor.

Iqtisodiy qudrati jihatdan Yaponiya jahonda AQShlaridan keyi ikkinchi o'rinda turadi. Jahonning ko'zga ko'ringan psixologlari va iqtisodchilari Yaponiya rivojlanishidagi bu ulkan parvozni mamlakatda ta'lim tizimlari taraqqiyotiga berilgan yuqori darajada berilgan e'tibor samarasidir. Yaponiyada 1872-yili „Ta'lim haqidagi Qonun" qabul qilindi. Qonunga muofi qtez orada yangi usllubdagi 53750 ta boshlang'ich 250 ta o'rta maktab, 8 ta universitet tashkil etildi. Birinchi universitet 1886-yilda Tokioda tashkil etildi. Ikkinchi jahon urushida Yaponiya mag'lubiyatga uchragach, ta'lim tizimiga AqSh ta'lim tamoillari kirib kela boshladi. Hozirgi zamon yapon ta'lim tizimlarining tarkibi quqyidagicha: bolalar bog'chasi, boshlangich maktab, kichik o'rta maktab, oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlari. Ma'jburiy ta'lim yoshi6-15yoshlarni qamrab oladi. Shulardan 6 yillik boshlangich va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9yillik bu ta'lim majburiy bo'lib, bepul o'qitiladi.
Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida yetakchi o'rin tutadi. Uning ta'lim tizimlari ham qadimiy va boy tarixga ega. Fransiyada „Ta'lim haqida"gi qonun dastlab 1955-yilda qabul qilinib, 1975-yilda unga bir qator o'zgarishlar kiritildi. Fransiya davlatining hozirgi davrda amal qilayotgan „Ta'lim haqida"gi qonuni 1989-yil 10-iyulda qabul qilingan.
Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlikka o'rgatish, shunga o'xshash kasb-korga ega qilishdan iboratdir. O'qitiladaigan predmetlar ichida fransuz tili va adabiyoti, o'qish va yozuv alohida ahamiyatga ega. Darslarning 45% gumanitar yo'nalishda, qolganlari tabiiyfanlardir. Sinflarning o'rtacha haftalik darslari 26soatdan iborat bo'lib, darsning davomiyligi 60daqiqa. Sinfdagi bolalarning o'rtacha soni 35-40 ta, o'quv yili 5 chorakka bo'lingan.
O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy sohalarning barcha tarmoqlari kabi xalq ta'limining chet mamlakatlar ta'lim muassalari bilan hamkorligi uchun keng imkoniyatlar ochildi. So'nggi yillarda mustaqil O'zbekiston ta'lim tizimida bir qator jadal o'zgarishlar ro'y berib kelmoqda. Jumladan abiturientning 5ta oliygohni tanlay olishi, grandga kirish uchun imtiyozlar, joriy yildagi kontrakt asosida o'qishga kirgan talabalarning a'lo o'qiganligiga qarab grand bo'lishi, o'zi tanlagan oliygohga o'qishga kirishi (agar bali yetsa)ni aytib o'tish joiz. Ayniqsa, Qoraqalpog'istonga berilayotgan 10000

kvota ko'plab oliy ma'lumotli bo'lish istagidagi yoshlarning orzularini ro'yobga chiqarib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:
-Umumiy pedagogikaB.Xodjayev
-Pedagogika tarixi K.Hoshimov, S Nishonova
-Pedagogika antologiyasiK.Hoshimov, S.Ochildiyev
-w.w.w.pedagog.uz
-w.w.w.ziyonet.uz

SHAYÍR U.ALEWOVTÍŃ DÓRETIWSHILIGI HÁM ONÍŃ JASLAR TÁRBIYASÍNDAĠÍ ÁHMIYETI

B.M.Kosbergenov

Ájiniyaz atındaġı NMPI “Anıq hám tábiyiy pánlerdi aralıqtan oqıtıw” kafedrası assistent oqıtıwshısı

Tayanısh sózler: Ádebiyat, poema, lirika, insan, ruwxıylıq, filosofiya, estetika, muhabbat, epika, logika, ilim.

Ключевые слова: Литература, поэма, лирика, человек, духовность, философия, эстетика, любовь, эпос, логика, наука.

Key words: Literature, poem, lyric, man, spirituality, philosophy, aesthetics, love, epic, logic, science.

Professor. Userbay Alewovtıń ádebiy dóretiwshiligi de, óz jetiskenliklerine iye. U. Alewov student gezlerinen-aq (1965-1970) shayır sıpatında tanıla baslaġan edi. Shayırdıń sol jılları «Ámiwdárya» jurnalında hám «Ámiw gúlleri» qosıqlar toplamında sonday-aq, respublikalıq gazetalarda kóp ġana qosıkları jarıq kórdi.Jas bolıwına qaramastan tuwısqan qazaq aqını Qadır Mırzaliev penen ádebiy baylanısta boldı. Onıń menen dóretiwshilik pikirler alısıp jasadı.[1] Sonday-aq onıń «Mazlumxansulıw» poemasınıń «Ámiwdárya» jurnalınıń 1979-j. № 5 sanında járiyalanıwı qálemi ısılġan shayır sıpatında tanılġanınıń belgisi edi. Poemaġa waqtında prof. S.Axmetov hám dots. J.Esenovlardıń joqarı baha bergenligi málim [2;101].

Shayırdıń 2017-jılı baspadan shıqqan «Mazlumxansulıw» atlı poema hám kosıklar toplamı [3;166-168], sonday-aq, 2018 jılı shıqqan «Pikir dúnyam» atlı qosıqlar jıynaġı [4;] da óz oqıwshıları tárepinen jaqsı kútip alındı.

U. Alewov sońġı gezlerde izin úzbey «Ámiwdárya» jurnalı hám «Erkin qaraqalpaqstan», «Qaraqalpaq ádebiyatı», «Qaraqalpaqstan mádeniyatı», «Qaraqalpaqstan jasları» gazetalarında kópġana qosıqların járiyalap kelmekte. Onıń úshinshi qosıqlar toplamı- «Sezimlerim» (2019) kitabında shayır heshkimge

uqsamaytuǵın ózine tán poeziyada jolına iye ekenligin kórsete bilgenligi menen kózge taslanadı. Ol qaraqalpaq poeziyasın erkin pikirge iye oyshıllıq penen bayta alıwshılıǵı hám lirikalıq qosıq jazıw qaǵıydasın ámelde orınlap kórsetip beriwshiligi menen ózgeshelenip turadı.

Poeziya hám sezim ótlesip ketken uǵımlar. Insandı sezim janlandıradı, háreketke keltiredi. Insan sezimi adamdaǵı teńi-tayı joq ishki ruwxıy dúnyanı qozǵalısqa salıwshı derek. Bunı sheberlikpenen jayǵastırıw lazım.Usı qubılıstı shayır belgili dárejede ańlay alǵan siyaqlı.

Sezgenlerim tolıp ketti,
Shatastı…
Ishke salsam tuyǵılarım jandı jer...
Aqırında qosık bolıp jayǵastı.
Júregimdi qıynap júrgen sezimler.

Shayırǵa tásir jasaǵan sezimlerde ómirdiń mazmunı, turmıstaǵı haqıyqatlıq, adamgershilik, adamnıń ózin-ózi ańlawı, o dúnya sırların biliwge umtılıwı, dúnyaǵa keliwdegi maqsetin abaylawı, ólimniń bar ekenligin túsiniwi, insannıń jámiyettegi ornı siyaqlı filosofiyalıq uǵımlar jiyi orın alǵan. Qosıqtaǵı pikirler tábiyiy túrde qanday aǵıs penen kelse sol baǵdarda juwmaqlanǵan. Bul juwmaqlar adam sezimine qozǵaw salmay tınbaytuǵın juwmaqlar...

Shayırdıń dóretpeleri adamnıń jan sezimin oyatıp, insanǵa dúnya, jaratılıs jáne tirishilik haqqında jańasha oy tuwǵızıwǵa, salmaqlı pikirlerge berildiriw hám qosıqlarınıń bánt basarındaǵı oy sheshimlerin oqıwshınıń ózi izlep tabıwǵa umtıldırıw jetiskenliklerine iye[5]. Onıń dóretpeleri poeziya ıshqıpazları ushın estetikalıq zawıq baǵıshlaushılıǵı menen úlken qunlılıqqa iye. Shayır «Sezimlerim» kitabı ushın «Jazıwshı hám shayırlardıń kórkem shıǵarmaları» boyınsha Ózbekstan kóleminde ótkerilgen «Eng uluǵ, eng aziz» atamasındaǵı tańlawda ekinshi orındı iyelewge miyasar bolǵan edi.[6]

U. Alewovtıń shıǵarmalarında dúnya, turmıs, insan tirishiligi haqqındaǵı tolǵanısları, adamlardı dúnyanı bilip, túsinip jasawǵa umtıldırıw oyları, muhabbattaǵı sırlı tuyǵılar jənindegi pikirleri oǵada mazmunlı bayanlanǵan. Shınında da onıń dóretpeleri adamnıń ishki sezimlerin oyatıp, insanǵa dúnya, jaratılıs jáne turmıs haqqında jańasha oy tuwǵızıwǵa, sezimlerge berildiriw hám qosıqlarındaǵı pikirlerdi oqıwshınıń ózine izlep tabıwǵa umtıldırıw siyaqlı ózgesheliklerine iye.

Ádebiyatshı alım, filologiya ilimleriniń doktorı, shayır J.Xoshniyazov U.Álewovtıń qosıqlarına baha bere otırıp, «onıń poeziyalıq dóretiwshiligine toqtalıp ótetuǵın bolsaq, shayır oy-pikir dúnyasın ózinshe bahalaw printsipleri basshılıqqa alıngan qosıq qatarlarında janlı tebrenisler ústemlik etiwshiligi menen ayrıqshalanıp turadı» [7;109] dep jazǵan edi.

Belgili shayır J.Óteniyazov óziniń «Ámiwdárya» jurnalında járiyalaǵan makalasında U. Alewovtıń dóretiwshiligine unamlı pikirler bildirgenligi, «alım-shayırdıń qosıqları salmaqlı, ózgelerge úlgi bolarlıq kórkem sózlerden órilgen shıǵarmalar» ekenligin atap kórsetkenligi málim[8;121].

Sonday-aq, shayırdıń dóretiwshiligi boyınsha prof. Q.Orazımbetovtıń «Muxabbat sırları» atlı «Qaraqalpaq ádebiyatı» gazetasında járiyalaǵan maqalası da (2020 j..№ 6-7 sanları) ógada mazmunlı jazılıwshılıǵı menen kózge túskeni málim.[9] Al, shayırdıń ádebiy dóretpelerin akademiyalıq litseylerde klasstan tıs sabaqlarda úyreniw boyınsha dots. Q, Yusupovtıń «Akademiyalıq litseylerde shayır lirikasın úyreniw»[10;249-251] atlı maqalasın oqıp otırıp shayırdıń dóretiwshiliginiń oqıw orınlarında da jaslar tárepinen keń úyrenilip atırǵanlıǵın, bul boyınsha metodikalıq usınıs, kórsetpeler jazılǵanlıǵın kóremiz.

Sonday-aq, usı ilimpaz tárepinen «Óserbay Álewovtıń lirikasın úyreniw» atlı ekinshi maqalası Qazan federallıq universitetinde ótkerilgen «Literatura i xudojestvennaya kultura tyurkskix narodov v kontekste vostok-zapad» (Kazan, 2020) atlı xalıq aralıq ilimiy-ámeliy konferentsiyada maqala járiyalanıp, shayırdıń shıǵarmashılıǵın keńnen tanıtıw boyınsha qayırlı islerdi ámelge asırıwǵa erisken.[11; 348-351]

Q,Yusupovtıń shayır dóretiwshiligine, onıń epikalıq hám lirikalıq shıǵarmaları orın alǵan kitaplarına sholıw jasalınǵan «Dúnya, seni bile almadım» atlı maqalası da shayır shıǵarmalarınıń basqa kórkem sóz sheberlerine uqsamaytuǵın jetiskenliklerin ashıp beriwde úlken orın tutadı[12]. Maqalada shayr shıǵarmalarınıń jańa oy, jańa pkikir hám juwmaklar jasawshılıqqa iye logikasının mıqlı ekenligi tilge alınǵan.

Sonday-aq, pedagogika ilimleriniń doktorı usı Q. Yusupov tárepinen jazılǵan «Óserbay Álewovtıń lirikasın úyreniw» atlı maqalası da shayır dóretiwshiligine keń kólemde baha beriwshiligi menen ayrıqshalanıp turadı. Alım shayr jónindegi pikirlerin juwmaaqlay kelip onıń lirikaları ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasına qosılǵan úlken úles bolǵanlıǵın eskertedi.[13;63-68]

Bulardan tısqarı jaqında U.Alewovtıń «Qaraqalpaqstan» baspasınan: «Há adamzat, sen kimseń?» atlı qosıqlar toplamı basılıp shıqtı. Kitaptıń atına júginsek, shınında da, adam kim? Onıń tirishilik dúnyasında tutqan ornı neden ibarat? Dunya, jaratılıs hám insan qanday mwnásebetlerge iye? Adamlar ózli-ózin kim dep túsinedi? Insan haqqında ele anıqlanbaǵan qupiya tolı ma? İnsnnıń dúnyada tutqan ornı neden ibarat? Adamzat bul qubılıslardı usı waqıtqa shekem nege túp-dereginen biliwge erise almay kelmekte? Insan bul sırlardı bilim járdeminde túbinde biletuǵınlıǵına isenip jasawda ma? Usınday ruwxıy jaǵdaylardı kewlinde tutqan shayırdıń pikirinshe: «Ilim menen piter bolsa hár bir is, Ele kóredi Qudaydı

da bul adam». Isenim adamdağı tanıp biliwdiń deregi. Ele insannıń kim ekenligi málim boladı dep isengen shayır:

Kimseń insan?..
Juwap shıǵar túbinde,
Bárshe janda usı soraw, bul anıq.
Há adamzat*, ele jeteseń bul kúnge,*
Ashılajaq bir sırıń bar, dúnyalıq!...

Haqıyqatında da waqtı kelip adamnıń kim ekenligi ele de málim boladı.

Shayır filosofiyalıq lirikalar dóretiw isinde kópǵana kórkem sóz sheberleriniń jetiskenliklerinen órnek aldı.Bul iste jahanǵa belgili qazaq aqını Qadır Mırzalievtin tásiri ayrıqsha zor boldı. Onıń aytqan dóretiwshilik keńesleri tásiri shıǵar Óserbay Álewov házirgi qaraqalpaq poeziyasında filosofiyalıq lirikalar dóretiw isiniń zor sheberi esaplanadı.[14;103] Usınday tıń uǵımları arqalı sóz sheberi Userbay Alewov qaraqalpaq poeziyasın erkin pikirge iye oyshıllıq penen bayıtıwǵa erisken. Ol qaraqalpaq poeziyasında adamlardıń ishki dúnyasın tańlandırarlıq dárejede sheber ashıp beriwshiligi hám kútilmegen jańa pikirler jaratıwshı logikalıq tapqırlığı, oqırmanlarınıń kewline obraz eleslerin ákelip, oylanıwǵa májbúrlewshiligi menen ayrıqshalanıp turadı.[15;100-104]

Shınında da, shayırdıń qosıqlarında oylamaǵan jerden, kútilmegen qospalı tıń pikirler aytıwǵa bolǵan sheberlik oǵada bay. Shıǵarmaları ápwayı, túsinikli tilde jazılǵan bolsa da, oqıwshı ushın ondaǵı berilgen oydı qabıl etiw, ózine sińdirip, házim qılıw azǵana bolsa da oylandırıp bolıp ámelge asadı. Sebebi kosıqlarında keltirilgen juwmaqlaw sózlerinde tereńde turǵan filosofiyalıq sheshimler menen uǵımlar orın alǵan. Bul tereńge adam oyı jetip barıwı kerek[16]...

U.Alewov poeziyadağı filosof sıpatında qısqa qosıqları arqalı hesh kimniń yadına kelmegen dúnyalıq kólemde jańa oylardı bayanlaǵan shayır. Onıń qosıqlarınsız biz sońǵı kúnlerdegi qaraqalpaq poeziyasına qalay qanaatlanıp kelgenimizge hayran qalamız... Shayır oz dóretpelerinde jası úlken, kópti kórgen adamlar saldamlılıq penen aytatuǵın diyanatlı pikirlerdi jarattı. Qosıqlarındağı adam kútpegen oylı uǵımlar kem-kem ishki dúnyańa kirip barıp, dúnya tanımıńdı keńeytip, álemdi ańlawǵa hám ózińdi-óziń túsiniwge sezim oyatadı.

Belgili alım hóm shayır U.Alewovtıń «Mazlumxansulıw» atamasındağı qosıqlar toplamındağı poeziyalıq dóretiwshiligi, mazmunı jaǵınan, tiykarınan, tórt bólimge bólinip, birinshi bóliminde «Studentlik jaslıq jıllarımızdağı ótkergen ómirimdegi qızıqlı waqıyalar», ekinshi bóliminde, «Dúnya, tirishilik haqqında oylar», úshinshi bóliminde, «Saudiya saparı», tórtinshi bóliminde «Aqlıqlarıma» degen atamadağı qosıqlar dúrkininen ibarat.

Toplamdaaǵı bul qosıq dúrkinleri tórtlik, beslik, altılıq usaǵan lirikalıq formaların óz ishine qamtıw menen birge «Mazlumxansulıw» poemasın óz ishine alǵan.

Shayırdıń qosıqlarında tilek, maqset, árman, xalıqlar arasındaǵı doslıq, óziniń ishki tuyǵılarındaǵı sezimlerin balalıq dáwirinde ótkergen ishki keshirmelerin, pútkil ómiri dawamında kórgen bilgenlerin, óz eli, xalqına bolǵan muhabbatınıń qánsheli shekiz ekenligin ayqın kóz aldımızǵı sáwlelendirip bere alǵan.

Shayırdıń «Studentlik jaslıq jıllarda» dep atalǵan birinshi bólimindegi qosıqlar dúrkininde:

... Sırım da bar, qırım da bar,
Tamız ba!
Jazǵanlarım ruwxıy dúnyam, shetinen.
Meni anıq bilgisi kelgen tabılsa,
Qosıǵımdı oqıy qoysın,
Bári men.

Bul qosıǵınan kórinip tur, shayırdıń óziniń qanday insan ekenligin maqtaw formasında emes, al psixologiyalıq jaqtan minez-qulqınıń barlıq táreplerin qosıqqa sıydıra alǵan.

Shayırdıń “Pikir dúnyam” kitabı “Mazlumxansulıw” atlı poema hám qosıqlar toplamınan keyingi ekinshi shıǵarmalar jıynaǵı. Toplamda onıń dúnya, turmıs, insan tirishiligi haqqındaǵı oyları, milleti menen maqtanıshı, Ájiniyaz esteligi astındaǵı oyları, ajapası Uljan hám jezdesi Kamalǵa minnetdarshılıǵı, avtograflar, shákirti Botakózge arnalǵan qosıqları, muxabbattaǵı sırlı tuyǵılar jónindegi pikirleri bayan etilgen. Kitaptıń birinshi beti epigraf shayır Baxtiyor Raximovtıń shayırǵa bergen táriypi hám húrmeti menen baslanıp, bılay deydi:

“Odamzot siymosin aslidir ul zot,
Teng kelar donolar donosi xayxot.
Yomonlik etsang gar bo‘lsa da hafa,
Yahshilik qilurlar, qaytarmas jafo,
Olam ichra bundayin topmadim aslo,
Naxot u odamzot, emas avliyo!?”[17;3]

Toplamnıń “Millet” degen bóliminde shayırdıń qanshelli watanpárwar, milletin sonday dárejede jaqsı kóriwin, onıń menen maqtanısh etetuǵınlıǵın kóriwge boladı. Onıń aytıwınsha tiliń, tariyxıń, babalardan qalǵan dástúrleriń bar bolsa demek, milletsen. Sonlıqtan shayır watanǵa bolǵan muxabbatın oǵan xizmet etiw dep biledi.

Kitaptıń “Ájiniyaz shayırdıń esteligi aldındaǵı oylar” degen ekinshi bóliminde, shayır onıń esteligi janında turıp, A’jinyazdıń óz milletin súygenligin,

sol teńsizlik zamanda shınlıqtı aytıp zardabın shekkenin eske aladı. U.Alevov shayır menen sırlasqanday bolıp, tómendegi qatarlardı jazadı:

Jigit bolsań eldiń ǵamın oyla dep,
Aldı menen óziń turdıń bul iske.
Jaw kelgende naǵız jigit turmas tek,
Kim shıdaydı el basına is tússe...

Toplamnıń "Uljan-Kamalǵa" degen úshinshi bóliminde ajapası Uljannan hám jezdesi Kamaldan sheksiz minnetdar ekenligin qosıq qatarlarına sińire alǵan. Shayırdıń aytıwınsha balalıq dáwirlerinde ajapası Uljan júdá kóp járdem bergenligin, anasınday bolıp janı ashıǵanlıǵı sebepli ómirdiń kemtikleri sezilmegen. Shayır "Mazlumxansulıw" qosıqlar toplamı hám poemasında ákesinen erjetkende ayrılǵanın, maǵan heshgáp úkelerime qıyın boldı dep jazǵan edi. Biraq, shayırdıń aytıwınsha jaqsı jezde ákedey boladı eken dep, Kamaldıń islegen miynetlerine ziynet qaytarǵanday qıladı.

Qosıqlar toplamınıń tórtinshi bólimi "Avtograflar" ǵa baǵıshlanǵan. Bul bólimdi shayır xalqı ushın ayanbay xızmet etken insanlar el aǵası Q.Kamalov, M.Erniyazov, ministr Q.Matkarimov, deputat B.Matmuratov, professorlardan Q.Orazımbetov, A.Reymov, G.Erkibaeva, A.Kamalov, shayırlardan Srajaddin Saydqa, K.Karimov, G.Dawletova, J.Óteniyazov, P.Dabılov qazaq jazıwshısı Sharwa Pirmat, shayır Ózbekstanǵa xizmet kórsetken artist A.Óteniyazova, A.Nadirovalarǵa arnap avtograflar jazadı.

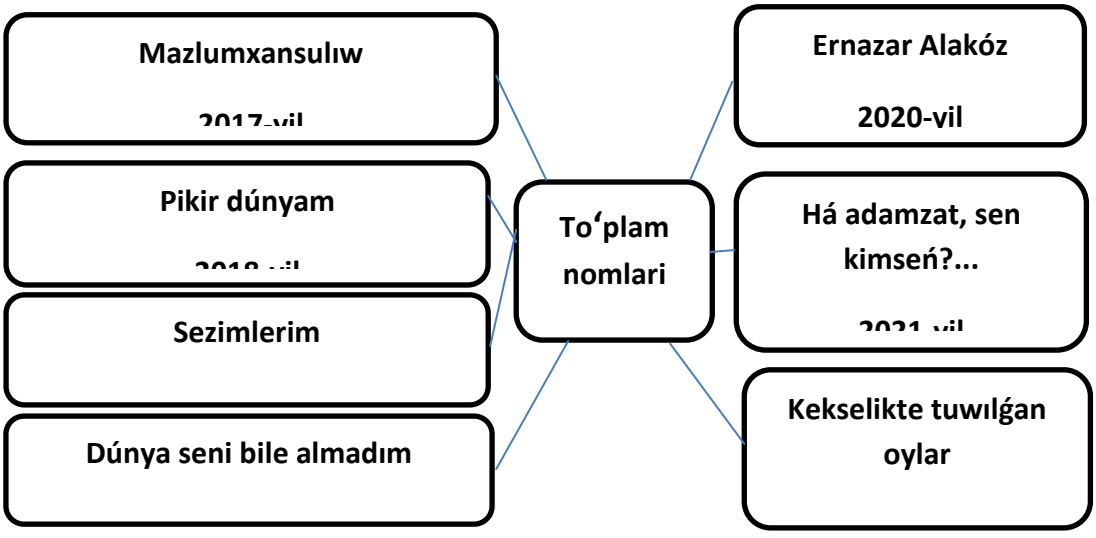
Bul qosıqlar toplamı 2019-jılı jazıwshı hám shayırlardıń kórkem shıǵarmaları boyınsha "Eng ulug', eng aziz" atamasındaǵı tańlawda ekinshi orınǵa miyassar bolǵan "Sezimlerim" atlı qosıqlar toplamlarınan keying tórtinshi shıǵarmalar jıynaǵı bolıp, bunda shayır dóretiwshilik islerinde ózine tán jolına iye ekenligin kórsete alǵanlıǵı menen ayrıqshalanadı. Ol qaraqalpaq poeziyasın erkin pikirge iye oyshıllıq penen bayıta alıwshılıǵı, adamlardıń ishki dúnyasın sheberlik penen ashıp beriwi, sonday-aq, lirikalıq qosıq qaǵıydaların ámelde kórsetip beriwi menen ózgeshelenedi. Qosiqlar toplamı dúnya seni bile almadım, há qazaǵım, qazaǵım! (Túrkistan saparı)..., Jumabay jıraw jırlaǵan gezde…, shańaraqlıq, ilimiy hám ekspediciya súwretleri, avtograflar, muxabbat táshwishleri sıyaqlı bólimlerden ibarat bolıp, jámi 144 bet.

Shayır U.Alevovning 2020-jılı "Ernazar Alakóz" qosıqlardan ibarat romanı qaraqalpaqstan baspasınan jarıq kórdi. Roman haqqında qaraqalpaqstan xalıq shayırı B.Genjemuratov, qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı A.Ábdiev, filosofiya ilimleriniń kandidatı, docent, jazıwshı Yu.Álimbetov tómendegishe piker bildiredi: "Romanda XIX ásirdegi qaraqalpaq xalqınıń jámiyetlik turmısı, Túslik aral boyı xalıqlarınıń óz aldına erkin el bolıw háreketine basshılıq etken Ernazar Alakóz hám onıń záńgileslerıniń batırlıq xızmetleri sóz etiledi"[18;2].

Kórkem sóz sheberiniń tınım bilmes miynetleriniń arqasında “Altın Ordanıń 750 jıllıǵı, Qazaqstan Respublikası ǵárezsizliginiń 30 jıllıǵına arnalǵan pútkil G’MDA kólemindegi tańlawda (2022) “Poeziya” nominaciyası boyınsha ekinshi orınǵa miyassar boldı. Al, O’zbekstan kóleminde “Ayolga ehtirom” tańlawında (2022) úshinshi orındı iyeledi”[19;2].

Sonday-aq, 2023-jılı qaraqalpaqstan baspasınan shayırdıń aqırǵı “Kekselikte tuwılǵan oylar” atlı qosıqlar toplamı baspadan shıqtı. Bul shıǵarmasında shayır pútkil ómiri dawamında qıynaǵan sorawlarına, dúnya mashqalalarınıń tawsılmaslıǵına, haqıyqatlıqtıń bar ekenligine, baxıtlı bolıw sırlarına, muxabbattıń máńgi ekenligine, bilgen hám bilmegen nárselerine filosofiyalıq lirikaları menen juwmaq jasaǵan. Toplam kekselikte tuwılǵan oylar, adamlarda mashqala dım mol eken…, ádillikte jámiyettiń baxtı, til, Moskva – meniń jaslıǵım, avtograflar, baxıt ne bul?..., jırlaw kerek shayırlardıń mártligin, muxabbat táshwishleri, awdarmalar sıyaqlı bólimlerden ibarat. Sóz sheberi pútkil ómirin sarhisob qilar ekan, hesh qashan jaman iske bas qospaǵanlıǵın, haqıyqat tárepte turǵanlıǵın, ilim izertlewden sharshamaǵanlıǵın, deminiń aqırlap turǵanlıǵın, Watanın, milletin jaqsı kórgenligin tómendegi qosıq qatarları menen tastıyıqlaydı

Oylap kórsem, shıyrın janım tur judep,
Qabat-qabat aq sawıtın sótipti…
Bar ómirim jaman iske qarsı bop,
Jaqsılıqtı jaqlaw menen ótipti.

Shayır U.Alewovtıń qosıq toplamları

Juwmaq shıǵaratyǵın bolsaq, U. Alewov – lirikadaǵıfilosof sıpatında qısqa qosıqları arqalı hesh kimniń oyına kelmegen dúnya kólemindegi jańa oy-pikirlerdi bayan etken shayır. Onıń qosıqlarındaǵı insan oyına kelmegen túsinikler izbe-iz ishki dúnyańızǵa kirip barıp, dúnyaǵa degen kózqarasıńızdı keńeytip, álemdi hám

ózligińizdi ańlawǵa, túsiniwge sezim oyatadı.

Ustazımız professor U.Alewovǵa ilim hám poeziyada erisken jeńislerine, keyingi áwlad ushın qaldırıp ketken bay ruwxıy miyrası ushın minnetdarlıq retinde tómendegi qosıq qatarlarımdı arnayman.

Qosıqlarıń oqıp bildim kitaptan,
Óser aǵa jan dúnyańa qayılman,
Sonsha qosıq toplamlarıń jaratıp,
Shayır degen ataqtıda alǵansań.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. А. Жиемуратова. Елиўбес жыл алдын жазылған хат. «Каракалпак адебияты» газ 2021ж.Декабрь, №12.
2. С. Ахметов. Ҳәзирги позия ҳаққында ойлар. // Әмиўдәрья. 1982. № 6. 101 бет.
3. Тилеўниязова Г.Б. Лирикалық дүркинлердеги композициялық бирлик мәселесине. // Вестник каракалпакского государственного университета. Нукус. 2018. №2.166-168 б.
4. К.Құрамбаев. Олимликдан –шойрликка. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2019. Март.
5. «Каракалпак адебияты» газетасынын редкциялык макаласы. 2019 ж.Ноябрь №11.
6. Hurriyat. Mustaqil gazeta. 2019. 28- avgust.; «Еркин қарақалпақстан» газетасы. 2019 ж. август.
7. Ж. Қошниязов. «Әмиўдәрья»да қосықлар толқыны. // Әмиўдәрья. 2017. № 2. 109-бет.
8. Ж.Өтениязов. 2018- жылы баспадан шыққан айырым поэзиялық топламлар ҳаққында. // Әмиўдәрья. 2019 ж. № 3. 121-бет.
9. Қ. Оразымбетов. Муҳаббат сырлары. // Қарақалпақ әдебияты газ. 2020 ж.№ 6-7 санлары.
10. Қ. Юсупов. Академиялық лицейлерде шайыр лирикасын үйрениў. // Илм-фан ва таълимнинг ривожланиш истиқболлари.мавзусидагиилмий конференция тўплами. № 6. 25-Сентяббрь, Тошкент, 2020. 249-251 бетлер..
11. Қ.А.Юсупов. Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. //Литература и художественная культура тюркских народов в контексте восток-запад». Материалы международной научно-практической конференции. 22-25 октябрь, Казан, 2020. 348-351 бет.
12. Қ.Юсупов. Дүнья, сени биле алмадым. //Қарақалпақ әдебияты газ. 2021 ж. № 3.
13. Қ, Юсупов. Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. // Әмиўдәрья. 2021 № 4. 63-68 бетлер.

14. А.Жиемуратова. Буннан 55 жыл бурынғы хат. // Илим ҳәм жәмийет. 2021.№ 4. 103 –бет.
15. К.Алламбергенов.Қ.Юсупов. Педагог шайыр лирикасы ҳәм тәлим-тәрбия мәселелери.// Илим ҳәм жәмийет. 2021. № 4.100-104 бет.
16. Б.Зиварова.// Қарақалпақстан жаслары газ.. 2022 ж. Январь.
17. Әлеўов Ө. Пикир дуньям. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2018. 3-b.
18. Әлеўов Ө. Ерназар Алакөз. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2020. 2-b.
19. Әлеўов Ө. Кекселикте туўылған ойлар. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2023. 2-b.

REZYUME

Maqalada professor Ó.Álewovtıń qosıqlarında dúnya, turmıs, insan tirishiligi, adamlardı dúnyanı bilip, túsinip jasawǵa umtıldırıw oyları, muhabbattaǵı sırlı tuyǵılar jónindegi pikirleri sóz etiledi.

РЕЗЮМЕ

В научной статье профессор У.Алеуова в его песнях выражены идеи мира, жизни, человеческого существования, стремление людей познавать и понимать Вселенную, мысли о таинственных чувствах в любви.

SUMMARY

In the article, professor Ó.Álewov's songs describe ideas about the world, marriage, human livelihood, people's ideas of knowing the universe and striving to live in a dream, mysterious feelings in love.

JOQARI KLASS OQIWSHILARINIŃ PEDAGOGIKALIQ-PSIXOLOGIYALIQ ÓZGESHELIKLERI

Ilyasov Tursınbay Maxsetbaevich
Ájiniyaz atindaǵi NMPI magistratura bólimi 2-kurs magistrantı

Joqarı mektep jası dáwiri – óspirimlik, mekteptiń 10-11-klass oqıwshıları jasına tuwra keletuǵın 15 jastan 18 jasqa shekemgi bolǵan balalardı qamtıydı. Bul dáwirdiń aqırına kelip, oqıwshı fizikalıq tárepten rawajlanıp, ol erkin turmısı ushın jeterli bolǵan ideologiyalıq hám ruwxıy kamalatqa erisedi. Tiykarǵı psixologiyalıq ózinshellik- bul óz ishki dúyasın, ishki "men"in jaratıw boladı. Óz-ózin ańlawda waqıttıń tiykarǵı ólshewi – ol estetikalıq hám ádep – ikramlıq ideyalar arqalı ózin tayarlaytuǵın keleshek boladı. Bul jastaǵı jetekshi xızmet tálimiy - kásiplik bolıp, bunıń nátiyjesinde dúnyaǵa kóz-qaras, kásiplik qızıǵıwshılıqlar, óz-ózin ańlaw, arzıw hám ideallar sıyaqlı jańa formaları qáliplesip baradı.

Psixologiyalıq izertlewlerdiń kórsetiwishe, shaxs turmıs tájiriybesin iyelewinde ol jaǵdayda ózligin ańǵarıw payda bolıwın, atap aytqanda, jeke ómirınıń mazmunın ańǵarıwı, anıq turmıs jobaların dúziwi, keleshek hám turmıs jolin bılǵawı hám taǵı basqalar ámelge asıwın kórsetedi. Joqarı klass oqıwshısı áste

- aste mikrotopardıń natanis sharayatlarına kónligip baradı, ózınıń haq -huqıqları hám minnetlemelerin bile baslaydı, shaxslarara munasábettiń jańasha kórinisin ornatadı, turmıstaǵı social roldı ámelde shaxsan sınap kóriwge umtıladı.

Joqarı mektep jası – shaxstıń belgili dárejede qáliplesiwi, ózınıń sotsiallıq jaǵdayin belgilewi, jámiyetlik turmisqa aktiv aralasıw, ruwhiy sipatların qáliplestiriw dáwiri.

Joqarı klass oqıwshılarında ádep – ikram, ruwhiylıq sezimler, xarakter belgileri, dúńyaǵa kóz qarastıń qáliplese baslawi payda bolatuǵin dáwir. Olardıń mekteptegi oqıwshılıq jaǵdayi, úydegi hám jámiyetlik qatnasındaǵi ózgerislerge sebepshi boladı.

Bul ózgerislerdiń payda boliwindaǵi sheshıwshı hám jetekshi faktordiń biri oqıwshınıń xızmet iskerligınıń xarakterınıń, ózgeshelik sipatınıń ózgeriwi boladı. óspirimlik jasındaǵi oqıwshılardıń xızmet iskerligi negizinen oqıw hám oqıwdiń mektep ramkasında ótiwi menen sheklenedi. Olardıń jámiyetlik jumislarǵa qatnasıwi de mektep ishindegi jumislardan onsha arı ketpeydi. Al joqarı klass oqıwshılarında bolsa bul pútkilley keńeyip, en jayip basqasha tús aladı. Bul dáwirge kelip erte jastaǵi qiz hám jigitler mekteptiń ózinde de hár túrli islerdi shólkemlestirıwshı, basqarıwshı, olarǵa ruwhlandirıwshı hám tárbiyalawshi xızmetti de atqaradı hám eń áhmiyetlisi bul jaslar metepten tvsta jámiyetlik jumislarǵa qatnasa baslaydi. Demek olardıń jámiyettegi ornı az da bolsa ózgeredi hám insanlıǵınıń, jekeligınıń qáliplesiwine tásir etedi. Bál tásir sózsiz jaslardıń ruwhiy sanasındaǵi ózgerislerdi keltirip shiǵaradı hám ózınıń jámiyettegi ornın, rolin belgilep aliwina járdem beredi. Degen menen bul ózgerisler ózinen ózi bolmaydi, al olardi buǵan baǵdarlaw, júdá qolayli, olarǵa tásirsheń adamgershilikli túrde basqarıp otiriwdi talap etedi. Bul jastaǵi qiz hám er balalarda eń aldi menen olardaǵi ózin ózi ańlaw oyanadı, rawajlana baslaydi. Bunday psixologiyalıq ózgerisler hár bir jas jigit qizlarımizdiń aniq bir turmislıq ómirlik maqset hám umtiliwları kóz qarasınan óz jeke basınıń ózinsheligınıń ádep – ikram psixologiyası jaǵinan bahalaw hám oni ámelge asıriwdi tán aliw, moyinlaw kerekligine túsiniwınıń, oniń jaslar ushin ómir talabi, ómir mútájligi dárejesine kóterile baslawina baylanisli.

Nátiyjede jaslar óz psixikalıq ózgesheligine, oniń unamli, unamsiz táreplerine, minez-qulqina, óz qálbindegi keshirmelerine, sezim-keyplerine tereń iqlas qiziǵiw menen qaray baslaydi, bas qatiradı, oy eliginen ótkerip, sinap, bańalawǵa háreket etedi. ózin ózi ańlaw, bahalaw bul dáwirde ómir talabinan, átiraptaǵi adamlar menen qatnas talabinan, basqalarǵa ózin salistiriw hám olardıń talabina boysiniw, óz talap tásirlerin de basqalarǵa ótkere aliw talabinan kelip shiǵadı. Olarda «men qandayman, basqalar qanday, qanday boliwim shárt», «meniń kemshiligim nede, artiqmashilıǵım nede» usaǵan sorawlarǵa sin kóz benen qarap baha beriwge

umtiliw tendentsiyası payda boladı. Degen menen adam balası óz-ózine bárháma duris, dál ob`ektiv baha berip, ózin tnjnp otiriwi da qiyin soelıqtan ayirim jaslarǵa ózlerine duris baha bergeni menen de ózindegi ózinshelikler ústem kelip, ózin asa kótermelep jiberiwi, ayirimları ózin tómenshik awhalǵa túsirip jiberiwi-úmitsizleniwi de múmkin. Bunday jaǵdayda olarǵa járdem beriw, duris sheshimge keliwge másláhát beriwi shárt.

Juwmaqlap aytqanda mektepti pitkerıwshıleriniń basım kópshiligi ózlerınıń keleshegin ádewir yamasa sál ayqin belgileydi. Al olardıń ayirimları mektepti tamamlay kelgende de ómir jolin belgilemeydi. Joqarı klass oqıwshıları kásiplerdiń kópshiligi haqqinda aniq túsinigi bolmaǵanlıqtan kásipke duris baǵdarlana almaytuǵin jaǵdaylar da boladı. Belgili bir kásiptiń adamǵa qanday talaplar qoyatuǵini, onnan qanday sipatlardi talap etetuǵinin bilmeydi.

Joqarı klass oqıwshıların kásipke duris baǵdarlaw, olarda óndirislik jay kásiplerge súyispenshilik hám húrmet sezimin oyatiw, mámleketlik zárúrli bir qatar kásiplerdiń sotsiallıq abirayin kóteriw ushin arnawli jumis júrgiziw kerek.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

1. Q.Qosnazarov, hám basqalar “Ulıwma pedagogika ” N “Bilim”.: 2009j

2. Davletshin M.G. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T. 2000

3. Z.T.Nishanova hám basqalar “Rivojlanish psixologiyasi pedagogik psixologiya” T.: 2018

АЖИНИЁЗ ҚОСИБОЙ ЎҒЛИНИНГ ДИДАКТИК ҚАРАШЛАРИ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ПАРАДИГМАЛАРИ БИЛАН УЙҒУНЛИГИ

Ж.К.Таспанова

Қорақалпоқ давлат университети

Замонавий педагогик фанлардаги мақсадига (таълимий, тарбиявий), таълимнинг бош мақсади – маданиятга ёндашувга, ўқув-тарбия жараёни доирасида ҳал этиладиган вазифаларига, педагог ва талабалар орасидаги ўзаро таъсир этиш тавсифига кўра парадигмалар фарқланади [5, 67-б.].

Парадигма (грекча, paradeigma) сўзининг ўзи кенг маънода турмуш ва фикрлашининг бирор соҳасининг фундаментал асосларини аниқлаб берувчи ўзига хос тузилишга эга назария [4] деб изоҳланади.

Хусусан, Е.В.Бережкова ва В.В.Краевскийлар томонидан парадигма тушунчасига шундай таъриф берилган: “Парадигма – фаннинг объекти эмас, унинг ўзи назарий стандартлар, методологик меъёрлар, қадриятли мезонлар сифатидаги илмий фаолият. Парадигма – аниқ вақт доирасида илмий жамоатчиликка муаммоларни қўйиш ва уларни ҳал этиш модели сифатида тақдим этиладиган барча илмий ютуқларга тегишли тадқиқот вазифаларини

ҳал этиш намунаси сифатида қабул қилинган назария (ёки муаммоларни қўйиш модели) [3, 23-б.].

Замонавий дидактикада таълимнинг қуйидаги бешта парадигмаси кенг тарқалган: анъанавий-консерватив (билимга йўналтирилган парадигма); феноменологик (инсонпарварлик парадигмаси); рационалистик (бихевиористик, хулқ-атворли); технократик; эзотерик.

Билимга йўналтирилган парадигмада таълимнинг бош мақсади: “Исталган қийматдаги билим, билим ва яна билимдир”. Шунинг учун таълим муассасасининг роли инсоният цивилизацияси маданий меросининг кўпроқ мавжуд унсурлари – ҳам индивидуал, худди шундай ижтимоий тартибни сақлаб қолувчи, индивидуал ривожланишга имкон берадиган зарурий, хилма-хил, муҳим билим, кўникма ва малакалар, бундан ташқари идеал ва қадриятларни узатиш ва сақлашда намоён бўлади. Шунинг учун ўқув дастурлари мазмуни таянч, асосий, билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш вақтида синовдан ўтувчи, шахснинг функционал саводхонлиги ва ижтимоийлигини таъминлашга асосланади.

Рационалистик парадигма анъанавий парадигмага қарама-қарши ўлароқ, ўзининг диққат марказида мазмунни эмас, ўқувчиларнинг турли турдаги билимларни ўзлаштиришининг самарали усулларини қўяди. Рационалистик таълим парадигмаси асосида ижтимоий инженерия бихевиористик концепцияси туради. Таълим муассасасининг мақсади – таълим олувчиларда ижтимоий меъёрлар, миллий маданият талаблари ва натижаларига мувофиқ, мослашувли “хулқ-атвор мажмуи” ни шакллантиради. Шунинг учун “хулқ-атвор” атамаси “барча турдаги реакциялар, инсоний хусусиятлар – унинг фикрлаши, ҳис-туйғуси ва ҳаракати”ни билдиради.

Инсонпарварлик парадигмасининг диққат марказида ўз-ўзини ривожлантириш эҳтиёжига эга бўлган, ҳаёт субъекти, шахс эркинлиги ва маънавияти сифатидаги таълим олувчи туради. У боланинг ички дунёсини ривожлантириш, шахслараро мулоқот, ижод, диалог, шахс ўсиши учун ёрдамга йўналтирилган. Инсонпарварлик парадигмаси вакиллари ягона қараш билан ажралиб турмайди. Унинг доирасида таълимнинг хилма-хил модели амалга ошади. Уларни бола ва инсон ҳаётининг тенгсиз даври сифатида болаликка қадриятли муносабат, яъни таълим муассасасининг бош вазифаси болани ривожлантириш (ақлий, ахлоқий, жисмоний, эстетик) эканлигини эътироф этиш ягона йўналишда бирлаштирилади. Инсонпарварлик парадигмаси доирасида ҳаракатланувчи ҳар бир таълим тизими ижодий изланишга асосланиб, таълим ва тарбиянинг соф мазмуни,

метод ва воситаларидан жой олади. Инсонпарварлик парадигмаси ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчиларнинг эркинлиги ва ижодкорлигини талаб этади.

Эзотерик парадигма қадимдан мавжуд бўлиб, юнончадан сўзма-сўз таржима қилинганда эзотирик – “сирли”, “яширин” маъноларини билдиради. Унинг моҳиятини абадий ва ўзгармас Ҳақиқатга муносабат ташкил этади. Ушбу парадигма тарафдорларининг фикрича, ҳақиқатни шунчаки билиш мумкин эмас, унга виждон поклиги орқали эришиш мумкин.

Қорақалпоқ халқининг таниқли шоир-мутафаккири Ажиниёз Қосибой ўғли дунёқарашида тилга олинган илм турлари: “илми ҳол” ва “илми қол” ҳақидаги тушунчаларни ёдда тутган ҳолда табиат оламини ўрганишда бу икки илм турининг ўрни катта эканлигини унутмаган. Унинг фикрича, илм, теварак-атрофдаги олам, табиат, инсонлар жамоаси ҳаёти ҳақидаги одамларнинг тажрибаларидан олинган тушунчаларининг натижасидир. Инсон илм орқали дунёдаги барча жонли ва жонсиз нарсаларни, “ўн саккиз минг оламни” билади, инсоннинг табиат ва жамият ҳақидаги тасаввурларини янги тушунчалар билан ривожлантиради ва ҳаётга татбиқ этади. Ана шундай тушунчага эга бўлган Ажиниёз ўзини ўраб турган оламни, дунёнинг сир-асрорларини, барча тирик мавжудотлар яшаш шароитларини чуқур ўрганиб, улардан инсоният манфаати учун фойдаланишни мақсад қилади. Бу мақсадни амалга ошириш учун мамлакатда мактаб ва мадрасаларни кўпроқ очиш зарурлигини таъкидлайди. У ўз тушунчасига кўра, Хива мадрасасини тамомлаб келиши билан, Мўйноқдаги тўғилган қишлоғида бошланғич билим берадиган мактаб ташкил қилган эди. Шоирнинг таъкидлашича, ёшлар болаликдан билимли, зукко бўлишга интилса, келажакда улар ақлан етук бўлиб, ижобий хулқ-атвори, билим олиши юрт обрў-эътиборини оширади.

Ажиниёз ўзи ташкил этган бошланғич мактабда ёшлар онгига турли фанлардан илмий-табиий тушунчаларни сингдиришга бор куч-ғайратини ва имкониятларини ишга солиб, “илмни кенг тарғиб-ташвиқ”[1] қилган. Мутафаккир фикрича, ҳар бир ўқитувчи ўзи олган билимларни шогирдларига ўргатиши керак. Шу мақсадда у устозлар, уламолар, мударрисларга қарата “мулла бўлсанг, илмингни зое қилма” [1], деган хитоб билан мурожаат қилади. Шунингдек, ҳар бир устоз ўз дарсини амалиёт билан боғлаб ўтиши, ёшларга билимларни тизимли ўргатиб, уларнинг билишга қизиқишини ошириши, интеллектуал салоҳиятини ривожлантириб бориши лозимлиги каби масалаларга ҳам алоҳида эътибор қаратган.

Шоир устоз-уламолар халққа билим берадиган, унинг ички маънавий оламига нур, ёруғлик бахш этувчи муқаддас касб эгалари деб ҳисоблаб, юртда етук билимга эга, ориф устозларнинг кўп бўлиши тарафдори бўлди. Ёшларга билим берувчи мактаб ва ундаги устозларнинг етишмаслиги

халқнинг қоронғуликда қолишига олиб келадиган жуда салбий холат деб ҳисоблаб, юрт ичида мактаб-мадрасалар ва уларда ишловчи устозлар етарлича бўлиши кераклигига хавотир билдирди. Шоир қозоқ юртига маълум муддатга жўнаб кетганида ўзи раҳбарлик қилган мактабда ёшларга дарс берадиган устозлар етишмаслиги, айниқса, ёшларнинг илм-фандан маҳрум бўлишларига қийналганлиги ҳам шундан далолат беради. Бу ҳоллар ҳақида шоир "Кўринди" шеърида "Мударриссиз авлодларим билимсиз кўринди, кўринди" [2] деб ёзган эди.

Ажиниёз ўқув, билим, илмнинг халқ ҳаётидаги аҳамиятини англатиш мақсадида "Юрсанг" шеърида толиб илмни, билимли бўлишни яратган Оллоҳ таолонинг ҳар бир инсон учун фарзларидан бири деб таърифлаб, уни "худонинг қулиман" деган ҳар бир бандaнинг илм ўрганишини талаб қилди. Шоир бу қарашларни "Кўринди" шеърида янада мазмунли тушунтира олди. "Керак" шеърида: "Ол менинг панд-насиҳатимни, сен масжиддан чиқмагил"[2] деб ёзиб, ҳар бир кишининг мактаб-масжиддан билим олиб, саводли бўлишини қўллаб-қувватлаб, халқнинг билим олишига эришиш керак, деган фикрни кўтарди.

Шоир "Истиқомад қилдим Шерғозихонда" деб бошланадиган шеърида у Хоразмда таҳсил олган пайтлардаги "мадрасанинг нони қаттиқ" бўлса ҳам илм ўрганиш, билим олган кунлардаги еган нонлар "қанду асалдан тотлироқ" деб баҳолади. Хусусан, ҳаёт қийинчиликларидан ажралган ёшларнинг ҳар қандай оғир вазиятда илм-фан, илм ўрганишга интилмаслигини нотўғри йўл деб баҳолаб, оғир вазиятда бўлса ҳам илм, ҳўнар олишдан воз кечмаслигини, илм ўрганишни назарда тутган ёшлар "тўғри бўлса ихлос билан нияти, мақсад муродига етади" [2] деб билим олиш йўлида тинмай интилишини даъват этишга фикрлар билдирди.

Шоир дидактик қарашларида бадиий ва профессионал таълим уйғунлиги масаласи ҳам етакчи ўрин тутади. У билим ҳунарни, ҳунар эса билимни бойитиб, бири иккинчисининг ўрнини тўлдириб боради, деган фикрни илгари сурган. Жумладан, "Менгзар" шеърида: "Меҳр билан қарамас ҳеч ким, Ҳунар билим боққа тенгдир" [2], деб билим ва ҳунар жамият ривожи учун мевали боғдек хизмат қилишини уқтиради.

Шоирнинг ўқитиш методикаси ҳақидаги баъзи фикрлари ёшларимизни баркамол авлод этиб тарбиялаётган мактаб ўқитувчиларининг ўз ишини изланувчанлик билан олиб боришларига ташаббус пайдо қилишида ҳозир ҳам катта аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Әжинияз. Таңламалы шығармалары. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1994. – 114 б.

2. Әжинияз. Таңламалы шығармалары. – Нөкис. «Илим», 2014. – 247 б.
3. Бережкова Е.В., Краевский В.В. Парадигма науки и тенденции развития образования// Педагогика. – М., 2007. - №1. – С.22-28.
4. Дугин А.Г. Эволюция парадигмальных оснований науки. – М.: Владос, 2002. – 178 с.
5. Эгамбердиева Н.М. Маданий-инсонпарварлик ёндашув асосида талабаларни шахсий ва касбий ижтимоийлаштириш назарияси ва амалиёти (Педагогика олий таълим муассасалари мисолида): Пед. фан. док. ... дисс. – Т., 2010. – 332 б.

PEDAGOGIK MAHORAT-PEDAGOGIK KATEGORIYA SIFATIDA

Pirnazarova Asal - Pedagogika ta'lim yo'nalishi 2-E guruh talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada pedagogik mahorat haqida tushuncha, uning kelib chiqishi, o'qituvchi faoliyatida tutgan o'rni haqida fikr va mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik mahorat, pedagogik faoliyat, qobiliyat, kasbiy bilim, o'qituvchi.

Pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat? Ularni egallash uchun nimalarni bilish kerak?

“Pedagogik ensiklopediya”da pedagogik mahorat tushunchasi quyidagicha izohlangan:

“O‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan, yuksak darajada madaniyatli, o‘z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil qila oladigan, tarbiyalash va o‘qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis”.

Ushbu ta’rifning mohiyatidan kelib chiqib o‘qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko‘rsatkichi.
2. O‘z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi.
3. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.
4. O‘quv – tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy komponentlardan iborat:

1. Pedagogik insonparvarlik talablariga bo‘ysunishi.
2. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish.

3. Pedagogik qobiliyatga ega bo‘lish.
4. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Pedagogik mahorat asoslari fanining paydo bo'lishi buyuk pedagog A.S.Makarenko (1889-1939) nomi bilan bevosita hog‘liq. U bolalar kalonnasidagi faoliyatida. ya’ni faqat tarbiyasini emas, ma’naviy qiyofasini ham yo'qotgan bolalar bilan ishlab, ularning benihoya hurmati va ishonchiga sazovor bo'ldi. Shaxsiy, tarbiyaviy usuli bilan butun olamga mashhur bo'lganligining o'zi ham A.S.Makarenkoning yuksak pedagogik mahorat cho'qqisiga erishganligining yaqqol dalilidir.

A.S.Makarenko bo'lajak pedagog talabalik davridayoq pedagogik mahorat sirlarini o‘rganishi zarurligini ta’kidlab, shunday deydi: «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahIdor bo'lishni bilishi lozim. U o‘zini shunday tutishi lozimki, uning har bir harakati tarbiyalasin».Buyuk pedagogning bu fikriga Ukraina pedagogika instituti olimlari katta mas’uliyat bilan qarashdi. Ular bir necha yillar davomida Makarenko pedagogik mahorat maktabida mavjud bo‘lgan i!g‘or nazariya va amaliyotni atroflicha tahlil qila olishdi.

Natijada 1979-yili «Pedagogik mahorat asoslari» fani yaratildi va u pedagogika oliy o‘quv yurtlarida o‘qitila boshlandi. Bu fanning tuzilish prinsipining o'ziga xosligi shundaki, u pedagogda »shaxs va jamoaga ta'sir eta olishni ta'minlaydigan va turli fanlarga bog'liq bo’!gar bilimlarni tanlab, ularni o ‘zida mujassamlashtiradi.

«Pedagogik mahorat» fani, mahoratli o‘qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi, o‘qituvchilar va tarbiyachilarning kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o‘rgatuvchi va uni takomillashtirish to‘g‘risida ma’lumotlar berib boruvchi fan bo‘lib, o‘qituvchilarda pedagogik mahoratning mohiyat mazmunini, hozirgi zamon talablari doirasida kasbiy faoliyatini rivojlantirishning yo‘llarini, vositalarini, shakllarini o‘rganadi.

Pedagogik mahorat o‘qituvchilar va tarbiyachilarga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta’lim – tarbiya jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, tarbiyachining ma’naviy – ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq–atvorni va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarini o‘rgatadi va o‘z kasbini rivojlantirib boruvchi pedagogik faoliyatlar tizimi to‘g‘risida ma’lumotlar beradi. Pedagogik mahorat o‘qituvchilarning pedagogik faoliyati zamirida takomillashib boradi.

Pedagogik mahorat yaxlit tizim sifatida quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

- pedagog shaxsining insonparvarlik yo'nalishiga ega bo'lishi, uning qiziqishlari, yo‘nalishlari va g'oyalari oliy maqsad: barkamol avlodni tarbiyalashga yo'naltirilganligi;

mutaxassislik fanlari: o'qitish metodikasi, pedagogika, psixologiyadan mukammal bilimga ega bo’lish;

pedagogik qobiliyatga ega bo'lish (muloqotga moyillik : ishchanlik kelajakni tasavvur qila olish, kasbiy mustaqillik, Sensor axborotlani izchillik bilan anglash (yuzidan uqib olish);

Pedagogik jarayonning obyektlari bo‘lmish tarbiyalanuvchi insonga, o‘quvchi va o‘quvchilar guruhiga hamda alohida o‘quvchiga, pedagogik jarayonning subyektlari ─ ota-onalar, o‘qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa mas’uldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta’lim va tarbiya berish faoliyatini bajaradilar. O‘qituvchining pedagogik faoliyati ijobiy natijalarga erishishi, mehnat malakasini, ya’ni egallagan bilimlarini o‘zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog‘lik qo‘llay bilishi bilan belgilanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Pedagog faoliyatining muvaffaqiyatli kechishi uning shaxsi, xarakteri, o'quvchilar bilan muomalasiga ham ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Odatda, bularning ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’siri ahamiyatsizdek tuyuladi. Ammo tajribali pedagog, uning xatti-harakati o'quvchilarga qanday ta'sir ko‘rsatayotganligiga ahamiyat berib, unga kerakli tuzatishlar kiritib, takomillashtirib boradi. Shuning uchun ham pedagogik mahoratga o'qituvchi shaxsiy sifatlarining majmui sifatida qaralib, u o‘qituvchi yuqori darajada psixologik-pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishi bilan ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. Xodjayev ,,Pedagogika nazariyasi va tarixi" o'quv qo'llanma
2.A. Xoliqov ,,Pedagogik mahorat" darslik
3.N.X Rahmonqulova K. O Matnazarova ,,Umumiy pedagogika"
4. M. Ahmedova ,,Pedagogika nazariyasi va tarixi" o'quv qo'llanma
5. N.Ataeva F. Rasulov S. Hasanov , Umumiy pedagogika" o'quv qo'llanma

PERSONALNI BOSHQARISH FANINING ZAMONAVIY KORXONALARNI BOSHQARISHDA TUTGAN O‘RNI

Genjeeva Ulzada
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi o’qituvchisi
Durdiboyeva Oysanam
Maktab menejmenti ta’lim yo‘nalishi talabasi

Personalni boshqarish tizimi va texnologiyasini takomillashtirishningquyidagicha izohlanadigan iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligining o‘zaro aloqadorligiga

diqqat-eʻtiborni qaratish lozim boʻladi. Bir tomondan ijtimoiy samaradorlikni personal uchun rag'bat shaklida faqat tashkilotning mavjudligi barqaror hisoblanganda va u ushbu ragʻbatni namoyon etishga imkon beruvchi foydani olgandagina taʻminlashi mumkin. Boshqa tomondan iqtisodiy samaradorlikka, agarda xodimlar oʻz ish kuchini tashkilotning umumishiga baxshida qilgan taqdirdagina tashkilotda maʻlum bir ijtimoiy nafga, va demakki, maʻlum darajadagi ijtimoiy samaradorlik darajasiga erishish mumkin. Personalni boshqarish tizimi va texnologiyasini takomillashtirishning iqtisodiy natijalari tarkibiga kiritilishi mumkin. Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich oʻtish ishlab chiqarish asoslarini tubdan oʻzgartirgan holda korxonalarni iqtisodiy oʻsishiga taʻsir etuvchi sifatli omillardan toʻliq holda foydalanishga jalb etdi.

Hozirgi zamonaviy korxonalarni boshqarishdagi eng asosiy omillardan biri bu korxonadagi personallarni motivlashtirish yani ularni ragʻbatlantirish boʻlib hisoblanadi.Shuning hisobiga korxonani tashkil qilishda mazkur fanni oʻrganish talab qilinadi. Zamonaviy menejment texnologiyalari biznesni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun telekommunikatsion yondashuvlar va global tarmoqlarning tarmoq manbalaridan (xususan Internet) foydalanish imkoniyatlariga asoslangan. Personalni boshqarishda informatsion texnologiyalar. Hozirgi bosqichda personalni boshqarish sifatini oshirish har qanday korxonaning iqtisodiy siyosatining asosiy qismlaridan biridir. Ushbu muammoni hal qilishning muhim usullaridan biri esa bu Personalni boshqarish faoliyatini avtomatlashtirishdir, bunga esa korxona rahbariyati va xizmatlarini korxona kadrlari to'g'risidagi ma'lumotlarga tezkor kirish, qarorlarni qabul qilish darajasi va tezligini oshirish, ichki hujjatlar aylanishi, ma'muriy nazorat samaradorligini ta'minlash va boshqalar kiradi. Kadrlarni boshqarish funktsiyalarini amalga oshirish uchun dasturiy mahsulotlarni tanlash tamoyillari asosli va rahbarlarni hisobga olish mumkin bo'lgan operatsion Personalni hisobga olish va boshqarish uchun dasturiy ta'minot tizimlari batafsil ko'rib chiqilgan. Ushbu tizimlar Personalni hisobga olish sohasi bilan bog'liq bo'lgan vazifalarning odatiy ro'yxatini bajarish jarayonini avtomatlashtirishga imkon beradi: Personalning shaxsiy hisobi, statistik va tezkor buxgalteriya hisoboti, kadrlar harakati tahlili, Personal sifatini tahlil qilish va kadrlar hisobotini shakllantirish.Bundan tashqari, ular bozor sharoitida ishlaydigan korxonalar Personalini boshqarishning muhim vazifalarini hal qilishga imkon beradigan ilg'or funktsiyalarni amalga oshiradilar. Bularga quyidagilar kiradi: ishchilar va mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini rejalashtirish, o'qitish, qayta tayyorlash, malaka oshirish, Personalni malaka darajalariga qarab oqilona joylashtirish, sertifikatlash va martaba rejalashtirish, zamonaviy menejment nazariyasi nuqtai nazaridan hal qilinishi korxona samaradorligini oshirish uchun zarur, ayniqsa uzoq kelajakda. Tashkilotning vakolatli va samarali faoliyati uchun

Personalni boshqarish vositalariga huquqiy ta'sir ko'rsatish vositalari qo'llaniladi. Ish beruvchi va xodim bilan mehnat munosabatlarini tartibga solishda, amaldagi qonun hujjatlari normalariga va boshqa maqsadlarga rioya qilgan holda ularni qo'llashda normativ va ma'lumotnoma, tasniflash, texnik va iqtisodiy axborot tizimlari - ma'lumot va huquqiy tizimlardan foydalaniladi. Quyida keltirilib o‘tilgan fikrlarni umumlashtirgan holda shuni ta’kidlash mumkinki: Hozirgi kundagi zamonaviy korxonalarni boshqarishda ishning samaradorligini oshirish uchun personallarga koplab etibor qaratish lozim.Sababi korxonani rivojlantirish unda faoliyat olib borayotgan xodimlarga yani personallarga bog‘liq.Shu sababdan korxona rivojlanishi uchun birinchi navbatda korxonadagi personallarning shaxsiy rivojlanishi uchun ularga sharoit yaratib berish zarur deb hisoblayman.Sababi personalning o‘z shaxsi rivojlanmay turib boshqa korxonani rivojlantira olmaydi.Shuning uchun korxonadagi personallarning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish bugungi kundagi zamonaviy korxonalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega deb o‘ylayman.

Zamonaviy korxonalarni boshqarish va uni rivojlantirishning yana bir asosiy omili bu xodimlarda ishga aloqadorlik tuyg‘usini shakllantirish yani ularni o‘z ishlariga masuliyat bilan qarashga o‘rgatish.Bu o‘z o‘rnida katta ahamiayatga ega deb o‘ylayman.Chunki agar har bir xodim o‘z ishini yaxshi bilsa va uni puxta va o‘z vaqtida bajarishga intilsa albatta hamma joyda rivojlanish, yuksalish bo‘ladi deb hisoblayman.Agar korxonadagi xodimlar o‘z vazifalarini bajarmasa,ishiga yuzaki qarasa,masuliyatsizlik bilan yondashsa bunday joyda hech qachon oldinga siljish bolmaydi.Aksincha inqirozga yuz tutadi.Shuning uchun ham korxonadagi personallarning ishga bo‘lgan munosabatiga alohida e’tibor berish kerak deb o‘ylayman.

Hozirgi kunda personalni boshqarish fani har bir soha faoliyati uchun muhim o‘rin egallamoqda.Bu esa o‘z o‘rnida korxona ,tashkilot va muassasalarning ish faoliyatining samarasi va ish natijalariga sezilarli darajada tasir ko‘rsatmoqda,albatta,ijobiy tomondan.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki,bugungi kundagi zamonaviy korxonalarni boshqarish,ularni rivojlantirish,korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish bu albatta personalni boshqarish fani bilan o‘zaro aloqador.Chunki korxonani boshqarish eng avvalo korxona xodimlari yani personallarni boshqarishdan boshlanadi.Shunday ekan,personalni boshqarish fani har bir korxona,tashkilot tuzuvchilar uchun juda ham muhim deb hisoblayman Mening fikrimcha, personalni boshqarish fani har bir sohada kerak bo‘ladi.Har bir muassasa ,har bir tashkilot,har bir korxona o‘z xodimlarini boshqarishda,ularga vazifalarini to‘g‘ri taxsimlashda,personallarning faoliaytini to‘g‘ri va haqqoniy baholashda ,albatta, personalni boshqarish fanining o‘rni katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.F.H.Nazarov,Z.Y.Xudoyberdiyev,A.X.Nazirov,K.M.Xurramov,O.A.Saydax medov "Personalni boshqarish".Toshkent "Iqisod-moliya" 2016

2.J.O‘.Norqulov "Korxonalarda personalni boshqarish tizimini va rahbarlik uslubini takomillashtirish"

3.Q.X.Abduraxmonov,Sh.R.Xolmo‘minov,A.B.Xayitov,A.M Akbarov "Personalni boshqarish" Iqtisod-2013.

FOYDALANILGAN INTERNET MANBALARI:

4.ziyonet.uz

MENEJMENT PÁNLERI HÁM OLARDIN ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLERI

Dilnoza Kulumbetova

Ájiniyaz atındağı NMPI 3-kurs talabası

Hár qanday socia miynet procesi ol qále kishi, qále ulken kólemde bolsin, basqarıwdı talap etedi. Kimdir xızmetkerler aldına maqset qoyıwı, wazıypalardı bólistiriwi, wazıypalar orınlanıwın baqlawı, kadrlardi miynetetiwge úndewi, olardıń háreketin bahalap, muwapıqlastirip barıwı kerek. Búgingi zamanagóy baslıq da qánige, de isbilermen, de shólkemlestiriwshi, usınıń menen birge, usı waqıtta óz huqıqın biletuǵın hám qorǵaw ete alatuǵın shaxs bolıwı kerek. Bazar ekonomikası rawajlanǵan mámleketlerde tóplanǵan ámeliy tájiriybeler sonı kórsetip atır, xojalıqtı uzaq dawamlı hám tabıslı xızmet kórsetiwiniń eń tiykarǵı faktorlarınan biri menedjment hám menedjerler iskerligi menen baylanıslı.

Menejmenttiń eń ıqsham tariypin tómendegishe keltiriw múmkin: menejment — bulmiynet, aqıl - qábilet, tájiriybe hám ilmiy tájriybelerdi iyelegen halda maqsetlerge nátiyjeli erisiwdi shólkemlestiriw, basqarıw bolıp tabıladı.

Menejment tekǵana biznesti qanday aparıwdı túsiniwge járdem beretuǵın taraw bolmastan, bálki hár túrli jaǵdaylarda aljasıwlardan úyretiwshi insan bilimleri tarawı bolıp tabıladı.

Zamanagóy menedjment kóbinese strategiyalıq joybarlaw hám basqarıwdıń zárúriyatı máseleleri menen dus kelip atır, sebebi sırtqı ortalıqtıń kútpegende hám tez ózgeriwi, tiykarlanıp texnologiyalarda, bazar dağı básekinde, real hol bolıp tabıladı. Sonıń menen birge basqarıw strukturaları da ózgerip atır, kóbirek nomarkazlashuv ábzal ko'rilmoqda. Shólkemlestirilgen mexanizmler jańa mashqalalardin shıǵıwına hám original jantasıwlaming islep shıǵilıwına maslawıp barıp atır[3,41-bet].

Resursların bólistiriwdegi manyovrlar jańa jaǵdaylarda unamli jumsawdağı punktuallikka qaraǵanda kóbirek qadrlenedı. Kompaniyanı basqarıwdıń jańa qásiyetlerin uyreniw ekonomikanı erkinlestiriw sharayatında birinshi dárejeli

áhmiyetke iye. Joqarı uǵımsızlıq jaǵdayında iskerlik kórsetiw kárxana administraciyası ushın ápiwayı bazar xojalığı sharayatındagiga qaraǵanda talay quramalı bolıp tabıladı. Menejmentti pán retinde kirgiziw házirgi waqıtta úlken ekonomikalıq tabıslar, innovciyalıq ózgerisler, insan miynetine ulıwma jańasha bolǵan jantasıwlar, dóretiwshilik individuallıqtıń rawajlanıwı hám basqalar menen baylanıslı[].

Ózbekstan Respublikası ekonomikasın basqarıwdı izetlew házirgi dáwirde ámeldegi bolǵan tájiriybe, jámiyet ómiriniń ekonomikalıq, social, siyasiy tarawların basqarıwdıń bazar teoriyasına, qabıletilgen nızam hám xuquqiy húJjetlerge tiykarlanǵan túrde ámelge asıriladı. Menejment tarawinda jahan tájiriybesi, rawajlanǵan mámleketler hám ózimizde tóplanǵan tájiriybeden paydalanıladı.

Házirgi waqıtta ekonomikalıq shólkemler wazıypaları ózgertirilip, basqarıwdıń bazar munasábetlerine otiwi ámelge asırılıp atır, basqarıwdıń qánigelesiwinin shuqirlasiwi hám kooperasiya boyınsha baylanıslar turaqlı bolıwın támiyinleytuǵın jańa shólkemlestirilgen sistemaları payda bolip atır.

Ullısárkarda "Temur tuzukleri" shıǵarmasında mámleket, ásker hám basqalardı basqarıw kórkem óneri tuwrısında óz qarawların aytıp, anıqlama bergen. Menejment pánińiń teoriyalıq tiykarın birneshe júz jıllar dawamında tóplanǵan ámeliy tájiriybe nátiyjeleri quraydı, olardı teoriyalıq tárepten tiykarlap hárqıylı konsepsiyalar, teoriyalıq ideyalar, jumıs principleri hám usılları islep shıǵılǵan[12.32].

Bazar infrastrukturasin rawajlandırıw kóp jıllarǵa moljellengen strategiyalıq wazıypa bolıp tabıladı. Mámleketimiz «falaj etip emlew» usılınan waz keshti.Bul jerde bazar munasábetlerine otiw basqıshpa-basqısh ámelge asırılıp atır. Mámleket múlki jekemenshik menen bir waqtınıń ózinde kooperasiya, isbilermenlik, sırt ellik firmalar, bankler menen sheriklikke tiykarlanǵan túrde túrli xojalıq júrgiziw usılların qóllaw jolı menen ámel etiwi kerek.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. 2017 yil, 6-son, 70-modda.
2. R.H.Jurayev, S.T.Turg’unov “ Ta’lim menejmenti”. Toshkent. “ Voris-Nashriyot” – 2006
3. N.F.Fauzullayeva “Ta’lim iqtisodiyoti va menejmenti”. O’quv qo’llanma. Toshkent-2020.

4. Boddi D., Peyton R. Menejment asoslari.- Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg - 2020 y.
5. Blyaxman L.S., Galenko V.P., Minkin A.V. Menejmentga kirish.-SPb.-2010.
6. Vesnin V.R. Menejment darsligi - 3-nashr, Qayta ko'rib chiqilgan. Va qo'shimcha. - M.: TK Velby, Prospekt nashriyoti, 2016 yil
7. Vikhanskiy O.S. Boshqaruv: shaxs, strategiya, tashkilot, jarayon.
8. Gerchikova I.N. Menejment.-M., 2012 yil
9. Gluxov V.V. Menejment: Universitetlar uchun darslik. 3-nashr. - Sankt-Peterburg: Pyotr, 2016 yil
10. Gerchikova I.N. Boshqaruv. Universitetlar uchun darslik - 4-nashr, Qayta ishlangan. Va qo'shimcha. - M.: Birlik - Dana, 2014 yil
11. Daft R.L. Menejment - Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg - 2010 yil
12. Menejment: Universitetlar uchun darslik. / Ed. VA DA. Podlesnyx - Sankt-Peterburg, "Biznes - Press" nashriyoti, 2012 y.
13. D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quvqo'llanma. - T.: «Fan vatexnologiya», 2007. -541-b.

PEDAGOGY OF TEACHING ENGLISH TO PRIMARY LEARNERS AT SECONDARY SCHOOLS

Ibraimova Gulmira Askarovna
Doctoral student of Nukus State Pedagogical Institute Department of the Pedagogy Theory of Pedagogy . History of pedagogical studies.

Abstract: This article explores the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools. It discusses the challenges and opportunities of teaching English to younger learners in a secondary school setting, as well as the strategies and techniques that can be effective in engaging and supporting primary learners in their English language development. The article also examines the importance of creating a supportive and inclusive learning environment for primary learners in secondary schools, and the role of teachers in facilitating their language acquisition and proficiency. Overall, this article aims to provide insights and recommendations for educators who are involved in teaching English to primary learners at secondary schools.

Keywords: Pedagogy; Teaching English; Primary learners; Secondary schools; Challenges; Opportunities; Strategies; Techniques; Inclusive learning environment; Language acquisition

The pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools involves a specialized approach that takes into consideration the developmental

stage, language proficiency level, and learning needs of young students. This unique teaching context requires educators to employ effective strategies and techniques that cater to the specific requirements of primary learners transitioning to secondary education [1,128].

Teaching English to primary learners at secondary schools involves creating a supportive and engaging learning environment that fosters language acquisition and development. Educators need to incorporate a variety of interactive and hands-on activities to enhance students' language skills, including listening, speaking, reading, and writing. Additionally, integrating technology, multimedia resources, and authentic materials can help make the learning process more dynamic and relevant for primary learners [2,214].

Furthermore, the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools emphasizes the importance of differentiated instruction to meet the diverse learning styles and abilities of students. Educators should adapt their teaching methods to accommodate individual needs, provide scaffolding and support as needed, and offer opportunities for collaboration and peer interaction. Effective pedagogy for teaching English to primary learners at secondary schools involves a student-centered approach that focuses on building language proficiency, fostering critical thinking skills, and promoting a positive attitude towards learning English as a second language [3,68]. By implementing research-based strategies and best practices, educators can create a stimulating and inclusive learning environment that supports the academic success and linguistic development of primary learners in secondary schools.

The pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools is a complex and multifaceted process that requires educators to be well-versed in the principles of language acquisition, developmental psychology, and effective teaching strategies. Primary learners transitioning to secondary education are at a critical stage in their language development, where they are building on their foundational skills while also being introduced to more advanced language concepts and tasks [4,47].

One key aspect of the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools is the recognition of the unique needs and characteristics of this age group. Primary learners are typically between the ages of 10 to 12 years old, and they are undergoing significant cognitive, social, and emotional changes [5,613]. Educators need to take into account these developmental factors when designing their English language curriculum and instructional practices.

In terms of language proficiency, primary learners at secondary schools may have varying levels of English language skills. Some students may be more advanced and have a strong foundation in English, while others may be beginners

or struggling with the language. This diversity in language proficiency requires teachers to implement differentiated instruction strategies to cater to the individual needs of each student [6,84].

Furthermore, the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools emphasizes the importance of creating a communicative and interactive learning environment. Educators should incorporate a variety of engaging activities such as role-plays, group discussions, games, and projects to promote active participation and meaningful language practice. By providing opportunities for students to use English in real-life contexts, teachers can help primary learners develop their communication skills and fluency [7,105].

Another crucial aspect of the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools is the integration of literacy skills. In addition to speaking and listening, students need to develop their reading and writing abilities to become proficient English language users. Teachers should incorporate reading comprehension activities, writing tasks, and vocabulary building exercises into their lessons to support students' literacy development.

The pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools involves a holistic approach that considers the developmental stage, language proficiency level, and learning needs of young students [8,378]. By implementing effective teaching strategies, creating a supportive learning environment, and fostering a love for language learning, educators can empower primary learners to succeed academically and linguistically in their secondary school journey.

In conclusion, the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools is a dynamic and multifaceted process that requires educators to be knowledgeable, adaptable, and student-centered. By understanding the unique needs and characteristics of primary learners transitioning to secondary education, teachers can design effective English language curriculum and instructional practices that cater to the diverse language proficiency levels and developmental stages of students .

Creating a communicative and interactive learning environment, integrating literacy skills, and implementing differentiated instruction strategies are key components of the pedagogy of teaching English to primary learners at secondary schools. Through engaging activities, meaningful language practice, and supportive learning experiences, educators can empower primary learners to develop their English language skills, build confidence in their abilities, and succeed academically and linguistically in their secondary school journey .

Ultimately, by emphasizing effective teaching strategies, fostering a love for language learning, and providing opportunities for students to use English in authentic contexts, educators can help primary learners at secondary schools

become proficient English language users who are well-equipped to navigate the challenges of secondary education and beyond.

References:

1. Bland, J. (2013). Teaching English to Young Learners: Critical Issues in Language Teaching with 3-12 Year Olds. Bloomsbury Academic.
2. Pinter, A. (2006). Teaching Young Language Learners. Oxford University Press.
3. Shin, J. K. (2017). Teaching English to Young Learners. TESOL Press.
4. Scott, W. A., & Ytreberg, L. H. (2013). Teaching English to Children. Pearson Education.
5. McKay, S. L. (2006). Teaching English to Young Children. Cambridge University Press.
6. Banegas, D., & Fernandez, L. (2019). Teaching English to Young Children. Springer.
7. Cameron, L. (2001). Teaching Languages to Young Learners. Cambridge University Press.
8. Dunn, O. (2015). Teaching English to Young Learners: A Guide for UK Teachers. Routledge.

TÀLIM MENEJMENTIN OQIITIWĞA TIYISLI TEORIYALAR

Turdımuratova Amangúl - ùlken oqıtıwshı
Ilyasova Sàrbinaz – NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Basqarıw teoriyasınıń dáslepki urıqları Yu. Tsezar, A. Makedonskiy, Turkistonda bolsa orta ásir dáwirinde Ámir Temur basshılıǵı waqtından baslap qáliplese baslaǵan. Dáslepki payıtlarda ol ápiwayı bolıp tiykarlanıp áskeriy xarakteristikaǵa iye edi.

Menejment teoriyası hám ámeliyatı túrli dáwirlerde ayriqsha kórinislerde qáliplesedi:

- 50-60 - jıllarda basqarıwning tashkiliy tarkibi dıqqat orayında turǵan bolsa ;
- 60 -70 - jıllarda strategik joybarlaw vujudga keldi;
- 80 - jıllardan baslap bolsa aldıńǵı batıs firmalarida strategik joybarlawdan, strategik basqarıwga o'tiladi.

Hozirgi zaman basqarıw páni - pánleraro fan bolıp tabıladı. Basqarıwdıń xar bir funkciyasın búgin arnawlı pánler:

- industrial -injinerlik sotsiologiyasi;
- social psixologiya ;
- social injeneriya (ergonomika);

- marketing sıyaqlılar atqaradı.

“Sistemalı yamasa zamanagóy menejment “ mazmunı, G. Saymon.

XX ásirdiń 60-80 - jıllarında Batısda zamanagóy menejment rawajlana baslanadı. Batıs teoretikleri social sistemalar mektep basqarıwdı shólkemlestiriw maqsetinde:

7. sistemalı jantasıw tiykarların islep shıǵıwadı ;
8. pútin sistema menen onıń bólimleri munasábetleri máselelerin kórip shıǵıwadı;
9. bir qansha ózgeriwshi faktorlardıń basqarıwǵa bolǵan tásirin úyreniwedi.

1950 jıllardıń aqırınan baslap mámlekette basqarıw teoriyasınıń rawajlanıwı jáne de kúshaydi. Sol jıllarda mexnatni ilimiy tekseriw institutı, basqarıw hám normativ boyınsha oraylıq ilimiy-izertlew institutları dúzildi. Mámlekettiń etakchi joqarı oqıw orınlarında (MDU, MMI, KXXN, MXXN, TXXI, hám basqalar) “Mexnatni ilimiy shólkemlestiriw”, “Basqarıw” kafedraları, fakultetlari shólkemlestirilip, olar boyınsha arnawlı pánler oqıtila baslandı.

Ózbekstanda menejmenttiń teoriyalıq tiykarları jáne onıń tiykarǵı principleri XIII-XIv ásirlerge kelip Ámir Temur xukumronligi dáwirinenoq qáliplese baslaǵan. Ámir Temur “Temur áneydeyleri” shıǵarmasında, qanday etip hákimiyatni qolǵa kiritgani, siyasiy hám áskeriy iskerligi haqqındaǵı sırlar, onı basqarıw kórkem óneri, usınıń menen birge istilochilikka qanday basshılıq etkenin ózi túsindirme bergen.

Tálim shólkemi menejmenti haqqında sóz júrgizilgende, Ózbekstan Respublikasınıń «Kadrlar tayarlaw Milliy programması»dıń 4.6-bandida sóz yuritilayotgan processtiń mánisi haqqında tolıq toqtalıp ótilgenligin bólek atap ótiw zárúr. Bul hújjette belgilengenler etilicha, tálim shólkemi menejmentinde tómendegi jaǵdaylar názerde tutıladı :

- úzliksiz tálim sisteması hám kadrlar tayarlawdıń mámleket hám mámleketlik emes tálim mákemelerin strukturalıq tárepten ózgertiw hám olardı izbe-iz rawajlandırıw mámleket jolı menen basqarib barılıwı ;
- barlıq dárejedegi tálim basqarıw shólkemleriniń kepillik dóńgelekleri «Tálim tuwrısında»gi nızamǵa muwapıq belgilenedi;
- tálimdiń normativ-huquiy bazası rawajlantiriladi;
- tálim mákemeleri Ózbekstan Respublikası ministrler Mákemesi tárepinen belgilengen tártipte attestatsiyadan ótkeriledi hám de akkreditatsiyalanadi. Akkreditatsiya juwmaqlarına kóre bilimlendiriw tarawında iskerlik kórsetiw huquqi beriledi.

Paydalanılǵan àdebiyatlar:

1. Джураев Р.Х., Турғунов С.Т. Таълим менежменти. – Тошкент., “Voris-Nashriyot”., 2006.
2. Шарифхўжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент. Дарслик. –Т.: Ўқитувчи, 2001.
3. Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy Curriculum and Culture. USA, 2012 Routledge.

OQITIWSHINIŃ PEDAGOGIKALIQ SHEBERLIGINIŃ AYRIM MASHQALALARI

Bakbergenova Bibinur
NMPI Pedagogika tálim baǵdarı 1-kur talabası
ilimiy basshı - Saparbaev T. Pedagogika kafedrası docenti p.i.k.

Annotatsiya: *pedagogikalıq sheberlik haqqında tusinik,zamanagóy oqıtıwshı qanday bolıw kerekligi, oqıtıwshı xızmetinde pedagogikalıq qábilet, pedagogikalıq texnika haqqında túsinik*

Gilt sózler: *pedagogikalıq sheberlik, "Barkamal áwlad" jılı, I.P.Rachenko, pedagogikalıq uqıp*

Zamanagóy pedagogikalıq jaqtan sheber oqıtıwshı qanday bolıwı kerek degen soraw tálim-tárbiya sistemasında udayı óz sáwleleniwin tabatuǵın soraw ekenligi hámmemizge málim. Ǵárezsizlikten keyin bul mashqala kóplegen alımlardıń, oqımıslı adamlardıń, hátteki ata-analardıń dıqqat-itibarında boldı. Oqıtıwshılar ushın zamanagóy, házirgi kún talaplarına juwap bere alatuǵın metodikalıq hám oqıw qollanbaları,sabaqlıqlar jaratıla baslandı. Lekin bul mashqala boyınsha izertlewler, ilimiy-izertlewler házirgi kúnde de dawam etpekte. Házirgi kúndegi global ózgerishler, pán-texnika hám xabar-kommunikaciya texnologiyalarınıń kún sayın rawajlanıp barıwı XXI ásir oqıtıwshısınan pedagogikalıq sheberlikti, ótkir shıdamlılıqtı, pedagogikalıq -psixologiyalıq bilimlerdi, óz pánin tereń biliwdi hám joqarı oylawdı, siyasiy sawatlılıqtı, pikirlew sheńberi keń hám oy-pikirli bolıwdı talap etedi. Bul wazıypalardı kemshiliksiz ámelge asırılıwı ushın búgingi kúnde áwele bolajaq oqıtıwshılardıń dárejesin hám bilimin úzliksiz rawajlanıwlashtırıp barıwǵa bekkem shárt-shárayat jaratılıwı kerek. Joqarı pedagogikalıq tálim mákemelerinde bul mashqalalardıń sheshimin tabıwda “Pedagogikalıq sheberlik ” pánin tereń úyreniw zárúrli áhmiyet bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq sheberlik - oqıtıwshılardıń jeke (balajanliǵı, qayırqomlıǵı, adamgershlikliligi, mehribanlıǵı hám t.b. paziylatleri) hám kásiplik (bilgirligi, tapqırlıǵı, belsendiligi, dóretiwshiligi, qábileti hám taǵı basqa.) pazıyletlerin belgileytuǵın ózgeshelik bolıp, oqıtıwshılardıń ta 'lim-tárbiyalıq iskerliginde joqarı dárejege jetiwin, kásiplik sheberligin mudam rawajlanıwlashdırıp barıw

múmkinshiligin támiyinlewshi iskerlik bolıp tabıladı. Ol óz pánin jetik bilgen, pedagogikalıq -psixologiyalıq hám metodikalıq tayarlıqqa iye bolǵan, oqıwshılardı oqıtıw , tárbiyalaw hám rawajlandırıwdıń optimal jolların ızlep tabıw ushın, ámeliy iskerlik júrgizetuǵın hár bir oqıtıwshınıń kásiplik iskerliginde kórinetuǵın boladi.Sonday etip, pedagogikalıq sheberlik iyesi bolıw ushın oqıtıwshı óz oqıw predmetin dáwir talapları tiykarında biliwi, pedagogikalıq hám psixologiyalıq bilimlerge ıye bolıwı, hám de insaniylik, ızleniwshilik hám belsendilikti ózinde sáwlelendiriwi kerek. Pedagogikalıq sheberlik degende oqıtıwshınıń pedagogikalıq -psixologiyalıq bilimlerdi,kásiplik ilmiy tájriybe hám kónlikpelerdi jetik iyelewi, óz kásibine qızıǵıwshılıǵı, rawajlanǵan pedagogikalıq pikirlewi hám intuitsiyaci, turmısqa etikalıq -estetikalıq munásibette bolıwı, óz oy-órisine isenimi hám qatań shıdamlılıǵı túsiniledi".Pedagogikalıq sheberlikti,uqıptı iyelewde kasipke baylanıslı teoriyalıq hám ámeliy bilimlerdi iyelew, pedagogik jámiyet penen hár dayım baylanısta bolıw jaqsı nátiyjeler beredi. Sonlıqtan, bunday ortalıqta óz-ara pikir almaslaw, jeke oy-pikirlerdiń basqalar tárepinen bildirilip atırǵan qarawlar menen salıstırıwlar, olardıń tuwrılıǵı, shınlıǵına isenim payda etiw,ámeldegi bilimlerdi jáne de bayıtıw, qáte yamasa kemshiliklerin anıqlaw hám de olardı saplastırıw jolların tabıw múmkinshiligi bar.

Oqıtıwshı 1 bárkámal áwladtı tárbiyalaw processinde qatnasar eken, tekǵana ruwxıy -etikalıq mádeniyatı menen átirapdagilarga órnek bolıwı, usınıń menen birge, pedagogikalıq uqıp qırların kórsete alıwı, jetik oqıtıwshı retinde bárkámal insandı tárbiyalawǵa, joqarı maman kadrlardı tayarlaw jumisına ózinińmúnásip úlesin qosıwı zárúr.

Qábilet - shaxstıń individual -psixologiyalıq ózgesheligi bolıp , arnawlı bir iskerlik maydanınan uqıpı hám jumıstı tabıslı ámelge asırıw subyektiv shárt-sharayatın ańlatiwshı individual psixik sapalar jıyındısı bolıp tabıladı. Zárúr bolǵan bilim, ilmiy tájriybe hám kónlikpelerdi iyelew dinamikasındaǵı parıqlardı anıqlaydı. Qábiletler individual -psixologiyalıq ózgeshelik bolganı sebepli, shaxstıń basqa sapaları hám qásiyetlerine, yaǵnıy aqıl sapalarına, yad hám xarakter qásiyetlerine, sezim-sezimlerine qaramaqarsı qoyılmaydı, bálki olar menen bir qatarǵa qoyılıwı kerek.

Qábiletti insan tuwma, tábiyat sawǵası retinde tayın jaǵdayında almaydı, bálki turmıslıq iskerligi dawamında qáliplestiredi. Govard Gardner qábileti ami intellektler toplami dep atadı hám onıń 7 belgisin ajıratıp kórsetdi. Biz intellektning bul táreplerinen altawın oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberligin rawajlanıwlandırıw kózqarasınan analiz etiwimiz múmkin.

- eń áwele óz qániygeligi boyınsha tálim neretuǵın pánlerden pedagogik texnologiyalarǵa tiykarlanǵan lekciya, seminar, ámeliy hám laboratoriyalıq shınıǵıwlarınıń mazmunan pútinligin támiyinlew;

● pedagogik hám xabar texnologiyaları hám de oqıwshılardıń oqıw xizmetlerin aktiv shólkemlestiriwshi metodlardı qollawı, Oqıw shınıǵıwlarında pedagogikalıq hám informaciya texnologiyalarınıń sońǵı jetiskenliklerin uyqaslastırıw ilmiy tájriybesin 0 ıyelewi;

● tálim mákemelerinde pánlerdi oqıtıw mazmunına uyqas túrde pedagogikalıq sistemanı joybarlay alıwı ;

● tálim-tárbiyalıq xizmette jáhánniń rawajlanǵan mámleketlerinde pedagogika hám psixologiya tarawında erisilip atırǵan aldıńǵı tájiriybelerdi ámelde modernizatsiya etken halda qollawı;

● Oraylıq Aziya oyshıllarınıń bay mánawiy miyraslarınaan tálim-tárbiya iskerliginde paydalanıw;

● Sabaqlardıń barlıq túrlerinde, shınıǵıwlarında zamanagóy xabar texnologiyaları tiykarında oqıtıw metodlarınan paydalanıw;

● Oqıtatuǵin pán túrkimi boyınsha avtomatlastırılǵan tálim tizimi ushın ámeliy dástúrler dizimin jaratıw lazım.

Mámleketimiz tálim sistemasında alıp barılıp atırǵan reformalardıń tabıslı bolıwına joqarı dárejedegi ulıwma hám kásiplik mádeniyatga iye, metodologiya hám pedagogika salasında fundamental bilimlerdi tereń biletuǵın, tálim processinde pedagogikalıq mashqalalanı sistemalı túrde alıp baratuǵın uqıplı hám omilkor oqıtıwshılarsız oyda sawlelendirip bolmaydı. Sol tárepten pedagogika joqarı tálim mákemelerinde tiykarǵı itibar bolajaq oqıtıwshılarda dóretiwshilik pedagogikalıq iskerliginiń ayriqsha usılların qáliplestiriwge qaratılǵan.

Paydalanılǵan ádebiytlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Uzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.. “Uzbekiston”, 2016 y.
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy taqlil, qatiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bulishi kerak. - T.: “Uzbekiston”, 2017 y.
3. Óz.Res "Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlamas"ı haqqındaǵı nızam.
4.A.Xoliqov "Pedagogik mahorat" - Taskent.2011

Internet saytları:

1. www. tdpu. uz
2. www. pedagog. uz
3. www. Ziyonet. uz

IQTIDORLI TALABALARNI O‘QITISHDA TA’LIM BERISH SIFATINI TIZIMLI TAHLIL QILISH

G.S.Tleubayeva -PhD
Muxammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Nukus filiali
“Tabiiy va aniq fanlar kafedrasi”katta o‘qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasasining asosiy muammolaridan biri bo‘lgan iqtidorli talabalarni tanlab olish va ularni o‘qitishni tashkil etish masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, talabalardagi iqtidorni o‘rganishga doir ilmiy izlanishlar, ilg‘or pedagogik tajribalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: qobiliyat, iqtidor, intellekt, kreativlik, motivatsiya, ijod, talaba.

Hozirgi kunda o‘qituvchi oldida o‘quv faoliyati jarayonida shaxsning o‘zini o‘zi anglashi, shu jumladan, iqtidorli va yuqori motivatsiyali talabalar uchun shart-sharoitlar yaratish turibdi.

Qanday shaxslar iste’dodli deb hisoblanadi? Olimlar bu savolga turli javoblar berishadi. Biroq, ko‘pchilik o‘qituvchilar iqtidorli talabalarni quyidagilar deb hisoblashadi:

-yuqori intellektual qobiliyatlarga ega bo‘lish, o‘qishga bo‘lgan qiziqish, ijodiy qobiliyatlar va uning ko‘pchilikka nisbatan namoyon bo‘lishi;

- dominant faol bilim olishga bo‘lgan ehtiyoj bor;

- ular bilim olish, aqliy mehnat quvonchi va zavhni boshdan kechiradi.

Bizning fikrimizcha iqtidorli shaxslarni aniqlash boshlang‘ich maktabda psixologik xususiyatlarni kuzatish, o‘rganish, nutq, xotira, mantiqiy fikrlash asosida boshlanishi kerak. Ular bilan maqsadli ishlar boshlang‘ich maktabdan boshlab to hayot yo‘lini ongli ravishda tanlashgacha olib borilishi kerak.

Iqtidor mavzusiga oid anchagina nazariy va amaliy manbalar to‘plangan, masalan A.N.Kolmogorov, V.A.Krutetskiy, T.U.O‘tapov, E.G‘oziyev, J.Ikromov, N.R.G‘aybullayev, D.Gilford, Dj.Renzulli, S.L.Rubenshteyn va boshqalar. Bu olimlarning fikricha, iqtidorning maxsus turlaridan tashqari, yuqori darajali qobiliyatlar sifatida tushuniladigan umumiy aqliy iqtidor ham mavjud. Iqtidor tushunchasi hozirgi vaqtda o‘zida yuqori intellekt, kreativlik, emotsional va erkli xususiyatlar, motivatsiya kabi xususiyatlarni aks ettiruvchi murakkab psixologik holat deb qaraladi.

B.M.Teplov qobiliyatlar va iqtidorga ahamiyat berib, shuni ta’kidlaydiki, iqtidor haqidagi izlanishlarni aynan qobiliyatlardan boshlash lozim. Qobiliyat sifatida quyidagilarni tushunishni taklif etadi:

a) bir insonni boshqasidan ajratadigan individual-psixologik qobiliyatlar;

b) faoliyatning samarasini belgilaydigan qobiliyatlar;

v) orttirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarga bog‘liq bo‘lmagan, lekin ularning tez va osonlik bilan egallanishini va orttirilishini belgilovchi xususiyatlar [3. B. 120].

Dj.Renzulli o‘quv dasturi samaradorligini oshirish, ya’ni boyitishning uch turini tavsiya qiladi. Birinchi ikki tur barcha toifadagi, ayniqsa iqtidorli ta’lim oluvchilar uchun foydalidir. Ular ta’lim oluvchilarning qabul qilish va fikrlash qobiliyatlariga asoslanadilar. O‘quv dasturini boyitishning uchinchi turi barcha ta’lim oluvchilar va guruhlarga mo‘ljallangan.

Uning fikricha iqtidor «o‘rtachadan yuqori bo‘lgan qobiliyat», «kreativlik» va «masalani yechishga qaratilgan tirishqoqlik – motivatsiya» kabi uchta tavsiflar uyg‘unlashuvidir [4].

Keyingi yillarda ta’lim oluvchilar iqtidorini o‘rganish muammosiga bo‘lgan qiziqish mamlakatimizda sezilarli darajada o‘sdi. Shu bilan birgalikda axborot-kommunikatsion texnologiyalar muhitida iqtidorni aniqlash, iqtidorli ta’lim oluvchilarni o‘qitish va iqtidorni rivojlantirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning ahamiyatini o‘rganish o‘ta dolzarb muammo hisoblanadi.

Iqtidorli talabalarni pedagogik qo‘llab-quvvatlashning asosiy shart-sharoitlarini quyidagicha aniqlash mumkin:

- ijodiy muhitni yaratish;

- iqtidorli talabalar bilan ishlash uchun oliy ta’lim muassasasi dasturini ishlab chiqish;

-muayyan sohalarda o‘quv dasturlari majmuini ishlab chiqish, ta’lim jarayonining o‘zgaruvchanligini ta’minlash, iqtidorli talabaning o‘zini o‘zi anglash jarayonida tanlash vaziyatini yaratish, bu esa ijtimoiy-pedagogik qo‘llab-quvvatlash samaradorligini oshiradi;

- iqtidorli talabalarning o‘zini o‘zi anglashini ijtimoiy-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning metodik ta’minotini ishlab chiqish;

- o‘qituvchining talabaga ijobiy munosabatini shakllantirish [2. B. 238].

So‘nggi yillardagi pedagogik tadqiqotlarda «o‘rganish» atamasi o‘rniga «o‘qitish» atamasi qo‘llaniladi, chunki u faol mustaqil ish jarayonida, amalda bilim olish bo‘lib hisoblanadi. O‘qitish shaxsiy faoliyat orqali va amaliy tajriba orttirish natijasida o‘zini o‘zi rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi.

O‘quv jarayonini sikl: tushuncha, texnologiya, qo‘llash, uzatish sifatida ifodalash mumkin.

Bilim olish - har qanday sohada mustaqil o‘qish jarayonida yoki o‘qituvchi rahbarligida, ya’ni shaxsiy rivojlanish jarayonida bilim olish jarayonidir. Amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish uchun mashg‘ulotlarda interfaol texnologiyalardan foydalanish zarur.

Rivojlanish - talabaning o‘z kasbiy faoliyati, bilimi va xulq-atvori bilan bog‘liq bo‘lgan intensiv texnologiyalardan foydalanish orqali takomillashishidir. Har bir talabaning o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkonini beradigan shunday texnologiyalar va o‘qitish shakllaridan foydalanish zarur. Kasbiy rivojlanish o‘zini o‘zi o‘rganish va o‘zini o‘zi takomillashtirishni amalga oshirishda eng muvaffaqiyatli bo‘ladi.

Oliy ta’lim tizimida o‘qituvchi auditoriya soatlaridan tashqari iqtidorli talabalar bilan individual ishlashni tashkil etishi mumkin. Shu bilan birga bunday talabalarning qobiliyat va mayllarini, ularning bilish qiziqishlarini, aqliy qobiliyatlarini individual o‘rganish trayektoriyasi dasturini ishlab chiqish uchun o‘rganish zarur. Ish tizimli va epizodik emas olib borilishi uchun alohida guruhlarning aniq individual jadvalining roli ham muhimdir.

Iqtidorli talabalar bilan ishlashni tashkil etishda talabalarning ijodiy o‘zini o‘zi ro‘yobga chiqarish imkoniga ega bo‘lishlari uchun auditoriyadan tashqari ishlarning har xil turlari va shakllaridan foydalaniladi:

- auditoriyadan tashqarida o‘qitilayotgan fanga oid loyiha va ilmiy-tadqiqot ishlari;
- fan bo‘yicha yuqori darajadagi muammolarni yechish bo‘yicha to‘garak ishlari;
- fan bo‘yicha fakultativ kurslar;
- oliy ta’lim muassasalari talabalarining turli ilmiy-amaliy anjumanlarida ishtirok etishi;
- turli olimpiada va tanlovlarda ishtirok etishi;
- universitetlar, pedagogik institutlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlik;
- tarmoqlararo o‘zaro ta’sir (Internet loyihalar, tanlovlar, olimpiadalar) va boshqalar [1. B 7-8].

O‘qituvchining auditoriyadan tashqari ishlari ko‘p qirrali va hajmdor deb hisoblaymiz. Auditoriyadan tashqari ishlar jarayoni va nostandart vazifalarni yechish talabalarining aqliy rivojlanishiga juda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki u aqliy operatsiyalarni: analiz va sintez, konkretlashtirish va abstraktlashtirish, taqqoslash va umumlashtirishni amalga oshirishni talab qiladi.

To‘g‘ri tashkil etilgan va tizimli ravishda olib borilgan auditoriyadan tashqari ishlar talabalarning auditoriyada olgan nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, talabalarning nazariy dunyo qarashlarini kengaytiradi va individual nazariy g‘oyalarning tarixiy rivojlanishi bilan yanada chuqurroq tanishish imkonini beradi.

Shunday qilib, iqtidorli talabalar bilan ishlash tizimiga yangi o‘quv amaliyotlarini joriy etish iste’dodli talabalarni rivojlantirishda muayyan natijalarga erishishga ko‘maklashadi. Iqtidorli talabalar bilan ishlash amaliyoti aqliy va ijodiy

faoliyatda shaxsning o‘zini o‘zi anglashini, talabalarning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishni ta’minlaydigan ta’limni individuallashtirish samaradorligini ko‘rsatadi. Iqtidorli talabalar bilan individual ishlash uzluksiz o‘zini o‘zi tarbiyalash, aqliy va ijodiy rivojlantirish, talabalarning potensial imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun sharoit yaratadi, fanda dastlabki qadamlarni qo‘yishga yordam beradi. Talabalarda o‘zini o‘zi anglash imkoniyati tug‘iladi, mavzuga nisbatan bilishga qiziqish ortadi, shuningdek, o‘zini o‘zi bilish, o‘zini o‘zi tarbiyalash va o‘zini o‘zi rivojlantirish muammolariga bilimga qadriyat munosabati shakllanadi, aqliy faoliyatga ehtiyoj kuchayadi.

Adabiyotlar

1. Golovizina N.L. Uchebno-issledovatelskaya deyatelnost kak perspektivnoye sredstvo vospitaniya tvorcheskoy lichnosti [Tekst] / N.L.Golovizina // Dopolnitelnoye obrazovaniye. -2002. -№8. –S. 6-10.

2. Leytes N.S. Vozrastnaya odarennost i individualnie razlichiya [Tekst]: Izbr. tr. / N.S.Leytes. –M.: Izd-vo «Institut prakticheskoy psixologii», -Voronej: NPO «MODEK», 1997, -448 s.

3. Teplov B.M. Psixologiya individualnix razlichiy. Sposobnosti i odarennost. Psixologiya muzikalnix sposobnostey. Um polkovodsa. Zametki psixologa pri chtenii xudojestvennoy literaturi]: Izbrannie trudi : v 2 tomax / B.M. Teplov. – Moskva : Pedagogika, 1985. – 328 s.

4. Renzulli, J.S. (1994). Schools for talent development: A practical plan for total school improvement. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.

5. G.S.Tleubaeva. Use of modern pedagogical technologies in developing the mathematical ability of students of higher education institutions. Science and Education in Karakalpakstan ISSN 2181-9203, 2023. -P 338-341.

6. G.Tleubayeva. Talabalarning iqtidorini takomillashtirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning ahamiyati. QDU Axborotnomasi, 2023.

7. G.Tleubayeva. Iqtidorli yoshlarning bilimini test topshiriqlari orqali aniqlash va mavjud pedagogik-psixologik muammolarni o‘rganish. Yangi O‘zbekiston; fan, ta’lim va innovatsiya mavzusidagi Respublika ilmiy-tehnik anjuman. O‘zMU Jizzax filiali. 2024, 494-497 bb.

OQIWSHILARDIŃ BILIM KÓNLIKPE HÁM TÁJIRIYBELERIN QADAĠALAW FORMA, METOD, QURALLARI

Amangúl Turdımuratova úlken-oqıtıwshı
Primbetova Biybiraba
Pedagogika fakulteti mektep menejmenti tálim baġdarı 3-kurs talabası

Oqıwshılardıń bilim kónlikpe hám tájireybelerin qadaġalaw forma, metod, quralları jáhán tálimi ámeliyatında qollanılıp atırġan tiykarġı oqıtıw texnologiyaları tómende keltirilgen:

1. Oyınlı texnologiyalar. Studentlerdiń aktivligin támiyinleytuġın, oqıtıw texnologiyalarınan biri-pedagogikalıq isbilermenler oyını esaplanadı. Oyın iskerligine qızıġıwshılıq, studentlerdiń óz-ózin ańlatıw, ámelge asırıw sıyaqlı mútajliklerin qandırıwshı, jarısıw elementleri arqalı támiyinlenedi. Oyındıń ájayıp ózgesheligi sonda, ol bir waqtınıń ózinde de rawajlanıw da úyreniw esaplanadı. Pedagogikalıq oyın oqıtıwdıń anıq qoyılġan maqset hám oġan tiyisli pedagogikalıq nátiyje menen belgilenedi. Bul nátiyjeler tiykarlanġan hám oqıw tayarlıq iskerligine iye boladı. Pedagogikalıq oyınlar oyın usılına kóre tómendegishe xarakterlenedi: pánler boyınsha ; tarawlar boyınsha ; isbilermenler, imitatsion, dramalasqan oyınlar.

Imitatsion oyınlar - bólim, sex, kárxana shólkemdiń iskerligi-imitatsiya etiledi. Imitatsion oyınlar ssenariyasi, hádiyse syujetinen tısqarı, imitatsiya etiletuġın process hám ob'ektler quramı hám áhmiyeti haqqındaġı detallardı óz ishine aladı.

Operatsion oyınlar - tiyisli jumıs procesi, olardı orınlaw shárt-shárayatları modellestirıledi. Olar málim bir ayrıqsha operatsiyalardı: máseleler sheshiw, málim bir usıldı ózlestiriwge járdem beredi.

Rólli oyınlar - málim bir shaxstıń wazıypa hám minnetlemelerin orınlawdaġı psixik jaġdaylar, hatti-háreket islenedi, májburiy mazmunı menen bólistiriledi. Psixodrama hám sotsiodrama - bul rolli oyınġa isbilermenler teatri uqsaġan bolıp, tek bul jerde sotsial-psixologiyalıq máseleler sheshiledi. Bunday máseleler gápine-jámáátdaġı jaġdayın sezim ete alıw, basqa psixik jaġdayın tuwrı bahalaw vauni ózgertira alıw, ol menen ónimli baylanısqa kire alıw kiredi.

2. Mashqalalı oqıtıw texnologiyası - bul rawajlantıratuġın oqıtıw texnologiyası bolıp, aktiv bilim arttırıw procesin xoshametlentiredi hám pikirlewdiń logikalıq izbe-izlik stilin qáliplestiredi. Mashqalalı oqıtıw mánisi oqıtıwshı tárepinen studentlerdiń oqıwında mashqalalı jaġdaylardı shólkemlestiriw hám oqıw (jaqsısı, turmıslıq) máseleler, mashqalalardi sorawlar hám tapsırmalardı sheshiw jolı menen jańa bilimlerdi ózlestiriw iskerligin basqarıwdan ibarat. Mashqalalı oqıtıw processinde oqıtıwshı áwele mashqalalı jaġday jaratadı,

sorawlar qóyadı, máselelerdi, eksperimental tapsırmalardı usınıs etedi, mashqalalı jaǵdaydı sheshiwge qaratılǵan talqılawdı jámlestiredi, juwmaqlarınıń tuwrılıǵın tastıyıqlaydı. Studentler aldınǵı bilim hám tájiriybelerine tıykarlanıp mashqalalı jaǵdayın hal qılıw jolları tuwrısında oylaydı hám usınıslar kirgizedi. Aldın alǵan bilimlerin ulıwmalastırıp, hádiyselerdiń sebeplerin anıqlaydı, olardıń kelip shıǵıwın túsintiredi, mashqalalı jaǵdayın sheshiwdiń eń aqılǵa say variantın tańlaydı. Bul usıl studentlerdiń bilim qızıǵıwshılıǵın asırıp ǵana qalmay, olarda pikirlew qábiletin de rawajlandıradı.

3. Siyasiy gruppalastırılgan oqıtıw texnologiyası. Siyasiy gruppalastırılgan oqıtıw oqıw procesiniń shólkemlestiriwdi bul forması ulıwma didaktika sistemasına tiykarlanǵan bolıp, arnawlı tashkil ettirilgen studentlerdiń gomogen gruppalarında, oqıw procesin arnawlılashtırıwdı támiyinleydi. Oqıtıwdı siyasiy gruppalaw (bul túsinik oqıtıw procesin ózi menen baylanıslı) - stilistik, psixologiyalıq -pedagogikalıq hám shólkemlestirilgen-basqarıw ilajlar kompleksi tiykarında dúzilgen hár qıylı gomogen gruppalarda oqıtıw ushın hár qıylı shárt-shárayatlardı jaratıw bolıp esaplanadı.

4. Individuallastırılǵan oqıtıw texnologiyası. Individual oqıtıw - bul oqıw procesin shólkemlestiriwdiń forması bolıp, bunda pedagog hám student jekpe-jek óz-ara tásir kórsetedi, student oqıw quralları (kitaplar, kompyuter hám t.b.) járdeminde úzliksiz ǵárezsiz tálim aladı. Abzallıqları : pedagogikalıq processtiń (mazmun, usıl, pát hám taǵı basqa) student qábiletlerine maslasıwshılıǵı : studenttiń bilim alıw dárejesi turaqlı monıtoringin ámelge asırıw hám zárúrli ońlawlar kirgiziw nátiyjesinde optimal pedagogikalıq processti shólkemlestiredi.

5.Programmalastırıwtırılǵan oqıtıw texnologiyası. Programmalastırıwtırılan oqıtıw pedagog hám studentke zárúr bolǵan operativ ishki hám sırtqı teris baylanıs formasında ámelge asırıladı. Ishki teris baylanıs - studenttiń ózi tárepinen atqarılatuǵın, oqıw materialınıń ózlestiriliwin turaqlı analiz etip barıw. Sırtqı teris baylanıs - pedagog yamasa basqarıwshı - oqıtıwshı qurılma tárepinen oqıw materialınıń student tárepinen ózlestiriliwin turaqlı bahalab barıw.

Juwmaqlap aytqanda, búgingi kúnde hár bir pedagog ushın bul informaciya texologiyalari onıń oqıw islenbesinde eń jetekshi wazıypanı atqarıwı kerek. Sebebi, oqıwshı jaslar sanasında sabaq islenbesi ayqın puqta ashıp beriliwi kerek bolıp tabıladı. Áne sondaǵana tálim jáne de sapalı hám de qızıǵıwshılıqlı tárzde oqıwshılar sanasında qáliplesedi. Jetekshi tálim menen bir qatarda oqıwshılarǵa informaciya texnologiyalarınan ónimli paydalanıw máselesi de turadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Бордовский Г.А. Использование электронных образовательных ресурсов нового поколения в учебном. - М: РГПУ, 2018. – 484 с.

2. Волков В.Ю. Компьютерные технологии в образовательном процессе по физической культуре /Матер. всерос. науч.-практ. конф. СПб., 2020.- 296 с.
3. Воронкова О. Б. Информационные технологии в образовании: интерактивные методы. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2019. – 314 с.
4. Гиркин И. В. Новые подходы к организации учебного процесса с использованием современных компьютерных технологий. // Информационные технологии № 6. 2020. С. 19

TA'LIM MENEJMENTIN OQÍTÍWDA "EŃ ÁHMIYETLI TÚSINIKLER" TIYKARÍNDA TEMALARDÍ ÓZLESTIRIW TEXNOLOGIYASÍ

Turdimuratova Amangul
Pedagogika kafedrası úlken oqıtıwshısı
Bazarbaev Artur
NMPI mektep menejmenti tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Kórgizbeli materiallar járdeminde bir waqtınıń ózinde talqılaw qılınıp atırǵan soraw, informaciyanı da esitiw, da kóriw arqalı qabıllaw, shubhasız, tálim alıwshılardıń puqta bilim alıwlarına járdem beredi. Bilgenimizdey, kórgezbeli materiallardıń túrme-túr formaları bar. Rawajlanıwdıń ózi bir tárepden pánni tereń ózlestiriwdi zárúr etip qoysa, ekinshi tárepden hár túrli jańa metodlar, kórgezbelilikni asırıw, texnika qurallarından nátiyjeli paydalanıw, olardı qóllawdı jetilistiriw arqalı bilim alıwdı ańsatlastırıw, qızıqlı processga aylandırıwǵa járdem beredi.

Prezentaciyanıń metaforaiy tili menen ajralıp turatuǵın oqıtıw qurallarından paydalanıwdı óz ishine aladı. Vizual, esitiw, teginish suwretleri awızsha xarakteristikanı toldıradı hám sol sebepli oqıwshılar tárepinen oqıw materialın jaqsılaw túsiniwge járdem beredi. Vizualizatsiyanıń úsh tiykarǵı túri bar. Olar:
tema, vizual hám awızsha.
Temanı vizuallastırıw - bul real ob'ektler, hádiyseler hám processlerdiń kórgezbesi. Psixologiyani oqıtıwda vizualizatsiyaning bul túri ásbaplar hám miydiń maketlaridan paydalanilganda, kórgezbeli eksperimentlar hám psixologiyalıq eksperimentlar ótkerilgende qollanıladı. Sensatsiyalar, vizual illyuziyalar, ideomotor háreketler, munasábet fenomeni, dıqqattıń terbelisleri shegaraların kórsetiw - tema vizualizatsiyasidan paydalanıwǵa mısallar. Oqıtıwshınıń tiykarǵı waziypası psixologiya stulda uyreniletuǵın málim psixologiyalıq hádiyse hám nizamlıqlardı vizual tárzde kórsetiw bolıp tabıladı. Bul jaqsılaw túsiniw hám yadlawǵa járdem beredi. Tuwrıdan-tuwrı, túsindiriwli-kórgezbeli tálimniń abzallıqları hám kemshiliklerine tiyisli recenziya jazıw, maǵlıwmatlar hám

pikirlerdi jámiyetke jetkiziw, ilimiy izertlewler júrgiziw, jáne onıń rawajlanıwına jóneltirilgen háreketler hám túsinikler jaratıw ushın zárúrli bolǵan tiykarǵı wazıypalardan biri esaplanadı. Bul temaǵa tiyisli kóplegen tarawlarda túsindiriwli-kórgezbeli tálimdiń sońǵı rawajlanıwına hám jańalawına kómeklesedi.

1. **Túsiniwdi kúsheytiw**:Sxema, grafik, sxema, video sıyaqlı kórgezbeli materiallar quramalı

túsiniklerdi ápiwayılastırıw hám informaciyanı jáne de túsinikli tárzde usınıwda kúshli qurallar bolıp xızmet etedi. Bul vizuallar studentlerge abstrakt ideyalardı oyda sawlelendiriwge járdem beredi, bul bolsa olarǵa bilimlerdi túsiniw hám saqlap qalıwdı ańsatlastıradı.

2. **Tartıwdı xoshametlew:**Kórgezbeli hám tarqatpa materiallar oqıwshılardı kórgezbeli hám esitiw sezimlerine shaqırıw arqalı aktiv tartadı. Multimedialı prezentaciyalar, bilimlendiriwge tiyisli videolar hám ınteraktiv slayd -shoulardı óz ishine alǵan halda, oqıtıwshılar oqıwshılardıń dıqqatın tartıwları hám pútkil sabaq dawamında óz itibarın saqlap qalıwları múmkin. Bunday qatnasıw jaqsı maǵlıwmattı qayta islew hám saqlawdı ańsatlastıradı.

3. **Aktiv oqıw shınıǵıwın xoshametlew:**Tarqatpa materiallar, mısalı, qóllanbalar, jumıs beti, onlayn resurslar oqıwshılarǵa oqıw processinde aktiv qatnas etiw imkaniyatın beredi. Bul materiallar individual yamasa gruppa iskerligi ushın paydalanıw múmkin, sheriklik xoshametlew, sın pikirlew, mashqalalardı sheshiw kónlikpelerin rawajlandırıw. Tálim alıwshılar oqıwshılardı qol menen alıp barılǵan jumıslarǵa jalb qılıw arqalı temanı tereńrek túsiniwge kómeklesip atır.

4. **Hár qıylı úyreniw usılların úyreniw:**Hár bir oqıwshı basqasha úyrenedi, vizual hám tarqatpa materiallar hár qıylı oqıw usılların qollaydı. Birpara studentler vizual uyreniwshiler bolıp, olar grafik tárzde usınıs etilgen maǵlıwmatlardı kóriwden mápdar, basqaları jazba materiallardı oqıwdı ábzal kóriwi múmkin. Hár qıylı vizual járdem hám tarqatpa materiallardı usınıw arqalı oqıtıwshılar hár qıylı oqıwshılardıń mútajliklerin qandırıwları, qońsılas oqıw ortalıǵın támiyinlewi múmkin.

Paydalanilg'an a'debiyatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni.
2. O’. Asqarova, M. Nishonov, M. Xayitbaev “Pedagogika” T., “Talqin” 2008 y
3. A. Karimov “Barkamol avlod orzusi” T., “Sharq” 1999 y
4. A. To’xtaboev, A. Eraliev “Tashkiliy xatti-xarakatlar” Andijon.,“Xayot” 2001 y

AQLIY RIVOJLANISHDA ORQADA QOLGAN O`QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Z. SHerimbetova -Nukus innovatsion instituti

A.Abdikalieva -2-bosqich talaba

Aqliy rivojlanishning barcha sohalarida shaxs ijtimoiy munosabatlar o`zgaradi. Bu jarayonda o`quv faoliyatining etakchi roli kichik maktab yoshidagi o`quchining boshqa tadbirlarga faol qo`shilishini istisno etmaydi, uning davomida bolaning yangi yutuqlari yaxshilanadi va mustahkamlanadi. L.S.Vıgotskiyning ta`kidlashicha boshlang`ich maktab yoshining o`ziga xos xususiyati shundaki, faoliyatning maqsadlari asosan bolalar uchun kattalar tomonidan belgilab beriladi. O`qituvchilar va ota-onalar bolaga nima mumkinligini va nima qilib bo`lmasligini, qanday vazifalarni bajarish kerakligini, qaysi qoidalarga bo`ysinishni va hokazolarni aniqlaydilar. Bolalarga topshiriq berishda muayyan qoidalarga rioya qilish orqali amalga oshirilsa, bu qiyinshiliklardan qochish mumkin.

YA.L.Kolomenskiy bola 9-10 yoshgacha o`z sinfdoshlaridan biri bilan do`stona munosabatlarini rivojlantiradi, deb hisoblaydi, bu bola o`z tengdoshlari bilan yaqin ijtimoiy aloqalarni o`rnatishni, uzoq vaqt munosabatlarni saqlaaab turishini bilishini anglatadi, u bilan aloqa ham kimdir uchun muhim hisoblanadi. 8 dan 11 yoshgacha bulgan bolalar, ularga yordam beradigan, so`rovlarga javob beradigan va qiziqishlari bilan o`rtoqlashadigan do`stlarni ko`rib chiqishadi. O`zaro hamdardlik va do`stlik paydo bo`lishi uchun mehribonlik, diqqatlilik, mustaqillik, o`ziga ishonch, halollik kabi fazilatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Asta sekin, bola maktab haqiqatni o`rganar ekan, u sinfda shaxsiy munosabatlar tizimini

rivojlantiradi. U har kimdan ustun bo`lgan to`g`ridan-to`g`ri hissiy munosabatlarga asoslanadi. [1;21]

Rossiyalik psixologlarning ko`plab tadqiqotlarida, kattalar uchun bolaning hatti-harakatlarini mustaqil ravishda boshqarish qobiliyatini shakllantirishga imkon beradigan eng muhim lshartlar aniqlangan. Ushbu shartlar:

1) bolada etarlicha uzoq davom etadigan xatti-harakatlar motivi mavjud;

2) cheklovchi maqsadni kiritish;

3) xulqning assimilyatsiya qilinadigan murakkab shaklini nisbatan mustaqil va kichik harakatlarga zulqning assimilyatsiya qilinadigan murakkab shaklini nisbatan mustaqil va kichik harakatlarga bo`lish;

4) xulq-atvorni o`zlashtirish uchun asos bo`lgan tashqi vositalarni taqdim etadigan kattalar ishtiroki.

Germaniyada aqliy rivojlanishi orqada qolgan o`quvchilar muammosiga bag`ishlangan ishlar qatoriga G.Levening tadqiqotlarini kiritish mumkin. Uning ishlarida Germaniya sharoitida o`zlashtirmovchilik nazariyasi to`liq keltiriladi, elliginchi-oltmishinchi yillardagi maktab o`zlashtirmasligi asosiy sabablarini aniqlashga bag`ishlangan sotsiologik so`rov natijalari keltiriladi. Muallifning asosiy yutug`i sakkiz yillik maktabda o`quvchilar o`zlashtirmasligi sabablarini o`rganishga har tomonlama yondashilganligidir.

Pol`shalik mualliflar ishlarida didaktik muvaffaqiyatsizliklar ortishi jarayonini tahlil qilish tahsinga loyiq. V.Okon` o`zlashtirmovchilik vujudga kelishida uch asosiy bosqichni ajratib ko`rsatadi: didaktik muvaffaqiyatsizliklar, ikkinchi yilga qolish va chiqib ketish. Birinchi bosqichda bilimda orqada qolish unchalik sezilmaydi, o`qishni istamaslikning dastlabki belgilari namoyon bo`ladi. Ikkinchi bosqichda o`quvchi o`zlashtirsa-da, yaxshi deb hisoblanadi, lekin uning bilimida muhim kamchiliklar seziladi. Uchinchi bosqichda dastlabki qoniqarsiz baholar paydo bo`ladi, maktabga salbiy munosabat o`qituvchilarning tavsiyalarini bajarishni istamaslik holatlari vujudga keladi.

To`rtinchi bosqichda – ikkinchi yilga o`qishga qoldiriladi. YA.Konopnitskiy didaktik muvaffaqiyatsizliklarni o`z vaqtida aniqlash uchun bilimdagi etishmovchilikni belgilaydigan diagnostik testlar tizimini ishlab chiqdi. [2;125]

CH.Kupisievich didaktik muvaffaqiyatsizliklarni tahlil qilishga chuqurroq yondashib, 7 bosqichni ajratib ko`rsatadi:

1) o`quvchilar bilimida arzimas, sezilmaydigan bo`shliqning paydo bo`lishi;

2) fanni o`zlashtirish bilan bog`liq qiyinchiliklar, fanga salbiy munosabat, dastlabki darslardan qochish;

3) o`qituvchi tomonidan orqada qolishni aniqlash, dastlabki qoniqarsiz baho, fanga salbiy munosabatning kuchayishi;

4) ota-onalar va repititorlar tomonidan orqada qolishni yo`qotishga dastlabki urinish, o`z kuchlariga ishonmaslik;

5) qoniqarsiz baholar, darslardan qochish;

6) o`qituvchilar va ota-onalarga agressiv munosabat, ikkinchi yilga qoldirish;

7) maktabdan haydalish.

YUqorida keltirilgan o`zlashtirmovchilik belgilari to`liq bo`lmasa-da, o`zlashtirmovchilik hodisasiga to`liqroq yondashuvning o`zi qiziqish uyg`otadi.

CHunki mualliflar faqat ikki omilning bilimdagi bo`shliq va o`qishga munosabatning o`zgarishini kuzatishadi, intellektual va irodaviy sohalardagi o`zgarish e`tiborga olinmaydi. Pol`shalik mualliflar tadqiqotlaridagi yana bir muhim xususiyat shundan iboratki, o`zlashtirmovchilik sabablarini aniqlash va didaktik muvaffaqiyatsizlik-larni bartaraf etish vositalarini tanlash bo`yicha original eksperiment tashkil etish muhim hisoblanadi. Pol`shalik pedagoglarning eksperimentlariga bog`chalarda bolani maktabda o`qishga tayyorlash bo`yicha, o`qishda orqada qolayotgan bolalarga qo`shimcha mashg`ulotlar uyushtirish bo`yicha markazlar tashkil etish kabilar kiradi.

Tadqiqot natijalaridan ma`lum bo`lishicha, o`quvchilar ko`proq bolgar tili, arifmetika va tarix fanlaridan orqadalar. Anketa natijalaridan ma`lum bo`lishicha, o`quvchilar materialni tushunmasliklari, tez charchashlari, diqqatni bir joyga

to`plashda qiynalish, mavzuga qiziqish yo`qligi uchun qiynalishlarini ta`kidlagan. Muallifning ta`kidlashicha, ota-onalar, sinf rahbari va o`qituvchilarning birgalikdagi harakati tufayli bunday sabablarni bartaraf etish mumkin. [3;85]

CHexoslovakiya maktablarida o`quvchilarga tabaqalashtirilgan individual yondashuvning har xil shakllari qo`llaniladi.

Angliyada aqliy rivojlanishda orqada qolgan o`zlashtirmovchi o`quvchilarni ikkinchi yilga qoldirish muammosi mavjud emas. CHunki u erda o`quvchilar o`zlashtirishi hisobga olinmasdan sinfdan sinfga ko`chiriladi. Lekin bir sinfda o`qiydigan o`quvchilar A,V,S guruhlarga bo`linadi. Bunday tizimda o`zlashtirmovchi o`quvchi sinfda qoldirilmaydi, balki keyingi sinfning quyiroq guruhiga ko`chiriladi. SHunday qilib, maktabni tugatgan o`quvchilar har xil ma`lumot oladilar. S guruhni tugatgan o`quvchilar ta`lim olishni yana davom ettira olmaydilar, chunki ularning bilimi juda past.

Amerikalik psixolog Gerlokning tadqiqotlari ana shu masalaga bag`ishlangan. Uning tajribalarida 100 kishidan iborat bolalar guruhi qo`shimcha Kurtis testlarini echadilar. Ba`zi bolalar bu ishni bajarish vaqtida faqat maqtab turildi, boshqalari faqat qo`llab-quvvatlab turiladi, uchinchi guruh bolalar esa umuman baholanmaydi.

Olingan natijalardan ma`lum bo`lishicha, faoliyatlari doimo qo`llab – turilgan o`quvchilarning natijalari eng yaxshi bo`ladi. Eng yomon natijani esa maqtalib turgan o`quvchilar emas, balki hech qanday baholanmagan o`quvchilar oladilar.

SHunday qilib, tajribalarning ko`rsatishicha, individning o`z harakatlarining natijasini bilishi, oldida turgan vazifani echishga undaydi, uning harakatlari to`g`rilanadi. Natijalarini bilmaslik esa, yo`nalishning yo`qolishiga va buning asosida o`z harakatlarining to`g`riligiga ishonmaslikning vujudga kelishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахунжанова С.А. Боланинг мактабга мослашишининг диагностикаси. / Ўзлаштира олмайдиган бошланғич синф ўқувчилари билан амалга ошириладиган психологик- коррекцион ишлар. –Т.: 1996. Б.28.
2.Дубровина А.В. Рабочая книга школьного психолога. –М.: Просвещение.1991.С.193.
3.˙Александрова Я.А. О неуспевающих детях. В кн.: Неврозы детей младщего школьного возраста. СПб.: Диля. 2001. С.93

РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Тлеумуратова Абадан Бекбановна – докторант.

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается развитие межкультурной компетентности на уроках иностранного языка, цели межкультурной компетентности при преподавании иностранного языка, а также возможности развития межкультурной компетентности на уроках иностранного языка.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: технологии, мультикультурализм, межкультурная компетентность, коммуникативная компетентность.

Задача школы и преподавания иностранного языка – подготовить учащихся к жизни и вооружить их необходимыми навыками. Необходимо, чтобы уроки включали концепции межкультурного обучения, чтобы учащиеся могли самостоятельно справляться с различными межкультурными взаимодействиями и, таким образом, с этническими, языковыми,

социальными и культурными, школьными или внеклассными занятиями.Уметь позитивно справляться с повседневными ситуациями.

Все больше растет разнообразие мультикультурных обществ и, вместе с тем, происходит смешение разных наций, этносов, религий и культур.В результате в школах и особенно на уроках иностранного языка возникает необходимость заниматься межкультурным пониманием и мультикультурализмом.В повседневной школьной жизни следует поддерживать сосуществование и обучение многонационального, многоязычного и многокультурного сообщества.

Межкультурная компетентность является ключевой компетенцией, которую необходимо развивать в школе.Ее необходимо воспринимать как воспитательную задачу обучения иностранному языку.Это должно включать реализацию прагматических и образовательных целей, таких как подготовка учащихся к успешному использованию иностранного языка в ситуациях межкультурного взаимодействия и развитие открытой, толерантной и чуткой личности, способной взаимодействовать с другими.

При этом большое внимание уделяется образованию. Школа и образование вместе со средствами массовой информации образуют важный источник символических и культурных представлений, которые играют значительную роль в определении нашего восприятия других и нашего поведения по отношению к ним.

Некоторыми причинами, которые выдвинули межкультурную компетентность на передний план образования, являются: глобализация, которая проявляется во всех сферах жизни, и объединенная Европа, которая, упраздняя границы, способствует большей мобильности населения и в конечном итоге приводит к смешению культур.

Иностранная культура выходит в центр дидактического процесса как важный фактор, особенно взаимосвязь между культурно-специфическими

ценностными ориентациями, языковой деятельностью и социализацией, а это также вносит изменения в цели, содержание и процессы обучения и особенно в учебники.

Межкультурная компетентность обогащает учебный процесс и его содержание и привносит сравнительный взгляд на чужое и свое. Так развиваются межкультурные носители

По мнению Андраки, уроки иностранного языка должны развивать возможности, благодаря которым учащиеся смогут понять межкультурную динамику общения (знания, поведение и отношения) и социокультурную компетентность по отношению к целевому сообществу. Обучение немецкому языку как иностранному является междисциплинарным предметом, в котором важную роль играет межкультурная компетентность. Содержание культурных, образовательных и социальных наук преподается вместе с лингвистическими структурами.На уроках немецкий как иностранный язык, помимо лингвистических,социолингвистические и дискурсивные аспекты общения на иностранном языке также передают знания, навыки и отношение к общению с людьми из других культур, которые имеют различия.

На уроках немецкий как иностранный язык и уроках иностранного языка в целом одной из целей является содействие развитию межкультурной компетентности. Одним из важнейших компонентов межкультурной компетентности является способность принимать разные способы мышления. В то же время люди начинают ценить различия и другие точки зрения, которые составляют основу демократического сосуществования.

Цели межкультурной компетентности в обучении иностранному языку

Саблич (2014: 186) называет следующие цели межкультурной компетентности при преподавании иностранного языка:

- отношение – позитивное отношение к другой культуре развивать и принимать разнообразие
- знания – развивать осведомленность о культурном разнообразии и знание важных элементов культуры: норм, обычаев, ценностей, символов.
- общение – сознание и знание существования развивать различные модели вербального и невербального общения
- гибкая идентичность – способность расширять личную идентичность, открытость и гибкость к различным идеям, мнениям, ценностям и моделям поведения.
- успешное взаимодействие – способность иметь хорошие и перспективные построение отношений

Здесь необходимо также сослаться на Крамша, который упоминает следующие цели межкультурной компетентности в контексте преподавания иностранного языка.

- Изучение другой культуры должно включать в себя размышления о своей собственной и целевой культуре.
- Культуру следует преподавать как разнообразие, поскольку национальная идентичность не является монолитны, поскольку внутри каждой культуры существует разнообразие национальных характеристик с точки зрения возраста, пола, регионального происхождения, этнического происхождения и социального класса.
- Преподавание фактов должно быть заменено процессами обучения, которые помогают другим понять.

Роль культуры родного языка в развитии межкультурной компетенции при обучении иностранному языку

Изучение иностранного языка начинается с уже сформированных культурных представлений о изучаемом языке. Эти культурные представления возникают из-за влияния родного языка и средств массовой информации. При развитии новой культурной компетенции используется опыт родной языковой культуры. На родном языке в разговоре используется различная информация, часто касающаяся истории, географии, обычаев, традиций, литературного содержания и культурного строя своего народа. В родном языке знание культурной системы, как и знание о функционировании языковой системы, приобретается бессознательно и имплицитно.

Когда студенты вступают в контакт с иностранным языком и его культурой, они оценивают его с помощью ценностей своей собственной культуры, т.е. с помощью культурной компетенции своего родного языка.

Культурная компетентность в родном языке присуща каждому носителю языка и приобретается спонтанно и бессознательно в течение жизни. Носители языка не обладают теоретическими знаниями о своей культуре, а обладают знаниями на прагматическом уровне. Иностранцы и изучающие иностранный язык впервые открывают и знакомятся с этой новой культурой, и знания о ней накапливаются и сохраняются на протяжении всей их жизни.

Студенты, изучающие иностранный язык, наблюдают и открывают некоторые факты, очевидные для носителя языка, и поэтому не замечают их. Они представляют собой неявную культурную реальность и неявное культурное богатство для носителя языка. С другой стороны, изучающий иностранный язык должен принять эту культурную реальность и изучать ее сознательно. Принятие чужой культуры происходит постепенно. Чужая реальность считается имманентной и что ее следует рассматривать как воображаемый объект, подчиняющийся взглядам и суждениям наблюдателя. Свои представления о чужой культуре мы формируем на основе собственной культуры. Эти зеркальные отношения являются основой для изучения чужой

культуры. Открывая другого, мы одновременно открываем себя и обогащаем свое сознание. Мы начинаем с себя, развиваем осознание себя и жизни. Между наблюдателем и наблюдаемым происходит взаимодействие.

Мы объясняем то, что видим, с помощью нашей собственной культуры.

Учащиеся формируют идеи, основываясь на своей собственной среде. Ваши идеи формируются под влиянием семьи, друзей, школы и средств массовой информации. Их мировоззрение также зависит от познавательного, аффективного и эмоционального развития и меняется в зависимости от жизненных ситуаций, в которых оказываются учащиеся.

Иностранная культура – это что-то новое и новое в глазах студентов.

Другие, а также интересные и привлекательные.Один из возможных подходов к преподаванию иностранного языка — побудить учащихся задуматься о значении определенного поведения для представителей другой культуры, чтобы они не предполагали, что это значение такое же, как и в их культуре.

Для этого подходят занятия, исследующие значение жестов и невербального общения, различные поверья и суеверия, понятие времени, отношение к пунктуальности и опозданиям, выражению чувств,включить отношение к юмору и празднованию обычаев и праздников в разных культурах.

Возможности для развития межкультурной компетентности уроки иностранного языка

Межкультурную компетенцию можно развивать на уроках иностранного языка с помощью каникул. Здесь вы можете сравнить обычаи родного и иностранного языка. В зависимости от когнитивного развития учащиеся должны знакомиться с оригинальными материалами, которые представляют собой богатый источник информации об обычаях, быте,

географических, исторических и социокультурных данных конкретной страны. В качестве примера реальности зарубежной страны преподаватель иностранного языка может знакомить учащихся с новыми культурными фактами. Тогда студенты смогут обнаружить важные культурные признаки людей, говорящих на этом иностранном языке. Этот процесс повысит осведомленность о социально-культурном богатстве и разнообразии своей родины, чтобы эти знания стали сильнее. Культурные элементы, которые можно обрабатывать таким образом, разнообразны. В дополнение к уже упомянутому содержанию, класс может также охватывать содержание и темы, такие как школьная система, организация досуга, гастрономия, знаменитости, регионы и т. д.

По мнению Врховаца (ср. Врховац 1999: 238), элементы иностранной культуры можно привнести с помощью представлений из студенческой среды, которые являются частью их повседневной жизни. Эти культурные символы относятся к продуктам питания, маркам автомобилей, знаменитостям и предметам повседневного обихода.

Подходящими темами для развития межкультурной компетентности на уроках немецкий как иностранный язык являются праздники, обычаи и традиции, такие как Адвент, День Святого Николая, Рождество, Пасха, Новый год, Карнавал, День святого Валентина, дни рождения. В этом отношении учащиеся должны усвоить важные структуры и выражения.

Преподавателю следует использовать контрастный подход в обучении иностранному языку, т.е. обращать внимание на сходства и различия между двумя культурами.

Межкультурная компетентность в преподавании иностранного языка позволяет учащимся принимать различия, но также признавать фундаментальные сходства между людьми.

Одним из методических средств в обучении иностранному языку являются игры. Игровые занятия обеспечивают динамичное обучение и помогают учащимся легче освоить материал. Игра является одной из инновационных моделей обучения и предполагает объединение образовательного контента и повышение мотивации и, следовательно, эффективности обучения. Различные виды игр могут положительно повлиять на развитие межкультурной компетенции при обучении иностранному языку. Игра – одно из важнейших занятий ребенка, развивающее многочисленные навыки, способности и отношения. Это важный фактор развития и взросления ребенка и средство, с помощью которого обучающиеся усваивают действительность и развиваются в познавательном, моторно-сенсорном, психомоторном и социально-аффективном смысле.Чтобы приблизить к учащимся культурное наследие чужой культуры, можно использовать такие художественные представления, как: Б. Чертежи. Искусство является хорошей средой для развития межкультурной компетентности. Это надежный способ открытия, принятия и уважения различных культур.Музыка, например, является хорошим способом способствовать принятию других культур.

Музыка – уникальная форма человеческого общения. На уроках иностранного языка вы сможете познать многообразие музыки и открыть для себя музыку своей родины, а также музыку другой страны. Музыка также может побудить студентов изучать иностранный язык и в то же время знакомиться с иностранной культурой.

Фольклор нации может быть представлен через песни, детские песни, сказки и рассказы, поскольку они передают систему ценностей и мифологию общества. Студентам следует сталкиваться с такими текстами на уроках иностранного языка, поскольку таким образом они также могут улучшить языковые навыки (посредством пения и чтения).

Литературы

1. House, Juliane (1997): Zum Erwerb interkultureller Kompetenz im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache.
2. Grimm, Thomas (2010): Interkulturelle Kompetenz. In: Barkowski, Hans und Jürgen Krumm (Hrsg.): Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Tübingen: A.Francke Verlag Tübingen und Basel: 140
3. Luciak, Mikael und Binder Susanne (2010): Informationen und Anregungen zur Umsetzung des Unterrichtsprinzips „Interkulturelles Lernen“. Wien: Assa
4. А.Тлеумуратова,Talabalarni madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyalarini rovojlantirishda innovatsion texnologiyalar muhitining o`ziga xosligi. “Ilim ham jamiyet “ jurnali 3-son, 2023
5. А.Тлеумуратова, THE UNIQUENESS OF THE ENVIRONMENT OF INNOVATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF DEVOLOPING STUDENTS` INTERCULTURAL COMMUNIKATIVE COMPETENCE, IFTE-2023

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARIGA TARBIYA FANINI O'QITISHNING AHAMIYATI

Abdiramanov Bahadir Sagidullaevich
13.00.01-Pedagogika nazariyasi. Pedagogika ta’limoti tarixi 2-kurs doktoranti,
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020-yilda o‘zbek “Pedagogika” fani tarixida ilk bor “Tarbiya” yangi fani ishlab chiqildi. Bu borada O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-son “Umumiy o’rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to’g‘risida”gi qarori qabul qilindi va mazkur qaror bilan “Umumiy o’rta ta’lim muassasalari o’quvchilari uchun “Tarbiya” fani

Kontsepsiyasi” tasdiqlandi. Qarorga binoan “Tarbiya” fani amaldagi quyidagi fanlarni qo’shish hisobiga tashkil etildi:

1. boshlang’ich sinflarda o’qitiladigan “Odobnoma” va “Vatan tuyg’usi” o’quv fanlari;

2. yuqori sinflarda o’qitiladigan “Milliy istiqlol g’oyasi va ma’naviyat asoslari” hamda “Dunyo dinlari tarixi” o’quv fanlari.

Buning natijasida yangi fan shakllantirildi. Ushbu “Tarbiya” fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

*ta’lim-tarbiyaga oid me’yoriy hujjatlar;

*tarbiya asoslari va manbalari;

*tarbiya qonuniyatlari, metodlari va texnologiyalari;

*tarbiyaning amaliy masalalari [3].

O’zbekiston ta’lim tizimida, jumladan, oliy ta’lim jarayonida “Tarbiya” fani asoslarini zamonaviy talablar asosida o’qitish va o’rganish zaruriyat hisoblanadi. Shu jihatdan bo’lajak umumta’lim maktab o’qituvchilarining mazkur fanni o’zlashtirish va uni o’qitishning metodikasini o’rganish zaruriyati quyidagilar bilan belgilanadi;

-fanning asoslarini chuqur bilish;

-fanni o’qitishning ilg’or va zamonaviy pedagogik, innovatsion hamda axborot texnologiyalarini egallash;

-tarbiya masalasiga doir ilmiy-tadqiqotlarni o’rganib borish;

-inson va jamiyat hayotida tarbiyaning tutgan o’rnini to’liq idrok etish;

-fan vositasida boshlang’ich sinf o’quvchilarini tarbiyalash metodlari va texnologiyalarini bilish;

-fanni o’qitish bo’yicha individual pedagogik tajribaga ega bo’lish [2].

Tadqiqot obyekti va metodlar. Bu tadqiqotning asosiy maqsadi tarbiya fanini o'qitishning ahamiyatini o'rganish va ko'rsatishdir. Bu muhim mavzuning pedagogik sohasidagi rivojlanish, o'quvchilarning ma’naviy va amaliy taraqqiyotini ta'minlashdagi roli va tarbiya fanini o'qitishning jamiyat, madaniyat va iqtisodiyotning rivojlanishiga olib keladigan ahamiyati kabi turlardan biridir. Bu

tadqiqotda asosan tahliliy tadqiqot usulidan foydalanildi. Tarbiya fanini o'qitishning ahamiyati bo'yicha mazmun, o'quv usullari, o'quv dasturlari va boshqa tadbirlar tahlili olib borildi. Ushbu tadqiqot obyekti va metodlari tarbiya fanini o'qitishning ahamiyatini tushunish va kengaytirishga yordam beradi, shuningdek, mustaqil fikrlarni va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga olib keladi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ayniqsa O'zbekiston Respublikasining - Ta'lim haqida qonunida aytilgan ko'rsatmalarni amalga oshirish va yetilishilib kelayotgan mutaxasislar sifatini jahon ta'limi namunalari talablariga uyg'un bo'lishini ta'minlash bugungi kunda ta'lim tizimi oldidagi eng dolzarb masalalardan hisoblanadi. O'z o'rnida ushbu masala va muammolar yechimi yo'lida yurtimizda keng ko'lamdagi ta'lim islohotlarini amalga oshirish, ta'lim jarayoniga axborot va zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim va tarbiya sifatini tubdan yaxshilash kabi vazifalarni amalga oshirish ta'limga yangicha yondoshuvni taqozo etadi., ta'lim va tarbiyaning turmush talablari va bugungi taraqqiyotimizning zarurli masalalarini birgalikda o'rganish, uni yanada boyitish, takomillashtirish va tushuntirish, e'lon qilish zarur ahamiyatga ega. Shu sababli, tarbiya fanining asosiy vazifasi o'quvchilarda yangicha dunyo qarash, nuqtai nazar va mafkuraviy immunitet asoslarini, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, yosh avlod qalbida g'oyaviy bo'shliq paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik, ularni ajdodlarning sharafli o'tmishi, fidokorligi va qahramonlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Ayniqsa, axborot va globallashuv asri deb atab kelayotgan bugungi kunda bu maqsadga erishish uchun o'qish-tarbiya jarayonni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash zarur ahamiyatga ega boladi. O'zbek tilining izohli lug'atining uchinchi bo'limida ―tarbiya so'ziga ta'rif berilgan. Tarbiya so'zi arab tilidan olingan bo'lib, “rivojlantirish, yuksaltirish, o'rgatish, ilm berish” ma‘nolarini bildiradi. Shuning bilan birga, insonda kasb-hunar, odob-axloqni shakllantirish, rivojlantirishga, uning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan hislatlarga ega bo'lishini ta’minlashga qaratilgan ishlar, amallar jamlanmasi va shu tariqa singdirilgan odob-axloq, hislat, fazilat qobilyat tushuniladi. Ta’lim berish, ilmiy tajriba va ko‘nikmalar hosil qilish jarayoni,

insonni hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Shuning bilan birga, ilm-fan yoki kasb-hunar sohalari bo'yicha egallanadigan, olinadigan ma'lumot va ko'nikmalar jamlanmasi bo'lib hisoblanadi. Metodika-pedagogika fani sohasida ma’lumki, o'qish fanni o'qitish qonuniyatlarini izlanish talab qilinadi. Fanni o'qitish metodikasi-ta'lim tizimida bu o'qish fanining ahamiyati va o'rnini belgilaydi, uning vazifalari, o'qitish mundarijasi va hajmini aniqlaydi, bu fan bo'yicha qo‘llaniladigan usul, shakl va vositalarini qamrab oladi. Tarbiya fanini o'qitish metodikasi ilmiy pedagogik fan bo‘lib, o'qitish jarayonining samaradorligi va sifatini oshirishga yo'naltirilib, bu o'quvchilarga tarbiya fanidan puxta bilim berish, ularni milliy g‘oya ruhida tarbiyalash va kamol toptirishda tarbiya fanining maqsadi, ta'lim-tarbiya vazifalari, mundarijasi, metod va usullarini hamda tarbiya fanini o'qitishning eng zarur vositalarini belgilab beradi.

Tarbiya fanini o'qitishda yutuqlarga erishish ham, eng avvalo, o'qituvchilarga bog'liq. Tarbiya fanini o'qitishni takomillashtirishda o'qituvchining o'rni juda muhimdir, chunki o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim materialini o'zlashtirish, ularni yaxshi tahlil qilishga yordam berish va ularni mustaqil fikrlash va yaratishga rag'batlantirishning muassasasini yaratadi. O'qituvchi tarbiya fanini o'qitishda quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- o'qituvchining muhokama qilish va ilmiy tajribasi, tarbiya fanini zamonaviy usullar bilan o'qitishda muhim ahamiyatga ega. Bu o'qituvchining o'quvchilarni boshqalar bilan amaliyotga o'tkazish, o'quv usullarini o'rganish va tarbiya fanini amaliyotga o'tkazishda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi;
- o'qituvchi o'quvchilarning ma'lumot, qobiliyat va talablari haqida tushunish va ularga mos ta'limni taqdim etishga intilishga yordam berishi kerak. Bu o'quvchilarni qiziqishlariga, qobilyatlariga va istaklariga mos ta'lim materialini taqdim etishda yordam beradi;
- o'qituvchi o'quvchilarni kreativ fikrlashga rag'batlantirish, ularni innovatsiyalar yaratishga va yangi yondashuvlarni izlashga qo'shimcha yordam berishi kerak. Bu o'qituvchi o'quvchilarning tafakkur qilish qobiliyatlarini rivojlantirish va o'z fikrlarini ifodalashga rag'batlantirishga yordam beradi.

- o'qituvchi o'quvchilarni amaliy ishlar yaratishga rag'batlantirish, ularni interaktiv ta'lim usullarini ishlatishga, maslahat bera olish va jamoaviy ishlashga intilishga yordam berishi kerak [4];

-o'qituvchi o'quvchilarga yaxshi kommunikatsiya qurish, ularni qadrlashga o'rgatish va ma'naviy-ma'rifat bilan ta'minlashda muvaffaqiyatga erishishga yordam berishi kerak. Bu o'qituvchi o'quvchilarning o'zlarini, boshqalarini va dunyoqarashlarini qadrlashga rag'batlantirishga yordam beradi. O'qituvchining tarbiya fanini o'qitishda muhim ahamiyati va o'quvchilarni yaxshi tayyorlashda o'z ahamiyatiga ega bo'lishi kerak.

Birinchidan, tarbiya fanining darslarida o'quvchilarga o'z fikrlarini bajarish va izohlash imkoniyatini beradi. Bu ularni muhokama qilish va o'z fikrlarini boshqalarga yetkazishni o'rgatadi.

Ikkinchidan, tarbiya darslarida yosh o'quvchilarga mualliflik qilib yozish va fikr bildirish o'rgatiladi. Bu ularni o'z fikrlarini tizib yozish, ma'lumotlarni tahlil qilish va tasavvur qilish orqali mustaqil o'zlashtirishda yordam beradi.

Uchinchidan, tarbiya darslarida yoshlar o'zgaruvchan fikrlar va muammolar bilan tanishadi. Ular muhim maqolalarni tahlil qilish va ularning pozitsiyalarini tushunish va ifodalashni o'rganish orqali yaratadigan fikrini rivojlantiradilar. Shuningdek, tarbiya fanida yosh o'quvchilar munozara va tanqidni o'rganish, biror masalalarni turli tomondan qarash va qanday qilib rivojlantirish kerakligini tushunishga imkoniyat yaratiladi va interaktiv uslubiyatlari orqali o'quvchilar o'z fikrlarini qo'llab-quvvatlash va yagona muammoga jamoaviy yechimlar topishga intiladi. Tarbiya fanining yoshlar tanqidiy fikrlashga ta'siri, o'quvchilarning nazariy va amaliy muhokama qilish, fikr bildirish, munozara va izohlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa ularning tafakkur qilish va fikr ifodalash qobiliyatlarini yaxshilaydi va ularni yana o'zgaruvchan fikrlash va yaratishda qo'shadi.

Tarbiya fanini o'qitish metodlari: og‘zaki bayon, hikoya, monolog, dialog, suhbat, keys va b. Ushbu fanni o'qitishda ma'naviy manbalar bilan ishlash metodi zaruriy omil hisoblanadi. Ushbu metodni amalga oshirishda tarixiy va badiiy

adabiyotlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, Imom Buxoriy “Eng ishonchli deb hisoblangan hadis”, Alisher Navoiyning “Hikmatlari”, Obiddin Mahmudovning “Farzandnoma”, Abdulla Avloniy, Salomatiy kabi jadid bobolarimizning ilmiy va ma'naviy meroslari, shuning bilan birga, hamma tan olgan hikmatlar va b. Bu kabi manbalardan tarbiya darslarida foydalanishda o'quvchilarning psixologik yosh xossalarini hisobga olish zarur [6].

Tarbiya fanining yoshlar dunyoqarashiga ta’siri juda katta bo'ladi, chunki yoshlar o'quvchilarni o'z insoniyatiga, jamiyatga, va dunyoqarashiga qanday nazar bilan qarashlari, qanday qarorlar qabul qilishlari va qanday xarakter va qonuniyatni shakllantirishlari aniqlanadi. Tarbiya o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi. Bu jihatdan, ularning qaror qabul qilish, muhokama qilish, mas'uliyat his qilish va ijtimoiy tashkilotlarga qat'iy, adolatli va hamkorona bo'lgan munosabatlarni qurishlari o'rgatiladi. Bu esa, ularning jamiyatga moslashish va uning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tarbiya, yoshlarni ma'naviy qadriyatlar bilan ta'minlash orqali, ularni uning manfaatlari qonuniyatiga nisbatan xavfsizroq, yaxshi fuqarolik yuzasidan shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, yoshlar o'z o'zlarini va boshqalarini qadrlashni, hurmat qilishni va muhim masalalarda o'z hisob-kitoblarini o'rgatadi. Shuningdek, tarbiya yoshlarga intellektual qobiliyatlarini va tafakkur qilishga, o'z fikrlarini ifodalashga va ularning dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. Bu esa, ularning ma'naviyatini va o'zgarishni qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Barcha bu ko'rsatilgan sabablarga qaraganda, tarbiya fanining yoshlar dunyoqarashiga katta va doimiy ta’siri bor, chunki bu fanda o'quvchilar o'z-o'zlarini, jamiyatni va dunyoqarashini tushunish, qadrini tushunish va o'zgarishlarni qabul qilishni o'rganishlari rag'batlantiriladi. Tarbiya fanining yoshlar ekologik madaniyatiga ta’siri juda katta va ahamiyatli. Bu fan orqali o'quvchilarga ekologik muammosizlik, tabiatni himoya qilish, ijtimoiy va shaxsiy mas’uliyat, energiya samaradorligi va qayta tiklashning muhimligi haqida tushuncha beriladi. Yosh o'quvchilarga ekologik madaniyatni qanday yashash,

tabiat bilan muvozanatni qanday ta’minlash, ta’sirini minimalizatsiya qilish va tabiat haqida o'rgatiladi.

Xulosa. Tarbiya fanini o'qitish juda muhimdir, chunki bu insonlarning rivojlanishi, ma'naviyatini oshirishi va ularning eng yaxshi potentsiallarini ishlab chiqarishi uchun zarurdir. Bu bilim va qadriyatning asosiy o'qitish usullari orasida hisoblanadi va insonlarni yangi bilim va malakalarga ega qiladi. Tarbiya, yoshlarni ma'naviy qadriyatlar bilan ta'minlash orqali, ularni uning manfaatlari, yovuzliklari va qonuniyatiga nisbatan xavfsizroq, yaxshi fuqarolik yuzasidan shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, yoshlar o'z o'zlarini va boshqalarini qadrlashni, hurmat qilishni va muhim masalalarda o'z hisob-kitoblarini o'rgatadi. Shuningdek, tarbiya yoshlarga intellektual qobiliyatlarini va tafakkur qilishga, o'z fikrlarini ifodalashga va ularning dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. Bu esa, ularning ma'naviyatini va o'zgarishni qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois, mazkur maqola umumiy o’rta ta’lim maktablarida Tarbiya fanini o’qitishning ahamiyatini to’liq ochib ko’rsatkan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. –B.32.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni. 2020. – Elektron resurs, https://lex.uz/docs/5013007.
3. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 06.07.2020 yildagi 422-son
4. Abduvahobovich, I. A. (2022). Digital Educational materials for the organization and conduct of fine arts lessons in uzbekistan. Eur. Multidiscip. J. Mod. Sci, 4, 122-132
5. Babanskiy Yu. Hozirgi zamon umumiy ta’lim maktabida o’qitish metodlari.. – T.: «O’qituvchi», 1990 й. -151-б.

6. To’raqulov X.A. Pedagogik tadqiqotlarda axborot tizimlari va texnologiyalari. Toshkent: Fan, 2006, 250 bet.
7. Махмутов М. Мактабда проблемали таълимни ташкил қилиш. –Т.: «Ўқитувчи», 1981-3-б.

Pedagogik ko’z qarashlar evolyutsiyasining ta’lim tizimiga ta’siri

Allaniyazov Ismail Begjanovich. Pedagogika fanlari kandidati
Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika kafedrasi

“Hayotdan lazzat olib yashash asosi – o’zingga ishonch”.
F. Shiller

Hozirgi zamon, ayniqsa keying yillarda nashrdan chiqqan pedagogik adabiyotlarda, ta’lim muassasalarida, shu jumladan, konferensiyalar va keng ilmiy pedagogik davlat ta’lim salohiyatini gumanizatsiyalashtirish-insoniylashtirish masalasi ko’plab bahs-munozaralarga sabab bo’layapti. Ta’lim sohasi olimlari hamda o’qituvchilari tarafidan bu muammoga shunchalik qat’iy e’tibor qaratilishining asosiy sababi zamonaviy falsafiy ko’z-qarashlar evolyutsiyasining rivojlanganligi ham insonning o’zi ilmiy izlanishlar markaziga aylangani bilan bog’liq bo’lib turibdi.

Hozirgi kungacha pedagogikaning asosiy vazifasi deb maxsus urg’u berilib kelingan “o’qitish”, “tarbiya” va “rivojlanish” kategoriyalariga ta’lim-tarbiya jarayonida alohida diqqat qaratildi. Pedagogika shu vazifani ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiq etish orqali odamzotni hozirgi zamon svilizatsiyasi darajasiga ko’tara oldi.

Boshqacharoq aytganda, ta’lim sohasini gumanizatsiyalash – “bu o’qituvchi va bilim oluvchi shaxsni bebaho insoniy qadriyat deb tan olgan holda ta’lim tizimini rivojlantirish, ularning qiziqishlarini, o’zaro munosabatlarini yetilishtirish maqsadida o’zini-o’zi komil inson qilib qoliplashtirish uchun zarur sharoitlarni uyg’un amalga oshirish[3.19].

Bu fikrlarimiz doirasida biz keng falsafiy muammo, shaxsning ijodiy mustaqil rivojlanishini falsafiy ko’zqarashdan tushunish kerakligi haqida klassik falsafa asoschisi Immanuel Kantning “Inson kim?” degan abadiy savol ustida o’ylab, u shaxsni shaxsiy xulq-atvor va o’zini rivojlantiruvchi sub’ekt sifatida ta’riflash mumkin – degan fikrini atab o’tmoqchimiz. Keyinroq bu fikr ekzistensialistlar tarafidan qabul qilinib, ular “odam o’zini o’zi shaxs qilib qoliplashtiradi”[3.52] – deb tasdiqlaydi.

Pedagogikada qo’llaniladigan eng ahamiyatli tushuncha-kategoriyalarning biri – “rivojlanish”. Lekin pedagogika darsliklarida bu tushunchaning ta’rifi hamda talqini bilan bog’liq har xil ta’riflar bor. Ayrim darsliklarda “rivojlanish” tushunchasiga “qoliplashish”, boshqalarida “qoliplashish” – “rivojlanish” orqali amalga oshadi – deb ta’rif berilgan.

T.A.Ilina o’zining “Pedagogika” darsligida rivojlanishga: “inson rivojlanishi – bu ichki va tashqi boshqariladigan hamda boshqarilmaydigan faktorlar ta’sirida shaxsning shakllanishi hamda shakllanish bosqichi bo’lib, ular orasida maqsadli ta’lim-tarbiya yetakchi rol o’ynaydi” – degan ta’rif beradi[4, 18-b].

Yu.K.Babanskiyning “Pedagogika” darsligida shaxsning shakllanishi: “atrofdagilar, nasl va tarbiya ta’siri osytidagi ham jarayon, ham natija” – deb ta’riflanadi.[5, 10-bet].

Ko’rib turganingizday, “rivojlanish” tushunchasining ta’rifida: “rivojlanish”, “qoliplashish” orqali, qoliplashish esa “rivojlanish” orqali amalga oshadi degan odatiy logik xatoga yo’l qo’yilgan. Pedagogikada rivojlanish muammosiga kata e’tibor berilishiga qaramasdan, asosiy diqqat, tarbniyalanuvchi o’quvchi shaxsining rivojlanishiga dasturiy holda keng diqqat qaratilayapti. Shu bilan birga, o’quvchi, tarbiyalanuvchi o’zligining rivojlanishi butun pedagogika (ta’lim) tizimi rivojlanishining pedagogik natijasi bo’lib hisoblanadi. Shu sababli, bunday rivojlanishga xos o’zgachaliklariga, tizimning rivojlana borishi hamda natijasiga yetarli darajada kerak narsalar nima ekanligini tushunib olishimiz kerak bo’lib hisoblanadi.

Bu savolga eng to’g’ri javobni “Falsafiy ensiklopediya”dan topamiz: “Rivojlanish bu moddiy va ideal ob’ektlarning huquqiy, yo’naltirilgan, takrorlanmas holda o’zgarishi. Faqatgina ko’rsatilgan bu uch belgilarning bir vaqtda birga amalga oshishi rivojlanish xususiyatlarini boshqa o’zgarishlardan ajratib turadi”[6.561-bet].

Agar biz ta’lim tizimini rivojlanish jarayoni hamda natijasining bu ta’rifini pedagogik huquq hamda qoidalar sifatida foydalanadigan bo’lsak, u holda: qanday qonuniy ta’lim-tarbiya tizimidagi samarali o’zgarishlarning takrorlanmasligini aniqroq ta’riflay oladi? – degan savol tug’iladi. Ularga javob berish va asosiy pedagogik tushuncha-kategoriyalarini analizlash orqali pedagogik sistemalar rivojlanishining quyidagi qoidalarini ajratib ko’rsatish mumkin:

a) o’qitishda – mustaqil bilim olishga o’rganish;
b) tarbiyada – o’zini-o’zi tarbiyalashga o’tish;
c) ta’limda – hozirgi ta’limdan mustaqil bilim olishga o’tish;
d) ijtimoiylashuvda – o’zini-o’zi tushunib, bilish, anglash, o’zini rivojlantirish hamda shakllantirish orqali o’z potensiallarini to’liq amalga oshirishga o’tish.
e) pedagogik tizimni bir butun rivojlantirish uchun rivojlantirishdan o’z-o’zini rivojlantirishga o’tish.

Aytilgan fikrlardan kelib chiqqan holda, pedagogik (ta’lim va tarbiya) tizimning “rivojlanishi” tushunchasini quyidagicha belgilash mumkin: ta’lim-tarbiya tizimining rivojlanishi – bu sistemaning maqsadli, unumli o’zgarish jarayoni va natijasi hisoblanadi. Uning eng keng tarqalgan na’munali rivojlanish qonuniyatlaridan foydalangan holda o’z-o’zini rivojlantirishga o’tish.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik tushuncha-kategoriyalarni analiz qilishning asosiy qiyinchiligi shundaki, ularning tarixiy rivojlanishi bir-biridan

farqli mazmunga ega. Masalan, barcha davrlarda ta’lim o’qitish, ta’lim-tarbiya, ularning teoriyasini ishlab chiqish ishlari bir xil bo’lmagan. Har xil davrlarda e’tibor o’qitishga, tarbiyaga, rivojlanishga qaratilgan. Bugungi kunda asosiy e’tibor shaxsning ijtimoiylashuviga, uning mustaqil rivojlanishi hamda o’z-o’zini trarbiyalashiga qaratilgan. Shu sababli, kelajak bizdan pedagogik teoriya va amaliyot rivojlanishi bilan to’g’ridan-to’g’ri bog’liqdir. Pedagogik kategoriyalar to’grisidagi tushunchalarimizni tizimli muvofiqlashtirilgan holda keng o’rganishni talab qilmoqda.

Pedagogik izlanishlarda, ayniqsa so’nggi o’n yillikda o’z-o’zini rivojlantirish tushunchasi (o’qituvchining o’z-o’zini rivojlantirishi, o’quvchining o’z-o’zini rivojlantirishi keng qo’llanila boshlaganligi sababli, biz bu fenomen hodisaga aniqlik kiritamiz.

Shaxsning shaxsiy rivojlanishi – bu o’z-o’zini rivojlantirish maqsadida shaxsning har xil harakati jarayonidagi bog’liqliklari va muloqotida o’z-o’zini bilishi, o’z-o’zini boshqarishi, o’z-o’zini taklif qilish “men”ini ko’rsata bilish, o’z-o’zini yetilishtirish, o’z potensialini oshirish uchun zarur tizimni shakllantirishga asos bo’lgan sub’ekt-sub’ekt holda o’z-o’ziga ta’sir etish jarayoni va natijasi.

Shuni ta’kidlab o’tish kerakki, ta’lim-tarbiya yizimi shaxsni rivojlantiruvchigina emas, balki shaxsning mustaqil rivojlanish va shakllanishida ta’minlay oluvchi biosotsial sistema. Yuqorida analiz qilingan tushunchalarga qo’shimcha ravishda, pedagogikada “Pedagogik teoriya” tushunchasi keng qo’llaniladi. Uni quyidagicha aniqlash mumkin:

Pedagogik teoriya – bu yangidan rejalashtirilishi kerak bo’lgan ta’lim tizimining ishlashi va rivojlanishi natijaliligini asosiy darajada ko’tara oladigan belgili bir pedagogik muammolarni (vazifalar) yechish modelini ishlab chiqishga (Rejalashtirishga) imkon beradigan pedagogik ideyalar, prinsiplar, qonuniyatlar, usullar sistemasi[2.(jamlanmasi)]

Aytilgan fikrlarning barchasidan kelib chiqqan holda, xulosa shundan iborat, tarbiya turlarining barchasi insonning komil inson bo’lib rivojlanishiga kompleks ta’sir ko’rsatadi. Ularning har birining inson hayotidagi o’rni ahamiyatli. Hech biriga birinchi yoki ikkinchi o’rinni berib bo’lmaydi, degan bilan katta odamlarning hayot tajribasiga nazar solsak, ular o’zlarining katta obro’ cho’qqilariga katta mehnat bilan mustaqil mehnat qilish orqali erishganini ko’ramiz.

Bugungi zamon kundan-kunga jadallik bilan rivojlanishi va siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarning o’zgaruvchanligi, yoshlarimizning zamonga moslashishini talab qiladi. Bunday moslashishlarga erishish har bir insondan o’z maqsad-armonlariga erishish uchun katta kuch ishlatishni talab qiladi. Shunday ekan bizning vazifamiz yoshlarga mustaqil bo’lish sirlarini o’rgatish.

XXI asr talabasi talaba-izlanuvchi, sababi u o’z hayot yo’lida qat’iy innovatsion motivatsiyaga ega. Maqsadlariga ota-ona, ustozlari pand-nasihatlarini mustaqillik bilan amalga oshirib armonlariga erisha oladigan talaba-amaliyotchi bo’lishi kerak. Bu fikrimiz pedagogik oliy o’quv yurtlari talabalariga o’zlarining kelajagini tashxis qilishiga innovatsion madaniyatini rivojlantirishiga, o’z-o’zini tarbiyalashga, o’z “men”ini rivojlantirish, o’z potensiallarini amalga oshirish orqali o’z-o’zini shakllantirishga yordam beradi.

Shunday bebaho maqsadga pedagoglarimiz bilan ota-onalarimiz ta’lim-tarbiya ishlarida farzandlarimizni mustaqil bilim olishga, o’z-o’zini tarbiyalashga, o’z-o’zini rivojlantrishga va o’z-o’zini ko’rsata bilishga (Prezentatsiya qilishga) erishtira olsagina yeta oladi. Maqola talabalar, magistrantlar, doktorantlar, o’qituvchi-tadqiqotchilarning, ya’ni pedagogik ilmiy tadqiqotchilarning eng strategic-perspektiv muammo va fikrlarini bilib borishini, pedagogika bilimining kelajagiga katta ishonch bilan qarashni xohlovchilarning hammasi uchun foydali – degan umid bilan yozildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Андреев В.И. Педагогика высшей школы: инновационно - прогностический курс. – Казань: Центр инновационных технологий, 2016. – С.185-205

2.Allaniyazov I.B. Mektep jumısların gumanizacialaw // Muǵallim hám úzliksiz bilimlendiriw. 2006 № 4

3. Qarang kitob: Теория и практика воспитательных систем / под ред. Л.И. Новиковой. – М.: Школа-пресс, 1993.

4. Ильина Т.Н. Педагогика. – М.: Просвещение, 1987.

5. Педагогика / под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988.

6. Философский энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1983.

MAZMUNÍ

1-SEKCIYA PEDAGOGIKA TÁRIYXIN ANALIZ ETIW NÁTIYJESINDE HÁZIRGI ZAMANAGÓY TÁLIM SISTEMASI MÁSELELERIN SHESHIW JOLLARI			
Утебаев Т.		**Профессор Ө.Әлеўовтың жаратып кеткен илимий-педагогикалық мектебиниң педагогика илиминдеги орны.....**	**5**
Пазылова М.		**Мутафаккирларимиз илмий фаолиятида ёшларни илм-маърифат эгаллашга ундаш масалалари.....**	**7**
Pirniyazova G.N. Yo‘ldosheva M.		**Kreativ ta’limga zamonaviy yondashish.....**	**11**
Рафикова Р.А. Рахимова З.		**Психологические механизмы адаптации в начальных классах.....**	**14**
Qudratova M.		**Bo‘lajak pedagoglarning kreativligini rivojlantirish omillari…….**	**18**
Рафикова Р.А. Пайзибаева Р.		**Каллиграфия как основа воспитания дисциплинированности учеников начальных классов.....**	**23**
Ábilov B. Saparbaev T.		**Mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalawda naqıl-maqallardan paydalanıw.....**	**27**
Turdimuratova A. Ismailov A.		**Tálim menejmentin oqıtıwda dasturiy tálimnen paydalanıwdıń imkaniyatlari.....**	**29**
Saparbaev E.T.		**Balalar dene tárbiyasında milliy oyınlardan paydalanıw zárúrlikleri onıń maqseti hám wazıypaları…….**	**31**
Aytmuratova G. Bekmuratov A.		**Mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalaw múmkinshilikleri.....**	**33**
Atamuratova N. Bekmuratov A.		**Mekteplerde klasstan tıs tárbiyalıq jumıslardı alıp barıw múmkinshilikleri.....**	**36**
Atanazarova A. Bekmuratov A.		**Tálim-tárbiyada dástanlardan paydalanıw.....**	**38**

Begdullaeva D.		**Tálim sıpatın támiyinlewdiń ilimiy-pedagogikalıq tiykarları.....**	**40**
Allaniyazov I. **Bektursinova G.**		**Kitobxonlik madaniyati muammolar va innovatsion ishlanmalar.....**	**42**
Dùysenbaeva S. **Turdımuratova A.**		**Tálim menejmentin oqitiwda àmeliy metodlardiń ahmiyeti.....**	**44**
Erjanova Z. **Saparbaev T.**		**Jaslarǵa tálim-tárbiya beriwde xalıq qosıqlarınan paydalanıw.....**	**47**
Esmuratova G.		**Pedagogikaliq sóylew mádeniyati.....**	**49**
Arzibaeva H.		**Mekteptegi basqarıw sistemasin shólkemlestiriwdegi aktual máseleler……..**	**52**
Allaniyazov I. **Qaypenova T.O.**		**Insanıylıqqa tárbiyalaw metodlardıń ulıwma klassifikaciyası hám xarakteristikası.....**	**55**
Құрбаниязов А.К. **Кенжебай Р.Н.** **Беркінбай А.**		**Түркістан облысында баламалы энергетиканы дамытудың мүмкіндіктері.....**	**58**
Jiyenbaev Q.		**Tálim-tárbiyada jańiltpashlardan paydalanıw múmkinshilikleri.....**	**66**
Yerejepov M. **Rahmanova F.** **Qudayberganov Sh.**		**Personalni boshqarish fanining zamonaviy korxonalrni boshqarishda tutgan o‘rni……..**	**69**
Dúysenbaev J.		**Mektepte tárbiya saatların ótiwde xalıq pedagogikası dereklerinen paydalanıw.....**	**71**
Jumabekova S.		**Túsindirmeli-kórgizbeli tálim: abzalliqlari hám kemshilikleri.....**	**74**
Turdimuratova A., **Jumaǵaliev B.**		**Mashqalali oqitiw konsepciyasi.....**	**76**
Tangirbergenova M.K.		**Mustaqil ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning innovatsion kompetentligini rivojlantirish mexanizmi takomillashtirish……..**	**78**

Pirimbetov B.A.		**Oqíwshílardíń intellektuallíǵín rawajlandíríwda pedagogikalíq texnologiyanıń áhmiyeti.....**	**80**
Джумагулыева М.А. Кенжебай Р.Н		**Сайрам-өгем ұлттық табиғи паркінің табиғи-ландшафттық ерекшеліктері.....**	**82**
Taylakov U.K. Xamroyev Y.X.		**Mobil ilovalardan foydalanish orqali o‘quv samaradorligini oshirish……..**	**86**
2-sekciya QARAQALPAQ OYSHILLARINIŃ ILIMIY MIYRASI TIYKARINDA ZAMANAGÓY PEDAGOG KADRLARDI TAYARLAW SISTEMASIN MODERNIZACIYALAW MEXANIZMLERI			
Nauruzbaeva A.S.		**Qaraqalpaq oyshillariniń ilimiy miyrasi tiykarinda zamanagóy pedagog kadrlardi tayarlaw sistemasin modernizaciyalaw mexanizmleri.....**	**89**
Allaniyazov I. Allayarov M.		**Milliy ta’rbiyanin’ tariyxiy derekleri.....**	**93**
Gaipov D.J.		**Katta yoshdagilarga tálim berishning xorij tajribasi…….**	**96**
Taylakov U.K. Ne’matov U.O.		**Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirish uchun sinfdan tashqari mashg’ulotlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish.....**	**98**
Еганбердиева А.Н. Умиров Б.З.		**Формирование учебно-исследовательской деятельности учащихся общеобразовательных учреждений.....**	**101**
Пиримбетов Б.А.		**Шаңарақта балаларды мийнетке тәрбиялаўда қарақалпақ халық педагогикасының орны.....**	**104**
Qudratova M.		**Bo’lajak pedagoglarning kreativ kompotentligini rivojlantirish usullari……**	**107**
Муминов Д.М.		**Искусственный интеллект в образовании: возможности и перспективы.....**	**111**
Maqsetbaeva M. Pirniyazova G.		**Lekciya-tartis hám onnan paydalaniw Imkaniyatlari……..**	**115**

Niyazav T.Q.		**Baslawish klass oqiwshilarin milliy xarakterde tárbiyalawda shanaraq hám jámiyetlik ortaliqtiń tásiri.....**	**117**
Karamatdinova J.		**Bala tárbiyasinda jumbaqlardan paydalaniw.....**	**119**
Kewlimjaeva J.		**Mekteplerde pedagogikaliq diagnostika tiykarinda ilimiy bilimlerdi jetilistiriw.....**	**121**
Kosimbetova Z.E.		**Oqíwshílardí watansúyiwshilikke tárbiyalawda pedagogikalíq múmkinshilikler.....**	**124**
Lepesbaeva M. Saparbaev T.		**Mektep oqiwshilarin kásipke baǵdarlawda klasstan tis alip barilatuǵin islerdiń túrleri.....**	**126**
Yerejepov M. Baratov A. Kojamuratov R.		**O‘qituvchi faoliyatida notiqlik san‘atining ahamiyati……**	**129**
Mirzabaeva A. Saparbaev T.		**Xaliq pedagogikasinda kòrkem –ònermàdeniyatiniñ sàwleleniwi.....**	**132**
Mirzamuratova Sh.J.		**Joqari oqiw orninda sirt el tájiriybesi hám olardan paydalaniw imkaniyatlari.....**	**134**
Narimbetov M.		**Advantages and disadvantages of self-study……..**	**136**
Niyazova A.Q.		**Shanaraqliq turmisqa tayarliq mashqala retinde.....**	**138**
Niyazov A.Q.		**Baslawish klass oqiwshilarinda watansúyiwshilik sezimlerin tárbiyalawda didaktikaliq imkaniyatlardan paydalaniw jollari.....**	**141**
O‘rinboyeva I.R.		**Muammoli o‘qitish metodlari……..**	**145**
Кунназарова Б.		**Значение самостоятельной работы студентов в педагогическом процессе.....**	**147**
Bekmuratov Q.		**Pedagogikaliq processte ámeliy shiniǵiwlardiń áhmiyeti.....**	**150**
Turdimuratova A. Oraqbaeva T.		**Seminar shiniǵiwlari hám olarǵa qoyilatuǵin didaktikaliq talaplar……..**	**152**
Otaxonova M.O.		**Zamonaviy dars va unga qo’yilgan talablar.....**	**154**

Xudaybergenova T. Saparbaev T.		**Xalıq pedagogikasında milliy úrp-ádetler, salt - dástúrlerdiń sáwleleniwi.....**	**157**
Qulimbetova M.Ó.		**Tálim sipatin sistemali basqariwdi engiziwdiń ámeldegi jaǵdayi.....**	**159**
Paxratdinova U.K.		**Mektep oqıwshılarına bilim beriwde súwretlew óneriniń áhimyeti.....**	**161**
Jumamuratova A.N.		**Bo‘lajak nolingvistik mutaxassislarda kognitiv kompetentsiyalarni rivojlantirish yo‘llari…….**	**164**
3-sekciya ATA-BABALAR MIYRASI TIYKARINDAǴI TARIYXIY HÁM ZAMANAGÓY TENDENTSIYALARDI UYǴINLASTIRǴAN HALDA BOLAJAQ OQITIWSHILARDI TAYARLAW MÁSELELERI			
Allaniyazov I.		**Ustaz sóziniń psixoterapevtikaliq áhmiyeti.....**	**167**
Saparbaeva T.T.		**Baslawish klass oqiwshilarinda watansúyiwshilik tárbiyasin qáliplestiriwdiń didaktikaliq imkaniyatlari.....**	**170**
Saxieva D.		**Ámeliy shiniǵiwlar hám olardi shólkemlestiriwdiń pedagogikaliq shárt- sharayatlari.....**	**173**
Shamuratova M.Sh.		**Tog‘izqumaloq o‘yinining bolalar aqliy rivojlanishiga ta’siri……..**	**175**
Pirimbetov B.A.		**Mektep oqíwshílarína estetikalíq tárbiya beriw hám tárbiyada ata-ananiń roli.....**	**177**
Dawletyarov A. Turdımuratova A.		**Tálim menejmentin oqitiwda paydalanilatugin ozbetinshe jumis turleri va olardiň natiyjelilik darejesi.....**	**180**
Islamǵazieva P.		**Tálim menedjmentin oqítíw metodlarí hám olardan paydalaníwdíń zárúr shártleri.....**	**182**
Esemuratova Sh.		**Tálim menedjmentin oqitiwda awizeki metodlardan paydalaniw.....**	**184**
Джанабаева А.		**Методическая компетентность педагога: анализ подходов, понятие, структурные компоненты.....**	**186**

Sobirova M.Q.		**Pedagogika fani rivojida pedagogik metodlarni amaliyotda qo‘llanilishi…….**	**190**
Turǵanbaeva Sh.		**Pedagogikaliq sistemalarhàm olardiń tariyxiy izbe-izligi.....**	**192**
Qudaybergenova I.		**Oqiwshilardi bilim, kònlikpe hám tàjriybelerin bahalawdiń didaktikaliq sistemasi.....**	**194**
Qudiyarova Q.		**Ziyrek oqíwshílardí zamanagóy ilim- pán rawajlaníwína tayarlaw máseleleri.....**	**196**
Турдымуратова А. Абдуллаева Б.		**Применение компьютерных технологий в образовательном менеджменте.....**	**199**
Yerejepov M. Muxammadova M. Oteshov Q.		**Personal faoliyatini baholashning zamonaviy uslublari.....**	**201**
Samekeeva A.		**Pedagogika panin oqitiwda didaktik oyinli ta’lim texnologiyalarinin’ a’hmiyeti…….**	**207**
Kalbaeva G.		**Menejmentke tiyisli oqiw qollanbalar hám olardan paydalaniw jollari.....**	**209**
Turdımuratova P. Saparbaev T.		**Jaslarǵa milliy tárbiya beriwde rássózlikke tárbiyalawdiń pedagogikaliq áhmiyeti.....**	**211**
Turemuratova M.A.		**Bilimlendiriw sistemasinda innovaciyaliq processlerdi rawajlandiriw jollari.....**	**214**
Yerejepov M. Habipov B. Jaqsimuratov Q.		**Korxona personalini mehnatga tashkil etishning xususiyatlari……**	**216**
Наурузбаева Г.		**Методы управления персоналом в школе…….**	**219**
Tuzelboyeva D.R.		**Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogikalik konfliktlarni yechishda o'qituvchining kompotentligi.....**	**221**

Xalieva M.		**Náwqiran jaslar tárbiyasinda toy merekelerdiń pedagogikaliq áhmiyeti.....**	**223**
Xolmurodova I.		**Maxsus yordamga muhtoj bolalarga inkluziv va integratsiyalashgan ta'limni tashkil etishning ilmiy metodalogik asoslari.....**	**225**
Xolmurodova I.		**Zamonaviy ta'limni tashkil etishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati.....**	**228**
Xudaybergenova T.K.		**Oqiw, ilimiy izertlew jumislarinda sirt el sipat agentlikleriniń orni.....**	**231**
Бекимбетова Г.Ш.		**Развитие самосознания как фактор личностного роста и психологического благополучия.....**	**234**
Yermekbaeva X.		**Mustaqil ta'lim faoliyatida talabalarning ijodiy faolligini rivojlantirish……..**	**237**
Калыбаева А.Е.		**Особенности и технологии формирования толерантности дошкольников на основе принципа диалога культур.....**	**241**
Jumatov A.B.		**Mektepte baslawish klass oqiwshilariniń ata-analari menen birge islesiw usillari.....**	**243**
Турдымуратова А. Алламбергенов А.		**Особенности буллинга в школе: каракалпакстан, вызовы и пути решения.....**	**245**
Керимбаева Н.К.		**Мустақил иш жараёнида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг дидактик имкониятлари технологияси.....**	**248**
Tursinov M.P.		**Milliy ma'naviy me'rosimizdan foydalanib talabalarning ekologik madaniyatni rivojlantirish….**	**250**
Karlibaeva A.Ye.		**Qoraqalpoq maktablarida o'quvchilarning ingliz tili bo'yicha kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish (8-9-Sinflar Misolida)**	**253**

4-sekciya TÁLIM PROCESSIN QOLLAP-QUWATLAWDIŃ ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALIQ- PSIXOLOGIYALIQ JANTASIWLARI HÁM TEXNOLOGIYALARI			
Jumamuratova A.N.		**Oqıtıw processinde kognitiv kompetenciyanı rawajlandırıw modeli.....**	**256**
Bainiyazov D.		**The use of multimedia tools in teaching the receptive side of english language speech…….**	**259**
Kalenderova A.K.		**Tárbiyaníń formalarí , metodlarí hám qurallarí.....**	**264**
Mambetyarov Sh.		**Social unamsiz minez-quliqqa iye bolǵan shaxslar menen jumis alip bariwdiń pedagogikaliq tiykarlari.....**	**267**
Orazbaeva G.U.		**Tálim processiniń sapalı bolıwına xızmet etiwshi ayırım máseleler.....**	**269**
Joldasbaeva A.M.		**Bo'lajak o'qituvchilar va pedagogik xodimlarning toleranligini rivojlantirish kasbiy kompetentlikni oshirish omili sifatida.....**	**271**
Kalenderova N.K.		**Pedagogikaliq kásiptiń jámiyet rawajlaniwinda tutqan orni.....**	**275**
Turdımuratova R.X.		**Ózbekstan respublikasíníń xalíq bilimlendiriw siyasatí principleri…….**	**277**
Tájibaev B.		**Tálim menedjmentin oqítíwda aralíqtan oqítíwdíń áhmiyeti.....**	**280**
Валиева А.		**Роль общечеловеческих и национально-культурных ценностей в развитии и становлении личности.....**	**282**
Даулетбаев А.		**Роль инновационных процессов в современном образовании.....**	**285**
Жолдасбаев Р.		**Профессиональная рефлексия в деятельности учителей как способность самоосмысления.....**	**287**

Пазылбекова М.		**Роль семейных традиций в трудовом воспитании школьников.....**	**289**
Saytbekova S. Berdixanova G.		**Basshi imidji hám oǵan qoyilatuǵin talaplar.....**	**291**
Таженов П.		**Взаимодействие школы и семьи в воспитании развивающейся личности.....**	**293**
Saytbekova S. Xojaniyazova S.		**Balaniń shaxs bolip qáliplesiwinde ádep-ikramliliq tárbiyaniń áhmiyeti .....**	**296**
Шарибаева К.		**Эффективность использования интерактивных методов в обучении младших школьников.....**	**298**
Yerejepov M.		**Huqiqiy tárbiyanıń jaslar tárbiyasında róli.....**	**300**
Jalimbetov J.G.		**Kórkem ádebiyatlar hám olardan tariyx sabaqlarinda paydalaniw usillari……**	**302**
Sabirova M.		**Qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalalari.....**	**306**
Gaipov D.J.		**Shaxsga yo‘naltirilgan innovacion ta’lim……**	**307**
Kenesbayeva E.J.		**O‘quvchilarning intellektual sohasini rivojlantirishda o‘qitish texnologiyalarining ahamiyati……**	**309**
Kurbanbaeva O.		**Sanlı ekonomikanı rawajlandırıw sharayatında bolajaq pedagogtıń pedagogikalıq kompetenligin asırıwdıń áhmiyeti.....**	**313**
Gaipov D.J.		**Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati……..**	**316**
Umirbekova N.		**Orta arnawlı bilimlendiriw mekemelerinde oqıwshılardıń tártip qaǵiydasın saqlaw texnologiyasın rawajlandırıw.....**	**318**
Djalimbetova S.A.		**Tariyx sabaqlarinda interaktiv metodlardan paydalaniw abzalliqlari…….**	**320**
Пазылова М.Е. Ярматов А.Н.		**“Ватан таянчи” ҳаракати отряд аъзоларининг салоҳиятини намоён этиш шакллари (юқори синф ўқувчилари мисолида).....**	**322**

Ótebaeva U.O. Djapaqova G.S. Xudaybergenova A.I.		**Psixologik treninglar asosida boshqaruvning samaradorligini oshirish masalalari…….**	**328**
Куракбаева Г. Дуйсенова Г.		**Ўқувчиларни ишонтириш ва унинг шакллари....**	**330**
Жубанова А.С.		**Дөретиўшилик ойлаўды раўажландырыўдағы бағдарлар.....**	**332**
Ганжаева Г. Орақбаева Г.		**Педагогик-психологик таъсир кўрсатиш турлари.....**	**334**
Серимбетова З.О. Дуйсенбаева М.М.		**Оқытыўдың интерактив усылларының психологиялық нәтийжелиги.....**	**336**
Шамуратова Д. Жубанова А.С.		**Ўз-ўзига таъсир этиш ва аутотренировка.....**	**338**
Ембергенова А. Каллибекова З.		**Klass jamáátiniń diagnostikalaw áhmiyeti.....**	**340**
Muxammadova M.Sh.		**Boshqaruv jarayonida qarorlar…….**	**343**
Tursınbaeva F.		**Mektep oqiwshisín ádep-ikramliliqqa tárbiyalawdiń áhmiyeti.....**	**346**
Alyaminov X.I. Xalmuratov I.T.		**Mamlakatimizning boy ma'naviy merosi ma'naviyatimizning negizidir…….**	**348**
Qudratova M.		**Tarbiyachi pedagogik mahoratining ta'lim-tarbiya jarayonida vujudga kelishi.....**	**350**
Sabirova M. Raxmonova F.		**Ta'lim muassasalarini reytingini aniqlash tartibi.....**	**353**
Xojaxmetova N.		**Oqiwshilardiń oqiw, biliw iskerligin motivlestiriw.....**	**355**
Xolboyeva S.A.		**Ta'lim muassasasining tashkiliy tuzilmasi……**	**358**

Xolmurodova I.		**Zamonaviy dars rivojlanishining asosiy tendensiyalari.....**	**361**
Мамбетниязова З.		**Воспитание молодежи к труду.....**	**364**
Казахбаева М.		**Роль и важность лидерских качеств в современном менеджменте.....**	**366**
Masheripova A.		**Qoraqalpog‘istonda maktabgacha ta’lim tizimining shakllanishi.....**	**368**
Sultangalieva K.		**Innovacion xízmet – pedagogikalíq jámaatti háreketke keltiriwshi kush sípatínda.....**	**372**
Абдуллаева М.Ж.		**Дети с расстройством аутистического спектра.....**	**374**
Paxratdinova U.K.		**Kelajak avlod tarbiyasida qonun hujjatlarining o‘rni va ularning pedagogik ahamiyati……**	**377**
Koshayova S.K.		**Texnik universitetlarda shet tilini o`rganishning pedagogik-psixologik omillari…….**	**381**
Genjeeva U.		**Zamanagóy pedagog kompetentliginiń kásiplik xızmetindegi ornı.....**	**384**
Toremuratova G.		**Milliy o‘zlikni anglash shaxs va jamiyatning ma`naviy kamoloti …….**	**386**
Saparniyazova A.		**Tálim menejmentin oqıtıw proccesinde oqıwshılardıń ózbetinshe jumısların shólkemlestiriw .....**	**388**
Nazarbaeva A.		**Tálim enedjmentin oqıtıwǵa qoyılatuǵın didaktikalıq talaplar.....**	**390**
Kamalova G.		**Zamonaviy ta’limda edutainment vositasidan foydalanish……**	**392**
Saparbaeva S.K.		**Investigating the impact of innovative teaching strategies on the development of rapid english**	**397**

		language proficiency in elementary school learners…….....	
Bazarbaev J.		**Tálim menejmentin oqıtıw mazmunın belgilewshi eń áhmiyetli ideyalar hámde olardıń mánisi.....**	**399**
Konebaev M.		**Tàlim menejmentin oqıtıwda tartıs metodınan paydalanıw metodikası…….**	**403**
Bazarbaev T. Turdımuratova A.		**Konspekt lekciyaniń tálim menedjmentin oqıtıwda tutqan ornı.....**	**405**
Yusupova H.		**O'qituvchining jamiyatda tutgan o'rni…….**	**407**
Bekbagambetova J.R.		**Badiiy-tarixiy asarlar vositasida o'quvchilarda kolloborativ ko'nikmalarni rivojlantirish .....**	**409**
Esemuratova T.A. Kurbanbaeva D.M.		**Qiz bola tarbiyasida hadislarning tutgan o'rni……**	**412**
Baltabaeva B.		**Tálim menejmentin oqıtıwda grafikalıq organayzerlerdiń ornı ……**	**415**
Pirniyazova G. Mambetkarimov T.		**Tálim menejmentin oqıtıwda konferensiyanı shólkemlestiriw jolları .....**	**417**
Artıqbaeva Q.		**UOBBM-leri metodikalıq jumıslarınıń ayırım aspektleri .....**	**419**
Kochkarova X.		**Rivolangan davlatlarda ta'lim va tarbiya.....**	**421**
Kosbergenov B.M.		**Shayır U.Alewovtıń dóretiwshiligi hám onıń jaslar tárbiyasındağı áhmiyeti ……..**	**423**
Ilyasov T.M.		**Joqarı klass oqıwshılarınıń pedagogikalıq-psixologiyalıq ózgeshelikleri .....**	**431**
Таспанова Ж.К.		**Ажиниёз Қосибой ўғлининг дидактик қарашлари ва ҳозирги замонавий таълим парадигмалари билан уйғунлиги.....**	**433**

Pirnazaroav A.		**Pedagogik mahorat-pedagogik kategoriya sifatida….**	**437**
Genjeeva U. **Durdiboeva O.**		**Personalni boshqarish fanining zamonaviy korxonalarni boshqarishda tutgan o‘rni……..**	**439**
Kulumbetova D.		**Menejment pánleri hám olardıń ózine tán ózgeshelikleri……**	**442**
Ibraimova G.A.		**Pedagogy of teaching english to primary learners at secondary schools.....**	**444**
Ilyasova S. **Turdımuratova T.**		**Tálim menejmentin oqıtıwǵa tiyisli teoriyalar.....**	**447**
Bakbergenova B.		**Oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberliginiń ayrım mashqalaları.....**	**449**
Tleubayeva G.S.		**Iqtidorli talabalarni o’qitishda ta’lim berish sifatini tizimli taxlil qilish.....**	**452**
Primbetova B.		**Oqıwshılardıń bilim, kónlikpe hám tájiriybelerin qadaǵalaw forma, metod, quralları .....**	**456**
Bazarbaev A.		**Ta’lim menejmentin oqıtıwda “Eń áhmiyetli túsinikler” tiykarında temalardı ózlestiriw texnologiyası .....**	**458**
Sherimbetova Z. **Abdikalieva A.**		**Aqliy rivojlanishda orqada qolgan o`quvchilarning psixologik xususiyatlari.....**	**460**
Тлеумуратова А. Б.		**Развитие межкультурной компетентности на уроках иностранного языка.....**	**464**
Abdiramanov B. S.		**Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilariga tarbiya fanini o'qitishning ahamiyati.....**	**472**
Allaniyazov I. B.		**Pedagogik ko’z qarashlar evolyutsiyasining ta’lim tizimiga ta’siri……**	**480**

« Qaraqalpaqstanda pedagogika tariyxi izertlewi: búgini hám perspektivası» atamasındağı
xalıq aralıq ilimiy-ámeliy konferenciya
MATERIALLARÍ

«Qoraqalpog‘istonda pedagogika tarixi tadqiqoti: buguni va istiqboli» mavzusida
xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
MATERIALLARI

Ájiniyaz atındağı NMPI baspaxanasında basılǵan. 2024-j
Buyırtpa №. Nusqası-50 dana. Formatı 60x84. Kólemi 19 b.t.230100,
Nókis qalası, P. Seytov. n/j Reestr №